

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

**EPİK VE MİTOLOJİK DESTANLARDA GEÇİŞ DÖNEMLERİ, ÂDET VE
İNANMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma HAMZAOĞLU

OCAK - 2010

TRABZON

ONAY

Fatma HAMZAOĞLU tarafından hazırlanan “Epik ve Mitolojik Destanlarda Geçiş Dönemleri, Âdet ve İnanmalar” adlı bu çalışma 29.01.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet DOĞAN

Prof. Dr. Ali ÇELİK

Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. / ... /

Doç. Dr. Haydar AKYAZI

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını onurumla doğrularım.

Fatma HAMZAOĞLU

15.02.2010

ÖN SÖZ

Türkler tarih boyunca büyük bir coğrafyaya hâkim olmuşlar, birçok devlet kurmuş, birçok milleti kendilerine tabi kılmışlardır. Zengin bir tarih ve zengin bir kültüre sahip olan Türk milletinin bunlara paralel olarak edebiyatı da gelişmiştir. Nitekim çalışma konumuz olan bu destanlar da bu zengin kültürün kanıtıdır.

Çalışmada, destanların seçiminde, her boya ait bir destan almaya gayret gösterildi. Bu nedenle giriş kısmında destanlar anlatılırken bütün Türk destanları hakkında tek tek bilgi verilmedi.

Destanların geçiş aşamalarını, ilgili yerlere yerleştirirken o destan hakkındaki bilgiyi sadece ilk bahsettiğimiz yerde verdik.

Çalışmamıza aldığımız destanları, zamana ve coğrafyaya göre tasniflemek zor olduğundan alfabetik sıralamanın daha uygun olacağını düşündük.

Çalışmalarım esnasında, konunun tespitinden tamamlanmasına kadar geçen zor ve uzun olan bu süreçte bilgilerine ve tecrübelerine başvurduğum değerli hocalarım Prof. Dr. Ali Çelik ve Doç. Dr. Kemal Üçüncü'ye aileme ve arkadaşlarıma, beni yönlendiren ve yardımlarını esirgemeyen sevgili danışman hocam Prof. Dr. Ahmet DOĞAN'A sonsuz teşekkür ederim.

Fatma Hamzaoglu
Trabzon, 2010

İÇİNDEKİLER

Sayfa Nr.

ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SOSYAL NORMLAR, DESTANLAR, GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	3-55
1.1. Sosyal Normlar	3
1.1.1. Âdet	3
1.1.2. An'ane	4
1.1.3. Gelenek.....	5
1.1.4. Görenek	6
1.1.5. Moda.....	6
1.1.6. Örf.....	7
1.1.7. Teamül.....	9
1.1.8. Töre.....	10
1.1.9. Yasa	13
1.2.Destanlar	14
1.2.1. Destan Tanımları	14
1.2.2. Destanların Oluşumları.....	23
1.2.3. Destanların Tasnifleri	24
1.2.4. Destanların Özellikleri.....	27
1.2.5. Destan Motifleri.....	29

1.2.6. Destan, Mit, Efsane, Halk Hikâyeleri Arasındaki Ortak ve Ayırıcı Özellikler .38	
1.3.Geçiş Dönemleri	54

İKİNCİ BÖLÜM

2.DOĞUM	56-184
2.1. Doğum Öncesi	57
2.1.1. Kısırlık, Kısırlığı Giderme, Gebe kalma.	57
2.1.2. Gebelikten korunma.	74
2.1.3. Hamilelik.	76
2.1.4. Cinsiyet Tayini.	85
2.1.5. Gebe Kadının Dikkat Etmesi Gereken Hususlar.	91
2.2. Doğum Sırası	96
2.3. Doğum Sonrası	111
2.3.1. Çocuğun Göbeği ve Eşi.	112
2.3.2. Lohusalık.	113
2.3.3. Alkarısı.	115
2.3.4. Kırk Basması ve Kırklama.	123
2.4. Çocuk.....	127
2.4.1. Ad Koyma.	130
2.4.2. Çocuk Gelişiminde İlk Pratikler.	172
2.4.2.1. İlk Gezme.	172
2.4.2.2. İlk Saç, İlk Tırnak.	173
2.4.2.3. Diş Hediği.	175
2.4.3. Süt Kardeşliği.	176
2.4.4. Sünnet.	178
2.4.5. Doğum ve Çocukla İlgili Geleneksel Sağaltma Koruma ve İnanmalar.....	181

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.EVLENME	185-358
3.1. Evlilik Çeşitleri	191
3.2. Evlilik Çağı ve Yaşı	210

3.3. Evlilik Aşamaları.....	212
3.3.1. Evlilik Bahsinin Açılması	212
3.3.2. İlk Karşılaşma.	230
3.3.3. Evlilik Kararının Alınması.	246
3.4. Dönürcülük.....	248
3.5. Söz Kesimi - Nişan.....	280
3.6. Başlık – Kalın – Çeyiz.....	282
3.7. Düğün Aşamaları.....	291
3.7.1. Düğüne Davet.	291
3.7.2. Kına Gecesi.	292
3.7.3. Düğün.	294
3.7.4. Gelin Alma ve İndirme.	333
3.7.5. Sağdıç.	340
3.7.6. Nikâh - Gerdek.	343
3.7.7. Yüzgörümlüğü.	351
3.8. Düğün Sonrası Gelenekler.....	352
3.8.1. Bohça, Dürü.	352
3.8.2. Duvak.	353
3.8.3. Yedilik Âdeti.	356

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.ÖLÜM	359-476
4.1. Ölüm Öncesi.....	364
4.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler.	364
4.1.2. Ölümden Kaçınma İşlemleri.	371
4.1.3. Vasiyet.	373
4.2. Ölüm Sırası ve Defin.....	379
4.2.1. Ölümün Duyurulması.	384
4.2.2. Ölümden Hemen Sonra Yapılan İşlemler.	385
4.2.3. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı.	387
4.2.4. Mezarlıklar.	394
4.3. Ölüm Sonrası	397

4.3.1. Ölü Yemeği.	397
4.3.2. Belli Günler.	403
4.3.3. Yas.	404
4.3.4. Başsağlığı ve Avutucu Sözler.	422
4.3.5. Ağıt.	424
4.3.6. Ölüp Dirilme.	444
4.3.7. Ölüm ile İlgili İnanışlar.	474
SONUÇ.....	477
KAYNAKÇA	481
ÖZGEÇMİŞ	495

ÖZET

Milletlerin hayatında derin izler bırakan olayları ve o milletlerin kültür unsurlarını yansıtan destanlar, Türk milletinin sosyo-kültürel yapısını, çağları ve coğrafyaları aşan kimliğini sergilemesi bakımından önemli hazinelerdir. Bu çalışma bu hazinelerden istifade amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde bu konunun neden ve nasıl çalışıldığı ifade edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde sosyal normların çeşitli yazılı kaynaklardan alınan tanımları verildikten sonra destan tanımları; destanların oluşumları, tasnifleri, özellikleri, destan motifleri hakkında bilgiler derlenip incelenmiştir. Birinci bölümünün devamında mit, efsane ve halk hikâyesi hakkında bilgi verildikten sonra bu üç türün destan ile benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde doğum geçiş dönemi hakkında yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler derlenip tasnif edildikten sonra incelediğimiz destanların, eğer varsa, ilgili kısımları, konuyla alakalı yerlere yerleştirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise evlenme geçiş dönemi hakkında yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler derlenip tasnif edildikten sonra incelediğimiz destanların, eğer varsa, ilgili kısımları, konuyla alakalı yerlere yerleştirilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümü olan ölüm geçiş dönemi hakkında da yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler derlenip tasnif edildikten sonra incelediğimiz destanların, eğer varsa, ilgili kısımları, konuyla alakalı yerlere yerleştirilmiştir.

Çalışma, insanoğlunun hayatındaki temel geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüm bölümlerinin genel değerlendirilmesiyle ve her üç bölümü ilgilendiren kaynakların verilmesiyle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destan, doğum, evlenme, ölüm.

ABSTRACT

The epics reflecting the events which are important and representing the cultural spirit of the nations have been substantially significant with respect to their representation of socio-economic structure and the identity of the Turkish Nation. This study aims at benefitting from the suggested treasures.

The study consists of four chapters. The introduction part indicates that why and how this topic is studied. The first chapter is devoted to various definitions of social norms taken from various written sources and then the formation, classification, characteristics and motives of the epics have been introduced and analyzed. Next, myths, legends and folk stories are described and the similarities and differences among them are drawn. In the second chapter, the information received from written sources about the birth transition period is compiled and classified, and the related findings from the investigated legends are put into the relevant places, if any. In the third chapter, the information received from written sources about the marriage transition period is compiled and classified, and the related findings from the investigated epics are put into the relevant places, if any. Then, in the fourth chapter, the information received from written sources about the death transition period is compiled and classified and the related findings from the investigated legends are put into the relevant places, if any.

The study concludes with an overall evaluation of birth, marriage and death periods, which are the three significant transition periods in humans' lives and a bibliography section.

Keywords: Epic, birth, marriage, death.

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.t. : Adı Geçen Tez
Akt : Aktaran
Bknz : Bakınız
TDK : Türk Dil Kurumu
TTK : Türk Tarih Kurumu
KTÜ : Karadeniz Teknik Üniversitesi
Ed : Editör
GÜ : Gazi Üniversitesi
AKM : Atatürk Kültür Merkezi
C : Cilt

GİRİŞ

Zengin bir kültür hazinesine sahip Türk milletinin geçmişten günümüze kadar sahip olduğu değerleri, idealleri, kalıtsal özelliklerini en iyi yansıtan ürünler şüphesiz destanlardır.

Çalışma bu hazinenin insanoğlunun hayatının kırılma noktaları olan doğum, evlenme ve ölüm üzerindeki yansımalarını keşfetme adına hazırlanmıştır. Bu gözle bakıldığında epik ve mitolojik olduğundan ve sanki gerçek yaşamdan uzaklaşmış gibi görülen destanların aslında bilhassa Türk milletinin hayata bakış açısının aynası olduğu görülecektir.

Çalışmanın birinci bölümü üç kısımda incelenmiştir. Sosyal hayatı düzenleyen normlar üzerinde durularak onların her birinin hayatın bir yerinde bir şekilde yaşadığı fark ettirilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümün üçüncü kısmında ise destanlar üzerinde durulmuştur. Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler sentezlenmiştir. Destan tanımları, destanın oluşumu, destanların tasnifi ve çalışma ile ilgili olan bazı destan motifleri verilmiştir. Bütün bunlar verildikten sonra destanın mit, efsane ve halk hikâyesiyle arasındaki ilişki ortaya konmuştur. En son kısımda da geçiş dönemleri hakkında bilgi verilmiş ve tezin temelini oluşturan ana kısma geçiş yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci, üçüncü ve dördüncü kısımlarında doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemlerine ait bilgiler kaynaklardan taranıp derlendi. Çalışmanın hedefi olan kısım yani destanlara ait geçiş dönemleri de metinlerde ilgili kısımlara yerleştirildi.

Geçiş dönemlerinin her birine ait bütün aşamalar tezde anlatıldı. Destanlar hızlı bir hayatın ürünü olduğundan geçiş dönemleri ayrıntılı olarak verilmez. Dolayısıyla bütün başlıklar, bütün aşamaları destanlarda aramak yanlış olur. Çalışmanın amacı bu noktada ortaya çıkar. Çalışmada hedeflenen amaç üç maddede toplanabilir. 1. Geçiş dönemleri hakkında bilgi edinmek. 2. Destanlar hakkında bilgi edinmek. 3. Destanlardaki geçiş

dönemlerini tespit etmek. Saha araştırması yapıldığında bilhassa destanlardaki geçiş dönemleri üzerinde çalışma yapılmadığı tespit edildi. Bu nedenle de sahaya böyle bir çalışma kazandırmak hedeflendi.

Çalışmanın sonuç kısmında da öncelikle geçiş dönemlerinin günümüz ile geçmiş arasındaki farklılaşan âdet, gelenek, görenek ve inanmalar tespit edildi. Daha sonra da geçiş dönemlerinin her bir aşamasında kaç destanlardan veri elde edilmişse istatistiksel sayısı verilerek çalışma sonlandırıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOSYAL NORMLAR, DESTANLAR, GEÇİŞ DÖNEMLERİ

1.1. Sosyal Normlar

1.1.1.Âdet

Âdet sözcüğü Arapça kökenlidir. Âdetin sözlükteki karşılıkları aşağıdaki anlamları kapsamaktadır:

“Görenek, usul, tabîat, alışkanlık.”¹

“Karahanlı çağından itibaren “âdet” karşılığı olarak, “öngdi, öngdü” deyiimi de, kullanılıyordu. Sözü kökü ve mânâsı hakkında, bir bilgimiz yoktur. Belki de, eski veya İslâmiyet’ten önceki anlayışından, mânâsını alıyordu.”²

“Âdet: (c adat) 1. Her zaman yapılan, alışılan şey. 2. Toplumda öteden beri uyulagelen kural. Yazılı olmayan ve gelenekte nesilden nesile geçen halk ahlak ve hukukudur.”³

“... âdetin karakteristiğini, alışılmış birtakım davranışların giderek kalıplaşması oluşturmaktadır. Bu kalıp davranışlar ve alışkanlıklar, örfteki yapılma ve kaçınma zorluğu yerine, âdette yapılmalı ya da yapılmamalı niteliğine bürünmektedir.”⁴

¹Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 24. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2007, s.10

²Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 4. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 2001, s.485

³Pars Tuğlacı, **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, c. 1., 4. Baskı, İstanbul: Pars Yayınları, 1980, s. 19

⁴Sedat Veyis Örnek, **Türk Halkbilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 124

“Tanımlardan da anlaşılacağı gibi; adet, örfe göre yaptırım gücü açısından daha esnek bir özelliğe sahiptir. Adet toplum içerisinde alışla gelen davranışların yerleşmesi şeklinde özetlenebilir. Örflerde davranış ve tutumların yerine getirilip getirilmemesi boyutunun âdetlerde biraz daha yumuşatıldığı görülmektedir. Adetlerin de örfler gibi bireyin toplumdaki diğer bireylerle olan ilişkilerini düzenleme ve denetleme işlevi bulunmaktadır. Toplumsal yaşamın akışı içinde, bireyler arasındaki iletişim ve etkileşimin düzenli olmasında âdetlerin önemi büyüktür. Günlük yaşam ile ilgili çeşitli etkinlikler ve kutlamalarda toplumun tüm birim ve kesimlerinde ilişki ve davranış biçimleri âdetlerle biçimlenir. Adetler; aile, sokak, mahalle, semt, il, bölge ve ülke genelinde toplum yaşamında etkisi olan ve farklılık gösterebilen davranış ve tutumlardır.”

“Adetler çeşitli kökenlerden kaynaklanmış ve biçimlenmişlerdir; bunlar içerisinde geçmiş zamanların yaşama biçimleri, dünya görüşleri, ilginç rastlantı ve olayları önemli yer tutar. Bir toplumda toplumun bütününe ilgilendiren adetler olduğu gibi çeşitli mesleklerin, mezheplerin, etnik grupların vb. kendilerine özgü adetleri vardır. Adetlerin pratikteki uygulanışını giderek gelenekleşmesini sağlayan bu konuda bilinçli ya da bilinçsiz görev üstlenen yaş ve cins gruplarıyla dinsel liderler, dernek yöneticileri, oyun grubu başkanları bulunmaktadır. Kimi adetler oldukça durağan veya sürekliyen, kimisi de zamanla değişebilen niteliktedir. Adetlerden bir bölümü toplumun büyük değişim çalkantısına ayak uydurarak özlerinde ve biçimlerinde sınırlı değişmelere uyarak benliklerini bir dereceye kadar korurken bir bölümü de tıpkı canlı organizmalar gibi etkinliği ve diriliğini zamanla yitirerek gün gelir ortadan kalkarlar.”⁵

1.1.2.An’ane

“An’ane de Arapça kökenlidir, dilimize de Arapça’dan girmiştir. Sözlük karşılığı başlıca üç anlamı kapsamaktadır. 1. Hadis ve buna benzer yolda din buyruklarının “an filan, an filan=(filandan filandan)” diye kimlerden geldiğini sıralama 2. (mec.) bir söylentiye inceden inceye araştırıp anlama. 3. Gelenek.”⁶

⁵Erman Artun, **Türk Halk Bilimi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005, s.129-130

⁶Örnek, a.g.e., s. 126

1.1.3. Gelenek

“Gelenekler geniş anlamıyla bir kuşaktan ötekine geçirilebilen bilgi, tasarım, boş inanç, yaşantı biçimi; daha geniş anlamıyla maddi olmayan kültürdür. (Ancak belirli maddi kültür öğelerini ayrı tutmak gerekir; çünkü bunlar ya manevi kültür öğeleriyle bağlantılıdır ya da onlarla simgelenmiştir.) Dar anlamda ise, kuşaklar boyunca bir toplumun örneğin kutsal ya da politik işleri gibi önemli konulardaki görüşlerdir. Gelenekler sözlü ve yazılı olmak üzere iki bölüme ayrılırlar. Tıpkı âdetler gibi, ama onlardan daha güçlü olarak toplumsal yaşamın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynarlar. Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve politika gibi toplumsal kurumlar üzerinde etkilidirler; bilim ve sanat, geleneklerin daha az etkisi altındadır. Bireyin bağlı bulunduğu grubun ya da toplumun geleneklerine karşı çıkması, bu karşı çıkışın derecesine göre bireyin toplulukça afarozundan saldırıya uğramasına, hor görülmesinden alaya alınmasına kadar genişleyen tepki türlerinde biçimlenir. Geleneklerin tıpkı örfler gibi yasalarla belirlenmiş türleri vardır. Yasa, geleneklere ve onlara aykırı davranışlar için verilecek olan cezaları bir ölçüye sokmaya çalışır. Gelenekler, genellikle yasalardan çok daha geniş bir alanı yönetirler.”⁷

“Gelenek: bir toplumun üyelerini birbirine bağlayan, geçmişten gelerek kökleşmiş alışkanlık, Tanrıbilim ve toplumbilim terimidir. Fransız düşünürü Bossvet ona saygısından bu terimi büyük harfle yazardı. Marksist açıdan geleneğe körü körüne bağlılık kadar gelenekten bütünüyle kopma düşüncesi de yanlıştır. Gerçek olan geçmişin sağlam yanlarını içerek onu sürekli olarak geleceğe doğru aşmaktır. Dinsel açıdan gelenek, toplumda, büyüsel ve dinsel birçok törelerin sürüp gitmesini sağlar. Bu bakımdan gelişmeyi engelleyicidir ve yeniliklere karşıdır. Bundan ötürü gelenekçilik bir çeşit tutuculuktur. Türk Dil Kurumu’nda yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğü’nde gelenek terimi Dr. Özer Ozankaya tarafından bu “bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen tinsel ekin öğelerinin her biri” olarak tanımlanmıştır.”⁸

⁷Örnek, a.g.e., s.126

⁸Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi**, c. 6, 4. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s. 200

1.1.4.Görenek

“Göreneğin örfe, âdete, geleneğe bakarak yaptırım gücü daha zayıftır. Örfteki yapılma zorunluluğu, âdet ve gelenekteki yapılmalı özelliği görenekteki yapılabilme özelliğini alır. En yalın tanımıyla bir şeyi görüle geldiği gibi yapma alışkanlığı olan görenek, öteki sosyal alışkanlık gibi gerekli ve uygun görülenleri kapsar. Ama bunların mutlaka yerine getirilmesini istemez. Öteden beri yapıla gelmekte olan, fakat henüz âdet durumunu kazanmamış olan bu davranış biçimlerine grubun, toplumun gelişmesine uygun yenilikler eklenir. Bunlar süreklilik kazandığı gibi, bir süre sonra ortadan kalkabilirler. Ama bir kez yerleşip de geniş kitlelerce benimsenince olağan ve doğal olarak kabul edilirler... Görenekler, günlük yaşantımızın gerekli gördüğü ilişkilerin düzenlenmesinde, bireyler arasındaki sürtüşmeleri azaltmakta, toplumsal ilişkilerin kolaylaşmasından, belirleyici rol oynarlar. Komşu ziyaretlerinde, hasta yoklamalarında alış-verişte, ortak taşıtlara inip binmede, tanışma ve tanıştırılmalarda nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olurlar.”⁹

“Görenek: görgülere dayanılarak alışlagelen... Alışkanlık, töre ve gelenek deyimlerinden ayrılmamalıdır. Görenek geleneğe göre daha güçsüz moda göre daha dayanıklıdır. Bir süre sonra yitip gidebileceği gibi zamanla gelenekleşebilir. Türk Dil Kurumunca yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğü’nde Dr. Özer Ozankaya “uyulması için herhangi bir yaptırımı bulunmayan ya da yaptırımı çok yumuşak olan davranış biçimi” deyişiyle tanımlanmıştır.”¹⁰

1.1.5. Moda

“Moda göreneğe bakarak daha kısa süreli olan, çabuk değişebilen, öykülenme yoluyla dağılan, temelinde değişiklik ve özgünlük dürtüsü yatan geçici davranış biçimidir. Çabuk yayılması, var olana aykırı düşmesi, insanın değişik gereksinimlerinden kaynaklanması, ticari amaçlarla desteklenmesi, cins ve yaş grupları arasında belirgin olması, toplum katlarına ve sınıflarına göre ayrımlar göstermesi belli başlı özelliklerindendir. Modayı etkileyen ve yayan amaçların başında sinema, tiyatro,

⁹Örnek, a.g.e., s. 127

¹⁰Hançerlioğlu, a.g.e., s. 377

televizyon, basın, reklam şirketleri, ticari kurumlar ve teknoloji gelmektedir. Bunları çoğu zaman bilinçli, kimi zaman da bilinçsiz ortaya attıkları yenilikler çok geçmeden bu yenilikler ve özgünlüklere açık olan kimselerce hemen benimsenirler. Giderek daha geniş halkalar da içine alan bu yenilikler belirli bir süre etkinliklerini sürdürürler. Moda en çok kendini giyim kuşam ve süsleme de göstermekle beraber; dilde, düşüncede, hareket tarzında (jest, mimik; oturuş, kalkış, yürüyüş), adda, müzikte, plastik sanatlarda, edebiyatta günlük ve törensel yaşamın kimi kesitlerinde de zaman zaman etkili olmaktadır.”¹¹

1.1.6. Örf

Örf sözcüğü dilimize Arapça’dan geçmiştir. Sözcüğün sözlük anlamları aşağıdaki gibidir:

“1. Âdet, hüküm, gelenek. 2. Sarıklıların giydikleri bir çeşit kavuk (Tanzimat’tan önce) 3. İhsan. 4. Ma’ruf. 5. Vergi, atıye. 6. Denizin dalgası.”¹²

Örfler toplumun bireyden beklediği birtakım tutum ve davranışlardır. Bunlar genelde katı beklentilerdir.

“Gelenekçe olan... İslamsal dilde şeriatın boşluklarını dolduran geleneksel yargıları dile getirir. Genellikle alışılmış olan anlamındaki âdet deyiimiyle birlikte örf ve âdet olarak kullanılır. Ayrıca bağış ve bahşış anlamlarına da gelir. Uzun bir süre yinelenen işlemlerini iyi ve uygulanması gereken işlemler olduğu inancına dayanır... İnanç anlamı dışında örfün özellikle hukuk ve törebilim alanlarında ayrı değeri vardır. Özellikle İslam hukukunun Hanefi mezhebi yorumunda örf iyiliği ve yararı yadsınamayan şey olarak tanımlanır, bu yüzden kötü örf olamaz. Hanefi mezhebinin hukuk anlayışında örf yedi kanıttan biri ve sonuncusudur. Sırasıyla Kur’an, hadis, peygamberin yakınlarının sözleri, icma, kıyas ve istihsan’la çözümlenemeyen hukuk sorunları örfle çözümlenebilir. Eş deyişle Müslümanların öteden beri yapageldiklerine bakılarak yapılagelen işleme uyulur... Örf âdetten daha güçlü bir gelenektir.”¹³

¹¹Ömek, a.g.e., s. 126

¹²Devellioğlu, a.g.e., s. 850

¹³Hançerlioğlu, a.g.e., s. 39 – 40

“Urf olarak da bilinir, benzer koşullarda herkesçe doğru sayılan ve uyulmasına gerek duyulan kurallar. Sözlük anlamı “bilinen” ya da “herkesin bildiği” dir; örf-i maruf, örf- ü âdât, âdet deyimleri ile değişimli olarak kullanılır. Bütün geleneksel tarım toplumlarında, görgüye dayalı olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve uygulamalar çok büyük yer tutar. Bu aktarımı sistemleştiren âdet ve gelenekler yavaş yavaş bağlayıcı kurallara dönüşerek kabileden devlete geçişte hukukun temelini oluşturur”

“Genel bir sosyolojik- antropolojik terim olan örf İslam ve Türk- İslam devletleri, özellikle de Osmanlılar açısından özel ve teknik bir kavramdır. Hem âdet ve geleneğe dayanan uygulamalar, hem hukukun kökeni hem de hukukun padişahın buyurma yetisiyle (âdet ve geleneğe uygunluğu kabul edilerek) oluşturulan bölümü anlamına gelir. Orta Asya’nın göçebe Moğol ve Türk topluluklarında bu kavramın karşılığı “töre” ve “yasag” sözcükleridir. Cengiz Han’la birlikte yasagın yazıya dökülmesi kabile teamüllerinden hukuk yaratılmasının ve töreden ayrışmasının çarpıcı bir örneğidir.”

“Çağdaş hukuk sistemlerinde örf ve âdet, topluluk içinde kök salmış, uyulması zorunlu sayılan gelenek kuralları anlamına gelir. Bu kurallar yasalardan farklı olarak, yetkili devlet organının bir işlemiyle konmak yerine, çeşitli durumlarda aynı davranış biçiminin yinelenmesiyle oluşur ve hukuku uygulayan devlet adamlarınca da yaptırım altına alınır. Bir geleneğin örf ve âdet durumuna gelebilmesi için şu üç koşulun bir arada gerçekleşmesi gerekir. 1) Süreklilik 2) Genel inanç 3) Hukuksal yaptırım. Örf ve âdetin maddi, nesnel ögesini oluşturan süreklilik göreceli bir kavramdır. Bazı durumlarda bir davranışın yinelenmesi kısa süreli olsa da, bu konuda sürekli bir istencin ve uygulamanın varlığını göstermeye yeter. Örf ve âdetin tinsel, öznel ögesini oluşturan genel inanç, bir geleneğin bağlayıcı bir hukuk kuralı olduğu konusunda toplum bireylerinde genel bir kanının (opinia iuris) belirmiş olmasıdır. Örf ve âdetin hukuksal ögesi olan yaptırım, bir geleneğin bağlayıcı ve zorlayıcı niteliğinin devlet desteği ile oluşturulmasıdır.”

“Örf ve âdet genel olabileceği gibi yerel de olabilir. Ayrıca belli meslek alanları için geçerli örf ve âdet (örn. ticari örf ve âdet) kuralları da vardır. Örf ve âdet medeni hukuk alanında olduğu gibi, ticaret hukuku, anayasa hukuku ve idare hukuku alanlarında da büyük önem taşır. Özellikle de yazılı hukuk kurallarının çok dağınık olduğu idare

hukukunda idare makamlarının sürekli uygulamasıyla oluşan idari örf ve âdet kuralları yargısal denetimde birer ölçü olarak uygulama alanı bulmaktadır.”¹⁴

“Örf ve âdet, bir toplumda devamlı uygulama ile yerleşmiş olan ve kişilerce kendilerine uyulmasının gerektiğine inanılan devlet gücü ile desteklenmiş davranış kuralları. Türk Medeni Kanunu’nun 1. maddesi, hakkında kanuni hüküm bulunmayan bir meselede hâkimin örf ve âdete göre hareket edeceğini belirtmiştir.”

Örf ve Âdetin unsurları:

a) Devamlılık: Herhangi bir usul ve işlemin örf ve âdet kuralı haline gelmesi için benzer nitelikteki olaylarda devamlı olarak tekrarlanması gerekir. Gelip geçici âdetler bir örf ve âdet kuralı sayılmaz.

b) Genel İnaniş: Örf ve âdet kuralının tatbikinin gerekli olduğu hakkında toplumun geniş kesiminde genel bir inanışın yer etmiş bulunması gerekir.

c) Devlet Desteği: Örf ve âdetin kuralı devletçe hukuk nizamının bir parçası olarak tanınmış ve kendisine uyulması kanuni müeyyidelerle sağlanmış bulunmalıdır. Aksi takdirde uygulama gücünü kaybeder.

Örf ve Âdetin Çeşitleri

a) Genel Örf ve Âdet: Ülkenin her yerinde tatbik olunan örf ve âdet kurallarıdır. Bunlara misal olarak ülkemizde hayvan yetiştirmede otlakçılık ve tarımda yarıcılık gibi usulleri sayabiliriz.

b) Özel Örf ve Âdet: Belirli bir bölgede geçerlilikte olan örf ve âdet kurallarıdır. Mesela Ege Bölgesi’nde bağcılıkta paftos ve inşaatta örf-i belde gibi uygulamalar bir özel örf ve âdet niteliğinde sayılabilir.”¹⁵

1.1.7.Teamül

“Teamül: 1) Yapılageliş 2) Tepkime”¹⁶

¹⁴Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, c. 17, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1989, s. 306

¹⁵Türk Ansiklopedisi, cilt 26, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 272

¹⁶Tuğlacı, a.g.e., s. 2794

“Arapça “amel” den gelen teamülün sözlük karşılıkları şu anlamları kapsamaktadır: “Yapıla geliş. İş. Muamele. Bir işin oluşu. Bir yerde insanlar arasında olagelen muamele. Öteden beri olagelen muamele... Teamülün çoğulu teamülat’dır.”¹⁷

“Teamül, toplumda bireyler arasında süregelen iletişim ve etkileşim biçimleri olarak tanımlanabilir. Sürekli yapılageldiği için oldukça sağlamlaşan âdet ve usuller olarak teamüllerin neredeyse kalıplaşmış bir yeri olduğu söylenebilir.”¹⁸

1.1.8.Töre

“Töre: Eski Türkçe törü. Bir toplulukta şu veya bu konuda tutulagelen yolların veya alınagelen durumların topu.”¹⁹

“Gelenek, görenek ve törebilim kurallarının tümü. Töre deyimi eski ağızlarda türe biçiminde âdet, usul, kaide, örf, görenek, kanun, ayin anlamlarında kullanılıyordu. (Tarama sözlüğü, TDK yayını, c. V, s. 3871.) nitekim bugün türe deyimi hukuk karşılığı olarak benimsenmiştir. Töre deyimi 1942 yılında felsefe terimleri saptanması sırasında Türk Dil Kurumunca Osmanlıca âdât ve ahlak deyimlerine karşılık olarak önerilmişti.”²⁰

“Eski Türkler “Töre” sözünü, “Törü” şeklinde söylerlerdi. Türkler’in “Töre” deyiminin ifade ettiği anlamlar, çok geniştir. Eski Türkler’e göre “Törü” daha çok, “Devletin kuruluş düzeni ve işleyişi” idi.”

“Törü” sözü Uygur çağında ise, artık doğrudan doğruya “kanun” anlamına kullanılmağa başlanmıştı. Göktürkler daha gerçekçi idiler. Bu sebeple, “Törü”, sözünü yalnızca, devlet düzeninin kaideleri için, kullanıyorlardı.

“Töre”, aile ve kişilerin, “yaşana yolu”:

“Aile ile kişilerin yaşantısında, “töre” sözünün anlamları daha da değişiyordu: Töre, aile ile kişiler için bir “görenek” idi. Anadolu’da söylendiği gibi “yordam” da

¹⁷Ömek, a.g.e., s. 125

¹⁸Artun, a.g.e., s.130

¹⁹Tuğlacı, a.g.e., s. 2794

²⁰Hançerlioğlu, a.g.e., s. 377

olabiliyordu... Töre, devlet düzenidir. Aynı zamanda, bu düzenden, “doğan devlet gücüdür” Temeli ise, “aile töresi” ile aile gelenekleridir. Töre, aile ve topluluk içinde, “mevkiye göre yer alma” idi. Bu, sıkı bir hiyerarşi ve protokoldür. Kişinin kişiye, saygı ve tutumudur. Oturma ve yemek yeme düzenleri, bunun içindedir. Devlette töre, devletin kuruluş düzenidir. Ataların töresi, devletin ilk kuruluşu, temel düzendir.”²¹

“Eski Türklerin yazısız hukukudur. Sonradan yazılı kaideler de eklenmiştir. Kişiler ve zümreler arası münasebetleri düzenleyen, idarecilerle idare edilenler arasındaki işleri, hak ve vazifeleri belirten usullerdir. Kısacası Türk içtimai hayatını düzenleyen kaideler bütünü olan töre Türklükle yaşıt olsa gerektir. Kelimeyi ilk defa yazılı şekilde Orhun Kitabeleri’nde görüyoruz. Eski Türk yazıtlarında Törü şeklinde geçmekte ve “kanun, nizam, anane ve türemek” anlamına gelmektedir. Daima “El (il) Törüsü” şeklinde geçmekte ve “Devletin, milletin, vatanın töresi” ni ifade etmektedir. Eleğüş Yazıtı’nda Göktürk hakanı, Türk milletine “El Töresi” ni terk etmemelerini söylüyor...”

“Divan-ı Lügati’t Türk’te “Törü” şeklinde geçmekte ve düzen, nizam, görenek, âdet ve yaratılmak manalarına gelmektedir... Kaşgarlı Mahmut “Töre” ile ilgili şu atasözünü naklediyor. “Küç elden kirse, töre tünğlükten çıkar- zor (zulüm) elden (ülkeden, kapıdan) girerse, töre (nizam, insaf) bacadan çıkar. Diğer bir atasözü Türklerin töreye ne derece bağlı olduklarını gösterir. “El kalır, töre kalmaz- el bırakılır, töre bırakılmaz. “(Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügati’t Türk, B. Atalay terc. I 106, Ü 18, 25, 303, ÜI 120, 221, 262, 303)”

“Abdulkadir İnan “Makaleler ve İncelemeler” adlı eserinde töre hakkında şöyle der: Kutadgu Bilig’de Törü şeklinde geçer ve “kanun, nizam adalet” anlamını ifade eder.

“Kılıç ursa bıçsa yağı boynını
Törü bile tüzse ili budunı
Törü tüz yorıttı boyudu (zenginleşti) budun
Atın ezgü kıldı ol ezgü ödün

²¹Ögel, a.g.e., s. 469-470, 173

Prof. Togan, Türk hukuk, tarih ve etnografisi ile uğraşan batılıların töreyi, yasayı iptidai göçebelerin hukuk taslağı olarak telakki etmelerinin yanlışlığını belirterek, Türk yasasının, töresinin sadece göçebelerin değil, yarı göçebelerin de hukuku olduğunu ve Türk töresinde toprak hukukuna ait pek çok hükmün mevcudiyetini göstererek bu iddiaları çürütür.²²

“Selçuklular devrinde Oğuz töresine çok ehemmiyet verilirdi. Sultan Alaaddin Keykubat’ın verdiği şölani Türk Oğuz töresini de açıklayarak Yazıcıoğlu Ali şöyle anlatır. “... Sadra ve iki kola Oğuz resmince başdan başa döşenip müzeyyen ve mürettep oldu ve kâsât-ı kımız ve kırman ve mümessik u muatar şerbetler Oğuz’un resim ü erkânı üzere içildi ve bunun zamanına ve oğlanları zamanına değin işbu ebyat tertibinde töre sürüldü. Ve sağ kol beyler beyliği Kayı ve Bayat beyine ve sol kol beyler beyliği Bayındır ve Çavuldur beyine veriliyordu. Ve kalan beyler dahi bu yirmi dört boyun beyleri oğlanlarına verilmeyince gayriye verilmezdi. İşbu tertib üzerine ki zikrolunur.

Hanlar atası Oğuz Han söyledi
Böyle töre, yol u erkân eyledi
İşbu resmiyle vasiyet kıldı
Ta ala oğlanlarına töre, yol
Dedi: Kayı çünkü sonra han ola
Sağ beyler beği andan ola
Töremiz beğler beği hem sol kola
Şöyle gerektir ki Bayındır ola
Töre ü yol ü ağırlamak dahi
İşbu tertib üzre ola ey ehi
Kim Kayı otursa andan sonra Bayat
İşbu tertib üzre oturmak gerek
Önlerinde müçeler durmak gerek
Kıız u kımrın da bu tertibile
Aga (ağabey, büyük erkek) u ini (küçük erkek kardeş) arasında içile
Mansab ubağlık dahi bu resmile
Urug u soyuna göre verile

²²Z. Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1946, s. 375-378

Yukarıda uzun şekilde yaptığımız iktibasta görüldüğü üzere şölenlerde Türk töresinin usullerine uyulur.”²³

“Sözcüğün aslı Türkçedir ve Türe’den gelmektedir; örf, âdet, yol, kural, gelenek, görenek, yasa ve kut tören=(ayın) anlamlarını karşılamaktadır.”

“Bir toplulukta, bir grupta bir yöre halkında bireylerin uymayla yükümlü oldukları ya da uymaya zorlandıkları davranış kalıplarının ve tutumlarının tümünü içine alan töreler, özellikle geleneksel kesimde ve kırsal alandaki etkinliğiyle dikkati çeker. Öyle ki, töreleri, zedeleyen ya da törelere aykırı sayılan davranışlar çoğu kez bağışlanamaz bir tutumla, yasaların yargılanmasına da zaman bırakmadan, bu tür durumlar için toplumca belirlenmiş olan cezalara çarptırılır. Zaman zaman ölüm cezasından toplumun dışına atılmaya kadar uzanan bu tepki, topluluğun üyelerine doğrulanması ve uygulanması gerekli yaptırımlarda özlenir ve biçimlenir. Adliyelerdeki dosyalar, polis ve jandarma karakollarındaki tutanaklar, basına yansımış haberler, özellikle ülkemizin geleneksel kesimdeki törelerin kimi durumlarda bağışlanamazlığını ve katılığı göz önüne seren birçok olayı içermektedirler.”²⁴

“Töre bir toplulukta şu ya da bu konuda tutulagelen yolların, anılagelen durumların tamamı, görenekler, âdetlerdir. Âdetler içinde ahlâki olanlara töre denilebilir. Tanımlarda da görüleceği üzere, bir topluluktaki bireylerden uymaları beklenen davranış biçimlerinin ve tutumlarının tümünü içine alır.”²⁵

1.1.9.Yasa

“Çingiz Han ve Moğollar'a karşı olan kırıklık duygularımız, Çingiz Han çevresinde Türk kültürünün hak ve izlerini aramamıza engel olmamalıdır. Bu sebeple, yasa ve yasamak sözlerini, kökten Moğollara mal etme teorileri üzerinde dikkatle durmamız gerekir. Bu konuda, biz büyük hocamız Prof. Abdulkadir İnan'ın, görüşlerinin yanında yer alıyoruz:

“Eski Türkçe'de, kanun mânâsına gelen “yasa” (yasag) terimi, Moğol istilasından sonra İslam tarih ve etnografya edebiyatına girmiş ve çok yayılmış bir deyimdir.

²³Mehmet Eröz, **Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 12-13

²⁴Örnek, a.g.e., s. 127-128

²⁵Artun, a.g.e., s. 132

Göktürkler, Karahanlılar, Selçuklu çağlarında, “kanun ve nizam” karşılığı söylenen “törö” ve “türe” teriminin yerine tutmuştur”.

“YASA” SÖZÜNÜN KÖKÜ, TÜRKÇEDİR:

“Yasa” sözü, kök bakımından, şüphesiz Türkçe bir sözdür. Nitekim Kül-Tegin yazıtında şöyle deniliyordu:

“Öd Tengri yasar, kişiöğlü köp ölüglü imiş” = Zamanı, Tanrı, takdir eder, kişiöğlü ölmek üzere yaratılmıştır. Buradaki “yasar”, yani yapar, düzenler sözü de, “yasa” deyiminden gelmiş, bir sözdür.”²⁶

1.2.Destanlar

1.2.1. Destan Tanımları

“Bir milletin tarihinde gerçekleşmiş, unutulması mümkün olmayan bir olay üzerine söylenmeye başlayıp gelişmesini asırlarca devam ettiren millî eserlere destan diyoruz.

Destanlar bir milletin, kederlerini, sevinç ve coşkunluklarını, heyecanlarını bütün duygu ve düşünce yapısını oluşturan türlerdir. Destanlar, milletlerin geçmişlerindeki diri ve canlı hedeflerin belirli amaçlar doğrultusunda geleceğe aktarılmasında birinci derecede önem taşıyan yazılı veya sözlü belgelerdir. Destanlarda bir milleti millet yapan bütün unsurları bulmak, kültür alışverişlerini tespit etmek imkânı vardır.”²⁷

“Hikâye, kıssa. Hile, mekr, tezvîr. Rüstem’in babasının lakabı.”²⁸

“Hikâye, masal, sergüzeşt. Bir vak’ayı veya hali hikâye eden amiyane manzume.”²⁹

“1. Destan kelimesinin aslı Farsça dâstân olup “efsane, mesel, hikâyet-i güzesteğân” anlamına gelir. Bu kelime Batı’da da farklı sözlerle ifade edilmiştir. Jules Théodore Zenker, destana “histoire, fable, conte” derken, F. Steingass da “history, thème,

²⁶Ögel, a.g.e., s. 485-486

²⁷Abdurrahman Güzel, **Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, s.122

²⁸Devellioğlu, a.g.e., s. 178

²⁹Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006, s. 598

fable, romance, taie, story, news” diye anlam vermiştir. Fransızca; destan kavramı épopée, légende kelimelerle karşılanmıştır. Lügatlerde “hikâye, efsane, masal, epos” anlamı verilen destanı muhtelif Türk kavimleri de farklı kelimelerle ifade etmişlerdir. Yakutlar (Sahalar), kahramanlık şiirlerine ve hayat hikâyelerine olonglı, olongo, Kuman, Kırım ve Çağatay Türkleri irtegi (hikâye, kıssa, destan, eski söz)” sözünü kullanır. Altaylar destan terimini Kay Çörçök veya Kaylap Aydar Çörçök, Hakaslar Alıptıg Nımah veya Çon Nımah, Şorlar da Kay Şörçek sözleriyle karşılarlar. Kırgız Türkleri kahramanlık destanına comok, çööcomok, bunu anlatanlara da comokçu derler. “Sah, saw” sözü de hikâye, kıssa anlamında kullanılmıştır.”

“Birtakım araştırmacılar destanı tanımlarken yahut manalandırırken konuya kısmen farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

“Hikâye, masal, sergüzeşt. Bir vak'a veya hali hikâye eden amiyane manzume. “Şemsettin Sami

“Kıssa, hikâye, masal, hile, tezvîr.” Muallim Naci

“Kıssa, hikâye, masal, manzum hikâye.” H. Kâzım Kadri

“Tarihî, fakat efsaneleşmiş kahramanlık vak'alarını ve bunları yapanları anlatan; yani tarihî kahramanları ve onların maceralarını terennüm eden manzum hikâyelerdir.” Faruk K. Timurtaş

“Milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleridir.” Nihad Sami Banarlı

“Büyük olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını manzum ve uzun olarak anlatan edebiyat türüdür.” Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

“Millî iradeyi yaşama mantığı içinde ayakta tutan siyasî bir mücadelenin direnme gücünü ifade eden edebî bir türdür.” Ali Oztürk.”³⁰

“Destan” kelimesi dilimize Farsça'da “efsane, mesel ve hikâyet-i güzesteğan” manasında kullanılan “dastan” kelimesinden ses ve anlam değişikliği ile girmiştir. Bu kelimenin Türkçe'de ilk defa ne zaman kullanıldığının kesin olarak tespiti mümkün

³⁰Doğan Kaya, **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, s. 218-219

olmamakla birlikte, İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde dilimizde bu kelime kullanılmaktadır, denilebilir.”³¹

“Destan kelimesi, Farsça kökenlidir. Aslı “dasitan” dır. Türkçeye “destan” olarak yerleşmiştir. Bir rivayete göre “dasitan”, İran efsanesi kahramanı Rüstem'in babası Zal'ın diğer bir adıdır. Türkçe'de destan:

- 1- Epopee (Kahramanlar veya kahramanlıkları konu olarak işleyen tür),
- 2- Lejande (leğende, masal, efsane),
- 3- Saz şairlerinin, sosyal, tarihi ve mizahi konularda söyledikleri nazım türünün adı.

Bizim daha çok üzerinde duracağımız destan, ancak ilk iki anlamın sınırları içinde kalacaktır. Bu anlamlardan birincisi, bir milletin tarihten önceki devirlerde, ikincisi; tarihi devirlerde gösterdiği kahramanlıklarla ilgilidir.”³²

“Edebiyatımızda destan sözü, bugün, daha çok kahramanlık temalarının ağır bastığı manzum, manzum-mensur veya mensur eserler için kullanılan edebi bir terimdir.”³³

“Epope, dasitan, dâstân. “Toplumu derinden etkileyen tarihî ve sosyal olayları anlatan uzun manzum hikâye. Daha doyurucu bir tanımla destan, önceleri halk arasında tam estetik hüviyetine kavuşmamış olarak ortaya çıkan ve yaygınlık kazandıktan sonra daha çok manzum bazan da mensur olarak yazıya geçirilen, bir milletin veya kavmin görkemli dönemlerini anlatan kahramanlık hikâyelerine verilen isimdir.”³⁴

“Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve

³¹Özkul Çobanoğlu, **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 13-14

³²Hasan Köksal, **Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Toker Yayıncılık, 2002, s.25

³³Dursun Yıldırım, **Türk Bitiği**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları,, 1998, s. 149

³⁴Turan Karataş, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, s. 108

mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “kahraman-bilge” şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir.”³⁵

“Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it Türk adlı eserinde destan karşılığı olarak “koşuk” ve “yır” sözcüklerini kullanmıştır. Çeşitli Türk boylarında epik ve lirik karakterdeki bu tür halk edebiyatı ürünlerinin, “alongo”, “sav”, “irteği”, “comok”, ve “ır” değişik sözcüklerle ifade edildiğini görüyoruz.”³⁶

“1. Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope: Manas, Şehname, İlyada, Kalevela birer destan örneğidir. 2. Bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir olan halk şiiri. 3. Çağdaş Türk edebiyatında biçim ve içerik yönünden, geleneksel destanlardan ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiiri: Üç Şehitler Destanı, Çanakkale Destanı.”³⁷

“Batı dillerinde, Türkçe’deki kahramanlık temalı ve olağanüstü motifli halk anlatıları olan “destan” terimine karşılık olarak, çok yaygın olarak “épique”, “épopée”, “epos”, “epic”, “légende”, gibi terimlerin kullanıldığını görüyoruz. Türkçe’nin uzun yüzyıllar boyunca yakın temas halinde olduğu Arapça’da “el-sıra”, “el-kada”, epik şiir anlamında “el-malhama dini destan, “el-şiir al malhama” ise, epik şiir tarzı anlamına gelirken, “destan” kelimesini Türkçe’ye veren Farsça’da “himsi” terimi kullanılmaktadır. İngilizce’de, “epic”, “epos” ve “epopee” terimleri genel anlamda epik şiir tarzı anlamlarına gelmektedir. İngilizce’de tek başına “epic” ise, bir folklor terimi olarak “halka ait kahramanlık anlatısı” olarak tanımlanmaktadır. İspanyolca’da “destan” a karşılık olarak “romancero”, “cantar”, ve “epopeya” terimleri kullanılırken, Almanca’da “epos”, “heldenlied”, “heldenepos”, “heldensaga”, İtalya’da “epica”, “canzone digesta”, Portekizce’de “epopéia”, “romanceiro”, “poesia épica”, Rusça’da ise, “pos” “popeja veya “byliny” terimlerinin kullanıldığı görülmektedir.”³⁸

“Eski Yunanca’da ve Batı dillerinde “epope”, Farsça’da “destan” olarak adlandırılan kahramanlık temalı epik anlatılar, Türkçe’de de bilim adamlarınca “destan” ve “epope” terimleriyle karşılanmaktadır. Bu anlatı türü, diğer Türk lehçelerinde dastan”, “epos”,

³⁵Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, 9. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 72

³⁶Ensar Aslan, **Halkbilimi Araştırmaları**, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayınları, 2003, s. 229

³⁷**Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005, s. 510

³⁸M. Öcal Oğuz, “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, **Milli Folklor**, (62), (2004), s. 5-7

“cur”, “comok”, “nımah / alıptıg nımah”, “tool / maadrlıg tool”, “olongho”, “kay çörçök”, “kay şörçek” gibi terimlerle isimlendirilmektedir.”³⁹

“Destanları adlandırmada, Türk dünyasında güncel ve tarihsel bağlamlarda, söz konusu söyleniş çeşitlenmeleriyle “destan” sözcüğünün yanında, Türk boylarınca “alıptıg nımax”, “comok”, “jomok”, “cır”, “jır”, “batırcılar cırı”, “maadrlıg tool”, kahramanlık epos”, “kay çörök”, “kaylap aydar çörçök”, “olongho”, “ölön”, “alıptıh nımah”, “boy”, “epos”, “epostık jırlar”, “köne epos” hatta “ırtegi” veya “batırlık erteği” gibi pek çok kelime de kullanılmaktadır.”⁴⁰

“Destanlar, olağanüstü güçlerin yarattığı olay ve rastlantılardan meydana gelen edebi eserler şeklinde tanımlanabilir. Bu nitelikleri dolayısıyla destanlar insanların ruh ve beden yapıları, toplum ilişkileri hakkında geniş bilgi kapsar.”⁴¹

“Destanlar; büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını, uzun ve manzum olarak anlatan milli eserlerdir. Bu olaylar, milletlerin tarihten önceki devirlerinde veya tarihlerinin kuruluşu yüzyıllarında başlar, bazen tarih boyunca sürüp gider. Destanların kahramanları; Tanrılar, Tanrıçalar, su köpüğünden yaratılmış veya bir Bozkurt'un büyüttüğü kutsal varlıklardır. Destanların teşekkülünde şu üç olay halkası gerçekleşir;

- a) Tarihi bir olayın olması,
- b) Bu olayın oluşundan sonra aradan uzun bir zaman geçmesi ve halk tarafından nesilden nesile taşınması,
- c) Milli bir şairin bu parça parça taşınanları bir araya toplayarak nazma çekmesi.”⁴²

Destanın özellikle bu güne kadar yapılmış tanımlarından da yola çıkarak bir tanımı yapılabilir.

“İster boy, ister ulus bazında olsun, ister dar bir alanda, ister geniş bir alanda yaşanmış olsun, ister dışa, ister içe yönelik olsun, toplumun (kabilenin, ulusun) bütün

³⁹ Oğuz ve diğerleri, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 4. Baskı, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2006, s.130

⁴⁰ Çobanoğlu, a.g.e., s. 14

⁴¹ Süleyman Kazmaz, “Yönetim ve Toplum Düzeni Açısından Dede Korkut”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları, 2000, s. 245

⁴² Köksal, a.g.e., s.23

bireylerini doğrudan ilgilendiren ya da etkileyen herhangi bir olayı, ister dar bir alanın, ister geniş bir alanın bahadırı olsun belli bir tip (“alp tipi”) etrafında toplayarak anlatan “destancı” adı verilen ve uzun bir süre “edebiyatçı” ve “tarihçi” görevini yerine getiren, atlı göçebe yaşam tarzının sanatkâr tipi olan sanatkârlar (ozan, cırav, vd.)tarafından kendine özgü bir forma kavuşturulup müzik âleti eşliğinde ya da değil ezgili ve kendine has bir akış ve üslup ile nakledilen, sanat ve estetik kaygıları taşıyan, tarihteki bölgesel ya da ulusal bazdaki olayları tam anlamıyla gerçekçi bir şekilde değil de efsane ya da tevatür boyutuyla nakleden, teşekkülü için uzun bir süreyi gerektiren, sözlü kültür ortamında teşekkül etmesi ve sözlü iletişim vasıtasıyla nakledilmesi nedenleriyle değişime uğrayabilen, toplumun geçtiği kültürel süreçleri ve yazıya geçirildikleri dönemin özelliklerini yansıtan, atlı göçebe yaşam tarzının ürünü olarak çoklukla manzum olarak ortaya konan; fakat, zaman zaman mensur ya da manzum-mensur bir yapı sergileyebilen kahramanlık konulu metinlere destan denir.”⁴³

“Destan, edebî eserler içerisinde en uzun, en millî ve oluşması en zor olanıdır. Bu nedenle her milletin millî destanı yoktur. Millî destanın oluşabilmesi için şu şartların sağlanmış olması gerekir. Onlar da:

1. Destan çekirdeği dediğimiz çok büyük bir olayın gerçekleşmesi ve bu olaydan sonra da destanın gelişebilmesi için uzunca bir sükûnet dönemi yaşanması gerekir.

2. Destan çekirdeği dediğimiz bu olayın (büyük bir savaş, salgın, deprem, sel baskını, kuraklık, toplu göç, büyük zafer. . .) gerçekleştiği zamanda söz konusu toplumun sosyolojik aşamasını tamamlayıp millet olma seviyesine ulaşması ve bu toplum içinden çıkan sanatçıların bu olayı şiirle ifade etmesi gerekir.

3. Bu şiirlerin varyantlaşma sürecinin başlaması gerekir. Bir başka ifadeyle şiirlere yapılan ekleme ve çıkarmalarla, ferdin malı olmaktan çıkıp anonim bir karakter kazanması gerekir.

Bir edebî eser olarak ortaya çıkmış olan bu millî destanın unutulmaması için usta bir şair tarafından bir kompozisyon dâhilinde derlenip yazıya geçirilmesi gerekir.”⁴⁴

⁴³Oğuz ve diğerleri, a.g.e., s.131

⁴⁴Abdurrahman Güzel ve Ali Torun, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s.57

“Yiğitçe işlemleri anlatan uzun şiir. Çoğu zaman bu işlemler bir tek kahramanın eserleri olup, göze çarpan bir milli anlam taşır. İngiliz şairi Dryden’e göre “Bir kahramanlık şiiri, şüphesiz ki, insan ruhunun başarabileceği en büyük eserdir. “Destan üç bin yıla yakın bir süreden beri insanların en yüksek isteklerini ifade eder. Destanın en derin, en değişmez özelliği kahramanca olmasıdır...”

1. Türk Halk Edebiyatı’nda uzun bir nazım türü. Toplumu ilgilendiren konular bu destanlarda işlenmiştir. Bu destanlar kafiye ve ölçü bakımından koşmalara benzer.

2. Halk hikâyecileri, söyledikleri hikâyelere de destan adını verirler. Kırk Harami Destanı, Aşık Garip Destanı...”⁴⁵

“Türk destanlarının en özgün şekilleri İslamiyet’ten önceki dönemde teşekkül etmiştir. O zamanlar, destan büyük bir kalabalık karşısında saz eşliğinde söylenirdi.”⁴⁶

“Türk milleti, yapısı itibarıyla çok sabırlıdır. Olaylar açık bir şekilde kendi aleyhine işlerken bile kimseyi küstürmemek ve incitmek adına müdahale etmez. Bu sürecin bir sonucu olarak Türkler, tarih içerisinde yüzlerce kez varlık ve yokluk konusunda bıçak sırtına gelmiştir. Tam her şey başkalarının lehine sonuçlanacakken Türk milleti ayağa kalkar, kanını dökerek onurunu kurtarır. Türk tarihi bu olaylar zincirinin örnekleriyle doludur. Bu olaylar zincirinin her örneği bir destan olmuştur. Bazıları yazıya aktarılmış, sonraki nesillere ulaştırılmış, bazıları ise sadece yaşandığı dönemde bilinmiştir. Destanların Türk kültür tarihi içerisinde çok önemli bir yeri vardır. Onlar edebî bir ürün olmakla beraber Türk tarihinin ve Türk kültür tarihinin kırık dökük aynalarıdır.”

“Destanların konuları çoğunlukla tarihî gerçeklere dayandığı için geçmiş zaman içerisinde gerçekleşmiş olaylar, yaşamış kahramanlar ve mekânlar hakkındaki bilgileri, hiç değilse ana hatlarıyla, öğrenmemizi sağlamaktadırlar. Bu türdeki yazılı metinler dikkatli bir şekilde incelendiğinde uzak tarih ile ilgili çok kıymetli malzemeler elde edilmektedir. Tarihi unsurların yanında milletlerin geçmişteki âdet, gelenek, görenek ve yaşayış tarzları ile ilgili olarak belki de hiçbir kaynakta bulunmayan bilgiler destanlarda yer almaktadır. Bu tür eserler aynı zamanda yazı dilinin önemli belgeleridir. Türkçenin tarihi seyrinin

⁴⁵Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 130

⁴⁶Karataş, a.g.e., s. 109

araştırılmasında çok önemli malzemelerdir. Genellikle halk ağzından derlenip yazıya geçirildiği için konuşma dilinin özelliklerini çok yönlü aksettiren bu yazılı metinler, tarihî Türkçe açısından âdeta bir hazine durumundadır.”⁴⁷

“Her milletin destanı yoktur. Bazı milletler, destan edebiyatına “epopée artificielle” denilen yapma destanlarla katılmışlardır. Değişik Avrupa milletlerine mensup fikir ve sanat adamlarının da birçoğu, ilhamlarını eski Yunan, Latin ve Şark milletlerinin destanlarından veya mitolojilerinden almışlardır. Çünkü bir milletin destanı, hele tabii (epopée naturelle) ve milli destanı olabilmesi için o milletin tarihinde şöyle şartlar bulunması gerekir:

1. Millet, halk hayalinin efsaneler yaratmaya elverişli bulunduğu, en eski ve iptidai devirlerde yaşamış olmalıdır.

2. O milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilalar, yeni coğrafyalarda vatan kuruşlar gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadiseler bulunmalıdır.”⁴⁸

“Destanlar ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş, gelişmiş yapıtlardır. O çağlarda hem yaradılış ve dönüşümleri, tanrıları ve olağanüstü varlıkları, hem de toplumun geçmişi ile ilgili bilgileri destanlar verirlerdi. Bu nedenle, destanları konuları bakımından ikiye ayırabiliriz:

a) Kozmogoni ve mitoloji konulu destanlar: Dünyanın ve yeryüzündeki varlıkların yaratılışı, tanrılar, yarı tanrı varlıkları. Kötü güçleri temsil eden dev, ejder gibi yaratıkların kendi aralarında olan veya insanlarla olan ilişkileri.

b) Milletin geçmişindeki önemli olaylar, büyük önderlerin dışta ve içte, toplumun düşmanları ile savaşları, toplumu daha rahat bir hayata ulaştırma çabaları...”⁴⁹

“Türk destanları şimdiye kadar esaslı surette incelenmiş değildir. Türk destanları bir külliyat halinde yayınlanmadan önce böyle bir inceleme mümkün değildir. Bununla

⁴⁷Necati Demir ve Mehmet Dursun Erdem, “Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı”, **Turkish Studies / Türkoloji Dergisi**, (1), (2006), s. 97-98

⁴⁸Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2001, s. 7

⁴⁹Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, 9. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1999, s. 36

beraber Türk destanlarının bazı rivayetleri üzerine çok önemli bilimsel araştırma ve incelemeler yapılmıştır.”⁵⁰

“Destanlar, çok eski inançları, görenek ve gelenekleri ayna gibi aksettiriyorlar. Müslüman Türklerin İslam dinini yaymak için savaşılan gazi kahramanların hayatını anlatan destanlarda bile evlenme, doğum, ad verme, yas ve defin törenleri İslamdan çok önceki devrin izlerini taşıyorlar.”⁵¹

“İnsanın değişmeyen duyguları vardır. Aşk, hak, kıskançlık, çekememezlik, fitnecilik, kin, intikam, başkalarının etkisinde kalmak gibi. Bunlar destanlarda iyilik ve kötülük unsurları olarak mücadeleler, yapıcı ve yıkıcı eylemler içinde anlatılır; kahramanlar sever, öldürür. İnsan hayatı, bir yönüyle, bitmeyen bir mücadele görünümü sergiler. Dış düşmanlarla mücadele, toplum ve aile içinde mücadele, insanın kendisiyle yaptığı mücadele. Ömür boyu kavgalı bir hayat yaşanırken bir inanışa da inanılır. İyiler kazanır, kötüler kaybeder. Destanlarda bu sonuçlar Tanrı buyruğuyla, gizli, hayali güç ve varlıklarla gerçekleştirilir. Ancak iyilik ve mutluluk aşamasına kadar insan büyük ölçüde ıstırap çeker. Onun içindir ki bazılarının göre hayat acılarla geçen bir mücadele sürecidir. Bu bakımdan destanlar insanın değişmeyen alinyazısını, çelişkili duygularla dolu iç dünyasını yansıtır.”⁵²

“Türk insanının çevresini dünya yapma becerisinin ve başarısının bir yansıması olan her birey kavram ve simge düzeyinde Türk milletinin ruhuna tutulan bir ayna gibidir. Türklüğün üzerine oturtulduğu anlam ve değerler bütünü çözümlenmesidir. İnsani kültürün estetik bir tahlili olan Dede Korkut Kitabı’nın, yaşam gibi doğum hikâyesi ile başlayıp ölüm hikâyesi ile sona ermesi tesadüfî değildir. Yüksek değerlere sahip, boyutlu, gelişmiş bireylerden oluşan Oğuz toplumunun sembol isimlerinden Boğaç, ilk hikâyede dualarla, adaklarla dünyaya gelir. Son hikâyede ise, tip yaratma geleneğimizin en yüksek

⁵⁰Abdulkadir İnan, “Milli Destanlarımız Üzerine İnceleme ve Araştırmalar”, **Türk Kültürü**, sayı: 7(Mayıs 1963), s. 25

⁵¹Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 239

⁵²Süleyman Kazmaz, “Yönetim ve Toplum Düzeni Açısından Dede Korkut”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, AKM Yayınları, Ankara, 2000, s. 245

örneklerinden biri olan güç, azamet, yenilmezlik gibi ülkülerin sunumunda bir vasıta olan Bamsı Beyrek'in ölümü insan gerçeğinin bütünleşerek eseri şekillendirmesidir.”⁵³

1.2.2.Destanların Oluşumları

Destanın oluşumu, gelişimi ve günümüze gelişi hakkında Öcal Oğuz'un yaklaşımı ise şöyledir: “Türk sözlü kültür birikiminin önemli bir bölümünü meydana getiren “destan” ların oluşması ve günümüze gelebilmesi için, çeşitli safhalardan geçmesi gerektiğinin kaçınılmazlığı, eldeki destanlarımızın incelenmesinden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Destanların oluşumu hakkında yapılan değerlendirmelerin de gözden geçirilmesiyle, bu safha ve şartları beş ana başlık etrafında toplamak mümkün görünmektedir.”

“Birinci olarak, destanı yaratan topluluğun “destan devri” diye adlandırabileceğimiz bir dönemde yaşaması gerekir. Türkler açısından bu dönem, mitoloji unsurlarının toplum hayatında etkisini kuvvetle sürdürdüğü, Bozkır kültürünün ortaya çıkardığı “Alp tipi” nin toplum hayatını yönlendirdiği bir dönemdir. Mitolojiden beslenen olağanüstülükler, toplum hayatında eski yerini yitirdikçe, kahramanlığın yerini, yerleşik toplumun değer yargılarına dayalı motifler aldıkça, “destan devri” yavaşlamakta ve yerini “hikâye devri” olarak adlandırabileceğimiz bir devir almaktadır.”

“İkinci olarak, destanı yaratan topluluğun “sözlü gelenek”e sahip olması gerekmektedir. Kültür unsurlarının, edebi verimlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı güçlü bir sözlü gelenek ortamının bulunması, destanın gelişimini sürdürmesini sağlayacaktır.”

“Üçüncü olarak, destanın teşekkülüne itham veren bir çekirdek “vaka” nın olması gerekmektedir. Toplumu derinden etkileyen veya kurgulandıktan sonra toplumda büyük ilgi uyandıran bu vak'a, sözlü gelenek ortamında yayılıp zenginleşmelidir.”

“Dördüncü olarak, bu vak' a bir “ozan” tarafından edebi bir metin haline getirilmelidir. Bu metin ozandan ozana, kuşaktan kuşağa geçerek, sözlü gelenek ortamında yaşatılmalıdır.”

⁵³Ülkü Eliuz, “Dede Korkut Hikâyelerinde Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi”, **Bilig**, (18), (2001), s. 83

“Beşinci olarak, toplum, “destan devri” diye adlandırdığımız zaman dilimini tamamlamadan sözlü gelenekte yaşayan bu metin “tespit” edilmelidir. Destan devrini tamamlayan toplumlarda, tespit edilen, yani yazıya geçirilen metinlerin, toplumun içinde bulunduğu devrin ürünü olacağını kabul etmek durumundayız.”⁵⁴

“Şimdiye kadar yapılan etnografya ve tarih tetkikleri, “Sibirya” dan ta Akdeniz kıyılarına kadar yapılan ve çok uzun tarihinde muhtelif “Destan devirleri” geçiren Türklerin de umumî millî destanı olduğunu kesinlikle göstermiştir. Coğrafi vaziyeti ve tarihinin gelişmesindeki hususiyetler bakımından, Türk milletinin geçirdiği muhtelif destan devirleri ve o devirlerin verimi olan birçok “destan parçaları” nı yahut onların bazı kalıntılarını, kısmen şifahî (ağızdan) halk şiirlerinde, kısmen de eski kitaplara geçmiş olarak buluyoruz. İctimaî gelişmenin pek iptidai tabakalarında bulunan Şamanî “Altay-Abakan” Türklerinde bu destan kalıntıları henüz “Esatiri / Mythologique” bir mahiyette yaşayabildiği halde, İslâm Medeniyeti dairesine giren ve onlardan medeniyetçe daha ileri bulunan “Kara Kırız”larda bu destanın “Menkıbevî / Légendaire” mahiyette dağınık parçalarına rastlıyoruz. İşte bir taraftan tarihin diğer taraftan Etnografya’nın önümüze koyduğu bu gibi pek bol malzeme layıkıyla tetkik ve tasnif edilecek olursa, muhtelif parçaları daha büyük “Daire / Cycle” hâlinde toplamak ve sonra onları da birbirine bağlayarak Milli Türk Destanı’nı yaratmak imkânı daima vardır.”⁵⁵

1.2.3.Destanların Tasnifleri

“Türk destanlarının sınıflandırılması konusunda bugüne kadar; tarihi veya kronolojik ölçüte yahut konu ölçütüne dayanan yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından pek çok deneme yapılmıştır. Tarihi veya kronolojik ölçütü belirlerlerken bir kısım araştırmacılar, İslamiyet’i kabul etmeyi belirleyici olarak kullanmışlardır.”⁵⁶

“M. Fuat Köprülü’nün tasnifleri

Coğrafi sahalara göre Türk destanları

⁵⁴Oğuz ve diğerleri, a.g.e., s.131

⁵⁵M. Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 67-68

⁵⁶Sadık Tural ve diğerleri, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, c. 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001, s.101

1. Altay-Yenisay sahasında vücuda gelen mahsuller: Bu sahada yaşayanlar Altay-Abakan Türkleri olup Şamanistler ve kısmen yerleşik hayattaydılar. Önceleri demircilik sanatında ilerlemiş olmalarına rağmen bugün dünya Türklüğünün en geride kalmış boylarındandır. Dünyanın yaratılışı (kozmogoni usturesi) ile ilgili en önemli bilgilere bunlarda buluruz.

2. Bozkırlar sahasında vücuda gelen mahsuller: Bu saha Moğolistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı kapsamakta olup burada Kara-Kırgız, Kırgız -Kazak ve Türkmen kabileleri yaşamaktadır. Göçebe Türklerden olan ve medenî seviye bakımından ilerlemiş durumda olan bu kabileler, İslam Medeniyeti etkisi altına girmişlerdir. Bu medeniyet tesiri altındadır ki, Köroğlu ve Manas gibi destanlar, eski usturevî özelliğini kaybederek Menkabevî - Tarihî bir hüviyete bürünmüşlerdir.

3. Tarım - Sır Derya vücuda gelenler: Tarım -Sır Derya sahası Oğuzların ve Tu-kiie (Tukyu) siyasî heyetinde bulunan Karlukların yaşadıkları sahadır. Buradaki destan parçaları medeniyetin gelişmesine bağlı olarak kitaplara girmiş ve hatıralardan silinmiş menkabevî-tarihî mahiyetteki mahsullerdir.

Tarihî-kavmi dairelere göre Türk destanları

I. İslâmiyetten önce Türk destanları

A. Yaratılış usturesi (Şamanî Kozmogonosi)

B. Eski Türk veya Hiyung-Nu dairesi

1. Alp Er Tunga parçası

2. Oğuz menkıbesi

C. Göktürk dairesi

1. Tu-kiie menkıbesi (Bozkurt)

2. Ergenekon

3. Köroğlu

D. Uygur dairesi

1. Uygur menkıbesi (Türeyiş)

2. Maniheizm'in kabulü

II. İslamiyetten sonraki Türk destanları

(Cengiz, Timur, Oğuz Kağan Destanı (İslamiyet sonrası metin))

Faruk Kadri Timurtaş tasnifi

A. İslamiyetten önceki destanlar

1. Yaradılış Destanı

2. Saka Destanı

a. Alp Er Tunga parçası

b. Su parçası

3. Kun-Oğuz Destanı

4. Köktürk destanları

a. Bozkurt parçası

b. Ergenekon parçası

c. Köroğlu parçası

5. Siyenpi Destanı

6. Uygur Destanı

a. Türeyiş parçası

b. Mani dininin kabulü parçası

c. Göç parçası

B. İslamiyetten sonraki destanlar

1. Manas Destanı

2. Çingiz Han Destanı

3. Timur Destanı

4. Seyyit Battal Gazi Destanı

5. Danişmend Gazi Destanı (Danişmendname)

Pertev Naili Boratav tasnifi (Tarihi-kavmi dairelere göre)

A. İslamiyetten evvelki mahsuller

1. Kablettarihi devirleri izah eden yaradılış efsaneleri

2. Eski Türk-Hun dairesi

3. Göktürk-Tukyu dairesi

4. Uygur-Hüvey Hu dairesi

5. Bunların tali şubeleri (Hun dairesinde-Dede Korkut, Gök Türk dairesinde-Köroğlu gibi...)

B. İslamiyetten Sonraki Mahsuller

1. Türkistan'da İslamiyetin Türkler tarafından kabulü etrafında teşekkül etmiş Manas Destanı ve Saltuk Buğra menkıbeleri

2. Anadolu'nun istilası destanları: Battal Gazi, Danişmendname
3. Cengiz destanı (İslâmî unsurlardan azade)
4. Timur destanı ve devamları: İdige, Tohtamış, Can Bık, Cora Batır, Koblandı Batır

Göçebeler (bilhassa Nogaylar) arasında muahhar tarihî vakıaların doğurduğu tarihî destanlar: Rus Mücadeleleri, Türkmenlerde Kızılbaş mücadeleleri (Köroğlu'nun muahhar şekli ve Bozoğlan hikâyesi gibi).”⁵⁷

“Yukarıda sözünü ettiğimiz üzere, ortaya konan yeni çalışmalardan da hareketle eski Türk topluluklarının destan metinlerini de içeren örneğin Kazak bilgin Şakir İbraev'in önerdiği biçimde yeni sınıflandırmalar yapmak mümkündür. “Eski” “yeni” “arkaik”, “tarihi” gibi tartışmaya açık kimi göreceli terimleri nedeniyle ortaya koyduğu tasnif ve terminoloji sorunları bir yana, genel bir bakış açısı vermesi bakımından Özkul Çobanoğlu'nun şu sınıflandırması, son dönemde yapılanlara bir örnek olarak verilebilir:

1- Eski Destanlar: “Alp Er Tunga Destanı”, “Şu Destanı”, “Oğuz Kağan Destanı”, vd.

2- Yeni Destanlar

1- Arkaik Unsurları Taşıyan Destanlar: “Altın Arığ Destanı”, “Yaratılış Destanı”, “Maaday Kara Destanı”, “Ural Batır Destanı”, “Alıp Manas Destanı”, vd.

2- Kahramanlık Destanları: “Manas Destanı”, “Köroğlu Destanı”, “Kambar Batır Destanı”, “Koblandı Batır Destanı”, vd.

3- Tarihî Destanlar: “Battal Gazi Destanı”, “Danişmend Gazi Destanı”, “Hamzaname Destanı”, “Timur Destanı”, vd.”⁵⁸

1.2.4. Destanların Özellikleri

1. “Şekil özellikleri: Destanlar umumiyetle manzum olurlar. Nesirle karışık olarak anlatılan destanlar da vardır. Oğuz Kağan destanında 12 manzum parça vardır. Bunlardan onu beyitlerden meydana gelmiştir. İki de daha uzun bentlerden müteşekkildir. Bu

⁵⁷Kaya, a.g.e., s. 223-225

⁵⁸Oğuz ve diğerleri, a.g.e., s.134-135

mensur bölümlerin önceden manzum mu, yoksa nesir halinde mi olduğu belli değildir. Bazı destanlar nazım ölçüleri içinde yazılmıştır. (Firdevsî'nin Şehnamesi aruzla, Kalevela da runolarla yazılmıştır.)

2. Konular: Destanlar, hem inanılması mümkün olan, hem de aklın kabul etmeyeceği hadiseleri konu olarak ele alırlar. Oğuz Kağan destanında ışıktan bir peri kızı meydana gelmesi, bu türdendir. Bu hadiseler destanın müstakil bir bölümü olmayıp bütünü içinde yer alır. Destanlar konu olarak savaş, kahramanlık, yurt sevgisi, zaferler ve felâketleri ihtiva ederler. Töre, sözde durma, dayanışma, birlik-beraberlik ve mertlik gibi hususlara önem verilir. Bu özelliklerinden dolayıdır ki destanlar, kahramanca yaşayışın millete mal edilmiş şekli olarak karışımıza çıkarlar. Bir bakıma milletlerin kimliğini ve idealini saklayan baş eserlerdir.

3. Destan kahramanları ve tipleri: Kahramanlar, çok kere destanlara ismini verecek kadar önemlidir. Destanlarda çeşitli kahramanlar vardır. Asıl kahramanların yanı sıra insan dışındaki varlıkların da (dev, peri vs. . .) kahraman olarak karşımıza çıktığı olur.”⁵⁹

“Epik destan birdenbire başlamaz ve birdenbire bitmez. Bu ilke, giriş (açılış) ve bitiriş (kapanış) kuralıdır. Destan anlatımı durgunluktan coşkunluğa doğru giderek başlar ve çoğu zaman başlıca kişilerden birinin başına gelen bir felaketi içeren sonuç olayından sonra, coşkunluktan durgunluğa giderek biter. Destanın bitirilişi çoğu zaman konunun o yöreye özgü bir devamı biçimini alır. Bu bağlamda, Türk epik destan geleneğinde Manas, Semetey, Seytek örneğinde görüldüğü gibi babadan oğula geçen destan daireleri oluşur. Anlatımı günler, hatta aylar süren uzun destan anlatımlarında bu gibi birçok durak noktaları gerekir. Kısa bir anlatı için sadece bir durak noktası yeterlidir. Destanın icrasında takip edilen anlatım tutumu, bu olay çizgisini bir başkasıyla karıştırmaz; destan anlatımları her zaman tek çizgilidir. Eksik kalan kısımları tamamlamak için geriye dönüş yapmaz. Eğer daha önceki olaylar hakkında bilgi vermek gerekiyorsa bu bir konuşma içinde verilir. Tek olay çizgili destan anlatımında, resim sanatının perspektif kavrayışı yoktur. O sadece sonradan gelen ve gelişmeye açık olayları çukur ve kabartmalarıyla yan yana dizen

⁵⁹Kaya, a.g.e., s. 221-222

heykeltıraşın sanat anlayışını bilir. Bu yüzden de onun inşası bu tekniğin sayı ve diğer simetrik gereklilikleriyle sıkı sıkıya bağlıdır.”⁶⁰

1.2.5.Destan Motifleri

“Destan motifleri, destan kahramanları (tipleri) ile içice bir durumdadır. En önemli rol kahramanın olduğu için, motifler de buna paralel olarak gelişir. Bundan başka, Türk Milleti'nin inancı ve yaşantısı da motiflerin şekillenmesini sağlar. İslamiyet'ten önceki Destanlarda, Şamanist unsurlar ağırlık kazanmaktadır. Bu unsurlara kısaca temas edelim:

a. Doğum Motifi

“Destanların en yaygın başlangıç motiflerinden biri “kahramanın doğumu” dur. Çocuk özlemi ve buna bağlı olarak gelişen motif kompleksleri masal, hikâye ve destan gibi anlatmalarda oldukça yaygındır.”

“Oğuz Destanı'nda Oğuz'un annesi Ay Kağan, Oğuz'u dünyaya getirdiğinde harikulade özelliklere bürünmüş olarak tanıtılmaktadır: ... Bu oğulun yüzü gök rengi, ağzı ateş kızılı, gözleri ela, saçları ve kaşları kara idi. Güzel perilerden daha alımlıydı. Bu oğul anasının göğsünden ilk sütü içip bundan sonra içmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeye başladı. Kırk günden sonra büyüdü. Yürüdü, oynadı.”

“Dede Korkut'ta Dirse-Han çocuksuzluğun cezası olarak Bayındır Han'ın buyruğuyla kara otağa oturtulmuş, kara koyun yahnisinden önüne konulmuştur. Bu duruma çok içerleyen Dirse Han, hatununa durumu açmış, o da ulu toy eylemesini, açları doyurmasını, herkesi memnun etmesini ve Tanrı'dan çocuk dilemesini söylemiştir. Bunlar yapıldıktan sonra Dirse Han'ın hatunu gebe kalmış ve bir oğlan (Boğaç Han) doğurmuştur.”

“Altay-Türk Destanları'nda kahramanların doğumlarında olağanüstülükler izlenmektedir. Kahraman daha doğar doğmaz yürümeye başlar, kısa sürede bahadır olur ve düşman eline sefere çıkar.”

⁶⁰Tural, a.g.e., s.90-91

“Manas ve Battal Gazi'nin doğuşu ile ilgili emareler rüyada telkin edilerek başlar...

Çocukların doğarken bir işaret taşımaları, onların ileride olağanüstü birer insan olacaklarının işaretidir. (avuçta kan veya süt damlası, vücudun herhangi bir yerinde ben bulunması gibi. . .). Anadolu'da mevcut pek çok menkıbede bu belirtileri taşıyan çocuğun doğduğu anlatılmaktadır.”

“Battal Gazi Destanı'nda, ava giden Hüseyin Gazi'nin önüne bir geyik çıkar. Hüseyin Gazi onu yakalamak için kovalar. Geyik bir mağaraya girer. Geyik kaybolur bu defa karşısına eğeri üstünde, gemi ağzında bir at çıkar. At çok alımlıdır. Hayretler içinde kalan Hüseyin Gazi, onu tutmak ister, ama at yanına yaklaştırmaz. Bu sırada mağara içinden bir ses gelir:

“Hüseyin'e itaat et, henüz vakit gelmedi ki ben seni Cafer'e göndereyim.”

At bu sesi duyunca sakinleşir. Hüseyin Gazi, O'nu yularından tutar ve yere saplı duran süngüyü çıkarıp alır. Süngünün üzerinde yazılar vardır ve ayrıca onda Hz. Peygamber'in iki tutam saçı bulunmaktadır. Hüseyin Gazi atına biner ve bu atı yedeğine alır. O, “Bu emanetleri kime vereceğim?” diye düşünürken uyuyakalır. Düşünde “Cafer senin oğlundur!... “diye haber verirler. Bu hadiseden sonra Hüseyin Gazi'nin bir oğlu olur ve adını Cafer (Seyyid Battal Gazi) koyarlar.”

“Battal Gazi Destanı'nda kahraman dünyaya geldiğinde elinde veya vücudunun herhangi bir yerinde bir işaret bulunduğuna dair bir anlatım yoktur. Ancak çok güzel oluşu ve kucağına alanın bir daha bırakmak istemediği anlatılır. Hâlbuki İslamiyet öncesi Türk destanlarında kahramanın fiziki güzelliğine pek önem verilmez; güzel sıfatlar yerine iri, güçlü ve akıllı oluşları tanıtılır. Oğuz Kağan tasvir edilirken güçlü hayvanlara benzetilerek tasvir edilir: “Vücudu baştan aşağı tüylü, ayağı Öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi idi” .”⁶¹

b. Ad Koyma Motifi

“Türk geleneğinde çocuğun korunması, sosyal hayatta iyi ve başarılı bir insan olması için, doğumdan sonra alınan tedbirlerden biri de ad vermedir. Bu geleneğin ilk

⁶¹Köksal, a.g.e., s.42-44

kaynağının Orta Asya olduğunu, mevcut destanlarımızdan, hikâyelerimizden ve etnografik-folklorik incelemelerden anlıyoruz.”

“Kişiliği oluşturan özelliklerden biri olarak kabul edilen ad, sadece sosyal bir kişiliği temsil etmez; aynı zamanda mistik bir kuvveti de ifade eder. Onun için yeni doğan çocuğa gelişigüzel bir ad verilmez; verilen adın çocuğun geleceğini, karakterini, toplum içindeki yerini ve başarısını etkileyecek, damgalayacak sembolik bir öz taşımasına dikkat edilir.”

“Oğuzname'nin değişik parçalarını içine alan Dede Korkut'ta da, bilhassa erkek çocuklara ad verme geleneğinden bahseden bölümler vardır. Bu kaynaktan öğreniyoruz ki, bir genç, hünerini herhangi bir hareket ve kahramanlıkla isbat etmeden ad alamaz:

“Ol zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökmese ad koymazlar idi” .

Yiğit için en küçültücü durum, adsız kalmasıydı. Gösterilen yararlıktan dolayı adı Korkut Ata tarafından verilmekteydi. Eski Yakutlarda çocuğa küçüklüğünde verilen ad, gerçek ad sayılmazdı. Gerçek ad, yay çekip ok attıktan, kısacası bir yiğitlik ve yararlılık gösterdikten sonra verilirdi. Verilen bu ad, o yiğidin bindiği atın rengi ile ilgili olurdu.”⁶²

Bu konu üzerinde ileride daha uzun durulacaktır.

c. Mansıb Alma Motifi

“Gerek göçebe, gerekse yerleşik medeniyete sahip toplumlarda, olayların hükümrânlığın devamlılığı, kahramanların devamlılığıyla mümkün olmaktadır. Baba öldükten sonra mansıbı (devlet hizmeti)nin devam etmesi için, yerini doldurabilecek evladı yetiştirmek zorundadır. Burada yetiştirme derken, kendi toplumunun hayat şartlarına ve kıymet hükümlerine göre yetiştirmeyi kastediyoruz.”

“Toplumun içinde yaşadığı şartlar, değişik tiplerin doğmasını sağlar. Devamlı dış düşmanlarla mücadele halinde bulunan Türk toplumu, cengâver, çevik ve kuvvetli insan tipini gerekli kılmıştır.”

⁶²Köksal, a.g.e., s.44-46

“Destanı meydana getiren olayın sahibi, başkahramandır. Kahraman, mazbut bir muhit ve seçkin bir tabakadan gelir. Alelade halk tabakası içinden yetişmiş bir kişiyi destan kahramanı olarak göremeyiz.”

“Oğuz Kağan destanında Oğuz'un tek gayesi; gücü ve kuvveti ile çevresine hâkim olmak ve babasının yerini doldurmaktır. Bu çevreye hâkimiyet idealini oğullarına dahi vasiyet ve telkin etmektedir:

“Ay oğullar köp men aşdım,
Uruşgular köp men kördüm,
Çıda birle köp ok atdum,
Aygır birle köp yürüdüm,
Düşmanlar-nı ığlagurdum,
Dostlarum-nı men kültürdüm,
Kök Tenri-ge men ötedim,
Senler-ge bire men yurttum”

Oğuz Kağanın yaptığı mücadelelerin, Tanrı'ya karşı ödenmiş bir görev olduğunu belirtmesi ve altı oğlu (Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz) nun da aynı idealde olmalarını istemesi oldukça anlamlıdır. Yönetenlerin, aktif bir karaktere sahip olmaları, mensubu olduğu toplumu ayakta tutan ilk şarttır. Hele göçebe toplumlarda bu hususiyet kaçınılmaz bir durum arzeder.”

“Dede Korkut Destanlarında da boyları yöneten beğler, kendisinden sonra boyu yönetecek oğullarının; kahraman, cesur ve hünerli olmalarını isterler. Hatta baba hayatta iken oğlunu bu yönleriyle imtihan dahi eder. Bu durum kişiyi aktif olmaya zorlamaktadır. Bazı Destanlarda; destan kahramanının eğitim ve yetişmesinin kendi iradesi ile olduğunu görüyoruz. Kahraman küçük yaşta iken, babası düşmanları tarafından öldürülmüştür. Kahraman büyüyünce önce babasının intikamını, daha sonra da mansıbını almayı gaye edinir.”⁶³

⁶³Köksal, a.g.e., s.47-50

d. Evlenme Motifi

“Türk Destanları'nda bir veya birden fazla kadınla evlenme geleneği sürmekte, ancak eski destanlarda kahramanın evleneceği kızlar mitolojik özellikler taşımaktadır. Nitekim Oğuz Kağan'ın ilk evlendiği eşi, gökten inen ışığın içinden; ikincisi bir ağaç kavuğundan çıkan kızıydı. Bu evlilikte Oğuz'un kızlarla karşılaşması önemle belirtilmekle beraber, kaçırarak evlenme söz konusudur ve düğün töreninden bahsedilmez.”

“Manas Destanı'nda birden fazla kadınla geleneklere uymayan evliliklerin yanı sıra, geleneklere uygun evlilikler de yapılmıştır. Manas Destanı'nda karşılaştığımız kalın (başlık) türü atlı medeniyet ve hayvancılıkla uğraşan bir topluluk için yerinde bir istektir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde de aynı durumla karşılaşırız. Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Delü Kaçar, kız kardeşini istemeye gelen Dede Korkut'a “Bin buğra getirün kim maya görmemiş ola, bin dahi aygır getirün kim hiç kırsırağa aşmamış ola; bin dahi koyun görmemiş koç getirün, bin de kuyruksuz kulaksız köpek getirün, bin dahi püre getirün mana.”

“Battalname'de de “poligami” yani çok kadınla evlenme âdeti görülmektedir. İslâmiyet'te birden fazla kadınla evlenme caizdir. Ancak, evlenecek çiftlerde erkeğin İslâm olması veya İslâmiyet'i kabul etmiş olması şartı vardır...”⁶⁴

e. Ölüp Dirilme Motifi

“Ruhun bedeni geçici olarak terketmesi (transmig-ration), şamanist inançta ve İslam dininde tipik menkabeler halinde anlatılmaktadır. Şamanistler Tanrı Bay Ülgen'e kurban sunacakları zaman, gerek kurban edilecek atın, gerekse kurban sunan kişinin ruhu bedenlerini terk eder ve gelip gidip Bay Ülgen'le konuşur. Yine geleceğe dair haber sorulduğunda veya hastalık tedavisinde “Şaman” ın ruhu bedenini terke-der ve çeşitli yerleri dolaşır, ruhlarla görüşür veya iyileştireceği hastanın ruhunu bularak tekrar bedenine dönmesini sağlar. Bunları başardıktan sonra da “Şaman” ın ruhu bedenine döner ve olup bitenleri çevresindekilere anlatır. Araştırmacılar bu transmigration halinin Budizm'deki yoga ile ilgili olduğunu ileri sürmektedirler.”

⁶⁴Köksal, a.g.e., s.50-52

“Menakıbu'l Kutsiye'de yer alan menkabeye göre, Baba İlyas'ın oğullarından Yahya Paşa'nın ruhu, istediği zaman bedenini terkedip bazen kırk, bazen de iki ay süreyle “âlem-i ulviyyet'i seyre gider... Bu bilgilerden ortaya çıkan sonuç şudur: Şamanist inanca göre “şamanlar” ın, İslam dinine göre “Veliler” in ruhları bedenlerini geçici olarak terk etmekte, bu şekilde vecd ve istiğrak(kendinden geçme) haline girdikten sonra kehanetlerde bulunmaktadır. Başka bir ifade ile keramet sahibi kişilerin ruhları geçici olarak bedenlerini terk edebilmektedir.”

“Ölüp-Dirilme”, ruhun bedeni geçici olarak terk etmesi gibi keramet ehli insanların elinde yahut acı çeken yakınların Tanrıya yalvarmalarına karşı, gönderilen kutsal varlık (melek, hızır vs) vasıtasıyla zuhur etmektedir... Destan kahramanının er meydanında ölümü, epik gelenekte yoktur. Üstün bir fizik güce sahip olan kahraman, ancak hile sonucu öldürülmektedir. Özellikle İslamiyet öncesi Türk destan kahramanları içkiyi severler. Manas'ın iki kez ölümü içkisine zehir katılarak gerçekleştirilir. Mitik ve epik düşüncenin ürünü olan Manas destanında dirilme motifi, kutsal varlıklar eliyle gerçekleşmektedir. Kahramanın sağlığında olduğu gibi, dirilişinde de fantastik güçler, ön plandadır. Fantastika destanda olması gereken bir unsurdur. Zira hiçbir destan tarih kitabı değildir. Bu sebeple destanın her motifini ve her tipini tarihi şahsiyet olarak düşünmek doğru olmaz. Ortadönem Türk Destanları'nda da “ölüp-dirilme” motifi yer almakta ve menkabelerde daha da yaygın olarak görülmektedir. Bu motif şamanist inanç ve islami tefekkürün beslediği bir an'nenin ürünüdür.”⁶⁵

i.At Motifi

“Çin ve Bizans kaynaklarından anlaşıldığına göre Türkler tarih sahnesine atlarıyla girmişlerdir. Atı ilk ehlileştirmenin avantajını kullanarak, hareketli bir hayat tarzı geliştirmiş, geniş ufukları keşfetme ve buralara hâkim olma yolunu seçmişlerdir. Atlı baskınlar, bu hâkimiyetin belirleyici unsuru olmuştur. Türklerin beslenme, giyinme, yeni yerleri keşfetme ve fethetme aracı olan bu varlık, sosyal hayat içerisinde insanın kolu-kanadı, kardeşi, yoldaşdır. Devlet sisteminin; ekonomi hayatının; şölen, av, toy, ölü aşı vb.

⁶⁵Köksal, a.g.e., s.53-58

ritüellere dayalı geleneklerin, düşünce dünyası ve söz sanatının etik ve estetik değerleri atla birlikte sunulur.”⁶⁶

“Destan kahramanlarının en vefalı arkadaşı, atıdır. Kahramanın iyi bir ata sahip olması, mücadelesini yarı yarıya kolaylaştırır. Savaşa, ava gitmek ancak at ile mümkün olmaktadır. Çocuğun yetişmesinde ilk olarak uygulanan eğitim atçılık ve binicilikti. Kahraman rastgele ata binmez. O'nun birtakım özelliklere sahip olması sayesinde kahramanın görevi kolaylaşır. Hatta kahraman yere düşüp zor durumda kalınca atı şahlanıp, tekmeleyerek arkadaşını ölümden kurtarır.”

“Manas Destanı'nda, Manas'ın “Ak Boz” adlı atı binicisi gibi kahramandır.”

“At sevgisi, İslamiyet'ten sonraki Türk Destanları'nda daha da artmaktadır. Battal Gazi, “Devzâde Aşkar” adlı atından güç alarak Rum Diyarı'nı İslamlaştırma savaşına girmiştir. “Devzâde Aşkar” a ait efsanevi varyantlar çoktur.”

“Aynı durumu Köroğlu Destanı'nda da görüyoruz. Köroğlu'nun meşhur “Kır At” ı Köroğlu'nun yiğit arkadaşları (Ayvaz, Köse, Kenan, Demircioğlu. . .) kadar kahramanlık göstermektedir.”⁶⁷

“Dede Korkut'ta Bamsı Beyrek on altı yıl zindanda kaldıktan sonra kendisini bekleyen atına “Kardeş derim sana kardeşten ileri” diye seslenir. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un daha küçük yaşta ata bindiği ve at sürülerini güttüğünü görüyoruz. Oğuz Kağan'ın bütün mücadelelerinde ve savaşlarında atının önemli bir fonksiyonu olduğu görülmektedir. Oğuz Kağan ve bütün ordusu atlıdır.”⁶⁸

j. Pir Motifi

“Türk Destanları'nda hakanların akıl danıştıkları görmüş-geçirmiş, bilgili, irfan sahibi yaşlı kişiler vardır. İslamiyet'ten önceki destanlarda bu kişiler, olağanüstülük arzetmezler. Mesela, Oğuz Kağan Destanı'nda Uluğ Türk, Oğuz'un akıl hocasıdır.”

⁶⁶Ali Abbas Çınar, “Dede Korkut Destanı'nda At ve At Kültürü”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları, 2000, s. 97, 108

⁶⁷Köksal, a.g.e., s. 64-64

⁶⁸Aslan, a.g.e., s.342

“İslamiyet’ten sonraki destanlarda “Hızır” adı verilen Pir-i fâni yer almaktadır. Hz. Peygamberden sonra dini yönden en önemli mevkii işgal eder. Yeşil elbiseler giymiş olarak tasvir edilir. Zor anlarda, kahramanların en büyük yardımcısıdır. Mesela, kâfirler Battal Gazi’ye ölülerini dirilterek mu’cize gösterirse İslamiyeti kabul edeceklerini söyledikleri zaman yine “Hızır”ın duası imdada yetişiyor ve iki ölü bu duanın etkisiyle diriliyor.”

“Dede Korkut Destanlarında da her olayın sonunda “Dede Korkut” un ortaya çıkıp, Türk boyları için dua etmesi de bu motif içerisinde değerlendirilir.”⁶⁹

k. Rüya Motifi

“Birçok yerde kahramanların hareket tarzlarının tayinine ve gelecekteki olaylardan haberdar olmalarına yaraması bakımından, destanlarda önemli bir yer tutar.”

“Oğuz Kağan Destanında Uluğ Türk, bir gün uykuda bir altun yay ve üç gümüş ok görür, bu altun yay gün doğusundan ta gün batısına kadar uzanmıştır. Üç gümüş ok da kuzeye doğru uzanmış olarak görülür. Bu rüyasını Oğuz Kağan’a anlatır. Bu rüya, Oğuz boylarının geleceği ve teşkilatlanması hakkında bir ön haber niteliğinde olmuştur.”

“Dede Korkut Destanları’nda da bu rüya motifine rastlamaktayız; Bayındır Han’ın güveyisi Uluş oğlu Salur Kazan rüyasında evinin üzerine yıldırım düştüğünü, kuduz kurtların evine saldırdığını, aklını toparlayamadığını gördüğünü anlatır. Bu rüya, kardeşi tarafından iyiye yorumlanmaz. Salur Kazan avdan dönünce, obasının Şökli Melik tarafından yağma edildiğini görür...”⁷⁰

I. Sihir Motifi

“Türk Destanları’nda sihir (tılsım) motifi de önemli yer işgal eder. Uygur Destanı’nda Yurt bütünlüğünün ve halk saadetinin simgesi olarak bilinen bir “Yada Taşı” rivayeti şöyledir:

⁶⁹Köksal, a.g.e., s.65

⁷⁰Köksal, a.g.e., s.65-66

İslamiyetten sonraki Türk Destanları'nda bu sihir unsuruna da fazla yer verilmiştir. Mesela Battal Gazi Destanı'nda, Battal Gazi ile kâfirler savaşıırken, meydana bir cazu girer ve karşısına çıkan müslümana karşı efsun okuyunca elleri bağlanır (Abdülvehhab), etrafı sularla kaplanır ve üzerine attığı bir avuç toprakla da etrafı karanlık kılar. Aynı destanın bir başka yerinde de Guzende adlı bir cazu (cadı), ağzından ateşler saçan maiyetiyle Battal Gazi'ye karşı gelir, efsun okuduğu bir tasın içindekini Battal Gazi üzerine atınca etrafını ateşler kaplar. Ateşin içinden çıkan bir ejderhayı da Battal Gazi okuduğu dua ile tesirsiz kılar (yani sihri bozuyor).”⁷¹

Tıva ve Şor Kahramanlık Destanları'nda birçok yerde sihir, büyü motifinin kullanıldığı görülür. Özellikle bu sihri yapanların da kadın olduğu gözlenmiştir. Ölülerini diriltme, yaşlıları gençleştirme, maddelerin şeklini değiştirme gibi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

m. Kırklar Motifi:

“Türk destanlarında yaygın olan motiflerden birisi de “kırk yiğit” ve “kırk kız” motifidir. Bu motif, yüksek barbarlık kültürüne ulaşan, küçük ve büyük derebeylikleri ellerinde tutan Alpların çevresinde teşekkül etmiştir. Alpların çoğu tek başına gezer, savaşırlar; onlara ancak atları ve Tanrıları arkadaşlık ederler. Bu yarı Tanrı, yarı insan olan Alpların çevresinde “kırk yiğit” lere rastlayamıyoruz. Büyük göçebe boylarının başındaki Alpların yanında “kırk yiğit” ve hatunla kızlarının yanında da “kırk kız” yer alırdı. Savaşlarda, eğlencelerde, evlenmelerde Alplar “kırk yiğit” i yanlarından ayırmazlardı. Dede Korkut Destanları'nda, bu “kırk yiğit” in birkaçına Han Kazan, birkaçına Bayındır Han kız vererek, kırk yerde otağ dikildiği anlatılmaktadır.”

“Manas Destanı'nda, Alpların hepsinin yanında “kırk çora” yahut “kırk ayaş” bulunduğu belirtilmektedir. Alpların yanında bulunan bu “kırk yiğit” uşak veya köle değil, hepsi de bey soyundandır.”⁷²

⁷¹Köksal, a.g.e., s.66-67

⁷²Köksal, a.g.e., s.67

1.2.6. Destan, Mit, Efsane, Halk Hikâyeleri Arasındaki Ortak ve Ayırıcı Özellikler

1. Mit

“Mitoloji ‘Mit bilimi’ anlamına gelir. O halde mit nedir? Bu konuda 19. yy. dan itibaren çalışmalar yapılmaktadır. Mit ‘myth’ kelimesi bazı araştırmacılara göre ilkel toplumlar için: Olay ‘fable’, ‘fiction’ karşılığı olarak kullanılmıştır. Mit’in asıl manası: ‘Gerçek hikâye’ ve bunun da ötesinde ‘Sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olandır. İlkel mitolojiler ilk seyyahlar, misyonerler ve etnograflar tarafından sözlü gelenekte yaşarken keşfedilmiş, bazan bir yaratıcı deha tarafından yüksek kültürün etkisi ile işlenerek yazıya geçirilmiştir.”⁷³

“Mitoloji, Mit bilimi anlamına gelir. Mit (Yunancası: Myth; Osmanlı Türkçesinde: Usture, esatir) ise bazı araştırmacılara göre ‘İlkel toplumlar için olay ‘fable’ ‘fiction’ karşılığı olarak kullanılmıştır. Mitin asıl anlamı ‘Gerçek hikâye’ bunun da ötesinde ‘Sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olandır.’ Bugün bu kelime hayal, tasavvur, gerçeğin bozulması anlamlarına gelmektedir. Etnolog, sosyolog, tarihçi ve din adamlarına göre ise ‘Kutsal gelenekler, ilkel inanışlar, örnek modeller’ anlamını taşımaktadır. Mitin herkes tarafından kabul edilebilir bir tarifini yapmak çok zordur. Mitler, kutsal bir hikâyeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş olduğuna inanılan bir olay veya şeylerin nasıl meydana geldiğini anlatır. Olaylarda yer alan karakterler tanrılar ve tabiatüstü varlıklardır.”

“Mitler her zaman yaratılışla ilgilidir. Bir şeyin nasıl hayata geçtiğini ya da bir davranışın oluşum biçimini izah eder. Mitler olağanüstü varlıkların hikâyesini ve onların kutsal güçlerini açıklar. Bu bakımdan insanlara bir model sunar. İlkel insanlar, mitik olayları yalnız hatırlamakla kalmaz, kendilerini bu olayları zaman zaman yeniden yaşamakla yükümlü tutarlar. Mitler, efsane ve masallara bazı bakımlardan benzemekle birlikte bazı yönlerden ayrılır: Mit ve efsane her ikisi de gerçek kabul edilir. Mit uzak geçmiş ve farklı bir dünyayı, efsane yakın geçmiş ve günümüz dünyasını; mit insan dışı

⁷³Bilge Seyidoğlu, **Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller**, 7. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002, s. 15

varlıkları efsane insanı konu edilir. Mit kutsal kabul edilirken efsane genellikle kutsal, fakat bazı hallerde kutsal da olmayabilir.”

“Mitler ele aldıkları konular itibariyle çeşitli kollara ayrılır: İnsanın ve dünyanın geleceğini (tufan ve kıyamet) konu edinenler eskatoloji, evrenin nasıl oluştuğunu anlatanlar kozmogoni, tanrıların nereden geldiklerini anlatanlar teogoni, insanların nereden geldiklerini ya da nasıl oluştuklarını anlatanlar antropogoni olarak adlandırılır.”

“Bütün büyük Akdeniz ve Asya dinlerine mensup milletlerin mitolojileri vardır. Grek mitlerinin büyük bir bölümü Hesiod ve Homer tarafından tasnif edilmiştir. Yakındoğu ve Hindistan'daki mitolojik gelenekler de din adamları tarafından tesbit edilmiştir. Mitolojiler zamanla edebî değer kazanmış şairler ve din adamları tarafından yeniden ele alınıp canlandırılmış sonuçta yazılı metinler hâline getirilmişlerdir.”⁷⁴

“Eski milletlerin destan devirlerinde, efsanelerle destanlar yan yana yahut ard arda doğar. Destanların teşekkülünde efsanelerin ve efsane devirlerinin büyük etkisi olur. Destanlar içinde zengin mitoloji unsurları bulunur. Tarihten önceki çağlarda tanrılar veya tanrılaştırılmış insanlar hakkında, söylenerek zamanla inanış haline gelen efsaneye mitos (mythos) denir. Mitos'larda tanrılar ve insanlarla birlikte devlerin, cinlerin, perilerin ve diğer masal yaratıklarının da hikâyeleri vardır (Bu kelimenin aslı Yunanca'dır). Bir milletin mitoslarını inceleyen ilme mitoloji denir. Ayrıca bir milletin mitoslarının bütününe o milletin mitolojisi denir.”⁷⁵

“Tarih öncesine dayanan, aktörleri insan gibi düşünebilen hayvanlar olan efsaneler.”⁷⁶

1. “Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayali, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos: Ergenekon efsanesi bir mittir. 2. mec. Efsaneleşen kavram veya kişi.”⁷⁷

⁷⁴Güzel ve Torun, a.g.e., s.211-212

⁷⁵Köksal, a.g.e., s. 24

⁷⁶Ahmet Doğan, **Türkçe Okul Sözlüğü**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, s. 541

⁷⁷Türkçe Sözlük, a.g.e., s. 1402

“Mit'in herkes tarafından kabul edilebilecek bir tarifini yapmak çok zordur. Mit kutsal bir hikâyeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş olduğuna inanılan bir olayı anlatır. Mitte her zaman bir yaratma söz konusudur. Bazı şeylerin nasıl meydana geldiğini ve oluştuğunu ele alır. Gerçekte olan şeyleri anlatır. “Mitlerdeki karakterler olağanüstü varlıklardır. Onların ne yaptıkları çok eski zamanlarda “Başlangıç” zamanında biliniyordu. Mitler bu kahramanların yaratıcılıklarını gösterir. Onların kutsal ve olağanüstü oluşlarını açıklar. Kısaca mitler, çeşitli kutsal, olağanüstü değerleri açıklarlar. Bütün bunlar dünyayı kuran ve bugüne kadar getiren gerçek değerlerdir. Mitler kutsal ve gerçek hikâyeleri anlatırlar. Çünkü her zaman gerçek olanı ele alırlar. Kozmogonik mit gerçektir, dünyanın yaratılışını anlatır. Ölümün menşei ile ilgili olan mit de doğrudur. İnsanın ölümlü oluşu da bunu ispat etmektedir.”

“Mit olağanüstü varlıkların hikâyesini anlatır ve onların kutsal güçlerini açıklar. Böylece insanlara bir model sunmuş olur. Antropolog C. Strehlovv, Avusturalyalı Arunda kabilesine bazı merasimleri neden icra ettiklerini sorar ve “Çünkü atalarımız böyle istedi” cevabını alır. Bu düşüncenin benzerini hemen hemen bütün ilkel kavimlerde görebiliriz. Aynı düşünce tarzını kullanarak ilkel insanları ve geleneksel toplumları daha iyi anlayabiliriz. Birçok kabilede kadınların ve çocukların önünde mitler anlatılmaz. Umumiyetle yaşlı öğretmenler öğrencileri ile ormanda inzivaya çekildikleri bir sırada ve giriş merasimleri sırasında bu mitler anlatılır. R. Piddington, Karadjan’lardan bahsederken: “Kutsal mitlerle kadınlar prensip olarak ilgilenmezler. Bilhassa giriş merasimlerine alınmazlar.” demektedir.”

“Gerçek olmayan hikâyeler her zaman ve her yerde anlatılırlar. Mitler ise sadece kutsal sayılan zamanlarda söylenir. (Genellikle sonbaharda ve kış gecelerinde) Bu gelenek ilkel kültür seviyesini tamamlamış olanlar arasında hâlâ yaşamaktadır. Mitler sadece dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanların menşei anlatmaz, aynı zamanda bugünkü insanın ne olduğunu, nasıl yaşadığını, hangi kanunlara göre yaşadığını, hangi şartlarda çalıştığını anlatır. Eğer bir dünya varsa insanlar da vardır. Tabiatüstü varlıklar yaratıcı güçleriyle “Başlangıç” ta bir şeyler yaratmışlardır. Kâinatın ve insanın yaratılışından sonra diğer olaylar meydana gelmiş ve bugünkü insanlar bu mitik olayların neticesinde oluşmuşlardır...”

“Mitlerle ilgili bilgiler çok gizli ve özeldir. Bu özellik sadece mitin kendisinin gizli oluşundan değil bu bilgilerin dinî-sıhrî kuvvetlere sahip olan kimseler tarafından verildiği için olmaktadır. Objelerin menşeyini bilmek, mesela bir hayvanın, bir bitkinin menşeyini bilmek, onları kontrol altında tutmak, onlara hâkim olmak anlamına gelmektedir...”

“Genel olarak mitler ilkel toplumlarda şu özellikleri ile tanınırlar:

1. Olağanüstü varlıkların tarih içindeki davranışları
2. Bu tarihin gerçek oluşu
3. Her zaman bir yaratmanın mevcut olması

Mit bir şeylerin nasıl var olduğunu anlatır. Ayrıca örnek bir davranışın, bir müessesenin, bir çalışma tarzının nasıl oluştuğunu gösterir. Bu özelliklerinden dolayı mitler insanların belli başlı davranışlarına örnek olurlar.

4. Miti bilen onun menşeyini de biliyor demektir. Böylece menşei bilinen şey kontrol altına alınmış ve arzu edildiği kadar o şeyi çoğaltmak imkânı da elde edilmiş olur.”

“Her ne olursa olsun miti yaşayan ve yaşatan bir kimse kutsal sayılır. Miti yaşamak dini bir tecrübe gerektirir. Bu tecrübe günlük hayatla ilgili alelade tecrübeden farklıdır. Tecrübenin dini oluşundan maksat olayları olağanüstü varlıkların yaşadığı zamanlardaki gibi canlandırmaktır. Miti yeniden yaşayan bu dünya ile alâkasını keser, olağanüstü varlıkların bulunduğu âleme geçer. Bu esnada sadece mitik olaylar hatırlanmaz. O olaylar yeniden yaşanır. Miti yaşayan kimse hâlihazırda bulunmaktadır fakat mitlerle çağdaş hale gelerek kronolojik zamandan çıkar, hadiselerin ilk yaşanmış olduğu zamana gider. O zamanlar için “Kuvvetli zaman” tabiri kullanılır. Çünkü o zamanlarda herşey yeni, kuvvetli ve harikuladedir. Mümkün olduğu kadar çok tabiatüstü âleme dalıp yaratıcılıkları öğrenmek arzu edilir. Kısaca mitler, dünyayı, insanı ve hayatı ele alır, onların tabiatüstü menşeyini ve tarihini öğretir. Bu tarih anlamlı, değerli ve örnek alınacak bir tarihtir.”⁷⁸

“İnsan davranışı için model teşkil eden, hayata anlam ve önem kazandıran, dolayısıyla insanın kendisini anlamlandırmasını sağlayan ve her zaman için bir yaratılışın hikâyesini anlatan kutsal metinlerin genel özellikleri, kaynakları, oluşumları, tanımları,

⁷⁸Seyidoğlu, a.g.e., s. 16-23

yapıları, işlevleri, ilkellerdeki görünüşleri ve isimlendirilmesi konusunda folklor çalışmalarının başladığı ilk dönemlerden, Jacob Grimm'in öncü çalışmalarından başlayarak günümüze kadar çeşitli görüşler ve kuramlar ortaya atılmıştır. Yoğun olarak, “Mitoloji” araştırma alanında incelenen “Mit” (Yunanca “myth”, Osmanlı Türkçesi “esatir”, “ustûre”) başlığı altında toplayabileceğimiz bu metinler, yaşadıkları bağlamlarda kutsal ve gerçek kabul edilmişler, “ilkel” insanın dünyayı ve kendisini anlamlandırmak amacıyla sorduğu “neden” ve “nasıl”lara o dönemin şartları içerisinde cevaplar vermişlerdir. İnsanlara nesnelerin kökenini öğrenme ve bu vesileyle nesnelere egemen olma fırsatı tanıyan bu metinler hakkında yapılan tanımlar içerisinde Mircea Eliade tarafından ileri sürülen görüşler, günümüzün ihtiyacına en iyi cevap veren görüşler arasında yer almaktadır:

Eliade, “gerçek öykü” diye nitelendirdiği mitlerin genel özelliklerini maddeler halinde şu şekilde sıralamaktadır:

- a) Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturur.
- b) Bu öykü kesinlikle gerçek (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve kutsal (çünkü doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) olarak kabul edilir.
- c) Mit, her zaman için bir “yaratılış” la ilgilidir, bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır. İşte bu nedenle de mitler, insana özgü her anlamlı eylemin örnek tiplerini oluştururlar.
- ç) İnsan, miti bilmekle nesnelerin “köken” ini bilir, bu nedenle de, nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir. Burada “dıştan”, “soyut” bir bilgi değil de, (mitin ya tören havası içinde anlatılması ya da kanıtını oluşturduğu ritüelin gerçekleştirilmesiyle) rit biçiminde “yaşanan” bir bilgi söz konusudur.
- d) Şu ya da bu biçimde, insan, yeniden anımsatılan ve yeniden gerçekleşme aşamasına getirilen olayların kutsal, coşku verici gücünün etkisine girmek anlamında “yaşar”.

“Eliade'nin son ifadesinden de anlaşılacağı üzere, mitler, inanç sisteminin içindedirler, yani, inançtırlar. Bir başka deyişle, mitler, arkaik dönemlerde inanç sistemlerinin şekillenmesinde önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Zaten, “kutsallık” ve “inanırlılık” özellikleri de doğrudan bu yönünü ön plana çıkarmaktadır. Mitler, ele aldıkları konular bakımından kendi içlerinde çeşitli kollara ayrılmaktadırlar. Bazı mitler, insanın ve dünyanın geleceğini (tufan, kıyamet) konu edindiklerinden dolayı “eskatoloji” başlığı

altında toplanırken evrenin nasıl oluştuğunu anlatanlar “kozmogoni”, tanrıların nereden geldiğini anlatanlar “teogoni”, insanların nereden geldiklerini ya da nasıl oluştuklarını anlatanlar da “antropogoni” başlığı altında toplanmaktadırlar. Samuel Henry Hooke, mit ya da “mitos” ları şu şekilde bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur: “Ritüel Mitosları”, “Orijin Mitosları”, “Kült Mitosları”, “Prestij Mitosları”, “Eskatalogya Mitosları” (Hooke 2002: 14-20). Bir diğer araştırmacı Malinowski ise mitleri biraz daha değişik bir biçimde, “Kökenlere İlişkin Mitler”, “Ölüm ve Yaşam Döneminin Yeniden Başlaması Üzerine Mitler”, “Büyüye İlişkin Mitler” başlıkları altında incelemiştir.”

“Mitoloji araştırmalarının başlangıcında Yunan mitolojisinin ağırlıklı olarak çalışılması, yanlış bir kanı olarak, diğer kültürlerin mitolojilerinin olmadığı şeklindeki düşüncelerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Oysa günümüzde yürütülen mitoloji araştırmaları, kültürel her topluluğun “mit” lerinin olmasının doğal olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede, Türk Mitolojisi de Türklerin yayıldığı geniş coğrafi alanda farklı boylar arasında farklı görünümleriyle tarihi dönemlerden günümüze ulaşmıştır. Türk mitlerini başka bir açıdan ele alacak olursak, (Bu metinler, kimi araştırmacılarca destan, kimi araştırmacılarca da efsane ve masal başlığı altında toplanmıştır. Hatta yaratılış ile ilgili metinlerin “destan”, tufan ve kıyametle ilgili metinlerin “efsane” başlığı altında toplandığı bile görülebilmektedir), şu konuların öne çıktığını görürüz:

a)Yaratılışla ilgili mitolojik metinler (Evrenin, yerin, gök cisimlerinin, insanın, hayvan ve bitkilerin nasıl yaratıldıkları anlatılır).

b)Tufan ile ilgili mitolojik metinler

c)Kıyamet ve dünyanın sonuyla ilgili mitolojik metinler.”

“Türklerin yaratılış, tufan ve kıyametle ilgili telakkilerini yansıtan mitolojik metinler, çoğu yabancı araştırmacılar (Bilim adamları, misyoner papazlar, vs.) tarafından çoklukla Güney ve Kuzey Sibiry Türkleri arasından derlenmiştir. Metinleri derleyenlerin başında W. Radloff, V. L. Şerosevskiy, V. İ. Verbitskiy, G. N. Potanin, A. V. Anohin gibi isimler gelmektedir. Ayrıca, Ebubekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devadarî gibi tarihçilerle çeşitli seyyahların eserlerinde de mitolojik verilere rastlamak mümkündür.”⁷⁹

⁷⁹Oğuz ve diğerleri, a.g.e., s. 115

Destanla Mit Arasındaki Benzerlikler

“Destan ve mitolojilerin oluşum srecleri birbirine benzemektedir. Her iki türde de anlatılanlar, anlatım zamanında çok önce meydana gelmiştir.”

“Mitler genellikle dünyanın, insanın veya başka bir şeyin oluşumunu konu alırlar. Destanlarda da kısmen bu tür konuların ele alındığını görmekteyiz. Doğauşt ve fizikötesi gçler yanı sıra, doğa güçleriyle savaşa girmiş, onları yenmiş ya da yenememiş ilk yiğitlerin kimlik ve kişiliklerini belirtmesiyle de mitoslar, eposlara, yani destanlara malzeme olur, destanları oluştururlar.”

“En kısa tanımıyla mitoslar; doğa güçlerinin kişileştirilmesi, canlı varlıklar ya da ölümsüz tanrılar halinde tasarlanması, eposlar ise tarihten önceki insan topluluklarının ilkel tarihleri olduğuna göre; mitoslarla eposlar arasında yer yer aynı malzemeyi kullanmak, aralarında bağlantılar olan konuları değişik oranlarda ve farklı aıllardan işlemek bakımından bir kesişme görülür. Destan kahramanları, mitoslardaki tanrılar ve tanrısal gçlerle yaşamdaki insanlar arasında köprüler kuran kişilerdir.”⁸⁰

Destanla Mit Arasındaki Farklar

“Destanlar gerçek dünyaya ait konuları ele alırlar. İlerinde bazı olağanüstülükler barındırsalar bile temelde tarih sahnesinde yer almış olaylar ve kahramanlar destanların konularıdır. Ancak aynı şeyi mitler için söylememiz mümkün değildir.”

“Mitler bu dünyanın üstünde bir dünyada, sadece öyle olduğuna inanılan olayları ve kahramanları konu alırlar. Destanların temelinde yatan ana duygu kahramanlıktır. Buna karşılık mitlerin temeli dünyanın, insanın ve varlıkların oluşumudur.”

“Destanlarda anlatılan olayların geçtiği coğrafya günümüz coğrafyasıdır. Yaşanılan yerlerin yaklaşık nereleri olduğunu biliriz. Ancak mitlerde durum daha farklıdır. Mitlerin geçtiği coğrafya masalsı bir coğrafyadır.”

⁸⁰ Behçet Necatigil, **Yüz Soruda Mitologya**, İstanbul: K Kitaplığı, 2002, s. 13

“Üslup yönünden destanlar, mitlere göre daha uzun soluklu eserlerdir.”⁸¹

2. Efsane

“Efsane kelimesi dilimize Farsçadan geçme bir kelime olup Arapçası usturedir.”⁸²

1. “Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçmasapan lakırdı. 2. Dillere düşmüş, meşhur olmuş hadise.”⁸³

1.” Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence. 2. mec. Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye vb.”⁸⁴

1. “Olağanüstü olayların da yer aldığı hikâye. 2. Söylenti.”⁸⁵

1. “Masal, asılsız hikâye, hurafat. 2. Şöhret bulup dillere düşen vak’a ve hal, dâstan.”⁸⁶

“Türkiye Türkleri arasında “efsane”, “menkabe”, “esatir”, “mitoloji” ve “söylence” terimleriyle adlandırılan anlatı metinleri, diğer Türk bölgelerinde “efsane”, “rivayet”, “mit”, “legenda”, “anız”, “anız-engime”, “ekiyet”, “aytım”, “tavruh”, “kuuçın”, “kep-kuuçun”, “kip-çoo”, “çoo-çaah”, “toolçurgu çugaa”, “töögü çugaa”, “tolçurgu bolgaş töögü çugaalar”, “erkek”, “kepseen”, “sehen”, “kepsel”, “bılırgı sehen” gibi terimlerle isimlendirilmektedir. Bugün Farsça bir kelime olan “efsâne” yi kullanan Türklerin İslamiyet’ten önceki dönemlerde efsane türüne nasıl bir ad vermiş olabileceği sorusu üzerinde fazlaca durulmamıştır. Türk dünyası efsaneleri üzerinde yaptığı kapsamlı çalışmasında Metin Ergun, bu konuda son derece önemli görüşler ileri sürmüştür...”

⁸¹Serkan Yılmaz, **Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 40-41

⁸²Güzel ve Torun, a.g.e., s. 216

⁸³Devellioğlu, a.g.e., s. 206

⁸⁴Türkçe Sözlük, a.g.e., s. 603

⁸⁵Doğan, a.g.e., s. 265

⁸⁶Sami, a.g.e., s. 136-137

“Masal, mit ve efsanenin yapısı ve işlevi bağlamında bu üç türün karşılaştırılması konusu da Batılı araştırmacıların meşgul olduğu alanlardan birisidir. Propp'un masalın yapısı üzerine ortaya koyduğu görüşler, mit ve efsaneler üzerinde yapı analizlerine imkân sağlamış, Propp yönteminin efsane ve mitlere uygulanamazlığı üzerinde görüşler ortaya konulmuştur. Efsanenin yapısı ve fonksiyonu konusundaki çalışmalarıyla tanınan Juha Petikainen efsanenin bey yapısal kalıbı üzerinde durur:

- 1) Mesela, dalga gibi yayılan kurallar gerilime sebep olur.
- 2) Mesela, olaylara maruz kalan kişiler, olağanüstülükler, olağanüstü olaylarla karşılaşan ve bunalım yaşayanlar diğer bir ifadeyle gerilime sebep olanlar,
- 3) “Arabulucular” (ElliXöngas, Marandas ve Pierre Marandas'ın terminolojisi), eski durumuna getirme uyumu (zihni dengenin eski haline gelmesi),
- 4) Olağanüstü durumlar,
- 5) Uygulamalar heyecan verici olayın görgü şahitleri tarafından gözlenmesi.”

“Batılı araştırmacıların bu yaklaşımlarının yanında Türk efsaneleri üzerinde Türk araştırmacılar da kimi tasnif ve tanımlama denemeleri yapmışlardır. Örneğin, Pertev Naili Boratav, Bilge Seyidoğlu ve Saim Sakaoglu ve Metin Ergun'un çalışmaları bu cümleden olarak anılmalıdır. Dünya efsane çalışmalarında ağırlıklı bir yere sahip olan tanımlama diğer türlerden farklarını belirleme ve tasnif etme eğilimleri Türk araştırmacılarca da sürdürülmüş, efsaneler tanımlanırken daha çok masalın inandırma ihtiyacı duymamasına karşılık, efsanenin bunun tersine bir arzuya sahip olduğu konusuna vurgu yapılmıştır.”

“Boratav, efsane ve masal arasındaki farklılığı ortaya koyarken efsanelerin konu biçim ve dil özellikleri üzerinde durmaktadır: “Kısacası, efsane kendine özgü bir üslubu kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür. Halk edebiyatının herhangi bir türünden ürünlerce (masal, hikâye, destan, türkü) konu olarak benimsendiği zaman, ya da bir parça halinde yapı gereci olarak kullanılınca içine girdiği türün üslup ve biçim niteliğini kazanır. Kısallığı ve nesirle anlatılmış olması sonucu efsane en çok masalla karıştırılabilir. Ama yukarıda belirttiğimiz niteliğinden başka efsaneyi masaldan ayırd etmeye yarayan bir özellik de onun sonunun acıklı bitmesi-zorunlu değilse bile-olağandır; buna karşılık, biliyoruz, masal her zaman sonu tatlıya bağlayan bir anlatı türüdür.”

“Sakaoğlu ise, batılı araştırmacıların tariflerinden yola çıkarak efsane türünün özelliklerini şu şekilde tespit etmektedir:

- a) Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- c) Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.

Tariflerde yer almayan şu hususiyeti de dördüncü madde olarak ilave edebiliriz:

ç) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımdır.”

“Efsanelerin mitoloji, tarih, din ve hayal-fanteziden beslenen bir tür olduğunu savunan Metin Ergun'un efsanenin oluşumu, yapısı ve işlevi üzerine görüşleri şöyledir: Her efsane beslendiği, kaynaklandığı köke göre ayrı bir teşekkül sürecinden geçmektedir. Mitolojik köklü efsaneler, çok eski zamanlarda teşekkül etmişlerdir. Halk, varlığını ve oluş sebebini açıklayamadığı cisim ve olayları izah etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu izahlar, zamanla halkın muhayyilesinden katılmış yeni hayalî unsurlarla birlikte bütünleşerek efsaneye dönüşmüştür. Bu tür efsaneler, günümüzde de anlatılmaktadır. Türk halk edebiyatı araştırmalarının önde gelen isimlerinden Pertev Naili Boratav, yukarıda zikredilen sınıflandırmayı, esas kabul etmekle birlikte, Türk efsanelerinin sınıflandırılması açısından eksik ya da yetersiz bularak yeni bir sınıflandırma girişiminde bulunmuştur. Boratav'ın sınıflandırması, dört ana başlıktan oluşmaktadır:

- a) Yaratılış efsaneleri,
- b) Tarihlik efsaneler,
- c) Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler,
- d) Dinlik efsaneler.

Boratav, sınıflandırmasında zikredilen ana başlıkları, yukarıda zikredilen sınıflandırmaya göre daha da çeşitlendirmiş, Türk efsanelerini dikkate alarak daha geliştirilmiş bir sınıflandırma ortaya koymuştur...⁸⁷

⁸⁷Oğuz ve diğerleri, a.g.e., s. 119-123

Destanla Efsane Arasındaki Benzerlikler

“Destan ve efsaneyi olayların anlatıldığı coğrafya yönüyle karşılaştıracak olursak, her iki türde de olayların günümüz coğrafyasında, gerçek dünyada geçtiğini görürüz. Bilinmeyen ülkeler ve diyarlar yoktur, destan ve efsanelerde. Aynı şekilde, her iki türde de anlatılanlar gerçek olarak kabul edilir. Her ne kadar olağanüstü olaylar görülse de anlatılanlar, genel olarak gerçekleşmiş kabul edilir. Anlatılan olağanüstü olaylar özellikle destanlarda, yaşanmış olaylardan çok sonra destanın teşekkül evresinde sonradan eklenmiş olaylardır.”

“Ayrıca bazı destanlar, zaman içinde uzun soluklu anlatma özelliğini kaybederek küçülür ve efsaneye dönüşebilir. Bazı efsaneler ise destanların bünyesine dâhil olarak günümüze kadar gelmişlerdir.”⁸⁸

Destanla Efsane Arasındaki Farklar

Efsane ile destanın geçtiği zaman farklıdır. Bir olayın destan olabilmesi için eski devirlerde ortaya çıkması, aradan bir zaman geçtikten sonra meydana gelmesi gerekir. Destanın olayı ile destanın teşekkülü arasında uzun zaman geçmesi gerekir. Efsanenin oluşması için uzun bir zaman geçmesi gerekmez.”

“Efsanelerin bazılarında kutsallık olmasına karşın, bu husus destanlarda görülmez. Destanlar daha çok milli olmaları bakımından bir orijinallik taşırlar.”⁸⁹

“Efsanelerin birçoğunda kahramanlar manevi anlamda yükselirler, destanların hepsinde bu yükseliş görülmez. Efsanelerin varyantlarını başka milletlerin edebiyatında da bulabiliriz. Fakat destanlar milli eserler oldukları için benzeri veya aynısı olamaz, sadece bir millete ait olup o milletin karakterini yansıtır.

⁸⁸Metin Ergun, **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, c.1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997, s. 48

⁸⁹Yılbur, a.g.e., s. 42

3. Halk Hikâyesi

1. “Nakletme, bir vak’a ve sergüzeşti sırasıyla anlatma. 2. Hakiki veya uydurma ve ekseriye hisse kapmağa mahsus sergüzeşt ve vukuat, kıssa.”⁹⁰

“Anlatma, roman, masal, olmuş bir hadise.”⁹¹

“Köy odalarında, kahvehanelerde bir anlatıcı tarafından anlatılan; birtakım tarihi şahsiyetlerin, âşıkların, halk arasında meşhur olmuş kahramanların maceralarını, aşk öykülerini dile getiren anonim hikâyeler.”⁹²

“XVI. yüzyıldan itibaren anlatılan, efsane, menkabe, destan gibi türlerle beslenip halk kültürünün pek çok ögesini ihtiva eden ve halkın roman ihtiyacını karşılayan bir anlatım türü. Ozanların anlatma geleneğinin bir ürünü olan destan (epopee)’ın yerini almıştır.”⁹³

“Boratav'a göre halk hikâyesi, “destan”dan sonra ortaya çıkan bir türdür ve destanın bıraktığı boşluğu doldurmaktadır: “... yeni ve orijinal bir nev'i karakteri alarak meydana gelen halk hikâyeleri, yerini tuttuğu destanın birçok vasıflarını hala taşımaktadır. Fakat bunlar onun asıl karakterini verenler değildir. Süratle yeni bir nev'e gidiş vakıası karşısında bulunuyoruz: Destanî anane gittikçe zayıflıyor, çünkü destanın asli karakterini tayin eden sosyal şartlar gittikçe ortadan kayboluyor.”⁹⁴

“Halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde “efsane, masal, destan, menkabe vb. “mahsullerle beslenerek dini, tarihi, içtimai hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.”⁹⁵

⁹⁰Sami, a.g.e., s. 554

⁹¹Devellioğlu, a.g.e., s. 369

⁹²Karataş, a.g.e., s. 189

⁹³Kaya, a.g.e., s. 361

⁹⁴Oğuz ve diğerleri, a.g.e., s. 135

⁹⁵Elçin, a.g.e., s. 144

“Halk hikâyelerinde, kaynak şahıs adını verdiğimiz anlatıcılar mutlaka kendilerinden ilavelerde bulunurlar. Kısacası halk hikâyelerinin içerisinde zaman zaman fıkra, efsane, atasözü, deyim, masal vs. örneklerini bulabiliriz. Halk hikâyeleri nazım-nesir karışımı anlatmalardır. Halk hikâyelerinin dili anlatıcının özelliğine bağlı olarak ağıdalı veya sade olabilir.”⁹⁶

“Hikâye terimi, zaman ve yerlere göre değişik adlar-söylenmektedir. Mesela; Dede Korkut'ta “Boy”, Azerbaycan yöresinde “Hekât”, Doğu Anadolu'da ve Azerbaycan'da “Nağıl” hikâye karşılığında kullanılır. Ayrıca kısa hikâyelere “Kıssa, Sergüzeşt” türküsüz anlatılan hikâyelere de “Kara Hikâye” denilmektedir. Türk Halk hikâyeleri yapı olarak, merkezi durum-olan bir kahraman ve etrafında teşekkül etmiş olay alarmdan meydana gelmektedir. Olayların anlatı-nesir şeklinde, karşılıklı konuşmalar ve duyguların belirtilmesi nazım şeklindedir.

Şekil yönünden hikâyelerde üç bölüm bulunur:

- a. Döşeme (Azerbaycan'da Üstadname)
- b. Hikâyenin metni
- c. Dua.

Döşeme bir nevi giriştir. Burada hikâyeci Âşık, dinleyicileri hikâyeye hazırlar, önce yaşamış üstad hikâyecileri yâd ederler. Döşemede ve metinde şu esaslara riayet edilir:

1. Döşemede iyi niyet ve temennide bulunma esastır. Bu durum dinleyiciyi hikâyenin konusuna bağlamayı sağlar.
2. Hikâyenin kahramanlarının doğuşunun bir mucizeye bağlanması,
3. “Kırklar” tanımının İslâmiyet’ten sonra her halk hikâyesinde yer alması,
4. Nesirle nazımın iç içe bulunması,
5. Elma motifi,
6. Hikâyelerin geçtiği yerin belirtilmesi,
7. Karşılıklı birbirini seven ve temiz Âşık hayatı yaşayan kişilerin arasına kötü kişilerin girerek bu sevgiyi” baltalamaları,
8. Kavuşmadan önce mutlaka bir ayrılığın çiftlerin hayatını sarması,

⁹⁶Ali Berat Alptekin, **Kirmenşah Hikâyesi**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, s. 15-16

9. Keloğlan motifi,
10. Erkek kahramanın hapse girmesi ve güç şartlar içinde de olsa kurtulması,
11. Erkek ve kadın kahramanın aşklarına sadık oluşları,
12. Aksakallı ihtiyar, Pir, Hızır motifi,
13. Öldü diye bir söylentinin yaratılması ve sonra birbirlerini görünce meydana gelen sonsuz mutluluğun yer alması,
14. Hep kız tarafının birleşmeye karşı çıkışı,
15. Sihirli elbise motifi,

Bunlara bağlı olarak, güven, doğruluk, geleneklere bağlılık, dini vecibelere uyma hikâyelerde işlenir. Metin tamamlandıktan sonra hikâyeci Âşık, dua ile hikâyesini tamamlar. Anlatış geleneği bakımından Halk hikâyeleri eski destan geleneğini yaşatırlar. Âşıklar bunları, tıpkı ozanlar gibi, bir nevi “temsil” yaparak anlatırlar. Saz çalmak, taklit yapmak, mimik ve jestlerle konuyu canlı hale getirmeye çalışırlar. Bu hikâyelerde, hikâyeci Âşıklara göre değişmeyen kısımlar nazım bölümleridir. Nesir kısımları, her hikâyecinin üslûbuna göre değişir.”⁹⁷

Türkiye’de: Halk hikâyesi. Azerbaycan’da: Dastan, hekâye.

Türkmenistan’da: Dessan, halk dessanı, epos, galınmançılık epos, galınmançılıkçı dessan, erteki epos, avtorlu dessanlar, halk epası. Özbekistan’da: Dastan, halk dastanı.

Kazakistan’da: Epos, arhaik epos, köne epos, batırlık epos, kaharmandık epos, liro-epos, ğaşıktık epos, romandık epos, batırlık ertegi, cır, hatırlar cırı, tarihi cır, ğaşıktık cır, epostık cır, liro-epostık cırlar, liro-epikalık cırlar, dastan, anız.

Kırgızistan’da: Comok, epos, dastan, epik dastan, baatardık epos, baatardık comok, miftik köönö baatırdık epos, köönö epos, arhaik epos.

Tataristan’da: Dastan (kahramanlık ve sevgi konulu hikâyeler)

Dastan, kıssa (Fars edebiyatı kaynaklı destanlara verilen ad).

Irak Türkleri’nde: Destan.

Kırım Tatarları’nda: Destan.

Başkurtlar’da: Kobayır, yır, cır (hikâye manzum olduğu için). Uygur Türkleri’nde: Dastan, hikâye. Gagauzlar’da: Annatmak (halk hikâyeleri masallaştığı için). Balkan Türkleri’nde: Hikâye, masal (halk hikâyeleri masallaştığı için). Altay Türkleri’nde: Kay

⁹⁷Köksal, a.g.e., s. 267

çörçök (kahramanlık destanları için kullanılır). Tuva Türkleri'nde: Tool, Toocu (destan, masal ve hikâye karşılığı olarak kullanılmıştır).

Hakas Türklerinde: Nımah (masal karşılığı olarak kullanılmıştır), alıptıg nımah (kahramanlık destanı karşılığı olarak kullanılmıştır)

Edebiyatımızda sık sık kullandığımız bu terimi üç grupta değerlendirebiliriz.

1. Klasik Hikâyeler: Divan edebiyatı nazım şekillerinden mesnevi tarzı ile yazılmış ve bir olaya dayalı olan eserler.

2. Modern Hikâyeler: Kişileri, olayları, zaman ve mekânı belli olan tahkiyevî eserler. Bunlar genellikle kısa metinlerdir.

3. Halk Hikâyeleri: Üzerinde durduğumuz hikâyelerdir. Diğerlerinden ayrılan en önemli özelliği nazım, nesir karışık olması ve bazılarının ilk söyleyenlerinin (musannifinin) belli olmasıdır.

Şimdi de halk hikâyesi ve destan anlatanlara ne gibi adlar verildiğini yukarıdaki şekle uydurarak vermek istiyoruz:

Azerbaycan'da: Dastancı, hekâtcı.

Türkmenistan'da: Dessancçı, bahşı.

Özbekistan'da: Dastançi (aşulaçı), şair, cırav.

Kazakistan'da:

cırav: Kahramanlık destanlarını araştırırlar. Kazak hanları yanlarında bu tür destancıları bulundurmıştır. Bunlar savaş sırasında askerin morallerini düzeltmektedirler.

akın: Güzelleme ve usta malı şiirler okuyan sanatçılara verilen addır.

cırışı: Cıravlara ilk dönemlerde verilen addır. Ünlü Kazak araştırmacı Rahmangul Berdibayev'e göre bunlar usta malı söyleyen şairlerdir.

Kırgızistan'da: Comokçu, Manasçı, Irçı, Akın. Burada comokçunun destan anlatanlara verilen genel bir ad olduğunu bilhassa belirtmek isteriz.

Tataristan'da: Dastançi (Kahramanlık ve sevgi konulu hikâyeler)

Irak Türklerinde: Destancı.

Kırım Tatarlarında: Destancı.

Başkurtlar'da: Kobayırıcı, Sesen, Yırav.

Uygur Türklerinde: Medda, dastançi, vaiz.

Balkan Türkleri'nde: Hikâye, masal (halk hikâyeleri masallaştığı için)

Altay Türkleri'nde: Kayçı.

Tuva Türkleri'nde: Toolçu.

Hakas Türkleri'nde: Ulug hayçı (kahramanlık destanlarına kendi yorumlarını da katarak homus eşliğinde şiir söyleyen kimse)

Kiçig hayçı (Ustamalı söyleyen hayçılara verilen ad)”⁹⁸

Destanla Halk Hikâyesi Arasındaki Benzerlikler

“Destanlar gibi, halk hikâyelerinin oluşumu da çoğu zaman geçmiş bir olaya, yaşamış bir kişinin hayatına bağlıdır.”

“Destanlarda olduğu gibi halk hikâyeleri de ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa geçerek aktarılmışlardır. Her iki tür de bu bakımdan sözlü edebiyat ürünleridir.”

“Halk hikâyeleri destanlar gibi tamamen manzum olmasalar bile büyük oranda manzum kısımları da vardır. Bu özellik ikisinin arasında benzerliğin işaretidir.

“Destanlarda birçok olağanüstü olaylara yer verildiğinden bahsetmiştik. Halk hikâyelerinde de doğaüstü kuvvetlere ve olağanüstü olaylara geniş ölçüde yer verilir.”⁹⁹

Destanla Halk Hikâyesi Arasındaki Farklar

“Destanlardaki soylu kişilere karşılık, halk hikâyelerinde tüccarlar, zanaatkârlar, halktan kişiler, din adamları vb. olayların başkişisi olur.”

“Destanlara kıyasla hikâyelerde olağanüstü özellikler epeyce azdır. Destanlarda bütün toplumun temsilcisi olan kahraman, düşmanlar ve olağanüstü güçlerle savaşırken, halk hikâyelerinde anlatılan ilişkiler toplum içi olup, fertler ve tabakalar arasında cereyan eder.”¹⁰⁰

“Halk hikâyelerinde, anlatım geleneği vardır, fakat tarihi bir olay şart değildir. Destanlarda olağanüstülük ve harikuladelik ağırlıkta, hikâyelerde ise realist olaylar

⁹⁸Ali Berat Alptekin, **Türk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s.20-21

⁹⁹Yılbır, a.g.e., s. 43

¹⁰⁰Yılbır, a.g.e., s. 44

çoğunluktadır. Ayrıca destanlarda nazım, hikâyeler nazım ve nesir iç içedir. Bir başka nokta da destanlar da kahramanlık konuları, hikâyelerde aşk serüvenleri geniş yer tutar.”

“Bir başka yan da, destanlar belli bir daire teşkil ederler. Halk hikâyelerinde - bilhassa aşk konulu olanlarda - böyle bir daire söz konusu değildir. Hikâyenin kahramanı âşık olur, sevgilisine kavuşmak için maceralara atılır ve kavuşur, (Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin. . . gibi birkaçı müstesna) hikâye burada biter. Hâlbuki destanlarda durum böyle değildir. Mesela Manas Destanı'nı Manas'ın oğlu Semetey ve onun oğlu Seytek devam ettirirler.”

“Destanlar da -bilhassa kahramanların doğuşunda - ilk bakışta, ilk insanların hayal âlemini tanıtan masallar gibi görünür. Ancak, derin görenler, bu masalların yapılarında, milletleri, faziletleri, fikir ve sanatları meydana getiren büyük medeniyet mimarisinin temel taşlarını bulurlar; insanlık tarihinin nasıl başlayıp nasıl geliştiğini bir masal atmosferi içinde öğrenirler.”¹⁰¹

“Türk dünyasında destan kavramı altında yer alan eserler destandan halk hikâyesine, efsaneden masala kadar birbirinden farklı türlere yakın özellikler göstermektedir. Bu özelliklerin birbirinden hemen ayrılmalarını sağlayacak kesin çizgiler taşımaması, bir destanda destan özellikleri ile hikâye özelliklerinin veya üsluplarının yahut destanî ifadelerle masalsı ifadelerin bir arada bulunması gibi durumlar da bu konunun ayrı bir problemidir.”¹⁰²

1.3.Geçiş Dönemleri

Birçok kültürü etkilemiş ve birçok kültürden etkilenmiş olan Türkler, geniş bir coğrafya ve kültür yelpazesi içindedirler. Türk kültürü, İslam kültürü ile tanışınca yeniden şekillenmiştir. Fakat şu anda uygulanagelen birçok âdet, gelenek, görenek ve inanmalar, Türklerin bizzat yaşayışıyla ilgili olup bunların günümüze kadar gelmiş şekilleridir. Bu yaşayış tarzı, bazı toplumlarda eski geleneklerin özentisi şeklinde karşımıza çıkarken bazı toplumlarda ise yaşanan dinin gereğiymiş gibi kabul edilmektedir.

¹⁰¹Köksal, a.g.e., s.23-24

¹⁰²Naciye Yıldız, “Türk Dünyasında Destan Kavramı”, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, İsmet Çetin, Ayşe Yücel (ed), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 729

“Bilindiği gibi insan yaşamının başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölümdür. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutlamak, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilere korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır.”¹⁰³

İnsanoğlu için çok önemli olan yaşamın üç geçiş dönemi etrafında -insanları zararlı etkilere uzak tutmak için- birçok ritüeller oluşmuştur.

“Doğumlar, düğünler, ölümler, insanın doğadaki yaşamının önemli durakları. Her birine eşlik eden töreler, törenler ve uygulamalar, bir durumdan diğerine geçişin değişen dönüştürücü öyküleriyle dolu. Her durakta, bizi biçimleyen davranışlarımızın, tutumlarımızın, düşünce ve eğilimlerimizin kökleri ve yaşamın “üç hâli” saklı. Görünen o ki, doğumda, düğünde ve ölümden olup bitenlerin, bu günlere dair yapıp ettiklerimizin arka planını görmek, ritlerin oluşturduğu bir dünyayı içeriden okuyabilmekle mümkün.”¹⁰⁴

Geçiş dönemi dediğimiz insan hayatının bu üç önemli aşaması, aslında bireyin toplumla ilişkisini, toplumların diğer toplumlarla ilişkisini belirler. Birbirlerine olan bakış açılarını sergiler. Dışarıdan bakıldığında o topluma ait bir yargının oluşmasını sağlar. Geçiş dönemleri etrafında kümelenen bu ritüeller aslında eski ve yeni kuşaklar arasında kurulan bir bağlantı, bir köprüdür. Türk kültürü dairesinde yer alan bu ritüellere “Türk Töresi” denir. Türk töresini sözlü gelenekten günümüze taşıyan destanlardaki geçiş dönemleri çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Bu açıklamalardan sonra, çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden, geçiş dönemlerinden doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemlerinin Türk kültüründeki yeri ve görüntülerine geçebiliriz.

¹⁰³Örnek, a.g.e., s. 131

¹⁰⁴Muhtar Kutlu, “Yaşamın Üç Hali: Doğum-Düğün-Ölüm”, **Fotografya**, (20) (2008), s. 1-2

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞUM

“Doğum insan hayatının geçiş dönemlerinden ilkidir. Genellikle mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Hayatın başlangıcı olan doğum, aynı zamanda soyun devamı manası da taşıyan ve birçok uygulamayı bünyesinde barındıran bir olaydır.”¹⁰⁵

“Doğum hayatın başlangıcıdır ve yüzlerce âdetin inanmanın uygulandığı dönemdir. Kadının gebe kalma isteğiyle başlayan ve doğuma kadar kadını etkisi altına alan âdetlere, gelenek ve göreneklere uymak gerekmektedir.”¹⁰⁶

“Bu üç önemli geçişten ilki olan doğum hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne ve babasını değil aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu ve sopu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve sopun sayısını artırmaktadır, sayı artışıyla gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük toplumlarda ve etnik gruplardaki aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan “çocuk ailede ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır.”¹⁰⁷

Doğum aynı zamanda anneye, babaya ve topluma saygınlık kazandırır. Çünkü aksi yani çocuksuzluk ailenin toplumsal ve ruhsal eziklik duymasına neden olur. Bu ezikliğin ortadan kalkması için birtakım çarelere başvurulur.

¹⁰⁵Dr. Ali Çelik, **Trabzon Çaykara Halk Kültürü**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayıncılık, 2005, s. 199

¹⁰⁶Işıl Altun, **Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm**, İzmit: Yayıncı Yayınları, 2004, s.102

¹⁰⁷Örnek, a.g.e., s. 131

2.1. Doğum Öncesi

2.1.1. Kısırlık, Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma

“Halk arasında çocuğu olmayanların sonsuz, böyle ailelerin de sonsuz aileler şeklinde isimlendirilmesi bir tesadüf değildir. Şimdiki bölümde, bu tip aileler eksik aile kabul edilir. Sırf bu sebeple de iki etkenin karşılıklı olarak öğrenilmesi (hukukî, psikolojik, felsefî, pedagojik, fizyolojik vs. bakımdan) çok önemli meselelerdendir. Terbiyenin uygulama hedefi insan olduğundan, başlıca dikkat onun hayatının ilk anından itibaren bu meselenin öğrenilmesine yöneliktir. Toplanmış malzemeler, gelecek ailenin çok çocuklu olması ile ilgili âdetlere, daha kız beğenme devrinde uyulduğunu gösterir. Nesillerinde kusurlu çocukları olan veya sonsuzluk üstünlük teşkil eden ailelerden, gelecekte bu kıyda da aynı alâmetler olabilir diye, kız seçmezlerdi. Elçilikte, yüzük takmada çok çocuklu kadınlara büyük üstünlük verilmek suretiyle onların kademleri uğurlu, elleri hafif kabul edilirdi. Bu ise her şeyden önce, ailenin sağlamlılığının çocuklarla ilgili olmasıyla alâkalıdır. Bu bakımdan halk arasında mevcut olan bir ifade dikkat çekicidir: “Dağılsın o ev ki, oradan çocuk sesi gelmeye, misafir ayağı kesile.” Sonsuz kadının gelinin parmağına yüzük takması, düğün yemeği yapması, kumaş biçimi zamanı gelini giydirilmesi, gelecekte bu gelin de sonsuz olabilir endişesiyle, kötüye işaret sayılırdı. Hatta sonsuz kadınların kendileri de, böyle durumlarda nispeten geride durmaya çalışırlardı. Gelecek ailenin çok çocuklu olması için, gelin, baba evinden çıkarılırken onun beli bağlanır. İnançlara göre, bu, gelinin belinin sağlam olması, kısa zamanda hamile kalması ile ilgilidir.”¹⁰⁸

“Sosyal hayatta doğum olayının yeri çok büyüktür; çünkü hayat doğumla başlar. Kısırlık, toplum inancına göre kadına özgüdür. Erkeğin de kısır olabileceği pek düşünülmez. Suç hep kadına yüklenir. Bu nedenle kadın çocuk doğurmak için birtakım önlemler almak zorundadır. Bu önlemleri maddi ve manevi önlemler olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

I. Maddi Önlemler

- a) Çocuk isteyen kadın ebeye karnını ovdurur veya bel çektirir.

¹⁰⁸Kadir İbrahimoglu Kadirzade, *Âdetler İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*, Çev: Ahmet Doğan, Ankara: Akçağ Yay, 1. Baskı, 2005, s.11-12

- b) Okaliptüs ağacının yaprakları kaynatılarak kadın buğusuna oturtulur.
- c) Mezleki döğölür, zeytinyağı ile karıştırılır. Elde edilen macun gaz bezine sarılarak dölyatağına sokulur.

II. Manevi Önlemler

Bu tür önlemlerde ise Anadolu’da olduğu gibi olağanüstü güçlerden yararlanma ve büyüklük işlemlere yönelme söz konusudur.

- a) Çocuk isteyen kadın yatırları ziyaret eder, adakta bulunur. İsteği yerine gelince kurban keser, fakirlere kurban eti dağıtır.
- b) Kadın, yatır pencerelerinin demir parmaklıklarıyla, kutsal sayılan akarsuların yanındaki ağaçlara veya çalılara bez bağlayarak dilekte bulunur.
- c) Çocuğu olmayan kadın yatırlara gidip mum yakar, dilekte bulunur.
- d) Çocuk sahibi bir kadının avucundan su içer.
- e) Çocuk sahibi olmayanlar, yabancı bir çocuk alıp besler ve o çocuğun sevgisiyle çocuk sahibi olacağına inanır.

f) Anadolu’da olduğu gibi manevi önlemlerin diğer bir yaygın şekli de, kısırlığın nedeni olan kötü ve zararlı güçleri kovmak için hocalara okutmak veya muska yaptırmaktır.”¹⁰⁹

“Her kadın anne olmak ister. Ama herkes gerek sağlık sıkıntılarından gerekse de farklı sebeplerden dolayı hamile kalamayabilir. Yıllarca çocuk sahibi olamamış bir kadın, ailesi ve akrabaları içinde önemsenmez, bir kenara itilir. Kusurun kimde olduğu araştırılmaksızın, kadın kısır olarak nitelenir, dışlanır, horlanır, ezilir, aşağılanır, istenmez. Bazı yerlerde erkeğin bu durumda ikinci bir kadını nikâhlaması uygun kabul edilir. Bu nedenle kadın hamile kalabilmek için birtakım çarelere başvurur. “Toplumumuzun geleneksel kesiminde başka bir söyleyişle erkeğin egemen olduğu yerlerde kusur çoğu zaman kadında aranır. Onun için erkeklerden önce kadının birtakım çarelere başvurarak kısırlığını gidermesi gerekmektedir. Bu türden çareleri başlıca üç küme de toplayabiliriz.

- a) Dinsel – büyüsel nitelikte olanlar
- b) Halk Hekimliği Kapsamına Girenler

¹⁰⁹Erdoğan Saraçoğlu, “Kıbrıs’ta Doğumla İlgili Gelenek-Görenek ve İnançlar, “**III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, c. IV. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1987, s. 329-230

- c) Tıbbi Sağaltma Alanına Girenler
- a) Dinsel – Büyüsel Nitelikte Olanlar

1. Yatırlara, türbelere, ziyaretlere gidilir. Buralarda dua edilir, kurban kesilir, adak adanır. Özellikle kısır kadınlara yardımcı olduğuna inanılan yatır, ziyaret ve tekneler yeğlenir.

2. Hocalara ve büyücülere başvurulur. Onlardan muska alınır, onların okuduğu, efsunladığı, üfürdüğü yemişler yenir, (üzüm, fındık vb.) sular içilir.

- b) Halk Hekimliği Kapsamına Girenler

- 1. Çeşitli buğulara oturulur.
- 2. Bel çektirilir, bele yakı vurulur, kasıklar sarılır.
- 3. Rahime çeşitli ilaçlar uygulanır.
- 4. Kaplıcalara, içmelere gidilir.

- c) Tıbbi Sağaltma Alanına Girenler

Doktora, ebeye, hastanelere başvurulur.”¹¹⁰

“Gelecekte doğacak çocukların çoğunun oğlan olması amacıyla henüz nişanlılık devrinde, düğün harcı olarak gelin evine götürülen hayvanı(koçu) süsleyip oğlan çocuğunun önüne katarlar, gelin atla getirilirken önde veya terkinde oğlan çocuğu oturturlar. Hoş geldin zamanı, dizdayağda gelinin dizleri üzerine oğlan çocuğu koyar, bey yatağında gelin gelene kadar oğlan çocuğu yatırır. Gelinin duvağında da oğlan çocuğu kapar.”

“Geline hoş geldin ederken başına meyve ağacının dalı ile yavaş yavaş vurmak da üretkenlik, zenginlik ile alâkalandırılır. Görüldüğü gibi sonsuzluktan kaçmak, onu engellemek için çeşitli âdetlere uymuşlardır. Sonsuzlarla ilişkilere gelince, insanlar onların kalbini kırmamaya çalışır. Böyle kimseler “Kalbi kırık” diye isimlendirilir. Hatta onların yanında çocuklarını okşayıp ayıp sayılır. Herhangi bir kimsenin sonsuzluğunu yüzüne vurmak kabahat kabul edilir. Onları gördükleri zaman veya bir ailede yeni çocuk doğarken, “Allah sana da yok yerden bir çocuk versin!”, “Allah seni de göyertsin!” vs. derler. Sonsuz

¹¹⁰Örnek, a.g.e., s. 132-133

kadınlara ne derece hassasiyetle yaklaşırlarsa yaklaşınsınlar, yine de onların yeni gelinin, yeni doğan çocukların ve loğusa kadının yanına gelmesini istemezler. Lâkin bazen, “Bunların nesi var, kız gibidirler; onlardan zarar gelmez.”; Sonsuzluk sadece Azerbaycanlılarda değil, dünyanın bütün halklarında lânetlenmiştir.” derler.”¹¹¹

“Anne ve baba adayı, çocuk hasretini dindirmek için neden bir çocuklarının olmadığını araştırır.”

“Düğünden sonra çocuğu olmazsa bunun nedenleri araştırılır. Bunlardan biri “basukluk” dur. Düğün kırkları karışmış, yani düğünleri arasında kırk günden az zaman olan iki gelin birbiriyle karşılaştığında karşılıklı olarak birbirinin ayaklarına basarlar. Böylece basukluk önlenir.”

“Eğer bunlardan yukarıdan gelen, aşağıdakinin arkasından geçerse bunu basar. Bu basılanın yedi yıl çocuğunun olmamasına sebep olur. Yedi yıldan sonra kadının yine çocuğu olmazsa buna “kısır kadın” denir. İşte bu yedi yıl içinde basukluğu gidermek için aşağıdaki yollar denir.”

“Mum dökme: Yeni ay çıktığında bir kaptı bal mumu eritilir. Eritilen mum egeceğin ağaşağı'nın deliğinden basuk kadının başının üzerinde tutulan tasın içindeki suya dökülür. Mumun aldığı şekle bakılarak gelinin basık olup olmadığı tespit edilir. Bu arada Kur'an okunur ve dua edilir. Eğer çocuğunun olmaması basukluktan ileri geliyorsa bu uygulama sonunda gelinin basıklığı kalkar.”

“Kurşun dökme: Bu da mum dökme gibidir. Yalnız bu metotta mum yerine kurşun kullanılır.”

“Dikenden geçme: Kuşburnu veya böğürtlen gibi dikenli bir ağacın dalı yerinden koparılmadan uzunlamasına yarılır ve bir çember oluşturulur. Gelin bu çemberin içinden en az üç defa geçirilir. Bu sırada Kur'an okunur ve dua edilir. Bu suretle gelinin basukluğu giderilmiş olur.”

¹¹¹Kadızade, a.g.e., s. 13

“Evliyaya gitme: Çocuğu olmayan kadınlar Sis dağındaki “Hâl Evliyası” na giderler. Evliyanın mezarının çevresi taşlarla çevrilidir. Çocuğu olmayan gelin buraya gelince önce abdest alır, Allah rızası için namaz kılar, sonra mezarın yanında yere uzanarak yatar ve elini taşların altındaki deliklerden birine sokarak bir avuç toprak çıkarır. Eğer elindeki toprağın içinden böcek, karınca gibi bir şey çıkarsa bu çocuğu olacağına, eğer bir şey çıkmazsa bu çocuğu olmayacağına işaret eder. Eline aldığı toprağın içinde ölü böcek veya karınca olursa çocuklarının ölü doğacağına veya doğduktan sonra kısa sürede öleceğine inanılır.”

“Eğer eline bir şey gelmezse bu defa niyet ederek, mezarın yanında istiareye yatar. Rüyasında gördüklerini yorumlayarak çocuğunun olup olmayacağını anlar. Uyanınca Kur'an okur ve çocuğunun olması için Allah'a dua eder.”¹¹²

“Çocuk olmadığı zaman mollaya müracaat etmek çok yaygındır. Sözlü halk edebiyatı malzemelerinde, özellikle masal ve destanlarda dervişin elma vermesi, dua etmesiyle çocuk olduğu anlaşılır. Masal ve destanlarımızda elma ile ilgili inançlar geniş yer tutar. Tanınmayan bir adamın, özellikle bir dervişin elma vermesi neticesinde sonsuzluk ortadan kaldırılır. Âdetten derviş elmayı verirken, erkeğin onu karısıyla bölüşüp yemesini, çocuklarının olacağını söyler. Birçok masalda, elmanın kabuğunun ata verilmesi söylenir. Böylece elmanın yenilmesiyle masal kahramanı ve onun atı doğar. Elma sadece sonsuzluğun değil, aynı zamanda ihtiyarlığın da dermanı kabul edilir. Böyle elmaları elde etmek için masal kahramanı çok büyük sıkıntılarla, zorluklarla karşılaşır. Şimdi de hasta için en iyi hediye elma kabul edilir. Bizce elma Azerbaycan Türklerinde hayat ağacıdır.”

“Bir diğer inanca göre, çocuksuz kadının başparmağı üzerinde yeni doğmuş bebeğin göbeğini keserlerse, bu kadının da çocuğu olur. Sonsuzluktan kurtulmak amacıyla, çocuğu olmayan kadına belli etmeden, yeni doğurmuş akraba kadının çocuk yoldaşından bir küçük parça pişirip çocuksuz kadına yedirmek de sonsuzluktan kurtarmaya yardım eder. Sonsuzluğu tedavi amacıyla ara hekimlere- mamaçalara da müracaat olunurdu.”¹¹³

¹¹²Ali Çelik, **Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü**, Trabzon: Ofset Mat. Yayınları, 1999, s. 289-290

¹¹³Kadirzade, a.g.e., s. 15

Bazı yerlerde insanlar çocuklarının olması için birtakım çarelere başvururken bazı kesimlerde doktora, hastaneye bile gitmekten kaçınılmaktadır.

“Köylük yerde yaşayan halk, geleneklere bağlılıkları, ekonomik güçlerinin yetersizliği ve ayıp olduğu düşüncesiyle doktora, hastaneye gitmekten kaçınılmaktadırlar. Ancak çocuğa kalmak için tıbbî sağaltma yoluna gitmek de günümüzde denenmeye başlanmıştır. Hele söz konusu erkek olunca bu çarelerin başında tıbbî sağaltma gelmektedir. Erkekler doktor kontrolünden sonra kocakarı ilaçlarına başvurmayı, ziyaret yerlerine, yatırlara, kaplıcalara, ılıcalara gitmeyi denemektedirler.”

“Araştırma alanındaki her üç köyde de çocuğu olmayan kadın çocuğa kalmak için doktora gitmenin yanı sıra kulaktan dolma bilgilerle birtakım pratikler (uygulama) geliştirmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Antaplı ve Hediye'li'deki eski ebelere gidilir.

Rahim dönükse, diplomasız ebelere giderek yatağını çevirtirir.

Bele testi vurdurur.

Ekmeğe kibrit dikilerek bel bardakla çektilir.

Adetliyken bele tuz bağlanır.

Yumurtanın sarısı göz taşına bulanır bele sürülür.

Sarımsak dövülür, tülbente bağlanır ve rahme sıvanır.

Süt buğusuna oturtulur.

Yulaf kaynatılır, buğusuna yatılır.

Kadın kendini terletir.

Araba zinciri suda kaynatılır, kızgın demirin sıcağına oturulur.

Erkeklerle yatarken aşağıya tereyağ sürülür, sonra ayaklar birleştirilip havaya dikilir.

Fesleğen otu kaynatılır ve içilir.

Kaburga kaldırılır.

Göbek bakılır.

Yata yata hamilelik geçirilir.

Çocuğu olmayan kadınların her üç köyde de başvurduğu bir uygulama hocaya gitmektir.

Kadın hocaya gider ve okunur. Muska yazdırır.

Adak yerlerine gider ve çocuk sahibi olmak için adak adar.

Çocuğu olmayan kadına çevresince suçlu gözüyle bakılır. Çoğunlukla kusur, kadında aranır. Ocağı tüttüren çocuk yoksa ocağın kuruduğuna inanılır. Çocuksuz kadına iyi davranıp, şefkat gösterilse de yüzüne vurulmak istenmese de yaşanan bir tartışmada, kavgada çocuksuzluğunun yüzüne vurulduğu da olur.”¹¹⁴

“Kısırlıktan kurtulma, çocuk sahibi olmak maksadıyla yapılan bu tür ziyaretler ile, suya süci salmak, ulu ağaçlara çabut asmak, aç yedirmek, çıplak giyindirmek, ağzı dualının alkışını almak, Umay iyesinin yardımını kazanmak aynı paraleldeki manevî telkin ve inançlardır.”¹¹⁵

“Erman Artun “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum, Evlenme, Ölüm” adlı makalesinde kadının kısırlığını giderme yollarına birkaç ekleme daha yapar. Halk hekimliği kapsamına giren kısma;

- a) Ebe gömeci kaynatılır, buğusuna oturulur.
- b) Bele havan vurulur.
- c) Bele çömlek vurulur.
- d) Böğürtlen kökü kaynatılıp içilir.
- e) Erkeğe özel gıdalar verilir.”¹¹⁶

“İç Anadolu’da yeni doğmuş aya bakılınca; “Ay gördüm Allah, Amentü billah, ay uğurlu olsun Ya Resulallah” denir. Kırgızistan’da yeni doğan aya dönülür; “Huda, Tengri, Allah, bu ay ne güzel çıkmış, Tengri bize kismet bağışla, bize sağlık bağışla, bize bala / evlat bağışla...”¹¹⁷

¹¹⁴Altun, a.g.e., s. 105-106

¹¹⁵Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, 5. Baskı, Ankara: Babil Yayıncılık, 2006, s. 127

¹¹⁶Erman Artun, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum, Evlenme, Ölüm”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, (9-10), (1998), s. 86-87

¹¹⁷Yaşar Kalafat, “Halk Edebiyatı Halk İnançları İlişkilerine Dair”, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, İsmet Çetin, Ayşe Yücel (ed), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.404

Kısırlığı giderme konusu incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak; Alpamış Destanı epik destan geleneği içerisinde varyantına çok fazla rastladığımız destanlardan biridir. Kemal Üçüncü hocamızın da Alpamış Destanı'nda adlı eserinde belirttiği gibi bu destan farklı Türk toplumlarında farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Altaylarda Alıp-Manaş, Başkurlarda Alpamışa, Kazak ve Karakalpaklarda Alpamış, Oğuz Boyları'nda Bamsı Beyrek, Özbeklerde Alpamış, Tatarlarda Alıp Memşen gibi isimlerle tanınır. Alpamış Jigdeli Baysun elinde Konrat adlı ülkede zengin bir adam olan Baybörü'nün uzun yıllar çocuğu olmaz. Tanrı'ya hep dua eder ve ondan çocuk ister. Evlatlık edindiği çocuk da kendisine hakaret edince Baybörü evliyalara, türbelere giderek Tanrı'nın ihsanını kazanmaya çalışır.

“Ol akmak er jetken son, Baybörige tili tiyetuğın boldı. Aşuvlansa kuv bas şal söyleme deytuğın boldı. Mum esitip Baybörü Kuday özime bermese bul meni bala bolıp jarıtpaydı eken - dep, munın sözün esitip turganş dalada kangıp öleyin, - dep, kolına tayak alıp, evliye koymay kızıdırıp, eteğin - jenin sızıdırıp, jıldan jıl ötkende babay tukti şaştı ğaziz degen evliyege tünedi. Kuday tağala tilevin berip, eyliye jerdem bolıp bir uğıl, bir kız berdi. Uğıl atın Alpamış, kızının atın Karlığaş koy dedi. uğılın on jasında el ustaydı, atsa ok ötpedydi, şapsa kılış kespeydi, otka salsa küymeydi, suvğa salsa batpaydı, özin han bolasın dedi. Onda Baybörü ornınan tura kelip, kuvanıp üyine keldi.

Aptal gibi büyüdü, Baybörü'ye sözler söylemeye başladı. Kızdığında “zürriyetsiz, konuşma” dediği oldu. Bunu duyan Baybörü Tanrım bana vermezse, bu bana oğul olamaz - diye, - bu lafları- duymaktansa dışarıda dolaşıp ölmek daha iyidir, - diye eline sopa alıp, bütün evliyalara ziyaret etti, üstü başı yırtılınca, aradan yıllar geçti, evliya Baba Tüklü Şaştı Aziz'in kabrinde geceledi. Allah dileğini verdi, evliya yardım etti bir oğul, bir kız verdi. Evliya, oğluna Alpamış, kızına Karlığaş adını ver dedi. Oğlun on yaşında il tutar, bedenine ok girmez, kılıç kesmez, ateşte yanmaz, suda batmaz, kendin ise Han olursun” dedi. O zaman Baybörü kalkıp sevinerek evine geldi.”¹¹⁸

¹¹⁸Kemal Üçüncü, **Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamış**, 1. Baskı, İstanbul: Töre Yayın Grubu, 2006, s. 76-77

Türk Edebiyatı'nın en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut Hikâyeleri, Türklerin özünü, benliğini yansıtan ve Türk ülküsünün hâkim olduğu milli şura dayanan hikâyelerdir.

Türk tarihi ve edebiyatı içinde çok önemli bir yere sahip olan Dede Korkut Hikâyeleri bir giriş ile hepsi ayrı bir bütün olan on iki hikâyeden meydana gelir. Destanî Hikâye dediğimiz bu hikâyeler Oğuzların kültürel ve sosyal hayatlarına ait bilgiler verir. Hikâyelerde hem İslamiyet öncesi hem de İslamî döneme ait izlere rastlanılması, hikâyelerin teşekkülünün Türklerin eski yaşadığı yurtlarında, eski zamanlarda oluştuğunu gösteren önemli bir delildir.

“Toplumdan bireye geçişi hızlandıran, destekleyen, yaşama geçiren ve çabuklaştıran bu eserde insanlığın ortak noktaları metinleşir ve insana verilen değer gözler önüne serilir.”¹¹⁹

Dede Korkut Hikâyeleri'nin birincisi olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi'nde Bayındır Han bir toy düzenler. Fakat bu toyun diğerlerinden bir farkı vardır. Bu toyda oğlu olanlar ak otağa, kızı olanlar kızıl otağa, oğlu kızı olmayanlar kara otağa oturtulacaktır. O dönemde de Dirse Han'ın çocuğu olmamaktadır. Bu uygulamaya alınan Dirse Han eşinin de tavsiyesiyle açları doyurur, çıplağı giydirebilir, borçluyu borcundan kurtarır ve hacet dilerler. Böylece bir ağzı dualının duasıyla Allah onlara bir evlat verir.

“Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy eyledi, hacet diledi. Atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdu. İç Oğuz Taş Oğuz biglerin üstine yığnak itdi. Aç görse toyurdu. Yalın görse tonatdı. Borçluyu borçından kurtardı. Depe gibi et yığdı göl gibi kırmızı sağdurdı. El göturdiler hacet dilediler. Bir ağzı du'alının alkışıyla Allah Ta'ala bir ayal virdi. Hatunı hamile oldu.”¹²⁰

Dede Korkut Hikâyeleri'nin üçüncüsü olan Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde oğlu olmayan Kam Püre beylerden dua isteyince Pay Piçen de bir kız çocuğu

¹¹⁹Ülkü Eliuz, “Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları, 2000, s.155

¹²⁰Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I**, 5. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları-sayı 169, 2004, s. 77-81

için beylerden dua ister. O dönemde beylerin alkışı alkış kargışı kargış olduğundan Allah onların duasını kabul eder ve Kam Püre'ye bir erkek, Pay Piçen'e bir kız evlat verir.

Şor Türkleri güney batı Sibirya'da yaşayan küçük bir Türk topluluğudur. Bu zamana kadar farklı isimlerle anılan bu küçük Türk boyuna Şor adını Radlof vermiş ve Türkiye Türkolojisi'ne de böyle bir geçmiştir. Şor Türkleri hakkında yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Üstelik toplum olarak üzerine pek çok oyun oynanmış misyonerler ve Ruslar tarafından dinden ve millî benliklerinden uzaklaştırılmaya çalışılmışlardır. Amaçlarında da büyük oranda başarıya ulaşmışlardır. Şor Kahramanlık Destanları, Türk destanlık geleneği içinde önemli bir yere sahiptir. Metin Ergun'un hazırladığı Şor Kahramanlık Destanları adlı eserde de yer alan destanları biz de çalışmamıza dâhil ettik. Bu destanlar, Ak Kağan Destanı, Ak Ölen-me Kır Ölen Destanı, Altın Ergek Destanı, Altın Sırık Destanı, Altın Tayçı Destanı, Aran Tayçı Destanı, Ay Mögö Destanı, Kan Argo Peçelig Kan Mergen Destanı, Kan Kes Destanı, Kan Pergen Destanı, Kara Kan Destanı, Karattı Pergen Destanı, Kartıga Pergen Destanı, Oğlak Destanı, Ölen Tayçı Destanı'dır.

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı'nda Ak Kağan ve karısı uzun süre çocuk özlemi çekerler. Yaşlandıklarında malları kime kalacak diye düşünürler ağıt yakarlar. Sonunda bir kız bir de erkek evlatları olur ama bu zürriyetsizliğin ortadan kalkış şekli destanda verilmemiştir.

“Paladan üçün köp pastandılar.

“Palazı çok pis çabaldın

Çaştan ala kütken ak malıbıs

Karîğan tuşta âdi paşkazının

Koluna kir-parar!” tep,

Karak çaştarın ustuk töbere poş

korladıp,

Ulug sıtkı kirdiler.

Çocuk için çok hasret çektiler.

“Çocuğu yok biz zavallıların,

Gençliğimizden göttüğümüz ak
Malımız,
İhtiyari ayanda adı başkasının,
Eline düşer!” diye,
Gözyaşlarını dizlerinden aşağı döküp,
Ulu ağıta girdiler.”¹²¹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Altın Kağan’ın çocuk özlemi artar. Sonunda dayanamayıp Üç Yaratıcı’dan kendisine parmak kadar da olsa oğlan ister.

“İygi tizege tizenektep, üş
çayanın alınga.
İygi tizege tizenektep, pas keldi.
“Meni çayan üş çayan,
Pağrımnan şıkkın palam çok,
Pazar nebeen tuğan çok,
Tujına kelip tuduşçanın çok,
Kajına kel kayçan çok Altın Kaanın.
Maağa ayt çonda siler.
Ergek paji şen er palazı
310
“Çayap peraar; -tep, çalğandı. “
Poonu ukkanda, üş çayannın
Kiçigleri turup keldi.
“Eze, açalar, -tedir,
-Palazı çok Altın Kaanıbıska
Üstün ayt çonda kiçiyin
pererge kerek” .
Ede ayt odurup saldı,
Ortañıları turup keldi.
“Eze, aç aze, tunmam,

¹²¹Metin Ergun, **Şor Kahramanlık Destanları**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, s. 154

Palazı çok Altın Kaanıbıska,
320

Kiçiyin perçen peedi,
Ortanın pererge kerek” .
Ede aydıp odurup-ok saldı.
Anan ortanğı odurupçutkan
Uluğ çayaçıları turup keldi.
“Eze, tunmalarım, -tedir,
-Artık çayalğan Altın Kaan palabıska
Kiçiyin perçen peedi,
Ortanın perçen peedi,
Enne uluyun perer kerek” .

330

Ede aydıp kelip, üş çayan
aytılar:
“Eze, Altın Kaan, em altın
tayğadan tujüp,
Altın örgee kirip, aş-tabak çip
odur.”

300

İki diziyle dizleyip üç yaratıcı karşısına / İki diziyle dizleyip yaklaşıp geldi, / “Beni
yaratan üç yaratıcı! / Bağrımdan çıkan çocuğum yok, / Taraf olacak akrabam yok, / Yad
ele gelip tutuşanım yok, / Yakma gelip hamim yok, / Altın Kağan'ım. / Bana söyleyin hiç
değilse / Parmak basınca oğlan, /

310

“Yaratıverin” diye yalvardı. / Bunu duyanda, / Uç yaratıcının, / Küçükleri kalkıp
geldi. / “Hey, abiler” demiş. / “Çocuksuz Altın Kağanımıza / Üç oğlandan küçüğünü
vermek gerek. “ / Böyle deyip oturdu. / Ortancaları kalkıp geldi. / “Hey abim, hey
kardeşim. / Çocuğu yok Altın Kağanımıza

320

Küçüğünü vermek olur mu? / Ortancayı vermek gerek. “ / Böyle deyip de oturdu. /
Sonra ortada oturan / Ulu yaratıcı kalkıp geldi. / “Hey, kardeşlerim”, demiş. / “Üstün

yaratılan Altın Kağan oğlumuza / Küçüğü vermek olur mu ki, / Ortancayı vermek olur mu ki, / En büyüğünü vermek gerek” .

330

Böyle söyleyip üç yaratıcı dedi: / “Hey, Altın Kağan altın taygadan inip, / Altın otağa girip, aş-yemek yiyip otur.”¹²²

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Aran Tayçı Destanı’nda Kök Kağan ihtiyarlamasına rağmen bir türlü çocuğu sahibi olamaz.

“Ak talaydın kajında,
Ak mal poltır,
Ak por'attıg Kök Kan poltır;
Kök Kan çetton çaşka çettır,
Örökön segizon çaşka çettır.
Pir öl tubandır,
Pir kıs tubandır,
Arıg çagıs Kök Kan poltır,
Çetton çaşka pala tuban-dır.

Ak denizin kıyısında / Ak mal varmış, / Ak bora atlı Kök Kağan varmış. / Kök Kağan yetmiş yaşına varmış / Karısı seksen yaşına varmış. / Ne bir oğlu doğmuş, / Ne de bir kızı doğmuş. / Yapayalnızmış Kök Kağan. / Yetmiş yaşına kadar oğlu olmamış.”¹²³

Rusya Federasyonu’na bağlı bir şekilde varlığını sürdüren Tıva Türkleri coğrafi olarak Altay Dağları’nın doğusunda Yenisey ve Hemcık ırmakları sahilllerinde, Tannu ve Sayan Dağları’nın yamaçlarında yaşarlar. Tıva Türkleri hakkında bugüne kadar ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Oysaki Tıva Kahramanlık Destanları Türk destancılık geleneği içinde çok değerli bir yere sahiptir. Biz de değerli hocalarımız Metin Ergun, Mehmet Aça “Tıva Kahramanlık Destanları” adlı eserinde yer alan destanlara çalışmamızda yer verdik. Bu destanlar Alday-Buuçu Destanı, Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley Destanı, Kangıvay-Mergen Destanı, Aldın-Çaagay Destanı, Aldın-Kurgulday Destanı, Erelzey-Mergen, Haragalzay-

¹²²Ergun, a.g.e., s. 238-239

¹²³Ergun, a.g.e., s. 308

Mergen Alışkılar Destanı, Han-Şilgi Attıg Han Hülük Destanı, Arı- Haan Destanı, Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı, Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün Destanı'dır.

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Alday-Buuçu Destanı'nda Alday-Buuçu'nun çocuğu olmaz. Çocuk özlemiyle yanıp tutuşan çift çocuk sahibi olmak için kutsal kara kitabı açar ve orada yazdığına göre lokman hekimliğine başvururlar.

“Uzun-Say-Kuv kadınnıg çüven ergin.

Hüürtün-Kızıl taygazınga,

Ta çejege, ta kajanga çurttap kelgen çüve.

Kadınnıdan açı-üre dep çüve çerle ünmeen

İrgin.

Aşak üş çüs harnı çaştap kelgeş,

Bodanıp olurup tur.

Kadınnıda açı-üre çok kançaarıl dep.

Bir aynın üjen honvunda,

İyi aynın aldan honvunda,

Üş aynın totan honuvunda bodanıp kelgen.

“Kırgan kiji meen,

Bodal-sağıjınga çüü kirer” -deeş,

Üş çılda aşpas-tutpas

Hopçu kara sudurun,

Ajıp körüp organ ergin.

Hopçu kara sudurun ajıp köörge,

Hüürtün-Kızıl tayganın

Hüngeer çartında

Agıyda saadaan açıtı başkaa

Avıraldaar bolza bir çüve bolur bolgan

Ergin.

Baza-la bir aynın üjen honuunda,

İyi aynın aldan honuunda,

Üş aynın tozan honuunda

Bodanıp olurup bergen.

Başkıga kiştin karazından,
Börünün kögünden,
Diinnin ağından,
Dilginin kızılından,
Üs araatınnın şokarından
Örgüp, avıraldaar-dır dep,
Bodap olurgan ergin.
Çüs kara karaktıg
Kızıl attan baza
Örgüp avıraldaar-dır” –dep
Bodap olurgan ergin.
Şıyaan am, aynın çaazında,
Hünnün ekizinde,
Am üş hongaş,
Börünün kögün,
Dilginin kızılın,
Kiştin karazın,
Diinnin agınnan.
Üs araatannın şokarın ölüüp ap,
Çüs kara karaktıg
Kukıl adın tudup,
Bölüp, çorvurunga beletkenip turup tur.
Amıtan çüvezin algaş,
Hüürtün-Kızıl tayganın
Hüngeer çartımçe
Hap çoruvutkan ergin.
Açıtı başkının aalinga hap kelgeş,
Çüs kara karaktıg kısıkı!
Adın örgeezinin ejjinge dize hönep baglaaş,
Kire bergen ergin.
Kire bergeş, an-menin kejin
Şireezinin adaandan ovaalaaş,
Bajın ajır ovaalap,

Teylep turup-tur.
Bir aynın üçen honuunda,
İyi aynın aldan honuunda,
Üş aynın tozan honuunda,
Teylep kelgen-dir oo.
Başkı bir-le körüp kelgeş:
-Alday-Buuçu avıgay,
Çüge mınçap teylep,
Turarınar ol boor?
-dep-tir evespe.
Alday-Buuçu turgaş:
-Baştay töreen am-daa çok,
Sonnay töreen dunmam-daa çok,
Kadınımdan açı-üre-daa çok.
Bodum bolza üş çüs harnı
Çajay bergen kiji men.
Açı-üre üjününde
Başkı silerge avıraldap
Teylep keldim -dep-tir.
Ağıyda saadaan açıtı başkı
Hopçu kara sudurun ajıp körgeş,
Eminin amgının arazından
Kızıl hapta emni ap berip:
-Kadınınga monu appargaş,
Üş kejee ulay soktap çettirtivit -dep-tir.
Alday-Buuçu aşak
Aalında hap çedip kelgeş,
Kızıl hapta emin
Kadınınga üş kejee ulay
Soktap çettirtip-tir.
Şıyaan am,
Aşak bodanıp olurgaş,
Er kihinin edileer

Edik-hep herekselin,
Agaja-çepseen algaş,
Hüürtün-Kızıl tayganın
Hölege çarınca
Dedir aastıg kara kuynun
İştıngı sığjaaş,
Mozarga kara haya deg
Dörbelçin kara daş-bile
Aksın duy bazırıp kaap-tır evespe.
Bazırıp kaaş kelgende,
İyi, üş ay bolgaş,
Kadınından urug tıptıp,
İşteli berip-tir evespe.
Kaş hongaş kadayı
Bojup turup-tur.
Bojaan uruu ool bolgan ergin.
Alday-Buuçu aşak
Amırap-ööreeş,
Ottun ol-bo çarınca
Aja halıp öörüp turup
Turgan çüven irgin.

Uzun-Say-Kuv adında kadını varmış. / hüürtün-Kızıl taygasında, / nice zaman yaşayıp gelmiş. / Kadınından hiç döl doğmamış. / Adam üç yüz yaşına gelince, / oturup düşünmüş, / kadınından döl yok, / ne yapacağım diye. / Bir aynı otuz gününce, / İki ayın altmış gününce, / üç ayın doksan gününce, / düşünüp durmuş. / “İhtiyar biriyim ben, / aklıma ne gelir ki” deyip de / üç yıldır tutup açmadığı / kutsal kara kitabını / açıp bakmaya başlamış. / Haberci kara kitabını açıp baktığında, / hüürtün-Kızıl tayganın / güney yamacında, / mağarada hoşbaht oturan açtı lamaya, / dilekte bulunsa bir çare olurmuş. / Yine bir ayın otuz gününce, / İki ayın altmış gününce, / üç ayın doksan gününce, / oturup düşünmüş. / Lamaya samurun karasından, / kurdun bozundan tiyinin akından, / tilkinin kızılından, / Vaşağın alacasından / tutup kurban sunayım” diye / düşünmüş. / Güzel kara gözlü, / al attan da, / tutup kurban sunayım” diye / düşünmüş. / Dinleyin hey, /

ayın yenisinde, / Günün iyisinde, / üç gün sonra, / kurdun bozunu, / tilkinin kızılını / samurun karasını / tiyinin akını Vaşağın alacasını avlayıp / Güzel kara gözlü, / al atı tutup, / toplayıp gitmeye hazırlanmış. / Her şeyini alıp, / hüürtün-Kızıl tayganın / Güney yamacına doğru, / çaptırıp gitmiş. / Açıtı lamanın obasına gelip, / Güzel kara gözlü atını / otağın eşiğine bağlayıp. / Girivermiş. / Girip hayvanların postunu / masanın altından yığıp / Başına kadar serivermiş. / Duaya durmuş. / Bir ayın otuz gününce, / İki ayın altmış gününce, / üç ayın doksan gününce / dua edip durmuş. / Lama bir ara bakmış da: / “Alday-Buuçu ağa, / niye böyle duaya, / durmuş ola ki?” demiş. / Alday-Buuçu ise: / “Önceden doğan ağabeyim yok, / sonradan doğan kardeşim yok. / Kadınımdan döl de yok. / Kendim ise üç yüz yaşı / yaşamış biriyim. / Evlat doğrusunda / , hocam size yalvarıp / duaya geldim” demiş. / Tapmakta hoşbaht oturan açıtı lama / kutsal kara kitabını açıp bakmış da, / derman torbasından, / kızıl kaplı emi vererek: / “Kadınına bunu götürüp, / üç gece ezip içir” demiş. / Alday-Buuçu adam, / obasına çaptırıp gelmiş de, / kızıl torbadaki emi, / kadınına üç gece boyunca, / dövüp ezerek içirmiş. / Kulak verin hey! / Adam oturup düşünüp, / er kişinin gereği, / Kuşam, pusat gibi şeyleri, / okunu-yayını alıp / Hüürtün-Kızıl tayganın, / arka yamacında. / Ağzı kuzeyde kara mağaranın, / İçine saklayıp, / koca kara kaya gibi / dümdüz kara taşla, / ağzını sıkıca kapatıvermiş. / Örtüp kapatışının üzerinden / İki, üç ay geçince / karısında çocuk oluşup / hamile kalıvermiş. / Günü çatıp gelince doğurmuş. / Doğurduğu oğlanmış. / İhtiyar Alday-Buuçu / sevinip coşup / ateşin üstünden / sıçrayıp atlayıp / durmaktaymış.”¹²⁴

2.1.2. Gebelikten Korunma

Aile için çocuk sahibi olmak bazen sevinçli bir olay olarak karşılanırken bazen de hamileliğin zamansız olması, ailenin çok fazla çocuk sahibi olması gibi nedenle çocuk sahibi olunmak istenmez. Bu durumda birtakım uygulamalar yapılır.

“Kadınların hamilelikten kurtulmak için başvurduğu, yüksek bir yerden atlama, ağır kaldırma şiş veya benzeri herhangi bir şeyle rahmi karıştırma Anadolu'nun kırsal kesimlerinde çok sık rastlanan uygulamalardır. Şalpazarı'nda bunların dışında bir de sarı ağu veya sütleğen otu uygulamasına rastlandı. Hangi sebeple yapılırsa yapılsın, günah

¹²⁴Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları I**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 211-213

olduğu gerekçesiyle halk bunları tasvip etmez. Bu yüzden de bu tür uygulamalar büyük bir gizlilik içinde yapılır.”¹²⁵

“Bu geleneksel pratikler her zaman istenilen doğrultuda sonuç vermediği gibi kadının da ölümüne sebebiyet verebilmektedir. Doğum kontrolü sağlamak, istenmeyen gebeliği sonlandırmak için Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi çalışma yaptığımız köylerde de bir takım pratikler uygulanmaktadır. Bu pratiklerden bazıları şunlardır:

Çocuğu düşürmek için kına içilir.

Ağır kaldırılır.

Yüksek yerden atlanır.

Sarmaşık kaynatılır suyu içilir.

Rahme sabun konulur.

Ebegümece rahme konulur.

Rahme aspirin konulur.

Sarmaşık dalının kabuğu soyulur ve rahme konur.

Tavuk gübresi kaynatılır ve üstüne sıcaklığına yatırılır. Yulaf kaynatılır ve üstüne sıcaklığına yatırılır.”¹²⁶

“Eğer bütün bu tedbirlere rağmen, kadın yine de hamile kalırsa, değişik yollarla bunu gidermeye çalışır:

1-Sarağı (sarı ağı) çiçeği veya sütleğen otu kaynatılarak gebe bunun buharına oturtulur ve üstü kapatılır. Böylece ceninin düşmesi sağlanır.

Çok tehlikeli ve birçok kadının zehirlenerek ölmesine sebep olan bu metot, çok az sayıda da olsa bugün de uygulanmaktadır.

2-Şiş ve benzeri şeylerle rahim karıştırılarak ceninin düşmesi sağlanır.

3-Ağır yük kaldırılarak veya yüksek bir yerden atlayarak cenin düşürülür.”¹²⁷

¹²⁵Çelik, a.g.e. s. 289-290

¹²⁶Altun, a.g.e. s. 107-108

¹²⁷Çelik, a.g.e., s. 291-292

2.1.3.Hamilelik

Hamile kadın toplumda hasta olarak kabul edilir. Herkes ona o gözle bakar. Yaptıklarını ve yapacaklarını ona göre değerlendirirler. Bu durum da kadını, gebeliği boyunca birtakım kaçınmalara ve bazı uygulamaları yapmaya zorlar.

“Türk gelenek ve göreneklerinde bebek bekleyen anne evde korumaya alınır. Ağır işler gördürülmez, yemesine içmesine ve dinlenmesine dikkat edilmeye çalışılır. Anadolu’da hamilelik ve doğum kadına benlik ve bütünlük kazandırmakta ve kadınlık ve analık statüsünü pekiştirmektedir. Böylece çocuk sahibi olarak kadın, aile ve toplum içinde yerini sağlamlaştırdığı gibi eşinin de aile, akraba ve arkadaşları arasında itibar ve statüsünü arttırmaktadır.”¹²⁸

“Doğumun bu dönemleri inanmalar ve uygulamalar açısından çok zengindir. Başta hamilenin olmak üzere, kocası ve yakınında bulunanların davranışları, eşyalar ve diğer varlıkların hamileyi veya doğacak bebeği olumlu ya da olumsuz etkilediğine inanılmaktadır.”

“Hamile ölüye bakarsa çocuğun rengi ölü rengi gibi sarı olur (Rize). Kime bakarsa, çocuk ona benzer (Trabzon), Doğan çocuğun üzerine ilk kim gelirse çocuk ona benzer (Şalpazarı, Giresun). Ebesine benzer (her yerde). Hamile kadının kocası ava gidemez, horoz kesemez, herhangi bir hayvanı öldüremez, aksi takdirde çocuk öldürdüğü hayvanlara benzer, şeklindeki inanışların temelinde, hamilenin sağlığını korumak için bazı yasaklamalara gidildiği açıkça görüldüğü gibi, çocuğun karakterinde ilk karşılaştığı kişinin etkili olacağı inancı da vardır.”

“Hamilenin çilek veya ciğer yedikten sonra elini yıkamadan herhangi bir yerine sürmesi durumunda çocuğun da orasında ben veya leke olacağı şeklindeki inanmanın amacı, hamileyi temizlik konusunda daha dikkatli olmaya sevk etmek olmalıdır.”¹²⁹

¹²⁸Handan Asûde Başal, “Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitime İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (19), (2006), s. 49

¹²⁹Çelik, a.g.e., s. 314

“Kadının ilk hamileliği sevinçle karşılanmakta, ancak kadının çok sık hamile kalması veya doğan bebeklerinin hep kız olması hoş karşılanmayıp bu durum “kötü kabağın çekirdeği çok olur” diye nitelendirilmektedir.”¹³⁰

“Halk arasında hamileliğin ilk dönemi çeşit çeşit isimlerle bilinir: “Boyuna çocuk düşmüş”, (Genellikle Nahçıvan’da hamilelik dönemi “boylu” şeklinde de isimlendirilir.) “vadesi geçmiş”, “vaktinden geçmiş”. Gelin hamile olması hususunda kocasına, yaşça yakın olan baldızına, bacısına, bazı durumlarda haber verirdi. Birkaç yıl çocuğu olmayan gelinin vadesinin geçmesi büyük sevince sebep olur. Etraftakiler ona, kaynanasına ve annesine göz aydınlığı verirler. İnanca göre, gelin, vadesinin geçmesini kötü niyetli insanlardan gizlemelidir. O, hamile olduğunu kayınpederine, kayınbiraderine kayınvalidesine söylemezdi; bu ayıp sayılırdı.”¹³¹

İncelediğimiz destanlarda hamileliğin ayrıntısı verilmemekle birlikte aşağıdaki gibi anlatılmıştır.

Alpamış Destanı’nda Alpamış babasının malını kurtarmak için yola çıkar ama giderken de eşi hamile olduğundan dolayı oğluna ad koyar ve gider.

“Jene katınımnın işinde jeti aylık bala kalıp baradı, uğıl tusa atın Jediger koyındar, jaksı kılıp bağındar, tiri bolsa düşpanga kek jibermes.

Yine, hanımım yedi aylık hamile, çocuk var karnında, oğlan doğarsa Yediger deyin, ona iyi bakınız, sağ olursa düşmana bir şey vermez.”¹³²

Dede Korkut Hikâyeleri’nin birincisi olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nde çocuğu olmayan Dirse Han’a Allah bir evlat verir ve eşi hamile kalır.

“Bir ağzı du’alının alkışıyla Allah Ta’ala bir ayal virdi. Hatunı hamile oldu. Bir niçe müddetden sonra bir oğlan toğırdı. Oğlançuğımı dayalara virdi saklatdı.”¹³³

¹³⁰Semra Akbulut, “Karabük İli Safranbolu İlçesindeki Doğum Âdet ve İnanmaları”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 8

¹³¹Kadirzade, a.g.e., s. 17

¹³²Üçüncü, a.g.e., s. 80-81

En eski Türk destanlarından biri olan Manas Destanı beş yüz elli üç bin mısra ile dünyanın en büyük destanıdır. Ayrıca günümüzde de Manasçılar tarafından Manas'ın bazı manzum bölümleri anlatılmaktadır. Bu yönüyle de Manas yaşayan ve Kırgızlar tarafından yaşatılan destandır.

Destan çok büyük olduğundan Manas'ın Doğuşu, Almambet'in Müslüman olup Er-Kökçö'yü terk etmesi ve Manas'a katılması, Manas ile Er-Kökçö'nün dövüşü, Manas ile Kanikey'in evlenmesi, ölümü ve yeniden dirilişi, Bok Murun, Kös Kaman, Semetey'in doğuşu, Semetey olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Destanda Kırgızların yaşam tarzları, idealleri, mücadeleleri, folkloru, gelenek ve görenekleri, inançları, töreleri kısaca hayatı anlatılır.

“Eski Türk destanları ve Türk mitolojisinden izler taşıyan Manas Destanı'nın ana temasını, Kırgızların dış düşmanları olan Kalmuklar ve Çinliler ile yaptıkları savaşlarla kendi içlerindeki mücadeleler ve karışıklıklar oluşturur. Destanın pek çok varyantı mevcuttur. Manas Destanı'nın anlatma geleneği “manasçılık” Kırgızlar tarafından halen yaşayan bir gelenektir. Manas Destanı, Kırgızların bir bakıma ansiklopedisi gibidir. Manas Destanı'nda Kırgızların bütün gelenek ve göreneklerini, törelerini, inanışlarını, görüşlerini, başka milletlerle olan ilişkilerini, ahlak anlayışlarını bulmak mümkündür.”¹³⁴

“Manas'ın, yüzyıllar boyu epik tarzını, klasik şeklini, tarihi kahramanlık destanı olma özelliğini koruyarak gelmesi, dikkate değer büyük bir başarıdır. Manas Destanı'nın geçirdiği evreler çok eski ve karmaşıktır. Önemli tarihi olaylar, destanın toplumsal ideolojisinin, bize kadar ulaşan değişik biçimlere girmesine ve gelişmesine sebep olmuştur. Bu safhaların yaşanması sadece Manas'a değil, bütün dünya halklarını kahramanlık destanı geleneğine ait ortak özelliklerdendir. Yine bu dünyadaki epik eserler arasında Manas'ın yeri farklıdır. Manas asırlar boyunca Kırgız toplumunun başından geçen tarihi olayların sanatsal bir şekilde ortaya konulduğu bir eserdir.”¹³⁵

Destanda Manas'ın karısı Kanikey, evlenmelerinden otuz iki yıl sonra hamile kalır.

¹³³Ergin, a.g.e., s. 81

¹³⁴Bilgehan Atsız Gökdağ ve Kemal Üçüncü, **Başlangıcından Günümüze Türk Destanları**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, s. 139

¹³⁵Şurubu Kayhan, **Manas Destanı'nın Tarihi Tabakaları**, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 36-37

(1)

“Ak Kula arımıştı,
Kanıkey'i (eş olarak) alalı
Otuz iki yıl olmuş idi.

(5)

çocuğuna hâmile kalalı,
yedi ay dolmuş idi.”¹³⁶

Türk Edebiyatı'nın en değerli hazinelerinden biri olan Oğuz Kağan Destanı tarihi olaydan çok atlı göçebe medeniyetinin hayat karşısında aldığı tavrı, hayat felsefesini ve ideal insan tipini temsil eden bir eserdir.

Alp Er Tunga menkıbesinden sonra en eski destan parçası olan Oğuz Kağan Destanı, Türk destanlarının tarihi devreleri ve coğrafi sahaları kapsamaları yönünden en büyük ve en önemli koludur. Destanın konusu Türklerin hâkimiyet ve saltanatını çeşitli kavimler üzerine yayarak büyük fetihler yapan, Çin, İran ve Kafkasya'yı alan, Hazar Denizi'ni dolaşan menkıbevi bir hükümdarın fetihleridir.

Bazı küçük parçalar bir tarafa bırakılacak olursa, bugün elimizde Oğuz Kağan Destanı'na ait üç rivayet bulunmaktadır. Biz çalışmamızda bunlardan Uygur nüshasıyla İslami nüsha üzerinde duracağız.

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın eşleri hamile kalırlar.

“töl bogaz boldı. (Kız gebe kaldı.)
töl bogaz boldı. ((Kız) gebe kaldı.)”¹³⁷

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arı-Haan Destanı'nda Arı-Haan'ın eşi Altın Prenses hamile olduğunu söyler.

“Meen iştimde ool urug
Büdüp çoruur kiji men.

¹³⁶Tuncer Gülensoy, **Manas Destanı**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 287

¹³⁷Büyük Türk Klasikleri, a.g.e., s. 48, 50

Benim içimde oğlan çocuk, / Oluşmakta kişiyim.”¹³⁸

Yine Tıva kahramanlık destanlarından Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı’nda Aladay ninenin gördüğü düş doğrudur. Aladay nine hamile kalır.

“Şında-la, bir kaş ay
Hire bolganda,
Biyeegi bagay kaday ijinnig-daa
Apargan boop,
İyilig, birliğ aparıp-tır.
Oon bir kaş ay bolganda,
Bojup-törüp ap-tır.
Aldın beldig, möngün böskektig
Ool urug bolgan.

Gerçekten birkaç ay, / Gibi bir zaman geçende, / O zavallı nine karınlı / Oluvermiş.
/ İkili, birli olmuş. / Sonra birkaç ay geçende, / Doğurup türemiş. / Altın belli, gümüş
göğüslü, / Erkek çocuk oluvermiş.”¹³⁹

Aynı şekilde Tıva kahramanlık destanlarından Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün Destanı’nda Alaaday dede ile Çeleedey nine baş başa yaşar giderler. Bir gün dede odunu yükleyip eve geldiğinde karısının baldırının şiş olduğunu görür.

“Aşak ıyajın çüktep algaş,
Çanıp orda, ulug öönde
Algı-la eves algı,
Kışkı-la eves kışkı
Ünüp-tür.
Aşak dürgen-dürgen kılaştap keerge,
Ulug öönden ündür akkan han,
Damırak kara sug deg,

¹³⁸Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 244

¹³⁹Ergun ve Aça, a.g.e., s. 274

Ejik aksı-bile şarığaynıp,
Agıp badıp çıdıp-tır.
Öönge kire halıp keerge,
Kırgan kadayı dönmeen öttür
İdip algan olurup-tur.
Aşak-daa ugaan-kut çok
Sarığ kidis hülün örttedip urup,
Sarığ torğu kuru töngüjege
Oraap turup-tur.
Çeden harlıg Çeleedeynin
Dönmee-daa ıjıp huulgan,
Uyo-çovuurunga kiji şıdajır
Aajok mındıg boop-tur evespe.

Dede odununu yükleyip, / dönerken ulu otağından, / Bağırış mı bağırış, / Haykırış
mı haykırış, / Çıkarmış. / Dede hızlı hızlı yürüyüp gelende, / Ulu otağından çıkıp akan kan,
/ Dere, kara su gibi / Eşik ağzından şırıldayıp, / Akıp dururmuş. / Otağına koşup girende, /
İhtiyar karısı baldırını delip, / Deşmiş otururmuş. / Dede de aklını, kutunu yitirip, / Sarı
keçe külünü yakıp / Sarı ipek kuşağı bitene dek, Sarıp durmuş. / Yetmiş yaşındaki
Çeleedey'in, / Baldırı şişip kalmış. / İniltisine, inlemesine kişi dayanır, / Hal yok olmuş,
böyle imiş.”¹⁴⁰

Bir çocuk sahibi olmayı dört gözle bekleyen bir aile için çocuk sahibi olabilecekleri
müjdesi büyük bir sevinç meydana getirir. Müjde bütün insanlar için bir heyecan, mutluluk
unsurudur. İnsanların duyduğu müjde karşısında, müjdenin büyüklüğüne göre, tepkisi
farklı olur. Öyle ki, bazı durumlarda müjde karşılığında müjdeyi verene hediye bile verilir.
Üstelik bu haber bir de hamilelik müjdesi ise...

Hamilelik müjdesi konusunu incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına
göz atacak olursak;

Tarihsel bir hikâye haline gelmiş Battal Gazi Destanı'nda Battal Gazi ve diğer
gazilerin Hristiyan ordularına karşı giriştiği çetin mücadeleler, İslam'ı yaymak için

¹⁴⁰Ergun ve Aça, a.g.e., s. 360-361

yaptıkları savaşlar anlatılır. Battal Gazi Hüseyin Gazi'nin oğludur. Hüseyin Gazi bir gün avlanırken bir geyik görür. Geyik mağaraya kaçır, Hüseyin Gazi onu yakalamak isterken karşısına sarı bir at çıkar. Daha sonra da mağaradan bir ses gelir. Bu ses ona Cafer isminde bir oğlu olacağını müjdelir.

“Yolda düşündü ki “Cafer kimdir ki böyle silâhlar ona verilecek?” Bu düşüncede iken uykucu geldi. Atını bağlayıp yattı. Düşünde bir pir gelerek:

—Ya Hüseyin! Müjdelir olsun sana ki o Cafer senin oğlundur. Doğumuna az kaldı. O gelecek ve tüm Rum'u Müslüman edecek. Öyle işler edecek ki hiçbir pehlivan yapmamış olacak, dedi.

Hüseyin Gazi (10a) uyandı. Şükür secdesi etti. Kalkıp atına binerek şehre geldi.”¹⁴¹

Dede Korkut Hikâyeleri'nin üçüncüsü olan Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde oğlu olmayan Kam Püre'nin ve Pay Piçen'nin isteği kabul olunur ve birer çocukları olur. Bu haberi alan Oğuz Beyleri sevinir mutlu olurlar.

“Bunun üzerine birkaç zaman kiçdi, Allah Ta'ala Pay Püre Bige bir oğul, Pay Piçen bige bir kız virdi. Kalın Oğuz bigleri bunu işitdiler, şad olup sevindiler.”¹⁴²

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı'nda Aladay nine bir sabah kalkar ve gece bir düş gördüğünü söyler. Bu düş aslında bir hamilelik müjdesidir.

“Aladay kaday bir erten

Turup kelgeş:

-Bo düne eldep-le çüve

Düjedim!-dep çugaalap

Olurgan irgin.

-Çünü düjedin?-dep

İrey aytırarga:

-Anıyaamda çoruum düjep

¹⁴¹Hasan Köksal, **Battal Gazi Destanı**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, s. 17

¹⁴²Ergin, a.g.e. s. 117

Hondum-dep çugaalap
Olurup-tur evespe.
İrey olurgaş:
-Bojuur şaanda bojuvaan,
Törüür şaanda törüveen
Bodun am keep törüür
Sen be?-dep olurup-tur.

Alaaday nine bir sabah, / Uyanıverip: / “Bu gece garip şey, / Düşledim!” diye söyleyip, / Durur imiş. / “Neyi düşledin?” diye. / Dede soranda: / “Gençlik çağımı düşleyip, / Kondum” diye söyleyip / Durmuş. / Dede buna: / “Doğurur çağında doğurmayıp, / Türer çağında türemeyip, / Kendin şimdi gelip doğurur / Musun?” demiş.¹⁴³

Aşermek hamilelik döneminde anne adayının yaşadığı zor süreçlerden biridir. Aşermek anne adayının fizyolojik ve psikolojik durumuna göre ya çok güzel ya da çok zor geçer. Çünkü bu dönemde anne adayı, bazı yiyecek ve içeceklere aşerip onları isterken bazılarından da tiksinebilir. Aşermek terimi ile ilgili kaynaklar şu şekilde bahsetmiştir:

Aşermek teriminin sözlük manası şöyledir. “Hamilelikte bazı yiyeceklere karşı aşırı düşkünlük göstermek, çok arzulamak veya nefret etmek, tiksirmek.”¹⁴⁴

“Aşerme, gebeliğin belli bir döneminde gebe kadında görülen bir haldir. Deyimin aslı aş yeme, bu biçimiyle «yiyecek şeylerden tiksime» demektir. Yermek fiilinin «beğenmemek», «kötülemek» anlamlarını biliyoruz. Deyim giderek anlam değiştirmiş ve «yükli kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi, onları tatmaktan kendini alamaması» demeğe gelmiştir. Gebeliğin bu döneminde gebe kadına her canının istediğini, ne kadar münasebetsiz de olsa, vermeye çok dikkat edilir. Bu kural gözetilmezse, anada veya doğacak çocukta zararlı etkilerin meydana geleceğine inanılır: çocuğun düşmesi, sakat, kusurlu doğması gibi. Bir de ananın canı çektiği şeylerle doğacak çocuğun cinsiyeti arasında bir ilişki bulunduğu düşüncesi vardır: ekşiye aşerenlerin kıza, tatlıya aşerenlerin

¹⁴³Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 273-274

¹⁴⁴Türkçe Sözlük, a.g.e., s. 136

oğlana gebe oldukları yorumlanır. Gebe kadının yediği şeylerin, sık sık baktığı insanların, hayvanların da çocuğun huyuna, vücut yapısına, yüz özelliklerine etkide bulunacakları sanılır. Bunun için, doğacak çocukta kusur niteliğinde bir iz bırakması mümkün olan şeyleri yemekten, böyle kimselere bakmaktan, böyle hayvanlarla karşılaşmaktan çekinir kadın. Hele kusurlu, sakat kimselerle alay etmesi son derecede tehlikeli bir davranış sayılır; bunun sonucu olarak çocukta aynı kusurun, sakatlığın olacağına inanılır. Çalınan şeyler, gizlice alınan yiyecek nesneler de aşırma halinde olsun olmasın, doğacak çocukta bir iz bırakacaktır, denir.”¹⁴⁵

“Bu devirde kadın bazı yemeklerden geri durur; özellikle, evde kendi hazırladığı yemekleri yiyemez. Sık sık mide bulantısı, baş dönmesi, hâlsizlik olur. Bu sebeple bu devirde bütün münasip akrabalar, onun istediği yemeği veya meyveyi bulup vermeye çalışırlar. Buna “yeriyi bulma”, “tike verme” derler. Yerikleyen kadının istediği yemek bulunmalı, hatta düşmanda bile olsa alınmalıdır. Eğer istenilen bulunmazsa veya verilmezse, büyük günah kabul edilir. Söylenenlere göre kadına, yeriklediği zaman arzuladığı yemek veya meyve bulunup verilmezse, hayatı boyunca gözü hep o yiyecekte kalır. Aynı zamanda bu, çocuğun gelişmesine de menfi tesir gösterir.”

“Yerikleyen kadının yemeğinde belirli yasaklarda mevcut idi. Bu dönemde kadının tavşan eti, tavuk eti, kelle paça, acı, turşu yemesi kötüye işaret sayılırdı. İnanca göre bunları yediğinde çocuklarda tavşan dudaklılık, tavuk gibi rahatsızlık, kelle gibi burnu iliklilik, dili acılık, çabuk sinirlenme huyu olur.”¹⁴⁶

“Kadına istediği verilmezse çocuğun vücudunun bazı yerlerinde eksiklikler olur. Aşeren kadın böğürtlen yerse çocukta “ben” olur. Kadına istediği verilmezse onda gözü kalır ve çocuğu şaşı olur. Haram yerse çocuğu hayırsız olur. Kadın istediğini yerse çocuğu akıllı olur.”¹⁴⁷

“Aşeren kadın genellikle acı, ekşi ve baharatlı şeyleri yemekten kaçınır ya da yakınları tarafından kaçınmaya zorlanır. Bu tutum çok yaygındır ve “ye ekşiyi doyur Ayşe’yi” tekerlemesinde de anlatımını bulmaktadır. Buna karşılık tatlı yiyecek ve içeceklerse oğlan çocuğunun önbelirtisi olarak yorumlanmaktadır. Bu durumda da “ye

¹⁴⁵Boratav, a.g.e., s. 146-147

¹⁴⁶Kadirzade, a.g.e., s. 17-18

¹⁴⁷Aybilge Işık, **Eğlence Köyü Halk Kültürü**, (Bitirme Tezi), Sakarya, 2001, s. 1

tatlıyı doyur atlıyı” tekerlemesiyle açıklanmaktadır. Öte yandan yaygın olan bir inanç da tatlı ekşi ayrımı gözetmeksizin aşeren kadının canının çektiğini yemesidir. Çünkü yine çok yaygın olan bir inanca göre canının çektiğini yemeyen kadın bunun zararını sonradan çocuğa çektirir.”¹⁴⁸

2.1.4. Cinsiyet Tayini

Hamile kadının dünyaya getireceği çocuğun kız mı yoksa oğlan mı olacağı bütün toplumlarda merak konusu olmuştur. Buna yönelik insanların geleceği öğrenme isteği kendisini göstermiş ve böylece bu konu hakkında da batıl inançların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu inançlar günümüzde hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Hamile kadının davranışları, fiziksel yapısı, doğum sancısının meydana geliş biçimi ve süresi dikkate alınarak birtakım pratiklerle doğacak çocuğun kız mı, oğlan mı olacağı konusunda tahminler yapılmıştır.

Türk toplumunda erkeğin üstünlüğü düşünülürse doğacak çocuğun, özellikle de bu ilk çocuksa, erkek olması isteği göze çarpar. Aileden başlayarak genişleyen bir halka içerisinde bu isteğin hamile kadın üzerindeki baskısı yadsınamaz. Erkek çocuk isteği anne ve baba adayının evlenmelerinden önceki süreçte öne çıkar. Bu konuda Sedat Veyis Örnek Türk Halk Bilimi kitabında şöyle demektedir. “Analojiye dayanan, büyüün, mistik görüşün bildiğimiz ilkeleriyle açıklanan bu türden inanç ve pratiklerden birkaç örneği şöyle sıralayabiliriz.

Adak ve kurban adanır.

Yatırlara, ziyaretlere, türbelere gidilir.

Hocalara başvurulur, muska ve tılsım yazdırılır.

Kadın, cinsel birleşme sırasında sağına yatar, sağından kalkar.

Gelinin yatağına oğlan çocuğu yuvarlanır.

Evlendiği gün, kadının kucağına oğlan çocuğu verilir.

Ağaca taş atılarak kızı boşladım, oğlana başladım, denilir.

Son doğan kızın adı “Yeter, Döndü, Döne, Durdu, Kafiye vb. “konur.

¹⁴⁸Örnek, a.g.e., s. 134

Oğlan doğuruncaya kadar doğum yapılır.”¹⁴⁹

Tıbbın ve teknolojinin gelişmediği dönemler veya hastane veya doktora gidilmediği düşünülürse insanlar zor şartlarda yaşamının pratiklerini bulmuşlardır. Cinsiyeti tayin de bunlardan biridir. Annenin fiziksel durumuna göre bebeğin kız mı erkek mi olacağı tahmin edilir.

“Gebelik sırasında bebeğin kız mı, erkek mi olacağı üzerine gebe kadının fiziki değişiklikleri gözlenir ve bazı pratikler uygulanarak tahmine çalışılır. Bir kaçını sıralayalım.

- 1- Ateşe tavuk ödü atılır. Öd patlarsa oğlan, patlamazsa kız olacağına inanılır.
- 2- Bebek annesinin karnına çok tekme atarsa erkek olacağına inanılır.
- 3- Bir bardak suya biraz süt damlatılır, süt dibe çökerse oğlan, üstte kalırsa kız olacağına inanılır.
- 4- Gebe kadının haberi olmadan bir sandalyenin altına makas, diğerine bıçak konur. Gebe kadın bıçağın üstüne oturursa bebeğin erkek, makasın üstüne oturursa kız olacağına inanılır.”¹⁵⁰

“İlgi çekici cihazlardan biri doğacak çocuğun oğlan veya kız olmasını önceden belirlemektir. Burada mamaçaların ustalığı büyük rol oynar. Onlar annenin karnını ellemekle çocuğun cinsini belirlerler. Bununla beraber, gelecek çocuğun kimliği annenin hareketinden, yüzünde meydana gelen değişiklikten, karnının şeklinden de tayin edilebilir. Eğer anne hafif ayak ise, güzelleşmişse, demek ki, oğlu olacak. “Oğlan çocuğu annenin sağ böğründe, kız çocuğu solda yerleşir.” “Anne yürüyüşe sağ ayağıyla başlarsa oğlu, sol ayağıyla başlarsa kızı olacak” derler. Halk inançlarına göre oğlan çocuğu karnın yukarısında, kız çocuğu aşağısında olur. Oğlan çocuğu olan annenin karnı çok belli olmaz, kızı olan anne şişmanlar. Oğlan annesi dik olur, güya oğlan hamilelikten meydana gelen şişkinliği saklıyor, arkadadır. Annenin öğleden sonra uykusu gelirse kız çocuğu olacak demektir.”

¹⁴⁹Örnek, a.g.e., s. 136

¹⁵⁰Artun, a.g.m., s. 88

“Ana batnından çocuğun cinsiyetinin tayin edilmesi ile ilgili inançlar diğer halklarda mevcuttur. Gelecek çocuğun kimliğini tayin etmenin sihrî cihetleri de vardır. Niyet edip koyun kellesi parçalarlar. Eğer alt çene kemiği etli olursa, “saçlıdır, kızı olacak”; yok eğer etsiz olursa, “Keldir, oğlu olacak” derler. Taze kesilmiş hananın küçük ağacını bir nefer erkek çocuğu at gibi binip sokağa koşar; karşısına erkek çıkarsa, niyet olunmuş çocuk oğlan; kadın çıkarsa, kız olacak. Şahbuz bölgesinin yılan atılması çok yaygındır. Öldürülmüş yılanı fırlatıp atarlar ve “Eğer arkası üstü düşerse niyet olunmuş çocuk kız, karnı üzerine düşerse oğlandır.” derler. Bu inanç, diğer köylerde rastladığımız için ilginçtir; yılan aynı zamanda eski dünya halklarının çoğunun mitolojisinde geniş yer tutar.”

“Uykuda kadına elma, domates, gül, nar verilirse kızı; salatalık, ceviz, armut verilerse oğlu olacaktır. Bu amaçla fal açtırmak, taş yapıştırmak; son çarşambada, Nevruz bayramında niyet edip kapılara gitmek vs. inançlarda çok yaygındır.”¹⁵¹

“Doğum olayı aileler için mutluluk vericidir kuşkusuz. Hamile olduğunu anlayan kadının artık ilk düşüncesi bebeğin kız mı oğlan mı olacağını öğrenmeyi denemektir. Ancak bebeğin cinsiyeti ailenin istediği doğrultudaysa, bu mutluluk bir kat daha artar. Doğacak bebeğin cinsiyeti dokuz ay boyunca merak konusudur. Şimdi hamile kadın ultrasona girerek bebeğin cinsiyetini öğrenebilmekte. Eskiden doğacak bebeğin cinsiyetini anlamak için bazı pratikler uygulanmaktaydı. Gelenekteki bu pratiklerin hâlâ uygulanmakta olduğunu görmekteyiz.”¹⁵²

“Anne karnındaki çocuğun cinsiyeti hamile kadının vücudunun şekli, canının çektiği yiyecekler, tavır ve davranışlarına bakılarak tayin edilmeye çalışılır. Çünkü anne adayının hâli çocuğun cinsiyetini belirlemede geçmiş tecrübelerle bakılarak adeta bir tür kod olur.”¹⁵³

“Gebe kadının dünyaya getireceği bebeğin cinsiyetini sadece hamile kadının fiziksel durumuna bakarak anlaşılmaz, bunun için birtakım uygulamalar da yapılır.”

¹⁵¹Kadirzade, a.g.e., s. 19-20

¹⁵²Altun, a.g.e., s. 118-120

¹⁵³Altun, a.g.e., s. 118-120

“Gebe olduğunu anladıktan sonra kadının ilk düşüncesi çocuğunun oğlan mı, kız mı olacağını öğrenmeyi denemektir. Hele ilk çocuk için ananın da, babanın da dileği oğlandır; nâdir hallerde, özellikle daha önceki çocukları hep oğlan ise, daha çok ana, gelecek çocuğun kız olmasını ister. Doğacak çocuğun cinsiyetini önceden öğrenme yolları yorum ve fal niteliğinde işlemlerdir. Yorumların bir bölümü düşlerden çıkarılanlardır: gebe kadın düşünde ay görürse oğlan, güneş görürse kız; bıçak, tüfek gibi erkek silâhları, ya da korkunç hayvanlar görürse oğlan, makas, iğne gibi kadın aygıtları, bilezik, gerdanlık gibi takılar veya çeşitli süs eşyası, mücevherler görürse kız doğuracağını yorumlar. - Yüklü kadının karnının, vücudunun kimi yerlerinin biçiminden, gebelik süresince güzelleşip çirkinleşmesinden, meme uçlarının aldığı renkten, aşerme sırasında canının çektiği şeylerden, anasının karnında çocuğun oynamasının şiddetli veya ani olmasından da, gelecek çocuğun oğlan, ya da kız olacağı anlamı çıkarılır. Bütün bunlar kendiliğinden olan belirtilerin yorumlarıdır. Bir de asıl anlamıyla «fal» denebilecek işlemler var: gebe kadının haberi olmadan, girip oturacağı odanın sedirinde iki minderden birinin altına makas, birinin altına bıçak konur; kadın bıçaklı mindere oturursa oğlan, makaslıya oturursa kız doğuracak, denir. Gebeliğin sekizinci ayında, kadının memesinden sıkıp çıkarılan «süt»ü bir bardak suyun içine damlatırlar; damlaların bardağın dibine çökmesine (oğlan), veya dağılıp gitmesine, saya karışmasına (kız) göre de yorum çıkarırlar (Bergama).”¹⁵⁴

“Doğumdan evvel çocuğun erkek veya kız olduğunu anlamak için bazı çarelere başvurulur ki, şunlardır:

A- İki yastık alınır, doğuracak kadın dışarı çıkarılır. Yastıklardan birinin altına bıçak, diğerinin altına da makas konur. Gebe kadın tekrar içeriye alınınca altında bıçak olan yastığın üzerine oturursa doğuracak kadın erkektir, altında makas olan yastığın üzerine oturursa doğuracağı çocuk kızdır.

B- Ateşe bir az şap atarlar, şap yanınca kabarırsa doğacak çocuk erkek, kabarmazsa kızdır.

C- Gebelik müddeti sekiz aya varınca gebe kadının memelerine süt gelir. Bir bardak suya bu sütün damlatılır, eğer damla, dağılmadan doğrudan doğruya bardağın dibine inerse doğacak çocuğun erkek, eğer süt damlası suda dağılırsa doğacak çocuğun kız olacağına hükmolunur.

¹⁵⁴Boratav, a.g.e., s. 145-146

D-Gebe kadının yüzü gebelik müddeti içinde çillenir ve kadın çirkinleşirse, doğacak çocuğun erkek ve aksi takdirde kız olacağı tahmin edilir.

E- Gebelik müddeti içinde kadının karnı büyük, kalçaları ufak olursa doğacak çocuk erkek, karnı küçük, kalçaları büyük olursa doğacak çocuk kızdır.”¹⁵⁵

“Kız çocuğunun anne karnında hızla döndüğünü, erkek çocuğunun ise yavaş döndüğünü; kız çocuğunun karında yumuşak, erkek çocuğunun ise taş gibi sıkı durduğunu, kadının çocuğunun sağ tarafta ve kırk günlükken oynaması cinsiyetinin oğlan olduğuna, hamile kadının karnının sivriliği erkek olduğuna, yayvan olursa kız olduğuna işaretler. Hamile kadının tatlı yemesi, tatlıya aş yemesi, meyve ve eti çok yemesi çocuğun sağlıklı olacağını gösterir.”¹⁵⁶

“Tamamen gözlem ve deneyler sonucu elde edildiğine inandığımız gebenin fiziki durumundaki değişikliklere ve süte bağlı tahminlerin yanında, bir önceki çocuğun söylediği ilk kelimeye göre (Şalpazarı), rüyada görülen eşyalara göre (Elbeyli Türkmenleri) hamilenin oturduğu minderinin altına konulan eşyaya göre (Giresun), hamilenin başına tuz koyduktan sonra elini götürdüğü yere göre (Dobruca) çeşitli cinsiyet tahminlerine rastlandı. Bunların içinde, çocuk konuşmaya başladığında ilk defa anne derse bundan sonra doğacak çocuğun kız, baba derse, erkek olacağı şeklindeki inanmanın incelenmeye değer olduğunu sanıyoruz.”

“Her ne kadar kehanet koksa da, İslâm'daki akıl baliğ olmamış çocuğun günahsız sayılmasıyla bu uygulama arasında bir ilgi kurulabilir. Çocuğun günahsız olması onu bir ölçüde kutsallaştırmakta ve söylediği ilk söz, ona Allah tarafından söylenilmiş kabul edilerek işaret sayılmaktadır.”¹⁵⁷

“Karnı yassı olursa kız, sivri olursa erkek olur.

Kadının yüzü güzelleşirse oğlu, çirkinleşirse kızı olur.

Kadının karnı aşağıdaysa ve ağırı olmuyorsa oğlu olur.

Kadının hamileliği belli değilse oğlu, kalçası genişse kızı olur.

¹⁵⁵Mehmet Halit Bayrı, **Halk Âdet ve İnanmaları**, İstanbul: Burhanettin Basımevi, 1939, s. 71-72

¹⁵⁶Aynur Karataş, “Erzurum Narman Çimenli Köyü’nde Doğum Âdetleri”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s. 151

¹⁵⁷Çelik, a.g.e., s. 314

İlişkiden sonra oğlan istenirse sağa, kız istenirse sola yatılır.

Çocuğun cinsiyeti için Allah'a dua edilir. Çocuğun cinsiyetini ancak Allah bilir.

Allah hayırlısını versin, eli ayağı düzgün olsun ister kız, ister erkek olsun denilir.”¹⁵⁸

“Anadolu’da olduğu gibi Kıbrıs’ta da doğacak çocuğun daha çok erkek olması istenmektedir. Erkek çocuk ekonomik koşullar nedeniyle babaya yardımcı olur, zürriyeti devam ettirir. Bu nedenle doğacak çocuğun cinsiyeti ailede büyük bir merak konusudur.

Bu konuda Kıbrıs’ta geçerli olan halk inançları şunlardır.

I- Bir minderin örtüsü altına bıçak ve makas konur. Hamile bıçağın üstüne veya yakınına oturursa erkek, makasın üstüne veya yakınına oturursa kız çocuğu doğurur.

II- Bazı yörelerimizde ise Amasya’da uygulanan bir yöntemin varyantına başvurulur. Evin bahçesine arpa ve buğday ekilir. Bunlar hergün hamilenin idrarı ile sulanır. Önce buğday çimlenirse çocuk kız, arpa çimlenirse erkek olacak denir.

III- Hamile, gün geçtikçe güzelleşir veya yüzünde lekeler çıkarsa erkek, çirkinleşirse kız doğurur.

IV- Hamilenin bir yakınına rüyasında hamilenin kız çocuğu doğurduğunu görürse erkek, erkek çocuğu doğurduğunu görürse kız doğurur.

V- Çocuk, ana rahmine düştükten dört ay önce seyirirse erkek, dört ay sonra seyirirse çocuğun kız olacağı yargısına varılır.

VI- İğne kâğıda sarılarak hamileye uzatılır. Hamile iğneyi uç tarafından tutarsa erkek, delikli tarafından tutarsa kız doğurur.

VII- Hamile kız doğuracaksa ekşiye, erkek doğuracaksa tatlıya aşerer.

VIII- Bu arada insan vücudunun bazı kısımları ile ilgili olarak oluşmuş inançlarımız da vardır....”¹⁵⁹

“Dede Korkut Hikâyeleri’nde oğul o denli önemlidir ki, bütün değer yargıları onun varlığıyla ilişkilendirilmektedir. Hikâyelerin adları da dikkat çekicidir. On iki hikâyenin dokuz tanesi baba-oğul üzerinedir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han, Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul, Kanglı Koca Oğlu Kan

¹⁵⁸Işık, a.g.e., s. 1

¹⁵⁹Saraçoğlu, a.g.m., s. 331

Turalı, Kazılık Koca Oğlu Yiğenek, Beğil Oğlu Emre, Usun Koca Oğlu Segrek, Salur Kazan Oğlu Uruz. Öyle ki hikâyelerde oğul, oğul-baba, oğul-aile, oğul-ulus ilişkisi göze çarpmaktadır.”¹⁶⁰

2.1.5. Gebe Kadının Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Anne adayının hamile iken, çocuğunun ve kendisinin sağlığı için kaçınması gereken birtakım iş ve davranışlar vardır.

Anadolu'nun hemen her yerinde gebe kadının birtakım kaçınmaları ve uygulamaları vardır. Çünkü çocuk anne karnındayken annenin bazı davranışlarının çocuğu olumlu ya da olumsuz etkilediğine inanılmaktadır. Sedat Veyis Örnek'e göre birtakım “anolojik” sözlü eylemler vardır ki, bunlardan kaçınmak ya da bunları yerine getirmek gerekmektedir.

“Allah'ın verdiği çocuğu” kendi bedeninde besleyen hamile kadınla çocuğu arasında fiziksel ve duygusal anlamda sıkı bir bağ bulunmaktadır. Anneyle karnındaki çocuğun yazgısal bir birlikteliği olduğuna Anadolu'nun her yerinde inanılmakta; inanışlar doğrultusunda annenin kendini ve geleceği olan çocuğunu ilgilendirdiği düşünülen birtakım olumlu ve olumsuz davranış kalıpları oluşmaktadır. Hamile kadının baktıklarıyla, yedikleriyle ve yaptıklarıyla çocuğu arasında kaçınmalar ve uygulamalar karşıtlığı içinde ilişkiler kurulmaktadır. Bu davranış kalıpları içinde hamile kadın, çirkin insanlara, cenazeye, ayıya, yılan, tavşana, maymuna, deveye bakmaz; çocuğun benzemesi istenen güzel insanlara, aya, aynaya, denize bakılır.”

“Balık, ciğer, karabiber, keçi-tavşan eti, ayva, şeftali, yemez, sakız çiğnemez; yumurta, yoğurt, zeytin, sarımsak, ayva, elma, nar yer. Kötü huylular kınanmaz, leke yapan şeyleri (kahve, ciğer, karadut) vücuduna sürmez, gül koklamaz, sakatlara gülmez; sinirli olunmaz; iyi huylularla görüşülür, anne kocasını çok severse çocuk ona, erkek karısını çok severse çocuk anneye benzer.”

¹⁶⁰Altun, a.g.e., s. 118-120

“Hamilelik sırasında kaçınmaların / uygulamaların çıkış noktası tüm bu davranışların çocuğu olumlu / olumsuz yönde etkilediği inancında olan annenin korkularının ya da isteklerinin benliğini sarmasıdır.”

“Çalıştığımız köylerde de gebe kadın çocuğunun güzel olması için bazı pratikler uygular. Bunlardan bazıları şunlardır:

Çocuğun güzel olması için bozgunlukta güzele bakılır.

Anne çocuğun kendisine benzemesini isterse aynaya bakar.

Çocuğun gözleri mavi olsun diye denize bakılır.

Çocuk kara gözlü olsun diye zeytin yenilir.

Sarımsak yenilirse çocuk beyaz olur.

Ayva ve yumurta yenilirse çocuk gamzeli olur.

Bebek annenin karnında oynadığında aya bakılırsa, ay gibi güzel bebek olur.

Anne en çok kime bakarsa, çocuk ona benzer. Bu yüzden güzele, sevilen, beğenilen birine bakılır.

Çocuk kime benziyorsa annenin o kişiyi çok sevdiğine inanılır.

Babaya benzerse çocuk, sen en çok o sülaleyi seviyorsun denilir.

Çocuğun iyi huylu olması için anne iyi huylu insanlarla güzel insanlarla görüşür.

Hamile kadın “Allah bana iyi huylu, hayırlı evlat ver.” diye dua eder.

Gebe kadın doğacak çocuğun sağlıklı ve güzel olması için birtakım kaçınmalarda bulunur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Ayıya, maymuna, deveye çocuk çirkin olur diye bakılmaz.

Mübarek gecelerde gebe kadın kocasıyla yatmaz.

Gebe kadın çocuk kemiksiz olur diye balık yemez.

Çocuğun dudağı yirik (yarık) olmasın diye tavşana bakılmaz.

Çocuğun benzi sarı olmasın diye cenazeye bakılmaz.

Doğan çocuk cenaze geçerken uyutulmaz. Beğişin yeri çocuk uyuşuk, tembel olmasın diye değiştirilir, bu yüzden çocuk cenazenin peşinden baktırılır.

Çiğere, ete bulaşmış bir elle vücudun herhangi bir yeri tutulmaz. Yoksa tutulan yer lekelenir.

Gebe kadın sakız çiğnemez, çocuğun ağzında sakız gibi bir et parçası olacağına inanılır.

Doğacak çocuğun huyunu etkileyecek düşüncesiyle annenin sinirli ve gergin olmaması gerekir.

Kötü huylu çocuklar kınanmaz, kınanırsa doğacak çocuğun da ona benzeyeceğine inanılır.

Kötü insanlar görünce yol değiştirilir, görmezden gelinir.

Hamile kadının vücudunun şekli, canının çektiği yiyecekler, tavır ve davranışları doğacak çocuğun cinsiyetini belirlemede bir çeşit kod kabul edilmiştir.

Hamile kadın, su dolu bir bardağa göğsünden süt sağıyor. Eğer süt taş gibi suyun dibine oturursa erkek; suya yayılırsa kız çocuk yapıyor.

Annenin kalçası büyükse kız, değilse erkek olacağı anlaşılmakta

Annenin karnı sivriyse erkek, yassı ise kız olacağı tahmin edilmektedir.

Hamile kadın güzelleşmişse bebeğin cinsiyeti kızdır.

Hamile kadın güzelleşmişse bebeğin cinsiyeti erkektir. Oğlan çocuk güzellik verir.

Annenin hamilelikte yüzü çillendi mi çocuğun kız olacağına inanılır. Kız annenin güzelliğini alır.

Annenin bir önceki hamileliğinde, çocuğunun göbeği uzanık, sörpük olursa ardından kız olacağı düşünülmektedir.

Anne, bozgunlukta çok acı yerse köylerde “ye ekşiyi doğur Ayşe’yi” diyerek, doğacak bebeğin kız olacağına inanmaktadır.

Anne hamileliğinin ikinci ayında bebeğin hareketlerini hissediyorsa, erkek; dördüncü aydan sonra hissediyorsa kız doğuracağına inanılmaktadır. Köylülere göre erkek çocuk “erken uyanır” kızlar ise “geç uyanmaktadır” çünkü.

Doğacak çocuğun erkek olması isteniyorsa adetten bir hafta on gün sonra (ortada) yatılmalı, yoksa hemen yatılırsa çocuğun kız olacağına inanılır.”¹⁶¹

Erman Artun, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm” adlı makalesinde bu konuya şu şekilde değinmiştir. “Gebe kadın doğacak bebeğin olumsuz etkilenmemesi için bazı eylemlerden kaçınır, bebeği olumlu etkileyecek bazı eylemleri uygular.

a) Kaçınmalar:

¹⁶¹ Altun, a.g.e., s. 114-116

1- Doğum yapacak kadının doğum anında en son neye bakarsa bebeğin ona benzeyeceğine inanılır. Çirkin kişilere bakmaktan kaçınılır.

2-Tavşana maymuna, ayıya bakılmaz.

3-Gizli bir şey alınıp yenilmez. Aksi halde yenilen şeyin vücutta iz olarak kalacağına inanılır.

4- Gebe kadın ölü evine gitmez, doğacak çocuğun hastalık olacağına inanılır.

5- Ağır kaldırılmaz.

b) Uygulamalar:

1- Güzel kimselere bakılır.

2- Gül koklanır.

3- Doğacak çocuk güzel olsun diye yumurta üstüne oturtulur.”¹⁶²

Sedat Veyis Örnek Türk Halkbilimi adlı eserinde şöyle demiştir:

“Gebe kadın:

Ayıya, maymuna, deveye bakmaz.

Balık, tavşan, paça, kelle yemez.

Cesede, cenazeye bakmaz.

Gizli, saklı bir şeyi alıp yemez.”¹⁶³

“Karabük ilinde kadınların gebelikleri süresince yapmaktan kaçındıkları ve yaptıkları uygulamalar:

1. Hamile kadın çirkin insanlara baktırılmaz, ona benzeyeceğine inanılır, benzemesi istenilen kişiye baktırılır.

2. Kadın, çocuk kendisine benzesin diye sürekli aynaya bakar.

3. Hamileyken sevmediği birisine bakarsa çocuk aksi olacağından onlara bakmaz.

4. Hamile kadın herhangi bir şeye özlemle bakarsa çocuk ona benzer. Bu, bir kişi olabileceği gibi bir hayvan ya da eşya da olabileceğinden hamile kadının baktığı ve gördüğü şeylere özen gösterilir. Hatta hamile kadın, çocuğun benzemesi istenilen şeye, kişiye ya da onun resmine baktırılır.

¹⁶²Artun, a.g.m., s. 89

¹⁶³Örnek, a.g.e., s. 138

5. Anneye gebe iken hiç haram yememesi öğütlenir. Eğer haram yerse çocuğun hırsız, söz dinlemez olacağına inanılır.

6. Hamile kadın hiçbir zaman habersiz bir şey almamalıdır. İzinsiz, habersiz bir şey alırsa çocuk hırsız olur. Aldığı bu eşyayı bedeninde herhangi bir yere sürerse çocuğun orasında leke çıkar.

7. Gebe kadına yaramaz, kötü huylu çocukları, eleştirmemesi söylenir. Böyle çocukları eleştirirse doğan çocuğun da onlar gibi kötü huylu, haylaz olacağına inanılır.

8. Balık gibi çocuk da elde avuçta durmaz diye gebe kadına balık eti yedirilmez.

9. Çocuğun dudağı yirik olur diye gebe kadına tavşan eti yedirilmez.

10. Çocuğun vücudunda benekler çıkar diye ciğer yedirilmez.

11. Hamileyken bamya yenirse çocuk sümüklü olur.

12. Hamileyken sakız çiğnenirse çocuk boklu olur.

13. Hamile kadına işkembe çorbası ve kelle yedirilmez.

14. Hamile kadın çileğe dokunursa çocukta çilek çıkar. Çilek zamanı çilek açar.

15. Gebeliklerin son yarısında fasulye yenmez. Yenirse çocuğun aptal olacağına inanılır

16. Hamile kadın kıvırcık, lahana, karnabahar yerse çocuğun saçları kıvırcık olur

17. Gebe kadın akşam ezanından sonra dışarı çıkarsa korunmak için “Destur savuş” demelidir.

18. Çocukta ben çıkması, çocuğun benli olması için hamile kadın herhangi bir yerine karabiber sürer

19. Hamileyken ayva yenirse çocukta ayva göbeği olur

20. Çocuğun gamzeli olması için gebe kadına ayva yedirilir. Gebe kadına acayip hayvanlara bakmaması öğütlenir.

21. Gebe kadına acayip hayvanlara bakmaması öğütlenir.

22. Kadın gebe iken yılan ve gelincik görürse kirlendiği inancıyla yıkanır, abdest aldırılır.

23. Ağır bir şey kaldırılmaz

24. Gebe kadın yukarı uzanırsa çocuk yukarı, göğse, çıkar.

25. Gebe kadının saçı kesilmez. Kesilirse çocuğun ömrü kısa olur.

26. Hamile kadın ipten atlarsa çocuğun göbek bağının dolanacağına inanılır. Bundan kaçınması öğütlenir.

27. Mübarek gecelerde gebe kadın kocasıyla birlikte olursa çocuğun sakat kalacağına inanılır.

28. Hamile kadın kötü huylu çocukları kınamamalıdır. Kınarsa çocuk ona benzer

29. Gebe kadın ölüye baktırılmaz. Bakarsa çocuğun öleceğine inanılır.

30. Hamilelik sıkıntılı geçerse çocuk huysuz olur.

31. Çabuk doğum yapamayacağı inancıyla gebe kadının elinden su içilmez.

32. Gebe kadın gül koklarsa çocuğun vücudunda gül çıkar. Gül zamanı çocuk gül açar.

33. Gebe kadın çiçeğe dokunursa çocukta leke çıkar

34. Gebe kadın kirli elini yıkamadan vücuduna sürerse çocukta aynı yerde leke çıkar.¹⁶⁴

Samsun'un Ondokuzmayıs İlçesi'ne bağlı Yörükler Köyü'nde de hamile kadın doğum yaklaşmadan önce gerek kendisi için gerek doğacak olan bebek için hazırlık yapar. Kendisi için, doğumda rahat olabilmek için iç çamaşırı ve bol kıyafet hazırlar. Bebek için zıbın, bez gibi gerekli olan şeyleri hazırlar, bir bohça yapar ve köşede bulundurur.

2.2. Doğum Sırası

Doğum olayı anne adayları için korkutucu ve gerilim doludur. Eskiden yeteri kadar ebe, hastane ve doktor yoktu. Bu korku ve gerilimi gidermek ve doğumu kolaylaştırmak için birtakım inanç ve uygulamalar vardı. Bu uygulamalar birçok bölgeye göre değişir.

“Evlilik, çocuk sahibi olma isteği, hamile kalma, hamilelik derken doğum. Dünyaya bir canlının gelmesiyle duyulan eşsiz heyecan. Hemen her toplumda çocuk, özellikle ilk çocuk, geldiği çevreye, başta ailesine büyük bir mutluluk getirir. Aylar süren hazırlıklar sona ermiş, çocuk “hayırlısıyla” doğmuş, anne de “kurtulmuş”tur. Çocuk, anne babanın ilk çocuğu, ailenin ilk torunuysa yapılan hazırlıklar, doğuma yüklenen anlam daha bir farklıdır.”

¹⁶⁴Betül Girgin, **Karabük İli Halk Kültürü Araştırması**, Bitirme Tezi, Trabzon, 2009, s. 5-6

“Doğumun güç olmaması, anne ve çocuk adına sağlıklı bitmesi için birtakım pratiklere başvurulur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Hamile kadın doğum güç olmasın diye iki avlunun arasından geçmez.

Doğum güç olur, göbek kordonu bebeğin boynuna dolandır inancıyla hamile kadın erkek çamaşırının üstünden geçirilmez.

Hamile kadının işinin yarım kalacağı, sona eremeyeceği sanılarak, hiçbir giysisi giyilmez, ondan hiçbir iş istenmez.

Erkek ayakkabısının urbasının üstünden atlanmaz. Göbek kıvrık olur, doğumda zorluk çıkar diye ağaç üstünden atlanmaz.

Doğum kolay olsun diye su üstünden geçirilir. Böylece doğumun su gibi kolayca akacağına inanılır.

Hamile kadın kimsenin ayağının üstünden atlamaz yoksa doğum zor olur.

Hamile kadının üstünden de kimse atlatılmaz.

Hamile kadın iki kişinin ortasına oturtulmaz.

Köylük yerde hamile kadının orak biçmek, keten yolmak, fındık toplamak, hayvan beslemek gibi pek çok işi olduğundan hareket halinde olmasının doğumu kolaylaştıracağı düşünülmektedir.”¹⁶⁵

“Yukarıdaki uygulamalar dinsel – büyüsel içeriklidir. Fakat geleneksel kesimde tecrübeli insanlar çevresindeki hamile kadınlara ağır eşyalar kaldırmamaları, hareket edip kilo almamaları, yediklerine ve temizliklerine dikkat etmeleri gerektiğini nasihat ederler.”

“Doğum sancıları başlayınca ebeye veya tecrübeli yaşlı kadınlara haber gönderilir, doğumun kolay ve başarılı olması için de doğum başlamadan önce şu önlemlere başvurulurdu:

- I. Sancıların sıklaşması için hamilenin ayakları sıcak suya sokulur.
- II. Hamile ebe yardımıyla odada gezdirilir.
- III. Bazı köylerde hamile süpürge üzerinden atlatılır.

¹⁶⁵ Altun, a.g.e., s. 124-130

Doğum başladıktan sonra ise doğumun erkek ve sağlıklı olması için şu önlemler alınırdı:

- I. Hamilenin saç örgüleri çözülür.
- II. Evdeki dolap kanatları, pencere panjurları ve kapı kilitleri açılır.
- III. Kırk defa Yasin okunmuş su kadına içirilip, başlayan doğumun kolay olması için dua edilir.
- IV. Evin avlusundaki kuyudan doğum bitene kadar kovalara su çekilip avluya dökülür.
- V. Evdeki çeşmeler açılır, su kapları boşaltılır.
- VI. Doğumda hazır bulunanların bacak bacak üstüne atmaları engellenir.
- VII. Komşular doğum yapılan odanın kapısına gelerek “Gurtuldu mu? Biz girdik, o çıksın” diye bağırlarlar...”¹⁶⁶

“Gebe kadının kolay doğurması için şu tetbirlere başvurulur.

A- “Meryem ana eli” denilen bir nebat kökü vardır, bu kökü suya atarlar, kök suda yumuşayıp el manzarası alır. Bu suyu gebe kadına içirirler.

B- Hocalara tabak verilir, bu tabağın içine dualar yazılır, sonra tabak suyla yıkanır ve bu su doğuracak kadına içirilir.

C- Doğuracak kadının kullandığı kuşaklardan birini okutarak karnına bağlarlar.

D- Doğuracak kadının kocasının ayakkabısına su doldururlar, bu suyu doğuracak kadına içirirler.

E- Doğuracak kadının kocasına doğurmadan önce karısının başucunda ezan okutulur ve silah attırırlar.

F- Doğuracak kadına evde bulunan annesi, kaynanası, babası veya kayın babasının elinden su içirirler.

G- Doğuracak kadının saçları örülü, kuşakları bağlı ise çözülür, evdeki kapıların, sandıkların kilitleri açılır.

H- Büyü yapıldığından şüphe edilirse doğuracak kadının bulunduğu kapı eşiğine tahta çivilerler ve tahtayı tekrar söküp kadını bunun üzerinden üç defa atlatırlar.”¹⁶⁷

¹⁶⁶Saraçoğlu, a.g.e., s. 329-340

¹⁶⁷Bayrı, a.g.e., s. 75-76

1. “Hamileliği süresince çillenen kadın çocuğu emmeden ilk sütü doğum sırasında oluşan terle birlikte yüzüne sürerse çilleri kaybolur. Doğumun neticesi çocuk erkek olduğu takdirde derhal babasına haber verilir, kız ise fazla sevinilmez, haber vermekten çekinilir.
2. Çocuk, doğduğunda annesinin ısınması için hemen öptürölür.
3. Çocuk doğunca sesi çıkmazsa, çocuğun tepesinde tef çalar gibi sahan çalınır.
4. Çocuk soğuk suya sokulur.
5. Doğduğu gün ve Cuma günleri çocuk yıkanmaz.
6. Çocuk doğduktan sonra yıkanır ve terlememesi için çocuğun her yanı tuzlanır.
7. Çocuk doğduğunda hiçbir şey yemeden ağzına zemzem suyu verilir.
8. Erkek çocuğu doğduğunda abdest aldırılırsa dini bütün olur, aldırılmazsa hovarda olur.
9. Çocuğun konuşkan ve iştahlı olması için çocuğun ağzına ilk lokmayı konuşkan ve iştahlı biri koyar.
10. Doğduktan sonra çocuğun hemen göbeği kesilir, kızsı kulağı delinir.
11. Göbeği kesildikten sonra kesilen parça, çocuk serseri olmasın diye ahıra atılır.
12. Çocuğun neyle ilgilenmesi istenirse göbeği kesildikten sonra kesilen parça oraya konulur.
13. Çocuk akşam yıkanırsa suyu dökölmez. Dökölürse, çocuk abdestsiz olduğundan, cin çarpar. Suyun sabah dökölmesi gerekir.
14. Çocuğun ilk pisliği yıkanmaz bezi ile birlikte tavana atılır
15. Bebeğin çamaşırları hiçbir zaman akşam ezanından sonra dışarıda bırakılmaz, toplanır, evin içinde durur.
16. Çocuk doğar doğmaz beyaz bir beze sarılır, bir müddet bekletildikten yıkanır, tekrar örtüye sarılarak babasına götürölür.
17. Doğumdan sonra loğusa yıkanır ve yatar.
18. Çocuğun güzelleşmesi için yüzünde bazı uygulamalar yapılır. Yanaklarında gamze olması için parmaklarla yanaklarına bastırılır. Burnu küçük olsun diye burnu sıkılır. Kaşları düzgün olsun diye tükürüklenen parmaklarla kaşları sıvazlanır.
19. Çocuğun gözlerinin güzel olması için limon suyu damlatılır. Gözleri sürmeli olsun diye sürme çekilir.
20. Annenin sütünün hemen gelmesi için doğumdan sonra şekerli bir şeyler içirilir.

21. Bebeğin beşiğini doğum yapan kadının ailesi hazırlar, doğumdan bir hafta sonra getirir. Bu beşik getirildiği zaman “beşik mevlidi” yapılır.”¹⁶⁸

“Kadının saç bağları çözülür.

Kilitli kapılar, kilitli sandıklar, kapalı pencereler açılır.

Kolay doğum yapmış kadınlar, gebe kadının sırtını sıvazlarlar.

Kuşlara yem serpilir.

“Tanrı düğümlediği düğümü çözer”, “biz çözdük, sen de çöz” gibi dileklerde bulunulur.

Silah atılır.

“Fadime Ana” otu su içine konup, su kadına içirilir.

Çeşitli “vefk” ler (tılsımlar) kullanılır.

Üstü yazılı tuğla parçaları, saksılar kadının ayağı altına konup, kadına kırdırılır.”¹⁶⁹

“Doğumun yaklaşması ilk sancılarla tayin edilir ve bu durumda mamaça çağrılır. Eğer sancı ilk defa belden başlıyorsa “Çocuk oğlan olacak.”; yok, eğer karından başlıyorsa “Kız olacak” derler. Halk arasında doğum öncesi dönem “Sancı çekme” diye isimlendirilir. Özelliklerine göre sancılar iki şekilde olur. Eğer ağrılar artıp azalırsa mamaça hâlâ doğuma birkaç saat bazen bir gün kaldığını bildirir. Sancılar keskin olursa, bu “becitleşme” diye isimlendirilir ve bununla doğum başlar.”

“Kadının doğurması için yer- çala evdeki direklerden birinin dibinde hazırlanırdı. Çukura kül dökerlerdi; eski kül dökmeğe izin verilmezdi. Hatta taze kül olmadığı zaman tandır yakıp kül alırlardı. Kavrulmuş koyun gübresinden de istifade edilirdi.”

“Baş suyunun yarılması ile doğum başlar. Erkek çocukları baş suyu yarıldığı an kız çocukları ise muayyen aradan sonra doğarlar. Baş suyu doğum ayında ifraz olunan sıvıya denir.

Doğumda “ ters gelme”, “haznede boğulma” durumlarında bazı usullerden istifade ederler. Ters gelmede kadını kilim arasına koyup öyle dönderirler ki, çocuk içeride çevrilsin. Bu da olmazsa çocuk elle düzeltilir. Doğum zamanı annenin korkudan veya

¹⁶⁸Girgin, a.g.t., s. 7-8

¹⁶⁹Örnek, a.g.e., s. 140

ağrıdan halsizliği başlarsa, bir kadın annenin omuzlarından mamaça ise karnından sıkar. Bu durum “ henke basma”, halsizlik ise “ henkden düşme” diye isimlendirilir. Ağır doğum zamanı bazı sihrî özelliklerden de istifade edilir: Düğüm açılır, kaynana eteğinde geline su verir; güya bununla gelinin günahlarını bağışlar. Ağır doğumda annenin saçını, kapalı kapıları, bütün kilitleri açarlar; onun yanına ayağı hafif, yılan ağzından kurbağa kurtarmış, yılan ile kurbağanın arasına geçmiş birini getirirler. Böylece âdetler diğer komşu haklarda da mevcut olmuştur.”¹⁷⁰

“Doğar doğmaz çocuğun tuzlanması(her yerde), kırk gün sonra çocuğun vücuduna bal sürülmesi (Bolgar Dağı Türkmenleri), çocuğun ağzına bal sürme(Kazan dağı Türkmenleri)veya tuzlu su sürülmesi vb. uygulamalarda, tuzun kokmayı önleyici özelliği ön plana çıkarken, balda yine sempatik imajı yoluyla tatlılığın çocuğa taşınmasının arzu edildiği söylenebilir.”

“Loğusalık döneminde kadının her türlü enfeksiyona açık olduğu, hastalığa yakalanma riskinin büyük olduğu dikkate alınırsa, anne ve bebeğin kırk gün boyunca dışarı çıkarılmaması, çamaşırlarının dışarı asılmaması, loğusalığın ilk günlerinde doğumda bulunanların dışında odaya hiç kimsenin alınmaması, içerideki görevli kadınların da mecbur olmadıkça dışarıya çıkarılmaması (her yerde) mutlaka içeri girmek zorunda olanın ellerini ocağın ateşine tutuktan (Rize) sonra içeri alınması gibi, bu dönem için konulan maddi ve manevi yasakların, kökeninde hangi inanç bulunursa bulunsun, uzun tecrübelerin ürünü oldukları ve bugünkü modern tıpta da, tecrit ve sterilizasyon gibi benzer uygulamalar yapıldığı için mutlaka bir gerçeği yansıttıktan düşünülebilir.”¹⁷¹

“Tuzlama, en kısa tanımıyla, yeni doğan çocuğun tuzlu suyla yıkanması ya da vücudunun doğrudan tuzla ovulması anlamına gelmektedir.”¹⁷²

“Tek oğul olma, destan mantığı içerisinde olağanüstü kahramanlığa kazırlayıcı bir unsurdur. Burada da kahramanların doğumları önem kazanmaktadır.”¹⁷³

¹⁷⁰Kadirzade, a.g.e., s. 21-22

¹⁷¹Çelik, a.g.e., s. 315-316

¹⁷²Mehmet Aça, “Türk Halk Geleneğinde Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: ‘Tuzlama’”, **Milli Folklor**, (52)(2001), s. 94

¹⁷³Ali Duymaz, “Dede Korkut Kitabı’nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları, 2000, s. 111

Destan kahramanlarımıza baktığımız zaman genel olarak kahramanlarımız dünyaya öksüz-yetim olarak gelirler. Ya ailesi tutsak edilmiş ya da öldürülmüştür.

“Bahadırın obasının, ilinin düşman tarafından yağmalanması, ailesinin tutsak edilmesi ya da ortadan kaldırılması ve öksüz-yetim kalması, pek çok kahramanlık destanında konunun şekillenmesi ve gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Kazak, Kırgız, Altay, Şor, Hakas, Tıva gibi Türk topluluklarının kahramanlık destanlarının konu özellikleri gözden geçirildiğinde destan kahramanının, obasını yağmalayan, ulusunu veya anababasını tutsak eden ya da öldüren düşman han ve kabilelere karşı yürüttüğü intikam mücadelesinin sıklıkla işlendiği görülecektir. Bazı destanlarda bahadırların babaları, destana adlarını vermektedirler (Maaday-Kara, vd.) ve destanın başında komşu uluslar ya da rakip hanlar tarafından öldürülmektedirler. Bu durum, destanın ilerleyen bölümlerinde yaşanacak olayların en önemli habercisidir; çünkü anası-babası öldürülen, obası ve ulusu yağmalanan bahadır, intikam seferine çıkacak ve böylece destandaki olaylar öksüz-yetim bahadır etrafında gelişecektir. Öksüz-yetim bahadırların intikam almak amacıyla giriştikleri mücadeleleri de çoklukla kazandıkları görülmektedir.”¹⁷⁴

Destanlarda ayrıntısı anlatılmayan bu konu hakkında incelediğimiz destanlardaki yansımalarına göz atalım.

Hem tarihî olaylar hem de metinlerin yazıya geçirilişi açısından Battal Gazi Destanı’nın bir halkası durumunda olan Danişmend Gazi Destanı, Anadolu ve İslamiyet konusunu işlediğinden İslami Türk Destanları’nın da kaynağı olarak görülmüştür. Battal Gazi’nin Anadolu’daki fethettiği yerlere Gazi’nin ve gaza arkadaşlarının vefat etmesinden sonra Hristiyanlar tekrar hâkim olurlar. Battal Gazi ve arkadaşlarının vefatının anlatılmasıyla başlayan Danişmend Gazi Destanı’nda Danişmend Gazi bu toprakların bir bölümünü yeniden fetheder. Eserin büyük bir bölümü Müslüman-Hristiyan mücadelelerini anlatmaktadır.

“Destanda Gülnuş Banu ile Danişmend Gazi’nin bir oğulları olur.

¹⁷⁴Mehmet Aça, “Türk Kahramanlık Destanlarının Öksüz-Yetim Bahadırları”, **Millî Folklor**, (58) (2003), s. 67-75

“Bunlar bu ganimette iken birden bir müjdecî ulaştı: Gölnuş Banu'nun bir oğlu doğdu! dedi.

Melik bu haberi işitip sevindi. Nasıl şâd olmasın ki oğul müjdedir, dünya ve ahirete işarettir!. Melik müjdecîye bir kaftan buyurdu ve daha çok mal verdiler.”¹⁷⁵

Türk boylarının en güzel ve en yaygın destanlarından biri olan Koroğlu Destanı Türkmen, Kazak, Özbek, Uygur, Azerbaycan ve Türkiye Türkleri tarafından bilinmekte ve anlatılmaktadır. Çok geniş bir coğrafyada bilinmek Koroğlu Destanı'nı meşhur ve seçkin kılar. Anadolu'da on altı asrın sonlarında yayıldığı sanılmaktadır. Babası kör edilmiş bir gencin babasının intikamını almak için çıktığı yol ve yaşadıkları anlatılır.

“Koroğlu sosyal hayatta göçebe kavmin hakkını savunup, bozulmuş eski Türk töresini yeniden kurarken, manevî âlemde eski inançların yeni şekli niteliğinde olan ve genellikle batını inanç gibi değerlendirilen heterodoks akımların tasdiki için savaşı. Bu anlamda Koroğlu, Oğuz Alpleri içinde esasen yerel yöneticilere ve kısmen de kendi hükümdarlarına karşı (tabii ki, devlete karşı değil) savaşan tek kahramandır.”¹⁷⁶

Destanda Koroğlu ile Han Nigar'ın bir oğlu olur. Adını da Hasan Bey koyar.

“Ey beyler, aradan aylar gelip geçti. Dokuz ay dokuz saat tekmil oldu. Nihandan, cihana Han Nigar'dan bir evlat zuhur etti. Oğul evladı olduğuna, Hân Nigar çocuğun adını Hasan Bey koydu.”¹⁷⁷

Manas Destanı'nda Manas ve Kanikey'in bir çocukları olur.

(175)

“günlerden gün geçti.

Han çocuğu Kanikey,

on ay geçtiğinde,

(180)

altın kupayı, bakır sopayı

Kanikey salıp çevirdi.

¹⁷⁵Mehmet Sert ve Bekir Biçer, **Danişmend Gazi Destanı**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, s.259

¹⁷⁶Fuzuli Bayat, **Koroğlu Şamanda Aşıka, Alptan Erene**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 9

¹⁷⁷Mehmet Kaplan ve diğerleri, **Koroğlu Destanı**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1973, s. 104

Çocuğun sesi yüksek çıktı,
şöhreti yer yüzüne çabuk yayıldı.

...

(200)

Kanıkey durup (şöyle) söylüyor:

“Sevgili anneciğim,
erkek mi idi çocuğunuz,
kız mı idi çocuğunuz?”

Annesi görüp (şöyle) dedi:

(205)

“Sevgili Kanıkey
ey muştuluk, muştuluk,
yeni doğan bu çocuğum,
bir erkek oldu bu çocuğum.”¹⁷⁸

Kanıkey çocuğunun amcaları tarafından öldürülmesini engellemek için kaynanasıyla kaçarak çocuğu büyütür.

Oğuz Kağan Destanı Oğuz Kağan’ın doğumuyla başlar. Ay Kağan’ın gözleri parlar.

“Takı mundın song sevinç tapdılar. Kene künlerdin bir kün ay kagannug közü yarıp bodadı, irkek ogul togurdu. Oşul ogulnung önglüki ırığı kök irdi, ağızı ataş kızıl irdi, közleri al, saçları kaşları kara irdiler irdi. Yakşı nepsikilerdin, körüklügrek irdi.

“Yine günlerden bir gün Ay Kağan’ın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş(gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.”

Oğuz Kağan’ın eşlerinin doğum yapmalarını anlattığı bölümler şu şekildedir.

“künlerdin song, keçelerdin yaradı. Üç irkek ogulnı togırdı,

¹⁷⁸Gülensoy, a.g.e., s. 291-292

Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu.

Künler din song, keçelerdin song yaradı. üç irkek ogılnı togurdı.

Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu.”¹⁷⁹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı’nda Ak Kağan avdan döndüğünde karısının bir erkek bir kız çocuğu doğurduğunu görür.

“Ak kan po künü çarıktı ebîre körüp nanm-odurğan tujunda ak tayğazının pir çanğı ujunda ak-kır kulun-ma ak sarıg kulun çügürüp pârbıstırlar. Ak kan nana-nanâ kelgenin-sıbıskalığ sınına şıktı, slağaylıg peline tüştü. ulug sinnan körüp tannap turğanı-malı maldan aşça, çonu çonnan aşça. Ulug sinnan pastır tujüp, abazînin çurtuna kamçılöp kirdi. An kujunun ortazın albatkı çonğa artıza perdi; orta an kujun altın Öрге al-keldi. Ak kan adın altın şârçın tözünge poş taştadı, altın öрге kire pastı. Ejik ajıp, ezen perişti; enmen ködür, mençi perişti.

Ak Kağan, bu ak dünyayı dikkatlice bakıp döndüğü sırada ak taygasının bir ucundan ak kır tay ile ak doru tay koşup geçiverdi. Ak Kağan döne döne geldiğinde, uğultulu sırta çıktı, düz (ağaçlı; dallı-budaklı) bele indi. Ulu sırtlan görüp baktığında, malı maldan aşar, halkı halktan aşar. Ulu sırttan inip alasının yurduna kamçılıyıp girdi. Avını-kuşunun yarısını halkına verdi, avının-kuşunun yarısını altın otağa getirdi. Ak Kağan atını altın kazığın dibinde boşattı, altın otağa girdi. Eşik açıp esen verdi, el kaldırıp selâm verdi.”¹⁸⁰

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı’nda Altın Tayçı’nın karısı Altın Sabak bir oğlan doğurur.

“Altın tayçın alğan kijizi altın sabak pir olaktı tüb-altır. Olak paltan-pultan paza pertir. Kartığadıg araktıg kan çapşırğan naktıg çadır.

¹⁷⁹Büyük Türk Klasikleri, a.g.e., s. 47, 49

¹⁸⁰Ergun, a.g.e., s. 155

Altın Tayçı'nın karısı Altın Sabak, bir oğlan doğurmuş. Oğlan düşüp kalkıp yürümeye başlamış. Şahin gözlü kan yanaklıdır.”¹⁸¹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Üç Yaratıcı tarafından gönderilen oğlan adını da alarak altın tayganın tepesinden aşağı iner.

380

“Altın Kaan kalıkalığ

köznekten

Kayra taştap sal, anan körüp odurğanı:

Çetton aşkım altın tayğan tegeyinen

Kıvı çılaş Adam çaştıg olağaş

Çügür tujüp-engenin körüp taptı.

Çügür kelip oglağaş,

Altın tayğan tözüñge kirip,

Maldı aarlap, çonnu teksilep,

Altın örgen tözüñge çügür kirip,

Ejikti aş kelip,

390

On kolun sun kelip,

Ezen-mençi perişti.

“Ezensin me, ak çarıkka toltura tuğan

Altın Kaan, avva,

Altın Arığ, içe”, -tep,

Adalap kelip, içelep, ezen perdi.

Poonu ukkanda, Altın

Kaanma, Altın Arığ

Ürgenmes postarı ürgündüler.

Ürükpes postarı ürüktüler.

“Üş çayan çayap pergen

palapıs”, -tep kelip,

400

Ustol kestiñge odurtup kelip,

¹⁸¹Ergun, a.g.e., s.174

Aş-tabakpa azırap odurdular.

Altın Kağan koca pencereyi, / Ardına kadar açiverip baktığında: / Yetmiş asitli altın tayganın tepesinden, / Çırılçıplak Adem yaşında oğlanın / Koşarak indiğini gördü. / Koşup gelen oğlan, / Altın tayganın eteğine girip, / Malı aralayıp, halkı yarıp, / Altın otağın dihinence koşup / Eşiği açıp, / Sağ elini uzatıp, / Selam-sabah verdi. / “İyi misin, ak dünyayı doldurup doğan, / Altın Kağan, baba, / Altın Arıg, ana” diyerek / Ana, baba deyip selamlaştı. / Bunu duyanda Altın Kağanla Altın Arıg, / Sevinmez kendileri, sevindiler / Neşelenmez kendileri, neşelendiler. / “Üç yaratıcının arattığı oğlumuz” deyip kelip, / Masa ardına oturup / Aşla-yemekle beslediler.”¹⁸²

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Tayçı Destanı’nda Ak Kağan bir gün ava gider, döndüğünde yaşlı karısının bir oğlan doğurduğunu görür.

10

“Nandı ügüzüne apşiyak,

Nanıb-otturza

Kurtuyagı pala taptı,

Apşiyak ügüzüne kirip kelze,

Kurtuyak ölak tûb-aldı.

Palabıla curtap çadılar,

10

Döndü evine ihtiyar,

Dönüp gelse,

Yaşlı karısı çocuk doğurdu.

İhtiyar evine girip gelse,

Yaşlı kadın da oğlan doğurdu.

Çocukla yaşarlar.”¹⁸³

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley Destanı’nda üç oğlan ava çıkar. Kızlardan en küçüğü de hamile kalır. Fakat kızın iki ablası eğer o oğlan doğurursa bizim itibarımız düşer diye küçük kız kardeşlerini oyuna getirirler. Kız doğum

¹⁸²Ergun, a.g.e., s. 240

¹⁸³Ergun, a.g.e., s. 302

yaptığında it eniği doğurduğunu söyleyip kardeşlerinin doğurduğu kız ve oğlanı denize atarlar.

“Ugbazı çugaalap turgan irgin iyin.

-Sen ıškaş bak çayannıg,

Bak salımnıg çüve körbeen bis.

Kiji çurtunga kelgeştin

Aldın böskektig ool urug,

Möngün böskektig hereejen urug

Törüür boop azaaş,

Am artında ıt oğlu törüür-dep

İdının oglun-daa körgüzüp

Turgan-daa çüvezi irgin iyin.

Ablası söyleyivermiş: / “Senin gibi kötü yaratılışlı / kötü kaderli birisini görmedik biz. / yad ele geldikten sonra / altın göğüslü oğlan, / Gümüş göğüslü kız / doğurmak için söz verip / İt eniği doğuruverdin ancak” diye / İtin eniğini gösterip / duruvermiş.”¹⁸⁴

Üç oğlan avdan gelir ve durumu öğrenince babaları Bay karatı-Haan bu işin kötü olduğunu, yurt değiştirmeleri gerektiğini söyler. Kağanın küçük oğlu karısının bir gözünü oyup bir kolunu da koparıp onu öylece bırakır. Yanına da yaşlı bir hizmetçi bırakırlar. Denize atılan kız ile oğlan orada büyürler. Hizmetçi onları fark eder ve o kızın çocukları olduğunu bilir. Çocukları yanına alırlar. Oğlan avlanır ve annesine yaşlı hizmetçiye ve kız kardeşine bakar.

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora Şeeley Destanı’nda Boktu- kiriş kardeşi Bora-Şeeley’in birgün oğlu olur.

“Bara-Büdegey tajının kadını

Çeçen-Urug bir hün-daa

Ool urug bojun-törüp algan

Mındıg turup-tur evespe.

¹⁸⁴Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları I**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 303

“Ol ooldun doyun-buzun

Kılır kiji men” -dep

Tun-Karatı-Haan araga-darızın,

Ajın-çemin, edin-çaan beletkedip turup-tur

Aldan honukta nayırlap-bayırlap,

Ooldun doyun-daa doylap,

Erttirip keglen dirler.

Kara-Büdegey şehzadenin kadını / çeçen-Urug bir gün / oğlan çocuk doğurmuş, /
Böyle imiş. /

“O oğlanın toyunu-bayramını / yapar kişiyim” diye / tun-Karatı-Haan rakısını-
darısını / aşını-yiyeceğini, etini-yağını hazırlamış. / Altmış günde toylayıp-eğlenip /
oğlanın toyunu toplanıp / kutlamışlar.”¹⁸⁵

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Han-Şilgi Attıg Han Hülük Destanı’nda
Han Hülük’ün karısı Say Kuu kadının bir çocuğu olur.

“Say-Kuu kadın bojaa-la üş hongan.

Bögün çaa artıjangan-dep

Çugaalap orup-tur.

Say Kuu kadın doğuralı üç gün oldu, / Daha bugün ardıçlandı “diye / Söylemiş.”¹⁸⁶

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arı-Haan Destanı’nda Arı-Haan’ın karısı
Altın Prenses doğum yapar.

“Arı-Haannın kadını

Bojup algan turgan.

Oğlu erjigeş boop,

Dorugup kelgen

Mındıg boop-tur evespe.

¹⁸⁵Ergun ve Aça, a.g.e., s. 448

¹⁸⁶Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. “160-161

Arı Haan'ın kadını, / Doğurmuş. / Oğlu yiğitçik olup, / Büyüyüp gelmiş, / Böyle imiş.”¹⁸⁷

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün Destanı’nda Alaaday dede ile Çeleedey ninenin bir oğlu olur.

“Balıgnın aksı büde ettingeş,
Işsa-ışsa, biyeegi kadaynın
Dönmee ulug ögnün çartınga
Sınmayn barıp-tır.
-Kaңaar men am,
Mınçaldır ölür men be?-dep
Kaday mınçap olurup-tur.
-Körüp orbas dees,
Kaңaar men am?-dep
Aldan harlıg Alaaday
İrey mınçap olurup-tur.
-ölür bolza, ölgey-le men,
Dirlir bolza, dirilgey-le men!-dep,
Kadını monu söglep çıdıp-tır.
Aşak-daa bot sarig kestiin
Botka deerge, kırıgıy ap
Turar kıldır çididip ap-tır.
Aşk-daa kadaynın dönmeenin
Ujundan egeleeş, dözünge çedir
Örüp badırıptıp-tır.
Çara kesken balından
Çaş urug holu köstüp
Sırbanaynıp çıdar mindıg boop-tur.
Aşak-daa belinneen uu-bile
Uşta sop algan,
Ool urug boop-tur.

¹⁸⁷Ergun ve Aça, a.g.e., s. 262

Yaranın ağzı iyice yarılp, / Şişip şişip o kocakarının, / Baldırı ulu otağın yarısına, / Sığmaz oluvermiş. / “Ne yapayım, şimdi, / Böyle mi ölürüm?” diye, / Kocakarı böyle demiş. / “Bakıp durmamak için, / Ne yapayım şimdi?” diye / Altmış yaşındaki Alaaday Dede böyle demiş, / “öleceksem, ölürüm, / Dirileceksem dirilirim!” diye / Kocakarı bunu söylemiş. / Dede kendinin sarı çakısını, / Kendisine değende kesip atar, / Şekilde bilemiş. / dede kocakarının baldırının, / Ucundan başlayıp dibine dek, / Kesip açıvermiş. / Kesip yardığı yaradan, / Küçük çocuk kolu gözüküp, / Titreyip yatarmış; böyle imiş. / Dede de öfkelenen haliyle, / Tutup çıkarmış. / Oğlan çocukmuş.”¹⁸⁸

2.3. Doğum Sonrası

Doğumun hemen sonrasında annenin bebeğini kucağına alması çok heyecan verici bir duygudur. İncelediğimiz destanlarda bakıldığında, Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan annesinden doğar doğmaz onu emmez. Diğer destanlarda böyle bir ayrıntıya yer verilmezken Oğuz Kağan Destanı’nda özellikle verilmesindeki amaç, İslamiyet etkisinin destana yansımaları göstermek olabilir.

“Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan Müslüman olarak doğduğundan Müslüman olmayan annesini emmek istemez. Destanın bu kısmında bu olay anlatılır.

Kara–Han adlı Han’dı, Türklerin büyük Han’ı,
Aylar günlerden sonra, doğmuştu bir oğlanı
Üç gün, üç gece geçti, annesine gelmedi,
Annenin memesinden, bir damla süt emmedi.
Ban gelmedi diye, annesi ağlıyordu,
Sütüm emmedi diye, kalbini dağlıyordu.
Ağlayıp sızlıyordu, beşiğe dolanarak,
“Sütümü az em!” diye, çocuğa yalvararak.
Bakmadı annesine, annesi doğunırken,
Gülmedi milletine, onunla öğünürken.
Annesi uyuyunca, rüyalarına girdi,
Annesiyle konuşup, şöyle öğütler verdi:

¹⁸⁸Ergun ve Aça, a.g.e., s.361-362

Dedi :-“Ey benim annem, öğüdümü alırsan!

“Yüce Tanrı’ya tapıp, eğer Hakkı tanırırsan!

“O zaman memen alıp, ak sütünü emerim,

“Bana lâayık olursan, adını anne derim!”

Bu emri duyan anne, henüz üç günlük alpten,

Tanrı’ya bağlanmıştı, bütün ruhuyla kalpten,

Türklerle, Hakanları, bu çağda kâfir idi,

Oğuz Han’ın sözüne, kalpten bağlanan anne,

Tanrı’nın birliğine, artık inanan anne,

Oğlunun sözlerini hiç kimseye demedi,

Babasına açmadı, Türklere söylemedi.

Dedi: -“Ben söyler isem, beni de öldürürler,

“Üç günlük oğlancuğu, ölüme götürürler!”

İman edince anne, Oğuz aldı memeyi,

Öğrenmeye başladı, artık anne demeyi.”¹⁸⁹

2.3.1. Çocuğun Göbeği ve Eşi

“Bebeğin anne karnında yaşamasını sağlayan ve dünyaya gelmesiyle birlikte bırakıldığı yere göre toplumdaki rolünü belirleyeceğine inanılan göbek bağı, çocuk için çok önemlidir. Bu nedenle göbek bağıının nereye bırakılacağı konusunda titizlik gösterilir. Hatta bu konuda aile bireyleri arasında ihtilaf bile çıkabilir. Çünkü ailenin her bireyi çocuğun geleceği hakkında kendine özgü hedefler belirler. Nitekim birçok yerde çocuk büyüdükten sonra yapacağı işler konusunda ailesi tarafından baskı görür. Benim oğlum âlim olacak, benim kızım öğretmen, doktor olacak gibi. Göbek bağıının kesilmesinin ardından bebeğe bir de göbek adı verilir. Bu adı genel olarak göbeği kesen kimse verir. Çocuk doğar doğmaz yapılan bir başka işlem çocuğa göbek adını vermektir. Geleneksel kültürümüzde çocuğun göbek adının göbeği kesen kimse tarafından verilmesi çok yaygın bir uygulamadır.”

“Çocuğun göbeği, okuyup adam olsun diye okul bahçesine gömülür.

Okuyup adam olsun diye cami avlusuna gömülür.

¹⁸⁹Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c. 1, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2003, s. 157-158

Çocuğun çiftçi olması istenirse sopanın kulpuna bağlanır.

Usta olması istenirse keserin sapına bağlanır.

Kız çocuksa, bez dokusun diye düzenin yanına, hızlı, yeğin olması için, değirmenin çarkına atılmaktadır.

Hoca olması isteniyorsa cami avlusuna gömülür.

“Kur'an” içine konursa, hoca olacağına inanılır.”¹⁹⁰

Göbek bağının cami ya da okul damına atılmasının örneği aşağıda verilmiştir.

“1- Bebek doğunca yıkanır, teri kokmasın diye tuzlanır.

2- Ebenin bebeği yıkadığı suya para atılır. Ebe bebeğin damağını üç kez kaldırır.

3- Çocuk doğunca göbeğine bir miktar kahve ve çörek otu konur.

4- Çocuk yıkanırken nazar değmesin diye bütün komşular sırayla su dökerler.

5- Çocuğun göbeği okul veya cami damına atılır.

6- Çocuk doğunca babasından ve yakınlarından müjde alınır.”¹⁹¹

“Bebeğin göbeği eğer üç gün sonra düşerse, bundan dolayı büyük sevinç yaşanır. Bu vesile ile şenlik yapılır. Çocuğun göbeği düşmeden önce o evden bir şey çıkarmak yasaktır. Çocuğun göbeği kurutulup, deri ile kapladıktan sonra muska haline getirilerek ya beşiğe bağlanır veyahut da sandıkta saklanır. Çocuğun istikbâlinin iyi olmasının göbeğin itina ile muhafaza edilmesine bağlı olduğuna inanılır. Evde kaç çocuk varsa, hepsinin göbeği aynı şekilde beşiğe asmak veya sandığa koymak suretiyle saklanır.”¹⁹²

2.3.2. Lohusalık

“Lohusalık, kadının doğumundan 40. gününe kadar geçen zamanki durumuna verilen addır.”¹⁹³

“Çocuğun doğumundan itibaren ilk kırk gün anne ve çocuğun sağlığı için önemli bir süredir. Doğum yapan kadın kırk gün boyunca yatmasa da yemesine, içmesine, dinlenmesine dikkat eder. “Lohusanın mezarı kırk gün açıktır”, inancıyla aile çevredekiler

¹⁹⁰Altun, a.g.e., s. 131-136

¹⁹¹Artun, a.g.m., s. 90

¹⁹²Fatma Özkan, “Sibirya Türklerinde Geçiş Törenleri”, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, İsmet Çetin, Ayşe Yücel (ed), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 599

¹⁹³Altun, a.g.e., s. 138

onun bakımını üstlenirler. Doğumun kolay ya da zor oluşu, kadının fiziksel yapısı, ekonomik durum, geleneksel yapı doğum yapan kadının yatakta kalma süresini belirlemektedir. Bu süre genellikle üç-beş gün, bir hafta on gün gibi değişebilir. Ancak lohusa, inançlar ve sağlık gereği kırk gün evden dışarı pek çıkarılmaz, bu süre içinde geleneksel birtakım pratiklere tâbi olur.”

“Lohusa ve çocuğa ilk defa ziyarete gelenlere özel bir ikram yapılmamaktadır. Son zamanlarda tatlı, pasta, kek sunulmaktadır.

Lohusa ve çocuk zorunlu değilse kırk gün evden çıkmazlar. Hele gece hiç çıkmazlar.

Annenin, kırk gün abdest alamadığı için, kirli olduğuna, bu yüzden cin çarpacağına, kendine perilerin uğrayacağına inanılır.

Lohusa şerbeti ikram etmek, çok eskiden âdetmiş. Şerbete al boya katılmış, artık lohusa şerbeti âdeti yok.

Lohusa kadına en yakınları tarafından doğumdan yorgun düştüğü düşünülerek hemen pirinç çorbası yapılmaktadır.

Köy unundan az tuzlu ve yağsız çorba yapılır.

Umaç çorbası yapılır.

Bu çorbaya oğlan büyüten çorba da denir. Lohusaya sıcak çorba mutlaka verilir. Lohusa kadına tahin helvası, hoşaf, pekmez yedirilir. Annenin üzülmemesine, kafasına bir şey takmamasına dikkat edilir.

Doğumdan sonra lohusa kadının ağrıları olursa:

Anne sudan geçtikten sonra karnının altına minderden, yastıktan destek konulur. Bu kuşak yatağının yerleşmesi için yapılmaktadır.

Anneye, hem kendine gelsin, hem ağzı tadlansın, sütü bol olsun diye sıcak şerbet verilmektedir.

Ağrılı kadının sağı solu ısıtılır sıcak çorba içirilir.

Ağrılı kadın terletilir.

Lohusanın düz yatması sağlanır yatağı (rahmi) yerini bulsun diye. Loğusanın ağrıları yatağı yerini bulup yerleşirken olabilmektedir. Doğumda yatağı düşen kadınlar ayaklarından kaldırılıp silkelenirse yatağı yerini bulur ve kalkmadan bir kaç saat lohusa

yatırılır. Sancılanan loğusaya ağrı kesici iğneler vurulur. Lohusalıkta çekilen sancıyı bir çocukta lohusa bir gün, iki çocukta iki gün, üç çocukta üç gün çekeceğine inanılır.”¹⁹⁴

“Loğusa kadınların olumsuzluklardan etkilenmemesi için birtakım uygulamalar vardır ve uygulamalar şöyledir.

Yeni doğurmuş kadına lohusa adı verilir. Lohusanın olumsuzluklardan etkilenmemesi, kutlanması ile ilgili birçok inanç ve pratik vardır. Birkaçını sıralayalım:

1- Lohusa kadına bir hastalık gelmemesi için herhangi bir yerine kırmızı kurdele takılır.

2- Çocuk doğunca lohusa kadına çorba içirilir.

3- Lohusa kadın 40 gün dışarıya çıkarılmaz.

4- Lohusa kadına ilk banyo yaptırılır.

5- Çocuk doğduktan sonra komşular gözün aydına gelirler. Loğusa kadına, süt, sütlü yiyecekler, çorba götürülür.

6- Lohusa ziyaretine gelenlere kırmızı renkli lohusa şerbeti ikram edilir.

7-Lohusa ziyaretine gelenler. “Analı babalı büyüsün, ömrü uzun bahtı açık olsun” dilekleriyle bebeğin yatağına para ve hediye bırakırlar

8- Lohusa yalnız bırakılmaz.

9- Lohusaya yapılan ilk hafta ziyaretleri göz aydın, ikinci hafta ziyaretleri hatır sorma ziyaretleridir.”¹⁹⁵

“Kazak Türkleri halk inançlarına göre anne ve bebeği doğumdan sonra 40 gün dolmadan güneş görmemeli, eşiğin dışına çıkarılmamalıdır.”¹⁹⁶

2.3.3. Alkarısı

“Al” sözcüğü Türk toplumunda hile manasında da kullanılmaktadır. Alkarısı da hılabaz kadın, hileci kadın anlamına gelmektedir.”

¹⁹⁴Altun, a.g.e., s. 139-141

¹⁹⁵Artun, a.g.m., s. 90-91

¹⁹⁶Yaşar Kalafat, “Kazakistan’daki Türk Halk İnançları”, *Milli Folklor*, (42)(1999), s. 67

“Loğusa ve kırklı çocuklara sataştığı ve kimi zaman da onları öldürdüğü tasarımlanan alkarısı; al, cazı, cadı, al anası, al kızı, al karası, koncoloz, goncoloz, kara koncoloz gibi adlarla tanımlanmaktadır. Anadolu da ahır, samanlık, değirmen, terkedilmiş virane yerlerde, su kuyusu, su kaynakları ve loğusa kadın ve kırklı çocuğun yalnız olduğu yerlerde bulunduğu inanılan al karısından korunmak için halk birtakım uygulamalara başvurmaktadır. Bu uygulamalara örnek olarak;

-Loğusa ve kırklı çocuğun bulunduğu yere süpürge, Kuran-ı Kerim, soğan, sarımsak, nazarlık asılması,

-Loğusa veya kırklı çocuğun yastığının altına iğne veya çuvaldız sokulması,

-Loğusa ve kırklı çocuğun yastığının altına kama, orak, bıçak vb. gibi kesici aletlerin konulması Loğusa ve kırklı çocuğun bulunduğu yere ekmek ufağı ve su konulması verilebilir. Al karısına ilişkin uygulamalar geçmişteki uygulamalara göre daha az olmasına rağmen günümüzde de devam etmektedir.”¹⁹⁷

“Al, halk arasında “**hal anası**”, “**hal karısı**” adı ile bilinir. Al hakkında sadece halk arasında değil, edebiyatta da geniş bilgiler vardır. Bu malzemelerde al ayrı ayrı manalarda izah edilir. Hal, umumî tasavvura göre, uzun boylu, kara örgülü saçlı (bazen sarı örgülü), büyük dişleri olan, iri göğüslü kadındır. Bazen onun göğüslerinin omzundan kürek kemiğine atıldığını da söylerler. Hal’ın asıl yaşadığı yer su kenarı ve orman kabul edilir. İnanca göre hal doğum zamanı içeri girip onun gözüne görünür ve anne kendinden geçer. Bu vakit onun ciğerini ve yüreğini çıkarıp yakınlardaki çeşmede veya çayda suya batırıp yer. Bunun sonucunda anne ölür. Diğer inanca göre hal iri dişlerini çocuğun ağzına geçirip onu boğarak öldürür. Bundan korunmak için, doğum zamanı, annenin yanına çelik eşya konulur, üstüne iğne takılır. “Hal çelikten korkar.” derler. Doğum ağır olduğunda mama, “Evin damında tüfek atın, kaçıp suyu doğrayın; goy, hal annenin ciğerini alamasın.” der. Çayın başına gelen kimse hançeri veya kılıcı çıkarıp suya vurarak, “At govur, aparma, gaytar, gaytar ciyeri.” der ve tekrar “Kestim kestim.” der. Bu âdet aynısıyla Dağıstan Terekemelerinde de vardır. Albarstı ile ilgili aşağıdaki afsun dikkat çekicidir:

Ey albarstı zalim,

¹⁹⁷Doğum Gelenekleri Hayatın Dönüm Noktaları, Megabul Makale, Bilgi, Eğlence Portalı » Her Telden » Kültür Sanat » Diğer » (19.07.2008)

Koy ciğerini yerine,
Zavallının canını iade et,
Sözümü tutmazsan,
Bana hürmet etmezsen,
Gözlerini çıkarırım...

“Hal üç gün zarfında korkulu olduğundan anne ve çocuk bu müddet içinde yalnız bırakılmaz. “Halın elbisesine iğne takarsan, bayağı hizmetçi kadına döner; iğneden korktuğu için ona elini vuramaz.” denilir. Hal, çocuklardan veya onu tanımayan kimselerden, iğneyi üzerinden çıkarmalarını ister; iğne çıkarılır çıkarılmaz hal kaybolur.”¹⁹⁸

“Anadolu’nun kimi bölgelerinde, yeni doğum yapmış loğusa kadınlara görünen, onların korkmasına, hasta olmasına, hatta ölmelerine neden olan kötü bir cin vardır. Bu cin yeni doğmuş bebeklere de zarar verir. Bu cinin değişik adları olmasına rağmen alkarısı ve albasması adı en yaygın olanlarıdır. Erzurum’da, Alkarısı, Malatya’da, Hibilik, Bingöl’de Kapoz, Elazığ’da Hafdar, Gaziantep’de Tepegöz adıyla da bilinmektedir.”¹⁹⁹

“...Söz konusu ruh, Anadolu’da olduğu gibi, daha çok cadı kılığında ortaya çıkmakta, bazen de görünmeyen ama hissedilen bir güç olmaktadır. Derleme yaparken tanımlamalarını istediğimiz kaynak kişiler cadı kılığındaki alkarısını:

- a) Kırmızı çarşaf giymiş korkunç suratlı kadın (en tehlikelisi)
- b) Kara çarşafli, beyaz tenli, iriyarı şişman kadın
- c) Uzun boylu, gözleri tepesinde, korkunç sesli yaratık şeklinde tanımladılar.

“Albasmasına uğrayan lohusa ve çocukta görülen hastalık belirtileri ise şunlardır: Lohusanın ateşi yükselir, her tarafı sızlar, cildinde kırmızı lekeler oluşur, dili tutulur, ağzı çarpılır, nefes almakta zorluk çeker. Çocuk ise sararır (sarılığa uğrar), ateşi yükselir, cildinde kırmızı lekeler oluşur, ishal olur, nefes almakta zorluk çeker. Alkarısı çoğu zaman lohusanın üzerine abanır, onu bastırır, bazen ağzına pamuk tıkayarak nefes almasını önler. Bazen de lohusanın özellikle kız çocuklarının ciğerini söker ve dere kenarındaki taşlara

¹⁹⁸Kadirzade, a.g.e., s. 32-33

¹⁹⁹Hülya Çevirme ve Ayşe Sayan, “Alkarısı İnanmaları ve Bilim”, **Milli Folklor**, (65), (2005), s. 68

çarparak ölümlerine neden olur. Alkarısını zararsız hale getirmek ona iğne veya çuvaldız batırmak gerekir. Alkarısı kendisini zararsız hale getirenin esirir olur, onun emrine girer.”

Loğusa ve çocuğu albasmasından korumak için şu önlemler alınır:

- I. Loğusa ve çocuk kırk gün kırk gece yalnız bırakılmaz, beklenir.
- II. Yatağın altına veya başucuna süpürge konur.
- III. Yatağın başucuna Kur'an, tüfek veya lohusanın eşinin ceketi asılır.
- IV. Loğusa ile çocuğun yastığı altına en'am, kara saplı bıçak, çörekotu veya kömür konur.
- V. Çocuğun beşiği üzerine bir al, bir de sarı tülbent örtülür.
- VI. Lohusanın üzerine kırmızı bir kurdele iliştirilir veya başına al bir yemeni bağlanır.
- VII. Lohusa ve çocuğun yastığına iğne veya çuvaldız sokulur.
- VIII. Lohusa ve çocuk iki kapı arasına yatırılmaz.

Tüm önlemlere rağmen lohusa ve çocuğu albasarsa hastalıktan kurtulmaları için aşağıdaki çareleri başvurulur:

- I. Hastalığa yakalanan çocuğun üzerinde saç içerisinde ateş yakılır.
- II. Albasmasına uğrayan çocuğun ağzı çarpılıp eğrilmesin diye babasının sağ ayakkabısıyla çocuğun yanaklarına hafifçe vurulur.
- III. Odaya bir kaz götürülür, kaz öter veya odaya dışkılsa hastalıktan kurtulacaklarına inanılır.
- IV. İki sıcak ekmek çocuğun başı üzerinde birbirine çarpılır.
- V. Kırmızı bir iplikle çocuğun boyu ölçülür ve o iplik üzerine dizilen boncuklarla tesbih çekilir, dua edilir.
- VI. Koza ipliği küçük parçalar halinde kesilip okunmuş bala karıştırılır. Bal çocuğa yalattılır, lohusaya ise kaşıkla yedirilir.
- VII. Al basan çocuklara bir buçuk Yasin okutulur ve herhangi bir altın takısı üç kez yalattılır.”²⁰⁰

²⁰⁰Saraçoğlu, a.g.e., s. 335-336

“Özellikle yeni doğum yapmış ve kırkılanmamış kadınlara musallat olarak kendisi ve çocuklarını beslemek için onların ve çocuklarının ciğerlerini sökerek öldürdüğüne inanılır. Bu nedenle lohusa kadınların ve yeni doğmuş çocukların korunması için, loğusa kadına gelincik ve meyan kökü şerbeti gibi kırmızı renkli bir şeyler içirmeye, kırmızı atlas kaplanmış yorgan örtmeye, başına kırmızı renkli şal veya kordela bağlamaya, loğusa kadını yalnız bırakmamaya ve odasında mutlaka demir bulundurmaya çalışılır, geleneğe göre al karısı erkeğin bulunduğu yere giremez. Ayrıca, al karnının loğusa kadına basarak eziyet etmeye başladığına hükmedildiği zaman silah atma vasıtasıyla da hastanın korunacağına olan inanç yaygındır.”²⁰¹

“Alkarısı sözlü geleneğin yaşatıldığı dönemlerden İslam kültürünün etkisinin yaşandığı dönemlere kadar toplum hayatında önemli rol oynamıştır.”

“Gerek Şaman ve gerek İslam Türklerin halk hurafelerinde bugüne kadar yaşayan ve mühim rol oynayan ruhlardan biri Al yahut Albastıdır. Karakter ve seciye itibarıyla bütün Türk hurafelerinde aynı ruh olan bu Albastı, Al karısı, Albastı, Albastı bütün orta Türklerde, albız eski Osmanlı metninde, Albız Uranha-Tuba, Almış Altaylarda, Abası Yakutlarda...”

“Kırgız-Kazak Türklerinin hurafelerine göre Albastı iki nevi olup biri Kara Albastı ve diğeri de Sarı Albastı’dır. Sarı Albastı’lar hoca ve baskı (şamanların) okumasıyla defolup giderler. Kara Albastı ise kendisini görmek iktidarına malik olan ocaklı adamdan başka kimseden korkmaz. Sarı Albastı sarışın bir kadın suretindedir. Bazen keçi ve tilki suretlerine de girer. Bu ruh loğusalara musallat olup ciğerlerinin alır ve götürüp suya atar. Baskılar yahut ocaklı adamlar Albastı’yı yakalayıp ciğeri yerine koymağa mecbur ederler. Albastı’yı yakalayan baksı eline kopuz alarak şu türküyü söyler:

“Ey, Albastı zalim
Koy ciğerini yerine
Zavallının canın iade et
Sözümü tutmazsan

²⁰¹Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s.124

Bana hürmet etmezsen
Gözlerini çıkarırım...”

Bu suretle merasim yapılır. Albastı ciğeri yerine koyar ve ölen loğusa da iyileşirmiş. Baskılar Albastı’yı ekseriya keçi görüyorlar.”

“Kara Albastı yahut Kara ciddi ve ağır başlı bir ruhtur. Sarı Albastı ise hoppa, mekhar ve şarlatanlarıdır. Ekseriya insanları hile ve aldatmakla ele geçirir. Bazen insana dokunmayacağına söz verir ve uzak bulunur. Lakin daima fırsat bekler ve nihayet kolayını bulup bir zararını dokundurur. . .”

“Görülüyor ki bütün Türk kavimlerinde “Albastı” aynı bir kötü ruhun ismidir. Bu ruhun loğusa kadınlara musallat olması şekli Kırgız, Kazak ve Anadolu Türklerinde bütün teferruatıyla aynı şekildedir. (“loğusanın ciğerini alıp götürmesi ve suya atması”, “ocaklı adamlardan korkması, tüfek sesinden kaçması”). Kazak- Kırgızlarda keçi suretinde görüne bu ruhun Uranha-Tuba Türklerinde keçi sesi ile bağırması ve Anadolu Türklerinde “fena sesle bağırması” gibi teferruat da şayanı dikkattir. Bütün Türklerde bu ruh dişidir, hoppa, hilekâr ve yalancıdır.”²⁰²

“Al”ın nasıl kovulduğunu anlatayım kısaca. “Al”ın ilk tesiri görülünce üstüne çelik eşya getirilir. Devam ederse sıra ile şöyle yaparlar. Kadının bulunduğu yere bir at getirilir. At (Erkek)a arpa verilir. Atın arpa yiyince hırıltı çıkarması “Al”ı ürkütebilir. Atın dışarıdaki gemini içeriye getirince “Al” korkutulur. Bir de yaşlı kadınlar “Al”ın dilinden anlanmış gibi uydurma kelimeler kullanırlar. Ahçin (Ermenice kadın demektir) gibi. Sonra “Al” ın boş gitmemesi için kara bir tavuğu kesip bacaya atarlar. Çünkü “Al” boş dönerse intikam alır diye korkulur. Bu tedbirler kısa zaman içinde olmalıdır.”

“Al”, hayvanlara da tesir eder. Meselâ Kısıraklara biner, onları koşturur, hayvanlar zayıf düşer. Kendi saçı gibi kısırakların saçlarını da karma-karışık eder. Soner örür. Bunu önlemek için atın saçına mavi boncuk veya çelik halkalar asarlar.”²⁰³

²⁰²Abdulkadir İnan, “Al Ruhı Hakkında”, **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, (1), (1993), s. 258-267

²⁰³Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, s. 516-517

“Su, alkarısı içinde çarpılır. Al anası, kadın doğum yapınca onun yüreğini yiyeceğine inanıldığı için su, kılıç ve hançerle çarpılır. Böyle özel durumlarda su kenarındaki yanmakta olan ocaklar suya batırılmış Han Çınar yaprağı ile usulünce söndürülür. Bu ocakların söndürülmesindeki murat, hamile annenin ciğerini alması halinde Alkarısı ciğeri yemek için bu ateşlerde pişirmesin Han Çınar Karakapapak Türklerinde kutsal kabul edilen 7 ağaçtan biridir...”²⁰⁴

“Lohusa ve çocuk kırk çıkıncaya kadar evde yalnız bırakılmamaktadır. Bırakılırsa ki eskiden işe güce gidildiği için bırakılmaktaymışlar, anne ve çocuğa evden birileri (kaynana, görümce, kız kardeş) karşılaşılabilecek tehlikelere karşı kırk gün beklemektedirler. Aksi takdirde anneyi yaygın bir inanış olan al basar. Al Basması’nın köydeki adı “ağırlık basması”dır.”

“Ağırlık basmasına, al basmasına tedbir olarak: aile büyükleri lohusayı yalnız bırakmazlar.

Lohusa yatağının başına bir erkek ceketi konur.

Çocuğa fırın karası sürülür nazar değmesin diye.

Oklava, süpürge konulur odaya.

Süpürge kapının arkasına ters konulur.

Lohusanın başucuna makas, bıçak gibi demir bir eşya konur.

Lohusanın yatağının altına köz (ateş) konur.

Yeni doğan çocuğun çamaşırları gece yıkanmaz, yıkama işi öğleye kadar bitirilmelidir aksi halde cin çarpacağına inanılır. Bu su ayakaltına, tuvalete dökülmez.

Lohusanın başına kırmızı çember örterler. Yorganı da kırmızı olur.

Ağırlık basması halinde lohusa bunalır, terler. Bağırarak ister, bağırarak kalkmak ister kalkamaz. Karabasanlar uğrar lohusaya. Köylerde ağırlık basmasını sağaltmak için yaşlı kadınlara gidilir.

Hocaya okutulur.

Muska yazdırılır.

Yaşlı kadınlara ve hocaya okutmak, muska yazdırmak köylerdeki en yaygın davranıştır.

²⁰⁴Yaşar Kalafat, “Karakapapak Türklerinde Halk İnançları”, **Milli Folklor**, (40), (1998), s. 11

Al Karısı al renkten korktuğu için lohusaya al bez bağlanır, al renkli yorgan örtülür. Al beze böylece koruyucu bir nitelik yüklenmiş olur.”²⁰⁵

“Al basmasına karşı anne ve bebeği korumak için alınan tedbirlerden odaya Kur'an asma İslâmi bir korunma; yatağın altına çift demiri, erkek çocukların yatağının altına tabanca koyma ise kutsal sayılan demirin koruyuculuğuna sığınma şeklinde düşünülebilir. Kırklı kadınların kırk basmaması için birbirlerinin yakalarına iğne takmaları, demir vermeleri (her yerde) kırklı çocuğun yanına girenlerin ellerini demir zincire sürmelerinin (Rize) temelinde de yine demirin koruyucu gücü ile ilgili eski Türk inancının izleri vardır.”²⁰⁶

“Güneyyurt Yörükleri’nde “Hoylama” bir tür albasmasıdır. Hoylama’dan korunmak ve tedavi olmak için loğusa akdının yastığının altına ayna konulur. Çocuğun Hoylama’dan korunması için de başucuna at kemiği konulur. At Nurhak Dağları Yörüklerinde de mitolojik muhteva içerir. Yörüğün atının kuyruğunun kesilmesi büyük hakaret olarak algılanır. Ayna ile ilgili inançlar Tahtacılar da çok yaygındır. At kişnetmek suretiyle Kırmanca konuşan Türkler al karısından korunacaklarına inanırlar.”²⁰⁷

“Adana ve çevresinde, Loğusayı rahatsız ettiğine inanılan varlık Albasması, Alkarısı, Alkarası, Goncalas, Cangoloz adlarıyla anılmaktadır. Albasması; kâbus, cin, korkunç bir şey, ağırlık, şeytan, ruh, gizli bir güç, ateşli bir hastalık, görünmeyen kötü güçlerden olarak tanımlanmaktadır. Alkarasının; loğusaya ve çocuğa zarar vermesini önlemek için loğusanın ve çocuğun bulunduğu odada Kuran, ayna, süpürge, makas veya satır, bıçak veya demir, ekmek, iğne, soğan, sarımsak, elek, nazar boncuğu, kırmızı bir şey ve su, çocuğun ve annenin yastığı veya yatağı altına veya başucuna konmaktadır. Ayrıca, kapıya al bağlama veya dikenli çalı asma, ocaklının bir eşyasını odada bulundurma gibi davranışlara da rastlanır. Böylece, o odaya veya eve alkarısının giremeyeceğine inanılır. Albasmasına yakalanan kadın inanişâ göre ya ölmekte ya da sakatlanmaktadır. Albasmasına uğrayan kadını tedavi etmek için uygulanan pratiklerin başında hocaya götürmek, üstüne dualar veya Kuran okutmak, muska yazdırmak ya da hocanın okuduğu

²⁰⁵Altun, a.g.e., s. 151-152

²⁰⁶Çelik, a.g.e., s. 315

²⁰⁷Yaşar Kaya Kalafat, “Orta Toroslar ve Makedonya Yöreleri Halk İnançları Karşılaştırması III”, **Milli Folklor**, (25), (1995), s. 30

suyu kadına içirmek gelmektedir. Kadını ocağa götürmek de görülen davranış şekillerindendir. Eski Türklerden günümüze kadar, bin yılı aşan bir süredir bütün Türk topluluklarında görülen Alkarası inanması bugün dini öğelerle zenginleştirilmiştir. Gerek korunmada gerekse tedavide dualardan ve Kuran'dan yararlanılmaktadır.”²⁰⁸

2.3.4. Kırk Basması - Kırklama

“Kırk, yarı kırk, kırklı olmak, kırkı çıkmak, kırklamak, kırkını çıkarmak, halk inançlarımızda çok geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Şakûli boyutu da Muhammedîlik döneminin çok evvellerine ulaşmaktadır. Kırk kavramı, dili Farsça'nın tesirinde kalmış Türk kesimlerinde de aynı mâhiyeti ile yaşamaktadır. “Çili” tabiri, yaşamakta olan “Kırk” ile ilgili Anadolu'nun batısında yapılan dinî uygulamalar ve bunların kökenindeki inanç doğrultusundakiler ile aynıdır. “Kırk”, “Kırklar” tarikatlarımızda özellikle de tasavvufta muhtevalı bir yere sahiptir. Bilhassa Bektaşî inançlı Müslüman Türklerde “kırk” derinliği çok olan, nefeslere semahlara, meclislere yansımış bir olgudur. Kanaatimize göre, Kurgan / Korugan ile de Kırk'ın bir münasebeti vardır. Kurganlar sıradan insanların basit mezarları olmayıp muhtemelen Kırk + an = Kırklar'a ait bir dönemin geçkinlerinin kutsal mekânlarıdır.”²⁰⁹

“Lohusa kadınla, çocuğun kırk gün içinde hastalanmasına kırk basması adı verilir. Bunlardan kaçınmak için veya şifa için bazı inanma ve pratikler uygulanır.

- 1- Yeni doğan bebek 40 gün dışarı çıkarılmaz.
- 2- Kırkinci gün “kırk uçurmaya” gidilir. Bu ziyaret zengin bir eve yapılırsa çocuğun zengin olacağına inanılır.
- 3- Kırk uçurmak için gidilen komşular bebeğe yumurta ve şeker verirler.
- 4- Kırk günden önce dışarıya çıkarılan çocukları perilerin değiştirdiğine inanılır.
- 5- Kırkinci gün bebek elden ele dolaştırılır. Dereden toplanan kırk küçük taş yıkama suyuna atılır. Bebek yıkanınca taşlar suyla birlikte dışarıya atılır.
- 6- Bebeğin yedinci günüyle kırkinci günü arası mevlid okutulur.

²⁰⁸Ayşe Başçetinçelik, “Karaisalı ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm”, **Kuvayı Milliye Şenlikleri Düünden Bugüne Karaisalı**, Adana, 29-30 Mart 2001, s. 5-6

²⁰⁹Kalafat, a.g.e., s. 140

7- Bebeği kırk uçurmak için uzak yerlere götürülürse sesinin güzel olacağına inanılır.

8- Lohusa kadının kırkı çıkmadan yeni gelinler ziyaret etmez.

9- Kırk basmasından korunmak için lohusanın yastığının altına soğan, bıçak, makas, bebeğin yanına ayna, süpürge konur.

10- Lohusa iki kadın karşılaştırılmaz. Eğer karşılaşırlarsa iğne değiştirirler.”²¹⁰

“Kırlama Anadolu'nun her tarafında çok yaygın bir gelenektir. Çocuğun doğumunun kırkıncı gününde gerçekleştirilen ritüele kırlama denir.”

“Kırlama, kırk basmasını önlemek için yapılan en yaygın korunma işlemidir, koruyucu bir önlemdir. Kırkı karışan çocuklar kırk basması olur, kırk basması olanlar kırklanırlar. Ardından kırk uçurması, kırk gezmesi gelir. Geleneksel kültürümüzde “kırk” sayısı doğum, evlenme ve ölüm olan geçiş dönemlerinde birtakım inanç ve uygulamaları beraberinde getirir.”

“Anadolu'nun hemen her yerinde lohusa ve çocuk doğumun 40. gününde mutlaka kırklanmaktadır. Fakat kırk gün içinde farklı günlerde kırlama yapıldığı da olur. Kırkıncı gün dışında kırlamanın yapıldığı diğer günler ilden ile, yöreden yöreye farklılıklar taşır.”²¹¹

“Tüm bunlardan korunmak için aile büyükleri devamlı tedbir içindedir. Loğusa kadının başucunda “hamayli”, tuz konur ve evde yalnız bırakılmamasına özen gösterilir. Mecbur kalıp da yalnız kalınca komşulardan birileri çağrılıp getirilir. Loğusa ve bebeğin yanına maşa, süpürge konulur.”²¹²

“Doğumda ve ondan sonraki kırk gün müddetinde en korkulu kabul edilen ruhlardan biri de şeşe'dir. İnanca göre şeşe muayyen hastalıklarla, özellikle, korkma, tutmalar vs. ile ilgili olarak meydana gelir. Bedenine şeşe ruhu girmiş kimse, çoğu kez kendinden geçer, ağır tutmalar geçirir. Halk arasında olan inanca göre şeşe ruhu birinden

²¹⁰Artun, a.g.m., s. 91

²¹¹Altun, a.g.e., s. 160-161

²¹²Zübeyde Erdoğan, “Ankara Çubuk Kargın Köyü'nde Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s. 101-106

diğerine geçebilir. Lâkin şeşenin en korkulu durumu olan kırklı çocuğa ve anneye geçmesidir. Genellikle, şeşe ancak doğum zamanı ve ondan sonraki kırk gün içinde anne ve çocuğa geçebilir. Eğer bir kadının bir nice çocuğu doğar da çeşitli tutmalarla ölürse, “O şeşelidir, çocuğu kalmaz.” derler. Şeşeden kurtarmak için dua yazdırmak, çeşitli inançlara uymanın yanı sıra, “şeşeni dökmek” inancı da vardır. Herhangi bir şeşeli kadın doğum zamanı ve ondan sonraki kırk gün içinde anne ve çocuğun üstüne gelirse, kendisi hastalıktan kurtulur. Yeni doğan çocuk ve anne ise şeşeli olurlar. Böylece, çocuk şeşenin tesirinden ölür. Olabilir ki bir şeşeli kadın sokakta veya diğer bir yerde kırkı çıkmamış annenin üzerine gelsin. Bu durumda annenin eve döndüğü zaman çocuğun yanına gitmemesi; çocuğu annenin yanına getirmeleri gerekir. Böyle olduğu zaman anne şeşeli olsa bile, çocuk hastalanmaz. Bütün bunların tesiridir ki, anne her defa sokağa çıkıp döndükten sonra çocuk onun yanına getirilir. Toplanmış malzemelere göre, şeşeli kadın kendi şeşesini yeni doğan hayvanın da üzerine dökabilir, yani hayvan doğum yaparken onun yanına giderse - anne daima bu hastalığın taşıyıcısı olduğu için – doğurduğu bütün yavrular ölecektir. Lâkin diğer inanca göre şeşeli kadının bilerek doğuran hayvanın üzerine en büyük günah kabul edildiğinden, bu duruma düşülmemesi için çalışılır.”²¹³

“Anneyi ve özellikle çocuğu kötü güçlerden, zararlı etkilere, hastalıklardan korumak için Anadolu'da geleneksel uygulamalara başvurulmaktadır. Bu âdet ve uygulamalar çok çeşitli olsa da amaç tektir: Anneyi ve çocuğu zararlı olan her şeyden korumak.”

“Kırkları birbirine karışmış (kırk gün içinde iki çocuk olmuş.) ve lohusa kadınlar “görüşme” mişlerse yaşıt basması olur. Yaşıt basması (kırk basması) olmaması için lohusa kadınlar birbirlerinin üstüne gidip üç defa sırt sırta dönerek görüşmelidirler. Yolda karşılaşılırsa hiç konuşmadan(hiç kimse olmayacak) bu işlemi yapmaları gereklidir.”

“Kırk bastığı için rahatsızlanan, iştaktan kesilip büyümeyen cılız kalan çocuklar tekrar kırklanır.”

²¹³Kadirzade, a.g.e., s. 35-36

“Çocuk kırkına gelmeden üzerine kırk çıkmamış bir başka çocuk getirilirse, üstüne geline çocuğu kırk bastığına inanılır. Anneler üste gelenin mahsus geldiği sanısına kapılırlar. Köylerde kırk basmasına yaşıt basması da denilmektedir.

Yaşıt basması için; anneler görüştürülür.

Lohusalar birbirini ziyaret etmez

Yeni doğan çocuk huysuzlanır ağlarsa nazar değdiğine, kırkbastığına inanılır.

Çocuk Akpınar'a türbeye götürülür ve kırklanır. Çocuk Yabolu(köyü)” ya götürülür orada kırklanır. Çocuk yürüyemediği zaman da yaşıt bastığına inanılır ve Yaboluya götürülür.

Yürüyemeyen, yürürken sık sık düşen çocuklara da kırk bastığı inancıyla köstek kestirilir.

Kırk basan çocuk gittikçe zayıflar. Köyün yaşlı kadınları kurşun dökerler.

Çocuk yaşlı kadınlarca okunur.

Çocuk hocalara götürülür.

Okunmuş su içirilir.

Et basmasın diye eve çiğ et getirilmez. Et eve getirilirse; et çocuğun üstüne getirilmeden, çocuk etin üstüne götürülür.

Kırk tane karaç (karaağaç) dalından kırk çomak alınır ve yakılır. Külü suya dökülür ve çocuk bu suyla yıkanır.

Karaağaç külü tereyağla karıştırılır, bu karışım üç gece ayazda bekletilir ve çocuğun yaralarına sürülür.

Mezarlıktaki karaağaçlardan kırk çubuk, beyaz ayvanın dibinden ve san üzümün çattığı (daimin yere değdiği yer) yerden toprak alarak tereyağla karıştırılır, bu üç gece ayazda bekletilir, yaralara sürülür.

Kalburun altına kara tavuk koyulur ve üstünde kırk basan çocuk yıkanır.

Çocuğa kurşun dökülür

Adetli bir kızın bezi yıkandıktan sonra çocuk onla yıkanır.

Kırkbasan çocukta isilik, çapak olursa bir annenin ilk kız çocuğunun adetli beziyle çocuk yıkanır.

Yaşıtbasan çocuk hayvan bokuyla tartılır.

Yaşıtlıbasan çocuğun yüzünde yaralar çıkar buna urnye denir. Ocaktan alınan toprakla silinir.”

“Köylerde kırkbasmasını önlemek için alınan tedbirlerin Anadolu’nun pek çok yerinde de uygulanan pratikler olduğunu görmekteyiz. Türbeye gitmek, hocalara ve yaşlı kadınlara okunmak, kırk gün dışarı çıkmamak, mümkün olduğunca eve gelen kimselerle mümkün olduğunca görüşmemek, anne ve çocuğun çamaşırlarını geceleri kırk gün içinde dışarıda bırakmamak, çamaşırların suyunu dışarı gelişigüzel dökmemek, kırk gün içinde eve et getirmemek, kırk gün içinde doğan ve kırkı kansan çocukların kimin üstüne gidildiyse gelişiminin engelleneceğine inanmak ve anneyle çocuğu kırklamak. Bu âdet ve uygulamalar anne ve çocuğu ziyarete gelenlerden, kötü etkilerden, en önemlisi nazardan korumak adınadır diyebiliriz.”²¹⁴

2.4. Çocuk

Her doğan bebek rızkıyla doğar ve bütün ailede mutluluk vesilesi olarak görülür. Fakat bebekler çok savunmasız olduğundan her türlü etkiye açıktır. Bebeğin ölümüne neden olan bu etkilerden uzak durmak ve bebeği korumak için birtakım uygulamalar yapılır.

“Eski Türklerden günümüze kadar Müslüman Türklerde çocuğun sağlıklı doğması ve yaşaması için çeşitli pratikler uygulanmıştır. Bu pratiklerden bazıları şöyledir: “Yakutlar, aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu komşulardan birine satarlar. Urenha(Tuba)lar, çocuğu doğduğu gibi kazanın altına saklarlar, kazanın içine “ak eren” denilen ongon’u koyup bunun yanına arpa unundan yapılan bir bebek bırakırlar. Kam bu bebek üzerinde ayin yapar. Kam’ın duasıyla bu hamur canlanır ağlarmış (yani şaman canlanma ve ağlamayı kendisi temsil eder); hamur bebeğin karnını yarar, parçalar, sonra bu bebeği uzak bir yere götürüp gömer. Ölüm ruhu bunu görüp çocuğun öldüğüne inanır ve aileyi rahat bırakır. Moğollar ise çocuğu kazan altında üç gün saklarlar, anası hep bir bebekle meşgul olur. Sonra bebek ölür. Ana baba da “çocuğumuz öldü!” diye ağlaşırlar. Bebeği bir çukura gömerler. Kötü ruh böylece aldanır ve çocuğu rahat bırakıp yoluna gider. Çocuğu yaşamayan Başkurtlar da, Müslüman oldukları halde, ölüm meleğini

²¹⁴Altun, a.g.e., s. 155-160

aldatmaya çalışırlar. Çocuğu doğduğu gibi ebe çocuğu eline alıp dışarı çıkar, birkaç ev dolaştıktan sonra çocuk babasının evinin penceresinden seslenir: “Yabancı ülkeden bir çocuk getirdim, satın alan var mı?” der. Pazarlık başlar. Çocuk için kendi ağırlığında demir verip satın alırlar. Çocuğa Demir yahut Salıpaldı, Satılmış gibi bir ad verirler. Çocuğun yaşaması için Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Taştan, Kurç gibi adları verildiği gibi kötü adlar vermek âdeti de vardır. Bunun sebebi kötü adı olanlardan ölüm meleği nefret eder de gelmezmiş. Kırgızlarda İtalmas (yani melek değil, köpek bile almaz!), Çoçkabay (Domuzbay), Kabanbay (yabani domuz) gibi adlar hep bu inanca göre verilmiş adlardır.”²¹⁵

“Anne karnındaki çocuk ve hamile kadın gibi, lohusa ve yeni doğan çocuk da birtakım kötü kuvvetlerden gelecek tehlikelerle karşı karşıyadır. Lohusa kadının “geçiş” lerde karşılaşıcağı tehlikelere karşı alması gereken tedbirler gibi yeni doğan çocuk için de tehlikelerden korunmak amacı; alınması gereken tedbirler vardır. Bu yüzden doğup yaşamayan, geç yürüyen ve geç konuşan, çok ağlayan, uyumayan, sık hastalanan, zayıf düş çocuklara, onları korumak amaçlı bazı pratikler uygulamak Anadolu'da çok yaygın bir davranıştır. Halk arasında böyle çocukların nazara geldiği inancı vardır... Temelinde büyü-sihir yatan muskalar bizi zorluklardan, tehlikelerden korumaktadır. Çocuk yaşatmayan kadınlar, yaşamayan ya da yürüyemeyen çocuklar, hastalıklar, kem gözlerden, kazadan beladan korunmak isteyenler muska takarlar ve bu muskanın kendilerini koruduğuna inanırlar. Pek çok âdet ve inanmaya sayıları katar, böylece sayılara majik bir değer kazandırırız. Erkek çocuklarımızı, 3, 5, 7, 9 gibi tek sayılı yaşlarda sünnet ettiririz. Fallarda niyetlerimiz üç vakte kadar olur. Lohusanın mezarı kırk gün açıktır. Kırk uçurmaya gider, kırk bir kere maşallah deriz. Kısmetimizi dört yol ağzında açar, üç kulhüf bir elham, kırkbir yasin okuruz. Yedi Fatma'dan yama (bez) alırız. Ekmek ve Kur'an'ı öperek üç defa başa götürürüz. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar deriz. Üçten dokuza şart olsun, diye ant içeriz. Yemin saydığımız sözleri ağızdan bir kez çıkarırız. Bu sayılara öyle uyarız ki, pratikteki sayı âdetini yerine getirmezsek, bir başarısızlık sebebi olacağım düşünürüz.”

“Anadolu'da yaşamayan çocuklar için sihirli sayıların göze çarptığı pratikler şunlardır:

²¹⁵ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 3. Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 1986, s. 174-175

Sivas'a bağılı Gürün, Hank, Bostankaya, Bedirli'de, Kastamonu'da “kırk” evden toplanan parçalardan dikilen gömlek çocuğa giydirilmektedir.

Evlerinde Mehmet adında kimseler olan “yedi” evden yağ toplanıp, kete pişirilir, çocuğun boynuna takılır.

Balıkesir, Ordu, Isparta, Zile, Trabzon, Sivas'ta “Yedi” Mehmet adlı kimselerin bulunduğu evden gümüş toplanıp küpe yaptırılır, çocuğun kulağına takılır.

Sivas Şarkışla'da “yedi” demirciden alınan körük suyuyla çocuğu yıkarlar. Sivas Yıldızeli 'nde çocuğa “kırk” renk ibrişimden elbise dikilir.

Yaşamayan çocuğun yaşaması için “ad” daki büyösel güçten yararlanılmaktadır. Yaşayan bir babanın, çok yaşamış insanların adlarının, iki çocuğunu doğuran bir kadının, üçüncü çocuğunda bir şey olmaz diye muska takmayınca çocuğun 4. ayda bozulup düştüğü nakledilmektedir.

Çocukların yaşaması için Akpınar'a, türbeye gidilmektedir. Türbede niyet tutulur. Türbede ağaca bez bağlanır.

Çocuğa nazar değdiği düşünölerek nazarlık takılır. Mavi boncuk, at nalı, sarımsak dişi, nazarlık niyetine takılmaktadır. Çocukların yaşaması için muska yazdırılır. Muskanın içine yedi tane çörek otu konulur. Hocaya ve yaşlı kadınlara okutulur.

Yedi tane Fatma isimli kadından bez alınır ve çocuğun sırtına göynek (gömlek) dikilir.

Çocuğun yaşaması için adak adanır.

Çocuğun yaşaması için kurban kesilir.

Çocuğun yaşaması için Baba Tepesi'ne gidip, adak adamak, kurban kesmek Kandıra ve köylerinde çok yaygındır.

Benim bir çocuğum olursa kurban keseceğim diye adak ederler. Çocuğun kırkı çıkmadan mevlid okuturlar.”²¹⁶

“Çocukları kötü ruhtan hatta ölümden korumak için istifade edilen bu âdet genetik cihetten bütün Türk halklarına ait olmakla, onların umumî inançlar panteonuna dâhil edilebilir. Bu tip benzer âdetlere çocukların cinsiyete göre korunmasında da rastlarız. Eğer ailede oğlan çocukları kalmıyorsa, mamaçaya, çocuk doğarken onun oğlan olduğunu gizlemesi ve yüksek sesle “Çocuk kızdır.” demesi söylenirdi. O andan itibaren çocuğa kız gibi davranır, ona kız elbisesi giydirirler. Hatta böyle çocukların sağ kulağına küpe

²¹⁶Altun, a.g.e., s. 185-186, 188-189, 194

takarlar. Âdeten yedi yaşına kadar saçını kestirmeyip kız gibi saç örerler. Böyle çocukların saçını kesilirken nezir verilir. Uygur âdet çok az değişikliklerle diğer Türk halkları arasında da yaygındır.”²¹⁷

Yeni doğan savumasız olduğundan bebeğin ölümüne kadar gidebilecek sıkıntılar yaşayabilir. Hatta bu ölümle sonuçlanan bu sıkıntılar giderilsin diye aile bebeğe Temel, Yaşar, Ümit, Umut gibi isimler koyarak onun yaşaması ümit edilir.

2.4.1. Ad Koyma

“Adı olmayan kişi yoktur, dense yanlış olmaz ve kişiler adlarına benzer, denir, 'ad almak, ad vermek, ad koymak, ad takmak; adı gibi olmak; adına yakışır davranmak; adını bağışlamak, adını korumak, adını taşımak; adının hakkını vermek; ismiyle musemmâ olmak gibi deyimler bile bir şeyler anlatması bakımından bu konuda fikir verebilir.”²¹⁸

“Yeni doğan çocuğa ad verme, doğumdan sonra çocuğun anne babayla, ailedeki diğer bireylerle, onu bekleyen toplumsal çevreyle iletişimini kuran, ilişkilerini düzenleyen âdetlerden, törenlerden, pratiklerden bir tanesidir. Ad verme evrensel bir olgudur. Her toplumun kendi folklorundan beslenen bir ad verme olgusu vardır. Ad verme olgusundan yoksun bir toplum olmadığı gibi, aynı zamanda ad vermek bir zorunluluktur. Yeni doğan bir çocuğa verilen adın anlamının çocuğa geçeceği inancı, adın seçimini, veriliş şeklini, adı veren kişiyi etkilemekte; ad vermeyi gelişigüzel bir davranış olmaktan çıkarmaktadır...”²¹⁹

“Kişi ile adı arasındaki ilişkinin öneminden çok söz edilmiştir. Kişilerin adlarına benzediği; belli adların da kişileri ve kişilikleri çağrıştırdığı söylenmiştir. 'İsmiyle müsemma olmak' deyimini bir dilek bildirmekle birlikte, bu anlamda da düşünülebilir.”²²⁰

“Anayurttan asırlar boyunca dünyanın dört bucağına, büyük bir ırmak gibi akıp gelen Türk kültürü, geçtiği yerlere kollar verdiği gibi onlardan da kollar almıştır. Böylece, dünyanın birçok yerine Türk kültürü damgasını vurduğu gibi, onların kültüründen de

²¹⁷Kadirzade, a.g.e., s. 43

²¹⁸Osman Kibar, **Türk Kültüründe Ad Verme Kültürü**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 15

²¹⁹Altun, a.g.e., s. 170-171

²²⁰Kibar, a.g.e., s. 18

etkilenmiştir. Bu etki, dil dolayısıyla ad ve ad verme alanlarında son derece büyük olmuştur.”

“Dilimize ilk etki, Türk hakan adlarının Çinceleşmesi şeklinde kendini gösterdi. Fakat bu etki hissedilir şekilde Türk halkına kadar inemedi. Fakat Arapça'ya gelince, bu dilin “Türk ad verme” olgusu ile “Türk ad verme” gelenek ve göreneklerine etkisi azımsanamayacak ölçüde büyük oldu. “Türk adlarının” Arap harfleriyle yazımı, aynı sözcüğün değişik şekillerde yazılmasına neden oldu. Öte yandan batılı yazarların, Türkçe adları latin harfleri ile yazmaları ise yukarıda belirttiğimiz yazım şeklini büsbütün yozlaştırdı. Örneğin, Türk Toguç adı; Doguç, Doğaç, Dagic, Tığaç, Tıgıc, Tıguc gibi değişik şekillerde yazıldı. Bu arada insan adı olmayan birçok Arapça ve dış kaynaklı sözcükler insan adı olarak dilimize girdiler. Kâfur, Nükhet, Sayeste, Peyeste, Bihter, Kâmrân gibi.”

“Anadolu Selçuklularının Farsça'yı resmi dil (!) olarak kabul etmeleri, daha önceleri dilimizde başlamış olan Farsça etkinin hızlanmasını sağladı. İlk olarak hükümdarlara Keyhusrev, Keykubat gibi Farsça adlar verildi.”²²¹

“Eski Türklerde de adın gerçek ve kutsal olduğuna inanmak ve yeni doğan çocuğa ad koyma merasimi yapmak gibi gelenek vardı. Bu gelenek günümüze kadar devam etmektedir. Mesela: Çocuğa ad koyma merasiminde bebeği beyaz bir keçeye sararak keçe ile birlikte kapı eşiğinden üç, yedi veya dokuz defa geçirirlerdi. Bu bebeğin hayatı boyunca ak(temiz) olmasını ve uzun ömürlü olmasını dilediği anlamını taşırdı.”

“Eski Türklerde Bars, Böri, Toğrul, Buğra ve Buka gibi adların totem olduğunu Türk Mitolojilerinden anlıyoruz Bars, Toğrul, Buka ve bunun gibi başka hayvanlar eski Türklerde totem olmalarından dolayı hem Orhun abidelerinde hem de Uygur vesikalarındaki kişi adlarının terkinde bulunmaktadır. Mesela, Bars Buka, Adem... Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra kendi adının arkasına memleketinin ve milletinin adına da eklemek suretiyle memleketine ve milletine olan sevgisini ifade etmeye

²²¹Orhan Acıpayamlı, “Türk Kültüründe “Ad Koyma Folkloru” nun Morfolojik Ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, c. IV, Ankara: Ofset Repromat Matbaası, 1992, s. 2

başladılar. Mesela; Mahmud Kaşgarlı, Ahmet Yükneki, Ahmet Yesevi gibi. İslamiyet'ten önce ise bunun aksine, insanlar kendi memleketi, milleti ve kabilesinin adını kendine ad olarak seçip vatan millet sevgisini bu şekilde ifade ederlerdi. Mesela; Tarım, Talas, Semerkand, Taşkent, Buhara, Bağraş, Buğda, Sayram, Oğuz, Oğuz Kağan, Türk Türk Kağan, Uygur Şahkulu... Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türklerin, "ismin gerçek ve kutsallığına inanmak" anlayışı ile Arapların, "isim akideciliği" (inancı) birleştirilerek daha kuvvetli bir gelenek haline dönüştürüldü. Mesela; bebek doğup üç güne kadar, bazı hallerde yedi güne kadar ad koyuyorlardı. Doğup üç gün içinde ölen fakat henüz ad koyulmayan bebeklere de mutlaka bir ad koyarak defnediyorlardı. Bebeğe gerçek adını koymadan önce yani üç veya yedi gün içinde erkek ise, doğduğu zaman Abdullah(Allah'ın kulu), kız ise Abide(Allah'a ibadet eden kadın) diye geçici ad koyuyorlardı. Üç erkek çocuğu olan, mutlaka birine "Muhammet" diye veyahut Muhammet'i sıfat yaparak (Muhammet Ali, Muhammet Dursun, Muhammet Akif... gibi) ad koyuyorlardı. Bu gibi âdetler artık Müslüman olan Türk Toplumunda zamanla bir gelenek haline dönüştü ve halen devam etmektedir. İslamiyet'in yayıldığı ilk yıllarda Türkler dini inançları gereği bir Müslüman ad koymakla birlikte aynı zamanda bir Türkçe isim de koymuşlardır. Mesela; İslamiyet'i ilk olarak kabul eden Karahanlılar Devletinin hükümdarının asıl adı Satuk Tekin olup, Müslüman olduktan sonra Abdülkerim ismini almıştır. Onun iki oğlunun da hem Türkçe hem de Müslüman adları var olup, büyük oğlunun Türkçe isminin Tonga İlig, Müslüman adının Musa, ikinci oğlunun Türkçe adının Baytaş Arslan, Müslüman adının ise Süleyman olduğu, torunlarının adlarının ise Ali Arslanhan ve Muhammed Tongahan olduğu anlaşıyor."

"Türklerin ad koyma âdetleri iki bin yılı aşkın bir zaman içerisinde belirli bir millî çizgiden çıkmamış ve millî özelliğini yitirmemiştir.... Bu Türkçe adların bir kısmı aynen, bir kısmı ise Arapça ve Farsça sözlerin karışımından oluşturulan Türkçe adlar olarak kullanılagelmiştir. Mesela; Akbay Akgül, Akgün, Akın, Akkuş, Aksu, Aktaş, Almas, Almıla, Alp, Alparslan, Alper, Alpagut, Alpay..."²²²

"Anadolu'nun hemen her yöresinde, ad verme âdetlerinde İslami değerlerin temel alındığı söylenebilir. Çocuğun kulağına üç defa ezan okunması, çocuğa yaygın olarak

²²²Varis Abdurrahman, "Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme", **Millî Folklor**, (61)(2004), s. 125-131

peygamberlerin adının verilmesi, ahrette o adla çağrılacağı, verilmezse adsız kalacağı inancıyla çocuk doğar doğmaz göbek adı verilmesi bunun birkaç örneğidir.”²²³

Doç. Dr. Harun Güngör’ün “Kayseri’de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Âdet ve İnanışları” adlı makalesinde ad verme olayından şöyle bahsetmiş:

“Çocuk doğduktan üç gün sonra aileden yaşlı bir erkek tarafından ona ilk adı verilir. Kırk günden sonra da “ad toyu” denilen büyük bir ziyafet düzenlenir. Sabah hatim yapıldıktan sonra bir imama tarafından asıl isim konulurken çocuğun yüzüne bir duvak örtülür. İmam çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kaamet getirir ve çocuğun ismini 3 defa kulağına fısıldar. Daha sonra çocuğun yüzü açılır. Örtü olarak kullanılan kumaş imama verilir. Çocuğun ismi verilirken yüzünün örtülmesi “Bişerm” hayâsız olmaması içindir... Çocuğun kırk gün içinde saçı büyüyünce taş edilir, ilk saçı traş eden berber çocuğun saçı ağırlığında altın, yoksa sadaka verilir.”²²⁴

“Yeni doğan çocuğun göbeği kesilirken ve Müslüman olduğunu belirlemek amacıyla, sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunarak konulan geçici addır. Erkeklerle mehmet veya ali, kızlara da daha çok ayşe veya fatma adı verilir. Doğum sırasında orada bulunan ebe, veya başka biri tarafından konulur. Islâmî gelenekte ölü bile doğsa, çocuğa bir ad konması beklenir. Çocuğun yaşayıp yaşamayacağı bilinmediğinden, bir ân önce ad koyma yoluna gidilir; göbek adının buna bağlı olarak konduğu düşünülebilir. Hastane doğumlarında ezan ve kamet okunmadan konulduğu gözlenmektedir.”

“Göbek adı kayda geçmez ve yakın çevre tarafından bilinir. Bazen benimsenerek, gerçek kişi adı olarak alındığı da olur.”

“Köy, kasaba gibi küçük yerleşim birimlerinde; kapalı topluluklarda, meslek zümrelerinde, cemaâtlerde, öğrenci topluluğu veya hapishanelerde neredeyse, herkesin bir lâkabı vardır ve gerçek ad yerine kullanılır.”²²⁵

²²³Altun, a.g.e., s. 182

²²⁴Harun Güngör, “Kayseri’de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Âdet ve İnanışları”, **Milli Folklor**, (14), (1992), s.7

²²⁵Kibar, a.g.e., s. 33-34

“Ad koyacak kişi sabah namazını kıldıktan sonra, aynı abdestle gelir, çocuğu kucağına alır, Kible'ye yönelir; çocuğun sağ kulağına -alçak sesle- ezan okur, sol kulağına kamet getirir. Sonra, yine sağ kulağına koyacağı adı üç kere söyler. 'Adını biz verdik, yaşını Allah versin; hayırlı evlat olsun; âmîn' benzeri bir duayla, ad verme işi sona erer. Bu arada Allah Rasûlü'ne sâlat û selâm ve tekbir getirilmesi de âdettendir. Çocuğa verilen ad, târih ve saatiyle birlikte Kur'an-ı Kerim'e yazılır. Onun için, bâzı evlerdeki mushafların iç kapakları küçük bir soy kütüğü gibidir.”²²⁶

“Bebeğe ad, genellikle ilk hafta içinde, kulağına ezan okunduktan sonra, büyük anne, büyük baba veya ebe tarafından verilir. Ad verme konusunda eski Türk geleneğini en fazla yansıtan uygulama Kozan dağı Türkmenlerinde görülr. Burada ad koyma işi bir ziyafetten sonra olur ve gerekirse bu ziyafet verilinceye kadar çocuk altı ay veya daha fazla adsız bekletilebilir.”²²⁷

1. “Çocuğa yedi gün içinde ad verilmesi gerekir.
2. Çocuğa isim konurken anlamının güzel olmasına dikkat edilir.
3. Çocuk özel günlerde doğarsa ona uygun isimler verilir.
4. Çocuğun doğumda göbeği kesilirken göbek adı verilir. Bu isim ebesinin ismi olabilir veya başka isimler konur.
5. Özellikle hocanın ad koyması istenir. Hoca bulunamazsa aileden en yaşlı kişi çocuğa ad verir.
6. Doğumdan üç gün sonra çocuk adı verme merasimi yapılır. Akraba ve yakınlar davet edilir. Çocuğun babası yoksa yakınlarından biri çocuğun kulağına ezan okuyarak adını koyar. Adı koyan kişi, çocuğun sağ kulağına üç defa ismini seslenir. Çocuğun adı böylece verilmiş olur.
7. Çocuğa verilen isim tutmamışsa çocuk çok hastalanır. Çocuğun iyileşmesi, yaşaması için yedi tane soğanın yeşil dalları kesilerek eşitlenir. Her birine ayrı bir isim verilir. Hangisi sabaha kadar diğerlerinden fazla uzamışsa çocuğa o isim verilir.”²²⁸

“Yeni doğan çocuğu, bir araziye veya yeni icat edilen bir ürünü isimlendirme Türk halk kültüründe ayrı bir zenginliğinde sahip alandır. Tarihin derinliklerinden itibaren

²²⁶Kibar, a.g.e., s. 24

²²⁷Çelik, a.g.e., s. 315

²²⁸Girgin, a.g.t., s. 14

günümüze kadar süre gelen zaman içersinde Türklerin ad koyma hususunda ortaya koydukları örnekler oldukça dikkat çekicidir. Şekil, durum, olay, ay ve günün özelliği gibi faktörler ad koymada önemli bir rol oynamıştır. Söz gelişi; çocuklara isim koyma ile ilgili olarak tespit edilen hususlar şu maddeler altında toplanır:

- I. Çocuğun doğduğu gün, ay ve mevsimlerle ilgili adlar.
- II. Ziyaret ve yatırırlarla ilgili adlar.
- III. Allah'ın Esma'ül-Hüsna'daki bazı isimlerle, peygamberler ve din ulularıyla ilgili adlar.
- IV. Tarihi kahramanlar ve siyasi liderlerle ilgili adlar.
- V. Hayvanlarla, bitkilerle ve madenlerle ilgili adlar.
- VI. Çocuğun doğduğu yerle ilgili adlar.
- VII. Minnet, şükran, hayranlık ve dostlukla ilgili adlar.
- VIII. Ölen büyüklerle ilgili adlar.
- IX. Toponomik adlar.
- X. Coğrafi adlarla ilgili adlar.
- XI. Kozmik, meterolojik ve öğelerle ilgili adlar.
- XII. Soyut kavramlarla ilgili adlar.
- XIII. Kanyeli kelimelerle ilgili adlar.
- XIV. Moda ve kültür değiştirmeleriyle ilgili adlar.
- XV. Ebeveynin idealine göre konulmuş adlar.

“Konulan isimlerin dışında halkın koyduğu isimler vardır ki buna “lakap” denilir. Lakaplar kişinin fiziki veya ruhi durumuna göre konulur ve genellikle kişinin yüzüne karşı söylemez. Çünkü sözler daha çok ilgili kişinin gönlüne hoş gelmeyecek tarzda olan sözlerdir.”²²⁹

“Yukarıda bahsedildiği gibi kişi adları sahibinin kimliği hakkında bilgi verir. Kişinin kendi adının dışında göbek adı, lakabı, mahlası gibi belirteçler de o kişiyi tanımlamamıza yardımcı olur. Göbek adı kişiye ailesi tarafından verilir, lakabı arkadaşları tarafından verilir, mahlası da kişi kendi seçimiyle alır.”

²²⁹Kaya, a.g.e., s. 26-27

“Kişinin kendi istek ve seçimine bağlı olarak belirlenen takma addır. Edebî gelenekte çok yaygındır. Türkçe olanlar ya da, daha çok yabancı kelimelerle ve nispet ekiyle kurulur.

Bayramî, dadaloğlu, karacaoğlu, köroğlu, yalnız ozan, yetik ozan; avnî, bakî, dâî, fuzûlî, muhubbî, murâdî, neşri, peçevî, seyrânî, reyhanî, şehriyâr, zihnî...”

“Gökten inen apışır Her adama yapışır”

Ad kültürümüzde böyle bir bilmeceyle anılmaktadır. Her insanın bireysel kişiliğini belirlemiş olan bir adı vardır.”²³⁰

“Alplar topluluğa katılma töreni, gencin yeni doğmuş gibi, değerlendirmesi esasına dayanmaktadır. Bu da önceki hayatı kayda değer bulunmayan gence, bir ad koyma veya adın yanına yeni bir ad ekleme şeklinde olmaktadır.”²³¹

“Göçebe Türk destanlarında kahramanın doğum ve ona ad verilmesi klişe halinde tekrarlanan bir motiftir. Bir han veya beyin evladıdır. Meşhur kahramanların veya “aziz”lerin mezarlarını ziyaret ederek onların “ervahına” kurbanlar kesiyor. Kurbanlar boz donlu (kır) aygır veya kısraktır. Hanım bir oğlan doğuruyor. Kahramana ad verme merasimi Yakut, Altay-Yenisey, Kazak-Kırgız ve eski Oğuz destanlarında farksız olarak görülür. Han veya bey oğluna ad vermelerini halkına emrediyor. Kimse ad bulamıyor. O zaman “boz atlı bir er” peyda oluyor ve çocuğa ad veriyor.”²³²

“Eski Türklerde, ulus için büyük işler yapan, kahramanlık gösteren zatların adlarını değiştirerek, ona yeni bir ad vermek âdeti de vardı. Bu değiştirme, bazen kurultayca yapılırdı. Mesela Cengiz Haz (Timuçin) ile Kök-Türklerden Kutluk Han (İdat Şat) bu suretle ad almışlardır. Eski Türkler, Araplar gibi, adı gökten inmiş telakki etmezlerdi. İnsan, hak kazandığı, layık olduğu adı alırdı. Bu sebeptendir ki, Türk adları hem güzeldir, hem de büyük bir anlam ve değer ifade ederler.”²³³

²³⁰Altun, a.g.e., s. 170-171

²³¹Duymaz, a.g.m., s. 117

²³²Abdulkadir İnan, “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları Ad Almaları ve Başka Hususiyetleri”, **Yücel**, XI., (65), (1940), s.206

²³³M. Şakir Ülkütaşır, “Türklerde Adverme ile İlgili Âdet ve İnanmalar”, **Türk Kültürü**, (10), (1963), s. 7-8

Kişinin kimliğini veren ad verme işi destanlarda ayrıntılı bir şekilde verilmiş, uzun uzadıya anlatılmıştır. Ad verme konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Alpamış destanında baybörünün karısı hamile kalır dokuz ay sonra bir oğlu bir sene sonra da bir kızı olur. Oğullarının adını Alpamış, kızlarının adını Karlığaş koyarlar.

“Katını jükti bolıp, toğız ay, on künde bala tuvıp, uğılının atın Alpamış koydı. Artınan bir jasar bolıp Karlığaş tuvdı.

Hanımı hamile kaldı, dokuz ay on gün sonra oğlu doğdu. Adını Alpamış koydu. Bir sene sonra kızı Karlığaş doğdu.”²³⁴

Battal Gazi Destanı’nda Cafer müslüman olan Ahmer’e Ahmet Turan, Ahmet Turan da Cafer’e Battal adını koyar.

“Ahmer: -Ya Cafer! Sana bir lakap koymak istiyorum, bende hatırın kalmasın, dedi.

Cafer: —İyi olur, dedi.

Ahmer :—Senin adın Battal olsun, dedi.

Battal:— Ben de sana bir ad koyayım, dedi.

Ahmer:—İyi olur, dedi.

Cafer:—Senin adın, Ahmet Turan olsun, dedi.

Mutlu ve şen oturdular. Battal Gazi çok şükretti.”

Yine aynı destanda ad verme geleneğinde bir farklılık görülür. Battal burada Müslüman olanların adını değiştirir. Kılâb’ın oğlunun adını İsmail koydu.

“Müslüman oldu. Seyit onun adını İsmail koydu. Yemliha’nın adını da Ahmet olarak değiştirdi.”

Yine aynı destanda daha önce de karşılaşılan bir şekilde daha çocuk olmadan babası tarafından ad koyulur. Battal’ın bir oğlu olur ve adını Beşir koyar.

²³⁴Üçüncü, a.g.e., s.76-77

“Seyyit unutmayacağım diye söz verip, dört mücevherle birlik te dizilmiş bir pazubant verdi ve:

—Eğer oğlan olursa, pazubantı koluna bağla, adını Beşi koy. Eğer kız olursa boynuna asıp, adını ne gerekirse koy, dedi.”²³⁵

Bozoğlan Destanı, Türk dünyasında çok yaygın olarak bilinen bir destandır. Gerçekte destanda anlatılan Bozoğlan’ın değil Bozoğlan’ın yeğenleri Yusuf Bey ve Ahmet Bey’in yaşadıklarıdır. Bu nedenle destan Yusuf Beg-Ahmed Beg adıyla daha çok bilinmektedir. Yusuf Bey ve Ahmet Bey’in doğup büyümeleri, dayılarının yanından ayrılmak zorunda kalışları, yiğitlikleri, esir oluşları, esaretten kuruluşları gibi birtakım olaylar dizisini anlatır.

Bozoğlan Destanı’nda Bozoğlan kız kardeşini müridi olan Akıl Han ile evlendirir. Bu evlilikten iki tane erkek çocuk dünyaya gelir. Bozoğlan birinin adını Yusuf Beg diğlerinin adını Ahmed Beg koyar.

“huda- yı te’ala iki ferzend bedri birini atını yusuf beg koydı birini atını ahmed beg koydılar yeti yaşar boldılar amma ilm-i sipahgerlikni örgendiler...”²³⁶

Dede Korkut Hikâyeleri’nin birincisi olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nde Dirse Han’ın oğlu büyür ve babasının ordusuna karışır. Bir gün Bayındır Han bir toy düzenler. Bu toyda bir boğa ile bir buğrayı yarıştırlar. Fakat ordu çocuklarıyla oynarken boğayla karşılaşan Dirse Han’ın oğlu ondan kaçmaz ve onu yener. Bu demektir ki bu çocuğa bir ad verilme vakti gelmiştir. Dede Korkut gelir bu çocuğa yaptığı kahramanlığa uygun olarak Boğaç Han adını verir.

“Meğer hanum, Bayındır Hanun bir bugası var idi, bir dahı buğrası var idi. Ol buğa katı taşu buynuz ursa un gibi ügidür idi. Bir yazın bir güzin buga ile buğrayı savaşıdururlar idi, Bayındır Han kalın Oğuz bigleri ile tamaşaya bakar idi, teferrüc ider idi.”

“Meğer sultanum, gine yazın bugayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından üç kişi sol yanından demür zincir ile bugayı tutmuşlar idi. Gelüp meydan ortasında

²³⁵Köksal, a.g.e., s. 45-45

²³⁶Hülya Eraslan-Erol, **Bozoğlan (Yûsuf Beg-Ahmed Beg) Destanı**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008, s. 95

koyuvirdiler. Meğer sultanım, Dirse Hanun oğlançuğuç dahı ordu uşağı meydanda aşuk oynarlar idi. Bugayı koyuvirdiler, oğlançuklara kaç didiler. Ol üç oğlan kaçdı. Dirse Hanun oğlançuğı kaçmadı, ağ meydanun ortasında bakdı turdı. Buğa dahı oğlana sürdi geldi. Diledi ki oğlanı helak kılayidi. Oğlan yumruğıyle buğanun alnına kıya tutup çaldı, buğa götin götin gitdi. Buğa oğlana sürdi girü geldi. Oğlan yine buğanun alnına yumruğıyla katı urdı. Oğlan bu katla buğanun alnına yumruğunu tayadı, sürdi meydanun başına çıkardı. Bugayla oğlan bir hamle çekişdiler. İki talusunun üstine buğanun köpük turdı. Ne oğlan yener, ne buga yener. Oğlan fikr eyledi, aydur: Bir tama direk ururlar, ol tama tayak olur, ben bunun alnına niye tayak olurın tururın didi. Oğlan buğanun alnından yumruğun giderdi, yolından savuldi. Buga ayağ üstine turamadı, düşdi tepesinün üstine yıkıldı. Oğlan pıçağına el urdı, buğanun başını kesdi. Oğuz bigleri gelüp oğlan üstine yığnak oldılar, Tahsin didiler. Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kosun, bilesinçe alup babasına varsun, babasından oğlana biglik istesin, taht alı virsün didiler.”

“Çağırdılar Dedem Korkut gelür oldı. Oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut oğlanun babasına soylamış, görelüm hanum ne soylamış:

Aydur:

Hey Dirse Han biglik virgil bu oğlana

Taht virgil erdemlüdür

Boynu uzun bidevi at virgil bu oğlana

Biner olsun hünerlüdür

Ağayıldan tümen koyun virgil bu oğlana

Şişlik olsun erdemlüdür

Kaytabandan kızıl deve virgil bu oğlana

Yüklet olsun hünerlüdür

Altun başlu ban iv virgil bu oğlana

Kölge olsun erdemlüdür

Çiğni kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana

Geyer olsun hünerlüdür

Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senin oğlun, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi. Dirse Han oğlana biglik virdi, taht virdi.”²³⁷

Dede Korkut Hikâyeleri’nin üçüncüsü olan Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi’nde babasının kendisine hediye alması için gönderdiği bezirganları düşmandan kurtaran Beyrek, ad almayı hak etmiştir. Dede Korkut gelir baban seni Bamsam diye sever diyerek adını Bamsı Beyrek koyar.

“Pay Pürenün oğlı biş yaşına girdi, biş yaşından on yaşına girdi, on yaşından on biş yaşına girdi. Çaya baksa çalımlu çal-karakuş erdemlü bir gözel yahşı yigit oldı. Ol zamanda bir oğlan baş kesmese kan dökmese ad komazlar idi. Pay Püre Bigün oğlı atlandı, ava çıkdı. Av avlarken babasının tavlası üzerine geldi. İmrahor başı karşıladı, indürdi, konukladı. Yiyip içüp oturlar idi. Bu yandan dahı bazirganlar gelübeni Kara Dervend ağzına konmışlar idi. Yarımasun yarçımasun, Evnük Kalasınun kânrleri bunları casusladı. Bazirganlar yatur iken ganl ile biş yüz kânır koyuldılar, çapdılar, yağmaladılar. Bazirganun ulusu tutuldu, kiçisi kaçarak Oğuz geldi. Bakdı gördi Oğuzun uçında bir ala sayvan dikilmiş, bir imirze hub yigit kırk yigit ilen sağında ve solında oturlar. Oğuzun bir yahşı yigidi ancak, yoriyayım meded diyeyim didi. Bazirgan aydur: Yigit yigit big yigit, sen benüm ünüm anla sözüm dinle, on altı yıldur kim Oğuz içinden gitmiş idük, dan dansuh kanr malın Oğuz biglerine getürür idük. Pasınun Kara Dervend ağzına dös virmiş idük, Evnük kalasınun biş yüz kanrı üzerümüze koyıldı. Kardaşum tutsak oldı, malumuzu rızkumuzu yağmaladılar girü döndiler, kara başum götürdüm sana geldüm, kara başun sadakası yigit meded mana didi. Bu kez oğlan şarab içerken içmez oldu, altun ayağı elinden yire çaldı, aydur: ne didüğümü yetürün, geyümüm ile menüm şahbaz atumu getürün hey, meni seven yigitler binsünler didi. Bazirgan dahı önlerine düşdi, kulağuz oldı.”

“Kâni dahı düşüben bir yirde akça üleşmekdeydi. Bu mahalde erenlerün meydanı arslanı pehlivanların kaplanı boz oğlan yetdi. Bir iki dimedi kanrlere kılıç urdı, baş kalduran kanrleri öldürdi, gaza eyledi, bazirganların malını kurtardı. Bazirganlar aydur: Big yigit bize sen erlük işledün, gel imdi begendüğün maldan al didiler. Big yigidün gözi bir deniz kulunu boz aygırı tutdı, bir de altı perlü gürzi, bir de ağ tozlu yayı tutdı, bu üçünü

²³⁷Ergin, a.g.e., s. 81-83

begendi. Aydur: Mere bazirganlar bu aygırı ve dahı bu yayı ve bu gürzi mana virün didi. Böyle diğec bazirganlar saht oldı. Yigit aydur: Mere bazirganlar çok mı istedüm didi. Bazirganlar ayıtdılar: Ne çoğ olsun, amma bizüm bir bigümüz oğlı vardur, bu üç nesneyi ana armağan aparsavuz gerek idi didiler. Oğlan aydur: Mere bigünüz oğlı kimdür? Ayıtdılar: Pay Pürenün oğlı vardur, adına Bamsı dirler didiler, Pay Pürenün oğlı oldugın bilemediler. Yigit parmağın ısırdı. Aydur: Bunda minnet ile almakdan ise anda babam yanında minnetsüz almak yigdür didi. Atın kamçıladı, yola girdi. Bazirganlar ardından baka kaldılar, vallah yihşı yigit mürüvvetlü yigit didiler.”

“Boz oğlan babasının ivine geldi. Babasına haber oldı bazirganlar geldi diyü. Babası sevindi, çetir otağ ala sayvan dikdürdi, ipek halıçalar saldı, kiçdi oturdı. Oğlını sağ yanına aldı. Oğlan bazirganlar hususından bir söz söylemedi, kanrleri kıdugın anmadı. Nagahi bazirganlar geldiler. Baş indürüp selam virdiler. Gördiler kim ol yigit kim baş kesüpdür kan döküpdür Pay Püre Bigün sağında oturur. Bazirganlar yorındılar, yigidün elin öpdiler. Bunlar böyle idiçek Pay Püre Bigün acığı tutdı, bazirganlara aydur: Mere kavat oğlı kavatlar ata turur iken oğul elin mi öperler. Ayıtdılar: Hanum bu yigit senün oğlun mıdur? Beli benüm oğlumdur didi. Ayıtdılar: İncinme hanum evvel anun elim öpdüğümüze, eger senün oğlun olmasa idi bizüm malımız Gürcistan’da gitmiş idi, hepümüz tutsak olmuş idi didiler. Pay Püre Big aydur: Mere benüm oğlum baş mı kesdi kan mı dökdi? Beli baş kesdi, kan dökdi, adam ahtardı didiler. Mere bu oğlana ad koyasınca var mıdur didi. Beli sultanum artukdur didiler.”

“Pay Püre Big Kalın Oğuz biglerini çağırđı konukladı. Dedem Korkut geldi, oğlana ad kodı, aydur:

Ünüm anla sözüm dinle Pay Püre Big
Allah Ta’ala sana bir oğul virmiş tuta virsün
Ağ sancak götürende müsülmanlar arhası olsun
Karşu yatan kara karlu tağlardan aşar olsa
Allah Ta’ala senün oğluna aşut virsün
Kanlu kanlu sulardan kiçer olsa kiçüt virsün
Kalabalık kanre girende
Allah Ta’ala senün oğluna fursat virsün
Sen oğlunu Bamsam diyü ohşarsın

Bunun adı boz aygırlu Bamsı Beyrek olsun

Adını ben virdüm yaşını Allah virsün

Didi. Kalın Oğuz bigleri el götürdüler dua kıldılar, bu ad bu yigide kutlu olsun didiler...²³⁸

Dede Korkut Hikâyeleri'nin sekizincisi olan Basat Tepegözi Öldürdüğü Hikâye'de Dede Korkut Aruz Koca'nın oğlunun adını Basat koyar.

“Ulu kardaşun adı Kıyan Selçukdür, senün adun Basat olsun, adunı men virdüm yaşunı Allah virsün didi.”²³⁹

Danişmend Gazi Destanı'nda Gülnuş Banu ile Danişmend Gazi'nin bir oğulları olur ve adını Gazi Bey koyarlar.

“Melik: - Onun adı Gazi Bey olsun, dedi. Melik buyurdu yüz yük mâl Amasya'ya gönderdi.”²⁴⁰

Köroğlu Destanı'nda Köroğlu Han Nigar'ın yanından ayrılırken karısına tembihte bulunuyor. Oğlu olursa ona Hasan Bey, kızı olursa kendi istediği bir isim koymasını söyler.

“Köroğlu ise, Han Nigar'a döndü, ki «Ey güzel, Çamlıbel aklıma düştü. Keleşlerim yadıma düştü. Ben senden ayrılıyorum. Olur, ki ara yerde bir iki ay gecikirim; yolcunun geleceğini Cenâb-ı Allah bilir. Ey sevdiğim, oldu, ki gittim de, belki vadem yetmiş ölürsem, her zaman için vasiyet iyidir, sana şimdi otur vasiyet yapayım!». Nigar Köroğlu'nun yanına oturdu. Köroğlu döndü, ki «Ey güzel, ben oldu, ki öldümse, benden bir evlad olur, kız olur, oğul olur, bilmem, Allah bilir. Kız oldu ise, adını sen koy! Ne koyarsan koy! Yok, oğul evladı oldu ise, adını Haşan Bey koyarsın. Benim bu oğlan büyüüp, akıl kemal olduktan sonra, baban Köroğlu'dur diyesin; babanın Çamlıbel'i vardır diyesin. Eğer benim evladım ise, gelir benim yurduma sahiplik eder. Yok kız olur, adım ne koyarsan koy! Akıl buluş olduktan sonra, kimi istersen, ucuz pahalı deme, ver gitsin! O adamı, ağlatma!

²³⁸Ergin, a.g.e., s. 118-121

²³⁹Ergin, a.g.e., s. 207

²⁴⁰Sert ve Biçer, a.g.e., s. 259

toyunu düğününü tut da, ver gitsin! Ey Nigar, ahân kolumun pazubendini, eğri kılıcımı, emanet ko-yorum yanma, sana yadigar olsun! Eğer oğlum oldu kılıcımı beline, pazibendimi koluna -bağlarsın. Benim evladım ise, gelir benim yurduma sahiplik eder. ». Han Nigar, O zaman döndü, ki «Köroğlu, demek sen gelmiyecekmisin?». Dedi: «Kan, geleceğim ama, yani ölürsem, sana bu vasiyetleri yapıyorum. Elbette geleceğim, ölmedimse, çocuğumun adını ben kendim koyânnü». Kadın da anladı, ki evet vasiyet her zaman için iyi. «Pekâlâ Köroğlu».”

“Köroğlu tavlada Kırat'ı timar edip, kendi eliyle terkiyi bağladı. «Ey Han Nigar!». «Buyur, —dedi— Köroğlu!». «Han Nigar, benimle beraber Kırat'ım da evlendi. Eğer kıratımdan da bir tay zuhur ederse, o tayın da ismini Kamer Tay koyarsın». Han Nigar, ona da «Pekey!» dedi. Köroğlu bu vasiyetleri yaparak, beyler, Kıratı çekti tavladan.”²⁴¹

Manas Destanı'nda dört ulu peygamber Yakub-bay'ın oğluna Manas koyar.

(30)

“kuşbaşı eyerli, gök çapanlı
Hokand'ı yerle bir edip yok etse,
yaralı e şekli, de silmiş damlı
Şartları yerle bir edip yok etse,
çürük bellemeli, kuru kargılı

(35)

Kazak'ı yerle bir edip yok etse,
hep açgözlü,
yiyip-içip doymayan
Kırgız 'ı yerle bir edip yok etse

...

(40)

Yakup Han, Çıyrıçı'nın beline bir sadak bağlattı
ve O'ndan şimdi bir oğlan doğurttu.
(Yakup Han) oğlunun yüzüne baktı,
beyaz eti pamuk gibi, kemikleri bakır gibi (idi)

²⁴¹Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 101-102

(45)

(O'nun doğumunun şerefine) Bir ak kısrak kestirdi;

Yakup Han, doğan oğlunun adını

DÖRT ULU PEYGAMBER'e "MANAS" koydurdu. .

Dört Peygamber O'nu kucakladı.”²⁴²

Baybiçe babası Kara Han’a sığınır ve böylece oğlu burada büyür.

(540)

“Kara Han alıp baktırıp,

ala donlu kısrak saldırıp,

inceleme için halkım toplayıp,

tepeleme kısrak kestirip,

bütün yurdu bir araya toplayıp,

(545)

ülkesine bir ziyafet çekti.

Kanıkey'in çocuğuna

adını koyuversin deyip,

orada toplanan en yaşlılara,

gençlere baktı.

(550)

Genç yiğide baktı,

yiğit çocuğa baktı.

Çocuk yeri deşip baktı,

adını koyuvermedi.

(hiçbir) söz söylemeden durduğunda,

(555)

Ak boz atı var olmuş.

Asa baston elinde,

ak sakallı bir kişi,

Kara Han 'in önüne,

yaklaşıp gelip durdu.

(560)

²⁴²Gülensoy, a.g.e., s. 30

Ak sakallı (şöyle) dedi:

“Bu çocuğun adını,
toplana halkın bilmiyorsa,
ben (onun) adını koyuvereyim,
ver çocuğunu elime!”

(565)

Çocuğu alıp geldi,
kucağına koyup aldı.

O zaman (şöyle) dedi ak sakal:

“Bel etrafında dönünce,
bel gibi kızıl söğüt bitsin!

(570)

işlerini dost Tanrı kayırsın!

Ev etrafında dönünce,
ev gibi kızıl söğüt bitsin!

Koca Kidir dost olsun,
bem, keçiden kalan oğlak, bem,

(575)

Manas'tan kalan kesik kulak, bem
mızraktan kalan bayrak, bem,
Manas'tan kalan belek, bem,
kara kanlı, sebatlı,

Han Semetey bu olsun!

(580)

Büyük babasını öldürsün!

Kavgacı kesik kulak bu olsun!

Beşikte yatıp kapışmaya hazırlansın!

Beş yaşında oba yağmalasın!

Doğmadan yatıp cesurluk taslasın!

(585)

Tüneğinden düşmeyip çırpınsın!

On beşinde ok atsın!

On beşine bastığında,

çok kalabalık halk toplansın!
Han Semetey bu olsun!”²⁴³

Semetey’in oğluna Ay Koca Seytek adını verir.
(1480)

“Korkusundan Er Kıyas
Ay Çörök’ün çocuğunu
(1485)

kucağına koyup verdi,
büyük toy yaptı.
Tabüyetindeki halklarını
sabah ezanından itibaren kurdu
akşam geç vakte kadar durdu.
(1490)

Çocuğa ad koyan kişi yok(tu).
Akşamın beşi olduğunda,
Altın sakallı Ay Koco
gökyüzünden dönerek inip geldi.
Yere inince (şöyle) dedi:
(1495)

“Yedigerli Er Kıyas oğlum
halkı sabah ezanında kurdunuz, balam,
akşam geç vakte kadar kurdunuz, balam,
ne öğüt vardı, balam!”
O zaman (şöyle) dedin Er Kıyas:
(1500)

“Sevgili Ay Koco'm,
halkı sabah ezanında kurdum, Koco'm
akşam geç vakte kadar kurdum, Koco'm,
bir çocuğum vardı, Koco'm,
ad koymaya kişi yok, Koco'm. “
(1505)

²⁴³Gülensoy, a.g.e., s. 301-302

Ay Koco durup (şöyle) dedi:

“Adı yok çocuk bu ise, balam,
ad koymaya kişi yok ise, balam,
adım (ben) koyuvereyim, balam,
Semetey'in çocuğu
(1510)

Seytek olsun!”

Ay Koco adını koyduktan sonra,
gözden kayboldu.”²⁴⁴

Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan’ın iki eşinden altı oğlu olur ve onlara Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz koyarlar.

“birinçisige kün ad koydılar, ikincisige ay ad koydılar, üçüncüsüge yulduz ad koydular.

Birincisine Gün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne Yıldız adını koydular.

birinçisige kök ad koydılar, ikincisige tag ad koydılar, üçüncüsüge tengiz at koydular.

Birincisine Gök adını koydular; ikincisine Dağ adını koydular; üçüncüsüne Dengiz(Deniz) adını koydular.

Destanın bu kısmında da Oğuz Kağan beylerine yaptığı işlerden ve meziyetlerinden dolayı isimler veriyor.

Baluknı kadagiagu kerek turur, sen takı urşkılardın song baluknı benge saklap keligil, tep tedi. (Onun için ona Saklap adını koydu ve onunla dost oldu.) Ay ay, sen munda beg bolung, Kıpçak tegen sen beg bolung, tep tedi. (Sen burada bey ol; senin adın Kıpçak Bey olsun dedi.) Ay, sen munda beglerge bolgıl başlık, ma menglep senge at bolsun kagarlık, tep tedi. köp erdini soyurkadı; ilgerü kitdi. (Sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyen Karluk olsun dedi.) Sen munda kal, aç kalık. açgungdun song kil orduga, tep tedi. (Sen burada kal ve çatıyı aç; açtıktan sonra orduya gel. Bunun üzerine ona Kalaç

²⁴⁴Gülensoy, a.g.e., s. 355

(Kal! Aç!))koydu ve ilerledi.) Kanga kanga birle ölügni tirig yürügürsün, kangalug senge at bolguluk kanga belgürsün, tep tedi; kitdi. (Kanga kanga ile cansız canlı yürütsün; sizin adınız Kangaluğ olsun ve (bunu) araba göstereyim(?) dedi ve gitti.)”²⁴⁵

“Oğuz-Han, babası ve amcalarının oğulları ile savaşırken, onlar da şehirleri yağma ediyorlar ve her tarafı harabeye çeviriyorlardı. Oğuz –Han da savaşlar sırasında pek çok kıymetli şeyler ele geçirmişti. Bu zamana kadar Oğuz-Han’ın halkı savaşta elde ettikleri malları, dört ayaklı hayvanlara yükler ve bu yolla evlerine götürürlerdi. Fakat bu sıralarda, Oğuz-Han’ın akrabalarından olan ve onunla birlikte vuruşan bazı kimseler düşünerek kağrı’yı icad etmişlerdi. Elde ettikleri malların hepsini kağrıya yükleyerek evlerine götürdüler. Bu sebeple Oğuz-Han, kendisinin bu akrabalarına “Kanklı” adını verdi. Kanklı’ların bütün soyları, Oğuz-Han’ı destekleyen ve ona böyle bir kağrı arabası yapan bu boylardan gelirlerdi.”

“Oğuz –Kağan vaktiyle İt-Barak adlı bir kavimle savaşmış, fakat mağlup olmuştu. Bunun üzerine iki büyük ırmak arasında bulunan bir adaya gitmiş ve bir süre bu adada kalmıştı. İşte tam bu sırada, kocası savaşta ölen kadınlardan birinin doğum ağrıları tutmuş ve doğumu yaklaşmıştı. Etrafta sığınacak hiçbir yer yoktu. Çaresiz olarak kadın bir ağaç koğuşuna girmiş ve orada doğurmuştu. Bunu gören beğler, hemen gelir ve kadının durumunu Oğuz-Han’a anlatırlar. Oğuz –Han kadına acır ve şöyle der:

“Mademki bu kadının kocası şehit olmuştur ve bu çocuğun da benden başka kimsesi yoktur, şu halde bu doğan çocuk da benim oğlumdur. Bundan sonra herkes, bu çocuğu Oğuz-Han’ın bir oğluymuş gibi saydılar ve ona öyle baktılar. Oğuz –Han ona Kıpçak adını verdi. Kıpçak sözü Türkçede, ‘içi çürümüş ve oyulmuş ağaç’ demektir. Kabuk anlamına gelir ve bu sözden bozulmuştur. Kıpçakların hepsi, onun soyundan gelir.”

“Söylediklerine göre Oğuz-Han Gur ve Garcistan vilâyetlerini zaptedip yurduna dönerken, yolda çok büyük bir dağa erişmiş. Mevsim kış olduğu için, çok fazla miktarda kar da yağmış imiş. Kar yağışının fazla olması sebebiyle, yollarını şaşırmış olacaklar ki, birkaç ev halkı, Oğuz-Han’dan ayrı düşmüşler. O çağda, herhangi bir kimsenin ordudan

²⁴⁵Büyük Türk Klasikleri, a.g.e., s. 48, 50-51

geri kalması, Oğuz-Han'ın yasasına aykırı idi. Bu sebeple Oğuz-Han, onların yaptıkları bu ihmali beğenmemiş ve şöyle demişti:

“Nasıl olur da bir insan, yağın kar yüzünden geri kalır?” Bundan sonra da bu geri kalan adamlarına, Karlık, yani ‘kar adamı’ adını verdi. İşte Türklerin Karluk boylarının hepsi geride kalan Oğuz-Han'ın bu adamlarından türemişlerdir.”¹⁷³

“Söylediklerine göre Oğuz-Han İran’a bir akın yapmış, Isfahan’ı alarak geriye dönmüştü. Bu sırada, askerlerinden birinin karısı doğurdu. Yeteri kadar yiyecek bulamadıklarından annenin sütü yoktu ve bu yüzden çocuk aç kalmıştı. Aile, yiyecek bulacağız diye etrafta dolanırken, orduya yetişememiş ve dolayısıyla geride kalmıştı. Çocuğun babası, bu sırada bir sülün kuşunu yakalayan bir çakal görür ve eline geçirdiği bir sopa ile çakalı kovalar. Bu kovalama o kadar sür’atli ve uzun olur ki, en sonunda çakal, sülünü ağzından bırakmak zorunda kalır. Adam sülünü alır, pişirir ve karısına yedirir. Bunun üzerine kadının sütü gelir ve çocuk doyar. Çocuklarını doyuran anne ve baba, hızla yürüyüp Oğuz-Han’ın ordusuna yetişirler. Bu çağda hiçbir kimse, her ne sebeple olursa olsun ordudan geri kalamazdı. Bu Oğuz-Han’ın bir yasası idi. Oğuz-Han bunları görünce canı sıkıldı ve onlara “Kal aç!” dedi. Bu “Aç kal!” demektir. Bu sebeple onların soyundan türeyen ulusa “Kalaç” derler.”²⁴⁶

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı’nda kız kardeşi erkek kardeşine artık ad almasının zamanı geldiğini söyler. Bunun üzerine bir ihtiyar gelir ve her ikisine de ad verir. Kıza Altın Tana, erkeğe Altın Tayçı adını verir.

4

“Pîlar törtele ödur-kelip, aş-pa tabak çip odurğan tuştarında odurçutkan kışçak erbektep odur. “Eze, tun mam, adan çajına adı şolannı adatpân, er karızı karırğa etçan-ma. Püngü künde ak çazığa sığıp, adın adadıp, şolannı kırtıp kör!” ' tcdi. Anı ukkan içezi kırık katpas tübüne kirip, âlğ kiji ijip töspas ala kör şarağa ayran kımıs urb-alıp, Ölakka akkelip tudaperdi.

5

²⁴⁶Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c. 1, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 2003, s. 169, 171, 173, 177-178

Ölak ula kör şaranı tudunm-alıp ak çazığa pâs-pardı. Ülgen tübün üze kıyğırdı, çaştın tübün çara kıyğırdı. “Adım adaçan kiji alıma kelzin! Adım adabas kiji çağın paspazın!” Ölak tura-tura kelgeni-üş künge şığara turdu. Çakşılar adavğa egenişçalar, çaballar adarğa at tabınmânçalar. Üş künnün pajında ak talaydı kaştap, ala kamış tayanğan apşiy kiji pâs-kelça. Çol salbân kijinin çodazına sap kelça; sol salgan kizinin pazına sap kelça. Apşiy kiji kele kele kelgenin-ölaktın kırığına kelip, ayttı: “Eze, ak kannın palazı, mındağı cılğan kalık çonda sen adın adaçan kiji şığışpânça-ba? Ulug kiji men adap perzem adı şabın rakka parğay-ne!” -ölak ayttı: “Ada per, apşiy, ulug kiji adağan at şiyinçik tep, ukçanım”.

6

Ölak ala kor çarazın apşiyge tuda perdi. Apşiy sıranay tın-ma salır ertisti. Sagalı sarbaya, pürnu tardaya ezirdi. Apşiy kıyğırdı: “At polza at pozlun! At polbaza, çel kaksın! Pürnap tugan kizinin peçennin adın adaçan. Ak kan abalığ Altın Arığ eneliğ Altın Tana polzin! Altına münçen adı atşınığı ak sar'ât polzin. Ak sar'âttın üstüne münçen altınığı çer tuyug küştük, üstüngüzü tegri tuyug küştük Altın Tana polzin!”tedir.

7

Apşiy iginçizin öläktın adın adapça. “Ak kan abalığ, altın arığ eneliğ altına münçen adın at şınığı ak kır-at polzun! Üstüne münçen külüğü altın tayçı polarzın. Ak kır-at aşpânda ajıg-da pütkül kalbazın, sen, altın tayçı keşpende keşig-de pütkül kalbazın!” apşiy ayttı: “Eze, altın tayçı palam, altın örgeni körzen, nönun pözü pölça!” altın tayçı öläk altın örgezin körzeni-pirdâ nebe çoğul. Âlında turğan apşıydin turğan çeri par, pargan çeri çoğul.

4

Bunların dördü oturup aşını-yemeğini yediklerinde karşıda oturan kız söyler; “Hey, kardeşim atarı yaşına dek, adını namını koydurtmadan ihtiyarlayacak mısın? Bugünkü günde ak bozkıra çıkıp adını koydurup, namını verdir. “dedi. Bunu duyan anası kırk odanın dibine girip, aplal kişi içemez alaca boz kâseye ayran-kımız doldurup oğlana getirip verdi.

5

Oğlan alaca boz kâseyi alıp, ak bozkıra çıktı. Gök dibini yararcasına bağırdı. Yer dibini delercesine bağırdı. “Adımı koyacak kişi karşıma gelsin! Adımı koyamaz kişi yanıma yaklaşmasın!” Oğlan dura dura bekler de, üç gün boyunca bekledi. İyiler ad koymaya cesaret edemezler, kötüler koyacak ad bulamazlar. Üç günün sonunda ak denizin kenarından ala kamışa dayanan ihtiyar kişi gelir. Yol vermeyen kişinin baldırına vurup

gelmekte, yol veren kişinin başına vurup gelir. İhtiyar adam gele gele geldiğinde, oğlanın yanına gelip söyledi: “Hey, Ak Kağan'ın çocuğu, bunca toplanan halktan-tebaadan senin adını koyacak kişi çıkmadı mı'? İhtiyar ben, adlandırıp versem adın namın uzağa gider mi!” Oğlan dedi: “Adlandırırver İhtiyar, ulu kişinin koyduğu ad, gerçek diye duydum.”

6

Oğlan ala boz kâsesini ihtiyara sundu. İhtiyar bir nefeste onu bitirdi. Sakalı dağılıncaya, burnu şişinceye dek esridi. İhtiyar bağırdı: “At ise at olsun, at değilse yel kapsın! Önce doğan kişinin, ablanın adını koyayım. Ak Kağan atalı, Altın Arığ analı Allın Tana olsun! Allına bindiği atı, atiar iyisi ak kızıl at olsun! Ak kızıl atın üstüne binen alttaki yer gibi güçlü, üstteki gök gibi güçlü Altın Tana olsun!” demiş,

7

İhtiyar ikinci olarak oğlanın adını koyar: “Ak Kan atalı, Altın Arığ analı, bindiği atı, atlar atı ak kır at olsun! Üstüne binen yiğidi Altın Tayçı olursun. Ak kır atın aşamadığı aşıl İliç kalmasın, sen. Altın Tayçı'nın geçemediği geçit hiç kalmasın!” İhtiyar söyledi: “Hey, Altın Tayçı yavrum, altın otağım görsen hangi mucizeler olmakta!” Altın Tayçı oğlan altın otağına bakmış ki, bir şey yoktur. Karşısında duran ihtiyarın duran yeri var, varan yeri yoktur.”²⁴⁷

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı'nda Altın Tayçı'nın oğlu büyür ve ad alacak yaşa gelir. Oğlan eline bir kâse alır bozkıra çıkar ve kendisine kimin ad verebileceğini sorar. Sonunda bir ihtiyar gelir ve oğlana Aba Kulak adını verir.

64

“Çada-çada kelgende-ölak kiji şeninge çede pertir. Ölak ayttı: “Eze, içe, ala kör şarağa aş çazap per. Ayağımın ködürtüp, adı şolam adadıp, körey!” tedi. Anı ukkan içezi, kırık katpaş tilbüne kirip, âlig kiji izip töspas ala kör şarağa töldüra aş âşığa perdi. Olak ala kör şaranı tudunm-alıp, ak çazığa şığa pastı. Ülgen tübü üze kıyğırdı, çastın tübün çara kıyğırdı. “Adım adaçan alıma kelzin! Adım adabas çağın paspazın!” Olak tura-tura kelgenin-altı künge şığara tuttu.

65

Altı künnün pajında üş talaydı kaştap, ala kamış tayak tayanğan apşiy kiji pazıp kelça. Apşıydin karağının şılbağı puirnuna kırça. Purnunun şimirigi aksına kırçâ. Aksının şilegeyi töş töbere körlap kelça. Alıngı öbürün âlına üze pazıpça, kestringi öbürün keatine

²⁴⁷Ergun, a.g.e., s. 156-157

üze pazıpça. Apşiy çol salbân kijinin çodazına şabıp kelça, çol salğan kijinin pajına şâp kelça. Apşiy kele-kele kelgenin-olaktın kırığına kele perip, ayttı. “Eze, erke kençi palam, mındağı çılğan kalık çonunda senin adın adap perçen kiji şığışpadı-ba! Ulug kiji men adap perzem, adı şabın rakka parğay-ne!” tedi. -Olak ayttı: “Eze, apşiy, adı şolamnı adap per! Abazı çok kijige karıg terig-dâ adıçak polza adap per! Eldin çerin ebir-çörzem, adanarğa at kerek” olak apşiyge ala kor şarazın luda perdi.

66

Apşiy şıranay tın-ma salıp ertisti. Sagalı şarbaya ezirdi, purnu tardaya aksı ırbaya ezirdi. Apşiydin erbekterge aksı emen poldu. aydarğa sözün tabın mas poldu. apşiy ülgeni lübün üze kıyğırdı. çaştın түbün çara kıyğırdı. “At polza, at polzun! At polbaza, çel kaksın! Altın tayçı abalıg-zın, altın sabak enelig-zin, altına münçen adın attan artık ak kor-at polzun! Ak kor-attın üstüne münçen külüğü çarık çerge toldura tuğan aba kulak polzun! Ak kor-at aşpânda azıg-da pütkül kalbazın! Sen aba kulak kespemde kejik-de pütkül kalbazın! Talay kaştap çörzen, kan-ma ağış çör, taskıl töstep çörzen. min-me ağış çör! Alıptın tınına çedip. ârıgdın şajın kezip çörb-odur!”

64

Yaşaya yaşaya yaşadıklarında, delikanlı yaşına ulaşmış. Oğlan söyledi: “Hey, ana, alaca kâsede aş hazırlayıver. Kadehi kaldırtıp, adımını namımı koydurayım!” dedi. Bunu duyan anası, kırk odanın dibine girip aptal kişi içemez, alaca kâseyi doldurup verdi. Oğlan alaca kâseyi tutup ak bozkıra çıktı. Gök dibini yararcasma bağırđı, yer dibini delercesine bağırđı. “Adımını koyacak karşıma gelsin! Adımını koyamayanyanıma gelmesin!” Oğlan dura dura beklediğinde altı gün boyunca bekledi.

65

Altı gün sonra, ak denizin kenarından, ala kamış asaya dayanan ihtiyar kişi gelir. İhtiyarın gözünün suyu burnuna girer. Burnunun sümüğü ağzına girer. Ağzının tükürüğü döşüne akar. Önüne basıp, ön eteğini yırtar, ardına basıp arka eteğini yırtar. İhtiyar yol vermeyen kişinin baldırına vurur, yol veren kişinin başına vurur. İhtiyar gele gele geldiğinde, oğlanın yanına varıp söyledi: “Hey. tatlı yavrum, burada toplanan halktan tebaadan senin adını koyacak kimse çıkmadı mı! İhtiyar kişi ben, adlandırıp versem, adın namın ırağa varır mı!” dedi. Oğlan söyledi: “Hey, ihtiyar, adımını namımı ver! Alası yok kişiye, kötü de olsa bir isimcik ver! Elin yerinde gezersem, seslenilecek ad gerek.” Oğlan, ihtiyara alaca kâsesini sundu.

66

İhtiyar bir nefeste içiverdi. Sakalı dağılırcasma esridi, burnu şişercesine, ağzı açılırcasına esridi. İhtiyarın sözü, ağzı tatil oldu. Söyleyecek söz bulamaz oldu. İhtiyar, Gök dibini yararcasma bağırdı. Yer dibini delercesine bağırdı: “Ad olsa ad olsun, ad olmazsa yel kapsın. Altın Tayçı alalısın, Altın Sabak analısın, altına bindiğin at, atlar atı ak doru at olsun! Ak doru atın üstüne binen yiğidi, ak dünyayı doldurup doğan Aba Kulak olsun! Ak doru at, aşamayacağı aşıt kalmasın! Sen Aba Kulak'ın geçemeyeceği geçil kalmasın! Kenarından gitsen nehirler kan aksın! Dağ eteğinden yürüsen ceset yığılsın! Yiğidin canını alıp, masumun saçını kesip dur!”²⁴⁸

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı'nda Aba Kulak'ın bir oğlu olur. Bu oğlana ad vermek gerekir. Ay Sabak kırk odanın dibine gider, alaca boz kâseyi alır, oğluna verir. Oğlan bozkıra çıkar ve kendisine ad verebilecek kişi var mı, diye bağıırır. Bir ihtiyar gelir ve ona Çaş Pilek adını verir.

177

“Ölak altın ustal túbüne odur, aş-pa tabak çidi. Ölak ayttı: “Üş ak kannın üren çurttarın uzuttum, kiçig çurttarın kiştettim! Taş oçuktarın taladım, talay küllerin şaşım!” Olak ayttı: “Eze, İçe, ala kör şarağa aş caza per! Ayagımını ködürüp, adı şolamını adadayın! Kiji attıg polçan, kiyik tüktüg polçan!”

178

Ay sabak kırık katpaş túbüne kirip, alton kiji ijip tospas ala kör sarağa aş tudup şığıp, olakka perdi. olak kab-alıp, ak çazığa şığa pastı. Ülgen túbün üze kıyğırdı, çaştın túbün çara kıyğırdı. “Adım adaçan kiji alıma kelzin! Adım adabas kiji çağın paspazın! Adım adap pergen kiji çarnı mozük at mündürem, çağazı sîlig kep kezerim!”

179

Apşiy kiji kelip, olaktın adın adapça. “Aba kulak abalıg-zın, ay sabak enelig-zin! Kolazı kannın kır kor-adın münüp çörerzin! Kır kör-attın üstüne münçen çaş pilek polarzın! tep, adadı. “Sen, çaş pilek. Çağalığa tutturba, çarımğa pastırba, ergektige attırba, ernilige koptatpa! Çer altınan şıkkın üş karaktıg kara soğan seni ödure şâp parbazın! Künü çarıktan kelgen toğus köstüg altın ok seni ötüre oylap parbazın! Altın tana peçen kay şen çayalğan, sen olak şeni küştüg polarzın!” tep ayttı. Olak adın adadıp alıp, altın örge pazıp kirip, uzubustu.

177

²⁴⁸Ergun, a.g.e., s. 174-175

Oğlan allın masanın arkasına oturup aşını-yemeğini yedi. Oğlan söyledi: “Üç ak kağanın canlı yurtlarını uyuttum, küçük yurtlarını kişnettim! Taş ocaklarını devirdim, deniz küllerini dağıttım! Oğlan söyledi: “Hey, ana alaca boz kâseye içki koy ver! Kâsemi kaldırtıp adımı namımı koydurtayım! Kişi adlı olur, geyik tüylü olur!”

178

Ay Sabak kırk odanın dibine girip, altmış kişi içip doymaz, alaca boz kâseye içki koyup, çıkıp oğlana verdi. Oğlan alıp ak bozkıra çıkıp gitti. Gök dibini yararcasına bağırdı, yer dibini delercesine bağırdı. “Adımı koyacak kişi karşıma gelsin! Adımı koymaz kişi yanıma yaklaşmasın! Adımı koyan kişiyi boyu yüksek ata bindiririm. Yakası süslü elbise giydiririm!”

179

İhtiyar gelip oğlanın adını koyar. “Aba Kulak atalısın, Ay Sabak analısın! Kolazı Kağan'in kır doru atına binersin, kır doru atın üstüne binen Çaş Pilek'sin!” diye adlandırdı. “Sen Çaş Pilek, yakalıya tutturma, yargınlıya bastırma, parmaklıya attırma, dudaklıya sövdürtme! Yeraltından çıkan üç sırlı kara ok seni delip geçmesin! Ak dünyadan gelen, dokuz sırlı altın ok seni delip geçmesin! Altın Tana halan nasıl yaratılmışsa, sen oğlan öyle güçlü olursun!” diye söyledi. Oğlan adını koydurup altın otağa girip uyudu.”²⁴⁹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Ergek Destanı'nda babasının yurdundan kaçıp gelen bir Arancula ak kızıl at oğlana ad verir. Daha önce de bir destanda atın kahramana ad vermesine şahit olmuştuk. At ona Altın Ergek adını verir.

90

... “Aba tebi men adain:

“Üş tölgö çügürgön

“Arancula ak sar'attıg

“Altın Ergek alıp pol

90

... Baba dostu ben ad koyayım

Üç nesil geçiren,

Arancula ak kızıl atlı

²⁴⁹Ergun, a.g.e., s. 209-210

Altın Ergek yiğit ol.”²⁵⁰

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Altın Sırık’ın ad alması diğer destanlardan biraz farklıdır. Altın Sırık’ın adını Üç Yaratıcı verir. Altın Kağan Üç Yaratıcı’dan çocuk ister ve yurduna döner. Üç Yaratıcı da kendi aralarında görüşür ve ona bir oğlan gönderirler. Oğlana gitmeden Altın Sırık adını verirler.

340

...Aşpa tabak çip odurğan şende,
Anan uğup odurğanı Altın Kaan:
Çetton aşkım altın tayğanın tegeinde
Alıptın kıyğızı po tört tolukka,
Kuday salğan ak çarıkka,
Tügede şabilça.
“At polza at polzun.

350

At polbaza çel kapsın.
Uzun karaktan körerden peertin,
Uluğ kulaktın uğardan peertin,
Tugezee uğulzun, -tedir,
-Sütten arığ ak oy attığ
Erdin karızı kaar parğan,
Altın Kaan adalığ polarzın,
Altın Arığ içeliğ polarzın!
Altınğa mungen adın polar.
At çakşızı, ok çetpes,

360

Ada çaşka atka aldırvas,
Altın çallığ akkır at polzun.
Altın çallığ akkır attın
Üstüne mün çörçütğan
Çarık çerdin kaanı-piyi
Üzülerde tını çok,

²⁵⁰Ergun, a.g.e., s. 218

Töğülerde kanı çok,
Altın Sırık sen polarzın”, -tep
adapça, -

340

Aş-yemek yiyip otururken / Duyup kaldığında Altın Kağan: / Yetmiş aşitli altın
tayğanın tepesinden, / Yiğit narası, bu dört köşeli cihanı / Tanrının yarattığı ak dünyaya, /
Tamamen kaplar. / Ad olursa ad olsun,

350

Ad olmazsa yel kapsın. / Uzun gözün gördüğü yere dek, / Ulu kulağın duyduğu
yere dek, / Tamamen duyurulsun”, / demiş Sütten ak ak kula atlı, / Er kocası yaşlanıp
kalan, / Altın Kağan atalı olursun, / Altın Arıg analı olursun, / Altına bindiğin atın olur, /
Atlar atı, ok yetişemez,

360

Atalar zamanınca ata yenilmez, / Altın yeleli ak kır at olsun. / Altın yeleli ak kır
atın / Üstüne binip gezen, / Ak dünyanın kağanı, beyi / Kesilir nefesi yok, / Dökülür kanı
yok, / Altın Sırık ol” diye ad verince.”²⁵¹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Tayçı Destanı’nda Ak Kağan’ın
oğlu annesine ve babasına adını koymalarını söyler. Bir ihtiyar gelir ve ona Altın Tayçı
adını koyar.

20

...

“Olak ayttı abazına içezine:

“Adımnı adap per!”

Ak Kan toy sal çar,

Çonına çip çar,

Palazının adını adadarga.

Çon çip keldi Ak Kanga,

Pir kiji adatpadı,

Pir kiji yakşı adın tappadı,

30

²⁵¹Ergun, a.g.e., s. 239-240

At perben çer,
Çon tarap pardı,
Olak adı çok poldı.
Taşkın şık pardı,
Anda karap körzö,
Pir ak sakallıg apşıyak
Sakalını pazıp parçar
Olak ayt çar pozına;
“Pu kaydığ apşıyak par çar?”
Çügürüp pardı olak,
40

Apşıyaktı kâb-aldı koldan
Kâb-alıp çedînip,
Ügüzüne alıp keldî,
“Apşıyak!” tedîr, “kel!” tedîr,
“Men adımını adap per!”
Apşıyak ayt çar:
“Ak Kannın palazı
“Ag oy attıg Altın Taycı pol!
“Ag oy at çürbön
“Su-dâ pütkül kalbazın!
50

“Altın Taycı çürbön
“El-de pütkül kalbazın! “
Alıpka aldırba !” tedî,
“Külökkö tutturba!” tedî.
“Erten tan atsa
“Ag-oy adın keler pozı,
“Çarçinga paglalıp kalar,
“Sen kesçen kebî
“Parçan paglalıp kalar”
Altın Taycı konıb-aldı,
20

...

Oğlan dedi, anasına, babasına: / ” Adımı koyun!” / Ak Kağan bir toy kurar, /
Halkını yığar, / Çocuğun adını koymaya. / Halk toplanıp geldi Ak Kağan'a, / Kimse adını
koyamadı. / Bir kişi bile güzel ad bulamadı, /

30

Ad koyamayınca, / Halk dağılıp gitti, / Oğlan adsız kaldı, / Yurttan çıkıp gitti. /
Orada bakıp görse, / Bir Aksakallı ihtiyar / Sakalını basıp gider. / Oğlan der kendi kendine
/ “Bu nasıl bir ihtiyar giden?” / Koşup vardı oğlan,

40

İhtiyarı tuttu kolundan, / Tutup alıp yedekleyip, / Evine alıp geldi, / ” İhtiyar!”
 demiş, “Gel” demiş. /

“Benim adımı koy!” / İhtiyar söyler: / ” Ak Kagan'ın oğlu, / ” Ak kula atlı Altın
Tayçı ol” / ” Ak kula atın gezmediği, / ” Su hiç kalmasın!

50

Altın Tayçı'nın basmadığı, / “El hiç kalmasın! / Bahadıra yenilme” dedi. / “Yiğide
tutturma” dedi. / “Sabah tan atanda, / “Ak kula atın gelir kendisi, / “Kazığa bağlanıp kalır, /
Sana kesilen elbise, / Orada bağlı olacak. “ / Altın Tayçı konup geceledi.”²⁵²

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Aran Tayçı Destanı'nda Kök Kağan
çocuğu olsun diye çare ararken malını çalan Çılan Mongus aynı zamanda hamile olan Kök
Kağan'ın karısını da götürür. Orada doğan Kök Kağan'ın oğlu kendi adını kendi verir.

“Kök Kannın palazı:

90

“Aran çokur attığ

“Aran Taycı polcanmın” ted r.

Pozı pozını adap çadır.

Kök Kağan'ın çocuğu:

90

Ay alaca atlı, / Aran Tayçı'yım ben. “demiş. / Kendi kendini adlandırır.”²⁵³

²⁵²Ergun, a.g.e., s. 302-303

²⁵³Ergun, a.g.e., s. 310

Tıva kahramanlık destanlarından Alday-Buuçu atanın oğlu daha küçük yaşta kahramanlıklar göstermiştir. Babasıyla beraber yaptığı uzun çalışmalardan sonra bir ata, atına ve kendisine uygun teçhizata da sahip olmuştur. Daha sonra sıra artık oğlanın ad almasına gelmiştir.

“Adazı tura:

-Adın münüp algaş, çedip keldir! Be,

Oglum-deen,

-İye, çedip keldim, açay-dep, oğlu

Çugaalaan.

Alday-Buuçu aşak,

Üş Bolçaglıg-Bora teynin

En ortuzunga ünüp kelgeş,

Ulug büreezin tırtıp,

Ulug ara-albatızın kıygırtıp,

Biçe büreezin tırtıp,

Biçe ara-albatızın kıygırtıp,

Ara-albatızı doraan-na:

-Çüü boldu, alday-Buuçu? -dep,

Çıglıp turup-tur.

Alday-Buuçu turgaş:

-Uzun hemge uzun çelener kakkaş,

Ulug bener tudunar,

Kıska hemge kıska çelener kakkaş,

Kızırak bener tudunar,

Üş honuktan erttirbeyn,

Dalay deg aragadan,

Tandı deg etten,

Çıp keline! -dep,

Taradıp çorguzup turgan-dır oo!

Ara-albatızı ulug

Hemge uzun çelezin hap,

Ulug bezin tudup,

Kıska hemge,

Kıska çelezin hap,
Kızırak bezin tudup,
Üş honukta dalay deg araganı,
Tandı deg etti çıp ekkep turgan.
Alday-Buuçu turgaş:
-Bo hün bolza,
Aynın çaazı, hünün ertezi,
Eki hün çüve,
Aragalap-darılup, nayırlap,
Irlajıp turgaş,
Oglumnun adın adaar siler.
Meen oglumunun bodunga, adınga taarıştır
Eki at adaan kijinin
Bajın ajır mal,
Ektin ajır et beer men-dep,
Bakka adaan kiji bolza,
Bajın ap kaaptar men-dep turgan çüven ergin.
Şıyaan am,
Bir aynın üjen honukta,
İyi aynın aldan honukta,
Üş aynın tozan honukta.
Oğlunun adın adar
Kiji tıvılbayn turgan çüven ergin.
Inçap turda, tos çüs tozan tos harlıg,
Ak baştıg, hünün manaan,
Hüüreen dayangan kırgan kaday kelgeş:
-Üş aynın tozan honukta,
Oğlunarnın adın adaar
Kiji tıvılbadı-la,
Men adap köreyn be,
Haan albatızı, kara baştıg
Kiji-le bolgaymen-dep-tir.
Alday-Buuçu turgaş:

-Adap berip körüner, hanın deverge,
Kaday turgaş:
-Oglunarnı bak adazımza,
Bajım-daa keskey siler,
İjerim işken,
Çürim çigen kiji men,
Setkil homudaar çüvem çok.
Bir eves eki at oglunarga adap berzimze,
Bajım ajır mal,
Ektim ajır et algaş,
Azıraarga argam-daa çok,
Edileerge evim-daa çok.
Oon omunga ulug kavaydan çazaaş,
Oon iştinge meni öpeylep çaygap,
Kalçan ak hövee huragannın
Kuduruun emzirip azıraar siler-dep
Mınçangan.
-İndig-daa bolgay-la dep aşak çöpşeereen.
Han-Şilgi attıg,
Han Buuday bolza,
Kandıg ergi, alday-Buuçu avıgay? -dep,
Kırgan-kaday adap turup-tur.
Alday-Buuçu aşak
Ol attı oglunga,
Adinga-daa taarışkan at-tır-dep
Amırap, öörüp demgi şuvagançını
Ulug kavay çazatkaş, anaa kavaylaaş,
Kejeenin-ne hövee, ak huragannı ölürüp,
Oon kuduruun emzirip,
Azırap turgan ergin.
Alday-Buuçunun oğlu
Attı-baştı alganda,
Ara-albatızı tarap çorutkan ergin.

(Babası: / “Atına binip de mi geldin, oğlum” demiş. / ” Evet, binip geldim, baba” diye oğlu / söylemiş. / alday-Buuçu ata, / üç Bolçaglıg-Bora tepenin / en üstüne çıkıp / Büyük kavalını üfleyip / kalabalık halkını çağırvermiş. / Küçük kavalını üfleyip / az halkını çağırmiş. / Halkı-eli hemen: / “Ne oldu alday-Buuçu?” diye / toplanıvermiş. / alday-Buuçu ise: / “Uzun nehre uzun ipi salıp / ulu kısırağınızı tutun, / kısa nehre kısa ipi salıp / küçük kısırağı tutun. / üç güne bırakmadan / deniz gibi rakıdan / dağ gibi etten / toplayıp getirin!” diye / Buyurup dağıtmış. / halkı ulu nehre / uzun ipini salıp / ulu kısırağı tutup, / kısa nehre / kısa ipini salıp / küçük kısırağı yakalayıp / üç günde deniz gibi rakıyı / dağ gibi eti yığıp getirmişler. / alday-Buuçu da: / “Bugün de / Ayın yenisi, günün erkeni / İyi gündür, / yiyip içip eğlenip / yırlayarak / oğlumun adını verin siz. / oğluma ve atına yaraşır / Güzel ad verene / Başını aşacak kadar mal, / Belini bükecek kadar et veririm” demiş de / kötü ad verenin ise / Başını keserim” diye söylemiş. / kulak salın hey, / Bir ayın otuz gününde, / İki ayın altmış gününde / üç ayın doksan gününde / oğlana ad koyacak / kimse bulunup çıkmamış. / Bu arada, dokuzyüz doksan dokuz yaşında / ak saçlı, gününü bekleyen / esasına dayanan yaşlı kadın gelip: / “Üç ayın doksan gününde / oğluna ad koyacak / kimse çıkıvermedi, / Ben ad vereyim mi, / kağanın halkından, / kara bodundan / biriyim ben” demiş. / alday-Buuçu da: / “Adı verin ne olur” deyince, / kocakarı da: / “Oğluna kötü ad verirsem, / Başımı kesersin, / İçtiğini içmiş, / yediğini yemiş biriyim, / kaybedecek bir şeyim yok. / eğer oğluna güzel ad koyarsam, / Başımı aşacak kadar mal / Belimi bükecek kadar et alıp / Besleyecek halim yok, / Güdecek yerim yok. / onun yerine ulu beşik yapıp / İçine beni yatırıp ninni söyleyerek sallayıp / kel ak hasta kuzunun / kuyruğuyla emzirip besleyin” demiş. / “öyle olsun bakalım” diye ata kabul etmiş. / han-Şilgi atlı / han-Buuday olsa / nasıl olur, alday-Buuçu ata?” deyip / kocakarı ad vermiş. / alday-Buuçu ata / Bu ad oğluna da / atına da yaraşır addır diye / sevinip coşup kocakarıya, / ulu beşik yaptırıp yatırıp / her gece kel ak kuzuyu kestirip / kuyruğunu emdirip / Besleyip koymuş. / alday-Buuçu'nun oğlu, / ad-san alınca / halkı dağılıp girmiş.”²⁵⁴

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley Destanı’nda ihtiyar kadın erkek çocuğuna Boktu-Kiriş, kız çocuğuna da Bora-Şeeley adını verir.

“Kan kadık er boop-tur.

Eki adın mungaştın,

²⁵⁴Ergun ve Aça, a.g.e., s. 222-223

Küjür er-daa halıdıp çanıp
Kelgen turup-tur.
Kırgan-avazı olurgaş:
-Am erten oglumnun adın adaar,
Kızımın adın adar kiji men-dep olurup-tur.
Eki edik-hevin kettinip,
Edinin çağlın hayındıp algaş,
Erteninde dal düş hirede
Kırgan şuvagançı oğlunun bajın kıybıktap,
Kejegezin örüp berip olurup-tur.
Şuvagançı-daa olgun şınçilep körüp olurarga,
Mun kijinin dürzüzün baksan
Muçugur kızıl şıraylıg,
Tümen kijinin türün baskan
Dündügür kızıl şıraylıg,
Üjen kulaş durt-sınnıg,
Üjen kulaş kara kejegelig
Er boop-tur evespe.
Kırgan şuvagançı algış-yöreelin
Çugaalap olurup-tur.
“Çaaktıg çüvege çargızın alıspazın,
Çarın-töştüg çüvenin aldında düşpezin,
Erinnig çüve hürejip bolbas,
Erinnig çüve çugaalajıp bütpe,
Ergektig çüve segirjip bolbas
Erlik erestig bolzun!” -dep yöreep olurup-tur.
Olgunun aldar-adın
Bora-Şokar attıg Boktu-Kiriş-dep
Adap olurgan irgin iyin.
Herejejen urugnu Boktu-Kiriştin dunmazı
Bora-Şeeley dep adap berip olurup-tur evespe.

Sapasağlam er olmuş. / İyi atını binip / yiğit er çaptırıp dönüp / Gelivermiş. / yaşlı anası buna: / “Artık yarın oğlumun adını koyup / kızımın adını koyarım ben” demiş. / Güzel edik-elbisesini giyip / etinin yağlısını kaynatıp / ertesi gün tam öğle üzeri / yaşlı kocakarı oğlunun başını kırkıp / Örgüsünü örüvermiş. / kocakarı oğluna bakıp görse, / Bin kişinin görünüşüne benzeyen / ablak kızıl yüzlü / on bin kişinin görünüşüne benzeyen / Bulut gibi kızıl yüzlü / otuz kulaç boylu, / otuz kulaç kalın örgülü / er değil miymiş. / İhtiyar kocakarı alkışını, duasını / söyleyip dururmuş. / “Yanaklıya yenilmesin, / yargırlı, döşlüye basılmasın, / omuzlu güreşemez / dudaklı söz söyleyemez / Parmaklı tutuşamaz / erler eri olsun!” diye alkışlayıvermiş / . oğlunun şanlı adını / Bora-Şokar atlı Boktu-Kiriş” diye / Veri vermiş. / Boktu-Kiriş'in kardeşi kız çocuğunu / Bora-Şeeley diye adlandııvermiş.”²⁵⁵

Aynı destanda Çeçen-Urug’un bir oğlu olur ve adını Boratı-Mergen koyarlar.

“Çeçen-Urug tun-Karatı-Haanga

Bir hün çugaalap-tur.

-Oglumnun bajın kıybıktap,

At şolazın adap beriner-dep olurup-tur.

“Şın-dır ol” -deeştin,

Tun-Karatı-Haan-da

Araga-darızın çıp,

Ajın-çemin beletkedip,

Edin-çaan bıjırtıp tur.

Ooldu-daa albatı-çonnun

Murnunga olurtup algaş,

Kaandan çarlık bolgan olurup-tur evespe.

Oglumga eki at-şola tıpsıp

Bergen kiji bolza,

Ektin ajır et-mal beer men,

Bagay adaan kiji bozla,

Bajın alzır men” -dep turup-tur.

“Eki adar dep turgaştın,

Ta bagay at adaptar çüve,

²⁵⁵Ergun ve Aça, a.g.e., s. 323

Bagay adaaştın,
Bajın kestirerge baza berge” -deeş,
Adaar kiji tıvılbas boop-tur.
-Adaar kiji tıvılbas bolza,
Meen çangıs akım bolur
Delegey kezip tenip çoraan
Boktu-Kirişke adatsa kandıgıl? –dep
Çeçen-Urug çugaalaan irgin iyin.
-Kiji körbes kayda çümel akın, uruum? –dep
Haan monu çugaalaan irgin iyin.
-Barıp ekkeliner, kudavıstı ettedip-şayladıp
Köör-dür,
Ogluvustun adın adadır-dır-dep
Dörten kulaş ak ençekti
Dört mögege tuduskaş,
“Ködürüp keline!” –deen
Mindig-la turgan.
Dört möge kelgeştin;
“Silerni çalap tur” -deeş,
Ak ençeençe olurtkaş,
Dört azıundan ködürüp çede berip-tir.
Eki kudazı-bile tun-Karattı-Haan-daa
Ekileşken-mendileşken
Mindig-la turup-turlar.
Haan orgaştın:
-Bo ooldun adın adaar kiji tıvılbas,
At-sıvın adap berip körüner,
Aldar-şolazın kıygırıp berip körüner! -dep-tir.
Boktu-Kiriş olurgaştın:
-Men ıškaş mınçap
Nazın uluun edilep kırızın,
Çaaktıg çüvege çargı-sözün alıspas,
Çarın-töştün aldında düşpezirt,

Mayıktıgga maygıtpazın,
Şenektigge şenetpezin-dep yöreep tur.
Ooldun bajırı kıybıktap,
Kejegezin taanp kelgeştin,
-Men deg eres erlik bolzun,
Boktu-Kiriş dep uğun uktazın-deeş,
Bora-Şokar attıg
Boradı-Mergen dep attıg
Çoruur bolzun! -dep
Mınçap-daa adap olurup-tur.
Tun karatı-Haannın albatızı-daa
Nayır-bayır erte beerge,
Taraş-daa sala bergen.

Çeçen-Urug tun-Karatı-Haan'a / Bir gün demiş: / ” Oğlumun saçını kırpıp / adını-
sanını verin” demiş. / “Doğrudur” demiş de / tun-Karatı-Haan / rakısını-darısını yığıp /
aşını-yemeğini hazırlatıp / etini-yağını pişirtmiş. / Oğlanı da halkının-kavminin / önüne
oturtup / kağandan yarlık çıkmış. / “Oğluma güzel ad-nam bulup / Veren kişiye / omzunu
aşar et-mal veririm. / Kötü adlandıran kişinin ise / Başını alırım” demiş. / “İyi adlandırayım
derken / kim bilir kötü ad koyuveririm, / kötü adlandırıp / başımı kestirmek de zordur”
diyerek / adlandırılacak kişi çıkmaz imiş. / “Ad koyacak kişi çıkmaz ise / Benim biricik
ağabeyim olan / dünyayı gezip yiğitlik eden / Boktu-Kiriş'e ad koydursak nasıl olur?” diye
/ çeçen-Urug söylemiş. / “Kişi görmez nerede adammış ağabeyin, / kızım?” diye / kağan
bunu söylemiş. / “Varıp getirin, dünürümüze et yedirip çay / içirelim, / oğlumuzun adını
verdirelim” deyip / kırk kulaç ak keçe yorganı / dört bahadırına verip / “Kaldırıp getirin”
demiş, / böyle imiş, / dört bahadır gelip: / “Sizi çağırıyor” diyerek / ak keçe yorganına
oturtup / dört köşesinden kaldırıp getirmişler. / Yiğit dünürü ile tun-Karatı-Haan, /
selamlaşıp esenleşmiş, / böyle imiş. / kağan durup: / “Bu oğlanın adını koyacak kişi
çıkmaz, / adını-sanını koyuverin, / ününü-namımı çağırıverin” demiş. / Boktu-Kiriş de: /
“Benim gibi böyle uzun hayatını yaşayıp yaşlansın, / yanaklıya dava sözünü aldırmasın, /
yürekliye-döşlüye basılmasın, / topukluya topuklatmasın, / dirsekliye dirsekletmesin” diye
alkışlamış. / oğlanın başını kırkıp / saçını hazırlayıp, / “Benim gibi yiğitler yiğidi olsun, /
Boktu-Kiriş denilen nesli devam ettirsin” diyerek / Bora-Şokar atlı / Boradı-Mergen adlı /

yaşar olsun!” diye / Böyle ad koymuş. / tun-Karatı-Haan'ın halkı / toy-eğlence bitince / dağılıp gidivermiş.”²⁵⁶

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arı-Haan Destanı’ndan diğerlerinden farklı olarak kahramanın atının kahramana ad verdiğini görüyoruz. At kahramana Arı-Haan adını koyar.

“Ernin erezi er boop keep-tir.

Ak-Sarıg bezi çağig-sözün Çugaalap-tır:

-Am böğün ölüp kaarimga,

Ak turug hayanın bajinga

Çüktep appargaş,

Çige burungaar köründür

Ornuksudup-höörjüdüp

Kaarsen!-dep-tir.

Dörbelçin kara çüve tuduskaş:

-Eki-bak çügünnü-daa,

Endep çoraan endeerelinni-daa

Moon körüp ap çoruur sen.

Hopçu kara sudur

Dep çüve-dir-deeş,

Hoyladıp berip turup-tur.

-Er kiji el-çaaga-daa,

Eki baka-daa tavarjır.

Adın-şolan, aal-çurtun

Kaydal dep aytırarga: “idik

Ak-Tayga çurtug,

Çalım sarig hayanın

Ortuzundan çaygaar butken,

Aldın dangına kadınnıg,

Boş-Dag deg Ak-Sarıg attıg

Arı-Haan men” deer sen-dep,

²⁵⁶Ergun ve Aça, a.g.e., s. 452-453

Biyeegi bezi çağıp çugaalap-tır.

Erler eri er oluvermiş. / Ak Sarig kısırağı öğüdünü, sözünü, / Söylemiş: / ” İşte bugün öldüğümde, / Ak uçurum kayanın başına, / Yükleyip götürüp, / Dümdüz güneye doğru, / Yerleştirip, gömüp / Koyarsın!” demiş. / Kare kara şey verip: / “İyi-kötü taraflarına da / Yaptığın günahlarına da, / Buradan bakarsın. / Haberci kara sudur / Denen şeydir!” diyerek, / Koynuna sokmuş, / “Er kişi savaşa-barışa da, / İyiliğe-kötülüğe de rast gelir. / Adın-sanın nedir, oban-yurdun, / Nerede diye sorulanda, / “Kutsal Ak Tayga yurtlu, / Yalçın sarı kayanın, / Ortasından öylece yaratılmış, / Altın prenses kadınlı, / Boş Dağ gibi Ak Sarig atlı, / Arı Haan'ım dersin” diye, / Deminki kısırağı öğüt verip söylemiş.”²⁵⁷

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı'nda Çeledey ata ve Aladay ninenin bir oğlu olur. Bir ihtiyar onun oğluna Çeçen Kara adını verir.

“Çeledey aşak bir erten
Turup kelgeş,
Aynın çaaazında,
Hünnün ertezinde:
-Haanımga oğlum adın
Adadıp alır men-dep
Olurup-tur.
Kıybık-kara bezin çetkeş,
Oğlun, kulunun edertkeş,
Dalay-Baybın haanga bargaş:
-Çangıs oglumga attan
Adap berip körüner!-dees,
Çozulugga çoğulup,
Magalıgga baraalgap
Organ kırgan irgin.
Dalay-Baybın haan

²⁵⁷Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 235-236

Albatı bolur
Çeledey aşaktın
Oğlunun adın adap beri-bile
Ara-albazıtın çıggaş:
-Eki adaan kijini
Ektin ajır şannaar,
Bak adaan kijinin
Bajın alır men.
Çeledey aşaktın oglunga
Eki attan tıvınar!-dep
Çarlık bolgan.
Ol ara-albatıdan:
“Kım baka adaş,
Bajın aldırar!” -dees,
Adar kiji tıvılbastap,
“Kaş-daa honukta bolza,
Çırık hün aldinga
Çılbay sungu ijip
Çoraanı dere!” -dijip
Turganının kınnda,
Erin salı kurlak çetken,
Aksak, dayangııstıg,
Ak baştıg uşpa kırgan aşak
Turup kelgeş:
-Tandı dengi çip-daa aldım,
Dalay dengi ijip-daa aldım,
Bakka adaaş, bajım aldırğaş,
Homudavas men.
Eki adaş, ektim ajır şannaza-daa
Öörbes men, adap köreny!-digen
Haan avıgay, ara-albatı:
-Adap-la körüner!-dep dilep-tir.
Aşak turup kelgeş,

Kara kulunnug ooldu
Şinçip körüp turgaş:
-Çinge-Kara-Hemnín aksın çurttaan,
Çeden harlıg
Çeleedey aşaktın oğlu,
Arzılan-Kara attıg
Çeçen-Kara möge dize,
Kandıg irgi?-dep-tir.
Ara-albatızı:
-Bolur-la, çoгуur-la at-tır-
Dijip-tir.
Dalay-Baybın haan tura:
-Ündezin çok bagay
Aşaktın oğlun ındıg
Möge-şurak dep
Adaan here çöl?-dep-tir.
Aşak tura:
-Bireede, üstüü erni-
Üjük-bijik-bile bodaraan,
Aldı erni-
Aş-çem-bile bodaraan,
Çarınıgının adaanga düşpes,
Çaaktıgga çargızın ahspas,
Orlan-eres, möge-şurak
Er boorga inçaar adadım.
İyide, adı kara kulunnu
Körüp şinçip turarımga,
Üjen kulaş durttug,
Üş kuspak kuduruktug,
Üş karış düktüg,
Dört davanı kalış
Hılan-bile bodaraan,
Dört davannıg amıtan

Mannap çetpes,
Kaygamçık eki at boluru
Alban dep şinçiledim-dep-tir.

Çeleedey ata bir sabah, / Kalkıp / Ayın yenisinde, / Günün erkeninde; / “Kağanıma oğlumun adını, / Verdireyim” diye / Söylenmiş. / Sıska kara kısrığını çekip, / Oğlunu, kulununu yedekleyip, / Dalay Baybın kağana varıp, / “Biricik oğluma addan / Ad verip koyun!” diyerek, / Kuralınca selamlaşıp, / Hoşça esenleşip, / Duran ihtiyar imiş. / Dalay Baybın kağan, / Tebaası olan Çeleedey atanın, / Oğluna ad vermek için, / Halkını-kavmini toplayıp: / “İyi ad veren kişiyi, / Omzundan aşar ödüllendirir / Kötü adlandıran kişinin / Başını alırım, / Çeleedey atanın oğluna, / İyi ad bulun” diye / Yarlık buyurmuş. / O halk, kavim: / “Kim kötü adlanıp / Başını aldırır” diyerek, / Adlandıracak kişi bulunmayıp, / “Nice zaman olursa olsun, / Parlak güneş altında, / Ilık suyu içip / Yaşamak daha iyidir” deyişip, / Durur iken, / Sakalı beline inmiş, / Aksak asalı, / Ak başlı çökmüş yaşlı ata, / Ayağa kalkıverip: / ” Dağ kadarını da yedim, / Deniz kadarını da içtim, / Kötü adlandırıp başımı aldırsan / Üzülmem. / İyi adlandırıp, omzumdan aşar ödüllendirilsem de, / Sevinmem, ad vereyim bakalım” demiş. / Kağan hazretleri, halkı- kavmi: / “Adlandır bakalım!” diye dilemiş. / İhtiyar kalkıp, / Kara kulunlu oğlanı, / İnceleyip bakıp, / “Çinge Kara Hem'in ağzını yurt tutan, / Yetmiş yaşlın Çeleedey atanın oğlu, / Arzılan Kara atlı, / Çeçen Kara bahadır desek, / Nasıl olur?” demiş. / Halkı, kavmi: / “Olur, uygun addır” / Demiş. / Dalay Baybın kağan buna: / “Aslı yok zavallı, / Atanın oğlunu böyle, / Güçlü bahadır diye / Adlandırmaya gerek var mı?” demiş / Ata buna: / “Birincisi üst dudağı / Harf gibi olmuş, / Alt dudağı / Yemeğe sinmiş. / Yargınlının altına düşmez, / Yanaklıya davasını vermez, / Çevik, atak; güçlü, kuvvetli / Er olduğundan böyle adlandırdım. / İkincisi, atı kara kulunu, / İnceleyip baktığımda, / Otuz kulaç boylu, / Üç kucak kuyruklu, / Üç karış tüylü. / Dört ayağı kılıç, / Çelik olmuş. / Dört ayaklı canlı, / Koşturup yetişemez, / Çok güzel at olacağını / Kesin diye gördüm” demiş.”²⁵⁸

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün Destanı'nda bir gün Çeleedey nine oğluna ad verme zamanının geldiğini söyler. Oğullarına Şöögün Köögün adını verirler.

²⁵⁸Ergun ve Aça, a.g.e., s. 282-284

“Kiji adaarga attıg-daa,
Suraglaarga, şolalıg-daa bolgay.
Oglunga at-şoladan
Adap berdin dize-dep,
Kaday çugaalap orup-tur.
İrey-kaday oğlunun
Bajın kırkıp,
Kejegezin örüp,
Şöögün-Bora attıg
Şöögün-Köögün dep
Adap berip-tir.

Kişi çağıranda adlı, / Yoklayanda namlı, olmalı. / Oğluna addan-namdan / Verip
koysan” diye /

Kocakarı bunu söylemiş. / Dede ile nine oğlunun / Başını kırkıp, / Saç örgüsü örüp,
/ Şöögün Bora atlı, / Şöögün Köögün diye / Adlandırmışlar.”²⁵⁹

2.4.2. Çocuk Gelişiminde İlk Pratikler

2.4.2.1. İlk Gezme

“Lohusa kadın ve çocuk doğumdan sonraki kırk gün içerisinde tehlikelere, kötü ruhlara maruz kalacağı inancıyla, sağlığına zarar gelir düşüncesiyle Anadolu'nun hemen her yerinde dışarı çıkması uygun bulunmaz. Doğumdan sonraki kırkıncı gün dışarı çıkmaya “kırk uçuşması”, “kırk uçuşma” denilmektedir. Yeni doğan çocuğun toplum içine ilk olarak çıktığı bu gezmede, çocukla ilgili diğer geçişlerde olduğu gibi birtakım âdet ve inanmalar uygulanmaktadır.”

“Anadolu'nun her yerinde kırk uçuşmak için anne ve çocuğun evden çıkması, bir başka eve ziyarete gitmesi, ziyaret edilen evden çocuğa bir hediye verilmesi ortak bir pratiktir. Bunun temelinde ilk gezmeyle topluma ilk kez çıkan çocuğun uzun ömürlü;

²⁵⁹Ergun ve Aça, a.g.e., s. 380

insanlarla iç içe uyumlu ve sağlıklı; şanslı ve kismetli olması iyi dilek ve temennileri yatmaktadır...”

“Kırkinci gün kırk uçurmaya aile yakınlarına (anneanne, teyze, hala) gidilmektedir.

Huyu suyu bilinen ve sevilen komşulara gidilir.

Kırk uçurmada ilk gidilen evden çocuğa mutlaka bir şey verilmektedir.

Yumurta verilir.

Ekmek verilir.

Ekmek kırıntısı verilir.

Okusun, okumuş olsun diye kâğıt parçası verilir.

Şeker, tuz verilir.

Yeni, kullanılmamış mendil içine şeker, tuz konularak verilir. Çocuğa yakınlarından takı takanlar olabilir.

Anne ve çocuğa bir şey verilmezse gidilen evdeki yatakları yorganları farenin yiyeceğine inanılır.”²⁶⁰

1. “İlk gezmeye gidilen evde çocuğa yumurta verilir. Çocuğun alnına un sürülür.
2. Kırkı çıkmadan gezmeye çıkılmaz. Eğer çıkılırsa Felak ve Nas Sureleri çocuğun üzerine okunur ve yüzüne kırmızı tülbent örtülür.
3. İlk gezmeye gidilen evin kapısına, merdivenlerine dokunulur.”²⁶¹

Bir geleneğin etrafında uygulamaların oluşması geleneğe verilen önemden kaynaklanmaktadır.

2.4.2.2. İlk Saç, İlk Tırnak

Bebeklerinin olmasını büyük bir sevinçle bekleyen aileler çocuklarıyla ilgili bütün ayrıntılarla titizlikle ilgilenirler. İlk saçlarının ve tırnaklarının kesilmesi bunlardan biridir. Dolayısıyla bu uygulama etrafında da gelenekler oluşmuştur.

²⁶⁰Altun, a.g.e., s. 194-196

²⁶¹Girgin, a.g.t., s. 14

“Çocuğun ilk yaşında gözetilen, daha önemli iki görenek var, Birincisi ilk tırnak kesilmesiyle ilgili: çocuğun eli, tırnakları kesildikten sonra, içinde altın paralar bulunan bir keseye sokturulur; oradan aldığı paralar, erkekse büyüdüğü zaman tutacağı için sermayesine, kızsaa, çeyizine ilk “maya” olarak saklanır. İkincisi daha önemli bir törendir; ilk dişin çıkmasını kutlamak için yapılır; buna «diş buğdayı», kimi yerlerde «diş hediğı» derler.”²⁶²

“Çocuğun tırnağını da ilk defa bir yaşından sonra keserler. Tırnağı daha kısa zamanda kesince parmakta şoturluk, hatta muayyen hastalıklar da olabileceğı kabul edilir. Bir yaşına kadar tırnaklar uzadıkça anne diğı ile koparır. Gece tırnak kesmek, kesilmiş tırnağı gelişigüzel atmak kötü alâmet sayılır.”²⁶³

“Çocuğun tırnağının ilk defa kesileceğı zaman, eli babasının cebine sokturulmakta ve sembolik olarak para alması sağlanmaktadır. Böylece çocuğun hırsız olmayacağı düşünülmektedir.

İlk tırnak babaya kestirilmektedir.

Çocuk erkek ise, saçları yaşını geçince kesilmekte, kız ise saçlarını kesmek makbul sayılmamaktadır.

“Köylerde erkek çocuğun kesilen ilk saçını saklamak gibi bir uygulamaya rastlanılmamakta; berbere bahşış verilmemektedir. Sadece Bağıranlı'da çocuğunun ilk saçını kesip, ağırlığınca altın fakire dağıtan bir uygulamayla (köyde buna akika denilmekte) karşılaşılmıştır. (Mustafa Tanrıkulu / Bağıranlı) Kız çocuğunun saçı genellikle kesilmemekte, gelin olduğunda zülüf kesilerek bu ölene kadar saklanmaktadır.”²⁶⁴

²⁶²Boratav, a.g.e., s. 155

²⁶³Kadirzade, a.g.e., s 54

²⁶⁴Altun, a.g.e., s. 207

2.4.2.3. Diş Hediği

“İlk'ler insan hayatında hep önemlidir. İlklerde genellikle bir tören yapılır. Her şeyin ilkinde bir merak, bir beklenti, bir kutlama yatar. İlk diş çıkarma, ilk yürüme, ilk konuşma, ilk tırnağın ve saçın ilk kesilmesi, birtakım âdet ve inanmaları beraberinde getirir ve bir kutlamayı gerektirir.”

“Yeni doğan bebeklerin ilk dişleri çıktığında aileyi bu sevince boğar. Yörelere göre değişim ancak temelinde aynı dilek, temenni ve korumaların yer aldığı bu eğlencelerde birtakım âdet ve inanmalar vardır.”

“Bebegin ilk dişini gören ilk kişi bebeğe bir hediye alır. Bu hediye, genellikle bir giysidir. Çocuğun ilk diş çıktığında diş hediği yapılır. “Diş hediği” nde buğday kaynatılır, bütün akrabalar diş hediği yemeğe çağrılır. İlk dişle birlikte çıkacak diğer dişlerin sağlam olacağı inancıyla yapılan bu âdet Anadolu'da çok yaygındır.”²⁶⁵

“Altıncı aya doğru çocuğun ilk dişleri çıkar. İlk dişler, bebeğin gelişmesinin, büyümesinin işaretleridir. Bu sebeple aile içinde sevinçle karşılanır. “Diş buğdayı, Diş bulguru” töreniyle Türkiye'nin birçok yerinde kutlanır. Buğday kaynatılır, yani “hedik” haline getirilir. Akrabalar, komşular çağrılır, eğlenceler düzenlenir. Gelenler çocuğa birer hediye getirirler. Giyim eşyası, oyuncak, en çok getirilen hediyeler arasındadır. Kaynatılmış buğday çerezle karıştırılarak davete gelenlere ikram edilir. Bir tepsiye veya bir bez üzerine oturtulan çocuğun başından bir tutam hedik dökülür.”²⁶⁶

“Çocuğun ilk diş çıkarması hususî âdet gibi kaydolunur ve bu âdet esasen kadınlar arasında tantanalı geçer. Evde nohut, buğday, fasulyeden hedik konulur (pişirilir). Hediği süt ile pişirirler. Hazır olduktan sonra aile fertleri ile beraber yakın akrabalara da gönderilir ve yenildikten sonra yerine, yani getirildiği kaba şirinlik veya para koyup geriye verirler. Hedik pişirmekten amaç, çocuğun dişini kolay ve ağrısız çıkarması isteğidir. Bu maksatla hedikten çocuğa da yedirirler.”²⁶⁷

²⁶⁵Altun, a.g.e., s. 203

²⁶⁶Nezihe Araz ve diğerleri, **21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz (Türk Töresi)**, İstanbul: Anadolu Matbaa, s. 53

²⁶⁷Kadızade, a.g.e., s. 54

“Çocuğun biyolojik gelişmesinin belirtilerinden birisi olan diş çıkarma, genellikle bir törenle kutlanmaktadır. ...Düzenlenen bu törende, eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğun riskini artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğun dişinin sağlam olması dileği de yer almaktadır.”²⁶⁸

“Hemen hemen bütün Anadolu köy ve kasabalarında, diğer Azerbaycan, Bulgaristan ve Kerkük gibi, Türk illerinde görünen bu âdet çocuğun dişinin ilk çıktığı anda yerine getirilen bir dizi eğlence ve faaliyetten ibarettir. Bu esnada suda kaynatılmış “doğnuk” (nohut) dağıtan çocuğun ailesi, icabında evde bir de Kur’an okutarak olayı kutlar. Nohut dağıtma işlemine “Hedik Dağıtma”, suda pişirilen bu nohut yemeğine de “Hedik” tabir edilir. Pişmiş nohut biraz soğutularak çocuğun başından dökülür. Bunun yanında bazen buğday, leblebili şeker ve para da bulunabilir. Etraftaki çocuklar bu paraları kapışırlar. Daha sonra dişi çıkan çocuk, fazla yüksek olmayan bir damdan aşağı atılır. Altına tutulan bir battaniye ile kurtarılır. Odaya getirilip önüne bazı malzemeler konulur. Bunlar, ayna, muska, tarak, makas ve diğer zanaatla ilgili aletlerdir. Çocuk bunlardan hangisini alırsa, o aletle ilgili bir meslek seçeceğine inanılır.”²⁶⁹

2.4.3. Süt Kardeşliği

“Bir kadın kendi çocuğu olmayan bir çocuğu emzirdiği zaman o çocuğun kadının gerçek çocukları ile olan ilişkisi sütkardeşliğidir. Bu kardeşlerin evlilikleri ve sütanne ile evlilik söz konusu olamaz. Sütkardeş evliliğinden doğan çocukların anormal olacağı inancı yaygındır. Bu husus Kur’an-ı Kerim’de (Nisa Suresi, 23) evlenme yasağı olarak yer almıştır. Emziren kadına Sütanne denir. Halk arasında kullanılan “emişmek” deyimini bu tür tasavvurî akrabalığı ifade eder. Sütanne ve süt çocuğu arasında, ömür boyu süren anne çocuk ilişkisi doğar, emziren kadın durumu etrafa, konu komşuya, akrabalara duyurulur. Çünkü ilerde unutulup aralarında evlenme olmasın diye çevreye duyurmak zorundadır. Anadolu’da çok yayındır. Doğum yapan kadının eğer sütü yoksa ya da ölmüşse, o çocuk başka bir kadın tarafından emzirilir. Böylece sıhrî bir akrabalık oluşur... Evlenirken

²⁶⁸Örnek, a.g.e., s. 162

²⁶⁹Mustafa Tatçı, “Silvan’da Diş Hediği”, *Milli Folklor*, (12), (1991), s. 38

sütannenin izni alınır, askere giderken eli öpülür. Sütannenin sütüyle büyüyen kız evlenince koca tarafı süt hakkı öder...”²⁷⁰

İncelediğimiz destanlardan sadece Manas Destanı’nda sütkardeşliğine rastladık. Manas Destanı’nda Manas ile Almambet’in sütkardeşliğinden bahsedilir.

(1840)

“Yakınlaşıp gelince,
(annesi) Çakanım Baybiçe,
önüne karşılamak için geldi.
(Biraz sonra) Almambet göründü;
Almambet atından indi.

(1845)

Manas da attan inmişti.
Çakanım'in semsert duran ak memesine,
o anda süt dolmuş,
ince kuvvetli ve titrek bir akıntı halinde akıyordu.
O zaman Almambet dedi ki:

(1850)

“Annenin ak memesinden
süt akıyor, Manas-han!
Bir emçeğ'indsn sen emesin,
Bir emçeğ'inden ben emeyim!
Belimi kın gibi sımsıkı bağlayın!

(1855)

Yakup-bay'dan doğayım!
senin ile kardeş olayım!
Bir emçeğini Almambet emdi,
bir emçeğini (de) Manas emdi!
Ondan sonra evine vardılar,

(1860)

²⁷⁰ Mahmut Tezcan, **Kültürel Antropoloji**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 88

Çırğap-kulapyattılar; Manas ile Almambet, ikisi öz kardeş oldular.”²⁷¹

2.4.4. Sünnet

“Doğumu izleyen günlerde yapılan işlerden biri de çocuğun sünnet ettirilmesidir. Geleneksel kültürümüzde erkek çocuk için önemli bir yeri olan sünnet, erkek çocuğun doğumdan sonraki önemli bir geçiş dönemidir. Toplumumuzda her ana, baba sünnet geleneklerine uyarak bu “geçiş” in dinsel ve törensel gerekliklerini yerine getirir.”²⁷²

“Oğlan çocuklarının terbiyesinde “sünnet” hususî yer tutar. Bu âdete, çocuğun bir buçuk iki yaşından başlayarak on on iki yaşına, çok nadir hâllerde 13 - 14 yaşında uyarlar. Âdet halk arasında küçük toy diye isimlendirilir. Bu amaçla kirve seçilir. Nahçıvan'da kirvelik neslî karakter taşır. Yani kirvelik atadan oğula geçer ve bu kural ile devam eder. Bu “ata-baba kirvelik” diye isimlendirilir. Genellikle, kirveyi değiştirmek kötü alâmet sayılır. Ailenin durumuna bağlı olarak bu merasim çeşitli şekillerde geçirilirdi. Fakir ailelerde meclis tantanalı olmasa da, varlıklı ailelerde aksine idi, hatta musikişinaslar çağırılırdı. Çocuğun temizlenmesini berber icra ederdi. Bunun için ona muayyen hediye ve para verilirdi. Berberin hakkının verilmesinde sabitlik olmamıştır. Kim ne kadar isterse verirdi.”²⁷³

“Çocuk en az yedi yaşında sünnet ettirilir. Sünnet genellikle Nisan ayında, Abdallar tarafından yapılır. Sünnet olacak çocuk, kendini sünnet edecek sünnetçiye elinden tutarak evine getirir. Ev sahibi biraz pamuk bulundurur. Çocuğun yakınları toplanır. Bunlardan bir tanesi çocuğu tutar. Bu kimseye “Hatnı agası” denilir. Daha sonra çocuk sünnet edilir. Çocuk ağladığı zaman ağzına haşlanmış yumurta verilir. Çocuğu görmeye gelenler sünnet hediyesi olarak çeşitli şeyler getirirler. Ama bu hediyeler arasında mutlaka yumurta bulunur. Sünnet sonrası kesilen parça, Türkistan'da bol miktarda bulunan “Çığ” adlı ağacın üzerine takılır ve kurutulur. Daha sonra alınıp çocuğun kesilen tırnağı ile bir yere gömülür.”²⁷⁴

²⁷¹Gülensoy, a.g.e., s. 88

²⁷²Altun, a.g.e., s. 207

²⁷³Kadirzade, a.g.e., s. 54-55

²⁷⁴Güngör, a.g.e., s. 7-11

“Bir inanışa göre Muhammed Peygamber sünnetli doğmuş; inanış, sünnet göreneğini bu olguya bağlamak istiyor. Gerçekte ise çocukları «sünnet etmek» İslâm’dan önce de, sâmi asıldan ve başka soylardan toplumlarda olduğu gibi, Araplarda da uygulanan bir töre idi; Muhammed bu töreyi sürdürdü. İslâm dininde Peygamberin yaptığı, ya da yapılmasını öğütlediği şeylere uymaya “sünnet” adı verildiği için, oğlan çocukların erkeklik uzuvlarının ucundaki deriyi çepeçevre kesip alma işlemi, halk dilinde bu deyimle adlandırılır. Deyimin eski yazı dilinde (Osmanlıcada) karşılığı, Arapça «hıtân» kelimesi idi.”

“Sünnet işlemi, İslâm ve Yahudi dinlerinin kuralları arasında yer almakla beraber, bu dinlerin dışında kalmış birçok toplumlarca da uygulanır: Okyanusya ve Afrika kavimlerinden, Amerika yerlilerinden kimi toplumlar gibi. Kökeni sorunu üzerinde ayrı ayrı görüşler vardır. Kimi bilginler bunda, «cinsî birleşme»yi, ve dolayısıyla döl türemesini kolaylaştırdığı için, bir «bereket töresi» anlamı bulurlar; bereket tanrılarına, veya bereket sağlayın kutsal güçlere, türetme uzvunun bir parçasının sunulması diye nitelendirirler işlemi. Sünnet törenleri şuaında, evlenme töreleriyle benzerlik gösteren, bereket sağlama amacıyla girişildiği kanısını veren birtakım işlemlerin bulunması bu görüşü destekleyecek niteliktedir. Müslüman-Türk geleneklerinde sünnet törelerinin en belirgin yönü, çocuğun bir törenle İslâm topluluğuna katılmasını tanıtlamasıdır. Nitekim kendi dinini bırakıp Müslüman olan kişinin sünnet edilmesini ilk şart, bir çeşit yasa sayma inancı da işlemin bu anlamını belirtir.”

“Türkiye’de sünnet töre ve törenleri üzerinde toplu ve etraflı bir inceleme yapılmamıştır. Bilgiler oldukça bol, ama dağınık durumdadır ve çoğu kez eski sünnet düğünlerinin anılan biçimindedir anlatılanlar. Bugün, eski geleneklerin birçoğu, hele büyük şehirlerde, gitgide unutulmaya yüz tutmaktadır. Çocuklarım, düğünsüz derneksiz, hastanelerde, doktorlara sünnet ettiriverip bu badireyi atlatıyor birçok ana babalar.”²⁷⁵

“İslam dininin gereklerine göre yapılan sünnet töreninde çocuğu tutan kişiye Kirve denir. Kirve, ailenin sevdiği bir kimsedir. Kirve olan kişi sünnetin tüm giderlerini karşılar. Kur’an’da Hırva sözcüğü ile var olduğu ve Hz. Muhammed’in de meleklerin kirveliği ile sünnet olduğu söylenmektedir... Çocuğun babası da kirveye armağanlar vermek

²⁷⁵Boratav, a.g.e., s. 159

zorundadır. Vermediği durumda çocuğun babası toplum gözünde itibarını kaybeder. Kirvenin ailesiyle çocuğun ailesi arasında kaç-göç ortadan kalkar. Kadınlar kirve ile otururken yaşmaklanmazlar, örtünmezler. Kirve ile birlikte yemek yerler. Mahremiyet kalkar. Bugün kirvenin görevleri biraz zayıflamıştır. Ekonomik koşullar sünnet düğününün tüm giderlerini kirvenin karşılamasını önlemektedir... Sevgi ve dostluk bağı kirve seçiminde esastır. Çocuğun babası sevdiği kişiye kirve olmasını önerir. O da bunu kabul ederse kirve olur... Cahil ve genç bir kişi genellikle kirve olmaz. Olgun olması gerekir. Ayrıca çocuğun ailesinin statüsünü yükseltmek bakımından kirvenin varlıklı olması tercih edilir. Kirveye saygı, ana babadan sonra gelir. Çocuk ona itaat eder, saygı ve sevgi gösterir. Kirve, çocuğun tüm yaşamında onun saygı duyduğu bir kişi olarak kalır. Kirve, çocuğun sünnet sonrası yaşamıyla da ilgilenir. Çocuğun okumasında, hastalığında, askerliğinde hatta evlenmesinde yardımcı olur. Bu hususlarda yardımcı olmak bir akrabalık görevi sayılır. Kirve ile çocuk arasındaki haklar, görev ve sorumluluklar, baba-oğul arasındaki gibidir. Yani kirve bir amca rolündedir. Kirvelik, aileden aileye de geçebilir.”

“Bazı yörelerimizde (Kars-Kağızman) kirveliliğin çok önemli sayılması, çocuğun doğmadan kirvenin tayin edilmesine yol açmaktadır. “Kirve, kirvenin yoluna baş koyar (ölür)” deyiimi kirveliliğin ilişkiler açısından önemini gösterir. Kirve çocuk üzerine babalık hakkına sahiptir. Eğer çocuğun gerçek babası ölmüşse, kirveliliğin babalık hakkı daha belirginleşir. “Kirve olan aileler arasında kapı baca yoktur” deyiimi oldukça yaygındır. Yani kirve istediği zaman kirvesi olduğu eve gidebilir, orada kalabilir. Evin birçok işine karışır... Sünnetçi önünde çocuğu tutarken kirvenin üzerine damlayan kan kirve ile çocuk arasında hısımlığa benzer manevi bir bağ meydana getirir. Bu nedenle, kirve oğlu ya da kızı ile sünnet olan çocuğun kardeşleri arasında evlenme olmaz. Kirve kızıyla bacı kardeş sayıldığından evlenilmez. Sünnet tamamen İslam dinine göre düzenlenmiş bir gelenektir. Bu dinsel yönü nedeniyle güçlü olarak uygulanmaktadır...”

“Kirvelik, Doğu Anadolu Bölgesi’nde çok yaygındır. Batı Anadolu’da görülmez. Yalnız, Doğu Anadolu’dan Batı’ya göç etmiş olanlar kirveliliği sürdürmektedirler. Kelimenin değişik varyantları vardır. Örneğin kivrı, kiriv, kevra, kürva, küvre, kirva gibi.”²⁷⁶

²⁷⁶Tezcan, a.g.e., s. 90

“Bir sosyal müessese olarak kirve, temelinde, dini, hukuki, sosyal ve ekonomik vecibeleri taşır. Kirve mefhumunu bunlardan tecrit ederek sadece birine icra etmek ve ehemmiyetini ona yığmak hem kirvelığın grup hayatı içindeki yerini kavramamış demek olur, hem de sosyal ilimlerin “fonksiyonel karşılıklı bağıllığı” ilkesine aykırıdır. Kirve bu fonksiyonel bağıllığını sosyo-ekonomik açıdan incelendiğimiz takdirde, bu gerçeği açıkça görmek mümkün değildir.”²⁷⁷

2.4.5. Doğum ve Çocukla İlgili Geleneksel Sağaltma, Korunma ve İnanmalar

“Çocuğun sağlıklı büyümesi, birtakım özürleri giderilmesi, birtakım kötülüklerden, olumsuzluklardan korunma için çeşitli âdet, inanma ve bunlara bağlı çeşitli pratikler vardır. Tasnif yapmadan örnekleyelim.

- 1- Çocuğun teninin rengi güzel olsun diye yüzüne her renkten bez örterler.
- 2- Çocuk sarılık hastalığına tutulmasın diye yüzüne sarı bez örterler.
- 3- Çocuğun eli un çuvalına batırılırsa evin bereketli olacağına inanılır.
- 4- Uyumayan çocuklar için, çocuk cuma günü okutulur, ev üstünden ayakkabı atılır. O ayakkabıya üç defa tükürülüp toprağa gömülürse çocuğun uykusuzluğunun düzeleceğine inanılır.
- 5- Lohusa kadının odasının kapısına nal konur. Şeytan girmesin diye yatağının başucuna Kur'an, ekmek, süpürge teli, nazarlık konur.
- 6- Doğum anında ve doğumdan sonra odadaki aynalar ters çevrilir.
- 7- Çocuğa nazar değmesin diye mavi boncuk takılır.
- 8- Lohusa ziyaretinde, ziyaretçinin küçük çocuğu varsa loğusa yatağının ayakucuna oturtulmaz.
- 9- Gece çocuğun çamaşır suları dışarıya atılmaz.
- 10- Çocuğa ilk meme akşam ezanı geçtikten sonra verilir.
- 11- Doğumdan sonra çocuğun alnı düz olsun diye bağlanır. Üç günlük olunca alnı düzlenir. Kulağına Yasin okunur. 1-10 günlük arası dışarıya çıkarılmaz.
- 12- Yeni doğan bebekler tane çıkardığı zaman gelincik çiçeğinden geçirilir.

²⁷⁷Orhan Türkdöğen, “Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, (3-6), (1966-1969), s. 206-207

13- Konuşamayan çocuklar için gün batınca türbenin damına fındık konur. Ertesi gün sabah ezanında damdan alınarak çocuğa yedirilir.

14- Konuşamayan çocuğun üç cuma salasında babasının eski ayakkabısıyla ağzına vurulur.

15- Konuşmayan çocuğun dili açılsın diye 7 kurban dili yedirilir.

16- Göze çöp kaçınca, bebeğin gözü çapaklanınca göze loğusa kadının sütü sağılır.

17- Ağlayan çocuğa Hindistan cevizi verilir.

18- Altına kaçırın çocuklara kirpi eti, salyangoz kızartılıp yedirilir, beline bardak vurulur. Bal yedirilir.

19- Sırtı ağrıyan çocuklarda, kısma kesilir (jiletle sırt belli yerlerden kesilip kan akıtılır). Sırta bardak vurulur.

20- Çocukların başlarındaki konaklara kaynatılmış patates sürülür.

21- Pamucukta, anne saçıyla pamucuk silinir.

22- Dişleri seyrek olan çocuğun kismetli olduğuna inanılır.

23- Çocuğun saçları dikse inatçı olacağına inanılır.

24- Çocuğun kafası büyükse akıllı olacağına inanılır.

25- Çocuğun gözü yumuk olursa tembel olacağına inanılır.

26- Çocuğun ağzı açık olursa salak olacağına inanılır.

27- Çocuk çok kısa boylu olursa fesat olacağına inanılır.”²⁷⁸

Erdoğan Saraçoğlu “Kıbrıs’ta Doğumla İlgili Gelenek – Görenek ve İnançları” adlı makalesinde bu konuda şunları demektedir:

- I. “Çocuk çok öpülmez. Öpülürse rengi kaçır, kansız olur.
- II. Çocuk ayağından öpülmez. Öpülürse geç yürür.
- III. Çocuk ensesinden öpülmez. Öpülürse öpene küser, büyüyünce onunla iyi geçinmez.
- IV. Çocuğun eline vurulursa kismetli bağlanır.
- V. Kırklanmayan çocuğun yastığının altına anne kilotunu koyarsa, çocuk annesini çok sever, büyüyünce ona bağlı kalır.
- VI. Kırklanmadan ölen loğusa veya çocuk şehit sayılır.

²⁷⁸Artun, a.g.m., s. 92-94

VII. Çocuğun göbek kordonu düşene kadar çocuğun bulunduğu odada örgü işi veya dikiş yapılmaz, yapılırsa çocuğun göbek kordonu erken düşmez.

VIII. Çocuğun göbek kordonu okul avlusuna gömülürse çocuk okumuş olur. Babasının cüzdanında saklanırsa, babası zengin olur.

IX. Çocuk ateşli bir hastalığa yakalanırsa annesi çocuğu kucağına almaz, alırsa annesinin tuttuğu yer sakat kalır.

X. Sürekli salya akıtan çocuğu zenci öperse, salyası kesilir.

XI. Çocuk ateşle oynarsa, altına işer.

XII. İçinde çocuk bulunmadığı zaman beşik veya salıncak sallanırsa çocuğun başı ağrır.

XIII. Küfe içinde gezdirilen çocuğun veya üzerinden atlanan çocuğun boyu uzamaz.

XIV. Çocuk taş demeyince bingılдаğı sertleşmez.

XV. Çocuğun uyurken gülüp ağlamasına melaikeler neden olur. Melaikeler: “Annen öldü” deyince, çocuk: “Hayır annem beni biraz önce emzirip yatırdı” diye güler. “Baban öldü” derlerse babasını annesi kadar çok görmediği için inanır ağlarmış.

XVI. Kız çocuğunun boyu fazla uzun olursa, uzamaması için fırın küreğiyle başına üç kez vurulur.

XVII. Sürekli hasta olan çocuğa yeni ad verilir.

XVIII. Küçükken çirkin olan çocuk büyüyünce güzel olur. “Beşiğin çirkini, mahallenin güzeli” .

XIX. Tek ayakkabı giyen çocuk öksüz kalır.”²⁷⁹

“Nazar boncuğu takılır.

Hurma çekirdeği, iğde dalı parçası bir torba içinde çocuğun beşiğine asılır.

Çocuğun üzerine sure okunur (Felak, Nas, Fatiha, ihlâs).

Eve nazarı değdiğine inanılan birisi gelirse, o kişi daha evden çıkmadan ayakka-bısının altından toz toprak alınır, çocuğa yedirilir.

Çocuğun ilk kirlettiği bez, kötü gözlerden koruyacağı inancıyla kapı eşiğine gömülür.

Çocuğa sık sık nazar değiyorsa boynuna kara sürülür.

²⁷⁹Saraçoğlu, a.g.m., s. 339

Tavuk pisliği, sarımsak kökü bir kumaş içine dikilir ve kaz gülüyle birlikte çocuğa takılır.

Kötü ve eski elbiseler giydirilir.

Nazarı değdiğine inanılan kadının üzerinden bir parça kumaş alınır, yakılır ve çocuğa koklatılır.

Tuz üzerine nazarla ilgili dualar okunur ve ateşe atılır, dumanına çocuk tutulur.

Kurşun eritilip soğuk suya dökülür. Sudan çıkarılan kurşun parçaları çocuğun yastığının altına konur.

Çörtük otu kurutulup yakılarak evin içine tütsü yapılır, çocuk dumanına tutulur.

Çocuğun eli yüzü kirli gezdirilir. Saçı taranmaz.”²⁸⁰

“Nazar değdiği için uyumadığı düşünölen çocuklara uyku muskası yazdırılmaktadır.

Kara çalı dikenini, sarımsak, çörek otu bir beze bağlanır ve omuza dikilir.

Çocuklar fazla süslenmez, iyi giydirilmez.

Çocuğa nazar değmesin diye anne, her sabah kalktığında elini bacakarasına sürer, eliyle çocuğunun yüzüne sıvazlar.

Çocuğun atleti ters giydirilir.

Nazar değdiğine inanılan çocuk, delik taştan geçirilir.

Çocuğun yüzüne ocak karası sürölür.

Çocuğu dışarı çıkan anne, “tüü bismillahirrahmanirrahim” deyip, nazardan çocuk çatlayacağına, taş çatlasın diye taşa tükürür. Tuz, nazar değen kişinin başından üç defa çevrilir.”²⁸¹

²⁸⁰Murat Türkyılmaz, Deliktaş Köyünde Doğumla İlgili Uygulamalar ve İnanmalar, Türk Folklorü Grubu yayın sitesi, makaleler, (12.05.2009)

²⁸¹Altun, a.g.e., 224-225

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EVLENME

İnsanın ve toplumun devamını sağlayan en önemli geçiş dönemi evlenmedir. Çünkü insan ömrü kısadır ve evlenme ile neslin devamı süreklilik göstermektedir. Evlenme geçiş dönemi, kadınla erkeğin aile kurmak için bir araya gelmeleriyle gerçekleşir. Geçiş dönemlerinden ikincisi olan evlenme öncelikle evlenen iki bireyi sonra da bu bireylerin ailesini, yakın çevresini etkilediği için çok önemlidir. Bireylerin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasıdır. “Evlilik kurumu Hz. Âdem ve Hz. Havva’dan günümüze gelmiş, her toplumun kendi kültürüne uyarlanarak yaşatıldığı evrensel bir kurumdur. Evlilik müessesesi, ailenin toplumsal yapının temelini oluşturmaktan dolayı evrensel bir değer kazanmıştır. Evrenseldir çünkü dünyanın bir ucunda bile olsa birbirini tanıyan veya birbirinden habersiz milletlerin ortak değerlerinden birisi de bu kurumdur.”

Evlenme insan hayatının önemli dönüm noktalarından biridir. Evlenme çağı, eş seçimi, isteme, söz, nişan, düğün, düğün sonrası gibi birçok ritüel, insan hayatı için çok önemlidir. Bu nedenle evlenme, en ilkel topluluklardan en uygar topluluklara kadar benzeşen, bazen de aynı olan uygulamalarıyla evrensel olma özelliği taşımaktadır.

Aile toplumun en küçük temel taşlarından biridir. Bu nedenle bu kurumun sağlamlığı ile toplumun sağlığı yakından ilgilidir. İnsan vücuduna giren bir mikrop bazen o vücudu yatağa düşürebilir ve hatta saptanıp bulunamayan mikrop insanın ölümüne de yol açabilir. Mikroplar toplumun içine girdiği takdirde gerek toplum tarafından gerekse yazılı kurallar tarafından engellenemezse zamanla çoğalır, hastalık bütün toplumu sarar ve böylece bir kangrene dönüşür. O kangren ne içte ne de dışta hoş bir görüntü oluşturur. Toplum ve bireyin ilişkilerini düzenleyen sağlam bir ailenin varlığından söz edilemediği zaman o toplumda kangren başlamış demektir.

“Çiftlerin birbirine olduğu gibi çevrelerine de sorumlulukları vardır. Bir aile, bir hücrenin çekirdeği, onun da içindeki çekirdekçinin ve onun içinde de nötron, proton ve elektronlar gibidir. Dünya, ülke, memleket, aile ve bireyler. Bu nedenledir ki bir yabancı bir aileye bakarak o toplum hakkında karar verecekse o aile, o toplumu en güzel şekilde temsil etmek zorundadır. Bu durum toplumsal bilincin gereğidir.”²⁸²

“İki kişinin bir eve sahip olmasını sağlayan “evlenme” kelimesi sadece Türklerde vardır. Eskiden beri çekirdek aile tipinin yaygın olduğu Orta Asya ve Anadolu’da evlilik, bir erkekle bir kadının dini inançlara, yasalara, töre ve geleneklere göre herhangi bir sakıncası olmayan, toplumun bütün katlarınca uygunluk gösteren bir biçimde bir araya gelip birlikte yaşaması ve kutsal kabul edilen aile müessesini kurmalarıdır.”²⁸³

“Aile, birtakım temel işlevleri yerine getiren bir kurumdur. Bu işlevlerden birkaçı şöyle sıralanabilir.

- a) Kendini meydana getiren kadın ve erkeğe gereksinim duydukları farklı rolleri vermek
- b) Çocukların bakım ve yetiştirilmesini sağlamak
- c) Kültürün kuşaklar arasında aktarılmasını sağlamak
- d) Karıkoca arasındaki cinsel ilişkiyi toplum tarafından kabul edilir kılmak”²⁸⁴

“... Evlenme ve yuva kurma eski Türk toplumu ile, Türk devletlerinin temeli, idi. Aile ise, çekirdeğidir. Aile, Türk ordusunun da, bir mangası, gibidir. Türkler’de aile denince, baba, ana ve çocuklar hatıra gelir. Evliliğin sembolü ise “eb” yani, evdir.”

“Evlenmek” içinde eski Türkler, “evlenmek” derlerdi. Ana ailesi’ne sahip olan Moğollar’da ise, eski kaynaklarda, “ere varmak” anlayışı, daha baskın görünür. Fakat evlilikte, aşk ve his de vardır. Bunun için eski Uygur şiirlerinde evlenmeğe, “kavuşmak” da denir. Aynı zamanda Anadolu’da evlenme, bir “duman kurma”dır.”

²⁸²Fatma Hamzaoglu, **Samsun Yörükler Köyü Halk Kültürü, Bitirme Tezi**, Trabzon, 2007, s. 42

²⁸³Kürşat M. Korkmaz, “Elli Yıl Önceki Gaziantep’te Gelin ve Damat”, **Milli Folklor**, (42), (1999), s. 92

²⁸⁴Tezcan, a.g.e., s. 70

“Evlenme, “ocak kurma”, “Ocak”, Türkler'de ev ve yuvanın, tek sembolüdür. Nitekim dış tesirlerden uzak kalmış olan Yakut Türkleri'nde evlilik, “sönmez bir ateş yakma” dır. Eve gelen gelin ise, “evi aydınlatan bir ateştir” . Başka Türkler' de ise, “yanan ocağın neşesinden” söz edilir. “Ateşin sıcak olsun”, denir. Anadolu'da, “ocağın sönmesi”, aile ocağı” ; 15 yaşındaki çocuklara, “ocak umudu” denmesi, hep bu çok eski Türk geleneklerinin izleridir.”

“Türklerde ocakla ilgili inanma ve gelenekler; birlik, bütünlük, sağlık, ebedîlik ve Tanrıyla ilgilidir. Düşünce sistemimizde Türk hayatının sürekliliği de ancak Tanrı kut'u ile sağlanmaktadır. İşte bu kutun üzerimizde kalması için her aile ocağının daima yanması gerekiyor. Buna bağlı olarak ocağın sönmesi, ocağın dağılması ve ocağın batması da Tanrı'nın gazabına uğrayıp Tanrı kutu'nun o aileden uzaklaşması ile ilgilidir. İşte aile ocağının, Tanrı ocağı olarak görülmesi sebebiyle de, onun söndürülmesi veya dağıtılması yapılabilecek en kötü fiildir. Ocağın sönmesi, ailenin soyunun tükenmesi anlamına gelmektedir.”

“Ailenin sembolü, evin merkezinde bulunan ocaktır. Nitekim evlilik törenlerimizdeki ocak ve ateşle ilgili inanma ve âdetler de evin merkezinde bulunan bu ocak etrafında gerçekleştirilirdi... Çünkü evlilik sırasında yeni bir ocak kurulmuş oluyordu. Bu ocağın daima yanması gerekmektedir... Altay Türklerinin kahramanlık destanlarında Alıp Manaş bu düşünceyi şöyle dile getirir:

“Ak Kağan vardır

Onun erkek yüzü görmeyen

Erkek eli değmeyen

Erke-Karakçı diye kızı vardır. Ateşim onunla birlikte yanmış.”²⁸⁵

“Alıp Manaş'ın, Erke-Karakçı ile kaderlerinin birleşeceğini, ateşlerinin birlikte yanmasıyla ifade etmesi oldukça dikkat çekicidir. Her hâlde bu, sönmeyen bir ateş yakma fikri ile ilgili olsa gerektir.”

²⁸⁵Ögel, a.g.e., s. 253-254

“Türklerde ocağın közü, sahibi erkektir. Fakat ocağa bakan, onu bekleyen, besleyen ise kadındır. Nitekim Türk kültür tarihinin şaheseri Dede Korkut Kitabı’nda “Oğul atanuñ yetiridür iki gözünüñ biridür. Devletlü oğul kopsa ocağınuñ közidür.” deniyor.”²⁸⁶

“Tahtacılar'da yeni eve çıkan çiftin aile ocağının “ocak kazma” adı verilen törende, ilk önce dede tarafından ve özel bir şekilde yakılması; o ailenin varlığını sürekli olarak koruması, başına herhangi uğursuz bir olayın gelmemesi için yerine getirilmesi gereken önemli bir gelenektir. Ocağın bu şekilde kutsanması, ateş kültünün atalar kültüyle ilgisini de açıkça göstermektedir. Aile ocağının devamlı olarak tütmesi, atalara karşı gösterilen saygının da bir ifadesidir. Atanın öldükten sonra kendi ailesine yardımcı olabileceği inancı nedeniyle, ocak kazma töreninde atalar ruhuna kurban sunulmakta, atalarla temasta bulunmayı sağlayan ateşin yakılmasından sonra dua edilmektedir.”²⁸⁷

“Her safhası ayrı bir sahne, ayrı bir tablo olan evlilik törenleri bir nevi tiyatro, daha doğru bir deyimle halk tiyatrosudur. Her seferinde başoyuncular ve diğer oyuncularından bir kısmı değişse de sahnelenen oyun hep aynıdır. Hatta köylerde bütün oyunları baştan sona düzenleyen tecrübeli yönetmenlerle, oyunun bazı kısımlarında onlara yardım eden yardımcılar vardır. Sahne, kostüm, müzik, hatta repliklerin çoğu, bu klasik köy seyirlik oyunlarında hemen hemen hiç değişmez.”²⁸⁸

“Bir anlamda bireylerin aile içinde statüsünün değişmesidir. Evlenme çeşidi akrabalar arasında olsa bile kız ve oğlan gelin ve damat olmanın sorumluluğunu alırlar. Evlenme öte yandan aileler arasında sevgiyi, saygıyı arttırır, dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi, akrabalık ilişkisini belirler, düzenler. Her toplumda evlenme törenleri bağlı bulunduğu kültür tipinin belirlediği belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilir. Bu nedenle evlenme, tören, töre, âdet, gelenek, görenek ve inanma bakımından zengin gelenek oluşturur.”

Bu konuda Doç. Dr. Nerin Köse Kula Düğün Gelenekleri adlı makalesinde şöyle demiştir: “Ünlü halkbilim uzmanlarından Wolf’un da dediği gibi insan hayatında üç

²⁸⁶Sevilay Ayva, Türk Kültüründe Gelinler ve Ocak, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi(08.09.2008), s. 2

²⁸⁷Nilgün Çıblak, “Tahtacılarda Ateş ve Ocak Kültü”, **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik Ve Bektaşılık Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı**, Dr. Filiz Kılıç Tuncay Bülbül(Ed), (1), (2007), Ankara, s. 681

²⁸⁸Çelik, a.g.e., s. 318

önemli şema vardır; doğum, evlenme ve ölüm. Dünyanın neresinde, hangi millet veya topluluktan olursa olsun bu böyle olagelmıştır. Özellikle evlenmeyi bir nevi gösteri ve eğlenceye dönüştüren, kız ve oğlan tarafının ekonomik durumlarını ortaya koyan, yaşanan çevrenin bu konudaki gelenek ve göreneklerini gözler önüne seren düğün inanç ve pratikleri, milletlerin veya toplumların değer yargılarını, din ve ahlak anlayışlarını da sergilemesi bakımından ilginç bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır.”

“Yüzyılımızın ikinci yarısında yeni bir ivme kazanan Batılılaşma arzusu, maddi imkânların artması, yaygın bir şekilde halk hayatına giren televizyon, teknolojik gelişmelerin köy hayatına yansması ve diğer bazı etkileyici unsurlar, yüzyıllardan beri çok az değişikliklerle sahnelenen bu oyunlarda sahne, dekor, kostüm ve aksesuar yönünden epeyce bir değişiklik yapmış olsa da, özellikle köy kesiminde bu geleneğin özünü pek değiştirememiş, toplumun ortak değer yargıları aynen korunmuştur.”²⁸⁹

“Evlilik, evlenmeğe karar veren şahısların gerek kişilik yapıları bakımından, gerekse sosyal ve ekonomik koşulları yönünden kendilerini değişik bir ortama ve yaşantıya hazırladıkları bir devirdir.”²⁹⁰

“Evlilik müessesesinin reddedilmesi, çok önemli mahzurlar doğurabilmektedir. Bu mahzurların ilki, neslin sağlıklı olarak devamının mümkün olmamasıdır. Nikâhsız beraberlikler, daha çabuk sona erebilmektedir. Devamı için, evlilikteki gibi özel bir gayret sarfedilmeyecek bu beraberlikler kolayca sona erdiğinde ya mevcut çocuklar sağlıklı bir aile ortamından mahrum kalmakta ya da çiftler, sonucun böyle olacağını bildiklerinden, çocuk sahibi olmaktan kaçınmakta; böylece, neslin devamı mümkün olmamaktadır... Yaşlılık, evlilik dışı hayatın en önemli mahzurlarının ortaya çıktığı bir dönemdir. Nikâhı gereksiz bulan bu insanlar yaşlandıkları zaman, geçici beraberliklerin temel sebebi olan biyolojik ihtiyaçlar da ortadan kalkmış olacağına göre; hayatlarında huzura, arkadaşlığa ve yardıma en çok ihtiyaçları olduğu dönemde, yalnızlığa mahkûm olacaklar ya da huzurevlerinde huzur bulmaya çalışacaklardır. Büyük ihtimalle yanlarında kalıp, torun sevgisiyle mutlu olacakları çocukları da, olmayacak; ya da evliliğin sağladığı huzur dolu

²⁸⁹Çelik, a.g.e., s. 319

²⁹⁰Erdogan Keleş, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Muğla’da Evlilik Kurumu”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. 21(1), (2004), s.185

ortamlarda büyümemiş çocuklar olduklarından, muhtemelen onların da yaşlı anne veya babalarına bakabilecek bir aileleri bulunmayacaktır.”²⁹¹

“Türkler göçebe ve savaşçı bir millet olduğundan Türk ailesinde erkek, kadına göre daha yetkili ve otoriterdir. Bu özelliğinden dolayı araştırmacılar Türk ailesine “Ataerkil” aile demişlerdir.”²⁹²

“Türk destanları ve gerçek hayatında kadın, gerek aile içinde gerek sosyal ve siyasi hayatta şerefli ve üstün bir mevkiye bulunmaktadır. Sosyal ve ekonomik anlamda kadının konumu eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Kadın da erkek gibi yetiştirilir, ata biner, ok atar, av avlar, savaşır. Babasının ve kocasının malı üzerinde hakkı vardır. Miras babadan oğula ve kıza intikal eder. Karar alınırken erkek karısına danışır ve düşüncesine ve sözüne saygılıdır. Evde evin erkeği olmadığı zamanlarda kadın, söz sahibidir, otorit ve haikimiyeti vardır, tek başına kararalarak gerektiğinde savaşa katılır, eşine destek çıkar. Tüm üstün meziyetlerine rağmen erkeğin yanında haddin bilir, eşine saygıyla yaklaşır, evladına merhamet ve şefkat gösterir.”²⁹³

“Destanlar içinde yer alan kadın karakterleri bütün özellikleriyle inceledikten sonra, bunların oluşturdukdaki tipleri üç grup içinde toplanabilir.

1. İdeal Eş ve Anne Tipi
2. İdeal Sevgili Tipi
3. Yardımcı Tipi”²⁹⁴

“İncelediğimiz destanlara bakıldığında temel olarak daha çok ilk iki tipe yer verilir.

Bunlardan birincisi ideal anne ve ideal eş tipi, ikincisi de ideal sevgili tipidir. Üçüncü grupta yer verdiğimiz tipler ise her eserde bulunması bir tür ihtiyaç olan yardımcı karakterlerin oluşturduğu kardeş, hizmetçi, cariye vb. tipidir.”²⁹⁵

²⁹¹ Asife Ünal, **Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik**, 1. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 15-16

²⁹² Abdulkadir Şaşmaz, “Milli, Manevi, Tarihi ve Kültürel Değerler İçerisinde Ailenin Yeri”, **Milli Kültür**, (82), (1991), s. 53

²⁹³ Alev Kahya, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları, 2000, s. 230

²⁹⁴ Metin Ekici, “Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları, Ankara, 2000, s. 125

Alplara mahsus evliliğin birkaç çeşidinin olduğunu Manas araştırmacısı E. Abdıladaev aşağıdaki gibi ortaya koymuştur.

1. “Destanî-mitolojik esastaki evlilik. Burada epik kahramanlar muhtelif mitolojik mitolojik hanların (Teneri-kaan, Ay-Kaan, Kün-kaan, Cılay-biy, vs.) kızlarıyla evlenirler.

2. İptidai halkın hayatında olan evlenme kaide-geleneğinin sokulması. Burada epik kahramanların kızla birebir kapışıp ve muhtelif müsabakaları kazanarak (kahramanın kız ve kızın babasının koyduğu türlü vazifeleri yerine getirmesi, engellerden geçişi, esnasında bütün sınavlara birkaç talibin katılması ve o zaman kahramanın galip çıkışı) evlenmeleri ve müstakbel nişanlının kendi isteğine göre kahramanı seçip hayat kurması söz konusudur.

3. Halkların daha sonraki devirlerdeki cemiyet hayatındaki evlenme kaide geleneklerinin sokulması. Burada epik kahramanlar, dünür olma yoluyla başlık verip ve zorla alıp kaçırma yoluyla evlenmişlerdir.”

“Batırlara mahsus evlenme temasındaki destanların eski türlerinin bilinenlerin mühim bir kısmında, epik kahramanların alp kızlarla bire bir mücadele edip ancak galip geldikten sonra evlenmeleri hakkındaki geleneksel konu işlenmektedir. Bu türdeki geleneksel konulara Türk-Moğol halkların epik eserlerinde her türlü varyasyonlar halinde rastlanmaktadır.”²⁹⁶

3.1. Evlilik Çeşitleri

“Toplumların tarihi, ekonomik ve toplumsal yapıları yerleşim şekilleri, geçim kaynakları ve gelenekleri kısmen kültürleri evlenme biçimlerini de belirlemektedir. Ülkemizde ekonominin, dışa açılımın, kültürel değişimin çok olduğu yerlerde evlenecek olan bireylerin kendileri tanışıp evlenmeleri yaygınlaşırken, geleneklerin, örf ve âdetlerine sıkı sıkıya tutunmuş yerlerde diğer evlenme çeşitlerinin daha yaygın olduğunu görüyoruz.”

1. Görücü Usulü: “Görücü usulü Türkiye’de çok yaygın olan bir evlenme biçimidir. Geleneklerin öngördüğü, Türk toplum yapısına uygun ve büyük ölçüde uzun süreli evliliklerin temelini atıldığı bir ritüeldir.”

²⁹⁵Ekici, a.g.m., s. 135

²⁹⁶Burul Kızırbayeva ve Abdikerim Muratoy, “Alplara Mahsus Evlilik”, Akt: Mehmet Aça, **Milli Folklor**, (37), (1998), s. 79

“Türkiye’de kültürel değişmelerin daha etkin görüldüğü büyük kentlerde doğduran tanışıp anlaşılarak evlenmeler giderek yaygınlığını arttırırken, gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde görülen evlenme biçimlerinin başında hala görücülük gelmektedir. Görücülüğün aslını, evlenecek oğlanın aile üyeleriyle, akraba ve komşularından seçilen üç beş kadının daha önceden üzerinde durulan ya da tanıdıklarca önerilen kızın evini ziyarete gidip, hem kızı yakından incelemeleri hem de niyetlerini belli etmeleri oluşturmaktadır. Buna “kız bakma”, “görücü çıkma”, “dünür gezme” gibi adlar da verilir.”²⁹⁷

“Bilindiği gibi evlenecek erkeğin aile bireyleri daha önceden gördükleri ya da tavsiye edilen kızın evine ziyarete giderek hem kızı yakından görürler hem de niyetlerini belli ederler. Taraflar gerekiyorsa birbirlerine, araştırmak ve düşünmek için kısa bir zaman tanırırlar. Bu zamanın sonunda ilişkinin devamı arzu ediliyorsa kız ile erkeğin birbirlerini tanımalarına fırsat verilir. Görücü usulü evlenmede her ne kadar aile büyüklerinin girişimi esas ise de son karar erkek ve kıza aittir.”²⁹⁸

“Eş seçimini gençlerin yapıp sonra ailelerin onayının alınması: Bu şekilde yapılan evlilikler günümüzde daha yaygındır. Kültür seviyesinin artması, ekonomik koşulların daha da iyileşmesi gibi faktörler bu çeşit evlenme biçimini yaygın hale getirmiştir. Özellikle üniversite için aileden ayrı gençler bu evlenme biçimini tercih etmektedir.”

“Gençlerin ailelerinin onayını almadan yaptıkları eş seçimi: Bu evlenme Türk örf ve âdetlerine aykırıdır. Aslında yukarıda belirttiğimiz gibi eş seçimini gençlerin yaparak gelip ailelerinden onay almasının bir devamı şeklindedir. Yukarıdaki evlilikte bireylerin aileleri evlatlarının eş adayını onaylarlarken bu evlenme şeklinde onaylamazlar. Bu evlilik biçimi çok fazla uygun görülmez.”

2. Kız Kaçırma Usulü: “Kızın zorla kaçırılması veya rızası ile kendisinin kaçması şeklinde gerçekleşen bu evlilik biçimi, geçmişte oldukça sık uygulanmıştır. Bugün bile uygulamalarına rastlanan kaçırma yoluyla evlilik, genellikle ya ekonomik sebeplere

²⁹⁷ Örnek, a.g.e., s. 185

²⁹⁸ Ali Rıza Abay, “Kültür Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Kız Kaçırma Usulü ile Evlenmenin Sosyo-Kültürel Sebepleri ve Sonuçları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (143), (2003), s. 43

dayanmakta ya da evlenmek istenilen kızın veya ailesinin bu evliliğe razı olmaması sonucu, kaçırma metoduna başvurulmaktadır.”

“En yalın biçimiyle kız kaçırma, istek ve rızası olmadan bir kızın, bir erkek tarafından evlenmek maksadı ile ailesinden habersiz olarak zorla kaçırılmasıdır. Ancak kız kaçırma hadisesinin amacı aynı olmakla birlikte biçimi, yöntemi ve kapsamı aynı değildir. Kız kaçırma kavramı bütün kaçırma biçimleri için kullanılan temel bir kavram olmakla birlikte kapsamı daha geniştir. Şöyle ki:

a. Kız kaldırma: Bu hadisede başlıca iki kaçırma biçimi söz konusudur. Birincisi kızın rızası ve haberi olmadan, pusu kurarak kaçırma, ikincisi ise kızın isteği olduğu halde ailesinin erkeği istememesi ya da başka engellerin olması sebebiyle kaçırmadır. Kızın rızası olmadan gerçekleştirilen kaçırma hadiselerine, genellikle istediği kız ile evlenmesi imkânsızlaşan gençler başvururlar. Kızın isteği olduğu halde, kızın ailesinin erkeği istemesi ya da başka engellerin olması sebebiyle gerçekleşen kaçırma hadiseleri ise; ailelerin her ikisinin de gençlerin birbirleri ile evlenmelerini istememeleri, gençlerin, özellikle de kızların aileleri tarafından istemedikleri kişiler ile evlendirilmek istenmeleri ya da ailelerin sosyal konumlarının farklı olmasından ötürü gençlerin birbirleri ile evlenmelerini istememeleri vb. sebepler ile gerçekleşir.”

b. Oturakalma: “Kızın oğlan evine kendiliğinden kaçması ya da kızın gözünün tuttuğu ancak kendisine pek fazla ilgi göstermeyen bir delikanlının evine bohçasını alıp gidip oturmasıdır. Bu hadiseye oturakalma denir. Oturakalmanın da iki sebebi vardır. Birincisi kızın sevdiği oğlana verilmemesi sebebiyle gururunu çiğneyerek oğlan evine kaçması, ikinci ise kızların zengin koca ile evlenme isteğidir. Töreye göre de eve gelen kız geri gönderilmez. Oturakalma yolu ile evlenme Türkiye’de Sivas, Kastamonu, Bolu ve Kütahya yörelerinde görülmektedir. Bu durum genellikle erkeğin iradesine rağmen gerçekleştiği için bir nevi erkeğin kaçırılması olarak da değerlendirilmiştir.”²⁹⁹

c. Kaçışma ya da anlaşma yolu ile kaçma: “Birbirini seven iki gencin her hangi bir sebeple evlenmelerine izin verilmediği takdirde kaçarak evlenmeleri ya da yuva kurmalarıdır. Anlaşarak kaçma ya da kaçışmada hadisesi gençlerin istek ve rızaları ile

²⁹⁹Abay, a.g.m., s. 44

gerçekleştirdiği için ailelerin müdahaleleri ikinci derecede kalmaktadır. Ayrıca kaçışma hadiselerinde zorla kaçırma hadiselerine nispetle, gençler toplum ve yakın çevreleri tarafından çok fazla yadırganmazlar. Ufak tefek kırılganlıklar kısa sürede giderilebilir. Oturakalma ve zorla kaçırma hadiselerinde genellikle kızın gururu zedelenirken, kaçışma hadisesinde muhtemel riskler ortaklaşa göğüslenilir.”

“Kız kaçırma hadiseleri ani gelişen hadiseler cinsinden olmadığı için uzunca bir hazırlık süresi ve planı gerekir. Kız kaçırma usulü ile evlenme köylerde gerçekleştiği için ve kadın erkek ilişkileri bazı töresel sınırlara tabi olduğu için kızlar ile erkekler arasında aracılık yapan ve çeşitli cadı, hacana, çöpçatan vb. adlarla anılan aracılar vardır. Bunlar genellikle işlerini belli menfaatler karşılığı yaparlar. Ancak telefon vb. teknoloji ürünlerinin yaygın olarak kullanılmağa başlanması ile araçılara pek ihtiyaç duyulmamağa başlamıştır. Kız kaçırma hadiseleri genellikle yörelerin durumuna göre tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı mevsimlerde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kaçırma yeri, zamanı ve kaçırma aracı da kaçışma ya da kaçışma hadisesinin rahatlıkla gerçekleştirebileceği biçiminde seçilmektedir.”³⁰⁰

“Bunun dışında bir kaçırma şekli daha vardır. “Kız yerine, kıza ait bir şeyin kaçırlmasının, kızı kaçırmakla eş tutulduğu bir âdete de Hakkârî’de rastlanılmaktadır. Yerel adı “Dezmal Kaçırması” olan bu âdete göre, kız çeşmede, yolda ya da evdeyken delikanlı kızın başörtüsünü (dezmalını) zorla çözüp kaçıır. Başörtüsü kaçıran kız gerçekten kaçırlıp iffal edilmiş gibi sayılır ve oğlan ailesi kız ailesi ile anlaşmak zorunda kalır. Kimi zaman kız ailesi ve akrabalarıyla oğlan ve oğlan tarafı arasında bu yüzden silahlı çatışmalar da olmakta ve kan dökülmektedir.”³⁰¹

“Bilimsel çalışmalar ilk aile düzenlemesinin kaçırma yolu ile evlilik yöntemi ile gerçekleştiğini ve kız kaçırma yöntemi ile evlenmenin tarih boyu evrensel bir evlenme biçimi olduğunu göstermektedir. Tarihin ilk dönemlerinde bir grubun öbür grup üzerinde hâkimiyet kurma biçimi daha çok kas gücüne dayalı olarak gerçekleştiğini düşünecek olursak bir grubun öbür grup üzerindeki hâkimiyetinin göstergesi olarak öbür grup içinden

³⁰⁰Abay, a.g.m., s.44

³⁰¹Örnek, a.g.e., s. 186

bir kızın kaçırlmasının da göstermelik bir anlamın olduğu, gerçeği ifade açısından önemli görülmelidir. Evlenme usulleri kaçırma yolu ile evlenmeden, anlaşarak evlenmeğe doğru bir değişim gösteriyorsa da bugün de kız kaçırma yolu ile evlenmelerinin hala devam ettiğini söyleyebiliriz.”

“Türk kültüründe kız kaçırma geleneği: Yukarıda sözünü ettiğimiz varsayım Türkler için de geçerlidir. Özellikle yerleşik hayata geçilmediği ilk dönemlerde, kız kaçırma usulü ile evlenmelerin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Türk kültür tarihinde grup dışından evlilik esas olduğundan kız kaçırma yolu ile evlenmenin ya da kız kaçırmanın da grup dışından (exogami) olması tabüdür. İNAN”ın (1950) tespitlerine göre, eski Türklerde özellikle de Yakut ve Altay Türklerinde evlenme yollarının başında kız kaçırma usulü ile evlilik meşru izdivaç sayılmıştır. Yakutlarda evlenmeye karar veren delikanlı, kendi soyuna mensup gençleri toplar, büyüklerin huzurunda dini tören kam ayini yaparak kız kaçırma eylemine çıkılırdı. Altay Türkleri arasında bugün bile kız ve erkek tarafları aralarında anlaştıkları halde, delikanlı bir yiğitlik göstergesi olarak kendi soyundan olan yiğitlerle birlikte giderek kız kaçırdı. Kırgızlara ait Manas destanından da anlaşıldığına göre, çok sevimli ve makbul karşılsansa da Kırgızlarda da kız kaçırma yolu ile evlenmenin var olduğu anlaşılmaktadır.”

“Yine İNAN”ın tespitlerine göre Başkurt, Kazak ve Altay lehçelerinde güvey ve kız aileler arasında aracılık yapan kişiye akıncı muharip anlamına gelen yavçi (yuçi) denilmektedir. Anadolu Türkleri arasında bu kişiye görücü, dünürcü ya da elçi denilmektedir. Oğuzlarda görücüye yorıgçı, Kazak ve Altay lehçelerinde yorıgçı kelimesi akıncı, çapulcu anlamlarına gelmektedir. Başka bir ifadeyle görücü gizlice kız arayan ve kaçırmağa fırsat hazırlayan kişidir.”

“Kaçma ya da kaçışma yolu ile evlenmelerin sonuçları, kaçmanın ya da kaçışmanın sebeplerine, hadisenin gerçekleşme biçimine ve kıza yapılan davranışın biçimine göre değişebilir. Kaçırlan kızlara genellikle düğün yapılmaz. Ancak oğlan evinde düğünü andıran nişan düğün arası bir tören yapılır.”

“Kaçırma ve kaçma yolu ile evlenmelere her ne kadar toplum tarafından zımni bir onay verilse de sonuç itibariyle kaçırlan kız oğlan evine çoğu zaman iyi muamele

görmediği gibi köylerde de “kız dediğin telli duvaklı gelin olur” anlayışından hareketle çeşitli vesilelerle bu durum yüz kakıncı yapılır. Köy yerlerinde kaçırma ve kaçma hadiseleri dilden dile kuşaktan kuşağa anlatılır durur.”³⁰²

“Yapılan araştırmalar sonunda bu eski Türk geleneğinin, başta Altay ve Şorlar olmak üzere diğer Türk topluluklarında ve Anadolu’da da Çepniler ve Türkmenler arasında bugün de yaygın ve ortak bir uygulama olduğu tespit edildi. Bunlarda normal sayılan ve hafif, hatta göstermelik diyebileceğimiz kızgınlık ve küskünlüklerle kapatılan bu olay, Anadolu’nun diğer yerlerinde bir şeref meselesi haline getirilerek, kıza uzun bir süre konuşmama, evlatlıktan reddetme gibi cezalar verilmektedir. Aynı soydan gelen insanlar arasında, birbirine taban tabana zıt uygulamaların olmasında değişen hayat tarzının önemli rol oynadığını sanıyoruz. Göçebe hayat tarzının, yapısı gereği insanlara tanıdığı ferdi hürriyetlerin birçoğu gibi eş seçme hürriyeti de, yerleşik hayata geçme sonucu büyük ölçüde kısıtlanmıştır.”³⁰³

Kız kaçırma konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Battal Gazi Destanı’nda Battal karısını kurtarmaya gitmişken Kayser’in kızını da evlenmek üzere kaçırır.

“Seyyit: —Çabucak gitmemiz gerekiyor, dedi:

Mâhpiruz, atasının ve kendisinin kıymetli ne varsa Seyyit’in önüne getirdi. Pahada yüksek olanları aldılar, kalenin burcuna geldiler. Kement atarak sarayın damından indiler. Şehirden atlar aldılar. Kimine kendileri bindiler, kimine de malları yüklediler. Seyyit önlerine düştü, yola revan oldular.”³⁰⁴

Köroğlu Destanı’nda Telli Nigar kaçmak için Hasan Bey’in Ya Kırat’ı ya da Eşgerdor’u ister. Hasan Bey bir süre sonra babasının arkadaşı at baytarı Abdurrahman Bey’in yardımıyla Eşgerdor’u getirir ve Telli Nigar’a haber gönderir.

³⁰²Abay, a.g.m., s. 44-48

³⁰³Çelik, a.g.e., s. 417

³⁰⁴Köksal, a.g.e., s. 58

“Evet, baytar atı tavlaya çekip, nihayet Hasan Beyle görüşüp, aldı yukarı. «Oğlum, istediği kızmı, atı getirdim. Amma diline sahip ol! Kimseye bir şey deme!». «Peki». Akşam oldu, baytar, kendi komşusundan sır saklayan neneler var.”

“Çünkü, nene var ki sır saklar, nene var saklamaz. Ademler de öyledir, erkekler de öyledir, İnsan oğlu, ne duydunsa, uykunda kalsın Hasan'ı Hüseyin'e, Hüseyin'i Hasan'a kesme! Müzevirlik, tezevirlik ara yerde etme! Zaten, bir birinin kötülüğünü dinleyen, o kötü sözleri söyleyen adamların, sözüne inananlar, bilsin ki münafık, işte yüzüme söylüyor. Çünkü iki kardeşi birbirine kötüleyip de, birbirinin ocağını söndüren, ara yerde, münafıklardır. Birbirlerine kötüleyen, iki ahabı yahut insanları hayatından işinden hasıtlığından ekmek ile oynayanlar, insan değildir, müzevir adamlardır. Eğer karşısındaki, efendi, insan ise, o kötüleyen müzevir adamı söyletmesin. Çünkü düşman o, ki gelmiş yüzüne diyor. «Hadi, çık fazla konuşma!» desin. O demiş aleyhinde, sen nasıl yüzüne diyorsun? çık. «Çünkü nice ocaklar yıkan bu söz gezdiren âdemlerdir. İnsanı birbirine düşürten, ara yerdeki müzevir münafıklardır, hakkında hadis bile var. Bu gibi söz gezdirip söz dolandıran adamların sözlerine, kanmak, inanmak, doğru değildir.”

“O zaman, neneye dedi, ki baytar, «Nene, benim komşum çok neneler var. Amma, ağzından çıkan sözü, sahibine kavuşturur, Lâkin, sır saklayan nene sensin, bilirim. Seni Telli Nigar'ın köşküne kadar göndereceğim. Bir zahmet çekeceksin!». «Hay hay oğlum, baş üstüne! Ak saçım ağarmış, bana ne? Ağzından çıkan kendi sözün, yakamın sağı duyuyorsa, soluna duyurmuyorum». «Ha, sakın! İnsanların en iyisi de odur. Adem ona derler. Nene Telli Ni-gar'a şunu diyeceksin, ki Hasan Bey Eşgerdor'u getirmiş, baytarın tavlasında hazır, takım üstünde, ne diyorsan? Ne diyorsan cevap! Beni sana haber yolladılar, senden cevap bekliyorlar. Bak ne diyor, ne demiyor, kızdan bize haber getir!». «Baş üstüne!». «Biz, konuşmuşuz. Nene, oğlan ile kız meşveret etmiş». «Peki!».”

“Nene, başına ehramı örterek, baytarın evinden çıktı, Telli Nigar'ın köşküne kadar. Cariyeler karşıladı. Karşılayan halayıklardan, Telli Nigar'ı sordu. Seslediler: «Seni soruyor de!», Telli Nigar nenenin ak saçına hörmət edip, «Buyur, buyur!» deyip elini öptü.”

“İnsanlara en büyük kemal: Kendi büyüğüne hörmet ederse, Allah'ına da hörmet etmiş olur. Çünkü, büyüğünü büyük bilmeyen kimse, ne anlar dünyadan, ne bilir dünyadan?”

“«Kızım, seninle sırran beş dakika bir sözüm var». «Hay hay nene! Şu odaya buyurun, gelin!». O odanın kapısını Telli Nigar açtı. Kendi odasına, nene oturdu. Telli Nigar gelip neneye eli ile bir kahve pişirdi. Bir elinde sigara, bir elinde kahve fincanı, nenenin getirdi önüne koydu. Sigarayı da eline verdi. «Buyurun nene!». E, nene ak saçlı bir kadın. Sigarayı yakarak, kahveyi içerek Telli Nigar'a meseleyi anlattı:

«Kızım, beni sana habere gönderdiler. Seninle, bir delikanlı ile, aranızda bir sevdâ». «Evet, îsmi Hasan, tamam nine». «Sen bu oğlandan iki at istemişsin kızım. Ya Kırat'ı, ya da Eşgerdor'u». «Evet nene, tamam!». «Hasan Bey de Eşgerdor'u getirmiş. At baytarı Abdurrahman Bey'in tavrasında, takım üstünde, kolan çekili. Beni sana habere gönderdiler. Ne diyorsun, ne demiyorsun? Onlar, acele, benden haber bekliyorlar. Kızım, ben de sana haber getirdim. Şimdi, ağzından çıkan ne ise, fazla ilave etmem; kızım bana yakışmaz. Çünkü, insanoğlu, duyduğu ne ise, onu desin!». «Nene, sözüm söz. Eşgerdor hazır ise, benden aldığın cevap şu olsun! Git, söyle! Yatsı geçtikten sonra, kaçan kızın neyi olur? Bir bohçası. Bohça koltuğumda, binek taşı üzerinde gözlerim. Haydi, buyur nene, git! Onlara haber yer, tedbir alsın!». «Baş üstüne kızım, Allahaismarladık!» deyip, derhal Telli Nigar nenenin elini öperek, kapıyı açıp, neneyi ta köşk kapısına kadar uğurlayıp, nene geçti gitti.”

“Doğru gelip, baytarın çıktı yanına. Hasan Bey diz çökmüş oturuyor. «Hayır haber nene?» Baytar deyip, sordu. Hasan hicap etti, bir şey diyemedi. Dedi: «Evladım, kızdan aldığım söz budur.”

“Bak, insanlar ister kadın, ister erkek olsun, hakikati ne ise, bir söze bir de şen ilave etme, efendi. Bohça koltuğunda / yatsı geçtikten sonra, köşk üzerinde gözlemekte. «Beklerim dedi git haber ver!». «Öyle mi?». «Evet». «Çok memnun oldum nene!».”

“Baytar elini cebine atıp, keseden bir altın çıkardı. O vaktin devrinde, kızıl altın. «Al nene, bu sana bir harçlık». Nene altına dua etti. Hasan Bey, «Nene dur!» deyip, bir

altın da Hasan Bey, neneye verdi. «Al nene, bunu da, benden!». «Allah muradına kavuştursun evladım! Tezden, iki genci Cenab-ı Allah sevindirsin, hayırlı olsun!» deyip, nene geldi, kendi evini açtı, kapıyı arkadan kilitledi, vurdu kafayı yere, yattı aşağı. “Neme lâzım?”

“Hakikat de öyledir, ki «Görmedim, bilmiyorum», demek, bin kaza defeder. Nerde gördüm diyeceksin, nerde bilmediğini inkar etmeyip bilirim bildiğini diyeceksin? Eğer seni şehadet için adalet kürsüsü üstüne alırlarsa, önüne, şehadetlik için, gördüğün bildiğin ne ise, orda söyleyeceksin. Politika yok! O köprübaşında, kardeş kardeşi kurtaramaz. Şahitlik kimden kaldığını iyi bil de, onun için bildiğin gördüğün ne ise, onu de! İnkâr edersen, bildiğini de inkar eder demezsen, ben gördüğünü görmedim dersin, vay senin başına!”

“Bu taraftan, atların ayaklarına, baytar keçe bağladı. Çünkü, ikindi olduktan sonra, şehir kapanırsa, ne olur? Karakollar bekliyor, surda şehri. Yani karakollar, rast gelmesin, kütültüye. Yatsı geçtikten sonra meğer, bu kız bohçayı hazırlamış. İkide bir, köşk önüne çıkar, taş üstünde durur, köşke içeri girer, öyle bir de gözledi ki geliyorlar. Çıkıp bohça koltuğunda, Baytar, Eşgerdor'un dizginini Telli Nigar'm eline, «Al kızım, istediğin at budur. » «Evet!». Çevirip üzeniği, atıp sağ ayağını, bindi Eşgerdor üzerine; kız da kılıç takmış, kalkan dalda, kılıç belde, tam teçhizat kuşanmış kız da. Hasan Bey de pür silah. İkisini el ele veren Baytar; «Ey Hasan, kızımı sana, seni Allah'a teslim ettim. Allah yolunuzu açık etsin! Uğurlar olsun!» deyip, baytar ikisini at üstünde birbirine teslim edip, gerisin geri döndü, izbelerden geldi konağına.”

“Sevda ateş bir gömlektir, hangi vücut giyse yanar. Kız ile oğlan genç, kan kuvvetli, cahil. İkisi, güzel güzel, muhabbet edip, birbirlerine at üstünde sarılıp, birbirleri ile konuşurken, Akşehir çarşılarını dolandı. Meğer vakit gelmiş şafağı bulmuş, bunlar karakol gibi şehrin etrafını dolanmakta idi.”³⁰⁵

Şehirden çıkan âşıklar atlarını dinlendirmek için bir gözenin başına giderler. Buradan Telli Nigar'ın aşkından kırk gecedir uyumayan Hasan Bey'in uykusu gelir. Bu kısım Dede Korkut Hikâyeleri'nden Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi ile benzerlik gösterir. Hasan Bey sevdiğinin dizinde uyurken Telli Nigar'ın yedi ağabeyi ve Akşehir

³⁰⁵Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 150-153

atlanmış onlara karşı gelir. Telli Nigar sevdiğini uyandırır. İki taraf arasında çetin bir vuruşmadan sonra Telli Nigar ve Hasan Bey karşı tarafı püskürtür. İki aşık tekrar gözenin başına gelir. Fakat Hasan Bey çok yara almıştır. Böyleyken de gözeden su içer ve yaraları azar. Hızır gelir, yaralarını iyi eder. Fakat bu süre zarfından Hasan Bey'in sıkıntısı babasına malum olur. Koçaklarıyla beraber atlanıp Akşehir'e doğru yol alır. Yolda evlatlarının gören Koroğlu onları alır ve Çamlıbel'e gelirler.

Yine aynı destanda güzel kızın suretini gören Kiziroğlu Mustafa Bey kızı babasından uygunsuzca isteyince babası hileyle Kiziroğlu'nu esir eder. Koroğlu onu kurtarır memleketine gönderir. Koroğlu Dağıstan'da bir cazı nene bulup hükümdarın kızı Suna Şah ile Kiziroğlu aralarını yapmasını söyler. Bu kadın bir iki Suna Şah'ın yanına gelerek Kiziroğlu'nun onu sevdiğine inandırır. Kızı kaçmaya ikna olunca Koroğlu onu alır ve Kiziroğlu'na götürür.

“Koroğlu kıyafeti değişip, nihayet başka bir kılığa girip gerisin geri döndü. Doğru Gürcistan topraklarına, Afganistan'dan uzaklaşarak toprağına dayandı. Nenenin evini bulup, lâkin geri dönüp gelmesi, feleğin günlerinden ömürden yirmi gün gitmişti. «Ne yaptın?» diyen bu devrîsi gören nene, «Nerde kaldın, o güzelin yüzde doksan gönlünü etmişim, seni beklemekte, eğer o, eğer ben. Eğer varlığın sözünde durursan, işi görülmüştür.» deyip Koroğlu altının yüzünü gösterdi. Nene sözünde duruyorum. Eğer bir elide kızın eli, ben de keseyi eline teslim ederim.» deyip de, nene o güzelin vardı köşküne.”

“Kızım, dediğim günler tamam oldu. İşte rüyamda gördüğüm dervişan gelmiştir. Lâkin öyle bir dervîştir kızım, bunlar tekin değil, üçlerin birisidir. İyi bil, inan, bunlar dünyanın sonuna kadar, bunlar değişlenir, birbirine bu dünyayı emanet terk eder, giderler, işte seni bekliyor, bahtiyar bir kızsın.» deyip, bu güzel bohçasını akşam karanlığını bekleyerek, nihayet, «çevik hırsız evden, öküz gider bacadan.». Kırat'ın terkisine Koroğlu o güzeli alıp, nenenin boynu köküne bir kamçı «ahan sana altın nene, böyle ocaklar batıran, ben sana altın mı veririm.» deyip de Koroğlu sillesi, siyaseti «sana verecek kıvıltı altınımı açlara verip, çıplakları giydirim.», Kırat'ın terkisinde kaçırın bu güzeli, «Kızım hiç endişe etme ki seni Türk toprağında adı söylenen, Koroğlu'nun iki kat edip de domuz topu eden ve bütün Türkiye'nin en büyük ileri varlığa gelen Kiziroğlu bir bey oğludur,

ancak lâıyığı sensin, o da sana lâıyıktır.» deyip, Kızıroğlu Mustafa Bey Akçadağ Yaylaları'na beyleriyle kavuşmadan, Köroğlu Kırat'ın terkisinde o güzeli yetiştirdi.”

“Nazenin dilber Kızıroğlu'nun Mustafa Bey'in eğer yakışığını, eğer de boyunu, hakikat hal analar bir tane mi doğurmuş, hayır, nece yiğitleri bu toprak gel gel demiş, altına almış, hâlâ da almakta, Kızıroğlu Mustafa Bey'in boyuna ve yakışığına bu güzel de can u gönülden hayran kalıp, mayası neden, meğer ahval-i ezelde yazan kâtip yazmış yazıyı zaten gününden evvel, ara yere cazı da girdiği gibi iş kolaya bindi.”³⁰⁶

Yine aynı destanda birbirine âşık olan Dönek Hanım ile Esebalı kaçmaya karar verirler. Köroğlu onları alır, kaçırır ve Çamlıbel'e gönderir.

“Esebalı'nın Pullu Kırat'ını kız getirmişti handan. Eğer-iki at da hazır olmuş, kılıçlar, Esebalı için zaten kılıç mevcut idi, Köroğlu'nun da bütün silahlarını kız getirtip birer birer önüne koyup, «Al ağa, evvel yadigârlarını bağla. Kapıdan dışarı çıktığın zaman yiğitliğini kendin düşün!» deyip, nihayet kız baktı, ici gözlerinden dolu tanesi gibi yaş inen kızın, Köroğlu ağladığını görür görmez anladı ki oğlan için ağladığını ve oğlan da gözlerinden yaş döküp, ikisi birbirine âşık olduklarını Köroğlu hissetti. Nihayet bunlara öğüt vererek kızın köşkünden kalkıp, Dönek öne düşüp, Köroğlu'nun nihayet kapılarını açıp, Köroğlu ise Esebalı ile beraber merdivenleri inerken, Esebalı bir adım iniyor bir arkasına dönüyor, kıza doğru bakıyordu. Köroğlu «Yürü yavrum, niçin bakıyorsun?» deyip, eğilip babasının kulağına, «Baba biz gidiyoruz ya, bu kız ne olacak?» diye fısıldadı. Köroğlu gülümseyerek «oğlum, ekmeğini yedik, kıza hakaret mi yapalım?» deyip «baba bunun meyli daha fazla var bana. » deyip Köroğlu'na bildirdi. «Hele yürü, merdivenleri in bakalım!» deyip nihayet indiler aşağı. Birbirleri ile baba oğul konuşurken kız ise ağlıyarak Köroğlu'na «Ağa, beni burda tek koydun, gidiyorsun. Ancak böyle olur mu?» deyip Köroğlu geri döndü. «Kızım hiç gam çekme, fikrin ne ise anlamışım, bana bildir. Sen de benim bir evladımsın, kalbinden doğan ne ise, bana hakikatini bildir, ben de bu kapıdan çıkmadan ona göre iş yapayım. » deyip derhal kız tahammülü kesilip, sabrı kalmadan, Köroğlu'na «Ağa benim gaile-i gamım budur, ki şu dilber delikanlı ile ölüncü bir güne kadar onunla beraber bir arada yaşadığımı isterim. Ancak ben sana bir insanlık ettim, senin insanlığın da bu, ki biz murat üstünde bir genci biri birimizden ayırıp, beni de burda yalnız

³⁰⁶Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 443-444

koyup gitme!» dedi. Kızın bu fikrine ağlayıp söylemesine karşılık «Baş üstüne kızım, sen şimdi sabret, ben bir Kırat'ın üzerine dışarda geleyim, bir atı alıştırayım. Çünkü aylarca atım hamdır, yol gittiği yok. Ben bir Kırat'ın keyfine baktıktan sonra artık sen de ağlamana karşılık, seni de bu yığitten ayırmam, ölüncü bir güne kadar ikiniz bir arada kocalırsınız inşallah! «-deyip- ikiniz de evladımsınız.» dedi.”

“Köroğlu, kanatlar açılıp, Kırat hazır idi Esabali ile beraber, Esebalı Pullu Kırat'a, Köroğlu Kırat'a binip Esebalı'ye «Geç bir kenarda dur!» dedi. Esebalı geçti, bir kenarda duranda, Köroğlu o gece yarısı idi, Kırat'ı bir inişe yokuşa sürüp, gözünü sevdiği Kırat mermer taşlardan ateş çıkartıp, paykırıp eniş yokuş giderdi. Gökte uçan kuş olsa, belki Kırat'ın önünden kurtulamazdı, öyle pervaz eden Kırat, nihayet Köroğlu anladı ki «evet, bu kızı kaçırrır, İstanbul'dan bizi kurtarır.» fikrini Kıratın anladıktan sonra, derhal kanadın önüne gelip «Buyur bakalım kızım!» diyen, nihayet kız ise her bir hazırlığını görüp «Sade kaçanın, kızın neyi olur, bir bohçası olur.» derler, ezeli ezelden böyle gelmiş böyle gider, nihayet bohçayı hazırlayıp Köroğlu'nun terkisine kız yardı. Ellerini muhkem Köroğlu'nun dalından sardırdı. «Kızım, muhkem beni tut. Kıratın ürüzgâri olur, ki devirir seni.» deyip, «Ağa, sarıldım arkandan, yürü bakalım!» deyip, Esebalı'ye «Benim peşime Pullu Kırat'ı sür, gel!» deyip hem evvel kızı İstanbul'dan alıp, oğlan ile beraber, İstanbul'dan dışarı çıkartıp, o günsü gün, gün dağların başını alana kadar Kırat ile Pullu Kırat'ı sürüp nihayet bir menziline getirdi.”

“Derhal Kırat'ın dizginini eğliyerek bir çimen üzerine indiler. Derhal Köroğlu oğlan ile kıza dönüp «Siz biraz taam yiyin burada, artık ben geri döneyim. Bolu Beyi kaldı orda, ben hele Bolu ile hesabımı göreyim. Bolu'ya ne çeşit artık öldüreceğimi ben bilirim.» dedi. Esebalı «Baba ben de seninle beraber geleyim mi?», «Yok oğlum, sen kız ile beraber-Çamlıbel'in yolunu öğretip- sen şu yol ile tut gece gündüz siz ilerde, hemen elinizden geldiği kadar çabuk kaçıp da, bir an evel Çamlıbel'e yetişmenizi istiyorum, dedi. Beni gözlemeyin, düşman çoktur, kaçan kızın peşine muhakkak, ki gelir.» deyip, çünkü kız koca bir lalanın kızı idi, «Ve arkan kuvvetlidir, olur, ki asker de gelebilir” deyip, oğlan ile kıza öğüt verdikten sonra, «birbiriniz ile muhabbete durmayın, gece gündüz, düşünüp bu

gecedir deyip, bir ıssız yerlerde sakın kalmayın, gece gündüz gidin!» dedi. Hemen bunları yolcu edip, Kıratın başını tekrar Köroğlu İstanbul'a doğru çevirdi.”³⁰⁷

3. Tercihli evlenme: “Temelde çıkar esasına dayanana, aileler arası dayanışmayı esas alan ve evlenecek olanların değil de ailelerinin tercihleri ile gerçekleşen bir evlenme usulüdür. Tercihli evlenme usulünün de çeşitli türleri vardır. Bunlardan birincisi beşik kertmesidir ki, kız ile erkeğin henüz beşikte iken ailelerin büyüdüklerinde evlenmelerine karar vermeleridir. Başka bir deyişle beşikte nişanlanmalarıdır. Bu göreneğin eski Türklerde de olduğu Dede Korkut Kitabı'nda söz konusu edilmektedir. İkincisi söz alıp verme ki, ailelerin dostluklarını sürdürmek maksadı ile henüz evlenme yaşına gelmemiş çocuklarını ileride evlendirmek üzere söz alıp vermeleridir. Üçüncüsü ise berder evliliği ki, genellikle başlık parasından kurtulmak maksadı ile evlenecek iki erkeğin, ailelerin de onayı ile evlenecek yaşta olan kız kardeşlerini aynı zamanda karşılıklı olarak birbirlerine vermeleri ya da evlenmeleridir. Dördüncüsü de tay geldi (denk geldi) evliliğidir ki, çocuklu dul bir erkekle, ayrı cinsten çocuklu bir dul kadının çocuklarının ve kendilerinin evlenmeleri ile meydana gelen evlenme türüdür.”³⁰⁸

a. Beşik Kertme Usulü: “Kertme sözcüğü, bir nişan verme, işaretleme olayıdır. Geleneksel hayvan sürücülüğünde, sürü sahibi tarafından belirli bir süre tutulan çoban, çoğunlukla okur-yazar olmadığından, günlerini çoban değneğine çakısıyla her gün için bir kertik kerterek (çentik atarak) sayar. (Beytepe, Ankara) Bu örnekten giderek, beşik kertmeyi, bebeğin ağaç beşiğine bir kertik kertme, işaret verme biçiminde açıklayabiliriz...”

“Beşik kertmesi olan çocuklar, kertme olayının bilincinden uzak, sokakta, tarlada, bahçede ergenlik çağına girinceye dek birlikte oynar, kimi zamanda dövüşür dururlar. Her yıl çocuklara bayram ve benzeri özel günlerde armağanlar alınır; olayın pekiştirilmesine çalışılır. Armağanlar kız evinin oğlana, oğlan evinin de kıza aldıkları giyim, kuşam yanında takı ve benzeri pahalı cinsten nesneler de olur. Ergenlik çağıyla beraber, gençler birbirlerinden fizik olarak uzak durmaya çalışır, yakınlarını duygusal yönden geliştirmeye uğraşırlar. Ne var ki, beşiğe kertik atmadan evlenmeğe değin geçen sürede kimi şeylerin

³⁰⁷Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 565-566

³⁰⁸Abay, a.g.m., s. 43

olumsuz yönde gelişmesi durumunda beşik kertme bozulabilir. Kertmenin bozulması çok önemli bir kayıp sayılmaz, “nasip değilmiş, böylesi deha hayırlı” denir ve olay unutulmaya çalışılır.”³⁰⁹

“Eskiden uygulanan bu yöntem artık bu gün geçerliliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Aileler tarafından, çocuklar henüz küçükken yapılan, sadece ailelerin birbirine söz verdiği bir nevi evlilik sözleşmesidir. Bir aileye hısımlık kurmak isteyen ya da bir yakınıyla varolan dostluk bağı, ekonomik ilişkisini daha da pekiştirmek isteyen başka bir ailenin, söz konusu kimsenin yeni doğmuş kızını oğluna nişanlaması bu geleneğin aslını oluşturur. Böylece çocuklar, ergin yaşa geldiklerinde birbirleriyle evlenmek üzere, daha çocuk yaşta iken, kendi istemlerinin dışında nişanlanmış olurlar. Bu bağı belirtisi olarak da çocukların beşiklerine birer kertik yapılır; beşik kertme adı da buradan gelmektedir.”³¹⁰

“İki aile, çocuklarını ilerde evlendirmeye söz verirler. O halde geleneğin temelini, söz verme oluşturur. Beşik, söz vermenin tanığı olur. Bunun için beşiğe üç kertik yapılır. Eğer beşiği kertmezlerse sadece söz verirler.”³¹¹

“Günümüzde geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiş olan beşik kertme evliliğinin, birçok sakıncası da vardır. Erkek ile kızın gelecekte ne olacakları bilinmeden evlilik kararı aileleri tarafından verilir; ama çocukların en azından ne kadar yaşacakları belli değildir. Ailelerin arasının bozulmaması garanti değildir. Gelecekte gençlerin birbirlerini isteyip istememesi en önemli sakıncadır. Bütün bunların yanında beşik kertmenin gençlerin beraber kararları ile bozulduğu da olur. Beşik kertme yoluyla evliliğe ilk kaynak olarak Dede Korkut Hikâyelerimizde rastlamaktayız. Burada olayın gelişimi şöyledir: Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek birbirlerine daha doğmadan beşik kertme ile nişanlanmışlardır.”³¹²

³⁰⁹Ali Rıza Balamam, **Evlilik Akrabalık Türleri**, 2. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.41-42

³¹⁰Örnek, a.g.e., s. 187

³¹¹Mahmut Tezcan, “Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, (4), Ankara: G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1982, s. 498

³¹²Sinan Gönen, “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Evlilik Âdetleri”, **Millî Folklor**, (69), (2006), s. 66

Beşik kertmesi konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Alpamış Destanı'nda Baybörü yeni doğan oğlu Alpamış'ı Şekti adlı ülkenin Sarıbay adlı beyin kızı Külbarşın ile beşik kertmesi yapılır.

“Onda Şekti degen elde Sarıbay degen bey bar eken, onun Külbarşın dagen jalğız kızı bar edi, soğan kuda tüsti Baybörü bay onan keyin Alpamış on jaska kelgenşe artınan bala tuvmağan son Sarıbay oyladı - Menin küyevim jalğız boldı. Munın közi olay-bulay bolıp ketse, kızım Ultanğa kor baladı eken- dep, Kıtayga kasıp köşip kirip ketti, Kızın bermeymin dep...

O zamanları Şekti adlı ülkede Sarıbay adında bir bay varmış. Onun Külbarşın adlı yalnız kızı vardı, onunla nişanladı, Bay Böri Bay. Alpamış on yaşına geldiğinde, hanımı oğul doğurmayınca Sarıbay düşündü: demek ki benim damadım kısır olacak. Ona bir şey olursa, benim kızım Ultan'a, çocuk doğuramıyor diyecekler- diye. Kızını vermemek amacıyla Çin'e kaçtı...”³¹³

Dede Korkut Hikâyeleri'nin üçüncüsü olan Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde oğlu olmayan Kam Püre beylerden dua isteyince Pay Piçen de bir kız çocuğu için beylerden dua ister ve Pay Piçen eğer biz kızı olursa onu Kam Püre'nin oğlu ile Beşik Kertmesi yaptığını söyler.

“Pay Piçen Big aydur: Bigler Allah Ta'ala mana bir kız vireçek olursa siz tanık olun, menüm kızum Pay Püre Big oğluna bişik kertme yavuklu olsun didi.”³¹⁴

b. Berder Evliliği Usulü: “Bu tür evlenme, kıza karşı bedel ödemek yerine iki kızı karşılıklı olarak değiştirmek şeklinde uygulanmaktadır. Özellikler doğu ve Güney Doğu Anadolu'da uygulanan bir evlenme biçimi de berder evliliğidir. Başlık sorununu ve yükümlülüğünü ortadan kaldıran bu tür evlilik; hem kız hem de oğlu bulunan iki ailenin, karşılıklı olarak hem kızlarını hem de oğullarını birlikte evlendirmeleri suretiyle

³¹³Üçüncü, a.g.e., s. 76-77

³¹⁴Ergin, a.g.e., s. 117

gerçekleştirilmektedir. Başlık ödeme konusunda güçlük çeken aile, evlilik çağındaki kızını ve oğlunu evlendirmek istediği zaman, aynı durumda bulunan aileleri arayarak bunlardan birini seçmektedir. Aile oğluyla evlendirecek kıza karşılık başlık almama ve vermeme koşuluyla, aynı durumdaki bir aileye kendi kızını önerir. Karşı taraf bu öneriyi olumlu bulunca evlenme işi gerçekleşir. Böylece A ailesi B ailesine kızını verir ve oğluna B ailesinin kızını almış olur. Bu yolla kurulan evliliğe berder ya da “bedel evliliği” denildiği gibi “kızların değiş tokuşu”, “değişik usulü” gibi adlar da verilmektedir.”³¹⁵

“Çoğunlukla, ekonomik sebeplerle uygulanmış olmakla birlikte, bazen aileler arasında iyi dostluk ilişkileri kurmak da hedeflenmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da rastlanan bu aile şeklinde kız ve oğullarının evlendiren aileler arasında anlaşmazlık ve geçimsizliğe de rastlanılmaktadır. Eğer kızlarına iyi muamele yapılmıyorsa gelinlere de huzur verilmez. Ayrıca evlendirilen çiftlerden birinin ölümü veya boşanma nedeniyle ayrılması diğer çiftin evliliklerini de dolaylı olarak etkilemektedir.”

“İyi anlaşılan iki erkek önce, birbirlerine şaka yollu “kayınço” (kayın birader) demeleriyle başlatılan ilişki, ailelerin ve erkek kardeşlerinin itmesiyle de birbirlerine “görümce” diyen kızların yaklaşmalarıyla sürer ve gelişir. Bu tür bir evlilik anlaşmasında her iki tarafın da ekonomik çıkarları belirgindir. Sözelimi, geleneksel hayvancı ve tarımcı ekonomiye sahip kültürlerde, bir evlilik güvencesi olarak bilinen, güvencenin parasal akçesi başlık, ortadan kalkar. Çünkü iki taraf da birbirlerine bu konuda para ödemeyeceklerdir. Bunun yanında, düğün harcamalarında açıklıkla görülen bir ekonomik denge sağlanmış olur...”

“Berder evliliklerde kızlardan birinin ölmesi durumunda, mevcut ortaklığın devamı amacıyla dul erkek, başlık parasını ödemediği ergen baldızını eş olarak ya da bir başkasıyla evlenecekse başlık parasına ölen kız evinin katkıda bulunmalarını isteme hakkını elde edecektir. Bu durum kimi zaman net bir biçimde açık-seçik ortaya konulup pazarlık edilirken kimi zaman da anırtmalarla belirtilir...”

“Berder aileler arasında dirlik ve düzenin daha bir sağlam, sağlıklı ve uyum içinde sürmesi, eşit koşullardaki erkeğin güçlü otoritesinin ve egemenliğinin gelin üzerinde

³¹⁵Örnek, a.g.e., s. 188

kötüye kullanılmasına bu evlilik biçimi izin vermemektedir. Sözgelimi, ailelerden biri, evlerindeki gelinlerine anlamsız, gereksiz ve haksız kimi davranışlarda bulunsa kocanın karısını dövmesi, kayın validenin gelini zor işlere koşması vb. - kızlarının bulunduğu karşı taraf da aynısını ödün vermeden yapacaktır. Misilleme korkusu her iki tarafı da denetlemekte, gelinler daha bir hoş tutulmakta, horlanmamakta ve böylece dirliğin sürekliliği sağlanmaktadır.”³¹⁶

c. Taygeldi Biçimi: “Dul kadının, eski kocasından olan çocukları da alarak dul bir erkekle ya da dul bir erkeğin eski karısından olan çocukları da alarak dul bir kadınla evlenme biçimine “taygeldi evlilik” denmekte, bu çocuklara da taygeldi adı verilmektedir... Taygeldi evliliğin temelinde sosyo-ekonomik ve psikolojik etmenler rol oynamaktadır.”³¹⁷

Burada tay kelimesi bazı araştırmacılarca farklı yorumlanmıştır. Prof. Dr. İbrahim Yasa tay sözcüğünü atın yavrusu olarak değerlendirilebileceğini, bu nedenle bu evlilik biçimine de taygeldi isminin verilmiş olabileceğini söylüyor.”³¹⁸

Prof. Dr. Ali Rıza Balaman ise şöyle diyor. “Tay, denk (eşit, eş) demektir. Örneğin yükün hayvanlara sarılmasında tayda (denkte) tutulması zorunluluğu vardır. Ayrıca henüz ayakta durmaya başlayan çocuğa tay tay dememiz de, kelimenin “denk” anlamında kullanılmasını gerektirmektedir. Böylece “Taygeldi Evliliği” de “Denk Gelen Evlilik” demek daha doğrudur.”³¹⁹

Mahmut Tezcan taygeldi evlilik biçiminin psiko-sosyal olumlu yönünü değerlendirirken bir noktaya değiniyor. Özellikle kırsal kesimde tay olarak değerlendirilen çocuklar tarımla uğraşırken potansiyel yardımcıdır. Anne baba yaşlanmıştır, çocuklar da ona bakacaktır. En önemlisi de eşlerin çocuklar kardeş olmadıkları için yanlış bir durum olmasın diye evlenmeye teşvik edilir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Taylar üvey kardeş durumuna düşmesin diye çocuklar daha önce evlendirilmeye çalışırlar.

³¹⁶Balaman, a.g.e., s.43-44

³¹⁷Örnek, a.g.e., s. 188

³¹⁸bknz. İbrahim Yasa, “Taygeldi Ailesi”, *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt 17, no 2, s.305-349

³¹⁹Tezcan, a.g.e., s.82

Bu tay evliliğinden doğan çocuk da her iki tarafın da ortak torunu olacaktır. Bu da bu evlilik biçiminin psiko-sosyal yönüdür. “Taygeldinin başka bir psiko-sosyal olumlu yönü de, dulların çok yaşlanmaları, çalışamaz duruma gelmelerinde tayların onlara bakması, koruması, temel gereksinimlerini karşılaması, kendileri için bir tür sosyal sigorta ödevini kabullenmeleridir. Taygeldi biçimindeki evliliğin ekonomik nedenleri de söz konusudur. Bu yoldan mal ve tarımsal işletmelerin parçalanması önlenmiş olmaktadır. Ayrıca iki düğünün giderleri de bir arada çıkarılmış olur. Yine, başlık parası da bu tür evlenmelerde söz konusu değildir. Bir başka yarar da, aile ekonomisinde işgüç üyesinin arttırılmış olmasıdır.”³²⁰

“Bazı topluluklarda dulların yeniden evlenmeleri hoşgörüyle karşılanıp hatta desteklenirken, bazı topluluklarda dulların evlenmelerine yasaklar konulmuş, hoşgörüyle karşılanmamıştır. “Bazı topluluklarda dulların evlenmelerine sınırlar getirilmiş, yasaklar konulmuştur. Örneğin Kuzey Japonya’da yaşayan Aynular, Kuzey Amerika Kızılderilileri, Afrika’daki Buşman ve Zulu yerlileri, kadınların kocaları öldükten sonra hemen evlenmelerine izin verilmezdi. Eski Çinliler, Hindistan’da Brahmanlar, Polonezya’nın kıyı sakinleri, erkekleri, ölen dul kadınlara yeniden evlenme iznini kesinlikle vermezlerdi. Formazalılar’da dul erkeklere kesin olarak yeniden evlenme izni verilmez. Hint dilinde “Suttee” sözcüğüyle anlatılan olayda dul kadın, ölü kocasının ruhunu öte dünyada birlikte izleyebilmesi inancından hareketle kocasıyla birlikte diri diri gömülürmüş. Aynı kuralın Afrika’da Dahomeylilerde, Kuzey Amerika’da Komençilerde, Fili Adaları yerlilerinde, Yeni Zellanda yerlilerinde de uygulandığı kaydedilmektedir.”³²¹

d. Anlaşarak evlenme: “Bireylerin kendi hür iradeleri ile evlenmeğe karar vererek evlenmeleridir. Türk toplumunda anlaşarak evlenme usulünde genellikle ailelerin rızası da alınmaktadır. Bu evlenme türü gün geçtikçe görücü usulü ile evlenmenin yerini almaktadır.”³²²

“Geleneksel toplumlardan modern toplumlara doğru gidildikçe, büyük aileden çekirdek aileye doğru bir dönüşüm söz konusu olmaktadır. Bu durum da ailenin

³²⁰Tezcan, a.g.e., s.81

³²¹Tezcan, a.g.e., s.82

³²²Abay, a.g.m., s. 41-52

karakterinde, eş seçiminde, kadının toplum içindeki konumunun yükselmesinde, kadına ve erkeğe eşit boşanma hakkı vb. bazı değişikliklere yol açmıştır.”

“Aile kurumunun oluşmasında evlenme usulleri, toplumdan topluma, kültürden kültüre, köyden şehre, yöreden yöreye farklılık gösterebilir... Tarih boyunca toplumlar, kendi toplumsal ve kültürel yapılarına göre evlilik biçimleri oluşturmuşlardır. Evlilik biçimlerini sınıflandırmak gerekirse genel olarak beş sınıfa ayırmak mümkündür.”

“Eş sayısına göre: Erkeğin ya da kadının tek eşle evliliği (monogomi), erkeğin ya da kadının birden fazla eşle evliliği (poligami) biçiminde tezahür eder. Ancak eş sayısına göre biçimlenen evlilik biçiminde yaygın olan erkeğin birden fazla eşle evliliğidir. Kadının birden fazla erkekle evliliği yaygın olmamakla birlikte Hindistan’da, Tibet’te ve Filipinlerde bazı kabilelerde görünmektedir.”

“Grup ilişkilerine göre: Aile bir grup olduğuna göre bazı toplumlarda grup içi evlilik (endogami), bazı toplumlarda grup dışı evlilik (exogami) görülmektedir. Genellikle alt kültüre sahip toplumlarda iç evlilik açık toplumlarda dış evlilik biçimi görülmektedir.”

“Çiftlerin yerleşim yerine göre: Toplumsal değerlere göre bazı toplumlarda evlenen çiftler erkeğin babasının yanında ya da yakınında otururlar (patrilokalite), bazı toplumlarda ise kadının ebeveynlerinin yanında ya da yakınına otururlar (matrilokalite), bazı toplumlarda genellikle de çağdaş toplumlarda yeni evlenen çiftler kendi başlarına ayrı ev açarak (neolokalite) otururlar.”

“Otorite ilişkilerine göre: Evli çiftler arasında otoriteyi belirlenen kişilikleri olmakla birlikte, genellikle toplumsal değerlere göre koca otoritesinin üstünlüğü (patriyarki) görülürken çok az da olsa kadın üstünlüğü (matriyarki) de görülür. Ancak çağdaş toplumlarda yeni ilişki düzeni olarak eşitlikçi (egaliteryan) otorite anlayışı geliştirmektedir.”

“Soy ve şecere ilişkilerine göre: Aile reisi öldüğü zaman mirasın nasıl taksim edileceği noktasından hareket edilen evlilik biçimine gelince, mirasta baba soyunun hâkimiyetine dayanan (patrinyal) evlilik biçimi, anne soyunun hâkimiyetine dayanan

(matriniyal) evlilik biçimi ve her iki tarafın eşitliği esasına dayanan (bilateral) evlilik biçimidir. Soy ve şecere ilişkilerine dayalı evlilik biçiminde de çağdaş yaklaşım eşitlikçi yaklaşımdır.”

“Türklerde aile yapısı: Türklerde evlilik biçimleri genel hatları ile yukarıdaki sınıflandırma ile örtüşmektedir. Ancak Türklerin eski ve kendilerine has kültürel yapısı ile farklılıkları da vardır. Türkler genellikle dıştan evlenme (exogami) esasına dayalı, velayeti esas alan baba üstünlüğünün geçerli olduğu, tek eşli (monogami) ve küçük aile biçiminde bir aile yapısına sahiptirler. Eski Türklerde her ne kadar dıştan evlilik esas olsa da akrabalığa çok önem vermektedirler. Müslüman olduktan sonra ise İslam dininin müsaade ettiği ölçüde akraba evliliği de yaygınlaşmıştır. Bugün Türkiye’de mevcut evliliklerin yarıya yakını (%40) akraba evliliğidir.”³²³

“Bilindiği üzere eski Türkler’de evlenme “exogami” (dıştan evlenme) kuralına tabi olup, siyasi ve ailevi bir zümre olan bayların dışında fakat il içinde gerçekleşmekteydi. Aslında Türk Aile Hukuku’nun temelini teşkil eden ve gelini, eşinin ailesinin bölünmezliğini sağlayan ve kadını köle olmaktan kurtaran bir nitelik taşımakta idi.”³²⁴

3.2. Evlilik Çağı ve Yaşı

“Geleneksel kesimde kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerini belirleyen bir takım ölçütler vardır. Bunların başında buluğa erme gelir. Ülkemizde buluğ çağı 10-14 yaşları arasında başlar. Gerek kızda, gerek erkekte görülen birtakım biyolojik ve fizyolojik gelişmeler buluğ çağının belirtileridir. Annelik ve babalık için gerekli olan bu gelişmeler, onların biyolojik ve sosyo-kültürel kişiliklerini geliştiren önemli belirtilerdir. Bu belirtilerle kişisel sorumluluklar da başlar. Erkek çocuk da, aile içerisinde, gerek cinsinin, gerekse yaşının gerektirdiği etkinliklere katılarak, geleneklerinin öngördüğü tavrını almaya çalışır. Kızın ergin yaşa girmesi; ev işlerine katılması, aile ve grup içerisinde genç kızlık çağının gerektirdiği role bürünmesi ve karşı cinsle ilgilenmesiyle evlenecek duruma geldiğini göstermektedir. Erkek çocuğunsa, aynı biçimde toplumsal rolüne bürünmesi, evin

³²³Abay, a.g.m., s. 41-52

³²⁴Nerin Köse, “Manas İle Kococaş, Kızcibek, Kurmanbek, Seyitbek, Ak Möör Destanları Arasındaki Paralellikler”, **Milli Folklor**, (46), (2000), s. 48

ekonomisine katkıda bulunması, askerliğini yapması ve iş sahibi olması, evlenmesi için gerekli ve geçerli sayılan ölçütlerdir.”

“Öte yandan evlenme işinde bir de “sıra gözetimi” vardır. Bu konuda ağabeylerin ve ablaların daha önce evlenmelerine dikkat edilir. Ancak küçük kızın evlendirilmesinde, büyük kızın ya da kızların henüz evlenmemiş olmaları önemli bir engel sayılmamaktadır. Özellikle son yıllarda bu gibi durumlarda ağabey ve ablalardan izin istenmekte, evlilik ondan sonra gerçekleştirilmektedir.”

“İster kırsal, ister kentsel kesimde olsun, evlenme yaşını ve zamanını ekonomik etmenlerin, kimi sosyal olayların, göçlerin, ölümlerin belirlediğini de söylemek gerekir. Evlenme girişiminde bulunmada toplum kıza ve erkeğe aynı hakkı tanımamıştır. Başka bir söyleyişle erkek ve erkek ailesi bu konuda aktif bir durumdayken, kız ve kız ailesi pasif bir durumdadır. Girişim, genellikle erkekten ve erkek ailesinden gelir.”³²⁵

“Kazakistan’da geçmişte kızlar 18-20 yaşlarında evlenirlerken şimdi evlenme yaşı genel olarak 25’dir. Erkekler ise 20-25 yaşlarında evlenirler.”³²⁶

“Hem Türkiye’de hem de diğer Türk topluluklarında evlenme yaşının kız ve erkeklerde yükseldiği görüldü. Otuz kırk yıl öncesine kadar evlenme yaşı kızlarda 13-14’e erkeklerde 17’ye kadar inmekte iken, günümüzde bunun kızlarda 18-20’ye erkeklerde ise 22-24’e kadar yükseldiğini görüyoruz. Bu değişikliği bir tek sebebe bağlayamayız. Bütün bu bölgelerde okullaşma oranının hızla artması ve buna bağlı olarak tahsil süresinin ve kültür düzeyinin yükselmesi, tarımın makineleşmesi, tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru hızlı geçiş ve artan nüfus gibi faktörlerin bu değişim üzerinde etkili olduğunu düşünüyoruz.”³²⁷

³²⁵Örnek, a.g.e., s. 189-190

³²⁶Yaşar, Kalafat, “Kazakistan’daki Türk Halk İnançları”, **Milli Folklor**, (42), (1999), s. 67

³²⁷Çelik, a.g.e., s. 415

3.3. Evlilik Aşamaları

3.3.1. Evlilik Bahsinin Açılması

“Kızın da erkeğin de bu dönemde davranışları değişir. Gençlere karşı ailenin davranışlarında da değişme olmaktadır. Evlilik çağı gelen kız ve erkek, evlenme isteğini ailesine doğrudan söyleyememektedir. Kızların içine kapanıklığı, erkeklerin asılığı dikkati çekmekte olan davranışlardandır. Erkeklerin sık sık traş olmaları, ayna karşısından ayrılmamaları, huzursuzluk yaratmaları; kızların bulaşıkları sert hareketlerle yıkamaları gibi hareketler, evlenme isteklerinin sembolik hareketleri, sözsüz iletişimlerinin ifadesidir. Köylerde, 13-14 yaşlarına gelmiş bir kıza, 16-17 yaşlarına gelmiş bir erkeğe evlenebilir gözüyle bakılmaktadır. Bu aşamaya gelen kız ve erkeğin ekonomik, toplumsal pek çok sorumluluğu bulunmaktadır. Buluş çağına eren kızın, oyundan elini eteğini çekip, ev işlerine yoğunlaşmaktadır.”³²⁸

“Ülkemiz kırsal kesimindeki gençlerin evlenme istekleri değişik biçimlerde geleneksel olarak ifade edilir. Bu istekler erkek ve kızlara göre farklılık gösterirler. Bu konudaki gelenekler ülkemizin bazı yörelerinde aynen, bazılarında ise farklı olarak uygulanır. Bu konudaki açıklamalarımız, gözlemlerimiz ve literatüre dayandırılmıştır. Toplumumuzda saygı değeri gereğince bir gencin evlenmek isteğini büyüklerine açıktan açığa söylemesi, benimsenmeyen bir davranıştır. Bu sebeple gençler dolaylı, imalı yollara başvururlar.”³²⁹

“Evlenmelerde sülâleye önem verilir. Yani köylü dili ile “cins temizliği” gözetilir. Kızın, hatırı sayılır aileden olmasına dikkat edilir. Hem kızların hem de erkeklerin seçiminde “İyi”, “çalışkan” ve “maharetli” olmak özellikleri gözetilir.”³³⁰

Evlilik bahsinin açılması konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

³²⁸Altun, a.g.e., s. 236

³²⁹Mahmut Tezcan, “Köy Gençlerinin Evlenme İsteklerine İlişkin Davranış Kalıpları”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 16(2), (1983), s. 133

³³⁰Nermin Erdentuğ, **Sosyal Âdet ve Gelenekler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977, s. 69

Alpamiş Destanı'nda ihtiyar bir kadın Alpamiş'a beşik kertmesini neden almadığını sorar ve gidip onu almasını öğütler.

“Bir kempirdin bir küni balasımenen oynap jürüp ursa balası ölip kalıptı. Sonda kempir ayttı: -ay, Alpamiş eldin bekerge balasın kıra bergenşe kayratın bolsa Kıtayğa kaşıp ketken kayın atan Sarıbaydın kızı Külbarşın Suluv degen senin jarın edi, sonı barıp alsanşı deydi. Burın kulağına tiymegen söz edi. Alpamiş munı esitip esker jıyıp kündiz - tünü tınmay, attan jerge konmay, eşmezgilge aynımay tün katıp, janın satıp, suv ornına kan jutıp, köp adamdardı kırıp, kırık kul, kırık kunmenen katınının alıp keldi.

Günlerin birinde, ihtiyar “bir kadının çocuğuyla oynarken, vurunca çocuk ölmüş. O anda ihtiyar kadın “Ey Alpamiş, elin gariplerini öldüreceğine, gücün yetiyorsa Çin'e kaçan kayın baban Sarıbay'ın kızı Güzel Gülbarşın ile evlensene, o senin nişanlın, gidip onu alsana” dedi. Daha önce hiç duymadığı sözdü. Bunu duyunca Alpamiş, asker topladı, gece gündüz dinlenmeden, attan yere inmeden, hiç durmadan, canını satıp, su yerine kan içip, çok insanları öldürüp, kırk erkek köle ve kırk cariye ile nişanlısını alıp geldi.”³³¹

Battal Gazi Destanı'nda Battal Abdulselam'ı Kayser'in elinden kurtarıp dönerken Abdulselam ona sevdiğinden bahseder.

“Diğer yandan Seyyit ve Abdüsselâm bir ormanlık yere geldiler. Yol ikiye ayrılıyordu. Abdüsselâm'ın gözleri yaşla doldu:

—Ya Emîr! Bu yerde büyük bir hâtıram var. Bu yol kale yoludur. Bu kalenin bir beyi vardır. Adı, Serabil'dir. Onun bir kızı vardır; adı Nevruz Bânu'dur. Bir kez gördüm hayâli gözümünden gitmez oldu, dedi.”³³²

Dede Korkut Hikâyeleri'nden üçüncüsü olan Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde Beyrek Banu Çiçek ile nişanlandıktan sonra babasına gider, evlenmek istediğini söyleyerek evlenmek istediği kızın özelliklerini sıralar.

“Beyrek kızdan ayrılup ivlerine geldi. Ağ sakallu babası karşı geldi, aydur: Oğul dan dansuh bu gün Oğuzda ne gördün? Aydur: Ne göreyim, oğlı olan ivermiş, kızı olan

³³¹Üçüncü, a.g.e., s. 76-79

³³²Köksal, a.g.e., s. 65

köçürmüş. Babası aydur: Oğul ya seni ivermeh mi gerek? Beli pes ağ sakallu aziz baba ivermeh gerek didi. Babası aydur: Oğuzda kimün kızın alı vireyin didi. Beyrek aydur: Baba mana bir kız alı vir kim men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol mana baş getürmek gerek, bunun gibi kız alı vir baba mana didi. Babası Pay Püre Han aydur: Oğul sen kız dilemezsın kendüne bir hampa ister imişsin, oğul meger sen istedüğün kız Pay Piçen Big kızı Banu Çiçek ola didi. Beyrek aydur: Beli pes, evet ağ sakallu aziz baba menüm dahı istedüğüm oldur didi. Babası aydur: Ay oğul Banu Çiçeğün bir delü kardaşı vardur, adına Delü Karçar dirler, kız dileyeni öldürür. Beyrek aydur: Ya pes nidelüm? Pay Püre Big aydur: Oğul Kalın Oğuz biglerini odamıza ohıyalum, niçe maslahat görürler ise ana göre iş idelüm didi.”³³³

Dede Korkut Hikâyeleri’nden altıncısı olan Kanlı Koca Oğlı Kan Turalı Hikâyesi’nde Kanlı Koca’nın Kan Turalı adlı yiğit, gürbüz bir oğlu vardır. Bir gün babası onu evlendirmek ister. Kan Turalı da nasıl bir kızla evlenmek istediğini söyler.

“Oğuz zamanında Kanlı Koca dirler idi bir gürbüz er varidi. Yetişmiş bir cılasun oğlı var idi, adına Kan Turalı dirler idi. Kanlı Koca aydur: Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yohdur ki gözüüm görür iken oğul gel seni ivereyim didi. Oğlan aydur: Baba çün meni ivereyim dirsın, mana layık kız niçe olur? Kan Turalı aydur: Baba men yirümden turmadın ol turmış ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadın ol varmış men baş getürmüş ola didi. Kanlı Koca aydur: Oğul sen kız istemez imişsin bir cılasun bahadır ister imişsin, anun arkasında yiyesin içesin hoş kiçesin. Aydur: Beli canum baba eyle isterem, pes varasın bir cici bici türkmen kızını alasın, nagahandan tayanam üzerine düşem karnı yırtıla didi. Kanlı Koca aydur: Oğul kız görmek senden, mal rızk virmek benden didi.”³³⁴

Danişmend Gazi Destanı’nda Danişmend Gazi Gümenek’i fethettikten sonra Tokat’a gelir ve gece rüyasında Hz. Peygamber’i görür. Peygamber rüyasında Artuki ile Efromiya’yı evlendirmesini, sevenleri kavuşturmasını söyler.

³³³Ergin, a.g.e., s. 124

³³⁴Ergin, a.g.e., s. 184-185

“O gece Melik zikir ederken uyku hali geldi, uyudu. Düşünde iki cihan güneşi Muhammed Mustafa (s. a. s.)'yı gördü bütün ashabı yanındaydı. İmam Ali, Hasan ve Hüseyin ve baki gaziler ki, Ebu Müslim ve Harezmi Cihangiri Mızrap ve Ahmed (Zemçi Yaran) ve Seyyid Battal Gazi ve Abdolvahhap Gazi hepsi bir yere toplanmış oturlardı. Melik Dânişmend onları görüp karşıladı, hizmet ve hürmette bulundu ve Resulün elini öptü.

Hazreti Resul (s. a. s.) de Melik Dânişmend'in arkasını sıvadı, hatırını sordu: - Nasılsın, hoş musun? dedi.

Melik: - Ey gaziler ne oldu da bize geldiniz? dedi. Seyyid Battal Gazi: Biz Artukî'nin düğününe geldik, dedi. Yarın düğün hazırlıkları yapasın, zira beklemek haddi aştı, ezelden o kız Ariukî'nin nasibidir, onlardan iyi bir evlat vücuda gelecek, Muhammed aşkına, din yoluna kılıç vursa gerektir, küfre yardım kılanların kökünü kesse gerektir, dedi.

Melik Dânişmend uykudan uyandı, gönlü aydınlandı, Muhammed Mustafa'ya sıdk ile salavât getirdi, gazilerin ruhuna dua ve sena kıldı. Sabah namazını kıldı. Sonra buyurdu, Nestor'un otağını kurdular; tahtlar, kürsüler kuruldu, süslendi; yüz hizmetçi, iki yüz karavaş ve iki yüz kul ve üç yüz deve ve yüz elli katır ve yüz tahta İstanbullu atlas ve yüz tahta zerbeft: altın ile dokunmuş sırmalı kumaş ve bu develere, katırlara mal ve elbise yüklettiler. Sayısız hizmetkârlar, hesapsız taht yöresinde hazır oldular. Hiç kimse bilmezdi ki Melik bunları neyler. Melik buyurdu, halife âlemini, Ebu Müslim sancağını getirip diktiler. Davul ve nakâreler vuruldu ki onları halife vermişti hep bir ağızdan çaldılar. Divan kuruldu, bütün gaziler toplandılar. Bu hali görüp acaba bu ne ki diye şaşırdılar. Melik buyurdu; bin koyun, yüz at, iki yüz sığır boğazladılar. Çeşit çeşit yiyecekler, bal, yağ ve sair yemekler hazırlandı, ne lazımsa tamamlandı.

Beyler yüzlerini yere koyup Melik'e dua ve sena kılıp dediler ki: - Ey server, bu merasim kimin içindir?

Melik: Bu gece Muhammed'in ve evliyaların cemallerini gördüm, Hazreti Resul (s. a. s.) bana Efromiya'yı Artukî'ye vermemi, iki hasreti birbirine kavuşturmamı buyurdu, dedi. Beyler ve gaziler bu haberi alıp, Melik'e dua sena kıldılar.”³³⁵

Yine aynı destanda Artuki ile Efromiya Danişmend Gazi ile Kaytal'ın kızı Gülnuş Banu'nun birbirine uygun olabileceğini düşünürler. Gülnuş Banu'ya Müslüman olursa Gazi evlenebileceğini söylerler.

“O çerinin ardından bir atlı kişi geldi. Derhal Artukî dağdan aşağı inip, o atlının yolunu aldı.

Sordu: - Bu kimin çerisidir?

O atlı: - Bu Kaytal kızıdır ki Selasil'den gelir, Ankara'ya gider, dedi.

Artukî: - Niçin gider? dedi.

O er: - Bu kız meğer bir düş görmüş, düşünde bir kişi bu kıza demiş ki, “Seni Melik Dânişmend helallığa alır, kendisine hatun kılar. “Kız bu düşü atasına demiş, Kaytal bu haberi işitip asker gönderdi. Kızı Ankara Kalesi'ne iletirler ki, muhkem bir kaledir, burcu, barısı gayet sağlamdır, dedi.

Artukî sordu: - Bu kızın adı nedir?

O : - Bu kızın adı Gülnuş Banu'dur.

Artukî bu haberi işitip çok sevindi : - Bu kız Melik'e çok iyi bir armağandır. Gel Müslüman ol, dedi.

O gâvur Artukî'ye hamle kıldı. Artukî at tepti, o gâvuru tepeledi, geri dönüp yaranlarının yanına geldi, ahvali Efromiya ve Ahmed'i Serkis'e haber verdi.

Ve dedi ki: - Ondan daha iyisi yoktur, biz varırız, Tanrı inayetiyle o düşmanları yeneriz, o kızı Melik Dânişmend için alırız, dediler.

Onlar : - Münasiptir, dediler.”³³⁶

Köroğlu Destanı'nda Köroğlu Köse Kenan'a Dana Hanım'dan bahseder. Eğer onu yenebilirse onunla evlenebileceğini söyler.

³³⁵Sert ve Biçer, a.g.e., s. 132-133

³³⁶Sert ve Biçer, a.g.e., s. 197-198

“Günün bir gününde, meğer Erzurum diyarında Tekman köyünde, Tekman'da Kürt köyünde, Kürt beyi Adov Bek kıza Dana Hanım vardı. Bu Adov Beyin yedi tane ailesi vardı. Bu yedi aldığı avrattan da kırk oğlu vardı. Adov Beyin, bu kırk oğlun, kırk oğlanın bir tek bacısı vardı, İsmine Dana Hanım derlerdi. Dana Hanım kardeşlerinden daha fazla kuvvetli idi. Adov Bek kızı Dana Hanım, kendi kendine demişti ki babasına ve kardeşlerine: «Her kim beni meydan içinde yıkarsa, onu alırım. ». O zaman, nasıl Köse Kenan duydu ise, Köroğlu'na dedi ki «oğlum!». Dedi: «Buyur emi!». «Oğlum, Anadolu'da, Tekman köyünde, Kürt Beyi Adov Beyin kızı Dana Hanım, böyle kahramanmış. Ancak benim harcam, Oğlum Köroğlu, ben gidiyorum. Lâkin Dana Hanım ile beraber elleşip güreşeceğim. Olur ki bu elleşip güreşmede belki kılıç kalkan da oynar, olur ya, aramız açılır, o bana ben ona. Ya o beni öldürür, ya ben onu. Lâkin oğlum, gidip bu yoldan gelmekte var gelmemekte var.»³³⁷

İki derviş yolda karşılaşır. Biri diğerine Köroğlu'na diye biri var, fakir fukaraya aş verir. Eğer ona ya bir güzelden ya da bir yiğitten haber verirsen sana pul verir diye anlatır. O dönemde de Dağıstan'da bir güzel kız vardır. Derviş Çamlıbel'e gider ve Köroğlu'na bu kızdaki haber bahseder.

“Köroğlu sana bir şikar getirdim. Senin gibi bir yiğide bu güzel lâıyk». «Ver bakalım derviş baba!»

O zaman, derviş, koynundan Dağıstanlı Han Nigar'ın tasfirini çıkartıp, Köroğlu'nun önüne koydu. Köroğlu, tasvirdeki olan güzele bir göz çalıp, aldı koydu koynuna. Derviş dedi, ki «Derviş baba, şu getirdiğin güzelin sahibi Dağıstanlı mı değil mi?». «Evet!». Dedi: «Lâkin, bu güzelin sahibi varım?'Yani bu kız vergili mi? Kocası-var mı, yok mu? Derviş baba, doğru söyle! Ben vergili bir adama gitmem. Allah herkesin yarını kendine bağışlasın! Eğer bekarsa, giderim, evli ise işim yok». Derviş ayağa kalkarak, Köroğlu'na dedi, ki «Yiğit, bu güzelin bir nişanlısı vardı. E, bu adam Halep'e bezirgânlık ile gitti. Halep'te suyu toprağı, vefat etti. . Yani, geri dönüp gelmedi. Bu, kız da, sevgilisi öldüğüne, kendi kendine vad etmiş, muradım gözümde kaldı, ölünce bir güne kadar, bana kocaya varmak haram olsun! Daha kimse de, bu güzeli istiyemiyor. İstese de varmıyor, işte bunun nişanlısı

³³⁷Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 68

ölmüştür. Kendisi bekar, kız duruyor. Ben de, bu güzelin tasvirini sana layık görerek getirdim. ».

Dedi: «Derviş baba, her vakit için ölüm hak, miras helaldir. Eğer bunun sevgilisi ölme, Allah sahibine bağışlasın, derim. Madem bunun sevdiği, ki ölmüştür; eh, biri ölecek, biri de ölünün yerine gele. Derviş baba, ben gider bu güzeli alırım.»³³⁸

Hasan Bey Telli Nigar'ın tasvirini görünce öyle aşık olur ki kendinden geçer. Babası Dağıstan'dan geldi ve onu ayılttı. Fakat Hasan Bey körkütük aşık olur ve kız bulmayı kafasına koyar. Çaresiz azığını hazırlayıp eline de Köroğlu'nun dostu Abdurrahman Bey'e yazılmış bir mektup verilerek yola koyulur.

“Nasıl güzelin şövesini görmesi ile Hasan Bey zannetti ki canlıdır bu kız bu dolabın içinde. Elini attı tasvir olduğunu gördü. Bir gönülden bin gönüle uğrayan bu genç aşık ah çekip kendisini odanın ortasına vurdu. Hakikati burda gelir doğar, sevda çok yiğitleri akıldan, sevda çok yiğitleri canından, malından, uykudan, hayattan etmiştir. Çünkü sevda öyle bir dert ki o derdin dermanı hiç bir hekimde yok.”³³⁹

Manas Destanı'nda Manas babasının yanına gider ve artık evlenmek istediğini belirtir.

(555)

“Kayıp'ınkızı Kara-bölük'ü

(560)

yakalayıp aldım taladan,

Şoorok'un kızı Akılay'ı

ganimet aldım kaladan,

(hiçbir) kızla olmadım,

(hiç) kız göğsü görmedim!

(565)

Han atam Yakup-han,

³³⁸Kaplan, Akalın, Bali, a.g.e., s. 79-80

³³⁹Kaplan, Akalın, Bali, a.g.e., s. 131

asil atı geri bastın,
atlanıp (o) kızı (bana) isteyin!
Ben yahşi kadın alayım.
Kız göğsünü göreyim!”³⁴⁰

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı’nda Altın Tana kardeşine artık evlenme vaktinin geldiğini söyler.

11

“Pîlar törtele çada-çada kelgennerin-ay polza alıştı, çıl polza, ertişti. Altın tana aydıp odur: “Eze, altın tayçı tunmam, sağa aytçan alton tüben sözüm par, aydıp perzem, ukkay-pedin?- Altın tayçı ayttı: “Eze, peçe, mağa aypân sözünnü kemge aydarzın! Çakşı sös polza, kulakka siyer; çabal sös polza, çel çabalı kâk-parğay!” Anı ukkan altın tana aytçattır: “Eze, aydan çağıs altın tayçı tunmam, adan çajına kiji albân, er karızı karırğa etçan-ma! Alçan kijin alıp koluna kirip para çör, sen altın Örgede çıstanıp çatçan. Minan âra çerdin ortazı çerger çatkan ak sağıştıg altın kannın palazı altın sabaktın ulug toyu polğannan ala pir üş çığla çede perdi. Ol toyğa po künü çarıktın alıbı toza çılıp parğan. Andağı çerger kir-parzan, köptün köbü polar, sen çağıstın çağızok polar. Senen üçün turuş-parçan pirdâ kiji çok polar. Parçen kiji sen üstünde polar. Eldin çerin ebîrip, ezirgençe aş işsen ertip ölgen pilbessin, aymak çerin aylandırıp, alıngançe aş işsen, ajıp ölgenin pilinmessin. Kayranda men ar çağıs tunmam, menin aytkan sözünnü altabançe polğayzın!” Anı ukkan altın tayçı çaskı attın kulağına kök kakkança uğuldu.

11

Bunlar dördü birlikte yasaya yasaya yaşadıklarında, ay aylanıp aştı, yıl yillanıp geçti. Altın Tana söyler: “Hey, Altın Tayçı kardeşim, sana söyleyecek altmış bin sözüm var. Söylesem dinler misin?” Altın Tayçı dedi: “Hey, abla bana söylemediğin sözünü kime söylersin! Güzel söz ise kulağa siner, kötü söz ise kötüyü yel götürür. “Bunu duyan Altın Tana söyler: “Hey, aydan yalnız Altın Tayçı kardeşim, atan yaşına kadar evlenmeyip, dede yaşına dek yaşlanır mısın! Alacağın kişi yiğit koluna girip gitmek üzereyken, sen altın otağda dinlenip yatarsın. Buradan ötede, yer ortası yerde yaşayan ak niyetli Altın Kağan’ın çocuğu, Altın Sabak’ın ulu toyu olmaya başladığından beri üç yıl geçti. O toya bu ak dünyanın yiğitlerinin hepsi toplanıp varmış. Orada ki yere girip varsan, çoğu sana karşı olur, sen yapayalnız kalırsın. Senin için tıtuş-dövüş kılar kişi yok olur. Herkes senin

³⁴⁰Gülensoy, a.g.e., s. 104-105

üstüne gelir. Elin yerinde dolaşıp esriyinceye dek içki içersen, ölüp kaldığını bilemezsin, yad yerde gezinip kendinden geçercesine içki içersen, azıp öldüğünü bilemezsin. Sevgili biricik kardeşim, benim söylediğim sözümü tut!” Bunu duyan Altın Tayçı (ya), (bunlar) bahar atının kulağına guguk ötüşünce duyuldu.”³⁴¹

Altın Tayçı ablasının nasihatini aldıktan sonra hazırlanıp gider.

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Altın Çıltıs’ın oğlu Altın Şappa Altın Sırık’a evlenip evlenmediğini sorar. Ona Altın Torgu ablasından söz eder.

1360

“Altın Köök, Altın Şappannın

içezi

Çügür çörüp ustol salça,

Oynap kel aş-tabak salça,

Toğus katpaştın tüvünge kirip,

Uluğ kiçig altın ayakka,

Aş çakşızın ur kelip,

Altın Sırıkpa Altın Şappağa

Akkel per tura pergeni.

Altın Sırıkpa Altın Şappa

Üş taşaorğa çettire işkende,

1370

Altın Şappa suradı:

“Eze, artık çayalğan Altın Sırık,

Pir sös surazam tarıngay peedin?”

-Pay, nançı, sen aytkan sözünnen ara

Nooğa tarınay, -tedir,

Çakşını aytsan kulakka siyer,

Çabaldı aytsan çel kaak parar. “

Eze, Altın Sırık nançı,

Sen kiji alğan kijivedin, ool?”

³⁴¹Ergun, a.g.e., s. 158-159

Aanı uğup Altın Sırık ayttı:

1380

-Çook, men kiji alvadım:

Adı-şolam adadıp la kel,

Erteninde künde kırık aşkım,

Kaan tayğaan tözünge parğam.

Kiji men alğalaksım.

-Andiğ polğanda Altın Sırık,

Meen Altın Torğu peçem par.

Könnün çetse alğay pedin ool?”

1360

Altın Köök, Altın Şappa'nın anası / Koşturup sofra serer / Oynayıp gelip yemek koyar. / Dokuz odanın dibine girip, / Büyük-küçük altın tabağa, / Yemeğin iyisini doldurup, / Altın Sırık'la Altın Şappa'ya / Getirip sunarmış. / Altın Sırık'la Altın Şappa, / Üç gün yiyip içtikten sonra,

1370

Altın Şappa sordu: / ” Hey, üstün yaratılan Altın Sırık, / Bir şey sorsam darılır mısın?” / ” Vay, dost senin söylediğin sözden, / Ne diye darılayım”, demiş, / “İyiye söylersen kulağa siner, / Kötüyü söylersen yel götürür” . / ” Hey, Altın Sırık dost, / Sen evlendin mi, oğlan?” / Bunu duyan Altın Sırık dedi:

1380

“Hayır evlenmedim, / Adımı namımı-koydurup gelip, / Ertesi gün kırk aşıtlı, / Kağan tayganın eteğine gittim. / Ben evli değilim.” / “Öyleyse Altın Sırık, / Benim Altın Torgu ablam var, / Gönlün çekerse onu alır mısın / oğlan?”³⁴²

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Altın Şappa Altın Sırık’a evleneceği kızıdan bahseder.

1430

“Altın Şappa ayt turğanı:

1440 -Eze, Altın Sırık, çeste,

Meen alçan kijim,

³⁴²Ergun, a.g.e., s. 269

Üstüngüzü toğus tegri üstünde.
Toğus çayannın oçu kıstarı -tedir.
Poonu ukkanda Altın Sırık ayttı:
-Pay, Altın Şappa, toğus-ta,
Çayannın kıştan polza,
Çöök albaçan polğan.
-Eze, Altın Sırık, çeste,
Aların albaspıs pa?

1430

Altın Şappa demiş:

1440

“Hey, Altın Sırık, enişte, / Benim alacağım kişi, / Üstteki dokuz göğün üstünde. /
Dokuz yaratıcının küçük kızları” demiş. /
Bunu duyanda Altın Sırık dedi: /
“Vah, Altın Şappa, dokuz, / Yaratıcının kızları olsun, / Neden onu almıyorsun?” /
“Hey, Altın Sırık enişte, / Alırım, almaz mıyım?”³⁴³

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Aran Tayçı Destanı’nda Altın Mökö’nün karısı Aydan Arıg Aran Tayçı’ya bir kızıdan bahseder ve gidip onu almasını söyler.

190

“Altın Mökö nancızının

Abakayı

Aydan Arıg abakayı

Körörgö çıdaban çar.

Aydan Arıg ayt çarı:

“Ulug kan kat albacan,

“Ulug kan kıs alcan.

“Mınan arı ottus tegrinîn ar canda,

“Çetti alıp par” tedîr,

“Çetti alıpka kan kirben.

“Çetti alıptın tunmazı

³⁴³Ergun, a.g.e., s. 271

200

“Oçı Karakçın abakay

“Anı parıp al!” tedîr.

“Alıp polzan nanarzın

“Mögüs kan polzan ölörzün”

190

Altın Mökö dostunun karısı / Aydan Arıg kadına / Bakmaya dayanamaz, / Aydan Arıg söyler: / “Ulu kağan kadın almaz, / Ulu kağan kız alır. / Buradan ötede otuz göğün ardında, / Yedi yiğit var. “demiş. / Yedi yiğide bir kağan bile ulaşamadı. / Yedi yiğidin kız kardeşi,

200

Oçı Karakçın güzeldir, / Onu gidip al. “demiş. / Yiğitsen geri dönersin, / Güçsüz kağan isen ölürsün.”³⁴⁴

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Alday-Buuçu Destanı’nda Alday-Buuçu oğlu Han-Buuday evlendirmek için ister. Oğluna kız bulmak için kutsal kara kitabı açar.

“Alday-buuçu aşak-daa baza la,

Bir aynın üjen, iyi aynın aldan,

Üş aynın tozan honuunda bodanıp,

“Olgum attıg-höldüg, attıg-sıptıg

Bolganda,

Kayı çerden kiji,

Kudalap beer çoor?” –dep bodap turgan ergin.

Bodanıp çadaaş: “kırgan kijinin meen”

Alday-Buuçu ata yine, / Bir ayın otuz, iki ayın altmış, / üç ayın doksan gününce / “Oğlum adlı-sanlı, adlı-gövdeli olduğunda / nereden birisiyle / evlendirsem acaba?” diye düşünmüş. / düşünüp kalmış da: “İhtiyar biriyim ben.”³⁴⁵

³⁴⁴Ergun, a.g.e., s. 312-313

³⁴⁵Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları I**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 223

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arı-Haan Destanı'nda Arı-Haan'ın eşi Altın Prenses hamile olduğunu söyler ve daha çocuk doğmadan ona kız aramaya başlarlar. Ona nereden gelin bulacağız diye Arı-Haan'a sorar.

“Meen iştimde ool urug
Büdüp çoruur kiji men.
Anaa bir kelin-işkaş çüve
Tıp albaaje horjok!-dep-tir evespe.
-Çüü mindıg çüve
Çugaalap olur sen?
Kalpak haya aldında,
Kadar ot kırında
Çurttap çoraan kiji
Am keep ajı-töldüg apargan,
Çüü dep indıg aas-kejik
Boor?-dep-tir.
-Ol kelini kayın
Tıp aar bıs?-dep, Arı-Haan
Kadından aytırıp-tır evespe.
-Ulug kızıl tayga çurttag
Ulug-Haan dep kijinin alında,
Burungaar körgeş çunarga,
Murnuu çüktün ara-albatızı
Dan attı, hün ündü deer
Songaar körüngeş çunarga,
Songu çüktün ara-albatızı
Dan attı, hün ündü deer
Mindıg ilbi-şilbilig,
Ertem-biliglig kiji bar,
Anaa kara buuran sürüp
Suy belekten demdek kıldır
Sunup kör!-dep-tir evespe.
-Kayı-hire ertem-şidilig

Urug irgi?-dep,
Kadından aytıp-tır evespe.
Kadın çugaalaan:
-Tos dipti öttür körüp olurar,
Tos çurttu erttir bilip orar,
Şak mindig bildilig,
Ertem-şidilig dangına çüve
Deen-dep-tir evespe.
Arı-Haan tönmes hünezinin dögerip,
Arbas Ak-Sarıg adın kadırıp-soodup,
Kışkı-çaygı hevin beletkep
Turup-tur evespe.
Aynın çazında, hünnün ertezinde
Attandır dep beletkeni berip-tir evespe.
Ulug kara arjımaan arttıp,
Mun kara kistin keji çağızın arttıp,
Ara-albatızı:
“Çüü konçug kiji eves!” -dep,
Adın, bodun şinçilep
Körüp-tür evespe.

Altın prenses kadını, / Söyleyivermiş. “öyleyse sen kendin / O buğrayı izleyip sür. / Ulu kızıl tayga yurtlu, / Ulug Haan denilen kişi, / Yaşamaktadır. / Benim içimde oğlan çocuk, / Oluşmakta kişiyim. / Ona bir gelin gibi şey, / Bulamazsak olmaz” demiş. / “Ne biçim şey, / Söylersin sen? / Kalpak kaya altında, / Kuru ot üstünde, / Yaşayan kişi, / Şimdi gelip çoluk-çocuklu olmuş. / Ne biçim mutluluktur, / Bu!” demiş. / “O gelini nereden, / Buluruz?” diye Arı Haan, / Kadından sormaz mı. / ” Ulu kızıl tayga yurtlu, / Ulug Haan derler kişinin obasında, / Öne dönüp yıkananda, / Güney tarafın halkı-kavmi, / Tan attı, güneş çıktı, der, / Arkaya dönüp yıkananda, / Kuzey tarafın halkı-kavmi, / Tan attı, güneş çıktı, der, / Böyle sihirli-büyülü, / Bilimli-bilgili kişi var, / Ona kara buğranı sürüp, / Kalın nişanı olarak / Sunuver” demiş. / “Ne kadar bilimli-bilgili, / Çocuktur acaba?” diye, / Kadından sormuş. / Kadın söylemiş: / “Dokuz kıtayı dolanıp görür, / Dokuz yurdu görüp bilen, / İşte böyle bilgili, / Bilimli-sihirli prenses, / Denir” demiş. / Arı Haan tükenmez

azığını hazırlayıp, / Zayıflamaz Ak Sarig atını kurutup soğutup, / Kışlık-yazlık elbisesini hazırlayıp, / Dururmuş. / Ayın yenisinde, günün erkeninde, / Yola koyulmaya hazırlanıvermiş. / Ulu kara heybesini yükleyip, / Bin kara samur derisi kürkünü yükleyip, / Halkı-kavmi: / “Ne biçim biridir!” diye / Atını kendisini incelemeye, / Koyulmuş.”³⁴⁶

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attığ Çeçen Kara Möge Destanı’nda Çeçen Kara bir gün gelir ve annesine babasına siz öldüğünüzde ben yalnız kalacağım diye söyleyince ihtiyar atası ona bir kızıdan bahseder.

“Oon Çeçen-Kara
Arzılan-Karazın çetkeş,
Ada-iyezinin çadıringa
Çedip kelgen irgin.
Çin sayın ijip ora,
Çugaalap orup-tur:
-Çaa, avay, açay,
Siler bolza kıraan,
Çöneen-dir siler.
Dük çetçir-törüür ujurlug,
Töögü çetçir-ölür ujurlug.
Siler ölürünerge men
Bajım uunçe çorup beer
Kiji-dir men.
Siler olurunarda,
But şuglaar mugulay
Tıp aarının arga-horgazı
Kandig irgi, açay?-dep,
Monu aytırgan.
Adazı irey ora:
-Çige songu çükte
Horum tayganın

³⁴⁶Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 244-245

Bel çarın çurttaan
Uzun-Sarıg haannın
Narın-Dangına dep dangınazı
Üş ölgenni dirgizip-daa bolur,
Üş örgenni turguzup-daa bolur,
Nartı-Şampıl örtemçeyde
Ol deg ertemniğ urug çok dep
Dınnaan men-dep, monu söglep
Olurup turgan kırgan irgin.

Sonra Çeçen Kara / Aralan Kara'sını çekip, / Anasının babasının çadırına, / Yetip gelmiş. / Koyu çayını içerken, / Söylemiş: / “Hey ana, baba, / Sizler yaşlanıp, / Çoktunuz. / Tüyü yetiştir-doğurmalı, / Zamanı gelen-ölmelidir. / Siz öldüğünüzde ben, / Başımı alıp gider, / Kişiyim. / Siz var iken, / Ayak örter aptal, / Bulmanın yolu, yöntemi, / Nedir, baba?” diye / Bunu sormuş. / Atası ihtiyar buna: / 'Tam kuzey yönde, / Büyük tayganın, / Bel tarafını yurt tutan, / Uzun Sarıg kağanın, / Narın Dangına diye prensesi, / Üç öleni de diriltebilir, / Üç kazığı da dikebilir, / Narın Şambıl âleminde, / Onun gibi bilgili kız yok diye, / Duydum ben” diye bunu söyleyip / Duran ihtiyarmış.”³⁴⁷

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı'nda Çeçen Kara ve Narın Dangına kardeş olmuşlardır. Bir gün Narın Dangına Çeçen Kara'ya sen evlendin, mutlusun ama ben yalnızım diye sitem eder. Çeçen Kara da sen birini seç ben onu isterim siye söyler.

“Narın-Dangına orgaş:
-Er kara çangıs
Bodun-na bolgay sen,
Çerçoraas, dunma tıp alğanın
Eki-le-dir, a kayın bo dunmanga
But şuglaar mugulay tıp
Beer sen?-dep organ.
Arzılan-Kara attıg

³⁴⁷Ergun ve Aça, a.g.e., s. 286-287

Çeçen-Kara möge orgaş:
-Mööreyge küştüg,
Adaanga argalıg
Konçug er-le-dir,
Bodu körüp şilip çoraas,
Bir çerden tıp-la alır ıynaan.
Men kayın tıp kudalaar men-dep
Monu söglep organ er irgin.
Narın-Dangına olurgaş:
-Çige songu çükte çedi çerde
Hün-Haannın Hümüs dangınazı dep
Dangına bar çüve.
Bo çırık örtemçeyde
Aa çeder ertem-şinçilig
Urug çok çüve-dep monu sögleen.
Aynın çazında, hünnün ekizinde
Aştavas ajın-çemin
Çemnenip algaş, iyi alışkılar
At bajı deg aldın,
Börü bajı deg möngün sup ap,
Altaynın ereen kara kijinin
Kejin ap algaş,
Çige songu çükçe iyi er
Ujudup haldıp çorup berip-tir.

Narın Dangına da: / “Er kara yalnız, / Kendin idin sen. / Yola gidip kardeş buldun. / İyi de nereden bu kardeşine, / Ayak bağı aptalı bulup, / Verirsin” demiş. / Arzılan Kara atlı, / Çeçen Kara bahadır ise: / “Yarıшта güçlü, / Öcünde hırslı, / Erler eridir. / Kendisi bakıp seçerek, / Bir yerden bulur herhalde. / Ben nereden bulup isteyeyim” diye / Bunu söyler er imiş. / Narın Dangına buna: / 'Tam kuzey yönde yedi yerde, / Hün Haan'ın Hümüs Dangınası denilen, / Prensesi vardır. / Bu aydın dünyada, / Onun kadar bilimli, bilgili, / Kız yoktur” diye bunu söylemiş. / Ayın yenisinde, günün iyisinde, / Acıkmaz aşını yemeğini, /

Yiyip alıp iki kardeş, / At başı kadar altın, / Börü başı kadar gümüş alıp, / Altay'ın kara ala samurunun, / Derisini alıp, / Dümdüz kuzey yöne, iki er, / Uçarcasına gidivermiş.”³⁴⁸

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün Destanı'nda Alaaday dede ile Çeleedey nine oğullarının evlenme zamanının geldiğini düşünerek oğullarını Sarıg Möge'nin kızını istemeye gönderirler.

“Ada-ıyezi-daa
-Oruk-suur eki
Çor, oglum-dep çağıp turup-tur.
-Kiji amıtan çurt tudar,
Hün köör boor çüve bolgay,
Sen am er apargan
Kiji-dir sen, anıyak şaavısta
El-hol çoraan
Sarıg-Möge dep kiji bar çüve.
Bar çıda, ol aalga kirgeş,
Sarıg-Mögenin uruunga
Belekke beer sen, oglum-deeş,
İyezi aldın bilekteejin
Uştup berip olurup-tur.
Küjür er-daa çige burangaar
Çügünçe körüp algaş,
Hap-la olurup-tur evespe.

Anası, babası buna: / “Yol, yordamı iyi / Git oğlum” diye öğütlemiş. / ” Kişi denilen şey yurt tutar, / Güneş görür olmalı, / Sen şimdi er olmuş, / Kişisin, genç çağımızda, / Dost-eş olduğumuz / Sarıg Möge denilen kişi vardı. / Giderken o avula girip, / Sarıg Möge'nin kızını, / Hediye diye verirsin oğlum. “Diyerek / Anası altın bileziğini, / Çıkarıp vermiş. / Yiğit er dümdüz güney, / Tarafına dönüp, / Çaptırıp gitmez mi.”³⁴⁹

³⁴⁸Ergun ve Aça, a.g.e., s. 337-338

³⁴⁹Ergun ve Aça, a.g.e., s. 380-391

3.3.2. İlk Karşılaşma

Kız ile erkeğin ilk kez karşılaşmaları ve o anda birbirlerine karşı hissettiği duygular, onların geleceklerini belirler. Nitekim incelediğimiz destanlarda bazen kahramanlarımız ilk karşılaştıkları anda birbirine âşık olduklarına bazen de sadece erkeğin kızın suretini görmesiyle ona âşık olmasına rastlarız.

İlk karşılaşma konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Battal Gazi Destanı'nda bir gün Emir Ömer ve Battal ata biner ve dolaşmaya çıkarlar. Battal orada bir kızla karşılaşır. O kız da amcasının kızı Zeynep'tir.

“Dolaşıp büyük bir su (35b) kenarına geldiler. Seyyit Battal suya girip gusül abdesti almak istedi. Atına binip suyu geçti. Sudan çıkıp elbisesini giyindi. O sırada büyük bir bağ gördü. Bu bağ duvarlarla çevrili ve meyve ağaçlarıyla kaplıydı.

Seyyit Battal: —Bu yer çok hoş bir makam olur. Acaba bu bağ kimindir? deyip çabucak atına bindi. Gezmek için kapısını ararken ansızın bu kasrın bir penceresi açıldı. Seyyit baktı ki ayın on dördü gibi güzel bir kız gördü. Onun boynu ve kulağı açık, üzeri mücevherlerle doluydu. Pencereden dışarı çıkmıştı. Binlerce Mısırlı Züleyha'nın Yusufu onun yanında şaşkına dönerdi. Hemen ilk bakışta yüz bin kere can-ı gönülden âşık oldu. O da Seyyit'i görüp deliye döndü.

Dadısına: —Şu yiğit kimdir bilir misin? dedi.

Dadısı: —Bilirim, dedi.

Kız, sun dadısına söyledi.

Dadısı: —Seyyit Battal'dır. Senin amcanın oğludur. Büyük din bilginlerindendir. Seni duymasın, görelim yüce Allah ne eder? dedi.

Seyyit Battal'ın da benzi sararmış, aşkı gönlünü etkilemişti. Emir Ömer huzuruna geldi. Onlarda atlanna binip şehre (36a) geldiler. Seyyit Battal, Emir Ömer'e sordu:

—Bu kasr kimindir?

—Senin amcan Hasan'ındır. Öyle bir kızı vardır ki güzellikte başka bir benzeri yoktur. Adı Zeynep'tir, dedi.

Seyyit'in aşkı büyüdü. Canına ateş düştü. Kızda da bunun gibi haller oldu. . Bunun üzerinden kırk gün geçti. Bir gece Emir Ömer, Hazreti Resûl'ü düşünde gördü.

Resul: —Ya Emir Ömer! Duyuracak adam gönder ve Hasan'a haber et ki ben kızını Battal'a verdim. Değil iki, bir demesin versin. Dügün yap ve kızı Seyyit Battal'la evlendir, dedi.

Sabah olunca Emir Ömer adam gönderdi. Hasan'ı haberdar edip durumu bildirdi. Hasan mutlu oldu ve acele ile çevresindekileri topladı.”³⁵⁰

Yine aynı destanda karısını kurtarmaya giden Battal Kayser'in kızlarından Mahpiruz ile karısı Zeynep'in konuşmalarını işitir.

“Seyyit yukarıdan dinliyordu. Mâhpiruz uzandı, yanındaki bir sayfa kâğıdı çıkardı ve açtı. O kâğıdın içinde, Seyyit'in arkadaşlarının kimlikleri yazılıydı. Zeynep'e gösterdi.

Zeynep: —Sen bunları nerede gördün ki kimliklerini yazdın? dedi.

Mâhpiruz: —Kırk gündür Resul Hazretlerini düşümde gördüm. Bu kırk Müslüman'ı onun huzurunda gördüm. Resul Hazretleri dedi ki: “Bu kırk kişiyi cennete gönderdik. “Ben de dedim ki: “Ya Resûlullah! Beni bunların birine ver. “O da dedi ki: “Kırk günden sonra yukarıdan aşağı kim inerse, ben seni ona verdim. “Ben de saydım, bu gece kırkıncı gecedir. O yüce insan yalan söylemez. Eğer hak peygamber ise, sözü gerçekse, yukarıda kim varsa gelsin aşağı insin.

Seyyit bunları yukarıdan bir bir dinledi. Yukarıdan seslendi:

—Muhammed Mustafa! dedi. Güpür güpür merdivenden aşağı indi.

Zeynep: —Ey güzeller güzeli! Bu gelen Seyyit Battal'dır, deyince aşağı indi.

İkisi karşıladılar. (43a) Mâhpiruz Seyyit'e baktı; olgunluğunu güzelliğini ve boyunu poşunu inceledi. Aşkı daha da arttı. Çabucak, taze kuzu bünyanı ortaya getirildi. Yediler, içtiler şükrettiler.”³⁵¹

Yine aynı destanda bir kız ile erkeğin ilk karşılaşmasının örneğini görürüz. Muhammed bin Felah Seyyit'i çok sever. Onun düşmanı Mihran'ı öldürmeye karar verir. Mihran'ın manastırına geldiğinde onun kızını görür ve ona âşık olur.

³⁵⁰Köksal, a.g.e., s. 48-49

³⁵¹Köksal, a.g.e., s. 58

“Ondan sonra Muhammed yürüdü ve bir manastıra yaklaştı. Bu manastırın yedi kapısı vardı. Bir su kenarına vardı, abdest aldı ve namazını kıldı. Birden manastırın damından bir güzel yüz görüldü. Ayın on dördüne benziyordu. Damın kenarına geldi, Muhammed'i gördü ve seslendi:

—Ey yiğit! Sen kimsin? Nereden geliyorsun? Tam da dinlenecek yer bulmuşsun!... Kuş bile buraya uğrasa tüyünü döker gider, çabuk buradan uzaklaş...

Muhammed: —Ben Müslümanım, dedi.

Kız: —Adın Muhammed midir? dedi.

Muhammed: —Ne bildin? dedi.

Kız: —Bu gece Resul Hazretlerini düşümde gördüm, Müslüman oldum. Ben Mihriyail'in kızıyım. Babamı Battal öldürdü. Senin bildiğin nedir? Bana bildir, dedi.

Muhammed: —Mihran'ı öldürmeye geldim, dedi.

Kız: —Onu Seyyit öldürür. Burada kızlar çoktur. Bunlar padişah kızlarıdır, kimseye yüz göstermezler. Seni de barındırmazlar, dedi.

Yukarıdan çanakla aş sarkıttı ve:

—Tez ye, durma git. Mihran seni burada görmesin, dedi.

Muhammed: —Mihran şimdi nerededir? dedi.

Kız: —Şu dağın öte yanında, kırk kuluyla av avlamaktadır, dedi.

Muhammed: —Eğer ben Mihran'ı öldürürsem sen benim olur musun? dedi.

Kız: —Beni Resul Hazretleri sana verdi, fakat Mihran'ı Seyyit öldürür, dedi.

Muhammed kıza veda etti, atına bindi ve yola koyuldu.³⁵²

Yine aynı destanda Battal Taryun tarafından zindana atılır. Taryun'un Gülendam adlı güzel bir kızı vardır. Gülendam zindandan Battal'ın sesini duyar, onu görmek için zindana gider ve ona âşık olur. Battal'a benim dinime girersen seni buradan çıkartırım der ama Battal bunu kabul etmez.

“Taryun'un Gülendam isminde güzel bir kızı vardı. Bir gün sarayın damından etrafı seyrederken Seyyit'in sesini duydu. Bu ses Gülendam'a gayet hoş geldi. Dadısına (80b):

—Böyle güzel bir ses sahibi olan kimdir? dedi.

Dadısı: —O, babanın zindana koyduğu Battal'dır. Onun sesidir, dedi.

³⁵²Köksal, a.g.e., s. 68-69

Kız: —Canım dadı, bir kez yüzünü görsem ki nasıl kişidir? dedi.

Buyurdu, acele yiyecekler hazırlayıp zindana geldiler. Zindancılara seslendi:

—Çabuk kapıyı açın, esirlere yiyecek getirdim. Hem de Battal'ı göreyim, nasıl bir erdir? dedi.

Kapıyı açtılar içeri girdi. Seyyit'e baktı. Şimdiye kadar görmediği güzel bir yüzle karşılaştı. Tarifsiz bir şevkle âşık oldu.”³⁵³

Dede Korkut Hikâyeleri'nden üçüncüsü olan Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde babalarının daha doğmadan beşik kертmesi yaptığı Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek bir ormanda bir vesile ile karşılaşırlar.

“... Bakdı gördi, bu otağ Banı Çiçek otağıymış ki Beyregün bişik kертme nişanlısı adahlısı idi, Banı Çiçek otahdan bakar idi. Mere dayalar bu kavat oğlu kavat bize erlik mi gösterür didi, varun bundan pay dilen görün ne dir didi. Kısırça Yinge dirler bir hatun var idi, ilerü vardı, pay diledi: Hey big yigit bize dahı bu geyikden pay vir didi. Beyrek aydur: Mere dadı men avçı degülem big oğlu bigem, heo size didi, amma sormak ayıb olmasun bu otak kimündür didi. Kısırça Yinge aydur: Big yigidüm bu otağ Pay Piçen Big kızı Banı Çiçegündür didi. Eyle olsa hanum, Beyregün kanı kaynadı, edeb ile yap yap girü döndi. Kızlar geyiği götürdiler, gözeler şahı Banı Çiçegün önine getürdiler. Bakdı gördi ki bir sultan semüz sığın geyikdür. Banı Çiçek aydur: Mere kızlar bu yigit ne yigitdür? Kızlar aydur: Vallah sultanum bu yigit yüzi nikablu yahşı yigitdür, big oğlu big imiş didiler. Banu Çiçek aydur: Hey hey dayalar babam mana ben seni yüzi nikablu Beyrege virmişem dir idi. Olmaya ki bu ola, mere çağırın haberleşeyim didi. Çağırdılar Beyrek geldi. Banı Çiçek yaşmaklandı haber sordı, aydur: Yigit gelişün kandan? Beyrek aydur: İç Oğuzdan. İç Oğuzda kimün nesisin didi. Pay Püre Big oğlu Bamsı Beyrek didükleri menem didi. Kız aydur: Ya ne maslahata geldün yigit didi. Beyrek aydur: Pay Piçen Bigün bir kızı var imiş, anı görmege geldüm didi. Kız aydur: Ol öyle adam degüldür ki sana görine didi, amma men Banı Çiçegün dadısıyam gel imdi senün ile ava çikalum, eger senün atun menüm atımı kiçer ise onun atına dahı kiçersin hem senünile oh atalum, meni kiçer isen anı dahı kiçersin ve hem senün ile güreşelüm meni basar isen anı dahı basarsın didi. Aydur: Hoş imdi atlanun. İkisi atlandular, meydana çıkardılar. At depdiler, Beyrek atı kızun atını kiçdi. Oh atdılar Beyrek kızun ohun yardı. Kız aydur: Mere yigit menüm atımı kimse kiçdigü

³⁵³Köksal, a.g.e., s. 120

yok, ohumı kimse yardığı yok, imdi gel senün ile güreş tutalum didi. Haman Beyrek atdan indi. Karvaşdılar. İki pehlivan olup birine sarmaşdılar. Beyrek götürür kızı yire urmak ister, kız götürür Beyregi yire urmak ister. Beyrek bunaldı, aydur: bu kıza basılacak olur isem Kalın Oğuz içinde başuma kahınç yüzüme tohınç iderler didi. Gayrete geldi, kavradı kızun bağdamasın aldı, emçeginden tutdı. Kız koçındı. Bu kez Beyrek kızun ince biline girdi, bağdadı arhası üzerine yire urdı. Kız aydur: Yigit Pay Piçenün kızı Banu Çiçek menem didi. Beyrek üç öpdı, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diyü parmağından altun yüzüğü çıkardı kızun parmagına kiçürdi. Ortamuzda bu nişan olsun han kızı didi. Kız aydur: Çün böyle oldı, haman imdi ilerü turmak gerek big oğlu didi. Beyrek dahı nola hanum baş üzerine didi.»³⁵⁴

Köroğlu Kırat'a biner, Dağıstan'a doğru yol alır. Giderken de acaba Han Nigar'ın yanına nasıl gireceğim diye düşünür ve sonunda ona nişanlısının ağzından bir mektup yazıp, ölmediğini, döneceğini, sağ olduğu haberini bu dervişle bildirdiğini ve dönene kadar dervışı misafir etmesini söyler. Köroğlu bir derviş kılığında Han Nigar'ın kapısına verir.

«Han Nigar sevindiğinden, ağlayarak, bahçe kapısına dayandı. Kırat'ın üstünde olan devrisi gördü. «Derviş baba!». «Buyur, —dedi—, hanım!». «Hele ver bakalım şu mektubumu». Dedi: «Hanım, hiç cariyelerini gönderme!». Çünkü, Han Nigar, hem dervişten mektubu istedi, hem de bir cariyesine dedi, ki «Al gel!». Dedi: «Hanım, senin sevdiğin el be el vebal aldırılmış bana. Sevdiğim Han Nigar'ın eline teslim et, dedi. Cariyelerini yollama, ancak yanıma gel. El be el elimden al da mektubun, beni vebaldan kurtar». Bu cevaba, Han Nigar, biraz iyice kalpten inandı. Hemen devrisin yanına gelip, Köroğlu mektubu uzattı, Han Nigara, lâkin, gözden aşağıda böyle bir güzeli göz geçirdi, baktı, ki ancak bana harç. Han Nigar ise, acele zarfı alıp, Köroğlu'nun yanında çıkardı; göz çaldı, ki hakikat sevdiği yar-ı vefadan ölü değil, diri. Bu adam 'yazmış : «Ey candan sevdiğim, ben de kırk gün sonra gelirim. Her ne kadar beni öldü demişlerse, sakın inanma! elhamdülillah sağım. Bu gönderdiğim, bu selamet mektubunu, bu gelen derviş ile, mektubumu eline alır almaz, bu devrisi bir hafta konağında misafir edesin. Bana ettiğin hizmeti, bu dervişe edesin. Eğer gelirsem, bu derviş senden razı değilse, ceddin hakkı için, kırk gün söyleşmem seninle.»

³⁵⁴Ergin, a.g.e., s. 122-124

Han Nigar göz geçirip bu yazıyı, o zaman, başını kaldırıp, güle güle, dervişe dedi, ki «Ey derviş baba, buyur atını tavra çektiirelim, sen de buyur konağa! Sevdığım bana, bir hafta misafir, demiş. Ben seni gelene kadar eyleyeyim. Sevdığım gelene kadar, seni misafir edeyim. ». Dedi: «Hanım, o da senin hanımlığına.»³⁵⁵

Hasan Bey Akşehir’e gelir ve bir vesile ile Telli Nigar’ın konağını bulur ve bütün korumalara rağmen gizlice içeri girer.

“Öyle, Hasan Bey geldi, ki ne gelsin. Bir mermer havuz, Havuzun dört yanında kırk tane kadife döşeli sandalya var. Her sandalyenin üzerine, bir vala örtülmüş. Ocağı batsın, valaların her biri bir renkte, bir revnakta. Valaların dört uçları, kergah ile işleme. Eğer mavi, eğer pembe, herbirinin revnağı ayrı ayrı, Meğer, kırk tane kız, Telli Nigar’ın emrinde pervane dönüyor. O güzelin cariyeleri, başlarının valalarını atmış sandalya üzerine, herkesin ismi yazılı idi, herkes kendi mevkiine valasını sarmış. Gel haberi kimden verelim:

Hasan Bey o havuzun ziynetini görüp, o saltanatını görüp, o zevkini görüp, «Eyvah, eyvah felek, acaba bu güzellerin başlarının valasının içinde benim sevdiğimin valası var mıdır, acaba eli değmişmidir?» deyip, o kıymetli valaları birer birer, nezaketle katlayıp, koltuğuna vura vura, havuzun etrafını dolanıp, bütün sandalyeler üzerinden valalarını desteleyip katladı. Bir koltuğa kendini bir koltuğa valaları koydu. Havuz başına, böyle bir bahçenin sağına soluna, oturduktan sonra, göz çalip, ala ala bakarken, suyun hışıltısı, ağaçların yapraklarının nevültüsü, kuşların cıvıltısı, bülbüllerin ötüşü, güllerin kokusu, yemişlerin rehası yalancı bir cennete mi benzerdi o bahçe? Vakit öğleyi geçmiş.

Bu taraftan Telli Nigar, kızlar ile beraber köşkünden inmişti. Bahçenin üst başından, kızların önünde, salma salına, sağında solunda bütün güzeller, her birinin elinde birer deste mor menekşe, çiçekler, adım adım havuz başına taraf geliyorlardı. Gel haberi, havuz başında, bahçenin sağını solunu seyreden, Hasan Bey, kızların önünde Telli Nigar’ın bahçenin üst başından kadem kadem gelişini görür görmez, bir ah çekerek sazını göğsünün üstüne alıp, sevda ateşi tahammül edemeyip de, gözlerinden yaş döküp, ağlaya ağlaya, bakalım burda ne diyor, güzellerin gelişine:

Yukarıdan gelir bölüm bölüm sunalar

Gele bizim bu göllere konalar

³⁵⁵Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 86-87

Telli diyorlar telli sen misin
Telli telli, teline kurban olayım.

Hasan Beyin bu feryadına, lâkin Telli Nigar'ın telaşma mı, umuruna mı, koca bir bahçe nerden duyup nerden işitecek?”³⁵⁶

Fakat Telli Nigar'ın Nergis adında bir cariyesi vardır. Nergis Hasan bey'in farkına varır ve Telli Nigar'a haber verir. Telli Nigar nasıl buraya girdi diye sinirlenince Nergis eğer siz almazsanız burada bu kadar kız var hangisini beğenirse onu alsın diye söyleyince Telli Nigar sinirlenir, alınır, kıskanır. Hasan Bey'i karşılarına getirmeleri için emir verir.

“Dersin Hasan Bey'in göğsünden bir ok çıkıp da Telli Nigar'ın iki meme ortasından vurdu ciğerinin başına. Yani Hasan Bey'in cemaline bu kız alıcı gözü ile bakması ile, bir gönülden bin gönüle uğradı. Neden uğradı? işte, hakiki hulusla bakmasına. Hırs ile bakışın, gönülsüz ibadet ettiğine benzer. Gönülsüz, bir adam, ibadet etse bile, seksen sene o kadar yatsın kalksın ki! Lâkin, gönüllü seksen dakika mütelaa, seksen sene gönülsüz ibadetten daha üstündür.

O zaman, tahammülü kızın kalmadı, da, Hasan Bey'in, geldi sandalyanın bir tarafına oturdu. Elini attı Hasan Bey'in boynuna. «Ey delikanlı, kusura bakma! Sana, alıcı gözü ile bakmadım, Siftah bakışım, hırs bakışı idi. Bir iki çık mık dedim, kusura bakma! Bu güzellik, sende imiş, bu saltanat, ben iyice bakmadım. Bu canım senin yoluna kurban!” diye, birbirleri ile konuşurken, Hasan Bey'in elinden tuttu. O bahçenin dört etrafını saran halkın da işyeri boşa geçti, Çünkü neden?

Daha kız, bağlan bahçeyi dolanmadan, havuz başından, Hasan Bey'i köşküne götürdü. Odasının kapısı örtüp içerden, oturdular, artık birbirlerinin derdini anladıktan sonra, Hasan Bey Köroğlu'nun oğlu olduğunu ve bir gönülden bir gönüle âşık olup, sevdaya yakıldığını, «Senin ateşin beni çekti getirdi” ğini anlattı. Kız da, sevdaya düştüğünü anlattı. İki genç birbirine o gün hulus bağlayıp da, canu gönülden birbirlerine ikrar verdiler.”³⁵⁷

³⁵⁶Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 139-140

³⁵⁷Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 142-143

Yine aynı destanda yine iki derviş karşılaşır. Biri diğerine Kiziroğlu Mustafa Bey diye biri var, fakir fukaraya aş verir. Eğer ya bir güzelden ya da bir yiğitten haber verirsen daha fazla pul verir diye anlatır. O dönemde Dağıstan'da güzel bir kız vardır. Derviş Akçadağ Yaylaları'na gider ve Kiziroğlu Mustafa Bey'e bu kızın tasvirini verir.

“Işık karşısında tasfire bakan Kiziroğlu Mustafa Bey bir gönülden bin gönüle uğrayıp, «öyle bir güzel Dağıstan diyarında dursun da ben de Türk toprağında hükmedeyim. Demek, ki yer yüzünde böyle güzeller varmış.». Nihayet o geceyi tasfire seyrederek, üç yüz altmış altı daman aşka tutuştu. Çünkü insanlar görmediği bir şeye hiç aşık olamaz. Muhakkak ki görecek, gösteren gösterecek, yahut da kendi görecek, göz görmediği, dil bilmediği bir şeyi diyemez.”³⁵⁸

Yine aynı destanda bezirganlar bir araya gelirler ve artık kırkta bir paç vermek istemezler. Bunun için Köroğlu'na iftira atarlar. Padişah da Köroğlu'nu getirene dünyalığını vereceğini ilan eder. O dönemde Lala'nın kızı Dönek'e âşık olup, onu kaçırmak isteyip de yakalanan Bolu Beyi müebbet hapis yemiştir. Dönek Hanım'ın ona verilmesi karşılığında bu işe talip olur. Bolu Beyi hile ile Köroğlu'nu padişahın huzuruna getirir ve Köroğlu için ölüm emri verilir. Dönek Hanım da bir hile ile Köroğlu'nu nişanlısının elinden kurtarır ve ona bakar. Bu süre zarfında Köroğlu'nun Afganistan'da kaçırdığı Esebalı babasını aramaya çıkar. Bir şekilde İstanbul'a gelir, hatta Dönek Hanım'ın konağına kadar gelir. Burada babasıyla karşılaşan Esebalı Dönek Hanım'a âşık olur. Tabii ki aşkı karşılıklıdır. Kızın da gönlü Esebalı'ye kaymıştır.

“Odasında bir Köroğlu'nun akşam yemeğini Esebalı ile beraber ziyafet verip, Köroğlu şadıman olup, kahvesini içtikten sonra vakit geçti, artık geceyi buldu. Bunların o konuşmasına, baba oğul birbirleriyle yarenliklerine Dönek Hanım bunlara seyrediyorken Köroğlu hissetti baktı, ki ne baksın! Eğer kızın gözü oğlanın yüzünde, eğer de oğlanın gözü kızın yüzünde. Köroğlu kendi kendine düşünüp, «Evet bu erkektir, her ne kadar bir kadına bakarsa, ama kadının fikri olmasa, bu oğlana bakıp da böyle hizmet etmez. Muhakkak ki bunların ikisi biri birlerine kalpten muhabbet bağlamış. » deyip, nihayet kız

³⁵⁸Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 415

bazı rumuzlar atarak, Köroğlu çakıp baktı, ki «Evet, kızın aynı fikri oğlanı almakta ve oğlan ile beraber bir arada eyleşmekte.»³⁵⁹

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan eşleriyle ilk karşılaştığı zaman neler hissettiğini anlatan kısım aşağıda verilmiştir.

“Kene künlerden bir kün uguz kagan bir yirde tengrini çalburguda irdi, karanguluk keldi. Kökdün bir kök yaruk tüşdi. Kündün ay aydın kogulgulugrak irdi. Oğuz kagan yürüdi, kördü, kim: uşbu yaruknung arasında bir kız bar irdi. Altun kazuk teg irdi, oşul kız antag körügülüg irdi kim: Külse, kök tengri küle turur; ılgasa, kök tengri ıglaya turur; (Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki;

“O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında(alnında) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık(kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyordu.)”

“Kene bir kün oguz kagan avga kitti. Bir köl arasında alındın bir ıgaç kördi. bu ıgaçnung kabuğakında bir kız bar idi, yalguz oturur irdi. yakşı körüklüg bir kız irdi. anung közü kökdün kükrek irdi. anung saçı, müren osıgı teg, anung tişi ünçü teg irdi. antag körük lüg irdi, kim; yirning yıl küni anı körse, ay ay ah ah ölerbiz, tep sütdin kumuz bola tururlar. (Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi; saçı ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse; Eyvah! Ölüyoruz der ve(tatlı) süt (acı) kımız olurdu.)”³⁶⁰

“Oğuz bir gün çıkararak, bir ava gitmiş idi,
Avdan dönerken ise, bir sudan geçmiş idi.
Baktı birçok cariye, bu nehrin kenarında,
Çamaşır yıkıyorlar, kız da başlarında.

³⁵⁹Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 564-565

³⁶⁰Büyük Türk Klasikleri, a.g.e., s. 48, 50

Oğuz nişanlısını gördü, gitti yanına,
Gizlice şöyle dedi, ta kızın kulağına:
“Biliyorsun amcamın iki kızını aldım,
“Bana eş olmadılar, tuttum sokağa saldım.
“Bu her iki eşimle, kalbim aşkla dolmadı,
“Nedense ikisi de, vefalı yar olmadı.
“Ben onlara çok dedim, ‘Yoluma gelin!’ diye
“Gelin Gök Tanrı’sına, kalpten inanın!’ diye.
“Tanrı’nın birliğini, hepsi inkâr ettiler,
“Beni de kaybettiler, sanki ne kâr ettiler?
“Tanrı’nın birliğine, eğer iman edersen,
“Bütün varlın ile, Tanrımızı seversen,
“Bütün kalbimi verip, kız seni alacağım!
“Bütün varlığım ile yanında kalacağım!”
Kız Oğuz’a vurgundu, Oğuz’a candan bağlı,
Her şeye değer idi, Oğuz gibi adaklı.
Oğuz’a dönüp baktı, şöyle dedi, ağladı:
“Ben ne Allah tanırım, ne de Tanrı bilirim!
“Senin sözün buyruktur, hep peşinden gelirim!
“Sen ne dersen o olur, fermanından çıkamam!
“Sen var iken başımda, başkasına bakamam!
Oğuz bunu duyunca, ama ne çok sevindi,
İçini döktü kıza, kayguları hep dindi:
Dedi ki: -” Ey sevgilim, benim ey eşsiz eşim,
“Gönlümde ebediyen, yanacak ey ateşim!
“Tanrı’nın birliğine, bir defa iman getir,
“Sev O’nu! Varlığıma, seninle bir can getir!”
Kız Oğuz’un yoluna, gönlüyle gelmiş idi,
Dayanamamış artık, şöylece demiş idi:
“Sözünü kabul ettim, senin yoluna geldim,
“Tanrı’nın birliğiyle, sana canımı verdim!”³⁶¹

³⁶¹Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c. 1, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s.160-161

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı'nda Altın Tayçı Altın Sabak'ın kızını görmek için onun otağına gider. Orada kızı gören Altın Tayçı'nın yüreğine aşk ateşi düşer.

20

“Altın tayçı aş-pa tabak çip odurğan şende ayıttı: “Eze, altın kân, altın sabak kızını âlşık. Könnüm çetse, alam, könnüm çetpeze, çerlig kiji çerinok kalar!”

21

Anı ukkan altın kân altın sabak kızın âşıkça. Alton kojançı-ba, çetton parançı-ba, altı abakay alıngı edegin çelbip, şıkça; çetti abakay kestringi edegin çelbip, şıkça. Altın sabak ton tovguğa tolğal-partır, sun torğuğa şulğal-partır. Altın tayçı anan körgeni-po altın sabak tolar aydın tölazok şeni, şığar künnün şınığok şeni. Kore kelip, könnü çetti, sanap kelip, sağıjna kelişti.

20

Altın Tayçı aş-yemek yerken söyledi: “Hey Altın Kağan, Altın Sabak kızını getir. Gönlüm çekerse alırım, gönlüm çekmezse yerli kişi yerinde kalır!”

21

Bunu duyan Altın Kağan, Altın Sabak kızını çıkarır. Altmış hizmetçiyle, yetmiş cariyeyle, altı kadın [hizmetçi başı] ön eteğini tutup çıkar; yedi kadın arka eteğini tutup çıkar. Altın Sabak katı ipeğe dolanmış, yumuşak ipeğe sarılıymış. Altın Tayçı bakanda, bu Altın Sabak dolunayın parlaklığı gibi, doğan güneşin ışığı gibidir. Görüp gönlü yetti, düşünüp aklına uydu.”³⁶²

Yine aynı destanda adını alan Çaş Pilek babası gibi o da halasının peşine düşer. Pokay Sarıg ona Çaş Salgın'ın kardeşi Çaş Köök ile evleneceğini söyler. Vedalaşıp yola çıkan Çaş Pilek gide gide Çaş Köök'ün yerine varır. Orada onunla karşılaşır.

182

“Çaş pilek tura pazıp, ezen praşay surajıp, altın örgeden şığa pazıp, kır kor-atka münm-alıp, alınan ara pardı. Para-para kelgenin-sıbıskalığ sığa şıktı, slağaylig pelge tüştü. Ulug sinnan-körgecin-çaş köktün çerine çettir. Çaş köktün malı maldan aşça, çonu çonnan aşça. Çaş pilek eniş töbere endîre pastırdı. Altın Öрге kire pastı. Ejik ajıp, ezen suraştı, erken allap, mençi suraştı.

183

³⁶²Ergun, a.g.e., s. 161-162

Çaş kök ustal túbünde odurup, oyug oyup, pıjıg pışçâ. Tikçitkan nebezin çaştıg altına suktu. Çaş pilekti koldan kabıp, kolluktan çölep, altın ustal túbüne odurttu. Çaş kok suradı: “Eze, alıp tölü, adın attan artık kır kor-at poltur! Kaydig kannın palazı, no tegan attıg şolalıg poldun-ne?” -çaş pilek ayttı: “Kaydig kannın palazı polayın! Aba kulak palazı çaş pilek polarım!” -pılar iygele amdıgını purup alıp, purunğu edip. erbekteştiler. Purunğu purup alıp, amdıgı edip, erbekteştiler.

182

Çaş Pilek kalkıp hoşça vedalaşıp, altın olağdan çıkıp, kır doru ata binip, ileri doğru gitti. Gide gide gidende, uğultulu sırta çıktı, düz (ağaçlı; dallı-budaklı) bele indi. Ulu sırttan görende, Çaş Köök'ün yerine vardı, Çaş Köök'ün malı maldan aşar, halkı halktan aşar. Çaş Pilek yamaçtan aşağıya indi, altın otağa girdi. Eşik açıp esen verdi, söge basıp selâm verdi.

183

Çaş Köök masa arkasına oturup, oya yapıp dikiş diker. Diktiği şeyleri yastık altına sakladı. Çaş Pilek'i koldan kapıp, koltuğundan girip altın masanın dibine oturttu. Çaş Köök sordu: “Hey yiğit nesli, atın atlar atı kır doru attır! Hangi kağanın oğlu, adın sanın nedir?” Çaş Pilek cevapladı: “Hangi kağanın oğlu olayım! Aba Kulak oğlu Çaş Pilek'im!” Bunlar ikisi şimdikini burup alıp, eski edip konuştular. Eskisini burup alıp, şimdiki edip konuştular,”³⁶³

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Aran Tayçı Destanı'nda Aran Tayçı Okı Karakçın ile ilk karşılaştıklarında birbirlerini severler.

“Oçı Karakçın abakayga kir
pardı.

“Ezen Aran Taycı!” tedîr.

“Ezen Oçı Karakçın abakay!”

“Mâ pararzınma?” tedîr.

“Men senî alarbın” tedî.

220

“İgi çaştıg sarıg attıg

“Üş çaştıg Sarı Altın alıp

“Mâ keldî” tedîr.

³⁶³Ergun, a.g.e., s. 210-211

“Çetti alıp acam
“Menî â pererge et çör,
“Sar' Altın senî ödür salar,
“Sar' Altın sennen artık Kan.
“Kuday koşkan pistî
“Sâ pararga sanap çarım.
“Sar' Altın ebes polza,

230

“Sâ parar edem. “

210

Oçı Karakçın güzele geldi. / “Selam! Aran Taycı!” demiş. / “Selam! Oçı Karakçın
güzel!” / “Bana varır mısın?” demiş. / “Ben seni alırım” dedi. / “İki yaşında kızıl atlı

220

“Üç yaşındaki Sarı Altın yiğit, / Beni istemeye geldi. “demiş. / “Yedi yiğit abim, /
Beni ona verecekler. / Sarı Altın seni öldürür, / Sarı Altın senden güçlü kağan, / Tanrı
birleştirdi bizi, / Sana varmayı isterim. / Sarı Altın olmasaydı,

230

Sana varırdım.”³⁶⁴

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge
Destanı'nda Çeçen Kara atına biner ve gider. Bundan sonra yolda birtakım şeyler yaşar.
Giderken kaynatasının otağına gelir ve alacağı kızın otağının yerini öğrenir.

“Ool kelgeş: “Narın-Dangınanın
Çurttap turar koda-suuru
Kayda çüve irgi?” -dep,
Dilep çorup turup-tur.

Oğlan gelip: “Narın Dangına'nın, / Yaşadığı obası, otağı, / Nerede acaba?” diye /
Arayıp durmuş

...

Çeçen-Kara mögenin

³⁶⁴Ergun, a.g.e., s. 313-314

Edi-kejinge deggeş,
Dedir çaştap turar boop-tur.
“Uvaa, çıktig çüve!
Samdar kara çadırdı
Ujur-da bar-dır!” -dep bodap ora,
Taagılıg k,ara çavaazın
“Kom edi hoora semirzin,
Çaya edi çara semirzin !” -deeş,
Salıp çorutkaş,
Samdar kara çadırının
Çük baaringa dırıp çıdıp ap-tır.
Dün ortuzunda düş çerinde
Udup-ottup çıdırdı,
Samdar kara çadırı
Çırtkılıg ög bodu bergen
Duu çarıkta tos kat
Damçılğanın kırında
Örü körüp alğan udup-daa
Çıdar boop-tur.
“Narın-Dangına ilbi-şidi-bile
Çaştınıp algaş,
Samdar kara kadırdı
İrey-kaday arazında
Oran ol-dur” -dep
Taptıg bilip ap-tır evespe.
Barıp çugaalajıp köör dep çıtkaş,
Erttir udup kalgan,
Ottup keerge, biyeegi
Samdar kara çadırı boop-tur.
-Aa halak, bo düne
Düş çeri ıškaş
Todarap, bodarap keeri kay!-dep
Homudap tura,

Ol koda-hüreeni kezip
Kılaştap çorupkan.
Ol hünzedir Narın-Dangınanı
Tıp çadaaş, kejee apaarga,
Demgi-le çadırga,
Ol-la kuzum deg
Kara çüvezin çigeş,
Çük baaringa dırıjıp-dırıjıp
Çıdıp ap-tır.
Dün ortuzunda düş çeringe
Udug-odug çıdırdı,
Düüngü-le heveer doo çartıkta,
Tos kat damçılga kırında
Aldın dangına udaan çıtkan.
“Erttir uduur çordu kiji” -deeş,
Bodun şımçıttına çoruy,
Tura halıp-tır.
Dangınaga çede bergeş,
Çugaalajıp egeleen-dir:
-Hündüs kiji karaanga közülbes,
Düne köstür ujurun çül?-dep,
Çeçen-Kara möge aytıp turgan.
Narın-Dangınazı çıtkaş, çugaalaan:
-İyeden töree-le kiji
Karaanga köstüp körbeen kiji men,
Meni çangıs sen körgenin ol-dur.
Hündüs bolur,
Samdar sarig urug boop huulup,
Samdar kara çadırga orar men-dep
Monu sögleen.

Çeçen Kara bahadırın, / Etine, derisine değip, / Geri sıçrayıvermiş. / ” Hay Allah,
garip şey, / Dökük kara çadırdı, / Bir iş var” diye düşünüp, / Yapağılı kara tayını, / Sırt eti

şışıp semirsin, / But eti yarılıp semirsin” diyerek / Salıp bırakıp, / Dökük kara çadırın / Yüklük tarafında sızıvermiş. / Gece ortasında düş yerinde, / Yan uyanık yatarken, / Dökük kara cadın, / Parlak otağ oluvermiş. / Şu tarafta dokuz kat / Otağın üstünde, / Sırt üstü yatıp uyuyup / Yatıyormuş. / ” Narın Dangına sihir- büyü ile / Saklanıp gizlenip, / Dökük kara çadırda, / Dede ile nine yanında, / Yaşar demek ki!” diye / İyice bilivermez mi. / Varıp konuşayım deyip yatarken, / Geçip uyuyup kalmış. / Uyananda eski, / Dökük kara çadır dururmuş. / ” Eyvah, bu gece / Düş yeri gibi / Dönüşüp oluşuverse!” diye Üzülürken, / O avulu obayı gezmeye / Yürüyüp gidivermiş. / O, gün boyunca Narın Dangına'yı / Bulamayıp, akşam olanda, / Deminki çadıra, / Tütün gibi / Kara şeyini yiyip, / Yüklük tarafında sızıverip / Yatmış. / Gece ortasında, düş yerinde, / Yarı uyanık halde, / Dünkü gibi şu tarafta, / Dokuz kat otağın üstünde, / Altın prenses yatıp uyurmuş / . “Geçip uyur idi insan” diyerek / Kendisini çimdikleye çimdikleye / Kalkıvermiş. / Prensese yetip varıp, / Konuşmaya başlamış: / ” Gündüz kişi gözüne gözükmmez / Gece gözükmemenin anlamı nedir?” diye / Çeçen Kara bahadır sormuş. / Narın Dangına, yatarken söylemiş: / ” Anadan doğalı kişi, / Gözüne gözükmemiş biriyim. / Beni yalnız sen gördün / Gündüz olanda, / Seni sarı kıza dönüşüp, / Dökük kara çadırda otururum” diye / Bunu söylemiş.”³⁶⁵

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Şööğün Bora Attıg Şööğün-Kööğün Destanı’nda Şööğün Köögün Sarıg Möge’nin otağına gider ve orada Altın Prensese ile karşılaşır.

“Ol ujudup halıdıp orgaş
Sarıg-Mögenin öönge
Hap çedip keep-tir.
Adın baglaaş, ögge kirip keerge,
Kaygamçık çaraş ay-hün heverlig
Aldın dangına olurup-tur evespe.
Magalıgga baraalgap,
Yozulugga çolukşup olurup-turlar.
Dangma-daa biyeegi oolga
Çigir-çimizin kaap,

³⁶⁵Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 297-300

Aşkarıp-çemgerip-daa tur evespe” .

Öyle uçup koşturup, / Sarıg Möge'nin otağına, / Çaptrıp yetip gelmiş. / Atını bağlayıp otağa girip gelende, / Büyüleyici güzellikte ay görmüş ışıklı, / Altın prenses oturmaz mı. / Kuralınca selamlaşıp, / Hoşça esenleşip durmuşlar. / Prens de o oğlana, / Böreğini, çöreğini sunup, / Aşatıp yedirmez mi.”³⁶⁶

3.3.3. Evlilik Kararının Alınması

“Kız arama, isteme evliliğin temelini teşkil eden önemli bir karar alma anıdır. Bu nedenle de kız isteyenler, o zamana kadar gerekli araştırmayı yapmış ve kızın namusundan, ailesinin asaletinden emin olmuş olmak zorundadırlar. Her şeyden önce kız ile oğlanın birbirlerini beğenmeleri ve istemeleri şarttır. Aksi halde yapılan iş yarar yerine zarar getirir. Evlenmenin karar anı olan söz kesmenin bu önemi atasözlerimize de girmiştir. “At beslenirken, güzel istenirken” çok dikkat edilmelidir.”³⁶⁷

Evlilik kararının alınması konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Alpamış Destanı’nda Alpamış babasını kurtarmak isterken kendisi hapsolmuştur. Uzun süre burada kalan Alpamış’a tutsak olduğu Kalmak Hanı’nın kızı âşık olur. Kız onu kurtarması karşılığında onu da alıp götürmesini ve onunla evlenmesini ister. Alpamış da kurtulduktan sonra kızı kendisine nikâhlama sözü verdi.

“Elkıssa, kız Alpamış bilen javaptastı. Alpamış kızga ayttı : -Sen meni bu zindannan sığarsan seni alarım - deydi...

Onan keyin kız atının beline kırık arkanı kabatlap baylap, zindannan Alpamıştı şığanp alıp, kız Alpamışka ğaşık boldı. Alpamış ayttı: - men senin elinni musılman kılıp, seni sonan keyin nekelep alamın dep, üyine kaytarıp jiberdi.

Kısaca, kız Alpamış ile konuşup söyleşti. Alpamış kıza dedi: - “Sen beni bu zindandan kurtarırsan, seninle evlenirim” ... Ondan sonra kız atın beline kırık arkanı kat

³⁶⁶Ergun ve Aça, a.g.e., s. 381

³⁶⁷Çelik, a.g.e., s. 328

kat bağlayıp zindandan Alpamış'ı çıkarır, kız Alpamış'a âşık olur. Alpamış söyler - “Önce ben senin halkını Müslüman edeceğim, ondan sonra nikâhlanarak evleneceğim, diye evine gönderdi.”³⁶⁸

Danişmend Gazi Destanı'nda Gülnuş Banu müslüman olur ve Danişmend Gazi ile evlenmeye razı olur.

“Bunlar bu sözdeyken Efromiya çıkageldi.

Melik'e: - Muştuluk! Ne verirsin ki, sana bir hayırlı haberim var? dedi.

Melik: - Baş üstüne söyle de haberini işitelim, muştuluk da ona göre hoş ola, dedi.

Efromiya: - Kaytal kızı Gülnuş Banu Müslüman oldu! Sizi de kendisine kabul kıldı, dedi.

Melik: - Nasıl oldu da, razı geldi, dedi

Efromiya: - Düşünde peygamberi görmüş.

Ona (s. a. s.) demiş ki: - Sağ yanına nazar eyle, o dahi nazar eylemiş, cenneti görmüş, hurileri, sarayları, nimetleri görmüş, sol yanına nazar eylemiş, cehennemi görmüş, gâvurları cehennemde yanarken görmüş. Müslümanları, müminleri huzur ve selamette neşe içinde oynar görmüş.

Sonra Hazreti Resul (s. a. s.) Gülnuş Banu'ya: - Gel Müslüman ol ki bu cennete giresin, cehennemden emin olasın, hem seni Melik Dânişmend helalliğe kabul ede, senden evlat vücuda gele, ben ki Muhammed Mustafa'yım, benim dinim için gazalar kıla, sen de küfürden kurtulup benim şefaetimden mahrum olmayasın! demiş.

Efromiya sözüne devam etti: - Banu Cihan bu vakıayı görüp, iman nuru gönlünde zahir olup, beni yanına çağırdı, dahi ahvali bildirip senin huzuruna gönderdi. İşte şimdi salavât getirir, durur. İşte beni senin hizmetine gönderdi. Ey bu zamanın Melik'i! Bundan sonra ferman senin elindedir, dedi.

Melik bu haberi işitip sevindi, buyurdu, Efromiya'ya has bir kaftan getirdiler, giydi.

Melik: - Var şimdi Gülnuş Banu'yu getir, görelim dedi.

Efromiya hil'ati giydi, hemen Gülnuş Banu'nun huzuruna vardı.

Efromiya: - Melik Dânişmend seni huzuruna çağırır, dedi.

³⁶⁸Üçüncü, a.g.e., s. 102-105

Gülnuş Banu ayağa kalktı, izzet ve naz ile salınarak Melik Dânişmend huzuruna gelip ona hürmetle selam verdi, edeb erkânını yerine getirdi. El kavuşturup, Melik Dânişmend'in huzurunda durdu.

Melik Dânişmend buyurdu: - İmana gel Ya Gülnuş Banu! Gülnuş Banu hiç tereddüt etmeden İman getirip Müslüman oldu.

Gülnuş Banu hoşça: - La ilahe illallah (cc.) Muhammed'ür-resulullah, dedi.

Orada hazır olan gaziler ve beyler sevinip şâd oldular. Sonra Efromiya Gülnuş Banu'yu geri otağına iletti.”³⁶⁹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı'nda Çaş Pilek Çaş Köök'ün yurduna gider ve ona evlilik teklifinde bulunur.

186

“Para-para kelgeriti-çaş köktün çerine çetti. Çaş köktün çerine çedip adın poş taşa, altın örge kire pastı. Çaş pilek ayttı: “Eze, çaş kok, ulug söske uyat çok! Tüm kuda polzun! Tizem küze polzun! Tağa çörzen, tayağın polây! Suğa çörzen, çölegin polây! İdibissen, ejiktağı Tdiri polây! Çışkırbıssan, közen polây! Adap şaptap seni alarga keldim. Çâş kok, men, çaş püekke parğay-pedin?” -Çaş kök ayttı: “Sen, çaş püekke parbânda kaydig kijige parçan polğam!” tedi.

186

Gele gele geldiğinde, Çaş Köök'ün yerine ulaştı. Çaş Köök'ün yerine varıp, atını boşatıp, altın otağa girdi. Çaş Pilek söyledi. “Hey, Çaş Köök büyük sözde ayıp yok! Dilim dünür olsun! Dizim güvey olsun! Dağa gitsen dayanağın olayım, suda yürüsen asan olayım! İtip çıkarsan eşikteki itin olayım! Fırlatıp atsan ocağın olayım, şaniandıp ünlendirip seni almaya geldim. Çaş Köök, ben Çaş Pilek'e varır mısın?” Çaş Köök söyledi: “Sen Çaş Pilek'e varmayıp da kime varayım! dedi.”³⁷⁰

3.4. Dünürcülük

“Dünür, eşlerin baba ve annelerinin birbirlerine göre durumu. Dünürcü, kız görmeye giden kimse, görücü.”³⁷¹

³⁶⁹Sert ve Biçer, a.g.e., s. 231-232

³⁷⁰Ergun, a.g.e., s. 212

³⁷¹Türkçe Sözlük, a.g.e., s. 586

“Kız istemeden önceki faaliyetleri kapsayan, dünür gidenlerle ilgili ve kız evinin, kızlarını vermeyi kabul ettiklerini ifade etmek için karşı tarafa verdikleri hediyeleri kapsayan sözlerdir.”³⁷²

“Yukarıda saydığımız evlenme biçimlerinden biri ile yapılan bir evliliğin başında bir dünürçülük başka bir ifade ile görücülük olur. Aile içerisinde kızın gelin olarak onaylanmasından sonra kız istemeye gidilir. Önce oğlan tarafının ailesi, kız tarafına haber göndererek bir akşam ziyarete gelmek istediklerini bildirir. Kız tarafının uygun gördüğü bir zamanda erkek tarafının büyükleri veya hatırı sayılır tanıklarının oluşturduğu kadınlı-erkekli beş on kişilik bir grup kız evine gider. Bir süre sohbetten sonra asıl maksada girilir ve “Allah’ın emri Peygamberimizin kavli ile kızınızı oğlumuza istemeğe geldik” denir. Genellikle bu isteme işini bu işte uzmanlaşmış ve kız tarafınca hatırı sayılır kişi yapar. Kız tarafı kendini bir süre naza çekse de genellikle o akşam tatlıya bağlanır ve söz kesilir. Bundan sonra asıl en zor tarafı başlar. Çünkü yapılacak düğün, nişan ve düğünde geline takılacak takılar ve yapılacaksa nişan konuşulur. Kız tarafı da evliliği onayladıktan sonra kız tarafından kent merkezlerinde kahve kırsal kesimde şerbet getirilir. Söz kesimi böyle geçtikten sonra eğer taraflar nişan yapmaya karar vermişse nişan yapılır.”

“Görücülük, dünürçülük, kız isteme ile başlayan, evlenecek kızla erkeğin birbirini beğenmelerinin ardından kız ve erkek aileleri arasında kurulan akrabalık bağı sosyolojik bir olaydır. Birbirini tanıyan ya da tanımayan iki farklı taraf arasında evlenme olgusuyla başlayan akrabalık ilişkileri dayanışmanın, birlik ve beraberliğin göstergesidir. Sosyal bir örgütlenme biçimi olan evlilik kurumu ve onun getirdiği akrabalık, sosyal ilişkilerin kurulmasına, birlik ve bütünlüğün sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.”³⁷³

“Ancak kesin karara varmadan önce gerek oğlan, gerekse kız ailesi adaylar hakkında bilgi toplamaya çalışırlar. Elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi kız için işgüzar, namuslu, terbiyeli, evine ve törelerine bağlı olup olmadığı; oğlan içinse kötü alışkanlıklarının bulunup, bulunmadığını, işine, mesleğine bağlılığı noktalarında

³⁷²Doğan Kaya,” Düğünlerimizle İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri”, **Millî Folklor**, (29-30)(1996), s. 23

³⁷³Altun, a.g.e., s. 250-251

toplanmaktadır. Kız ve oğlan evlerinin karşılıklı olarak bir değerlendirmeye varmaları sonucunda, kız istemeye, yani dünürçülük aşamasına geçilir.”³⁷⁴

“Bugün bazı bölgelerimizde evlenecek erkeğin görüşü alınmadan ona kız bulunabilir. Ama kız ile oğlanın görüşlerinin alınması hem evliliğin geleceği açısından, hem de evlenmede gençlerin kendi kararlarını vermesi açısından önemlidir. Genellikle kız istenmeden önce kız bakmaya gidilir. Anadolu’da bu görevi evlenecek oğlanın annesi ve yakınları üstlenir. Kızı beğenen öncü kadınlar durumu aile içine anlatırlar. Bundan sonra ailenin büyükleri, sözü geçen birileriyle beraber dünür giderler.”³⁷⁵

“Kız istemeden söz kesimine kadar ki sürede diğer bazı inançlara dayalı davranışların da yer aldığı tespit edilmiştir. Şöyle ki;

-Söz kesildikten sonra oğlan evine mendil verildiği sırada kimseye soğuk su verilmez, verilirse oraya soğukluk gireceğine inanılmaktadır. (Bilecik, Söğüt, KamitabatK)

-Dünürlerin gelip gittikleri sıralarda eğer işin olmasını istiyorlarsa araya soğukluk girmesin diye, kendilerine katiyen soğuk içecek ikram edilmez. (Eskişehir)

-Kız istemeye hiç kimseye görünmeden gidilir. Şayet görünürlerse bu işe şeytanın karışacağına inanılır. (Bolu, Göynük)

-Kızın nasibinin oğlan evine sokulacağına inanılarak söz kesildiği gün bir bahane ile tuz ve kül istenir. Bunlar bir çıkı içinde oğlan evinde saklanır. (Çorum)

-Kız istemeye gidenler beraberinde ip veya taş götürürler, ipi düğüm yapar, taşı fark ettirmeden kızın evine bırakırlar. İp gibi diller bağlansın, taş kesilsin de “kız vermeyiz” demesinler. (Eskişehir, Mihallıçık, Çardak K.)

-Şerbet içilip dua yapılıncaya kadar, dünürlüğe gelenler su içmezler. Araya soğukluk girmesin diye. (Konya, Karapınar)

-Kız istendikten sonra şerbet kabına kızın gömleğinin bir parçası daldırılırsa ya da şerbet hazırlanırken, süzme işleminde kızın namaz tülbenti kullanılırsa damat düğün gecesine kadar bağlı kalır, başka kadınlarla birleşemez. (Gaziantep)

³⁷⁴Örnek, a.g.e., s. 191

³⁷⁵Gönen, a.g.e., s. 62-71

-Bir kız alınmak istediğinde oğlan anası gizlice tuz alır ve kullanmaya başlar. Bu tuz bitinceye kadar ailenin başına bir felaket gelmezse kız uğurlu sayılır ve kızı almaya karar verirler. (Konya, Karaman, Akçaşehir)

-Kız istemeye gidenler ellerine beyaz sümen (çini tabak) alırlar, oğlan annesi de akın gitsin, nasib etsin, iyi olsun diye beline öreke takar. (Bilecik, Söğüt, Günyurdu K.)”³⁷⁶

“Türk halk tefekküründe yabancıya kız vermek pek iyi görülmemiştir.

“Yabancıya kız vermenin doğru olmadığını anlatan şu atasözü halkın inancını açıkça dile getirir.

Eyyi kız yada getse heyiyifti

Kötü kız yada getse ‘eyyipti

(İyi kızın yabancıya gitmesi yazıktır. Kötü kızın da yabancıya gitmesi ayıptır.)”³⁷⁷

“... Türkiye’de kız isteme ve söz kesme gelenekleri ana hatlarıyla şöyle belirlenmiş oldu;

Pek çok yöremizde artık oğlan tarafından seçilen kız ki kız da çoğu kez gönüllüdür, önce oğlan evi kadınları tarafından kızın annesinden istenmektedir.

Kız annesi, baba ve yakın akrabalarla yapılan görüşmeler sonucunda oğlan tarafı erkekleri ile kız babasının görüşmesi gereğini oğlan evine duyurmaktadır.

Büyük yerleşim yerlerinde aracı kadınlar var ise de küçük yerleşim yerlerinde bu kişilere pek ihtiyaç duyulmaktadır. Genel olarak kızı istemeye pazartesi veya perşembe geceleri gidilir. Cuma gününün gecesinde de gidildiği yer vardır.

Oğlan babası birkaç yakın erkek akraba, imam ya da sözü ve nazı geçen bir yaşlı kimseyi alarak kız babası ile görüşmeye gider.”

“Hiçbir zaman oturulur oturulmaz kız istenmez. Hoşbeş etmek âdettir. Kızı ise yaşlı kişi, imam vb. kimse ister. Mutlaka “Allah’ın emri peygamberin kavli ile” diyerek söze başlanmaktadır. Bu da evliliğin daha baştan Allah tarafından istenen Peygamber tarafından

³⁷⁶Zümrüt Nahya, “Kız İsteme ve Söz kesme Gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 86, s. 259-260

³⁷⁷Saatçi, a.g.e., s.319-328

da teşvik edilen bir olay olduğu vurgulanmaktadır. Böylece bu işin hayırlı olarak gelişeceğine inanılmaktadır.”

“Yapılan incelemeler sonucunda kız babasının hiçbir zaman ilk gidişte “he” demediği, bu gidiş gelişlerin en az üç kez olduğu tespit edildi. “Kız evi naz evi” denmesi de herhalde buradan olsa gerek. Son gidişte ise çoğu kez başlık ya da ağırlık-takı hususunda anlaşıldığı taktirde söz kesildiği ortaya çıktı. Söz kesildikten sonra nişan günü, yapılacak eşyalar, karşılıklı olarak belirlenir.”³⁷⁸

“Sadece şunu da belirtmekte yarar vardır. Bir ya da iki kez istemekle kız verilmezdi. Dünürçülerin eşiği aşındırmaları gerekirdi. Verme işi kesinleşince “Böyüg dünürçülüğ” yer alırdı. Bu dünürçülük kızı son kez ailesinden isteme olayı olup çok parlak bir tören biçiminde gerçekleşirdi. Bu dünürçülüğün bir diğer özelliği de kızın maniler okunarak istenmesiydi. Birkaç örnek:

Oğlan tarafı:

Uzun uzun gazlar

Yeter oldu sözler

İşde geldig bizler

Ne dersiniz sizler?

Havlınızda vardır padem

Size geldig oğur gadem

Sizden bir cevahir isderig

Verecen yogsa ne den?

Tencerede bişen oddur

Şimdi yedig garnımız dogdur

Alem mehel gördüyse

Bizim deyceğimiz yogdur”³⁷⁹

³⁷⁸Nahya, a.g.m., s. 258

³⁷⁹Mahmut İslamoğlu, “Kıbrıs Türklerinde Çeyiz Yazma Geleneği”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar**, Ankara: 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 86, s. 185-186

“Kerkük’te kadınlardan meydana gelen heyet akşamüstü, erkek heyeti ise gece ziyarete ayrı ayrı giderler. Kerkük dışında birçok Türk bölgesinde kadınlarla erkeklerin bir arada kız istemeye gittiği görülür. Kızı istemeye giden heyete Kerkük’te ve bazı Türk bölgelerinde de dilekçi, bazı bölgelerde ise elçi adı verilir. Dilekçiliğe giden kadınlar, kız evinin halkı ile biraz sohbet eder ve konuya girilir. “Bahçenizden bir gül koparmaya geldik.” denilerek ziyaretten muradın ne olduğu dile getirilir. Oğlanın iyi ahlakından, huyundan ve sanatından söz edilir. Kız kendi akrabalarından veya başka bir aileden biri ile sözlü ise veyahut ailenin yabancıya kız verme âdeti yoksa “koyunumuz varsa, koçumuz da vardır” ifadesiyle bu istek kız evi tarafından reddedilir. Ancak böyle bir durum söz konusu olmasa bile kız tarafı hemen evet cevabı vermez. Geceleyin erkek heyeti kız evinin erkeklerini ziyaret ederek kızı isterler. Kız tarafı düşünmek için zaman ister. Bu sefer kız tarafı araştırmaya koyulur. Müspet bir kanata varılırsa erkek evine haber gönderilir.”³⁸⁰

“Düğün, kına, mevlid, hamam, imece gibi toplu olarak bulunulan mekanlar kızların, gelin adayı olarak seçilmesi için oldukça uygundur. Günümüzde düğünler, kınalar, mevlidler bu seçime halâ izin verseler de; evlenecek kızı imecede, hamamda görüp seçmek, istemeye gitmek, değişen sosyo-kültürel yapı içinde artık pek mümkün görünmüyor.”³⁸¹

“Dede Korkut Hikâyeleri’nde bu görevi Dede Korkut ve aksakallı yaşlı kişiler yerine getirirler. Kan Turalı kendisine lâyük kız bulabilmek için İç Oğuz’u ve Dış Oğuz’u gezer ama kendisine uygun bir kız bulamaz.”³⁸²

Dünürçülük konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Battal Gazi Destanı’nda Battal’ın hanımı Gülendâd yokluktan yakınır. Battal da Emir Ömer’in kızını isterim, onunla birlikte mal alırım diyerek Emir Ömer’e gider ve kızını ister.

³⁸⁰Suphi Saatçi, Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar**, Ankara, 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 86, s.320-321

³⁸¹Altun, a.g.e., s. 249

³⁸²Gönen, a.g.e., s. 62-71

“Emir Ömer'in huzuruna gelip söz açtı. Samimi bir konuşma içinde:

—Ya Emir Ömer! Duydum ki senin malın çokmuş. Allah'a gönül vermişler dünyada mal biriktirmeyi sevmezler, dedi.

Emir Ömer: —Malım çok, ama bir kızım var. Yarın malımla birlikte veririm. Eğer iyi bir damat bulursan haber ver, dedi.

Seyyit: —iyi damat, işte benim, dedi.

Emir Ömer: —Senin eşin, Taryun'un kızı Gülendâma var ya!
dedi.

Seyyit: —Resulümüzün dokuz hatunu vardı. Benim iki olursa garip olur mu? dedi.

Emir Ömer: —Eve varıp eşimle konuşayım, dedi.

Seyyit: —Hoş olur, dedi.”³⁸³

Dânişmend Gazi Destanı'nda Artukî ile Efromiya Dânişmend Gazi ile Kaytal'ın kızı Gülnuş Banu'nun birbirine uygun olabileceğini düşünürler ve kızı alır, Melik'in yanına getirirler. Artukî de durumu Melik'e anlatır. Bu destanda normalden farklı olarak Melik kız kendisinden ister. Bilindiği gibi ya aile büyüklerinden ya da kim varsa istenebilecek o kişilerden istenen kız bu destanda direkt olarak kendisinden istenir.

“Karargâh içine girdiler. Artukî Gülnuş Banu hikâyesini Melik'e anlattı. Melik Dânişmend sevindi. Emret; yemek getirdi, yediler, götürdüler, sonra Osman gözcülüğe çıktı. Artukî ve Efromiya ve Ahmed Serkis karargâh içinde Melik Dânişmend'le oturdular. Artukî, Ahmed Serkis'in hikâyesini baştan sona anlattı. Melik onları tebrik etti. Sonra Kara Tekin ve Meryem Hatun hikâyesini de anlattı. Melik buyurdu, Ahmed Serkis'e, Artukî'ye ve Efromiya'ya birer şahane hil'at giydirdi. Her birisi hil'at giydi ve Melik Dânişmend'e dua kıldılar. Artukî'nin getirdiği malları Müslümanlara dağıttılar.

Gecenin yarısı olduğunda Melik Efromiya'ye buyurdu: -Var Gülnuş Banu'yu bana getir, dedi.

Derhal Efromiya varıp Gülnuş Banu'yu alıp Melik Dânişmend katına getirdi. Melik Dânişmend onun boyuna posuna baktı, memnun oldu. Kız da Melik'in görklü nurani cemalin gördü, o zamanda yakışıklılıkta ve erlikte ona benzer kimse yoktu. Melik buyurdu, Gülnuş Banu Müslüman ola.

³⁸³Köksal, a.g.e., s. 183

Gülnuş Banu onu işitip: - Ben dinimizden dönmem, dedi.

Melik: - Eğer Müslüman olmazsan, seni kabul etmem, dedi.

Gülnuş Banu: - Kabul etmezsen, sen bilirsın, dedi.”³⁸⁴

Dede Korkut Hikâyeleri’nden üçüncüsü olan Kam Püre’nün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi’nde Bamsı Beyrek’e Banu Çiçek’i istemek için Dede Korkut seçilir ve gönderilir. Ne de olsa Dede Korkut bilge, ulu ve tecrübeli kişidir. Dede Korkut da kendi üslubuyla kızı abisi Deli Karçar’dan ister.

“Kalın Oğuz biglerini hep ohıdılar, odalarına getürdiler, ağır konukluk eylediler. Kalın Oğuz bigleri ayıttılar: Bu kızı istemege kim vara bilür? Maslahat gördiler ki Dede Korkut varsun didiler. Dede Korkut aydur: Yarenler çünki meni gönderürsüz, bilürsüz kim Delü Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür, bari Bayındır Hanun tavlasından iki şahbaz yügrük at getürün, bir kiçi başlu kiçer aygırı bir toklu başlu torı aygırı, nagah kaçma kovma olur ise birisini binem, birisini yedem didi. Dede Korkudun sözi makbul geldi. Vardılar Bayındır Hanun tavlasından ol iki atı getürdiler. Dede Korkut birin bindi birin yetti, yarenler sizi Hakka ısmarladum didi gitdi.

Meger sultanum, Delü Karçar dahı ağ ban ivini ağ otağını kara yirün üzerine kurdurmuş idi, yoldaşları ile puta atup oturur idi. Dedem Korkut öteden berü geldi. Baş indürdi, bağır basdı, ağız dilden görklü Selma virdi. Deli Karçar ağzın köpüklendürdi, Dede Korkudun yüzine bakdı, aydur: Aleyke’s selam ay ameli azmış fi’li dönmiş kadir Allah ağ alnına kada yazmış, ayaklular buraya geldügi yok, ağızlular bu suyumdan içdügi yok, sana noldı, amelün mi azdı, fi’liin mi döndi, ecelün mi geldi, bu aralarda neylersin didi. Dede Korkut aydur:

Karşu yatan kara tağun aşmağa gelmişem
Akındılı görklü suyunu kiçmege gelmişem
Gin etegüne tar koltuğuna kısılmağa gelmişem

Tanrının buyruğıyla Peygamberün kavliyle aydan aru günden görklü kız kardaşun Banu Çiçegi Bamsı Beyrege dilemege gelmişem didi. Dede Korkut böyle diğec Delü Karçar aydur: Mere ne didüğüm yetürün, kara aygırı yarağ ile getürün didi. Kara aygırı

³⁸⁴Sert ve Biçer, a.g.e., s. 199-200

yarağ ile getürdiler, Delü Karçarı bindürdiler. Dede Korkut köstegi üzdi, turmadu kaçdı. Delü Karçar ardına düşdi. Toklı başlu torı aygır yorıldı, Dede Korkut kiçi başlu kiçer aygıra sıçradı bindi. Dedeyi kova kova Delü Karçar on belen yir aşurdı. Dede Korkudun ardından, Delü Karçar irdi. Dedenün anısı anıtdı, Tanrıya sığındı, ism-i azam okıdı. Delü Karçar eline kılıcın aldı, yukarısundan öyle bir hamle kıldı. Delü Big diledi ki Dedeyi depere çala. Dede Korkut ayıtdı: Çalar isen elün kirusın didi. Hak Ta’alanun emriyle Delü Karçarun eli yukarıda asulı kaldı. Zira Dede Korkut velayet issi idi, dilegi kabul oldu. Delü Karçar aydur: Meded aman elaman, Tanrının birliğine yokdur güman, sen menüm elümi sağaldı gör, Tanrının buyruğuyla Peygamberün kavliyle kız karındaşımı Beyrege vireyim didi. Üç kere ağzından ikrar eyledi, günahına tevbe eyledi, Dede Korkut dua eyledi, Delünün eli Hak emriyle sapa sağ oldu.”³⁸⁵

Dede Korkut Hikâyeleri’nden altıncısı olan Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi’nde nasıl bir kızla evlenmek istediğini söyleyen Kan Turalı’ya babası kız aramaya çıkar.

“... Erenler evreni Kan Turalı yirinden turdı, kırk yigidin yanına aldı, İç Oğuzı gördi, kız bulamadı, kayıtdı girü döndi ivlerine geldi. Babası aydur: Oğul kız buldun mı? Kan Turalı aydur: Yıkılsun Oğuz illeri, mana yarar kız bulımadum baba didi. Babasu aydur: Hey oğul kız dileyü varan böyle varmaz. Kan Turalı aydur: Ya nice varur baba didi. Kanlı Koca aydur: Oğul sabah varup öğlen gelmek olmaz, öğlen varup ahşam gelmek olmaz, oğul sen mala becid ol yığ, men sana kız arayı gideyim didi.

Kanlı Koca sevini kıvanı örü turdı, ağ sakallu pir kocalar yanına bıraktı. İç Oğuza girdi kız bulımadı. Tolandı Taş Oğuza girdi, bulımadı. Tolandı Tırabuzana geldi.

Meger Tırabuzan tekürinün bir azim görklü mahbub kızı var idi. Sağına solına iki koşa yay çeker idi. Atduğı oh yire düşmez idi.”³⁸⁶

Köroğlu Destanı’nda Köse Kenan Dana Hanım’ı babasından ister.

³⁸⁵Ergin, a.g.e., s. 124-126

³⁸⁶Ergin, a.g.e., s. 185

“Köse Kenan, Adov Bey'in eğleştiğı bahçeye girdi. Adov Bey ile beraber görüşerek oturdular. Acele olarak bir soğuk ayran Adov Bey ısmarladı, misafir olan Köse'ye. Çalkama gelip, Köse içtikten sonra, Allah ne vermişse, ve bahçe içerisinde Köse ile Adov Bey beraber karınlarını doyurduktan sonra, Köse Kenan ayağı kalkarak, Adov Beyin önünde, dedi: «Ağa, misafire sormaz mısın, neye geldin ve nedir fikrin?». Adov Bey, böyle güle güle başını kaldırıp, Köse Kenan'a dedi, ki «Arkadaş, bu kapı açıktır, kim gelirse, başımın üstünde yeri var. Misafire ben şimdiye kadar hiç sormadım, ki neye geldin? Ancak, gelen adam kendi derdini iyi bilir. Söyle, bakalım, derdin nedir? Gücüm çatarsa, derdine derman olurum. Yok, eğer çatmazsa, ne yapayım? O zaman, elbette gücüm çatmadığı bir işten, aklım kesmediğı bir işten, muhakkak, ki fikrim ile sana bir yol öğretirim. ».

Köse Kenan ayakta, Adov Beyin yanında bulunurdu. Dedi: «Beyim, benim fikrim Çamlıbel'den buraya kadar gelmek. Ancak, derdimin dermanı, senin bir kızın varmış, kırk tane de oğlun varmış. Bu kırk oğlundan kızın Dana Hanım, kırk kardeşten kuvvetli imiş. Ancak, ben de bu kızın ikrarını duyarak, kızın ikrarına, buraya kadar gelmişim. Senin kızın ikrarı, her kim beni meydan içinde alt ederse, işte, onu alırım demiş, işte, meydan işte devran! Bunda da, gücenmek yoktur, küsmek de yoktur. Oldu ki gücüm çatmadı; kızım ikrarı, Dana Hanımın yıktığının eğer kellesini gövdeden ayırırsa, bu canım da kurbandır. Eğer yıktımsa, alır beraber, ölüncü bir güne kadar eş ederim, beraber götürürüm. Yok, yıkdımsa, artık kızın Dana Hanım'ın insafına kalmış. İster beni öldürsün, ister azad etsin!»³⁸⁷

Manas Destanı'nda Yakup-bay oğlu Manas için kız aramaya başlar ve bir çobanın yönlendirmesiyle Kanıkey'in oğlu için en uygun kız olduğuna karar verir ve onu babasından ister.

(570)

“Atlanıp çıktı, Yakup-bay,
kız bulmaya koyuldu,
araştırıp dolaştı yad elleri,
çok bağırdı sesi boğuldu

³⁸⁷Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 69-70

Yakup-bay oğluna kız ararken bir çobanla karşılaşır ve onunla söyleşir. O çoban da ona bir kızdan bahseder ve onu bir konuda uyarır.

(630)

Kızın adını biliyorum.

Temir-han'ın kızı Kanıkey

Manas'a denk kızdır O:

(635)

bataklık sazı gibi salınır,

bakır kargı gibi hafifleyip

altından söykö takışır,

kaynatası Yakup-han 'a yakışır,

iyi gelin olurdu,

(640)

kayın ana Bagdı-döölöt baybiçe

gümüş küpe takışırdı,

Baybiçe'ye yakışırdı,

çok güzel bir gelin olurdu!

Kuşağı sarmalanmış belinde,

(645)

işte o Temir-han'ın elinde,

Temir Han'ın dili ile konuşur

şu akan suyu süzücü,

Temir-han ona verecek beylik,

vermez ise olur bozucu,

(650)

kır sakallı Mengdi-bay,

ahlâksız doğmuş kuldur!

Temir-han ile Yakup-han

dünür olduklarında

Manas'la kucaklaşırken

(655)

Mengdi-bay bozmaya kalktı,

senin bastığın yolu derin sel çukuru yapıp
Manas ile Temir-han,
kendi babası Yakup-han,
kaynatası Temir-han,
(660)
üçü şimdi düşman olur,
işte o yerde hazır ol!” demişti.”³⁸⁸

Yakup-bay Mengdi-bay’a gider ve durumu izah eder. Mengdi-bay tıpkı çobanın da dediği gibi arabozucudur. Bu kız isteme olayını Temir-Han’a nasıl böyle bir şeye cesaret edebilir diye anlatır. Fakat Temir-han Manas’ın yiğitliğini duymuştur. Bu nedenle Yakup-han’ı hoş karşılar. Yakup-han da Temir-han’dan kızını ister. Temir-han da kızını vermek için şart koşar. Bu şarta Yakup-han’a kızınca Temir-han düşünüp görüşmek için zaman ister.

“Benim batır Manas balam var,
(690)
Kayıp'ınkızı Kara-börük'ü
yakalayıp aldı bozkırda.
Şooruk'un kızı Nakılay'ı
ganimet aldı kaleden,
kızlarla evlenmemiş,
(695)
kız göğsünü görmemiş!
Aygaş atımı dizginledim,
Manas'a güzel bir kız istedim,
çaldır-çuldur söyleyen
dilini kimsenin bilmediği
(700)
Kıtay 'in yurdunu gezip dolaştım,
Orada bir kız bulamadım,
kazmaya söğütten sap takan,

³⁸⁸Gülensoy, a.g.e., s. 105-106

inatçı eŖeęini asil at gibi metheden,
buğday ile mısır karışık (undan) ekmeği koynunda
(705)

anadut(la) apa'sı boynunda,
Sartın yurdunu gezip dolaştım,
batır Manas oğluma
oradan güzel (kız) bulamadım;
Calpak-dağ'a çıkıp yaylayan,
(710)

domuzun butunu kesip alıp
eyerine bağlayan,
yuvarlak kalpak, kalkık brkl
Kalmak'in yurdunu gezip dolaştım,
batır Manas oğluma
(715)

orada (da) güzel (kız) bulamadım;
Kalça'nın yurdunu gezip dolaştım,
orada (da) güzel (kız) bulamadım;
Kızıl-baş yurdunu gezdim dolaştım,
orada (da) güzel (kız) bulamadım,
(720)

su başında çadırı olan,
adırı başında kısracı olan,
Kırgız'ın yurdunu gezip dolaştım,
orada (da) güzel (kız) bulamadım;
Hint yurdunu gezip dolaştım,
(725)

orada (da) güzel (kız) bulamadım;
Tacik 'in yurdunu gezip dolaştım,
orada (da) güzel (kız) bulamadım;
Alp'in yurdunu dolandım,
orada (da) güzel (kız) bulamadım,
(730)

Kazak 'in yurdunu gezip dolaştım,
orada (da) güzel (kız) bulamadım!
Allah Kудay yardımıyla
Ak-padişah varlığıyla,
ak sakaldan ad alan
(735)

Padişah'dan bat'alan
Ak-kula atı tok olan!
Ak-padişah'dan dua aldıktan sonra,
Manas'a söz söyleyecek kişi yok idi!
Temir-han denilen bir han varmış,
(740)

aşa salınacak tuzu varmış;
Kanıkey denilen kızı varmış;
cebe giyse, boyuna denkmiş,
o Kanıkey denilen kız
bu Manas'a denkmiş,
(745)

Kanıkey'e dünü olarak geldim!”
Kök-ata sakallı Mengdi-bay,
bindiği atı döndürdü,
Temir-han'ın evine
gelince attan indi,
(750)

Temir-han'a şunları söyledi:
“Kızmayasın Temir-han,
avul'unun kaşında,
boz tepenin başında
ak-sakallı Yakup-han (var)
(755)

ardından gelen malı yok,
sırtına yüklenmiş pulu yok
kullanacak kulu yok,

“Ata binip geldim!” diyor,
“Kanıkey 'e dünür olmaya geldim!” diyor.

(760)

Böyle horluk olur mu,
böyle zorluk olur mu?
Büyük nehrin başından geri çevir!
eli boş gelen dünürü
kölelerine dövdür!”

(765)

O zaman Temir-han şöyle söyledi:

“Kök-ala sakallı Mengdi-bay:
ara bozmak için doğan kul,
bozgunculuğuna girmiyorum!
Sağ taraftaki çoro'lar

(770)

sol kapıdaki çoro 'lar,
gerçekten Yakup-han o ise,
batır Manas oğlu var!
Başına giydiği börkü var,
“Dünyadan çok alp'ı

(775)

yaparım!” dese gücü var!
batır Manas oğlu var!
Sağ yandaki çoro'lar,
sol yandaki çoro'lar,
atından indirip alınız!

...

(820)

O zaman Yakup-han şöyle söyledi:

“Benim geldiğim yolumu soruyorsan,
benim sözümü iştirsen
başı kara, butu çatal,

(825)

insanların bu yurtlarım
onun hepsini gezip dolaştım:
Batır Manas oğluma
boylu, güzel (bir) kız bulamadım!
Yaratanın hoşuna gider,

(830)

altın küpe kulağında,
kaynatası ben Yakup
Öğütmeye yakışan?
bana iyi gelin olacak gibi,
Kanıkey (adlı bir) kızın varmış:

(835)

“elçiliğe ölüm yok,
dünürçülüğe zulüm yok!”
Kanıkey 'e geldim ben,
dünür olmaya geldim ben,
tadar mısın sen bu tuzu?

(840)

verir misin Manas'a kızı?”
Temir-han kalkıp buna şöyle cevap verdi:
“Ey Yakup-han, darılma!
Senin balan bu Manas
dünürü ile kovalaşıvereyim demez mi?

(845)

Dostu ile dol aşı vereyim demez mi?
Karındaşı ile kapışıyor, değil mi?
Senin balan bu Manas
Çok yağmacı değil mi?
Ak-kula'nın kuyruğunu bağlayıp,

(850)

bütün yılmıy, koç-koyunu kovalayıp,
altınlar ile kapışıp,

batır'lar ile kargılaşıp,
göğüs gererek gelen Ak-kula'yı
(üstüne) atılan oklardan kaçırıyor,
(855)

yakası altın ak kübö'sünü
gırtlak gırtlığa geldiği düşmana yırttırıyor,
bir alp'in elinde ölüp kalmaz mı?
Benim biricik kızım Kanıkey
yalnız tündük'ten gün gören
(860)

bir tütük'ten su içen
yorga attan özenle seçilmiş boz (allara) binen, Arak'tan özenle seçilmiş bal içen,
yakası açık olarak rüzgara çıkmayan
(865)

yel yüzünü görmemiş
geceden kalan aş yemeyen,
biricik kızım Kanıkey
kara(lar) giyip kalmaz mı? Yağmacılıktan vazgeçsin!
(870)

Ondan sonra kızımı vereyim.
Atışkanın koydursun!
Çabışkanın koydursun!
Sayışkanın koydursun!
Ondan sonra kızımı vereyim!
(875)

Atış yarışından vaz geçmezse,
at yarışından vaz geçmezse
mızrak!aşmaktan vaz geçmezse,
asil kızımı (ona) vermem!”
Alacık gibi (iri) Yakup-han,
(880)

Ala-dağ gibi (yüce) Yakup-han;
Yakup-han hırslandı;

Öfkesi yaman geldi:

...

(905)

O zaman Temir-han da şöyle dedi:

“Şaka söyledim, Yakup-bay,

latife ettim, Yakup-bay!

Ay karanlık, tün idi

kadın ile çocuğun

(910)

bir araya geldiği gün idi

Kadınım la danışayım!

(Kız) balam la konuşayım!

Ağam la görüşeyim!

Ondan sonra geleyim

...

(1005)

Yakup-bay geri dönüp vardı Manas'a;

(yanına) gidip Manas'a şöyle dedi:

“Av ve düşman ardından koşturmaktan vazgeçeceksin!

(1010)

“Av ve düşman ardından koşturmayı bırakmazsan,

kızımı vermem!” dedi.³⁸⁹

...

(1065)

“Ak-padişah ulu'ya.

Manas şimdi vardı;

Ak-padişah'a şöyle dedi:

“Söğüdün kökünden yarıyorum,

Hanın kızı Kanıkey 'i

(1070)

şimdi almaya varıyorum,

nasıl olacak, Padişahım?”

³⁸⁹Gülensoy, a.g.e., s. 108-110, 112-114, 117

“Tebrikler olsun sana,
tadminkar buldum sözünü
uygun buldum özünü,
(1075)

zarif buldum sözünü!
Sağ yandaki çorolar,
sol yandaki örnek kişiler
ak heybeleri açınız!
Altın dilde çıkarınız!
(1080)

Akçaları birleştiriniz!
Manas toyuma varınca,
yengeleri gelince,
baldızları varınca,
altın, gümüş akçaları
(1085)

onlara versin er Manas!”
Söyleneni yaptılar:
Sağ kapıdaki dön çoro,
altın sikke alıp geldi;
sol kapıdaki dört örnek kişi,
(1090)

altın gümüş akçaları
getirip verdiler Manas 'a.
Bu Manas “in kırk çorosu,
orta yola gelince,
Ak-kula ile bu Manas
(1095)

onlara yetişip geldi.
O zaman kırk çora dedi ki:
“Nereden geldin sen Manas?
Kılçık gibi kızı! mızrağını sallayıp
Çinlilerle mi savaşıp geldin?

(1100)

Güvey senin gibi olur mu?
Kök nar gibi mıltık aşınıp
Kalmak 'ı kovalayıp mı geldin?
Güvey senin gibi olur mu?
sadağını ardına kuşanıp

(1105)

Sarfi kovalayıp mı geldin?
Güvey senin gibi olur mu?”
“Tövbe Tengri Kuday'a,
Ak-padişah görüp aldı,
Yahşi gördü Manas'ı!

(1110)

Altın-gümüş akçayı
fazlasıyla verdi Manas'a!
“Söylediğimi yap!” dedi,
“Ayıl'ma gidip varınca,
yengeler bir araya gelince,

(1115)

baldızlar ulaşınca,
Önünde açıversin,
“Baldızları varınca,
yengeleri erişince,
altın, gümüş akçadan

(1120)

baldızlarına versin!”
“Yengelerine versin!” dedi
Kök sakallı. Mengdi-bay,
Manas 'ı görür görmez,
Temir-han'a koşturup,

(1125)

ara bozmaya gitti.
Temir-han'a şöyle söyledi:

“Atlan, atlan! Temir-han!

Ak sancak (ile) tuğ geldi,

dalgalandan tuğ geldi,

(1130)

yer titreten ordu geldi,

çabuk atlan, Temir-han!

Hayırlı işlerin muzır manileri çok olur derler. Nitekim Mengdi-bay da arabozuculuk yapmakta mahir idi. Manası'nın kırk çorosunu oyuna getirerek hapsetti. Fakat kırk çoro oradan çıkıp Manas'ın yanına gittiler. Kanıkey'in iki yengesi gece Manas'a geldiler ve Kanıkey'in koynuna Manas'ı yatıralım dediler. Manas onların dediği gibi yaptı, Kanıkey'in yanına gitti. Fakat Kanıkey duruma sinirlendi ve elindeki bıçağıyla Manas'ı yaraladı. Bu duruma Manas ve kırk çorosu çok sinirlendi ve Temir-han'a karşı savaşmak istediler.

(1480)

Kanıkey elbisesini giyindi,

Hepsi toplanıp geldikten sonra,

Kanıkey başına geleceğini bildi,

(1485)

seçme bir boz yürük ata bindi,

ipekten seçme elbiseler giydi,

arakıdan seçme aş içti.

Ayıp-Han'ın (bir) kızı vardı,

Altınay gibi ablasını

(1490)

Almambet ata bindirdi.

Karanlıkta yol bulan

Aygır yanak(lı), kara dil(li),

nahif doğan Acıbay

O da bir kızı atına bindirdi,

(1495)

Manas'ın kırk çorosu (da)

kırk kızı atına bindirip aldı.

Temir-han'in kızı Kanıkey
Kırk çoroya şunları söyledi:
“Durun, durun kırk çoro!
(1500)
Siz forasınız ben çora!
Elinizi yakamdan tutturmam!
Kırk çoroya kırk kız ben alıp varayım,
Kanıkey, size kendimi armağan ettim.
(1505)
Kendim elçi olarak geldim!”
Kırk kız ile atlanıp.
Çıkıp geldi Kanıkey,
Kara gözlü kart Manas,
beklenilmeyen yerden gördü
(1510)
kırkçoroya şöyle dedi:
“Şu gelen yüzü kara kadın değil mi?
Kırk içinden kırk kızı seçmiş,
alıp (buraya) getiriyor!
Ummadığı yerden (önüne) çıkınız.
(1515)
(yakalayıp) ganimet olarak getiriniz!
Kırk çadır dikip kurunuz!
(içine) kırk döşek seriniz!
Asil atın ağzını açalım!
Hepsini bir arada katalım!
(1520)
İnce bileklerinden tutalım!
Atların kıçına atalım!
Ganimet, esir kılalım!
(O) nazlı Kanıkey'in
o zaman gönlü daralsın!

(1525)

Şimdi kalçası ve arkası
eyersiz at üstünde yara olsun!

(O) nazlı Kanikey'in
şimdi (aklı başına) gelsin!”

Yukarıya çıkıp gitti,

(1530)

aşağıya inip gitti.

Kanikey, Manas'a yalvardı:

“Güvercin uçarsa, tüyünü kes!

Kara yüzlü çok konuşursa, dilini kes!

Saksağan uçarsa, tüyünü kes!

(1535)

Kara yüzlü çok konuşursa, dilini kes!”

Bu Manas (da O)na şöyle cevap verdi:

“Saksağan uçup saraya kondu,

Ahmak baybak, nasıl çukura düştü?

Güvercin uçup mavi eve kondu,

(1540)

İyi kalpli baybak, nasıl çukura düştü?

Şimdi daha ileri vardı, ...”³⁹⁰

Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan evlenecek yaşa gelince babası ona kardeşlerinin kızlarını ister.

“Oğuz büyümüş idi, çağına gelmiş idi,

Artık serpilmiş idi, bülûğa ermiş idi.

Kara –Han, oğlu için, Kür-Han’a adam saldı

Kızını isteyerek, oğlu Oğuz’a aldı.

Oğuz gizlice geldi, eşine şöyle dedi:

“Sen de Tanrı’yı artık, bütün kalple seversen,

“Benim kalbimin tacı, olursun elbette sen.

³⁹⁰Gülensoy, a.g.e., s. 130-131

“Varlığım olacaksın, Hak dinine girersen,
“Benliğim senin olsun, eğer “Tanrı bir!” Dersen!”
Kız bu sözü duyunca, Oğuz’dan uzaklaştı,
Kara düşüncesini, hemen Oğuz’a açtı:
“Sen nasıl bana böyle, kötü şeyler söylersin!
“Babana diyeyim de, sana cezanı versin!”
Oğuz kızı duyunca, artık onu görmedi,
Ona eşim demedi, elini hiç vermedi.
Kara –Han baktı oğlu, memnun değil eşinden,
Yeni bir kız istedi, ikinci kardeşinden.
Oğuz aynı sözünü, yeni eşine açtı,
Kız bu sözü duyunca, onun yanından kaçtı.
Oğuz da eşim deyip, bu kızı sevmedi,
Kız da Oğuz’a uyup, ‘Tanrı birdir!’ demedi.
Bu durumu sezince, Kara- Han şöyle dedi:
“Böyle giderse eğer, nesilsiz kalacağım,
“Küçücüğümüz Or-Han’ın, kızını alacağım!”³⁹¹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Ergek Destanı’nda Altın Ergek babasının malını bulmak için giderken Ay Altın Kağan’ın yurduna rastlar. Orada Ay Altın Kağan’la görüşen Altın Ergek babasının malını aldıktan sonra yurduna dönerken Ay Altın Kağan’a uğrar ve kızını ister.

430

“Altın Ergek nan-ıza-berdî
Ay altın nancızına çettî,
Ûgö kir partır.
“Ezen, Ay Altın nancı!” tedîr.
“Ölör tenîm, öl bön keldîn” tedîr,

440

“Altın Kan abannan
“Artık Kan poltırzın” tedîr,
Araga iştiler,

³⁹¹Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c. 1, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2003, s. 159-160

Üş pedre araga iştiler.

“Ay Altın nancı,

“Ar çağıs kızınını

“Mâ per!” tedîr.

“Pererîm, nancı!” tedîr,

“Sennen artık kannı

“Tap perbessîm”

430

Altın Ergek donuverdi, / Ay Altın dostuna geldi, / Eve girmiş. / “Selam, Ay Altın dost. “demiş. / ” Ölür sandım, ölmeden döndü demiş.

440

“Altın Kağan babandan / Artık kağan oldun.” demiş. / İçki içtiler, / Üç kova içki içtiler. / “Ay Altın dostum, / “Biricik kızını / Bana ver!” demiş. / “Veririm, dostum. “demiş. / Senden üstün kağanı / Bulup veremem.”³⁹²

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Ergek Destanı’nda Altın Ergek’e yardım eden Altın Periste Altın Ergek’ten kardeşi Altın Sabak’ı ister.

470

“... Altın Taş, Altın Ergek

İgi karındaş nandı.

Çer çurtüna çet keldiler,

Kırık mal sogüp,

480

Kırbân tartıp

Toy saldılar,

Toy saldılar, iştiler.

Orta iştiler toyın,

Alıp keldî teştûler.

Altın Periste nancı kir keldî.

“Altın Sabak pecennî “

Mâ pererzînme?” surap çar.

Altın Ergek ayttı.

³⁹²Ergun, a.g.e., s. 226

“Sâ nancım perbezem,

490

“Kemge pecemnî pererim?”

Pecezîn perdî Altın Periste.

470

... Altın Taş, Altın Ergek, / İki kardeş döndü. / Yerlerine yurtlarına vardılar, / Kırk mal kesip,

480

Üleştirip eti, / Ziyafet verdiler, / Yediler, içtiler, / Yarısına kadar içtiler toyun, / Bir yiğit geldi dediler. / Altın Periste dostu girip geldi. / ” Altın Sabak kardeşini / Bana verir misin?” [diye] sorar. / Altın Ergek dedi: / ” Sana dostum vermeyip de /

490

Kime veririm kardeşimi?” / Kardeşini verdi Altın Periste'ye.”³⁹³

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Aran Tayçı Destanı’nda Aran Tayçı Okı Karakçın ile ilk karşılaştıklarında birbirlerini severler. Aran Tayçı da kızı istemeye gider.

230

“Aran Taycı par çarı,

Çolda alıp kiji

Kılış tudünüp kel çer

“Sen kan kiji kıska no kerek

kirdin?”

Çetti alıpka kirdiler,

“Ezen” tedir, Kök Kannın

palazı,

“Rak çördünmö, çağın çörgünmö?”

“Çetti alıptın tunmazın

“Oçı Karakçın abakaydı

240 “Çakşı dende alarga keldim”

230

Aran Taycı gider, / Yolda bir kahraman / Kılıç çekip gelir / “Sen Kağan, neden kızın yanına girdin?” / Yedi yiğide gittiler, / “Selam” demiş, Kök Kağan'ın oğlu! / “Uzak

³⁹³Ergun, a.g.e., s. 227

mı durdun, yakın mı?” / “Yedi yiğidin kız kardeşi / Oçı Karakçın güzeli / Beğendim almaya geldim.”³⁹⁴

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arı-Haan Destanı’nda Arı-Haan kız istemek için Ulug-Haan’a gider.

“Arı-Haan taagılıg bora çavaalığ,
Samdar hörekteeştig ool boop
Huulup ap-tır.
Ulug-Haannın aal-oranına
Çedip keerge,
Kiji deerge kizirt,
At bajı kozurgay,
Tük-tümen ara-albatı
Çılğan boop-tur.
Tümen attın arazına
Adın bağlap kaaş,
Ulug-Haannın örgeezinge kirip keep,
Ot adaanga olurup ap-tır.
-Bistin çernin kijizi eves-tir sen,
Aal-oranın,
Adın-şolan kayızıl, ool?-dep,
Ulug-Haan aytırıp-tır.
-Men bolza, çige songu çükte
Arı-Haan dep kijinin
Ara-albatızı,
Adaarga adım çok,
Kulaanda im çok,
Saarında demdek çok
İngin teve çidirgen men,
Şilemin koda-sürüünerde
Çüü bildine-dir?-dep

³⁹⁴Ergun, a.g.e., s. 314

Çugaalap olurup-tur.
-Kadarçılarımdan aytırıp kör!-dep,
Ulug-Haan söglep-tir.
Ulug-Haannın kadını orgaş:
-Çögençiinni aar!
Ol kijinin çugaazının
Onun tanıvas!-dep olurup-tur.
-Çü deerin ol?-dep
Haan aytırarga:
-Hilinçektig, çovulannıg,
Bistin üzük-booluk
Sogaajıvıs dajı-la ıynaana-dep-tir.
Ulug-Haan am körüp keerge,
Ög çartınga sınmas,
Ulug er olurup-tur.
-İndig bolza, ool,
Bis am darta adan-möörey,
Adıg-çarış kıldır deen bis,
Tos çüktün tos ekeri çıglıp algan,
Çangıs seni rnanap turduvus-dep-tir.

Arı Haan yapağılı boz taylı, / Yırtık yelekli oğlan olup / Dönüşüvermiş. / Ulug
Haan'nın obasına-yurduna / Yetip gelende, / Kişi başı nice, / At başı pek çok, / Kıl gibi
binlerce halk-kavim, / Kaynayıp durmuş. / On bin atın arasına, / Atını bağlayıverip / Ulug
Haan'nın otağına girip, / Ocak altına oturuvermiş. / “Bizim elin kişisi değilsin, / Oban-
yurdun, / Adın-namın nedir oğlan?” diye, / Ulug Haan sormuş, / “Ben dümdüz güney
tarafıta, / Arı Haan denilen kişinin, / Halkı-tebaasıyım. / Adlananda adım yok, / Kulağında
eni olmayan, / Sağrısında işaret olmayan, / Dişi deve yitirdim ben, / Sizin ahırınızda-
sürünüzde, / Duyulan ne var?” diye, / Söyleyip oturmuş. / “Çobanlarımdan sor bunu”
diye, / Ulug Haan söylemiş. / Ulug Haan'ın kadını ise: / “Ne kadar zavallısın! / O kişinin
konuşmasının, / Aslını anlamazsın!” demiş. / “Ne diyorsun?” diye, / Haan soranda: /
“Zavallı, ıstırap veren, / Bizim boğumlu, / Tokmağımızın gürültüsüdür herhalde” demiş. /
Ulug Haan şimdi bakanda, / Otağın yarısına sığmaz, / Ulu er oturmuş. / “Öyleyse oğlan, /

Biz yann güreş-tutuş, / Atış-yarış tertipleylim dedik. / Dokuz yönün dokuz yiğidi toplanmış, / Yalnız seni bekliyorduk” demiş.”³⁹⁵

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attığı Çeçen Kara Möge Destanı’nda Çeçen Kara kızı istemek için yola çıkar.

“Çeçen-Kara möge
Aynın çazında, hünnün ertezinde
Çige songu çükçe çoruur dep,
Aştavas ajın-çemin çip,
Eleves idik-hevin kedip,
Hüree-Kızıl tayganın kırınçe
Üne halıy bergeş,
Arga çarından “ayt” dees,
Mees çarında kıra henmelep,
Mees çanından “ayt” dees,
Arga çarında ekkep kıra henmelep,
Kırgan ada-iyezinge
Edin et-ovaa,
Çaan çag ovaa kıldır
Ovaalap berip turgan irgin.
Ool ora ada-iyezinge
Çugaalap-tır:
-Çaa, açay, avay,
Men-daa çige songu çükte
Çaa dayınnıg, hortan
Şulbulug çerje attandım,
Beti dize çedi çıl,
indi dize tos çıl
Bolunun magatçok.
Men ol barıp kelgijemge çedir
Dalay-Baybın haannın

³⁹⁵Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 256-258

Bora münün, taarının sarıg suun
Holdap iji orar siler!-dees,
Çoruurunga belen orda,
Adazı irey ora:
-Çaa, oğlum,
Kiji çeri berge,
Kiş çeri kadır.
Ol bodu olçaan,
Omak-segrek çorup bolbas,
Murnun hınap,
Soon istep çoruur, oglum-dep,
Çağıg-sözün berip olurgan.
Aynın çaaazında, hünnün ekizinde
Çeçen-Kara möge
Arzılan-Karanı mungaş,
Çige songu çükçe körüngeş,
Hap ünüptüp-tür.

Çeçen Kara bahadır, / Aynın yenisinde, günün ertesinde, / Tam kuzey tarafa gitmek için, / Acıktırmaz aşını, yemeğini yiyip, / Eskimez giyim-kuşamını giyinip, / Hüree Kızıl tayganın üstüne, / Koşturup çıkıverip, / Orman tarafından “ayt” diyerek, / Açık alanda vurup dizip, / Açık alandan “ayt” diyerek, / Orman tarafına getirip vurup dizip, / Yaşlı ana babasına, / Etini et otağı, / Yağını yağ otağı kılıp, / Yığıp dururmuş, / Oğlan arada anasına, babasına, / Söylemiş: / “Peki ana, baba, / Ben de tam kuzey yöne, / Savaşlı, kavgalı, sinsî, / İblisli yere atlandım. / Azından yedi yıl, / Çoğundan dokuz yıl, / Kalacağım muhtemel. / Benim böyle gidip gelişime dek, / Dalay Baybın kağanın, / Koyu çorbasını, tulumunun san suyunu, / Tutup içedurun” diyerek, / Gitmek üzereyken / Atası ihtiyar ise: / “Dinle oğlum, / Kişi yeri zor / Samur yeri çetin, / Şu an olduğun gibi / Şen-şakrak olmamalısın, / Önünü kontrol edip, / Arkanı izleyip git oğlum” diye / Öğüdünü, sözünü verirmiş. / Aynın yedisinde, günün iyisinde, / Çeçen Kara bahadır, / Arzılan Kara'ya binip / Tam kuzey tarafa yönelip, / Çaptırıp gidivermiş.”³⁹⁶

³⁹⁶Ergun ve Aça, a.g.e., s. 287-288

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı'nda Çeçen Kara kardeş saydığı Narın Dangına'sı için Hün-Haan'dan kız istemeye gider.

“Biyeegi Arzılan-Kara attıg
Çeçen-Kara möge
Hün-Haanga Çede bergeş,
ulug ak örgeezinin
Çanına demir terek baglaajınga
Adın baglaaş, haannın örgeezinge
Çon çerni domura,
Kadıg çerni kadaldır bazıp:
-Haan, amir! Kadın, mendee!-dep
Magalıg çaagay çolugup turgan irgin.
Hün-Haan orgaş:
-Kayda siler, kayızı siler?
Kaynaar uglap çoru siler? -
Dep monu sögleen.
-Çige burungaar Şü, Şiliger
İyi tayganın baanti çurttaan
Arzı lan-Kara attıg
Çeçen-Kara möge dep kiji men.
Çangıs dunmam Hüler-Mögege
Silernin çangıs uruunar
Hümüs-Dangınaga suy-belek
Sunup keldim-deerge:
-Sös-harını erten
Dınnaar siler-deeş,
Şayladıp organnar.
Biyeegi kırgannarga bargaş,
Hüler-Mögeni ekkeldirip algaş,
Hün-Haannın ulug örgeezin
Yozuluu-bile çolukşup,

Magalı-bile baraalgap
Turgan ooldar irgin.
At bajı deg aldının,
Börü bajı deg möngünnü
Sunmuşaan, Altaynın
Ereen kara kijin
Ergin kırı-bile samnadıp
Kirip suy-belek sunup
Turgan alışkılar çüverl irginem.
Hün-Haandan:
-Baarımın ödü,
Karaamniñ ogu deg uruumnu
Alır-la-dır siler,
Opañ- çipen
Ok-boo deg erler-dir siler.

Deminki Arzılan kara atlı, / Çeçen Kara bahadır, Hün Haan'a / Yetip vanp ulu ak otağının / Yanında demir kavak çıkısına, / Atını bağlayıp, kağanın otağına, / Donmuş yeri parçalayıp, / Katı yeri basıp oyup: / ” Kağan selam, sultan merhaba” diye, / Hoşça selamlaşmış. / Hün Haaan ise: / ” Neredensiniz, kimsiniz? / Nereye gidersiniz?” / Diye bunu söylemiş. / ” Tam güneyde, Şii ile Şiliger / İki tayganın eteğini yurt tutan, / Arzılan Kara atlı, / Çeçen Kara bahadır denilen kişiyim. / Biricik kardeşim Hüler Möge'ye, / Sizin tek kızınız, / Hümüs Dangına'ya kalın, / Sunmaya geldim” deyince: / “Sözü, cevabı yarın / Dinlersiniz” diyerek, / Çay sunup ağırlamışlar. / Deminki ihtiyarlara varıp / Hüler Möge'yi Çağırtıp, / Hün Haan'ın ulu otağında, / Kuralınca selamlaşp, / Hoşça esenleşip, / Duran oğlanlarmış. / At başı kadar altınını, / Börü başı kadar gümüşünü, / Sunarak Altay'm / Kara ala samurunu / Eşik üstüne serip / Girip kalın sunup / Duran kardeşler imiş. / Hün Haan / :” Bağrımın ödü, / Gözümün karası gibi kızımı, / Alırsınız siz, / Dinç-canlı, / Ok-silah gibi erlersiniz.”³⁹⁷

³⁹⁷Ergun ve Aça, a.g.e., s. 340-342

3.5. Söz Kesimi – Nişan

“Söz kesimi kız istemeden sonra gelen evlilik aşamasıdır. Dönürcülük yoluyla anlaşılan ailelerin, bu anlaşmalarını daha geniş bir çağrılı huzurunda sözle iyice pekiştirmelerine “söz kesimi” ya da “söz kesme” denmektedir. Dönürlü gitme ile söz kesme arası genellikle uzun tutulmamaktadır. İki üç akşam, bir hafta sonra söz kesmeye gidilir. Hatta kız istemeye gidildiğinde de söz kesildiği, yüzüklerin takıldığı olmaktadır. Köylerde, söz kesmeye küçük nişan denmektedir. Erkek tarafı söz kesimine kalabalık bir hısım akraba grubuyla gitmektedir. Kız tarafı da akrabalarını söz kesimine davet etmekte ve hazırlıklar yapmaktadır. Sözde tatlı, börek, çörek, çay, kahve, meyve suyu ikram edilmektedir. Söz kesiminde özellikle yapılan bir şerbet içme töreni yoktur; ancak aralar tatlı olsun, tatlı tatlı geçinilsin diye tatlı yiyecekler (baklava, tulumba, irmik ve un helvası) özellikle ikram edilir ve yenilir.”³⁹⁸

“Söz kesildikten sonra şerbet, kahve, hoşaf veya tatlı ikram edilmesi ortak bir uygulamadır. Bununla hem taraflar arasında işin tatlıya bağlandığı gösterilirken, hem de “Tatlı yiyelim tatlı konuşalım” sözünde yatan, tatlı yemenin güzel ilişkiler doğuracağı şeklindeki inançla bu tatlılığın sempatik imajı yolu ile eşler arasındaki ilişkiye taşınmak istendiği düşünülebilir.”³⁹⁹

“Kız evinin, kızlarını vermeyi kabul ettiklerini ifade etmek için karşı tarafı verdikleri hediyeleri; söz kesimi yapılırken iki tarafın birbirine verdikleri hediyeler, takılar ve çamaşırları, söz kesiminden sonra kız evinde yenilen yemek ve şerbetle ilgili sözleri kapsar. Diğer taraftan söz kesmek için bir araya gelen ve erkeklerden oluşan dünür, şerbet için kız evine gönderilen şekere örtülen ve kaynanaya verilecek olan kumaşla, şerbet sırasında ağız silmek için misafirlere verilen peşkir gibi sözler de bu bölümde değerlendirilebilecek sözlerdendir.”⁴⁰⁰

Nişan söz kesiminden sonra gelen bir aşamadır. Nişan evliliğe atılan ilk adımdır. Bu törenle kız ve oğlanın evlenme istekleri çevreye ilan edilmiş olur. Nişan kız evinde

³⁹⁸Altun, a.g.e., s. 253-254

³⁹⁹Çelik, a.g.e., s. 416

⁴⁰⁰Kaya, a.g.m., s. 24

yapılır. Kız ve oğlan tarafının, yakın çevrenin ve akrabaların hazır bulunduğu uygun bir mekânda nişan töreni yapılır. Yüzükler bu törende gelin ve damat adaylarının sağ eline takılarak gençlerin nişanları ilan edilir. Bu süre içinde de davetliler, yiyecek ve içecek dağıtılarak ağırlanır.

“Nişana genellikle kız tarafının töreni diye bakılmaktadır. Kızın evinde veya kızın ailesinin uygun gördüğü bir yerde nişan yapılmaktadır. Nişan masraflarını kız ya da erkek tarafının karşılaması yöreden yöreye değişmektedir. Nişan, uygulanan âdetler gereği âdeti küçük bir düğün, düğünün provası gibidir.”⁴⁰¹

“Aileler, nişan töreninin tarihini ya evlenecek çocukların istediği veya büyüklerin uygun göreceği bir gün olarak ederler. Nişan iki türlü olabilir. Ya aile arasında sade bir yüzük takma şeklinde veya bir salonda kalabalık davetliler huzurunda yapılır. Her iki halde de nişan kız tarafının yükümlülüğündedir.”⁴⁰²

“Nişanlılık devresi uzun sürer ve araya dini bayram girerse, oğlan evi geline “Bayramlık” göndermek zorundadır. Kurban bayramında gelin için bir de kurbanlık koç alınır. Kız evi bu hediyelere karşılık bir sini baklava, kete vs. yollar.”⁴⁰³

“Kazakistan’da kız isteme ve söz kesimi üç şekilde olur.

1. Bel Kuda: Çocuklar daha doğmadan önce aileler arasında söz kesilir.
2. Beşik Kuda: Çocuklar daha doğmadan beşikte iken söz kesilir. (Anadolu’daki beşik kertme)
3. Kuda: Normal isteme.”⁴⁰⁴

Nişanlılık süresinin belli bir zamanı yoktur. Daha doğrusu bu iki ailenin anlaşmasına göre değişir. Çünkü çeyiz hazırlama, askerlik, hastalık, ölüm, düğün masrafları, hazırlıkları gibi faktörler bu süreyi uzatabilir veya kısaltabilir. Ayrıca bu süre içerisinde dinî bayramlar da denk gelmişse aileler karşılıklı olarak hediyeleşirler. Aileler uygun bir zamanda bir araya gelerek düğün gününü kararlaştırırlar.

⁴⁰¹Altun, a.g.e., s. 257

⁴⁰²Nezihe Araz ve diğerleri, a.g.e., s. 37

⁴⁰³Fikret Türkmen, “Erzurum’da Düğün Âdetleri ve Düğün Türküleri”, **Türk Kültürü**, (177), (1977), s. 566

⁴⁰⁴Ali Çelik, “Trabzon, Bakü, Merv, Kızıl-Orda, Jambıl, Gagavuz Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi”, **Milli Folklor**, (24), (1994), s. 21

Nişanlılık konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Dede Korkut Hikâyeleri'nden üçüncüsü olan Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde ormanda karşılaşan Bamsı Beyrek Banu Çiçek ile karşılaştıktan sonra yarışır ve sonunda Beyrek yüzüğü Banu Çiçek'in parmağına takar.

“Kız aydur: Yigit Pay Piçenün kızı Banu Çiçek menem didi. Beyrek üç öpdü, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diyü parmağından altun yüzüğü çıkardı kızun parmağına kiçürdi. Ortamuzda bu nişan olsun han kızı didi. Kız aydur: Çün böyle oldu, haman imdi ilerü turmak gerek big oğlu didi. Beyrek dahı nola hanum baş üzerine didi.”⁴⁰⁵

Oğuz Kağan Destanı'nda, İslamî nüshada Oğuz İslamiyet'i kabul eden amcasının kızıyla nişanlanır.

“Düğünle dernek için, yeniden hazırlandı,
Kız da düğünden önce, Oğuz'la nişanlandı.”⁴⁰⁶

3.6. Başlık – Kalın - Çeyiz

“Ekonomik uğraşları geleneksel tarımcı ve hayvancı olan topluluklarda “başlık” konusu evlenme olaylarında ön plana çıkar. Türkiye köylük yaşamında bireyler ve hayvanlar “baş” sözcüğüyle sayılır. Sözelimi “biz beş baş horantayız diyen köylü, aile üye sayısının beş olduğunu söylemek ister; hayvanlarını “beş baş, on baş, yüz baş” diye sayar ve kimlik cüzdanının adını da “Kafa ‘baş’ kâğıdı” der.”⁴⁰⁷

“Evlenme ile çok sık görülen «başlık» (Bride pilce veya Progeny price) verme veya ödeme geleneği bir kültür kalıbıdır: diğer bir deyim ile, kendi kültürümüzün şartladığı bir davranışlar biçimleri topluluğudur. Söz konusu kültür kalıbının bulunmadığı toplumlarda (Avrupa toplulukları gibi) başlık çok yanlış anlaşılmıştır...”

⁴⁰⁵Ergin, a.g.e., s. 123-124

⁴⁰⁶Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, c. 1, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 2003, s. 160

⁴⁰⁷Balaman, a.g.e., s.30

“Bu konuda yapılmış olan kayıtların hemen bütünü gözden geçirildiğinde genellikle «başlık» denen ödemeye bazı yerde aynı zamanda «ağırlık» veya «kalın»; bazı yerde «süt hakkı» veya «ana yolluğu» da denir...”

“Öte yandan bu ölmeye «başlık kesimi» vs yapılan işe de «kesim kesildi» dendiği de görülür.”

“Yine Türkiye köy toplumlarında bazı yerde başlık'ın yanı sıra, akrabalık vazifesi olarak kız amcasına, dayısına, kızın erkek kardeşlerine verilecek hediye (halit veya halat) (tabanca, tüfek, at, elbise ve son yıllarda saat gibi değerli hediyeler) veya “para” da verilir...”

“Başlık temel olarak gelin kız için ailesine ödenirse de bazı yerde dullara da gelin kıza oranla daha düşük bir fiyat olarak bazı yerde ise genç kızlara verilenden yüksek ödenebilir.”

“Başlık ödemediği için genellikle, ân'anevi «bu evlilik tipi» (hemen her Türk köyünde «kız kaçırma suretiyle evlenmenin» uygulandığı bölgeler hariç) nin uygulandığı görülür: buna, «değiş tokuş», «değişliği», «değiş» (yörüklerde) berdel ve bardıl (kürtlerde) da” denir; bu tip evliliğin sonradan geçimsizlik doğurması nedeni ile büyük ölçüde terk edilmekte olduğu da bir gerçektir.”

“Başlığın ödenmediği bazı bölgelerde (genellikle şehirler ve bir kısım kasabalarda ve özellikle Batı ve Kuzey Batı Anadolu bölgesi) bunun yerine kız tarafı erkek tarafından çehiz olarak ev eşyası ve az ziynet eşyası ister (düğün sandığı, düğün aynası, bir iki elbise, bir yatak, bir miktar altın bilezik ve küpe gibi).”

“Bir kız için istenen başlık miktarı, büyük ölçüde bir evlilikten diğerine, köyden köye ve bölgeden bölgeye değişmektedir.”⁴⁰⁸

“Bütün Türk boylarında bilinen ve uygulanan “Kalın” veya “Başlık” ın günümüzde şekil değiştirerek devam ettiğini söyleyebiliriz. Önceleri oğlan veya ailesi tarafından kızın

⁴⁰⁸Erdentuğ, a.g.e., s. 120-125

ailesine yapılan bir nevi evlilik ödemesi olan ve aileler arasında ekonomik bir bağ kurarak evliliğin daha istikrarlı olmasını sağlamak amacıyla yapılan bu uygulama daha sonra yozlaşarak, kızın mal gibi satılması şeklinde yanlış bir görünüm kazanmıştır. Günümüzde artık başlık adı altında bir para istenmemekle birlikte, kız tarafının istediği bilezik ve altına ödenen para çoğu zaman bunu geçmektedir.”⁴⁰⁹

“Bütün Türk topluluklarının “evlenme” olayı ile alakalı âdetlerinden biri olan “kalın” (başlık) söz kesmeden sonra, erkek veya ailesi tarafından kız (gelin adayı) tarafına verilen para, mal, armağan vs. için kullanılan bir kelimedir...”

“Kökeni 1500 yıl önceye dayanan “kalın âdeti” Türkistan’dan Anadolu’ya kadar uzanan hat üzerinden tarih boyunca yaşamlarını sürdüren bütün Türk boy ve oymaklarında varlığını sürdürmüştür. Günümüzde de aynı gelenek bütün canlılığı ile devam etmektedir.”

Söz konusu sözcüğün Türk Topluluklarında kullanılış biçimi için şu örnekleri verebiliriz.

Göktürkler’de: Kalın, kaling: Başlık, mal, servet, kalın, çeyiz

Oğuzlar’da: Kaling: Öncül mihir olarak kadına erilen çeyiz

Dede Korkut Oğuzları’nda: Kalınlık: Evlenen kızın kalınlığı, evlenecek kıza verilen şey, kesilen kesim, çeyizlik, başlık.

Kazaklar’da: Kalın mal: Başlık parası, kız tarafına verilecek başlık.

Kürtler’de: Kalen, kelen: Nişanlanan kızın babasına başlık olarak verilen para, başlık.

Abakan Tatarlarında: Kalın

Kırgızlar’da: Kaling

Özbekler’de: Kalın

Altay Türkleri’nde :Kalım: Güvey tarafından kızın babasına verilecek para veya hayvan.

Azerbaycan Kürtleri’nde: Kalın: Nikâh sırasında nişanlı kızın babasına ödenen bedel.

Osmanlılar’da: Kalın – başlık: Başlık.

⁴⁰⁹Çelik, a.g.e., s. 417

Zazalar'da: kalın: Başlık.

Türkmenler'de kalın: Başlık.”⁴¹⁰

“Kalın, ailenin kuruluş ve geleceğini düzenleyen bir depozittir. Kalın, harcanamaz veya uzun yıllar geçse de kaybolmazdı. Oğlan ailesinin “ailenin müşterek malı” olarak verdiği, bir mal olarak görülürdü. Bunun için ailenin her kişinin, kız evine verilen bu malda, hakkı ve payı vardı.”⁴¹¹

“Başlık olgusu yukarıda da değişik örnekleriyle değinildiği gibi, üretken yaştaki kızın baba evini terk edip oğlan babası evine taşınması durumlarında ve geleneksel ekonomilerde yaygınlık ve anlam kazanıyor. Bunun tersi oğlanın kız evine yerleşme durumundaysa bu kez, başlık parasının kıza değil oğlana ödenmesi söz konusudur; Hindistan ve Japon geleneksel kültürleri örneklerinde olduğu gibi. Evlenmelerin büyük ölçüde aileler tarafından düzenlendiği Japonya’da kadınların tarlada çalıştığı köysel yörelerde başlık kıza ödenirken, kentlerde “drahoma”, Rum ve Yahudi toplumlarında olduğu gibi erkeklere ödenmesi yaygın bir uygulamadır.”⁴¹²

“Arapça “cihaz” dan gelen çeyiz; gelin için hazırlanan sandık eşyası; kızın baba evinden götürdüğü mal ve mülktür. Geleneksel kültürümüzde, kız çocukları daha ergenlik çağına gelmeden çeyiz hazırlıklarına başlanır. Çeyizin kızların yüz akı olduğu görüşü yaygındır, ilk hazırlananlar yatak çarşafı, yastık kılıfı, yorgan yüzü, mendil, örtü vb. eşyalardır. Bunların kenarlarına dikilmek üzere oyalar, danteller hazırlanır. Hazırlanan bez eşyaların tümü işlemelidir. Çevreler, yağlıklar, kenarları oyalanmış yazmalar, el örgüsü çoraplar çeyizin tamamlayıcı öğeleridir. Ailenin ekonomik durumuna göre birkaç yatak ve yorgan, iç çamaşırları, giysiler ile kilim, halı, bakır kap-kacak kıza verilen çeyiz eşyaları arasındadır.”⁴¹³

“Çeyiz, kızın yeteneğini, başarısını, ailesinin de statüsünü ortaya koyar. Düğün öncesi çeyizin sergilenmesi de tamamen bu amaca yöneliktir. Aile, kızlarına verdikleri önemi bu şekilde gözler önüne sererken, kız da kendi başarısını sergilemiş olur.”

⁴¹⁰Ahmet Turan, “Törelerimizde Kalın (Başlık) Âdeti”, **Milli Folklor**, (12), (1991), s. 39

⁴¹¹Bahaeddin Ögel, “Türklerde Kalın ve Başlık”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar**, Ankara: G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1982, s. 395

⁴¹²Balaman, a.g.e., s. 32

⁴¹³Ayhan Karakaş, **Feke Halk Kültürü Araştırması**, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2005, s.52

“Bütün bu özellikleriyle çeyiz Türk toplumunda çok önemli bir yere sahiptir. “Çeyiz yazma”, “çeyiz götürme” “çeyiz yerleştirme” vs. gibi her biri ayrı bir öneme sahip uygulamalar düğünlerin en önemli seremonileridir.”⁴¹⁴

“Kızın çocukluk çağından çıkar çıkmaz başladığı ve evlendiği güne kadar devam eden çalışmalarının, el emeği ve göz nurunun eseri olan bu eşyalarla, gerek kendi ailesinin ve gerekse oğlan tarafının ve yakınlarının verdiği eşyaların tümü olan çeyizin düzenlenmesi, taşınması, yerleştirilmesi, sergilenmesi sırasında görülen bazı uygulamalar dikkat çekicidir.”

“Çeyiz, kızın bütün arkadaşlarının katılımıyla yıkanır, temizlenir, ütülenir ve hazırlanır. Bu, birçok konuda görülen sosyal dayanışmanın güzel bir örneğidir. Çeyizin sergilenmesi geleneğinin altında, gelin adaylarını çalışmaya ve daha güzellerini yapmaya teşvik, ailelerin sosyal statüleriyle kız ve oğlana verilen değerin göstermesi gibi düşüncelerin yattığı düşünülebilir.”

“Çeyizin üstüne erkek çocuk oturtma veya yuvarlama ise başta Hindistan olmak üzere birçok ülkede görülen ve anayı doğurgan yapmayı amaçlayan bir uygulamadır.”⁴¹⁵

“Kız evinin, düğün tarihinden önce çeyiz adı verilen bir takım eşyaları hazırlayıp alması âdettir. Düğünden bir müddet önce damat ve gelin kendi yakınlarından birkaç kişiyle giyecek ve ev eşyası almak için alışverişe çıkarlar. Buna “çeyiz düzme” denir. Çeyiz damat evine davul zurna eşliğinde bayrakla götürülür.”⁴¹⁶

“Çeyiz asma, çeyiz sergileme Anadolu'nun pek çok yöresinde gelenektir. Düğünün başlamasıyla, çeyiz de asılır veya sergilenir. Bazı bölgelerde, çeyiz, kız evinde usta kişilerce iplere asılarak sergilenir. Komşular, özellikle genç kızlar çeyiz görmeye gelir, işlenen çeyizden örnekler alırlar. Bazı bölgelerde çeyiz oğlan evine götürüldükten ve yerleştirildikten sonra gösterilir. Oğlan evine kız evinden çeyizin götürülmesi, kimi

⁴¹⁴Çelik, a.g.e., s. 359-360

⁴¹⁵Çelik, a.g.e., s. 419

⁴¹⁶Artun, a.g.m., s. 96

bölgelerde düğünden birkaç gün önce olurken, kimi bölgelerimizde gelinin göçürülmesiyle birlikte olur.”⁴¹⁷

“Anadolu'nun birçok yöresinde kız çocuğu olan aile, ileride çeyiz masraflarını karşılanması için bir kavak ağacı diker. Çeyizlik bez eşyalar sandıklarda saklanır ev uzun süre havasız kaldığı için sararmasın diye, çeyiz sık sık çıkarılıp havalandırılır. Günümüzde, özellikle kentlerde, çeyiz evin temel ihtiyaçlarının karşılamaya yönelik bir anlam kazanmıştır. Kız tarafından çeyiz olarak; mutfak eşyası, yatak odası takımı, çamaşır makinesi beklenmekte, oğlan tarafıysa; salon ve yemek odası takımları, buzdolabı, fırın gibi ihtiyaçları karşılamakla yükümlü sayılmaktadır.”⁴¹⁸

“Kız anaları, kızları doğar doğmaz, çeyiz hazırlığına başlardı. Çeyize ilk, don konurdu, kız donansın, diye. Buna inanılırdı. Kız gelin olunca, özenle hazırlanmış çeyiz, damat evine gönderilirdi ve bu, evin içine serilirdi. Çeyiz gezmek ise, gelenektendi; (hala da öyledir.)”⁴¹⁹

Destanlarda başlık teriminin geçmediği, çeyiz teriminin de destanların günümüz Türkçesine çevrilmiş şekillerinde geçtiği görülür. Bu iki terimi de kapsayan ve amaca hizmet eden kalınlık terimi destanlarda kullanılagelen terimdir.

Kalınlık konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Dede Korkut Hikâyeleri'nden altıncısı olan Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi'nde Trabzon tekürü kızı için üç canavar kalınlığını şart koşar.

“Ol kızun üç canavar kalınlığı kaftanlığı var idi. Her kim ol üç canavarı bassa yense öldürse kızımı ana virürem diyü vade eylemiş idi. Basamasa başın keser idi. Böylelik ile otuz iki kâfir bigünün oğlunun başı burç bedeninde kesilüp asılmış idi. Ol üç canavarun biri kağan aslan idi, biri kara buğayidi, biri dahı kara buğra idi. Bularun her birisi bir ejderha

⁴¹⁷Karakaş, a.g.t., s.52

⁴¹⁸Karakaş, a.g.t., s.52

⁴¹⁹Sabiha Tansuğ, “Bodrum Gelini”, **Türk Folkloru**, (76), (1985), s. 11

idi. Bu otuz iki baş kim bucda asılmış idi. Kağan aslan ile kara buğranun yüzün görmemişler idi, ancak buğa buynuzında helak olmuşlar idi.

Kanlı Koca bu başları ve bu canavarları gördi, başında olan bit ayağına dirildi. Aydur: Varayım oğluma toğrı haber vireyim, hüneri var ise gelsün alsun, yohsa ivdeki kıza razı olsun didi.

At ayağı külüg, ozan dili çevük olur. Kanlı Koca giderek geldi Oğuza çıkdı Kan Turalıya haber oldu, baban geldi didiler. Kırk yigid ile babasına karşı vardı. Elini öpdü, aydur: Canum baba mana yarar kız buldın mı? Aydur: Buldum oğul hünerün var ise didi. Kan Turalı aydur: Altun Akça mı ister katır biserek mi ister. Babası aydur: Oğul hüner gerek hüner didi. Kan Turalı aydur: Baba yilisi kara kazılık atuma eğer salayum, kanlı kafir iline akın çapayım, baş keseyim, kan dökeyim, kafiye kan kusedirayım, kul karavaş getüreyim, hüner göstereyim. Kanlı Koca aydur: Hay canum oğul hüner didüğüm ol degül, ol kız için üç canavar saklamışlar her kim ol üç canavarı basa ol kıızı ana virürler, basup öldürme anun başını keserler, burca asarlar. Kan Turalı aydur: Baba sen bu sözi bana dimemek gerek idün, çünkü didün elbetde varsam gerek başuma kahınç yüzüme tohınç olmasun, kadun ana big baba esen kalun didi. Kanlı Koca aydur: Gördün mi men mana nitdüm, oğlana korhınç haberler vereyim, ola kim gitmeye döne didi. Kanlı Koca burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış:

Aydur:

Oğul sen varaçak yirün

Tolamaç tolamaç yolları olur

Atlu batup çıkamaz anun balçığı olur

Ala yılan sökemez anun ormanı olur

Gök ile pehlü uran anun kalası olur

Göz kakuban könül alan anun görklüsi olur

Hay dimedin baş getüren celladı olur

Yağrınında kalkan oynar yayası olur

Yavuz yirlere yiltendün kayıda döngil

Ağ sakallu babanı karıçuk olmuş ananı buzlatmagıl

Didi. Kan Turalı kakıdı, aydur:

Ne söylersin ne aydursın canum baba
Bu kadar işden Korhan yigit mi olur
Alp ere korhu virmek ayıb olur
Dolamaç dolamaç yollarını
Kadir kor ise dün ile yortam
Atlu batup çıkamaz anun balçığına kumlar döşeyem
Ala yılan sökemez ormanını
Çakmak çakup oda yakam
Gök ile pehlü uran kalaların
Kadir kor ise yapam yıkam
Göz kakuban könül alan görklüsünün boynın öpem
Yağrınında kalkan oynar yayasınun
Kadir kor ise başın kesem
Ya varam ya varmayam
Ya gelem ya gelmeyem
Ya kara buğranun göksi altında kalam
Ya buğanun buynuzında ilişem
Ya kağan aslanun kıynağında didilem
Ya varam ya varmayam
Ya gelem ya gelmeyem
Yine görünçe big baba hatun ana esen kalun

Didi. Gördiler ki namus için beklemez, ayıtdılar: Oğul uğurun açuk olsun, sağ esen varup gelesin didiler. Atasının anasının ellerin öpdi.

... Kırk yigidin yanına bıraktı, yidi gün yidi gice yortdılar, kafirün serhaddına irdiler, çadır dikdiler...⁴²⁰

Bu kısımda Kan Turalı Selcen Hatun için üç canavarı yener ve kızı alır.

Çeyiz konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

⁴²⁰Ergin, a.g.e., s. 185-187

“Battal Gazi Destanı’nda Battal’ın Emir Ömer’in kızını istemesine karşılık kızın annesi çok sinirlenir, onun hiçbir şeyi yok, ona kız verilmez, en mantıklısı ondan fazla kalınlık isteyelim kendiliğinden vazgeçer diye. Fakat Battal kabul eder ve istediği kalınlığı getirir.

Emir Ömer, sürüp evine geldi. Olayı hanımına bildirdi. Hanımı feryat edip:

—O kızı ne ile alacak? Bir pulu bile yok. . . Her nereye varıyorsa, evleniyor. . . dedi.

Kız da oradaydı: —Onun gibi dilavere ne kadar avrat gerekirse olsun, dedi.

Anası (116b) kızına kızıp bir yumruk vurdu, kızın ağzı burnu kanadı.

—Senin ondan bir yarar göreceğin yoktur! dedi.

Emir Ömer: —Hanım bak kızın da gönlü var. Nasıl edelim. Eğer vermezsem tenhada buluşurlar, dedi.

Hanım: —Bari Battal’dan çok şey iste. Onun hiçbir şeyi yoktur ki versin. Böylece kurtuluruz. Kendiliğinden vazgeçmiş olur, dedi.

Emir Ömer: —Ne isteyelim? dedi.

Hanım: —Hindistan’da ak fil vardır. Onun üstünde kızıl altından çadır-ı hümayun, ayağında da altın halhal vardır, onu getirmesini iste. İkinci olarak, yüz kıvrıcık tüylü deve, dört yüz arabi at ve her birinin üzerinde güzel olan elli kızı alsın, bunları getirsin. Bunlar çok büyük nesnelerdir, elde edemez ve vazgeçmiş olur, dedi.

Ondan sonra Emir Ömer, Seyyit’in yanına gelip bu konuşulanları bildirdi. Seyyit kabul edip:

—Hoştur, ancak bana bir yıl vade verin, dedi.”⁴²¹

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arı-Haan Destanı’nda Ulug-Haan kızı için çeyiz verir.

“Çüs kara teveni,
Hün ünér talazınga
Çüs ak teveni bağlap, beletkep,
Çüs kara maadırnı
Kadıg, çımçaan kılıp,
Okular odun beletkep

⁴²¹Köksal, a.g.e., s. 183-184

Berip çoruur siler dep,
Çüs hereejen urugnu
Saan-savaan, paş-ayaan kılıp
Berip çorzun dees
Çüs hereejen urugnu
Çalgaartpayn oynadıp
Çorzun dees,
Önçü kıldır berip-tir evespe.

Yüz kara deveyi, / Gün çıkar tarafına, / Yüz ak deveyi bağlayıp, hazırlayıp, / Yüz
kara bahadırı, / Ağırını, harınni yapıp, / Yakılacak odunu hazırlayıp, / Durursunuz diye, /
Yüz genç kızı, / Kap-kacak, çanak-çömlek yapıp, / Dursunlar diyerek, / Yüz genç kızı, /
Sıkılmadan oynatıp, / Dursun diyerek, / Çeyiz edip vermez mi.”⁴²²

3.7. Düğün Aşamaları

3.7.1. Düğüne Davet

“Düğüne davet, Anadolu'da ve Anadolu dışında yaşayan Türk boylarında farklı şekillerde yapılır. Düğün sahibinin en fazla hassasiyet göstermesi gereken işlerin başında da bu gelir. Kendisine haber verilmeyen kimse düğüne gelemmez. Bu da daha sonra dargınlıklara, kırgınlıklara yol açar.”⁴²³

“Davet konusundaki uygulamalar az çok farklılık gösterir. Davet işi için görevlendirilenlere davet edilenler çeşitli hediyeler veya para verir. Bu görev için çoğunlukla gençlerin veya yoksul kişilerin seçilmesi biraz da bunlara yardım etmek içindir. Anadolu'nun bazı yerlerinde ve çalışma alanımızda ise Ordu'da, davet edilen kişiye çorap, yazma, horoz gibi hediyelerin gönderilmesi ise, hem davet edilenin saygınlığını vurgulamak hem de onunla mevcut olan yakınlığı korumak amacını güder.”⁴²⁴

⁴²²Ergun ve Aça, a.ge., s. 261

⁴²³Çelik, a.g.e., s. 347

⁴²⁴Çelik, a.g.e., s. 417-418

3.7.2. Kına Gecesi

“Kına gecesi, kızın baba evinde geçirdiği son gecedir. Evlenme ile ilgili yaygın geleneklerden biri olan kına gecesi, düğünden bir gün önce, kız evinde yapılır. Kına, kadınlar arasında yakılır. Kızın ve oğlanın akrabaları, komşular çağrılır. Genelde kızın arkadaşları o gece kınayı beraber yakarlar. Kıza kınayı süren kişi tek evlilik yapmış, mutlu bir yuvası olan kadınlardan biri olur. Bu kadınlar kına türküsü söyleyerek kızı ağlatırlar. Zaten söylenen türküler kızı ve annesini ağlatacak niteliktedir. Kız, baba evindeki son gecesini arkadaşlarıyla birlikte evinde geçirir.”⁴²⁵

“Ülkemizin hemen her yöresinde geleneksel kesimde gelin olacak kız, gelin alma gününden bir gün önce, ana evindeki son gecesinde yapılan törenle eline, ayağına veya başına, ensesine kına yakılarak manilerle türkülerle övülür ve ağlatılır. Kına gecesinde gelinin ağlaması gelenektendir. Kına gecesindeki törenler, oğlan evinden gelen kınacılarla kız evinin yakınları arasında olur. Genellikle kadınlar arasında yapılan bir törendir. Bazı bölgelerde, kına günü oğlan evinden gelen kınacılara çeşitli zorluklar çıkarılır, şakalar yapılır, cezalar kesilir. Kınada genç kızlar, evlenecek arkadaşlarına eşlik eder, birlikte oynarlar. Kına gecesinde, oğlan evinden getirilen kına yoğrulur, oğlan evinden getirilen çerezler, gelen konuklara dağıtılır. Bu arada, kimi bölgelerde aynı gün, kimi bölgelerde de kız kınasından bir gün önce, oğlan evinde erkekler arasında da oğlan kınası yapılır. Oğlanın serçe parmağına kına yakılır, türküler söylenir, oyunlar oynanır. Kimi zaman içeride kadınlar eğlenirken, dışarıda da erkekler eğlenir.”⁴²⁶

“Kına yakarken uygulanan pratikler şunlardır: Küçük kınada geline abdest aldırılmaktadır. Gelin kıbleye döndürülür. Gelin kıza kınayı, bir gelin, bir kız ya da yenge, gelin “öncü” olan birisi kızın arkadaştan yakmaktadır. Kına yakılma esnasında gelin elini açmaz. Gelin sağ elini şalvarının içine saklar. Gelinin sağ bacağı tutulur, şalvarın içinden el çıkarılmaya çalışılır, fakat gelin erkek tarafından bir hediye, genellikle altın, almadan elini çıkarmaz. Hediye alırsa, elini çıkarır, kına yakılır. Kınayı “öncü” yakar, eğer kına alacak bulamazsa, öncüden geline verilmek üzere tavuk istenir. Kızın arkadaştan da kına yakarlar. Maniler, türküler eşliğinde gelin kızın eline, ayağına, isterse saçına kına yakılır ve kınacılar gelin kızı ağlatır. Evden ayrılırken kız ağlama getirir, kadınlar yas söylemeyi

⁴²⁵Hamzaoglu, a.g.t., s. 50

⁴²⁶Karakaş, a.g.e., s. 53

görev edinmişlerdir. Kızın naşrapası (maşrapa) tunç olur Sevip sevip evlenmesi güç olur.”⁴²⁷

“Kına yakılırken gelinin başının kırmızı bir örtüyle kapatılması, nazara karşı alınmış bir tedbir olmalıdır. Kırmızı rengin koruyucu özelliği sadece Türklerde değil başta Çinliler olmak üzere birçok millet tarafından kabul edilen eski bir inançtır.”

“Kınanın kendisi de hem maddi hem de manevi açıdan koruyucudur. Özellikle köy kesiminde ellerin bakımı, el ve ayakların çatlamaması için kına konulduğunu biliyoruz. Bu korumanın dışında renk olarak da hem süs hem de kötü etkilerden koruyucu olarak başta Fas olmak üzere değişik ülkelerde kullanılmaktadır. Kına Anadolu'da başka bir anlam daha kazanmıştır. Bu kına yakılanın bir nevi kurban addedilmesidir. Gelinin kocasına, askerin vatanına, kurbanlık koyunun Allah'a kurban olduğunun belirtilmesi için bunlara kına yakılır.”⁴²⁸

“Kına yakmak için oğlan tarafından birkaç kadın kız evine gelir. Kendileri ile düğün için kına şırniyat, çerez honcaları, hediyeler getirirler. “Kına yaktı” merasimi maniler ve türkülerle süslenir. Bu mani ve türkülerin çoğu kederli olur. Baba eviyle ayrılır motifleri söylenir. Epey sonra gelin yavaş yavaş ağlamaya başlar.

Kına gecesi söylenilen “Köçecek Kız” türkülerinden biri şöyledir. .

Ağır ağır ev süpürdüm
Şimdi koydum gediyerim
Ağır ağır sofra kurdum
Şimdi koydum gediyerim
Helal edin anam babam
Şimdi koydum gediyerim
Ağır ağır urba geydim
Şimdi koydum gediyerim
Şen olasın babam evi
Şimdi koydum gediyerim

⁴²⁷Altun, a.g.e., s. 268

⁴²⁸Çelik, a.g.e., s. 418

Helal anam babam

Şimdi koydum gediyerim

... Kına gecesi oğlan evinde de şenlik olur ve ziyafet çekilir.”⁴²⁹

“Kına gecesinde “baş övme” veya “gelin övme” adı verilen uygulamada “başı bütün” denilen mutlu evlilik sürdüren kadın, kınası yakılan kıza “kına türküsü” denilen bir türküyü söyler. Bu gecede kızın baba evinden ve annesinden ayrılacağı için duyulan üzüntüyü dile getiren acıklı türküler de söylenir ve gelin ağlatılır. Bazı bölgelerde kıza hazırlanan kınadan bir tepsiye konarak oğlan evine gönderilir. Damat ve sağdıcin sağ ellerine yakılır.”⁴³⁰

“Kına törenleri düğünün türkü yakıcılığı ve icrası bakımından en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Kına, gelin olacak kızın çoğu bayan olan yakınlarıyla ve arkadaşlarıyla son kez bir araya geldiği toplantılardır. Kınalarda toplantıya katılan birçok kadın doğal bir türkü okuyucudur. Ayrıca kınalarda geline, ağıt, gelin okşaması vb. türküler söyleyen profesyonel türkü yakıcı ve okuyucuları da çağrılır. Bu bakımdan düğün içinde kına törenleri türkü icra ortamı olarak belirginleşen önemli toplantılardır.”⁴³¹

3.7.3. Düğün

“Evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan tören, eğlence, cemiyet.”⁴³²

“Şemseddin Sami ve Ahmed Vefik Paşa “düğün” kelimesinin “toy günü” ya da “tü günü” nden bozma olduğunu ileri sürmektedirler. Buna açıklık getirmek için de şöyle bir açıklama yapmaktadırlar. “Düğün günü herkesin doya doya yiyip içmesinden dolayı “toy günü”, Türklerin o günde evlerini kuş tüyüyle süslemelerinden dolayı da “tüy günü” dür.”⁴³³

“İnsanları bir araya getiren, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendiren, ortaklığı pekiştiren, kişilerin birbirine ve topluma karşı nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteren;

⁴²⁹ Asif Hacı ve Hasib H. İdrisi, “Ahıska Türklerinin Örf ve Âdetleri”, **Milli Folklor**, (18), (1993), s. 24

⁴³⁰ Nezihe ve diğerleri, a.g.e., s. 41

⁴³¹ Ali Yakıcı, **Halk Şürinde Türkü**, Ankara: Akçağ Yayınları, , 2007, s. 245

⁴³² Türkçe Sözlük, a.g.e., s. 584

⁴³³ Ali Yakıcı, “Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri Üzerine”, **Milli Folklor**, (11), (Güz 1991), s. 33

insanları sahip oldukları mirasın bilincine vardırarak, gelenek göreneklerini, inançlarını, değer yargılarını, törelerini canlandıran; eğlendiren; mutluluk veren fonksiyonları ile “düğün”, Türk kültürünün en önemli ve temel unsurlarından biridir.”⁴³⁴

“Düğün evlenme geçiş döneminin en önemli ritüelidir. Evlenme biçimlerinin hangisi olursa olsun, kaçma ile olsa bile son zamanlarda artık kaçan kıza ve oğlana da düğün yapılıyor, düğün yapılır. Aslına kız istemeden kınaya kadar yapılan bütün uygulamaların dışa yansımasıdır. Düğün âdetinde her iki taraf da geleneklere uymaya çalışır. Mümkün olduğu kadar kişi düğüne davet edilmeye çalışılır. Düğüne davet, ev sahibinin çok fazla dikkat etmesi gereken bir husustur. Çünkü haber verilmeyen bir kişi düğüne gelemeyeceğinden, dargınlıklara yol açılacağından düğüne kimlerin gelip gelmeyeceği iyice belirlenmeli, ona göre insanlar çağrılmalıdır. Eskiden akrabalar düğüne çağrılırken okuyucular tarafından bildirilirken şimdilerde davetiyeler gönderiliyor.”

“Düğün için yapılan bu açıklamaların mantıklı olmakla birlikte yeterli olmadığı görüşü hâkimdir. Konuya daha yalın kabul edilen bir başka açıklama ise şu şekildedir. “Düğün kelimesi düğmek masdarından gelmektedir. Düğmek, bağlamak, düğümlmek demektir. Düğün Çağatayca ve Uygurca düğüm anlamında kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında ise bugün bile yaşanan m’n değişmesinin “düğüm” kelimesinin “düğün” olarak kabul görmesinde ve yaygınlaşmasında etkili olduğu görüşü aygındır. Ayrıca bundan dokuz yüz yıl önce yazılmış olan Divanü Lügati’t- Türk’ten daha önce yazıldığı sanılan bir Kur’an tercümesinde “Felak” süresindeki “akd” kelimesi “tüğünler” şeklinde Türkçeye çevrilmiştir. Bir nesneyi el ile bağlamaya “akd” denildiği gibi dil ile bir işi bağlamaya da “akd” denilmektedir. Mesela düğünle ilgili olan bir “akd-i nikâh” deymi vardır ki yüzyıllarca Türk insanı tarafından kullanılmış, günümüze de zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde “akd” kelimesi yerine “bağlamak” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bir alış veriş yahut evlenme işinde söz kesildikten sonra “filanın kızı filanın oğluna bağlanmış” denir. Burada söz kesilmiş “verdim-aldım” akdi yapılmış, kısacası iş tatlıya bağlanmış.”⁴³⁵

⁴³⁴Gülin Ögüt Eker, “Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Âdetlerinin Yeri”, **Milli Folklor**, (40), (1998), s. 15

⁴³⁵Ali Yakıcı, “Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri Üzerine”, **Milli Folklor**, (11), (1991), s. 33

“Kültürel değerlerin en önemli göstergelerinden biri olan “düğün”, kişisel tercihlerin yanında, aynı toplumun üyesi olarak hüznü ve sevinci paylaşma, manevi hazza ulaşma, sorumluluk taşıma, problemlere çözüm getirme, beraber yaşamanın getirdiği kurallara saygı gösterme gibi ortak değerlerin sentezi durumundadır.”⁴³⁶

“Sosyal hayatımızı büyük ölçüde etkileyen geleneklerden biri düğündür. Düğün insanın geçiş dönemi kabul edilen evlilik hareketinin getirdiği önemli bir addır...”⁴³⁷

“Düğün, bugün, evlenme törenleri dizisinin belli bir kesimini gelin hamamı, kına, gelin alma, gerdek ve gerdek ertesi gösterilerini içine alan, en uzun bir haftalık, çoğu kez üç günlük bir süre için kullanılıyor; ama ilk anlamı ile bağlama, bağlanma demektir; doğum, düğme kelimelerini de türeten düğ- fiil kökü, tüğ- biçiminde Kâşgarlı Mahmûd'un sözlüğünde geçer; Kâşgarlı, aynı kökten türemiş başka kelimeleri, bu arada bizim dilimizde düğüm anlamı ile tüğün'ü de almış sözlüğüne. Öte yandan, bizim dilimizde, gelinle güveyin ana babalarına -ve yakın akrabalarının- birbirlerine, verdikleri ad olarak kullanılan dünür sözü de aynı düğ- kökünden türemiş olmalı; bu kelime de, tüngür biçiminde ve bizdeki anlamı ile Kâşgarlı Mahmûd'un sözlüğünde geçer; Kâşgarlı'nın kitabında, ayrıca, bu tüngür kelimesinden türemiş tüngürle-, tüngürleş- fiillerine de rastlıyoruz. Evlenme olayının kapsadığı töre ve törenler, gelin ile güveyi, ve onların ailelerini birbirine, birtakım anlaşmalardan geçerek, karşılıklı, mal, para, eşya alış verişleriyle bağlama, “ve böylece hısımlık kurulunu pekiştirme amacım güttükleri için, ta eskiden bu töre ve törenlerin tümü birden düğün kelimesi ile gösterilmiş olsa gerek. Deyim, anlamındaki bu genişliği zamanla yitirmiş olmalı. Masallarda, hikâyelerde kırk gün, kırk gece sürdüğü söylenen değinleri de eski anlamı ile almak yerinde olur. Dede Korkut Kitabı'nda, evlenmeye ilgin törenlerin tümü, «kiçi düğün» (= küçük düğün) ve «ulu düğün» deyimleriyle iki kesime bölünüyor, birincisi “söz kesimi ve nişan” kümesini, ikincisi de «kına, gelin, göçüşme ve gerdek» etrafındaki törenleri gösterse gerek. Aynı metinde, kızın parmağına delikanlının nişan yüzüğünü takarken söylediği «düğün kutlu olsun» dileğindeki düğün deyimini, yukarıdaki kesimlerden birincisine bir anıştırmadır. Ama bu Oğuz destanının yazıya geçtiği çağda düğün kelimesi bugünkü dar anlamını da kazanmış olmalı: destanda, yukarıki iki kesimden, her halde ikincisine ilgin “çalgılı,

⁴³⁶Gülin Ögüt Eker, “Küççe Düğünü'nün Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, **Milli Folklor**, (42), (1999), s. 63

⁴³⁷Yakıcı, a.g.m., s. 33

oyunlu toplantılar” düğün sözü ile anlatılmıyor. Aynı kitapta, toy düğün deyiminin, bugünkü «düğün bayram» anlamı ile, evlenme törenleri söz konusu olmadan da, «yemeli, içmeli her türlü şenlik» için kullanıldığını görüyoruz.”⁴³⁸

“Kız beğenmeden, kız istemeye; nişandan, kınaya; düğün eğlencelerinden gelin almaya; gerdek gecesinden duvak gününe kadar sosyal dayanışmanın, yardımlaşmanın, paylaşmanın örneklerinin sergilendiği “düğün” ün her aşamasında pek çok gelenek, görenek, âdet meydana gelmiştir.”⁴³⁹

Mahmut Tezcan düğünlerin işlevinden şöyle bahsediyor;

a) “Düğünlerin önemli bir işlevi müzik, oyun-eğlence, sohbet, seyretme, yeme içme gibi birçok serbest zaman etkinliklerine yer vermesiyle de insanların hoşça vakit geçirmesine yardımcı olmasıdır.

b) Düğünler toplumda dayanışmayı pekiştirirler.

c) Bazı insanların yeteneklerini sergilemelerine yol açarak onların psikolojik yönden doyum sağlamalarına yol açar.

d) Yaşamı zenginleştirirler. Tekdüze yaşamdan bir ölçüde kurtulmayı sağlarlar.

e) Kazancın yeniden dağılımını gerçekleştirirler. Gelir el değiştirir. Hediyeler vs. gibi harcamalar yolu ile servet dağılmış olur.

f) Belli mesleklerin ortaya çıkmasına yol açarlar. Böylece bazı kişiler profesyonel olarak meslek sahibi olurlar. Örneğin müzisyenlik gibi.”⁴⁴⁰

““Düğün el ile harman yel il’ deyimindeki el, şüphesiz yurt, ülke anlamındadır. Düğün yakın uzak konu komşu hısım akraba ile olur ise o düğün düğündür. Harmanın savrulması için de yel gereklidir. Geleceğin ne getireceği pek de bilinmez, kişi gerekli gayreti gösterir ötesini Allah’a bırakır. Genç kızlara dua edilirken; “inşallah yazgın ak olur, bir günün düğün bir günün bayram olur” denilir.”

“Halk tefekküründe er koruyan kollayandır. Eri olmak, sahip olanı, koruyanı, kurtaranı olmaktır. Erli olmak, kocaya varmak, evlenmektir. Ersiz kalmak, eri ölmek,

⁴³⁸Boratav, a.g.e., s. 167-168

⁴³⁹Altun, a.g.e., s. 236

⁴⁴⁰Mahmut Tezcan, “Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli”, **Türk Halk Kültürü Araştırmaları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 219-230

sahipsiz kalmaktır. Evlenmek, ev edinmek başını sokacak yuva edinmek evlenmek o yuvayı koruyucu edinmektir. Er, eşinin bayraktarıdır. “Ersiz avrat yularsız at gibidir” demişler veya “döven söven erim yok. Yel götüren benim yok” denilmiştir.”

“‘Tel’ halk inançlarında gelin almayı temsil eder. Duvak da öyledir. Telli duvaklı gelin yüz akı ile beklenen günü hak eden, elde eden gelindir. Telli Baba yatırından gelin teli alınır kutsiyet atfedilen turnalardan telli turnanın özel konumu vardır. Bu itibarla;

Ne alım al oldu
Ne yeşilim soldu
Telli duvaklı
Gelin olamadım

Yakarmasında muradın gözündeki kaldığı anlatılmıştır. Bu arada bazı alevi dedelerine göre “söz telli Kur’an- ı Kerim’dir.”⁴⁴¹

Düğün konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Battal Gazi Destanı’nda Battal Kayser’in kızını da evlenmek üzere kaçıtır ve ona düğün yapar.

“Müslümanlar, Seyyit’in yiğitliğini işitti ve mutlu oldular. Yedi gün düğün yapıp Mâhpiruz’u Seyyit’e verdiler. O, ganimet malından halifeye gönderdiler.”⁴⁴²

Yine aynı destanda Abdulsalam Battal’a bir kız sevdiğini söyleyince Battal ruhban kıyafetine bürünerek kızın olduğu kaleye gider. Oradaki ruhbanları öldürüp Nevruz Banu’yu kaçıtır. Malatya’ya geldikten sonra da düğün yapılır.

“Günlerden bir gün Malatya’ya geldiler. Bu habere orada bulunan Müslümanlar çok sevindiler. Seyyit’le görüştüler, mutlu oldular. Abdüsselâm Seyyit’in yaptıklarını bir bir

⁴⁴¹Kalafat, a.g.e., s. 160-161

⁴⁴²Köksal, a.g.e., s. 60

anlattı. Hepsi Seyyit'e dua ettiler. Nevruz Banu, Müslüman oldu, düğün dernek kuruldu, Abdüsselâm'la dünya evine girdi.”⁴⁴³

Battal Gazi Destanı'nda Muhammed bin Fellah Mihran ile karşı karşıya geldiğinde Battal gelir, Mihran'ı öldürür ve kızı Muhammed'e alır.

“Muhammed gelip Seyyit'in ayağına düştü. Seyyit, Muhammed'i gözünden öptü. Mihran'ın başını, diğer kâfirlerin silahlarını alıp manastıra döndüler. Kız, bunları karşıladı. Seyyit'in ayağına düştü. Kırk kız geldi, Seyyit'in önünde Müslüman oldular. Manastırda tutsak kırk yiğit vardı. Hepsini kurtardılar ve kızları o kırk yiğide verdiler.”⁴⁴⁴

Yine aynı destanda Battal ile Kayser'in vezirinin kızının evliliğinde geleneklerin dışında farklı bir durumla karşılaşılıyor. Burada Kayser'in vezirinin Beyza diye bir kızı vardır. Bu kız Battal'ı öldürmeye talip olur ve Battalın yanına kendiliğinden gider. Battal bu kızı görünce onu sever. Fakat bir gece bu kız onu öldürmeye kalkınca Battal bunu fark eder. Kız Müslüman olur. Böylece mutluluk içinde yaşamaya devam ederler.

“Seyyit kızı görünce onu sevdi. Daima huzuruna çağırıp eğlenirdi. Bir gece (55b) yataarken bu kız, Seyyit'i öldürmeye kastetti. Hançerini çekip Seyyit'in üzerine gitti. Seyyit kalktı ve kıza bir yumruk vurdu, yere yıktı. Seyyit onu öldürmek istedi, kız Seyyit'in ayağına kapanıp yalvardı. Kız Müslüman oldu. Durumu Seyyit'e attı. Hain Yemliha olanları duydu. Malı orada bırakıp kaçtı, aradılar, bulamadılar. Kırk yük altın ve gümüş vardı. Seyyit hepsini gazilere dağıttı. Yine mutluluk içinde yaşamaya devam ettiler.”⁴⁴⁵

Yine bu destanda Taryun'un kızı Gülendâmy Peygamber davetiyle Müslüman olur. Bir şekilde Battal'ı zindandan kaçırır ve onu babasından saklayarak beraber günler, aylar geçirirler. Battal bir yıl orada kızın yanında kalır. Daha sonra da Gülendâmy Malatya'ya getirilir ve Battal'la düğünü yapılır.

“Gülendâmy'ı izzet ve ikramla getirdiler. Düğün yapıp Seyyit'e verdiler.”⁴⁴⁶

⁴⁴³Köksal, a.g.e., s. 67

⁴⁴⁴Köksal, a.g.e., s. 70-71

⁴⁴⁵Köksal, a.g.e., s. 77

⁴⁴⁶Köksal, a.g.e., s. 161

Yine bu destanda Battal Emir Ömer'in istediği kalınlığı binbir zorlukla alır ve gelir. Fakat bu kız Kayser tarafından kaçırılmıştır. Gider onu kurtarır ve onunla evlenir. Yedi gün düğün yapıp kızı Seyyit'e verdiler. İstek yerine geldi.

Yine bu destanda Battal Hamiran'ın kızı Banu Aden ile Bederun'u evlendirir. Aden Banu Battal'a Kayser'in kızı Güllü Ketayun'la aralarını yapmak için söz verir. Aden Banu ve Battal Ketayun'u bir şekilde babasının kalesinden kaçırır. Fakat onlar kızı dininden dönmeye ikna edemez. Ketayun Battal'ı zehirler ve kaçır. Bu şekilde de Battal Kayser'in eline geçer ve Cehennem kuyusuna atılır. Battal Peygamber yardımıyla kuyudan çıkar. Bu süre zarfında Ketayun yaptığından pişman olur ve Battal'a âşık olur. Birbirine kavuşan âşıklar malı mülkü yüklenip Malatya'ya gelir.

Yine bu destanda Battalın bir evliliğiyle daha karşılaşmaktayız. Battal'ın oğulları kaçırılmıştır. Battal da onları aramaya gider. Yolda giderken bir olayla karşılaşır. Silaf şehrinin padişahı Asced'in Hümayun Dilferuz adında kızı vardır. Bir melun kıza âşıktır ve kızı kaçırır. Battal durumu fark eder ve kızı kurtarır. Padişah Asced Battal'ın neden orada olduğunu ve kızını kurtardığını öğrenince kızını ona verir, ona hürmet gösterir.

“Seyyit'i tahta geçirdi. Misafirperverlik gösterdi. Seyyit de kendi halini ve bu vilayete niçin geldiğini bir bir anlattı. Asced de Hümayun Dilferuz'u Seyyit'e verdi.”⁴⁴⁷

Battal Gazi Destanı'nda Battal'ın bir evliliğini daha görüyoruz. Battal'a evlenmesi için halifenin kızını verirler.

“Ondan sonra şöyle uygun gördüler, halifenin kızını Seyyit'e verdiler.”⁴⁴⁸

Bozoğlan Destanı'nda Bozoğlan kız kardeşini müridi olan Akıl Han ile evlendirir.

“Boz oğlan hanı hem karındaşı bar erdi ve yana boz oğlan han akıl hange bir sinlisini berip erdi ve yana öziye damad kılıp erdi.”⁴⁴⁹

Danışmend Gazi Destanı'nda Artuki ile Efromiya evlenirler, birbirlerine kavuşurlar.

⁴⁴⁷Köksal, a.g.e., s. 265

⁴⁴⁸Köksal, a.g.e., s. 313

⁴⁴⁹Hülya Arslan-Erol, **Bozoğlan (Yûsuf Beg-Ahmed Beg) Destanı**, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s. 95

“Düğün başladı, aşlar, nimetler pişti, kotarıldı. Nimetler yediler ve şeker şerbetleri içtiler, Kur'an okuyup, dua ve sena kıldılar. Sonra Efromiya'yı Artukî'ye nikâhlayıp gerdeğe soktular. Sonra yârenler dağıldı, Artukî yalnız kaldı, iki rekât namaz kıldı, hacet diledi. Allah (c. c.)'a şükretti.

Artukî ile Efromiya böylece dünya evine girmiş oldular. Ertesi gün beyler ve gaziler Artukî'ye dua kılmaya geldiler. Artukî onları karşılayıp, ikramda bulundu. Onlar geri kendi makamlarına varıp karar kıldılar. Artukî üç günü kendi çadırında neşe ve eğlence ile geçirdi.”⁴⁵⁰

Danişmend Gazi Destanı'nda Gülnuş Banu ile Danişmend Gazi'nin düğünü yapılır.

“Gaziler Melik Dânişmend'e: - Sizden bize toy, düğün gerektir, dediler.

Melik: - Baş üstüne her ne varsa, sizindir, dedi.

Dahi buyurdu, düğün ve konukluk hazırlığı yaptılar. Vekili harçlar gelip, tahmin ettiler ki bin koyun, beş yüz keçi, üç yüz Öküz, iki yüz deve, yüz elli at boğazladılar, on bin batman undan yufka yaptılar, on iki bin batman pirinç ayıklandı. Bin batman bal, bin batman yağ, beş batman tuz ve on batman soğan, sekiz batman nohut, on bin dirhem safran, beş yüz batman nişasta, beş yüz batman kuru üzüm, dört yüz batman İncir, üç yüz batman erik, iki yüz batman kayısı, yüz batman Bağdat hurması, yüz batman keşkeklik, gendüme, bin kuzu. Melik Dânişmend'in o zaman otuz bin askeri vardı, ona göre hazırlık görüp eşya hazırladılar. Aşları pişirip bir sahraya toplandılar. Kösler, nakâreler çalındı, bütün asker bir yere toplandılar, düğün oldu, yemekler döküldü.

Şiir

Melik Dânişmend geçti tahtına oturdu.

Aşçılar çalışıp aş ortaya getirdi.

Gelip saf durdular pek çok ulu Bey, Ağa

Hepsi Melik'in karşısında kalktılar ayağa.

⁴⁵⁰Sert ve Biçer, a.g.e., s. 133

Melik buyurdu, onların hepsi oturdular.
Mükellef sofralar döşenmiş getirdiler.

Çevirme kuzuların doldurulmuştu içi.
Çok enfestiler nar gibi kızarmıştı dışı içi.

Sahanların içine onları kuşbaşı doğradılar.
Ondan sonra tepsilerdeki yahniye uğradılar.

Rötardılar bilahare taneli zülbiyeyi,
Dahi samsayı, palizeyi, kurabiyeyi.

Zerde, zirve ve pirinç boranı,
Kızarmış sucuklar ve köfte dolu harenî.

Daha başka, ekşi, tatlı çorbalar.
Yanında keşkekler, ayran dolu kırbalar.

Daha başka, acı biberli tavuk çorbası.
Çanaklara kotarılmıştı, yanında kömbesi.

Daha kıymalı tutmaç ve erişte.
Daha basmaca, salmadır gör işte.

Çokça kıyması konulmuş içine.
Ve dahi sirkeli bal dökülmüş dışına.

Ve dahi içine katmışlar iç kozunu.
Üstüne de dökmüşler badem Özünü.

Daha vardı şeker saçılı aşlar.
Sarımsaklı, sirkeli doğrandı başlar.

Tane erişte, kalaylı pirinçli.
Sinilerde helvalar dolu dolu.

Hem ekşi aşta çokça incir ve kayısı.
Fazlasıylaıdı kuru üzüm ve hurması.

Çevirme kaz, tavuk hatta güvercin de.
Dururlardı, onlarla süslenmiş tepsi içinde.

Kete ve külice yağlı çörekler,
Daha katmer ile yağlı börekler.

Daha tarhana, bozca çorba ile.
Tane bulguru ki kendisi ala dile.

Muhallebi, mutancana dahi var.
Mamuniyyanın bolca şekeri var.

Hepsi pişmiş idi şunca yemekler.
Çekilmişti onlara bunca emekler.

Hepsini koydular yerli yerince.
Harekete onu görünce.

Getirdiler böylece ortaya onların hepsini.
Dolu geldi, boş gönderdiler her bir tepsisini.

Uzandı eller denilince sofraya buyurun.
Önce yediler çevirmeleri diğerleri şöyle dursun.

Ardından el uzattılar tane tane pişmiş pirince.
Onun da devri çabuk sona erdi haydi deyince.

Doyuncaya kadar yediler onu hepsi.
Açlıkları yatıştı pilavlar bitince tepsi tepsi.

Yemek bitince sonunda yapılan duadır.
Yemekten sonra salavat getirmek revadır.

Salavat verelim biz Mustafa'ya
Gazilerin ruhu erişsin safaya.

Sofra ortadan kaldırılınca o dem.
Sanki coştı taşı cümle alem.

Dövüldü daha sonra dağılma davulu.
Topladı gelenler tası, tarağı, bavulu.

Muhayyer perdesinden çalındı zurna.
Kulak tuttu herkes gençten ihtiyarına.

Çalındı zurna böylece makam makam.
Mest oldu insanlar musikiden aldılar kam.

İncelikli ve harika dönüşleri vardı.
Makamın denizine düşer dalardı.

Sanki benzersiz inciler çıkarırdı denizden.
Onları da kimse geçirmemişti gözden.

Böylece son nameyi de çalınca delikanlı.
Gülistan içinde öter gibi bülbül canlı canlı.

Meydanda dövüldü davullar gümbür gümbür.
İnsanların dünyada şad olduğu gün İşte bu gündür.

Sonra onlar da sustular ardı ardınca.
Çaldılar söylediler hepsi kendi derdince.

O meclisde erişti böylece kemale.
Düşmanları dualarla ettiler hakka havale.

Kimisi artık kalkıp giderdi.
Kalanları da dinle ne ederdi.

Dua ederek Melik'e ikram ederdi.
Melik de onlara kerem ederdi.

Cömertlik kapısını açtı Melik o anda.
Gazilere nice bahşişlerde bulunduğunda.

Çok bağışta bulundu bunlardan bin kaftan,
Vardı ki indirilmemişti daha hiç raftan.

Gazileri ihsanı doyasıya kadar yükletti.
Giyen hil'ati dönüp çadırına gitti.

Güneş battı, ortalığı sardı karanlık.
Yıldızlar belirdi sona erdi Yâranlık.

Düğün tamam oldu girdiler gerdeğe.
Ertesi gün gaziler geldi Melik'i tebriğe.

Yedi gün düğün oldu. Yediler, içtiler. Amasya önünde nimetler içinde dinlenip safa buldular. Melik buyurdu, Gülnuş Banu'yu kaleye getirdiler. Bin kadar karavaşı vardı, onları da beraberinde koydular.”⁴⁵¹

⁴⁵¹Sert ve Biçer, a.g.e., s. 232-237

Dede Korkut Hikâyeleri'nden üçüncüsü olan Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in düğünü yapılır. Onlar için bir otağ dikilir, gelin ile damat giysilerini giyerler ve oyunlar oynanır.

“Oğuz zamanında bir yigit ki ivlense oh atar idi, okı ne yirde düşse anda gerdek diker idi. Beyrek Han dahı ohın atdı, dibine gerdegin dikdi. Adaklusından ergenlik bir kırmızı kaftan geldi, Beyrek geydi...”⁴⁵²

Yine aynı hikâyede düşmandan kurtulan Beyrek geri döner, evlenmek üzere olan karısını Yalançioğlu Yaltaçuğun elinden alır. Tekrar düşmana giderek kırk yiğidini kurtarır ve kendisini kurtaran melikin kızını da alarak yurduna geri döner. Hem kırk yiğidi hem de kendisi düğün yaparak evlenir. Bamsı Beyrek'in ikinci kez düğünü kime yaptığı Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı adlı eserinde belirgin değildir. Fakat Orhan Şaik Gökyay'ın Dedem Korkudun Kitabı adlı eserinde bu olay şöyle anlatılmaktadır.

“Melikin kızı ile Beyrek ahd etmişidi, aldı, gerü döndü, ağ ban evine, ağ otağına geldi. Bay Büre Begün oğlançuğu Bay Bican Begün kızı için düğüne başladı.”⁴⁵³

“Pay Püre Bigün oğlançuğu Beyrek, melikün kızın aldı, ağ ban ivine ağ otağına girü döndi, düğüne başladı. Bu kırk yiğidün bir kaçına Han Kazan, bir kaçına Bayındır Han kızlar virdiler. Beyrek dahı yidi kız karındaşını yidi yigide virdi. Kırk yirde kırk otağ dikdi. Otuz tokuz kız tali'lii tali'ine birer oh atdı. Otuz tokuz yigit ohının ardınça gitdi. Kırk gün kırk gice toy düğün eylediler. Beyrek yigitleriyle murad virdi murad aldı...”⁴⁵⁴

Dede Korkut Hikâyeleri'nden onuncusu olan Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesi'nde Segrek abisi Egrek'i kurtarmaya gitmek isteyince ailesi göndermek istemez. Onu da kaybetmez istemez. Bundan dolayı onu sevdiğiyle evlendirirler.

“Kazan aydur: Ayağına at tusağın urun didi. Yavuklusı var idi, tiz düğün dirnek itdiler. Atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdılar. Oğlanı gerdeğe koydılar. Kız ile ikisi bir döşeğe çıkdılar. Oğlan kılıcın çıkardı, kız ile kendü arasına bıraktı. Kız aydur:

⁴⁵²Ergin, a.g.e., s. 129

⁴⁵³Orhan Şaik Gökyay, **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, , 2000, s. 57

⁴⁵⁴Ergin, a.g.e., s. 153

Kılıcın gider yigit, murad vir murad al, sarılalum didi. Oğlan aydur: Mere kavat kızı men kılıcuma toğranayım, ohuma sançılایم, oğlum toğmasun, toğar ise on yaşına varmasun, ağamun yüzün görmeyinçe, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdege girer isem didi. Öri turdı. Tavladan bir şahbaz at çıkardı, eyerledi. Geyimin geydi, dizçük karučuk bağlandı. Aydur: Kız sen mana bir yıl bavgıl, bir yılda gelmez isem iki yıl bavgıl, iki yıl da gelmez isem üç yıl bavgıl, gelmez isem ol vakıt menüm öldüğümü bilesin, aygır atum boğazlayup aşum virgil, gözün kimi tutar ise, könlün kimi sever ise ana vargıl didi. Kız burada soylamış, görelim hanum ne soylamış:

Aydur:

Yigidüm men sana bir yıl bakam

Bir yılda gelmez isen iki yıl bakam

İki yılda gelmez isen üç dört yıl bakam

Dört yılda gelmez isen biş yıl altı yıl bakam

Altı yol ayırına çadır dikem

Gelenden gidenden haber soram

Hayır haber getürene at ton virem kaftanlar geydürem

Şer haber getürenün başın kesem

İrkek sinegi üzerime kondurmayam

Murad vir murad al andan git yigidüm

Didi. Oğlan aydur: Mere kavat kızı ağam başına and içmişem, denmegüm yoh didi...⁴⁵⁵

Köroğlu Destanı'nda Köse Kenan ile Dana Hanım'ın düğününü yapmaya başlarlar.

“Kösenin başladılar toy tebdilini görmeye. Eski toylar bir hafta devam eder, fakat fukaralar da pilav yerlerdi. Köroğlu, Deli mehtara dedi, ki «Oğlum Meli Mehtar!». Dedi: «Buyur ağa!». «Oğlum deli mehtar, bin atın; eğer Tokat'dan, eğer Sivas'tan, eğer Kayseri'den, ne kadar dervişan, fukara var ise, Çırpıcı Çayırı'na getir oğlum. Ganimet pilav yesinler. Emim Köse'nin toyu tutuluyor.”

⁴⁵⁵Ergin, a.g.e., s. 228-229

“O zaman, Deli Mehter, bu üç-ülkeden, fakir fukaraları ve dervişanları, Çırpıcı Çayırıları'na cem etti. Demircioğlu, Kenanlı Reyhan Arap sağdıç oldular. Yedi gün, toy düğün tutulup, fakir fukaralar ganimet pilav yedi. Sekizinci gece, iki aşığı birbirine kavuşturdular. Allah cümle hasretleri de kavuştursun. Bunlar nail-i murat oldu. Allah cümlesini nail-i murat etsin.”⁴⁵⁶

Köroğlu Destanı'nda Köroğlu Akşehir'den Telli Nigar ve Hasan Bey'i getirdikten sonra onlara düğün yapar.

“Çırpıcı Çayırıları'na bir çadır kurup, kızı indirdiler. Köroğlu emir verdi, her yana çadır kurdular. «Deli Mehtar!». «Buyur ağa!». «Atma bin! Sivas'a, Zile'ye, Tokat'a, Kayseri'ye ilan et! Eli kaşık tutan pilava buyursun! Reyhan Arap, Akçadağ yaylalarından Kızır-oğlu Mustafa Bey'i sesle! Pilava gelsin! Toyum düğünüm var. Oğlum Demircioğlu, sen de Akkavak şehrine, at baytarı Abdurrahman Bey'e git! Onu da, köye davet et!». Akçadağ yaylalarından Kızır oğlu Mustafa Bey, Akkavak şehriden at baytarı Abdurrahman Bey, Zile'den, Tokat'tan, Sivas'tan, Kayseri'den eli kaşık tutan yediden yetmişe, Çırpıcı çayırılarına. Kazanlar kaynayıp, fakir fukaralar, eli kaşık tutan, pilav yiyip, rızayı hak için, açlar karın doyurup, çıplaklar giyinip sevindi.

Efendiler, şimdi oğullar everiyorlar, toy düğün yapıyorlar. Amma, bazan seyrederim. Yazıklar olsun! Zenginleri sesliyor, taksi, fayton tutanları sesliyor. Yahu bir bağ dikiyorsan, o bağdan bar gözleyeceksin, oğlundan torun gözleyeceksin, iki tane de, fukara getir de, onu da bir tarafa oturtur, onun da bir karnım doyor. İsterse evinde, isterse lokantada, ne olur olsun! Nihayet, beşer liradan on lira da, o yesin! Seni batırmaz efendim. Bir sevap da ondan al! İşte, o bağdan gelen bar kıymetli olur. O acı doyor! Daim zenginleri gözetip de, sesleyip de! Evet, zengin tutar, fukara ne yapsın? Hak rızası için, o iki tane de acı doyor! İşte düğün pilavı böyle olur.

Toy düğün edip, bir mübarek Perşembe gecesi, iki aşığı birbirine zifafa verdi. Bunlar hasret. Muratlarınâ nail olup, muradına nail oldu. Allah cümle hasretleri, âşıkları, muradına kavuşanları, muradına kavuştursun!”⁴⁵⁷

⁴⁵⁶Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 76

⁴⁵⁷Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 162

Yine aynı destanda Köroğlu Dönek Hanım ile Esebalı'nın düğünlerini yapmak için her tarafa haber gönderir.

“Şimdi Köroğlu'nun bu ahvalatı Çırpıcı Çayırları'nda, çadırlar kurulmuş ve bu kız ile oğlanların birbirine âşık olduğunu koçaklara bildirdikten sonra emir verdi Köroğlu. «Deli Mehtar'ı benim yanıma çağırın!». Deli Mehtar'ı Köroğlu'nun yanına getirdiler. «Buyur ağa!». «Oğlum Deli Mehtar, atına bin, Tokat'a, Zile'ye, Kayseri'ye, Sivas'a ilân et, eli kaşık tutan Çırpıcı Çayırları'na gelsin. Benim toy düğünüm vardır, iki âşığın, toyunu, düşününü tutacağım, ancak fakir fukaralar pilav yesin.». Deli Mehtar, «Pek iyi!» deyip, bu dediği vilayetlere Deli Mehtar haber verip, yediden yetmiş eli kaşık tutan, eğer fakara dervişanlar Çardakçı Çamlıbel'in Çırpıcı Çayırları'na cem olup Köroğlu'nun birer birer pilavına pençe vurmaya durdular.

Kırk gün kırk gece toy düğün olup, haftalarca pilav yeyilip, nece zenginler, bezirganlar ganimet olup, bir mübarek perşembe gecesini, iki âşığın zifafa verdiler, iki genç nail-i murad olup Allah cümle hasretleri hasretlerine kavuştursun, darda kalanları darlıktan kurtarsın!”⁴⁵⁸

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan sevdiği kızlarla evlenir.

“Oğuz kagan anı kördükde usı kalmadı, kitdi; sevdi, oldı. Anung birle yatdı, tilegüsin aldı.

Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti; sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini aldı.

Oğuz kagan anı kördükde usı gitdi, çürekige ataş tüşdi, anı sevdi, aldı; anung birle yatdı, tilegüsün aldı.

Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş düştü; onu sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini aldı.”⁴⁵⁹

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan İslamî nüshada amcasının kızıyla evlenir.

⁴⁵⁸Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 581-582

⁴⁵⁹Büyük Türk Klasikleri, a.g.e., s. 48, 50

“Oğuz bunu duyunca, hemen bu kızı aldı,
Ondan hiç ayrılmadı, kızın yanında kaldı.”⁴⁶⁰

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı’nda Altın Tayçı Altın Sabak’ın kızı ile nikâh yaparlar. Altın Tayçı kızı alır otağına gelir. Orada düğün yaparlar.

29

“Altın tayçı altın purbanı taştıbıskanı, -altın sabak kıs şınık pozu tura pastı. Ponu körge ak kan altın örgeden şığa pastı. Kırık tas kırık-alıp, kırık malta perdi; odus tas kırık-alıp, odus malta perdi. Kır askırdın örün kıra soğup, kırban tartıp toy salar, tep, tör askırdın örün toza soğup, toğrap kël, toy salar, tep, ak kan kıyğırdı, Tastar anı ukkan sonda maldın pajına malta teger kün poldu. Kızırak peylerdi kiştide akkel soktular, puğalardı onnada akkel soktular. Rak çerde çatkan kijilerdi elçi-be çığdırdılar, çağın çerde çatkan kijilerdi kıyğı-ba çığdırlar altın arıg öreken kıstı kırık katpaş túbüne akkirip, çetti talba sürünmezın koğa şabıp, ajıra tuluna ördü. Toyla-toyla kelgennerin-çetti künge şığara toylap, çer karazın pilbediler; toğus künge şığara toylap, töbrak karazın pilbediler.

29

Altın Tayçı, altın yüzüğü attığında, Altın Sabak kız, gerçek hâline dönüştü. Bunu gören Ak Kağan, altın otağdan çıktı. Kırk tas[hizmetçi] çağırdı, kırk balla verdi. Otuz tas çağırdı, otuz nacak verdi. Kırk aygırın kırsığını kesip soyun, ziyafet hazırlayıp toy kılın, deyip, doru aygır kırsığının hepsini soyup kesip toy salın.” diye Ak Kağan bağırdı. Dazlar bunu duyduktan sonra, malın başına balta değer gün oldu. Kırsakları, beygirleri kişnelip kestiler. Boğaları böğürtüp kestiler. Irakta yaşayanları elçi ile çağırdılar. Yakın yerde yaşayan kişileri bağırişla çağırdılar. Altın Arıg koca karı, kızı kırk oda dibine götürüp, yedi ayrı belğini çözüp, iki ayrı belik ördü. Toylaya toylaya toylayanda, yedi gün boyunca toylayıp yerin karasını bilmediler, dokuz gün boyunca toylayıp toprak karasını bilmediler.”⁴⁶¹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı’nda Aba Kulak ad aldıktan sonra Altın Tana ablasını aramaya çıkar. Bu yolda bir sürü badireler atlatır. Aynı zamanda da Ak Salgın’ın kızı Ay Sabak ile karşılaşır ve onunla evlenir.

⁴⁶⁰Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c. 1, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2003, s. 161

⁴⁶¹Ergun, a.g.e., s. 163-164

126

“Pilar üjele tozulbas toyğa kirdiler, tügenmes aşka kirdiler. Kök talay kök kartıgân algan kijizi aba kulak-pa ay sabaktır ivgi paştarın koştı.

126

Bunlar üçü de dağılmaz toya girdiler, tükenmez aş giriştiler. Kok Talay, Kök Kartıga'nın aldığı kişi olan Aba Kulak'la Ay Sabak'ın başlarını birleştirdi.

Aba Kulak karısını alır ve yurduna döner.

130

Aba kulak ay sabak ağlan kijizîn taştabıskanın-şığar kün-çe şıktı, teger ay şenok tegdi. Pokay sarıg öreken ayttı: “Eze, aba kulak palam, akkelzen-dâ çakşını akkeltirzin! Tolar aydın tölazok, şığar künnün suzok şeni çayalğan ay sabak poltur! Po künü çarıkta po ay sabak şeni çayalğan kıs tölünge az-ok polar” .

131

Pokay sarıg öreken altın örgeden şığa pastı. Kırık tastı kırıp alıp, kırık malta perdi, odus tastı kırıp-alıp, odus malta şe-le-berdi. Çargını çarğdap perdi-kır askırdın örün kıra soğup, töğrap kelip, toy salar, tep, tör askırdın örün toza soğup kırban tartıp, toy salar tep. Talayga şenep aş püdürâr, taskılğa şenep et töğralar, tep, kıyğırdı. Tastargu ukkançe poldu, -toğus cıl töreben ton kızırak peylerdi kiştide akkel soktular. Puğalardı onnada akkel şoktular. Rak çerdağı çalkan kijilerdi, iygi kiji ızıp, çığırdılar; çağın çerda tuğannarın. pir kiji ızıp, çığırdılar. Tostar talayga şenep aş püdürdüler, taskılğa şenep et pijirdılar. Altın sabak içezi ay sabaktı kırık katpaş túbüne akkirip, çetti talba sürünmejin koya şabıp, azıra tulün ördü.

132

Toyla toyla kelgennerin-çetti künge şığara toylap, çer karazın pilbediler. Toğus künge şığara toylap. töbrak karazın pilbediler. Toğus künnün pajında tostağıları tozuldu, toza çonu taradı, kazan túbü kağdıradı, kalık çonu taradı. At çügürtüp, alınan kelgen attarga ay-oylug ak torğu pîlat pağladılar. Er kürejin taştap parğan kijige ustug sogü perdiler körne körkeni tekşi ülediler. Artık tep, artık perbediler, çetpes tep, çetpes perbediler. Mında çılğan kalık toza alğap kelip nandılar. “Mendig toyu kem körgen, mendig toyu kem çigen!” teştiler.

130

Aba Kulak, Ay Sabak karısını atanda, doğan gün gün gibi çıktı, tabak ay gibi parladı. Pokay Sarig koca karı söyledi: “Hey, Aba Kulak yavrum, getirip de güzeller güzelini getirmişsin! Dolunaydan dolu, doğan güneşten parlak yaratılan Ay Sabak'tır! Bu ak dünyada, bu Ay Sabak gibi yaratılan kız azdır.”

131

Pokay Sarig koca karı otağdan çıktı. Kırk dazı çağırıp kırk balta verdi. Otuz dazı çağırıp otuz balta verdi. Yarlığını buyurdu: “Kırk aygırın kısırağını kesip doğrayıp, toy kılınsın diye, doru aygırın kısırağının hepsini kesip kurban edip toy kılınsın diye. Deniz gibi içki hazırlansın, dağ gibi et hazırlansın.” diye bağırdı. Dazlar duyar duymaz, dokuz yıl doğurmayan kısır kısrakları kışnetip getirip kestiler. Boğaları böğürtüp getirip kestiler. Irak yerlerde yaşayan kişileri iki kişi gönderip çağırdılar; yakın yerde yaşayanları bir kişi gönderip çağırdılar. Dazlar deniz gibi aş hazırladılar, dağ gibi et pişirdiler. Altın Sabak anası Ay Sabak'ı kırk odanın dibine getirip, yedi ayrı belğini çözüp iki ayrı belik ördü.

132

Toylaya toylaya [oyladıklarında, yedi gün boyunca toy kılıp yerin karasını bilmediler. Dokuz gün boyunca (oylayıp, toprağın karasını bilmediler. Dokuz günün sonunda, ağaç tabaklarındakiler lükendi, bütün halkı dağıldı; kazan dibi takırdadı, halkı-tebaası dağıldı. At yarıştıırıp önden gelen atlara ay gümüşlü ak ipek örtü bağladılar. Er güreştirip kazanan kişiye but kemiği verdiler. Eşitçe herkese hediye verdiler. Artık deyip artık vermediler; yetmez deyip yetmez vermediler. Burada toplanan halkın hepsi dua edip döndüler: “Böyle loyu kim görmüş: böyle ziyafeti kim yemiş !” dediler.”⁴⁶²

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı'nda Çaş Pilek Çaş Köök'ün yurduna gider ve ona evlilik teklifinde bulunur. Çaş Köök Çaş Pilek'in teklifini kabul eder ve evlenirler.

187

“Çaş pilek-pe çaş kök iygi paştarı kojuldu. Çaş kök karig terig nebeceklerin kara kapka kire tepti. Pilar iygele altın örgeden şığa pazıjıp, attarına münm-alıp, çeri çurtuna nânımtılar. Çaş pilektin kır kor-adı-ba çaş köktün çaş kul-adı tennep çügür-parçalar. Pirsı pirsinen kıybân parçalar. Para-para kelgennerin-çer ebidine kirbençalar, çer töğrazın

⁴⁶²Ergun, a.g.e., s. 193-195

tartçalar; sug ebine kirbençalar, sug töğrazın tartçalar. Âdâ paşka çeri tastına kaldı, ada çurtuna aylandılar; eli paşka çeri taşına kaldı, ene çurtuna aylan-kirdiler.

188

Sıbiskalıg sığa şıktılar, ezer koynu pelge tüştüler. Ulug sınnan körgenleri-çaş pilektin çerine çettirler. Eniş töbere endîre pastırdılar, altın örge kirdiler. Ejik aja, ezen suraştılar, enmen ködür, menci suraştılar. Pokay sarıg-ba ay sabak çaş köktü kırık katpaş tübüne âkerip, çetti talba sürünmejin koğa şabıp, azıra tulunnar ördüler. Çaş pilek pir çetti küнге şığara ujun pilbes ulug toy toyladı.

187

Çaş Pilek ile Çaş Köök başlarını birleştirdi. Çaş Köök, öteberisini kara Çuvala koydu. Bunlar ikisi altın otağdan çıkıp, atlarına binip, yurtlarına dönüverdiler. Çaş Pilek'in kır doru atı ile Çaş Köök'ün genç kula atı denkleşip koşarlar. Birisi birisinden ayrılmadan giderler. Gide gide gittiklerinde, yer dolanbacına girmeden, yer doğrusunca giderler: su kıvrımına girmeden, su doğrusunca giderler. Yad el arkada kaldı, ata yurduna döndüler; eli başka yurt geride kaldı, ana yurduna dönüp girdiler.

188

Uğultulu sırta çıktılar, eyer oyuklu bele indiler. Ulu sırttan görende, Çaş Pilek'in yerine geldiler. Yamaçtan aşağıya indiler, altın otağa girdiler. Eşik açıp esen verdiler, kol uzatıp selâm verdiler. Pokay Sarıg ile Ay Sabak, Çaş Köök'ü kırık odanın dibine getirip yedi ayrı belliğini çözüp, iki ayrı belik ördüler. Çaş Pilek yedi gün boyunca sonu gelmez ulu toy toyladı.”⁴⁶³

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Ergek Destanı'nda Altın Ergek ile Ay Altın Kağan'ın kızının düğünü yapılır. Bu sırada da Altın Periste gelir ve kardeşini Altın Ergek'e verir. Dolayısıyla Altın Ergek iki kızla birden evlenir.

450

“Toy saldılar,
Ulug toy sal kelîp
Toy iş çadırlar,
Peş pedre iştiler.
Altın Taş çet keldî,

⁴⁶³Ergun, a.g.e., s. 212

Toy iş çarı Altın Taş

Altın tagının kırınan

Çetti kulaş çergi at

Ajıb-ottur.

Ejikke keldî, attan tüştü,

460

Altın Periste kir keldî.

“Ay Altının kızın al

çarzınma,

“Altın Ergek çeste?” tedîr.

“Sen alcan katın

“Men peçem polgan,

“Pozın taşkın şığıp ölörzün

“Pecemnî albas polzan. “

Altın Ergek ayt çarı:

“Ölgöncö alarım” tedîr,

“Altın Periste ulug kan,

470

“Ulug alıp polcan poltır”

Altın Ergek igi abakay altır,

Altın Peristenîn pecezîn,

Ay Altının kızın.

Nandı amdı Altın Ergek,

İgi kat alıp nandı,

450

Toy yaptılar, / Ulu toy salıp, / İçki içerler, / Beş kova içtiler. / Altın Taş çıkıp geldi,
/ İçer Altın Taş da. / Altın dağın başından, / Yedi kulaç al at, / Aşıp gelmiş. / Eşiğe geldi,
attan indi,

460

Altın Periste içeri girdi. / “Ay Altın'ın kızını mı alıyorsun, / Altın Ergek enişte?”
demiş. / “Senin alacağın kadın, / Benim kardeşimdir. / Dışarı çıkanda ölürsün. / Kız
kardeşimi almazsan” / Altın Ergek söyler: / “Ölmeden alırım” demiş. / “Altın Periste, ulu
kağan,

470

Ulu yiğit olursun sen.” / Altın Ergek iki kadını da almış, / Altın Periste'nin kardeşini / Ay Altın'ın kızını da. / Döndü artık Altın Ergek, / İki kadın alıp döndü.”⁴⁶⁴

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Ergek Destanı'nda Altın Periste Altın Ergek'ten kardeşi Altın Sabak'ı ister ve daha sonra da düğün yaparlar.

490

...

“Araga iştiler,

Altın Taş çettî pedre işti,

Altın Taş çığıldı,

Altın Ergek togus pedre işti,

Altın Ergek çığıldı,

Altın Periste on peş pedre

işti,

Altın Periste çığılban-dır. Abakayın Altın Sabak aldı,

500

Ûzünö nanıb-ıza-berdî.

Altın Taşpıla Altın Ergek,

Çığılgandan türdü,

Altın Kannın çerinde,

Çurtaş çadırlar.

İçki içtiler, / Altın Taş yedi kova içti, / Altın Taş yıkıldı, / Altın Ergek dokuz kova içti, / Altın Ergek yıkıldı, / Altın Periste on beş kova içti, / Altın Periste yıkılmamış. / Karısı Altın Sabak'ı aldı,

500

Evine dönüp gidiverdi. / Altın Taş ile Altın Ergek, / Ayıldılar. / Altın Kağan'ın yurdunda / Yaşayıp kalırlar.”⁴⁶⁵

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı'nda Altın Torgu ile Altın Sırık yurduna döner ve orada düğünlerini yapar.

⁴⁶⁴Ergun, a.g.e., s. 227

⁴⁶⁵Ergun, a.g.e., s. 228

1510

“Altın örgege akkir keldiler.

Altın Sırık on kolun

On kurukka suk kelip,

Ay somnuk altın nıvırtkanı

Anan şelivize pergeni:

Şak po çerger Altın Torğu

Kıs palazı tura pastı.

Altın Arıĝ içezi Altın Torĝunu körüp,

“Adanma da artık çayalĝan,

1520

Artık saĝıştıĝ kıs akkeltirzin”, -tep,

Ustol keştinĝe odurup,

Uluĝ aş per kel,

Aş-tabakpa azırap odurĝanı.

Altın Sırık er çakşızı

Kalıkkalıĝ köznekti kayra taştadı,

Kırık tas kırıp aldı,

Kırık malta taştı perdi.

“Kırık askırdın öörüp tooza soĝup,

Toĝrap, toy salaar,

1530

Elig askırdın tölün tooza soĝup,

Kırvan tartıp, toy salaar”, -tedir.

Tastar peylerdi askırlardı,

Kunaĝaş kalvan tooza sok pardılar.

Taskıl şeni et saldılar,

Talay şeni mün kaynadıp,

Toĝus kün toyladılar.

1510

Altın otaĝa getirdiler. / Altın Sırık saĝ elini, / Saĝ cebine sokup, / Ay parıltılı altın yumurtayı, / Sonra atıverdiĝinde: / İşte burada Altın Torgu, / Kız çıkıp duruverdi. / Altın Arıĝ anası, / Altın Torgu'yu görüp, / “Güzeller güzeli yaratılan,

1520

Artık akıllı kız getirmişsin” deyip / Masa ardına oturtup, / Ulu aş alıp getirip / Aşla-
yemekle beslemiş. / Erler eri Altın Sırık, / Kanatlı pencereyi ardına kadar / açtı, / Kırk tas
çağırdı, / Kırk balta atıp verdi. / ” Kırk aygırın kısırağını kesip, / Doğrayıp, toy düzenleyin,
/

1530

Elli aygırın yilkısını soyup, / Doğrayıp, toy düzenleyin”, demiş. / Dazlar kısırakları,
aygırları / Küçük taycıkları bile / Dağ gibi et yığdılar, / Deniz gibi çorba kaynatıp / Dokuz
gün toyladılar.”⁴⁶⁶

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Aran Tayçı Destanı’nda Aran Tayçı Okı
Karakçın için önce Sarı Altın’la daha sonra da kızın yedi ağabeyiyle savaşır ve onları
öldürür. Sonra kızın yanına gelir ve onu alır.

260

“Çetti künnün pajında
Çettilezînîn pajını keze şaptı.
Oçı Karakçın abakayga pas keldi.
“Ezen Aran Tayçı!” tedir.
“Po çerdin üstünde
“Sennen artık alıp, çoğul,
“Men sa pararbın” tedir
Aran Çokur attıg Aran Tayçı
Abakaydı al nan çar,

260

Yedi gün sonunda, / Yedisinin de başını kesti. / Oçı Karakçın güzele geldi. / ”
Selam, Aran Tayçı. “Demiş / ” Bu dünyada / Senden artık yiğit yoktur, / ” Ben sana
varacağım. “demiş. / Ay alaca atlı Aran Tayçı, / Güzeli alıp döner.”⁴⁶⁷

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Alday-Buuçu Destanı’nda Alday-Buuçu
oğlu Han-Buuday evlendirmek için Çeeren-Demirci atını Han-Hurbustu Kağan’ın kızını

⁴⁶⁶Ergun, a.g.e., s. 273-274

⁴⁶⁷Ergun, a.g.e., s. 314-315

getirmeye gönderir. Kız da atı görünce çok beğenir ve o ata binmek ister. Kız ata binince at onu Alday-Buuçu'nun obasına getirir. Alday-Buuçu kızı görünce toy hazırlamasını söyler.

“Alday-Buuçu aşak aldın dangınanı körgeş,
Otkā-paşka düşkü deg
Öörüp tura halıp,
Çüve haraar üş
Bolçattılıg bora teynin
En ortaazınga üne bergeş,
Ulug büreezinga üne bergeş,
Ulug albatızın kıygınp,
Biçe büreezin tırtıp,
Biçe albatızın kıygırıp turgan çüven ergin.
Karak çiveş deerinin arazında
Hamık ara-albatızı çıglıg keerge:
-Uzun hemge uzun çelerler kakkaş,
Ulug bener tudup.
Kıska hemge kıska çelener hap.
Kızırak bener tudup,
Dalay deg aragadan,
Tandı deg etten çınar!
Aalımın artında
Idık sarıg hovumun ortuzunga.
Meen oglumnun ulug ak örgeezin
Turguzunar! -dep,
Taradıp çorudup turgan çüven ergin am.
Mun adanga taarjıp turar kıldır büdürüp,
Uran-şever dargannarı
Üş honuktan erttirbeyn,
Tozan tos karaktıg
Şulguurgazının iştin
Ak möngün-bile işteeş,
Ak örgeezin tip turup-tur.

Ara-albatızı, dalay deg aragazın,
Tandı deg edin
Üş honuktan erttirbeyn
Çıp ekkep turuptur.
Çaa, ööngə bir aynın üjen,
İyi aynın aldan,
Üş aynın tozan honuunda
Aragalap-darılaaş, aştaaş-çemneeş,
Am daartazında tarap çanıp turgan-daa
Çüven ergin.

Alday-Buuçu ata, güzel kızı görünce / ocağa-ateşe düşer gibi / Coşup sevinip /
çıkılıp bakılan üç / Bolçattılığ Bora tepenin / en tepesine çıkıp / ulu kavalını üfleyip /
kalabalık halkını çağırıp / küçük kavalını üfleyip / az halkını çağırırvermiş. / kaşla göz
arasında / Bütün halkı toplanmış da: / ” Uzun nehre uzun ipi salıp / ulu kısırağı yakalayın. /
kısa nehre kısa ipi salıp / küçük kısırağı yakalayın, / deniz gibi rakı / dağ gibi et yığın! /
obamın arkasında / kutsal sarı yerin ortasına / oğlumun ulu ak otağını kurun!” diye /
Emredip göndermiş / . Bin develik yapıp koyan / mahir-usta demircileri / üç günü
geçirmeden / doksan dokuz gözlü / sandığın içini / ak gümüşle işleyip / ak otağı kurmuşlar.
/ halkı deniz gibi rakıyı, / dağ gibi eti / üç gün geçirmeden / yığıp getirmiş. / Böylece, bir
ayın otuz, / İki ayın altmış, / üç ayın doksan gününce / yiyip içip, eğlenip coşup / sonunda
dağılıp dönmüşler.”⁴⁶⁸

Fakat bu kız geceleri kaybolur, bunu fark eden Alday-Buuçu ata da onu yurduna
geri gönderirir. Alday-Buuçu oğlunu yeniden evlendirmek ister. Aklına yıllar önce tanıştığı
Uzun Sarıg kağan gelir. Alday-Buuçu yıllar önce ona kalınlık vermiştir. Bunu Han
Buuday’a söylemiş, o da hazırlanıp kızı almak için yola koyulur. Han Buuday yolda
birtakım serüven yaşar. Sonunda Uzun Sarıg Kağan’ın otağına gelip kızını almak için Gök
oğlu Demir Möge ile çeşitli dallarda yarıştıktan sonra onu yener ve öldürür. Sonra
kayınatasının yanına giderek öldüreceğimi öldürdüm, alacağımı aldım herhalde, der.
Bunun üzerine Uzun Sarıg Kağan da:

⁴⁶⁸Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları I**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 225-226

“Şıyaan-am, Uzun Sarıg haan
Üş Bolçalıg bora teynin
En ortuzunga üne bergeş,
Biçe büreezin tırtıp,
Biçe albatızın kıygırıp,
Ulug büreezin tırtıp,
Ulug albatızın çııp,
Ara-albatızı çıglıp keerge, olarınga:
-Kıska hemge
Kıska çelener hap,
Kızırak bener tudunar,
Uzun hemge,
Uzun çelener hap,
Ulug bener tudunar!
Üş honuktan erttirbeyn
Dalay deg aragadan çınar,
Tandı deg etten beletkener! -dep daaskan.
Us dargannarın çııp ekkeldirgeş:
-Aal artında ıdık sarıg hovuga
Üş honuktan erttirbeyn,
Meen uruumnun küdeemnın
Ulug çok örgeezin
Oran-delegeyge denneştir,
Çüs adanga taarıştırıp,
Çüdürer kıldır
Büdürüp, бүрүткеп кılınar! -dep,
Çarlık boop turgan ergin.
Ara-albatızı üş honuktan erttirbeyn,
Dalay bolgan aragazın,
Tandı bolgan edin çııp ekkelgen.
Us dargannarı üş honuktan erttirbeyn,
Oran -delegeyge denneşken,
Ulug ak örgeenin

Toza tos karaktıp ŗurguuldalarının
İştin ak möngün-bile iştep turup,
Çüs adanga taarıştırıp,
Çüdürer kıldır beletkep kaap-tır.
Beletkep kaaş:
-Taajır deer siler be? -dep,
Haanga baraalgap-tırlar.
Haan barıp körgeş:
-Bolur çüve-bar! -dep
Hüleep ap turgan ergin.
Şıyaan ara, çaa öönge
Bir aynın üjen, iyi aynın aldan
Üş aynın tozan honuunda
Amıtan çon aragalap,
Nayırlap kelgen çüven ergin.
Nayır-naadım doozulganda,
Han-Buuday çurttay berip-tirler.
Örgeezinge çurttay berip-tirler.

Ardından uzun-Sarıg kağan / üş Bolçalıg Bora tepenin / en tepesine çıkıp / küçük kavalını üfleyip / az halkını çağırıp / ulu kavalını üfleyip / çok halkını yığıp / halkı toplanınca onlara: / ” Kısa ırmağa / kısa ipinizi salıp / Genç kırsrağınızı tutun, / uzun ırmağa uzun ipinizi salıp / ulu kırsrağınızı tutun! / üç günü geçirmeden / deniz gibi rakı yığın / dağ gibi et yığın!” diye buyurmuş. / usta demircilerini toplayıp: / ” Oba arkasında kutsal sarı bozkıra / üç günü geçirmeden / kızım la güveyimin / ulu ak otağını, / Cihan-dünyaya denkçe / yüz deveye layık / yük yapıp / hazırlayın koyun!” diye / yarlık vermiş. / halkı üç günü geçirmeden / deniz gibi rakı, / dağ gibi et yığıp getirmiş. / usta demircileri üç günü geçirmeden / dünya-âleme denkçe / ulu ak otağı, / doksan dokuz gözün / İcini ak gümüşle işleyip / yüz deveye layık / yük yapıp hazırlamışlar. / hazırlayıp / “Yaraşır der misiniz?” diye / kağanın huzuruna çıkmışlar. / kağan varıp bakınca: / “Tamamdır!” diye / kabul etmiş. / İşte böyle, yeni otağda, / Bir ayın otuz, iki ayın altmış / üç ayın doksan gününce /

Bütün halk içip / eğlenivermiş. / eğlence-toy bitince / han-Buuday kadınıyla birlikte, / otağında yaşayıvermiş.⁴⁶⁹

Han Buuday kaynatasının istediği yolkıyı getirir ve karısını alıp baba evine döner. Gelirken de beş kardeş edinir, öylece gelir.

“Ol-la kakkaş aal-çurtunga
Çedip keep-tirler.
Çedip keerge, adazı alday-Buuçu öörüp amırap,
Ot-paştı aja düjüp halıp turgan.
-Çangıs ooldug han-Buuçu
Beş ooldug bolgan irgin men-deeş
Amırap algırap turgan.
Alday-Buuçu aşak
Üş Bolçalıg bora teynin
En ortuzunga üne halıda bergeş,
Ulug büreezin tırtıp,
Ulug albatızın kıygırıp,
Biçe büreezin tırtıp,
Biçe albatızın kıygırıp,
Ara-albatızı çıglıp keerge:
-Kıska hemge kıska çelener hagınar,
Kızırak bener tudunar,
Uzun hemge uzun çelener kagınar,
Ulug bener tudunar!
Üş honuktan erttirbeyn,
Tandı deg etten.
Dalay deg aragadan
Çıp ekkeline! -dep çarlık boop,
Uran dargannarın çıp ekkelgeş:
-Oğlum, kennimnin örgeezin,
Aal artınga,

⁴⁶⁹Ergun ve Aça, a.g.e., s. 257

Idık sarıg hovunun ortuzunga
Oran-delegeyge denneştir,
Çüs adanga taarıştırıp
Çüdürer kıldır büdürüp-bürütkep
Kılınar-dep çağıp,
Surgap turgan-dır oo.
Ara-albatızı tarap çorupkaş,
Üş honuktun bodunda,
Dalay deg aragazın çıp,
Tandı deg edin bıjırıp ekkep,
Uran dargannan çorutkaş,
Üş honuktun bodunda,
Aal artında
Idık sarıg hovunun ortuzunga
Oran-delegeyge denneşken
Ulug ak örgeni
Çüs adanga taarıp çüdürer kıldır beletkeeş,
Tozan tos karaktıg şırguulgazının iştin
Ak möngün-bile işteeş,
Alday-Buuçuga keep:
-Bolur-dur be, bolbas-tır be? -dep
Aytırgannar.
Alday-Buuçu avşak
-Bolur-dur, çoгуur-dur! -dep
Hüleep ap turgan ergin.
Şıyaan am, çaa ögge
Bir aynın üjen, iyi aynın aldan
Üş aynın tozan honuunda
Amıtan çon aragalap,
Hımızap kelgen.
Adaktın soonda han-Buuday edertip kelgen
Dört dunmazinga
Ara-albatızının iştinden dört kıstı ap,

Örgeeni tip bergen ergin.
Alday-Buuçu aşaktm beş oğlu dögere
Öglüg-baştıg bolgan,
Aşak bodu amırap,
Bayırlap turup-tur oo!

Koşturup gidip oba-yurduna, / yetip gelmişler. / yetip gelince babası alday-Buuçu sevinip / ocak-ateşten atlayıp durmuş. / “Yalnız oğullu alday-Buuçu / Beş oğullu oldum ben” deyip / sevinip bağırp durmuş. / alday-Buuçu ata üç / Bolçaglık boz tepenin en tepesine çıkıverip / ulu kavalını üfleyip / çok halkını çağırıp / küçük kavalını üfleyip / az halkını çağırıp / halkı yığılıp gelince: / “Kısa ırmağa kısa ipi atın, / Genç kırsrağı tutun, / uzun ırmağa uzun ipi atın / Büyük kırsrağı tutun! / üç günü geçirmeden / dağ gibi etten / deniz gibi rakıdan / yığıp getirin!” diye buyurmuş. / usta demircilerini çağırıp: / “Oğlumla gelinimin otağını / oba arkasında / kutsal sarı bozkırın ortasına / Göğ-e-aleme denk kılıp / yüz develik / yük kılıp hazırlayıp / yapın” diye buyurup / Öğütlemiş. / halkı dağılıp gidip / üç gün içinde / deniz gibi rakıdan yığıp / dağ gibi etten pişirip getirmiş de, / usta demircileri gidip / üç gün içinde / obanın arkasında / kutsal san bozkırın ortasına / dünyaya-cihana denk / ulu ak otağı / yüz develik yük kılıp hazırlayıp / doksan dokuz gözlü dolabının içini / ak gümüş ile işleyip / alday-Buuçu'ya gelip: / “Oldu mu, olmadı mı?” diye sormuşlar. / alday-Buuçu ata: / “Olmuştur, uygundur!” diye / kabul edivermiş. / ondan sonra, / yeni otağa / Bir ayın otuz, / iki ayın altmış, / üç ayın doksan gününce / Bütün halk içip / kırmızı içip durmuşlar. / en sonunda han-Buuday yedeğinde getirdiği / dört kardeşine / halkının içinden dört kızı alıp / otağlarını dikip vermiş. / alday-Buuçu atanın beş oğlunun hepsi / evli-yurtlu olmuş. / ata kendisi sevinip / eğlenip durmuş.”⁴⁷⁰

Tıva kahramanlık destanlarında biri olan Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley Destanı'nda üç kız kardeş devin elinden kaçarak uzunca yol alırlar. Giderken bir ağaca çıkarlar. Onlar orada dinlenirken üç atlı delikanlı gelir ve orada o gece eğlenirler. Sabah olup üç atlı oradan ayrılırken ağaçtaki kızları fark ederler. Bu üç oğlan bu üç kızı alır kendi yurtlarına getirir. Oğlanların babasıyla annesi kızları çok beğenirler ve oğlanlarıyla evlendirmek isterler.

⁴⁷⁰Ergun ve Aça, a.g.e., s. 270-271

“Üş urugnun kılınır-tudungurun körgeştin,
Üş oglunga ap beer dep bodangan olurup-tur.
Bir hün haan körüp turarga,
Üş oğlu üş urug-bile oynap turgan.
Bolar-daa taarjır-dır dep
Anaa şimçilep körüp olurgan.
Karatı-Haan bodunun ol kürü iştinge
Çar dırnatkan turgan-dır evespe.
“Üş oglumnu ögleer kiji men,
Tozan honukta doozulbas
Doy kılır kiji men” -dep
Turgan irgin iyin.
Albatı çonu-daa araga-darızın taarıp,
Ajın-çemin beletkep
Turup bergen irgin iyin.
Dag deg edin,
Dalay deg argazın beletken algaştın
Haannın ulug, biçe çonu
Çıglıp kelgen turup-tur.
Haan-daa üş ögnü tiktirtken turup-tur,
Aldın-bile toorgalap,
Möngün-bile deevürlep
Turup kılğan irgin iyin.
Üş urugnu ol orta
Üş oglunga ap berip turgan-dır.
Ulug urugnu hannın ulug oglunga,
Ortun urugnu hannın ortun oglunga,
Biçe urugnu haannın biçe oglunga
Ap bergen irgin iyin.
Haannın ara-albatızı
Aş-çem, araga-darı-bile
Soksaal çok bayırlap
Turup bergen çüven irgin.

Aldan honuktun nayırın anaa nayırlap,
Tozan honukta doozulbas doyun
Anaa kılıp turgan çüvezi irgin.
Ol nayır-kurum orta
Uruglug kiji-daa uruun uttupkan,
Ujup-turup aragalap,
Uyalıg kuş uyazın utkan,
Etke-çagga turup bergen irgin iyin.
Maldıg bay kijilernin malı-daa
Kadarçı çok mındıg bolu bergen çüven irgin.
Yadı samdar kijiler
Etke-çagga todup-torlup
Turgan çüvezi irgin iyin.
Dört aynın nüüründe bayırlap kelgeş,
Haannın üş oğlunun kuda-nayırı
Moon-bile etken çüven irgin iyin.
Haannın üş oğlu üş urug-bile
Çurttap turup bergen çüvezi irgin.

Üç kızın işini-yordamını görünce / üç oğluna almayı düşünövermiş. / Bir gün kağan
görüp dursa / üç oğlu, üç kızla oynar imiş. / Bunlar münasiptir diye / Böyle ölçüp tartıp
durmuş. / karatı-Haan, kendi devleti içinde / yarlık çıkarmış. / “Üç oğlumu evlendireceğim.
/ doksan günde dağılmaz / toy kılacağım” deyip / dururmuş. / tebası-halkı da rakısını-
içkisini hazırlayıp / aşını-yemeğini hazırlayıp / duruvermiş. / dağ gibi etini / deniz gibi
rakısını hazırlayıp / kağanın çok, az halkı / Gelip toplanıvermiş. / kağan da üç otağ
diktirmiş. / altın ile nakışlayıp / Gümüş ile işleyip / duruvermiş. / üç kızı o anda / üç oğluna
alıp vermiş. / Büyük kızı, kağanın büyük oğluna, / ortanca kızı, kağanın ortanca oğluna, /
küçük kızı, kağanın küçük oğluna, / alıvermiş imiş. / kağanın halkı-kavmi, / aş-yemek,
rakıdan ile / ara vermeden eğlenip / durur imiş. / altmış günün eğlencesini öylece eğlenip /
doksan günde bitmez toyunu / Öyle yapıp kalıvermişler. / o toyda-eğlencede / çocuklu kişi
çocuğunu unutup / düşe kalka içmiş, / kuş yuvasını unutup / ete-yağa kalıp durmuş. / mallı
bay kişilerin malı da / çobanı da yok, böyle oluvermiş. / aç-sefil kişiler / ete-yağa doyup

doyamayıp / dururlarmış. / Dört ay boyunca eğlenip gelip / kağanın üç oğlunun toyu-
düğünü / Böylece sona ermiş. / kağanın üç oğlu, üç kız ile / yaşayıvermişler.”⁴⁷¹

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora Şeeley Destanı’nda bir gün Kara Han ağzının beyi Tun Karaatı-Haan’nın oğlu Kara Büdegey Bora-Şeeley’i beğenir ve onunla evlenmek ister. Tun Karaatı-Haan ilk önce oğlunu fakir bir adamın kızıyla evlendirmek istemez. Ama kızın maharetlerini gördükçe razı olur.

“Bıdaakay-Taraakay aşak-daa
Uruun çedirip kelgen turup-tur.
Tün-Karatı-Haan Bıdaakay-Taraakay aşaktı
Ettetken, şaylatkan, hündürlee-yambılaan
Mindig yanzılıg turgan çüvezi irgin.
Ulug büree-büşküürün tırtarga,
Ulug üye çonu-daa çıgıp keep,
Biçe büree-büşküürün tırtarga,
Biçe üye çonu
Uzun hemnin ununga ündür,
Kıska hemnin kıdunga ündür
Çıglıp keep turlar.
Tun-Karatı-Haan oglunga, kenninge
Tozan at dolganıp çetpes
Dordum sagaan örgeezin
Tiktirgen mindig turup-tur.
Albatı-çonu aragalaan-darılaan
Aştangan, çemnengen,
Nayırnaan-bayırnaan turup-tur.
Tozan honuktun doy-nayırın-daa kılıp,
Aldan honuktun amır-çırgalın
Çırgap turgan çüvezi irgin iyin.
Dört aynın nüürün töndür-daa
Nayırlap-bayırlap kelgeş,

⁴⁷¹Ergun ve Aça, a.g.e., s. 298-299

Haannın oğlunun ulug nayır-doyu.

Bıdaakay-Taraakay ata / kızını yanına alıp getirmiş. / tun-Karatı-Haan, Bıdaakay-Taraakay atayı / et yedirip, çay içirip hürmetleyip ağırlamış. / Böyle imiş. / ulu kavalını-borusunu üfleyince / çok halkı yığılıp gelip / küçük kavalını-borusunu üfleyince / az halkı / uzun ırmağın akımına kadar / kısa ırmağın kıyısına kadar / yığılıvermiş. / tun-Karatı-Haan oğlu, gelini için / doksan at dolanamaz / yuvarlak ak otağını / kurdurur, böyle imiş. / Halkı-kavmi yiyip içip / aşayıp-yemek yiyip / toylanıp eğlenilmiş. / Doksan günün toyunu-düğününü edip / altmış günün huzurunu-barışını / kutlamışlar. / Dört ay boyunca / toy kılıp-eğlenip gelip / kağanın oğlunun ulu toyu-düğünü.”⁴⁷²

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Erelzey-Mergen, Haragalzay-Mergen Alışkılar Destanı’nda Erelzey-Mergen Kapşılday-Mergen’in yurdunu basar. Kapşılday-Mergen de kızını ona verme karşılığında canını bağışlamasını ister. Kapşılday-Mergen sözünü tutar ve kızını, sülalesini alır ve Erelzey-Mergen’in yurduna gider. Orada düğün yaparlar.

“Menec köörde, erlik eres er kiji-dir sen.

Börü bajı deg möngünün

At bajı deg aldının tudup algaş,

Aynın çaazında, hünnün ekizinde,

Çangıs uruum tudaın,

Tın ooçulap körüner-dep,

Dilep, ayıldan üne berbes sen be?-

Dep algırıp-tır.

Haan-daa börü bajı deg möngünün,

At bajı deg aldının tudup algaş:

-Şagnın çaagayında,

Hünnün ekizinde

Çangıs uruum tudaın,

Tın ooçulap körüner!-deerge,

“İndig-daa çüvezi irgi be”

Kıldır bodaaş, çana bergeş,

⁴⁷²Ergun ve Aça, a.g.e., s. 433

Üş honup turda,
Kapşılday-Mergen haan
Uruun ap algaş, dörgül-törelдерin
Edertip algaş kelgeş,
Erelzey-Mergenge uruun ekkep
Kudalap düjürüp berip-tir.
Erelzey-Mergen aalçıların atkarıp
Çorudupkaş.

Bana göre, erler eri yiğit kişisin. / Börü başı gibi gümüşü / at başı gibi altını alıp / ayın yenisinde, günün iyisinde, / yalnız kızımı vereyim, / hayatımı bağışlayın, diye / dileyip tehlikeden kurtulmaz mısınız? / diye bağırılmış. / Kağan da börü basınca gümüşünü, / at başı gibi altınını alıp, / “Zamanın güzelinde, / günün iyisinde, / Biricik kızımı vereyim, / hayatımı bağışlayıverin!” deyince / “Acaba bu gerçekten böyle midir?” / diye düşünüp eve dönmüş, / üç gün sonra, / kapşılday-Mergen kağan, / kızını alıp akrabalarını, sülalesini, / yanına alıp gelip, / Erelzey-Mergen'e kızını getirip / düğününü yapıvermiş. / Erelzey-Mergen konuklarını atlandırıp / göndermiş.”⁴⁷³

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Han-Şilgi Attıg Han Hülük Destanı'nda Han Hülük yurdunu göçürüp Han Huva'nın obasına getirir ve orada büyük bir düğün yapar.

“Aal-oranın Han-Hülük derzi
Köjürüp algaş,
Üstüü oranda Han-Huva kadınının
Aalınçe köjürüp çedire
Berip-tir evespe.
Han-Huva kadınının
Ulug ak örgeezinge
Han-Hülük olurup algaş,
Köjüp kelgen aal-oranın

⁴⁷³Ergun ve Aça, a.g.e., s. 585

Ayançıdıp olurtup,
Şogjaan-Mergen dunmazın
Bodunun artık örgeezinge saadadıp,
Ulug nayır-bayırın kılıp,
It dumçuundan üs tögülgüje,
Nayırlap-bayırlap turgan çüven irgin.
Dön çerger ön öglep,
Döş çerger malın çalap,
Udaan çırgalın çırgap,
Uzun nazının nazılap
Çoruy barıp-tır oo!

Oba yurdunu Han Hülük denileni, / Göçürüp alıp, / Üst âlemdeki Han Huva kadının, / Obasına göçürüp yetirivermiş / İmiş. / Han Huva kadının / Ulu ak otağına, / Han Hülük oturup / Göçüp gelen oba, yurdunu, / Yerli yerine yerleştirip, / Şogjaan Mergen kardeşini / Kendisinin artık otağına yerleştirip, / Ulu bayram toy kurup, / İt burnundan yağ dökülünceye dek / Eğlenip kutlamışlar. / Tepe yere otağ kurup, / Yokuş yere malını yayıp, / Görmediği bahtiyarlığı sürüp, / Uzun ömrünü görüp, / Yaşayıvermişlerdir, oo!”⁴⁷⁴

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arı-Haan Destanı’nda Arı-Haan Ulug-Haan’ın yarışını kazanır ve gelinini alıp düğün yapar.

“-Çaa, üş mööreyni tiileen kiji
Kenninni ap algaş,
Köjürüp çanar sen
Iynaan-dep-tir evespe.
Ulug-Haan ög-bajın beletkep,
Dalay deg araga-darızın beletkep,
Tandı deg edin, çemin beletkep,
Aldı çılda adırılbas
Nayır-naadım kılıp,
Tos çılda doozulbas

⁴⁷⁴Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 223-224

Doyun doylap
Turup berip-tirler evespe.

“Peki üç yarış kazanan kişi, / Gelinini alıp, / Göçürüp dönersin, / Herhalde” demez mi. / Ulug Haan, otağını-çadırını hazırlayıp, / Deniz gibi rakısını-içkisini hazırlayıp, / Dağ gibi etini-yiyeceğini hazırlayıp, / Altı yılda son ermez, / Bayram-eğlence kılıp, / Dokuz yılda bitmez, / Toyunu toylayıp, / Durmazlar mı.”⁴⁷⁵

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı’nda Uzun Sarıg Kağan kızı ile evlenmek için yarışı kazanan Çeçen Kara’yı evlendirir.

“Çaa, oğlum, am erten
Eki hün dangınan algaş,
Çoruur sen-dep orup-tur.
Erteninde Uzun-Sarıg haan
Urun, küdeezin ekelgeş,
Yambılap-hündülep,
Edinin ortuzundan et bergeş,
Urun, küdeezin
Çorguzup turgan çüven irgin.

Peki oğlum, işte yarın, / İyi gün prensesim alıp, / Gidersin” dermiş. / Ertesi gün Uzun Sarıg kağan, / Kızını, güveyini getirip, / Hürmetleyip, ağırlayıp, / Etinin ortasından et verip, / Kızını, güveyini, / Gönderivermiş.”⁴⁷⁶

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı’nda Çeçen Kara Hün-Haan’dan Narın Dangına gelinlerini alırlar ve yurda girerler. Yurtlarına dönünce düğünlerini yapar eğlenirler.

“Udavaanda Arzılan-Kara attıg
Çeçen-Kara mögenin aal-oranına

⁴⁷⁵Ergun ve Aça, a.g.e., s. 260

⁴⁷⁶Ergun ve Aça, a.g.e., s. 323

kelgeş,
Tos honukta doktaal çokka,
Aldı honukta amır çokka,
Ulug nayır-bayırın kılıp
Turgan çüve-dir.

Çok geçmeden Arzılan Kara atlı, / Çeçen Kara bahadırın obasına, yurduna gelip, /
Dokuz günde ara yok, / Altı günde durmaz / Ulu toyunu, eğlencesini kılıp, / Durmuşlar.”⁴⁷⁷

Şöögün Bora Attıg Şöögün Köögün Destanı’nda Şöögün Köögün kızın yanından ayrılır. Demir Kara Çançın’ın otağına gelir ve orada onunla savaşarak onu yener. Daha sonra geri yurduna döner. Sarıg Möge’nin yurduna dönen Şöögün Köögün, Altın Prenses ile evlenir.

“Sarıg-Mögenin aallınga kirerge:
-Eki küdeem çedip keldi !-dep
Magalıg utkup ap turar
Mmdıg boop-tur.
Çaa, ol orta Sarıg-Möge turgaş:
-Eker erlik er-dir sen,
Senec bolganın men bolçup,
Menec bolganın sen bolçup
Çoruur bis,
Kırgan-çönük kiji men,
Sözün söglep, söögün tutturar
Küdee kılıp aar
Kiji men-dep-tir.
Inçaar ol orta uruu-küdeezinin
Tos üyede doozulbas
Doyun doylap,
Üş üyede üzülbes
Nayırın nayırlap

⁴⁷⁷Ergun ve Aça, a.g.e., s. 343-344

Turgan-daa çüven irgin.
Sarıg-Möge uruu-küdeezin
Aynın çaaazında, hünnün ekizinde
Köjürüp çorup-tur evespe.

Sarıp Möge'nin obasına gelende, / “Yiğit güveyim yetip geldi” diye / Hoşça karşılar, / Böyle imiş. / Böylece, o anda / Sarıg Möge de, / “Erler eri ersin sen, / Sana gelene ben, Bana gelene sen destek olup, / Yaşayalım. / Yaşlı ihtiyar kişi ben, / sözünü söyleyip, / neslini devam ettirir / Güvey kılıp alır / Kişiyim ben” demiş. / Demiş de kızıyla güveyinin, / Dokuz zamanda bitmez, / Toyunu toylayıp, / Üç zamanda üzülmeyiz, / Bayramını kutlayıp, / Durmuş. / Sarıg Möge kızını, güveyini, / Aynın yenisinde, günün iyisinde, / Göçürüp göndermiş.”⁴⁷⁸

3.7.4. Gelin Alma, Gelin İndirme

“Gelin alma”: Dede Korkut'ta, “Oğlu olan evermiş, kızı olan göçürmüş”, dendiği gibi “gelin alma”, kızın bir göçü, gibi görülmüştür. Anadolu'da kız, evden çıkmadan önce, anasının diktiği bir “analık” geysisini, giyer. Ancak bundan sonra gelin başı yapılır ve gelin elbisesi giydirilirdi. “Gelin başlığı”, Anadolu'da da, Ortaasya'da da, “kızlığın bitip; kadınlığın, başladığını”, gösteren bir sembol idi.”

“Gelin ayrılırken, “baba ocağına ve ateşine saygı gösterir. 7 atadan; Müslüman Türklerde, 7 evliyadan, izin ister ve dua edilirdi.

“Gelin indirme”, bütün Türk illerinde, büyük bir törendir. Gelin indirmelerde görülen ve en eski Türk özlerini taşıyan gelenekler ise şunlardır:

1. Saçı: Saçının kökleri Şamanizm dayanır. Ortaasya Türklerinde, “saçuv” veya “çaçılama” da, denirdi. Ulu Yüz Türkleri, “eskiden gelinin atının, yele ve kuyruğuna kırmızı saçarlarmış” ... İslâmiyet'ten sonraki, ikinci gelişmede, “un serpme”, Türk illerinde daha çok yaygınlaşmıştır. “Para, çörek, şeker” ise, daha geç çağlarda ortaya çıkmıştır. Anadolu'da saç sırasında dua da edilirdi. Su serpme ve su töreni de, Başkurtlar'da da

⁴⁷⁸Ergun ve Aça, a.g.e., s. 395-396

görülürdü ve çok eskidir. Anadolu'da buna, “gelin uğru” da denir. Un saçısına ise Özbekler, “yüz akı” derler.

2. Kurban kesme, Türk illerinde çok görülür. Anadolu'da buna, “uğur kesme” de denir.

3. Eşik, Türklerde kutludur. Bütün Türk illerinde, “gelinin eşiğe basmaması için halı veya kumaş serilir”.⁴⁷⁹

“Türkiye'nin her tarafında evlenmek, saadet ve bol evlât sahibi olmak ve iyi baht ekte etme amaçları ile bazı rit ve pratikler uygulanır. Meselâ, gelin erkek evine gah medarı evvel hemen onun önü sıra erkek evine ayna ve Kurân-ı Kerîm gönderilir. Bu mukaddes kitap kız evinden gider ye bunu getirene bahşış verilir. Kur'ân'ın üstü örtülüdür. Kaynana Kurân-ı Kerîm sokak kapısında tutar ve evine gelen gelin bunun altından geçerek yaşayacağı koca evine girer. Köylüye göre, bu pratiğin uygulanmasında evlenmenin uğurlu ve güdümlü (köy dili ile) olması amacı ve endişesi mevcuttur.”

“Türkiye'nin her tarafında yeni evin eşiğinde birçok ritler yapılır. Bazı yerlerde gelin yeni evine kaynanasının bacaklarının altından geçerek girer. Bundan başka, gelinin erkek evinin kapısından post'a basarak içeriye girmesi ve bu sırada ortada bulunan bir tahta kaşığı kırıp geçmesi başarılı bir evlilik sağlamak için izlenen pratiklerdir. Gelin post'a kendisinin kuzu tabiatında bir ihsan olması ve postun yapağısının sıklığı derecesinde bol zürriyetî olması için bastırılmaktadır. Burada kız anasının kendi evinde pişirdiği bir miktar helvayı, tuzu ve ekşi hamuru çeyiz sandığına koyması gerekir. Burada da evliliğin tatlı olmasını temin amacı vardır (Sakaltutan, Hal, Karadenizin bazı köyleri).”

“Damat tarafından fındık, para serpilir (bazı yerlerde buğday, üzüm). Gelin, çok defa damat ona gelene kadar sessiz bekler.”⁴⁸⁰

“Geline baba evinden ayrılmadan yumurta yedirilir ve yumurtlasın, çoluğa çocuğa karışsın diye yanına yumurta konulur.

Kızın beline bekâret simgesi olarak kırmızı kurdele bağlanır.

Kızımızı kazasız belasız yüz akıyla gelin ediyoruz düşüncesiyle kızın ayağında tavuk kesilir.

⁴⁷⁹Ögel, a.g.e., s. 267-268

⁴⁸⁰Erdentuğ, a.g.e., s. 78-79

Kesilen tavuğun kanı eşiğe sürülür.

Kesilen tavuk duvak günü kızla erkeğin evine götürülür. Gelin oğlan evine gelirken beraberinde gerdek gecesi güveyi ile birlikte yemek için bir tepsi baklava ve bir de tavuk getirmesi Anadolu'da oldukça yaygın bir âdettir.

Gelin alınırken, kapı kilitlenir. Kilitleyenlere hediye ya da para verilir.

Kız, evinden çıkarken, kırmızı kurdeleyle bağlanmış havlu durumunun içine mum konulur. Bu havlu ve içindeki mum gelin kızın peşi sıra yeni evine gönderilir, kızın çehiz sandığında saklanır.

Gelinin kafasına evden çıkarken para, leblebi, fıstık, darı, buğday atılır.

Atılan çerezleri, parayı, berekettir diye en çok çocuklar alır. Alınan buğday, darı, bereket olması, için ambarlara konulur.

Kızın arkasından bundan sonraki hayatının su gibi akması, aydın olması düşüncesiyle su dökülmektedir.

Kaynana araları tatlı olsun diye kız evinin merdivenlerine şeker serper.

Gelin eve girerken yaygın olan birtakım âdetler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Gelinin kuzu gibi uysal, yumuşak huylu olması için ayağının altına kuzu postu serilmektedir.

Gelinin geçimli, iyi huylu, uğurlu olması için kaynana tarafından gelinin eline yağ sürülmekte, gelin de yağlı elini kapının üstüne sürmektedir.

Arkadaşlarının elinden kurtulmayı başaran damat ise, eve girerken annesinin bacağına altından geçirilmektedir.

Annenin bacağına altından geçmeyi köylerde annenin otoritesini kabul etmek olarak açıklamışlardır.

Damat arkadaşlarının elinden kurtulamamışsa eve tekme tokat sokulmaktadır. Arkadaşlarından kaçabilirse dayak yemekten de kurtulmuş olur.

Gelinin yanına giren damat, öncelikle gelini konuşturmaya çalışır. Gelinse konuşmaz. Gelin burgusunun altından “görümlük” istemektedir.

Evdekiler görümlüğe kulak misafiri olurlar. Görümlük hediyesine ikna olan gelin ve beraberinde damat evdekilerin elini öperler.

Evdekiler bu sırada geline “hoş geldin” der.

Gelinin eline, doğurgan olması özellikle de erkek evlat doğurması için erkek çocuk verilir.

Bu arada gelin kazasız belasız eve alındığı için de, ağızlar tatlı olsun diye “şerbet” içirilir.

Kız babasının evinden çıkarken de kazasız belasız evden çıktığı için şerbet içilir. Şerbeti herkes aynı bardaktan içer.”

“Dinî nikâh ise düğün günü gerdekten önce kıyılmaktadır.

Köylerde yaptığımız çalışma sırasında, en yaşlı kaynak kişiler de dâhil, resmî nikâhı atlanan kimseye rastlanılmamıştır. Şimdi olduğu gibi eskiden de öncelikle resmî nikâh yapılmaktadır. Evlenecek kişiler “hiçbir zaman hoca nikâhıyla bekletilmez.”

“Köylerde resmî nikâha duyulan güven, hoca nikâhına duyulmamakla beraber, imam nikâhı olmadan da gerdeğe asla girilmemektedir. Resmî nikâh için köyden Kandıra” ya gidilmektedir. Kız ve erkek tarafının birinci dereceden yakınları nikâha katılmaktadır. Gelin kızın ve damadın ağabeyleri, yengeleri, babaları... Nikâh için kızın yaşı tutmazsa, imzayı baba atmaktadır. Çok eskilerden resmî nikâhı Kandıra’ya giderek muhtar halletmektedir. Köylerde resmî nikâh “muyaneye (muayene) gitmek” diye ifade edilmektedir. Resmî nikâhta bir tören yapılmamaktadır. Hoca nikâhında gelin kız, hocanın yanına çıkmaz. Kızın bir vekili olur, hocanın sorularını kıza vekil yöneltir, kızıdan aldığı cevabı da hocaya bildirir. Hoca nikâhında bir kız, bir erkek tarafından iki şahit vardır ve ikisi de mutlaka erkektir. Hoca nikâhı kıyılırken evde hiç bir şey bağlı kalmamaktadır.

Kızın çehizindeki yorganların kırımızı kurdeleleri çözülmemektedir.

Gömlek düğmeleri açık tutulmaktadır.

Gelin eve girdiğinde kapıyı kapatması, kendini bağlaması anlamına geldiği düşüncesiyle kapıyı kapatmak iyi sayılmamaktadır. Eller bağlanmaz.

Gelinle damadın bağlanmaması, bağlandıysa çözülmesi için, hoca, nikâh sırasında bir mendili üç defa düğümleyip çözmektedir.

Gelinle damadın bir araya rahat gelebilmesi için, bağlı yorganların kurdelesini, düğümlü iplerin düğümü çözülür; kapalı kapılar açılır, eller bağlanmaz. Yoksa damadın basiretinin bağlanacağı düşünülür.

Gerdekten önce damadın ceketinin cebine çok çoluğu çocuğu olması için pirinç, mısır gibi taneli şeyler konulur.

Hoca nikâhından soma gelinle damat evde yalnız bırakılmaktadırlar.

Gerdek odası ve yatağı çehiz serme sırasında, kızın yakınları ve arkadaşları tarafından hazırlanır.

Gelinin yatağını ve odasını başından iki nikâh geçenler, dullar düzenlemez.

Nikâhtan ayrılanların yatak düzeltilmesi hayırlı sayılmaz. Yüz görümlüğü gelin eve getirildiğinde hoca nikâhı öncesinde yapılır.

Yüz görümlüğü gerdek gecesi de yapılmaktadır.

Gelin, damatla, onun verdiği görümlüğe göre konuşmaktadır. Gelin görümlüğünü az bulursa damatla konuşmaz.

Görümlüğe göre gelin burgusunun çıkarılmasına izin vermektedir.

Çok eskilerde demir paraya gelin konuşmamaktadır.

Gerdeğe girmeden gelinin bürgüsü üzerinde damat iki rekât namaz kılmaktadır.

Gelin de damadın bir iki adım gerisinde onun ceketinin üzerinde namaz kılar.

Gerdek sabahı gelin yatağını kendi düzeltmez, gelinin yatağını yakınlarından kim düzenlemişse, gerdek sabahı da yatağı o düzeltir.

Kaynanaya çarşafı gerdek yatağını düzelten kişi gösterir.

Damat yatağın altına yatağı yapan kişinin alması için para koyar.

Günümüzde, çarşaf gösterme çalışma yaptığımız her üç köyde de geçerliliğini yitirmiştir. Kızlar nişanlılıkları sırasında nişanlılarıyla çok görüşmedikleri için köylerde çarşaf gösterme âdetine gerek duyulmadığı ifade edilmektedir.”⁴⁸¹

“Gelin evden çıkarken kapı tutma ve bahşiş alma geleneği her yerde vardır. Kapıyı, varsa kızın erkek kardeşi veya en yakın akrabalarından biri tutar.

Gelinin ayakkabısının altına isim yazma uygulamasına sadece Giresun ve Dobruca'da rastlandı. İsmi yazılı bekâr kızlardan hangisinin daha önce evleneceğini tespit etmek için yapılan bu uygulamanın yabancı menşeli olduğunu düşünüyoruz. Hem İslâmiyet'te hem de Türk geleneğinde kutsal sayılan adların ayakaltına yazılması doğru değildir. Ayrıca İslâm geleceği öğrenmeğe yönelik bütün uygulamalara ve fallara kapalıdır. Yazı yaygın olmadığı için, çok eski dönemlerdeki Türk inançları arasında böyle bir uygulamanın olacağını da düşünemeyiz. Bu sebeplerle uygulamanın, komşuları olan Hristiyanlardan buralardaki Türk topluluklarına geçmiş olduğunu düşünebiliriz.”⁴⁸²

⁴⁸¹Altun, a.g.e., s. 294-296

⁴⁸²Çelik, a.g.e., s. 421

“Düğün türküleri de kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır. Bunların başında ise kına türküleri gelir. Kına türkülerini gelin alma, karşılama, kutlama ve damat türküleri takip eder. Kimi yörelerin düğün içi törenleri arasında yer alan şerbet, nişan, çetnevir, zamak vb. törenlerin türküleri de düğün türkülerine eklenebilir.”⁴⁸³

“Bazı bölgelerimizde gelin kız evinden alınmaya geldiğinde davetliler tarafından türküler söylenir. Doğan Kaya Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü adlı eserinde gelin alma ve gelin karşılama türküleri hakkında bilgi ve birer örnek verir.

“Gelin Alma Türküleri: Gelinin baba evinden ayrılması sırasında davetliler tarafından yanık ezgili türkü. Bu türkülerde her ne kadar lirizm hâkim ise de öğüt niteliğinde mesajlar da bulunur.

Dünürçüler Geldi
Dünürçüler geldi sıra sıra dizildi
Altın tas içinde kınam ezildi
Alnımıza böyle yazı yazıldı
İşte ben giderim şen olsun eviz
Ben gittikten sonra gen olsun eviz
Çeğile taş atma batar da gider
Uzağa kız verme (anam) iter de gider
Anayı babayı (anam) atar da gider
İşte ben giderim şen olsun eviz
Ben gittikten sonra gen olsun eviz
Elimi attım asma terekler
Belim yasladığım asma direkler
Ahırda iniler çiftte medekler
İşte ben giderim şen olsun eviz
Ben gittikten sonra gen olsun eviz

⁴⁸³Yakıcı, a.g.e., s. 216

Gelin Karşılama Türküleri: Gelinin oğlan evine getirildiği sırada söylenen türküler. Bu türküler “gelin karşılama havası” olarak da bilinir.

Gelin Karşılması
Hoş geldin âdem ilen
Uğurlar kadem ilen
Yar seni beslemeli
Cevizli badem ilen
Hoş geldin hoş oturdun
Dolu bade getirdin
Bu aftos meclisidir
Ne getirdin oturdun
Hoş geldin hanemize
Dert saldın yaremize
Senin gibi bir güzel
Girmiştir aremize”⁴⁸⁴

Gelin getirme konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı’nda Çeçen Kara Narın Dangına için Hün-Haan’dan kızı Hümüs Dangına’yı ister. Hün Haan da kızını onlara verir. Onlar da gelinlerini alırlar ve yurda girerler.

“Meen çurtum
Çaa-çalbaktıg çurt çüve,
Meni karaktap körüp
Çoruur siler, ooldarım-dep
Çagıg sözün berip orup-tur.
Hün-Haan bogdanın bora irtin ölürüp,
Araga-darızın ijip,
Bayırlap turgan irgin.

⁴⁸⁴Kaya, a.g.e., s. 340

Am erten aynın  aazında,
H n-Haannın H m s-Dangınazın algaş,
 oruur dep bargannar.
Çeçen-Kara m ge:
-Kennivisti kan ap algaş
 oruur bis?-deerge,
H ler-M ge H m s-D ngınanı
 amı kıldır huuldurgaş,
 yi alışkı  ige burungaar   k e
Hapkannar   ven irgin.

Benim yurdum, / Savaşlı kavgalı yurttur. / Bana göz kulak, / Olun o ullarım" diye /
  g d n , nasihatini verirmiş. / H n Haan, Burkan'ın boz i diş ko unu kesip / Rakısını,
içkisini içip / E lenip kutlamış Ertesi sabah ayın yenisinde, / H n Haan'ın H m s
Dangınası'nı alıp, / Gitmeye hazırlanmışlar. /  e en Kara bahadır: / ” Gelinimizi nasıl alıp
/ Gideriz?” diyende, / H ler M ge, H m s Dangına'yı / Bileyi taşına dönüştürüp, / İki
kardeş dümdüz güney yöne, / çaptırıp gitmişler.”⁴⁸⁵

3.7.5. Sa dı 

“D   nde gelin ve g veyiye kılavuzluk eden kimse.”⁴⁸⁶ olarak Türkçe Sözlük'te
geçer.

“Eski Türk yazıtlarında “sa dı ” kelimesine açıkça tesadüf edilmiyor. Talas
yazıtlarında bu kelimeye benzetilen bir söz bulunduğu iddia ediliyorsa da şüphelidir.
Uygurca yazmalardan birinde Prof. W. Bang bir kelimeyi sa dı lı  diye okumuş ise de
anlamını aydınlatmanın g   olduğunu kaydetmiştir...”

“Sa dı  sözü ve sa dı lık da, ta Göktürkler ca ından bize gelen, kutlu bir hatıradır.
Rahmetli ve büyük  stadımız Prof. Abdulkadir İnan'ın, “Türklerde sa dı ” hakkında, ayrı
bir incelemesi vardır. Üzülerek söyleyelim ki bu yazının her noktasına katılamıyoruz. Eski

⁴⁸⁵Ergun ve A a, a.g.e., s. 342

⁴⁸⁶T rk e Sözlük, a.g.e., s. 1678

Türklerde “sağdıç, güveyin hem kılavuzu ve hem de dostudur. Bunun için Ulu Yüz Türkleri, sağdıca, “yoldaş” da derler.”

“Sağdıçlık, sosyal bir müessesedir: Sağdıç, biraz akraba da sayılır. Ortaasya Türkleri, kız isterken, “sağdıçlık, bizi çözülmez bağlarla bağlasın”, derler. Radloffun Sibirya'dan adlı eserinde verdiği bu belgeye göre, “sağdıçlık da kalın ve nikâh gibi, evliliğin temelini kuran bir bağ idi.”⁴⁸⁷

“Kaşgarlı Mahmut “sağdıç kelimesini “adaş” da olduğu gibi “sadık” kelimesiyle tercüme ediyor. Türkçe tercümede “sağdıç dost” anlamları verilmiştir.”⁴⁸⁸

“Sağdıç” kelimesi Oğuz grubunda bugüne kadar düğün (evlenme) geleneğinde “güveye arkadaşlık eden kimse” anlamıyla muhafaza edilmiştir. 14- 15 inci asırlarda da bu anlamıyla kullanılmış olduğu malumdur:

Bedehşan şahı hem anda geldi
Güyegüye (de) anda sağdıç oldu
...

Gülef ruh şah süvar oldu atına
Rile sağdıçı hamama niyetine

Ebu Hayyam “sagtuç” kelimesini “güveyin arkadaşdır ki düğünde adamlara (misafirlere) hizmet eder” diye izah ediyor. (Dr. Ahmet Caferoğlu Kitab el İdrak Li-lisan al Atrak, s. 59)”

“Herhalde “sağdıç” kelimesinin etimolojisi karanlıktır. Bununla beraber bu kelimenin Orta Asya kavimlerine mensup bir grupta ihtimal ki Oğuz boylarında “adaş” terimi yerine kullanılmış olduğunda şüphe yoktur.”⁴⁸⁹

“Anadolu'da, “sağdıç, düğün bayrağıma sağında”, gider. Anadolu'nun bazı yerlerinde sağdıca “eci, ecilik” de denir. Çok eski bir Türk özü da taşıyan bu sözler,

⁴⁸⁷Ögel, a.g.e., 271

⁴⁸⁸Abdülkadir İnan, “‘Adaş’ ve ‘Sağdıç’ Kelimelerinin En Eski Anlamları”, **Makaleler ve İncelemeler**, C. 1, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 299

⁴⁸⁹İnan, a.g.m., s. 300-301

“büyük ve “büyüklük” anlayışının bir karşılığı olarak söylenmiştir. Anadolu'daki “yiğitbaşı, bekirbaşı” lar ise, daha değişik bir rol oynayan kişilerdir.”⁴⁹⁰

“Güveğiye düğün sırasında yakın arkadaşlarından, dostlarından birisi sağdıçlık yapar. Güveyinden sağından giden, rehberlik eden kişidir. Güveyin her alanda yol göstericidir. Güveyin sağ koludur. Bu yakın arkadaşın evli olması şarttır. Çünkü sağdıç, daha çok güveğiye cinsel bilgiler vardır. Düğün süresince nasıl davranacağını öğretir. Ayrıca gelenek ve görenekleri öğretir. Bu nedenle sağdıç da güveyi ile evlilikten sonraki yaşamda samimi ilişkilerini sürdürür...”⁴⁹¹

“Damadı bilgilendirmek ve onu çeşitli şakalardan korumak başlıca görevi olan sağdıç, genellikle damadın yakın arkadaşlarından birisidir. Sağdıç evli ya da bekâr olabilir. Bazı yörelerde bekâr, bazı yörelerde ise evli olanlar sağdıç olabilir...”⁴⁹²

“Kardeşini esaretten kurtarmadıkça gerdeğe girmeyen Segrek, kardeşini kurtardıktan sonra muradına ermiştir. Segrek ile Egrek birbirine sağdıç olmuşlardır. Sağdıçlık geleneği bizim çok eski bir geleneğimizdir. Bugün Anadolu’da canlılığını koruyan geleneklerimiz arasındadır.”⁴⁹³

Sağdıç konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Dede Korkut Hikâyeleri’nden onuncusu olan Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesi’nde Segrek abisi Egrek’i kurtarır ve beraber geri dönerler. Uşun Koca oğullarının ikisini de evlendirir. Oğlanlar birbirlerine sağdıç olur.

“Kanlu kâfir elinden kartaşcuğun tartup aldı. Ağ sakallu babasına muştucu gönderdi, babam mana karşı gelsün didi. Uçun Kocaya çapar geldi. Muştuluk, gözin aydın, oğulların ikisi bile sağ esen geldi didiler. Koca işidüp şad oldu. Gümbür bûmbür davullar çalındı, altun tuç borılar ağırlıdı. Ol gün ala bargâh otaklar dikildi. Atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırıldı. Koca Big oğullarına karşı geldi. Atdan indi, oğlanlarıyla kuça kuça

⁴⁹⁰Ögel, a.g.e., 271

⁴⁹¹Tezcan, a.g.e., s. 94

⁴⁹²Gönen, a.g.m., s. 70

⁴⁹³Gönen, a.g.m., s. 70

görüŖdi. HoŖ mısırsız esen misiz oğullar didi. Günlüğü altunlıça odasına geldiler. Ŗadılık yimek içmek oldu. Ulu oğluna dahi görklü gelin getürdi. İki kardaŖ bir birine sağıdıç oldılar. Gerdeklerine çapup düŖdiler, murada maksuda iriŖdiler. Dedem Korkut gelüben boy boyladı, soy soyladı.”⁴⁹⁴

Köroğlu Destanı’nda Köse Kenan ile Dana Hanım’ın düğününü yapmaya başlarlar. Düğüne herkes çağrılır yedi gün düğün yapılp yenir, içilir. Demircioğlu ve Kenanlı Reyhan Arap Köse Kenan’a sağıdıç olurlar.

“O zaman, Deli Mehter, bu üç-ülkeden, fakir fukaraları ve dervişanları, Çırpıcı Çayırılar’na cem etti. Demircioğlu, Kenanlı Reyhan Arap sağıdıç oldular. Yedi gün, toy düğün tutulup, fakir fukaralar ganimet pilav yedi. Sekizinci gece, iki aşığı birbirine kavuşturdular. Allah cümle hasretleri de kavuştursun. Bunlar nail-i murat oldu. Allah cümlesini nail-i murat etsin.”⁴⁹⁵

3.7.6. Nikâh - Gerdek

“Nikâh aslı manada kız ile damadın evlendiklerinin delili, ilanıdır. Resmi ve dini olmak üzere iki çeşidi vardır. Özellikle kırsal kesimde son zamanlara kadar resmi nikâha önem verilmezken şimdilerde her ikisi de yapılmaya dikkat ediliyor. Türkiye’de an’anevi topluluklarında, evlenmenin hem kanuni ve hem de dini merasimi yapılır. Evvelce resmi nikâhtan ziyade (medeni kanundan evvel) dini nîkah yapıldı.”⁴⁹⁶

“Cumhuriyetten önce yegâne nikâh şekli şer’î nikâhtır. Cumhuriyet devrinde ise bu nikâh hukuken geçersiz sayılmış, bunun yerini, 1926’da kabul edilen Medenî Kanun’ un öngördüğü resmî nikâh almıştır. Önceleri pek rağbet görmemesine rağmen, sağladığı avantajlar anlaşıldıkça, özellikle artık kadınlar resmi nikâh olmadan evlenmek istememekte, ama bunun yanında dini nikâh da varlığını sürdürmektedir.”⁴⁹⁷

⁴⁹⁴Ergin, a.g.e., s. 233

⁴⁹⁵Kaplan, a.g.e., s. 76

⁴⁹⁶Erdentuğ, a.g.e., s. 76

⁴⁹⁷Çelik, a.g.e., s. 365

“Medeni ya da dinsel nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmelerine “gerdek” denir. Böylece, gelin ve güveyin evliliği yasa, din ve toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur. Yasalarımız, ancak devletin bu işle görevlendirdiği yetkili memurun huzurunda ve usulüne uygun olarak kıyılan nikâhı evlilik için gerekli saymaktadır. Yasalara göre geçersiz olmasına rağmen, imam nikâhı denilen dini nikâh, yaygınlığını sürdürmektedir. Kimi aileler, medeni nikâhın yanı sıra bir de dini nikâh yaptırarak evlilik birliğini kutsamış olurlar.”⁴⁹⁸

“Evlenmede dualar, ilâhiler söyleyen alaylar tertip edilir. Gelin erkek evine gelirken iki hoca alayın önünde ilâhi, okur. Ayrıca güveği giyinirken de bu dua faslı vardır. Gelinin taktığı duvakta hocalar tarafından okunmaktadır. Nihayet güveği gelin odasına girdiğinde, yerde serilmiş seccade üzerinde Allah rızası için iki rekât namaz kılar. Geleneklere göre, bu namaz kıymetli ve manâlıdır. Çünkü bu namazda güveğin her duası kabul edilir ve her dileğinin kapısı açılır. Genel olarak resmi nikâh düğünden evvel yapılır (orta Anadolu). Dînî nikâh gerdeğe girmeden, önce yapılır. Halk; için bu nikâh daha önemlidir. Nikâh kıyılırken herkes ellerini dizlerinin üzerine koymalı, elleri bağlamamalıdır. Çünkü inanca göre güvey bağlanır ve gerdek gecesi vazifesini yerine getiremez. Dînî nikâh hocalar tarafından yapılır, Bu nikâhta da kız ve oğlan için şahit bulunur Gerdekten evvel erkek davetliler ve hoca bir araya gelirler ve güveyin gireceği odanın kapısı önünde merasim yapılır. Bu sırada gelin odanın içinde ve kapının arkasındadır. Hocanın (okuduğu duaları güvey tekrar eder ve güveyi içeri girince gelinin yanında bulunan yenge dışarı çıkar. Güvey gireceği sırada sırtından yumruklanır ve kendini içeriye zar atar (orta Anadolu). Bazı yerlerde nikâh, nişanla birlikte yapılır ve nikâh kıyıldıktan sonra şekerden veya baldan yapılmış şerbet dağıtılır. Sonra çeşitli ziyafetler verilip herkes dağıtır. Bazı yerlerde ise nikâh, gelin almaya gidildiği gün kız evinde yapılır. Bu sırada güvenilen insanlar bulunur. Çünkü nikâh sırasında, biri bir ipi düğümleyebilir veya bir çakıyı kapatabilir. Bu da güveyin bağlanmasına sebep olabilir.”⁴⁹⁹

“Nikâhtan sonra bir araya gelecek çiftlerin kalacağı yere “gerdek evi”, “gerdek damı”, “gerdek odası” gibi adlar verilmektedir. Sağdıç ve yakın arkadaşları tarafından şamatayla ve yumruklanarak getirilen güvey, gerdek odasına sokulur. Gelin ile güvey

⁴⁹⁸Örnek, a.g.e., s. 197

⁴⁹⁹Erdentuğ, a.g.e., s. 79-80

birbirlerine sözlerini geçirmek dileği ile ayaklarına basmaya çalışırlar. Geleneğin ve dinseliliğin ağır bastığı yerlerde güvey başkalarıyla birlikte namaz kıldıktan sonra, ilahiler arasında gerdege sokulur. Gelinle güveyin karı koca oldukları geceye “gerdek gecesi” ya da “zıfak gecesi” denmektedir... Gelinin sandığında veya arkasından gelin ardı denilen yiyecek gönderilir. Bunda pişirilmiş tavuk, baklava, çerez türünden yiyecekler bulunmaktadır. Gelinin yanında bir yenge bulunmaktadır. Yenge gelin ile güveyi el ele tutuşturup, gelini güveye teslim ettikten sonra dışarı çıkar. Bu arada gelin hiç konuşmaz, güveyin gelini konuşturmak için çeşitli yöntemlere başvurduğu olmaktadır. Gelini konuşturmanın tek yolu “yüz görümlüğü” denilen hediyein geline verilmesidir. Bu arada güvey iki rekât namaz kılar. Gelin ayakta bekler. Çoğunlukla kızla birlikte kız evinden gelen yenge, birleşmenin işaretini bekledikten sonra geri dönmektedir. Yengenin bir görevi de kız annesine müjde vermektir. Kız evine haber çoğunlukla gece gitmektedir.”⁵⁰⁰

“Ülkemizde gelinin masum ve temiz olmasına önem verilir. Kızın evlenmeden önce başkaları ile tanışmamış olması üstünde titizlikle durulur. Törelere etkinliğini sürdürdüğü yerlerde, yenge kadınlar gerdek sonucunu beklerler. Kimi yerlerde kızın temiz çıktığı belli olunca, sonuç evin damına bayrak asmak ya da silah atmakla ilan edilir. Gelinin kız çıkmadığı anlaşılırsa baba evine yollanması da bilinen olaylardandır.”⁵⁰¹

Nikâh konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Alpamiş Destanı’nda Alpamiş kendisini kurtaran Kalmak Hanın kızına verdiği sözü tutarak onunla evlenir.

“Alpamiş Hannın kızı Karaközayımın özi nekelep, kırık kızının bası Harzangül deren kızdı Keykuvatka kostı, jurtların ebden kıyratıp, Keykuvatnı hâkim kılıp sol elde bir ay jattı.

Alpamiş, Hanın kızı Karaközayım’la nîkahlanıp, kırık kızın başkanı Harzangül adlı kızını da Keykubat’a verdi çadırları tamamen yıkıp Keykubat’ı oaraya yönetici tayin etti ve orada bir ay kaldı.”⁵⁰²

⁵⁰⁰Meltem Emine Santur, “Evlenme Adetleri” <http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALKBILIM / 27.php>, (18.10.2009)

⁵⁰¹Örnek, a.g.e., s. 198

⁵⁰²Üçüncü, a.g.e., s. 108-109

Battal Gazi Destanı'nda Battal'a yardımcı olan Muhammed bin Fellah bir kızı sever. Battal da onu sevdiği kızla evlendirir.

“Kızı getirdi. Seyit nîkah kıyıp onu Muhammed'e verdi.”⁵⁰³

Battal Gazi Destanı'nda Emir Ömer Battal Gazi ile Zeynep Hatun'u evlendirir.

“Yedi gün toy kuruldu. Nikâh edip kızı Zeynep Hatun'u Battal'a verdi. İstekler yerine geldi.”⁵⁰⁴

Bozoğlan Destanı'nda Ali Han kızı Gül Asel Ayım'i Yusuf Beg, Nedir Beg Sultan da kızı Gül Hadice'yi Ahmed Beg ile evlendirir.

“El – kıssa Yusuf bengi sözini hemme sergerdeler eşitip hemmeleri kayıl boldılar likin er ‘ali hanı bir kızı bar erdi atını gül ‘asel ayım der erdiler anı Yusuf begge nîkah kılıp bedri ve yana nedir beg sultanı hem bir kızı bar erdi atını gül hadice der erdiler anı Fatiha kılıp koydılar amma er ‘ali han Yusuf begge din-harezmi degen şehrini bedri ve yana ahmed begge hezarıs degen bir şehrini berdi...”⁵⁰⁵

Danişmend Gazi Destanı'nda Gülnuş Banu evlenmeye razı olduktan sonra Danişmend Gazi ile nikâhları kıyılır.

“Ertesi gün oldu. Melik buyurdu, ordu kadısını getirdiler, Gülnuş'u Melik Dânişmend'e nikâh etti.”⁵⁰⁶

Köroğlu Destanı'nda Köroğlu derviş kılığında kızın evinde dört gün kalır. Bu zaman zarfında Han Nigar'ın odasını iyice öğrenir. Sonunda sazını alarak gerçeği açıklar.

“Ey hanım, eğlen ben derviş değilim. Ya sen kimsin?. Eğlen, benim kim olduğumu ve nerden geldiğimi ben şimdi saz ile, sana anlatayım, Sen de bana cevap ver!» Köroğlu,

⁵⁰³Köksal, a.g.e., s. 80

⁵⁰⁴Köksal, a.g.e., s. 48

⁵⁰⁵Arslan-Erol, a.g.e., s. 99

⁵⁰⁶Sert ve Biçer, a.g.e., s. 232

ayağının sağı, odadan içeri, solu dışarda, alda sazı, bastı sinesine, geldi sözün binasına. Aldı bakalım Çamlıbel'den geldiğini, Köroğlu olduğunu, Han Nigar'a anlatmış saz ile :

Gelişim Çamlıbel'den
Koç Köroğlu derler bana
Yarin diri değil ölmüş
Koç Köroğlu derler bana
Karşında hak ne çağım var
Gayet hem bir nevrağım var
Tam iki bin koçağım var
Koç Köroğlu derler bana
Seninçün sarardım soldum
Ancak ki resmini buldum
Şu seni almaya geldim
Koç Köroğlu derler bana
Sözümü dinle dilimden
Anlarsın benim halimden
Kurtulamazsın bu elimden
Koç Köroğlu derler bana

Sazına sözüne nihayet verir vermez, Han Nigar, odanın içinde, şeydi turnası gibi dondu kadı. Çünkü Köroğlu, sazı ile ve söz ile, Çamlıbel'den geldiğini, nişanlısının öldüğünü, nişanlısının adı ile kendi kendine mektup yazdığını, Köroğlu olduğunu, saz ile bir bir izahatça bildirdi.

Bu kadın başladı, meğer Köroğlu'nun eğer ünü, Dağıstan değil bütün dünyada söyleniyor Türkiye kahramanı, Köroğlu'nun bu güzel ününü duymuştu, adını duymuştu, kendini görmemişti. Nasıl ki duyduğu gibi oda içersinde olan Han Nigar Köroğlu'nu böyle bir gözden geçirdi, sıkladı. Köroğlu ise, derviş kıyafetinden çıkarak, esas kendi kıyafetini gösterdi. «Ey güzel, bin dokuz yüz doksan dokuz keleşim var. Bana padişah babam, ferman vermiş, Türk toprağından gelen giden bezirgânlardan kırkda bir paç alırım Eğer bana yar olursan olursun, olmazsan kelleni keser geçer giderim. Senin nişanlın ölüdür diri değil. Ölüm hak miras helal. Olmasın bir nişanlın da ben olayım, biri ölmemiş her zaman

biri ditilmez.». Han Nigar Köroğlu'ndan bu cevabı ikinci olarak duyar duymaz bir daha sıkladı Köroğlu'nu...

KöroĖlu, Han Nigar'a, Nigar KöroĖlu'na seyreder etmez, meğer bu batın kılıcı, bu kudret oku, buraya gelir dayanır, ki ikisi birbirine baka baka, ikisi birbirine aşıık oldu. O zaman KöroĖlu Han Nigar'a döndü, ki «Ey güzel, eğlen eğlen, benim derviş olduğum, derviş değilim; benim kim olduğumu Őimdi bildiririm. Sen de bana cevap ver!». Aldı KöroĖlu sazını. Bakalım, burda Han Nigar'a, saz ile, koć KöroĖlu olduğunu,  amlıbel'den geldiğini, Han Nigar'a ne söylemiŐ saz ile, söz ile :

Gelişim sorarsan  amlıbel'inden
Koca bir  amlıbel yerim var benim
Tamam iki bin de koćaĖım bile
Ne kadar sorarsan varım var benim
Senin için düştüm bir ahu zara
Bülbül ah çekiyor bağdaki bara
Nigar senin için geldim bu yere
Kalbimde yanıcı narım var benim
Köroğlu usanmaz ah ile zardan
Bülbül usanır mı bağdaki bardan
Şu seni almadan gitmem bu yerden
Nigar için ah u zarım var benim

O zaman sazına sözüne nihayet verir vermez, eğer Nigar Köroğlu'na, eğer Köroğlu da Nigar'a, ikisi birbirine sık bakarak, ikisinin de vücudunu sevda kapladı. Han Nigar, Köroğlu'nun yiğitliğine, Köroğlu da Han Nigar'ın güzelliğine, ikisi birbirine baka baka aşıık oldular. İŞte deminki naklettiğim serancama, bu batın kılıcı, kudret oku, dediğini aynı buraya geldi. İkisi birbirine baka baka sevdaya düştü.

O zaman, Han Nigar, yerinden, tahammül edemedi de, kalkıp, kollarını açarak, «Ey yiğit, demek ki sen,  amlıbel'de Köroğlu, sen misin, ey yiğit, kusuruma bakma! Ben seni derviş budun ve bana da derviş dedin. Senin gibi bir yiğite, benim canım kurban olsun, sana! Ancak, yarım de sen, sevdiğim de sen.». İkisi birbirine sarma sar oldular. O zaman,

Köroğlu, Han Nigar'a döndü, ki «Ey güzel, komşularından, sesle komşularına, bu gece nikâhımız kesilsin, şerbetimiz içilsin.».

Han Nigar cariyelerine emir verdi, ki «Yakındaki komşulara söyleyin, gelsin! E, gecenin yarısı, beyler, üç cariyeye komşulara haber verdiler, Komşular kalkıp, Han Nigar'ın köşkü sarayına cem oldu. Gelen komşulara döndü, ki «Ey efendiler, işte bu yiğidi, Allah'ın emriyle alacağım. Siz de şahit olun! Benim nişanlım, kocam, Halep'te ölmüş. Üç senedir ben bekar duruyorum». Çünkü, Köroğlu kendini bildirdikten sonra, «Sana mektup nişanlının adı ile getiren benim. » dedi: Han Nigar'a her bir halini, hilesini bildirdi. Han Nigar, ondan sonra, komşuları çağırdı. Komşular Han Nigar'ın bu cevabını duydukları gibi, dediler: «Alan satan razı olursa, bizim neyimize gerek? Allah mübarek etsin! Allah hayırlı etsin. O zaman, cariyeler şerbet ezdiler, - beyler, e, o zaman, o mahallenin imamı kim ise, gelip Han Nigar'm nikâhını Köroğlu'na kaydettiler, ikisi birbirini alıp, o gece sabaha kadar, şerbetler içildi, pilavlar pişti, yiyildi. Konu komşu, sabahtan, herkes kendi hanesine savuştu gitti.»⁵⁰⁷

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı'nda Altın Tayçı Altın Sabak'ın kızı ile evlenir.

22

“Altın kan apşiy altın tayçı-ba altın sabak iygi paştanın koştı. Allarınan ay çapsıştılar, sonarınan kün çapsıştılar. Altın tayçı sakpo çerde toğus künge şığara toylaştı. Ulug âldın uju-ba, kiçig aldın kırıy-ba çörüp iştiler.

22

Altın Kağan ihtiyar, Altın Tayçı ile Altın Sabak'ın başlarını birleştirdi. Önlerinde ay parladı, arkalarında güneş ısıdı. Altın Tayçı, işte bu yerde dokuz gün boyunca toyladı. Ulu obanın ucu mu, küçük obanın kenarı mı dolaşıp içtiler.”⁵⁰⁸

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı'nda Altın Şappa Altın Sırık ile Altın Torgu ablasıyla nikâhını kıyar.

1410

“Altın Şappa Altın Torğu peçezin

⁵⁰⁷Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s. 88-89, 96-97

⁵⁰⁸Ergun, a.g.e., s. 162

Altın Sırıkpa koşta odurtu.
Elig söspe ebirip,
Alton söspe aylandırıp,
Altın Sırıkpa Altın Toręu peçezin
İygi paştarın kojubuza perdi.
Poo çerde uluğ aaldın ujuva,
Kiçig aaldın kırıyıva,

1420

Aalap, altı künge şığara
aalaştılar.

1410

Altın şappa, Altın Torgu ablasını / Altın Sırık'la birlikte oturttu. / Elli sözle ikna
edip, / Altmış sözle kandırıp, / Altın Sırık'la Altın Torgu ablasının / Başlarını birleştirdi. /
Burada ulu obanın ucunda, / Küçük obanın köşesinde,

1420

Ağırlanıp, altı gün konakladılar.”⁵⁰⁹

şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı'nda Altın Sırık ve
Dokuz Yaratıcı, Altın şappa ile Altın Torkul'un kızlarının başlarını birleştirdiler.

1840

“Toğus çüglüg kök soğannı” .

Altın Sırıkpa Altın şappa
Altın örgeleringe kirip,
Altın Torkul kıstarı polęan
poltur.

Altın şappava Altın
Torkuldun

İygi paştarın koştular.

1840

'Dokuz tüylü gök oka”. / Altın Sırık'la Altın şappa, / Altın otağlanna girip, / Altın
Torkul kızları varmış. / Altın şappayla Altın Torkul'un / Başlarını birleştirdiler.”⁵¹⁰

⁵⁰⁹Ergun, a.g.e., s. 270

⁵¹⁰Ergun, a.g.e., s. 283

3.7.7. Yüzgörümlüğü

“Gelinin yüzü, baba evinden çıkarken kapatılır. Bundan sonra gelinin yüzünü hiç kimse göremez. Ancak eve girip oturtulduktan ve yüz görümlüğü verildikten sonra gelinin yüzü açılır. “Gelinin yüzünü açma parası” veya “yüz görümlüğü” ye bilezik, kolye, küpe gibi bir takı (her yerde) veya bahçe, tarla, inek, ağaç gibi bir mal (Şalpazarı) olabilir. Yüz görümlüğünün, gelinle yeni girdiği ailenin fertleri arasında samimiyeti artırıcı bir rol oynadığı söylenebilir.”

“Yüz görümlüğü verildikten ve yüzü açıldıktan sonra gelin orada bulunanların ellerini öper ama yakınlarıyla konuşmaz. Balıkesir’de ise gelinin duvağını güveyi açar ve gelinin beline gümüş kemer bağlar.”⁵¹¹

“Gelin ve damat gelin odasında bir süre yalnız kalırlar. Bu sırada damat gelini konuşturup, duvağını açmaya çalışır. Gelin, konuşursa tılsım bozulur; ne yapıp edip “ağırlık” almadan –yüz görümlüğü- yüzünü açmayacak ve konuşmayacaktır. Damat ucuz kurtulmak ya da açıkgoz davranmak için kızı konuşturmayı dener. Örneğin, çehizleri beğenmediği, çehizleri yakabileceği, attan inmemesinin babasını kızdırdığı vb. sözlerle gelinden tepki alır konuşturmayı dener. Sonunda da işi uzatmadan kızın ağırlığını verir ve yüzünü açar. Bu sırada oğlan yengesi elinde tepsiyle içeri girer; iki fincan kahveyi damada ve geline sunar; onlara mutluluklar diler ve dışarı çıkar...”⁵¹²

“Burada dikkatimizi çeken, kaç-göçün olmadığı bu yerlerde, gelinin yüzünün belli bir süre örtülü kalmasıdır. Örtünme, sadece gelinin yüzü ile de sınırlı değildir. Gelinin baba evinden çıkarılıp arabaya götürülürken evin kapısı ile araba arasındaki sahanın iki taraftan büyük kilimlerle kapatılıp, gelinin bu kapalı yerden geçirilerek arabaya bindirilmesi (Sinop), gelinin bindiği arabanın her yanının kapalı olması (Sinop, Dobruca vd), gelin baba evinden çıkarılıp ata bindirilirken ve koca evinde attan indirilirken etrafına kilim çarşaf gibi şeylerin tutulması (Ordu) örneklerinde görüldüğü gibi daha geniş kapsamlıdır.”⁵¹³

⁵¹¹Çelik, a.g.e., s. 427

⁵¹²Balaman, a.g.e., s. 146

⁵¹³Çelik, a.g.e., s. 427

3.8. Düğün Sonrası Gelenekler

1.8.1. Bohça, Dürü

“Düğünün ertesi günü oğlanın annesi, babası, amcaları, dayıları, yengeleri, halaları, enişterleri başta olmak üzere kız evinin daha önceden hazırladığı bohçaları verilir. İçinde (cinsiyete göre) havlu, elbiselik, gömlek, namazlık, tülbent, çamaşır gibi eşyaların bulunduğu bohçaların “dürü” olarak da bilindiğini, daha çok oğlan tarafından takı takanlara ya da oğlanın yakınlarına verildiğini ve Manas’la evlenmek üzere koca evine gelen Kanıkey’in “sep” (çeyiz)inin bir bölümünü:

Kırkına kırk tane kız

Getirdim ben Kanıkey

Size kendim hediye ettim

Satırlarından da anlaşılacağı üzere Manas’ın kırk yiğidine getirdiği kırk tane güzel kız olduğunu da belirtmek istiyoruz.”⁵¹⁴

“Uygurlar’da çocuk evlenme çağına gelince anne ve babası ona kimin kızını alacağını bildirir. Oğlanın görüşüne başvurulsa da karar mutlaka anne ve babanıdır. Bunun üzerine kız tarafına bir tane aracı gönderilir. Bu kişiye “saye kılğan” denilir. Kız tarafı bu işe razı ise, oğlanın ailesi tarafından kız evine istemeye gidilir. Bu olaya “söz taşlama” adı verilir. Oğlan evi elbiselik kumaş, yüzük vb. ile Birhon Tokaç (özel yapılmış 12 ekmek) alarak kız tarafına götürür. Bir sofranın içinde götürülen bu ekmek ve hediyeler kız tarafına varınca, onlara takdim edilir. Bu olaya da “Fatiha boldı” denilir. Kızın anne ve babası bu ekmeğe elini sürüp elini ağzına götürür. Daha sonra “Haşkallah (Tanrı korusun)” deyip bohçayı kapatıp içeriye götürür. Kız tarafı ekmeğin altındaki leğen içene ipek bir kumaş koyup, onu tekrar oğlan tarafına verir. Bu sırada çay içilir. Oğlan tarafı “Çok rahmet, bizi kırmadınız, kabul ettiniz. “Deyip saygı ve sevgi duruşu gösterip evden ayrılır. Daha sonra kızın akrabaları kız babası tarafından eve çağrılıp onlara çay ikram edilir, buna “Meslehet çayı” denilir. Akrabaların görüşleri alınır. Görüş genelde olumlu olur. Bu merasimden sonra kızın verilmesi işi resmileşmiş olur.”

“İkinci defa oğlan tarafı kız evine gelip alacakları eşyaları tespit ederler. Buna “düğünlük kestik” denilir. Bütün bu alışverişler bittikten sonra düğün başlar.”

⁵¹⁴Nerin Köse, “Kula Düğün Gelenekleri”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALKBILIM / 10.12.2009>.

“Düğün için önce “Bargak” yani davetiye dağıtılır. Davetiyenin ardından düğün yemeği için pirinç, yağ, odun ve tuz gelin evine götürülür. Yemek hazırlanır. Bu arada oğlan “yiğit koldaş” adı verilen sağdıçlarla kız evine gelir. Eğer damat adayı kız evine at ile gelmişse atın ayağının altına genellikle beyaz veya kırmızı keçe serilir. Oğlan attan inmeden kız yakınlarından biri oğlana bir fincan içinde bulunan kaymağı, sapına beyaz pamuk sarılmış bir kaşıkla sunar. Oğlan kaymaktan bir kaşık aldıktan sonra onu kaşıkla diğer arkadaşlarına dağıtır. Attan inerler. Eğer kız tarafının mali durumu iyiye oğlana bir köşk yapar. Yoksa oğlan komşu bir eve gider. Damat ve sağdıçlar önüne önce kız tarafının yemeği getirilir. Bu daha çok et kızartmasıdır. Kız tarafından verilen yemekte oğlana onun anne ve babasına birer koyun kuyruğu getirilir. Bu olaya “Kuyruk tartma” denir. Daha sonra oğlan tarafının yemeği sunulur. Daha önce damat ile anne babasına yapılan muamele şimdi de kız tarafına yapılır.”

“Yemekten sonra nikâh kılmak denilen nikâh kıyılır. Nikâh yapılır yapılmaz bir fincan içinde tuzlu suya bastırılmış iki parça ekmek vardır. Bunlardan biri oğlana diğeri de kıza yedirilir. Nikâhtan sonra oğlan sağdıçlarla eve gidip orada bekler...”⁵¹⁵

“Ertesi gün öğleden sonra “Duvak” denilen bir merasim yapılır. Burada gelinin çeyizi akrabalara, komşulara ve tanıdıklara gösterilmek üzere sergilenir. Yemekler yenilir, oyunlar oynanır ve böylece duvak merasimi de tamamlanmış olur. Birkaç gün sonra ise; gelin ve damat yakın akrabalarına hediyeler dağıtmaya başlar. Bunun yöre ve çevredeki ismi ise “Dürü” dağıtımıdır. Kendisine dürü getirilen ev sahipleri onlara hediyelerinin karşılığı olarak bir miktar para verirler. Fakat bu parayı verirken açıktan vermezler, nezaket gereği damat veya gelinin cebine koyarlar. Dürü dağıtım işi bittikten sonra, böylece düğün merasiminin son halkası da bağlanmış olur.”⁵¹⁶

1.8.2. Duvak

“Düğünün ertesi sabahı “duvak” diye isimlendirilir.”⁵¹⁷

⁵¹⁵Güngör, a.g.m., s. 8

⁵¹⁶Mehmet Akpınar, “Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri”, **Milli Folklor**, (68), (2005), s. 130

⁵¹⁷Altun, a.g.e., s. 305

“Duvak” kız tarafının, gelini yeni ve ebedi yuvasına yerleştirmesi” anlamını taşır. Çoğu yörelerimizde bu eğlencenin oğlan evi tarafınca tertip edilmesi ve annesinin, hatta kız tarafından kimsenin gelmemesi, bu anlayışı gayet güzel bir biçimde ifade etmektedir. Bunda eski Türklerde “gelinin evlenince koca evinin kütüğüne kayıtlı sayıldığı” ve günümüzde Medeni Kanunumuzda da etkisini sürdüren düşüncenin etkisini de unutmamak gerekmektedir.”⁵¹⁸

“Bazı bölgelerde ise duvak, yeni evlilerin eksikliğini tamamlama, onlara maddi yardımda bulunmak için düzenlenir. Mesela Manisa'nın bazı kısımlarında törene gelen misafirler daha önceden hediyelerini almamışlarsa evin eksikliğini yerinde görerek fikir edinirler veya geline oynarken ya da törenden ayrılırken para takarlar...”

“Bazı yörelerde ise “duvak'tan maksat güveyin tarafının gelini yakından görmeleri, onunla tanışmaları. Gelinin yeni hayatı için uygun bir çevre hazırlamaları anlamını taşır. Duvak, düğünün en son safhası olup gelinin bekâretini, iffetini ifade eden bir törendir. Düğün günü takılan gelinin belindeki kırmızı kuşak ile ayın anlamı taşıyan bu düğün sonrası eğlencesi, yeni evlilere yardımcı da beraberinde getirmektedir.”

“Daha çok batılı ülkelerde olan çeşitli ilişkilerimizin sonucunda meydana gelen kültürel ve teknolojik gelişmelerden Türk düğünleri de nasibini almış; duvak, yeni teknolojik ürünlerin, ihtiyaçların yeni evlilere de taşınmasında, onların ihtiyaçlarını belirlemede bir vasıta haline gelmiştir.”⁵¹⁹

“Duvak görme merasimi iki üç saat devam eder ve bu merasim esnasında gelin hep ayakta durur ve def çalındığı zaman oynar. Oyunda gelinin başından bir avuç buğday serpilir. Bu buğdaydan herkes kapışır ve bereket olsun diye ambarlarına atar.”⁵²⁰

“Sabah erkenden gelinle güvey, kız evine ve yakın akrabalara el öpmeye giderler.

Kuşlukta kadınlar oğlan evinde toplanmağa başladılar. (Duvak töreni ve eğlencelerinde yalnız kadınlar bulunur; genç kızlar bunlara katılmazlar.)

⁵¹⁸Nerin Köse, “Türk Düğünlerinde Gerdek Sonrası Duvak Geleneği”, **Milli Folklor**, (60) (2003), s. 106

⁵¹⁹Köse, a.g.m., s. 106

⁵²⁰Bayrı, a.g.e., s. 100

Gelin, sırtında çiçekli pazen entari, ortalıkta hizmet etti, çalgı, oyun başlayıncaya kadar. Belinde gümüş, kaim kemer, yüzünün yazısı henüz bozulmamıştır.

Duvakta, tıpkı kına gecesindeki gibi, türküler söylenip oyunlar oynandı.”⁵²¹

“Düğün günü sabahı her üç köyde de duvak geleneği vardır. Kız tarafı gelinle damadın evine gelir ve her iki tarafın katılımıyla duvak eğlencesi yapılır.”

“Duvakta özellikle gelin ve kaynana karşılıklı oynatılmaktadır. Kaynana avuçlarına buğday koyarak oynamaya başlar. Geline avucundaki buğdaydan vererek onun da oynamasını ister. Gelin oynamaz, nazlanır. Kendi oynarken, gelini döndürerek oyuna katma çabasına devam eder. Gelin bir iki nazlanır, sonra oyuna katılır. Karşılıklı oynarlar. Gelinin başında beyaz örtme olur. Kaynana elindeki buğdayları bereketli olması için gelinin başına atar. Herkes bu buğdaylardan bereketli olduğuna inanarak alır.”

“Buğdayları kimi, dişleri sızlamasın diye yer, kimi, bereketli olsun diye ambarlara götürür.

Duvakta, kaynana koynuna, geliniyle arasının şeker gibi tatlı olması için şeker koyar.

Duvaktan sonra kaynana gelinle beraber kuyuya gider.

Kaynana, geliniyle aralarının iyi ve geçimli olması için kuyunun içine üç kaşık şerbetli su atar. Bu arada bir dilek de tutularak kuyuya para atılır. Safalı'da çok sayıda kuyu vardır. Bu âdet için herkes kendi mahallesinin kuyusuna gider.

Duvakta gelinin herkesle oynaması âdettendir. Eskiden duvaklar, evleneli bir iki sene olan yeni gelinler için süslenip bir araya gelebildikleri ortam olmaktadır. Yeni gelinler saçlarını bellerine kadar döker, kaftanlarını giyer, duvağına gittikleri gelinin yanına kıdemlerine göre dizilirler. Kaftan giymeyenler ve yanında kaynanaları olmayanlar bu sıraya katılmazlar. Kaynanalar oyuna kalkmazsa, gelinleri de kalkmazlar. Kaynana oyuna kalkar, gelinini de kaldırır. Kaynana geline “ön ayak” olur, düğüne derneğe götürür. Götürmezse, “Kaynana mı bu? Geline 'başlık' yapmıyor” derler.”

“Duvakta kaynana geline “hoş geldin kızım, hayırlı uğurlu olsun” der.”

⁵²¹Boratav, a.g.e., s. 183

“Gelinin “ ehiz serme” de açılan çehizleri duvak günü gelen misafirlerce bakılır. Kızın  ehizi on be  gün serili durur ve çehiz görmeye gelenler olur. On be  gün sonra çehiz kaldırılırken kızın annesinin ev halkına verilmek üzere hazırladığı gömlek, tülbent, havlu... gibi hediyeler sahiplerine verilir. Gelinin, yaptığı keseleri mahallenin delikanlılarına hediye etmesi yaygın bir âdettir.”⁵²²

“Türk Dünyası'nda ise “duvak” Türkmenistan hariç diğer bölgelerde sadece ba  ba lama şeklinde olup, d   nden önce yapılmaktadır. Kısacası bugün için “duvak” sadece gelinin başında yer alan ve ne için takıldığı giderek unutulun beyaz bir t l  hatırlatır olmuş; özde değil de şekilde sürdürülen veya bazı bölgelerde tespit edildiği üzere sadece bir “terim” olarak varlığını korumuştur. Günümüzde duvak töreni ya eski fonksiyonunu yitirip kadınlar arasında sadece bir eğlence haline gelmiş, ya da tamamen kaybolmuştur. Kadınların da sosyal hayatta “ alı an kadın” olarak yer almalarıyla, bir başka ifadeyle ailenin ekonomik durumu ile ilgili olduğunu tahmin ettiğimiz bu husus aile birliğinin sağlam temeller üzerine kurulması gerektiğini belirten ancak kaybolmak üzere olan en güzel  detlerimizden biridir.”⁵²³

1.8.3.Yedilik  deti

“D   nden bir süre sonra yeni evlilerin kız evini ziyaret etmeleri çok yaygın bir gelenektir. O ana kadar kendisini hâlâ baba evinin bir ferdi gibi gören kızın, bu ziyareti yaptıktan ve baba evinde bir misafir gibi a ırlanıp u urlandıktan sonra evinin burası değil kocasının evi olduğunu tam olarak kavradığına inanılır. Kızın d   nden sonra baba evini ilk ziyaretine kimi yerlerde d   nden hemen yedi gün sonra yapıldığından buna “yedi” veya “yedileme” ; bazı bölgelerde “el öpme” veya “ayak dönmesi” gibi adlar verilir. İlk ziyaretini baba evine yapan gelin, bundan sonra da kayınvalidesiyle birlikte en yakınlarından ba lamak üzere, akrabalarını, hısımlarını ve kom ularını ziyaret eder. Bütün bu ziyaretlerin asıl amacı gelinin yeni sosyal statüsünün belirlenmesi ve onun bundan sonra birlikte yaşayacağı insanlarla tanıştırılmasıdır.”⁵²⁴

⁵²²Altun, a.g.e., s. 306-307

⁵²³K se, a.g.m., s. 106

⁵²⁴ elik, a.g.e., s. 428

Yedilik âdetinin yapılma süresi yöreden yöreye ve durumdan duruma göre değişebilir. Bazı yerlerde üç gün veya beş gün olabilir ya da gelin damat gurbete gidecekse yedi günü beklemeden bir an evvel de yapılabilir.

“Düğünden üç gün sonra önce kız evine, sonra da damat evine barışmaya gidilir. Kız evindeki yemekten önce, damadın elleri bağlanır, kaynana çağrılır. “Kaynana kaynana damadın yemek yiyemiyor” denir. Kaynana da damada bir hediye verir, elleri çözülür, birlikte yemek yenir, çay kahve içilir ve sohbetten sonra ayrılırlar. Aynı gezme, halk arasında kız ardı da denilir, kız evi tarafından oğlan evine de yapılır. Böylece düğün de tamamlanmış olur.”⁵²⁵

“Türk dünyasının pek çok yöresinde görüldüğü gibi, Doğu Karadeniz Bölgesi düğünlerinde de, damat ve gelinin, düğünden bir müddet sonra kız evini ziyaret etmeleri çok yaygın bir gelenektir. Gelin, bu ziyareti yapıncaya kadar kendisini baba evinin bir kızı gibi görmektedir. Kız, enişte ile birlikte baba evinde bir misafir gibi ağırlanıp yolcu edildikten sonra, artık bir anlamda evinin baba evi değil kocasının evi olduğunu da öğrenmiş olacaktır. Bölgede “yedi”, “yedileme”, “el öpme” ve “ayak dönmesi” gibi isimler verilen bu gelenek içerisinde, eniştenin temsili olarak ayağından tavana asılması hadisesi de oldukça ilgi çekicidir. Yörede sadece bu gelenek ile ilgili söylenen türküler mevcuttur.”⁵²⁶

“Düğünden yedi gün sonra, yeni gelin ile damat kız evi tarafından davet edilirler. Bu davete kız gündüz gider. Damat da gelini almaya büyük bir kalabalık ile gider. Bu törene yedi diyoruz. Yedi töreni yapılırken en önemli olay ise enişteyi tavana asma geleneğidir. Bu çok eskiden yapıldı. Şimdilerde damada eziyet az da olsa yapıla gelmektedir. Bu tören sırasında türküler söylenerek damata eziyet yapılmasına engel olmaya çalışılır. En son kızın anasından hediye alınınca damada da eziyet yapılmasıyla son bulur.”⁵²⁷

⁵²⁵ Ali Aksakal, “Kale Köyü’nde (İzmir-Kiraz) Evlenme Gelenekleri”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005, s. 11-20

⁵²⁶ İsmail Görkem, Doğu Karadeniz Bölgesi Düğünlerinde Görülen Enişteyi Tavana Asma Geleneği, 16-18 Nisan 2006 Günleri Arasında Trabzon Türk Ocağı Tarafından Düzenlenen “Uluslararası Trabzon Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu”nda Sunulan Bildiri (Basılmamış)

⁵²⁷ Mehmet Ziya Binler, **Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimler Sözlüğü**, İstanbul: Selerge Yayınları, 2007, s. 117

“Düğünden kısa bir süre sonra yeni evlilerin kız evini ziyaret etmesine Şalpazarı'nda “Yedi” veya “Yedileme”, Trabzon'da “Yedi”, Giresun'da “Yumurta Yeme”, bazı yerlerde “Ayak Dönmesi” adı verilir. Bir yemek daveti olan yedi' de asıl amacının aileleri birbirine yaklaştırmak, aradaki samimiyeti artırmak olduğu açıktır. Damat söz kesiminden sonra ilk kez kayınvalidesi ve kayınpederiyle bu gün görüşür. Bu yemekte de dikkate değer bazı uygulamalar vardır. Bunlardan biri damada verilen hediyelerdir. Daha önce düğünün diğer safhalarında da sık sık görülen bu uygulamanın gayesi, yeni evlilere her vesile ile maddi yönden yardımda bulunmaktır. Yedi de incelenmeğe değer ortak bir uygulama da bizzat kayınvalide tarafından damat için pişirilen yumurtadır. Erdentuğ'a göre bölgemizde yapılan bu türden yumurta seremonilerinde asıl amaç eşlere refah ve bol zürriyet sağlamaktır.”⁵²⁸

⁵²⁸Çelik, a.g.e., s. 428

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Ölüm

Ölüm dünyada insan hayatının geçiş dönemlerinin en sonuncusudur. Semavi dinlere baktığımız zaman da görülecektir ki ölüm son değildir. Ölüm gerçek hayata geçiştir. Dünyayı bir misafirhane olarak kabul edersek, insan burada bir müddet konaklar, yaşar, ağığını hazırlar ve gerçek dünyaya, ebedi dünyaya doğru yol alır.

Ölüm geçiş dönemi içinde de birçok inanma, âdet, töre, gelenek, görenek, tören, kalıplaşmış uygulamalar meydana gelmektedir. Bu inanmalar ölünün öteki dünyaya gidişini kolaylaştırmak, geride kalan ailesinin ruhsal ve bedensel sağlığını korumak için yapılan uygulamalardır.

Tarihe baktığımızda birçok kültürde değişik uygulamalar yapıldığını görürüz. Ölenin cesedini yakma, gömme, tabutu ağaca asma, mumyalama, öleni sevdiği eşyalarıyla gömme gibi birçok uygulama yapılır.

“Dini inanca göre canı Azrail alır. Halk Azrail’i çeşitli şekillerde ifade eder. Eğer hasta iyi kimse ise(amel-i salih) Azrail onun gözüne güzel giyimli görünür ve koklaması için gül verir. Hasta ise gülü koklamakla ölür. Kötü kimse ise Azrail’i çengelli, bıçaklı görür ve bu vakit o çabalamaya başlar. Hatta hasta ölüm vakti hırıldadığında, “Azrail sinesine çökmüş.” derler. Azrail ölüm meleği olarak kabul edilse de halk onu hiçbir zaman karkışlamaz ve lânetlemez. Aksine, halk ölüme yani bedbaht hadiseye bais olan felek adlı şer kuvveti lânetler ve bütün kötülüklerin menbaı olarak onu görür:

Felekle giriştim bahse
Getirdi amana beni
Kurup üstümde car-carı
Dönderdi samana beni

Felekle ilgili bilgiler bedîî edebiyatta çok yaygındır. Lâkin halk arasında felek ile Azrail'i aynîleştirme hâllerine de rast geliriz. Toplanmış sözlü malzemelerden, atasözlerinden anlaşılır ki, felek eve (Feleğin evi yıkılsın, kapısı bağlansın.), evlâda (Feleğin çocuğu ölsün, çocuğumu elimden aldı.) sahiptir. Feleğin çarkı fırlanır ve bu fırlanma insan için ancak belâ getirir.”⁵²⁹

“Halk arasında ölüm ecelle ilgilendirilir. Ecel ise vakit ile hayatın, ömrün kendisi ile alakalandırılır. Eceli çatmak, yani ölümü gelmek gibi anlaşılır. Herhangi birinin ölümle neticelenebilecek bir işi görmesi, tekit edip inadı üstünde direnmesi ve bundan dolayı ölmesinin, halk arasında, “Eceli gelmişti, ecel onun fırsatını kolluyordu.” şeklinde ifade edilmesi bir tesadüf değildir. Ecel, “ölüm anı”, “ölüm vakti” gibi değerlendirilir, denilebilir. Bu öyle bir andır ki, geldiği zaman insan ölmelidir: “Yetti ecel, vermedi mecal.”, “Yatan ölmez, yeten ölür. “. Ecelin vakitle ilgisini halk arasında mevcut olan ve beklenmeyen ölümler hakkında söylenen “Ecelsiz öldü.”, “Ecelsiz öldürdüler.”, “Eceli mayallak.” ifadeleri de ispat eder. Çok eskiden şekillenmiş inanca göre insanın başına ne gelecekse önceden ilahi tarafından muayyenleşir. İnsanın talihi, hayatı daha anne batnındayken onun alnına yazılıdır.”⁵³⁰

“Ölüm”, Göktürklerde, “uç barmak”, yani “uçarak gitme”, sözü ile söylenir. Onlar, “ruhun uçup, Tanrı katına gittiğine”, inanırlardı. Bir de, Tanrı'nın takdir vardı. Bu anlayış da, “kergeç boldu”, yani “gerekli oldu”, sözü ile karşılanıyordu. Göktürkler'e göre, “Kişioğlu hep ölümlü türemiş” idi. Bunun için, “Tanrı yasar”, insan da ölürdü. Ölüm, aynı zamanda, “aileden de bir ayrılma”, idi. Bunun için yazıtlarda ölenler, kimlerden ayrıldıklarını birer birer sayarak, “ayrıldım” derler. “Kefen” için ise eski Türkler “eşük” derlerdi. Hakanları, ipekli kumaşa sararak gömerlerdi. Bazan da bu kefenler, yoksullara dağıtılırdı.”⁵³¹

“Ölüm çevresinde birçok inanma, âdet, töre, tören, ayin, kalıp davranış, işlev kümelenmektedir. Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan bu inanmalar, âdetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar üç grupta toplanmaktadır.

1- Öte dünyaya gidişi kolaylaştırma

⁵²⁹Kadirzade, a.g.e., s. 70-71

⁵³⁰İbrahimoğlu Kadirzade, a.g.e., s. 64

⁵³¹Ögel, a.g.e., s. 758

2-Öte dünyada ve geride bıraktıklarının gözünde saygın bir yer almak

3-Ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak

Ölüm kaçınılmaz bir sondur. Türkiye'de ölüm âdet ve işlemleri zengin bir görünüm sergiler.”⁵³²

“Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum bireylerini kuşatan bu inanmalar, âdetler, törenler ve kalıplaşmış davranışlar başlıca üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisini ölenin “öte dünyaya gidişini” kolaylaştırmak; onun gerek geride bıraktıklarının gözünde gerekse de öte dünyada mutlu ve saygın bir ölü olmasını sağlamak için yapılan uygulamalar oluşturmaktadır. İkinci gruptakiler, ölenin geri dönüşünü engellemek, yakınlarına kötülükte bulunmasını önlemek için yerine getirilmektedir. Diğer grupta toplananlar ise, ölenin yakınlarının ruhsal durumlarını düzeltmek ve onları yeniden topluma dâhil etmek amacıyla yapılmaktadır.”⁵³³

“Ölümlle ilgili gelenek ve görenekler büyük ölçüde İslâmî olup, tamamına yakını Müslüman olan Türkiye ve Türk topluluklarında hemen hemen aynı şekilde uygulanır. Bunlar arasında da, daha önce doğum ve evlenme bölümlerinde gördüğümüz İslâm dışı uygulamalara, eski Türk dini kalıntılarına, Hıristiyanlık ve Musevilik gibi diğer dinlerden etkilenmelere rastlamak mümkündür.”⁵³⁴

“İslamiyet’i kabul etmiş Türklerin, bu cümleden, Azerbaycan Türklerinin inancına göre insan dünyasını değiştirken ruhu bedenini terk eder ve böylece, ölüm gerçekleşir. Ruh ifadesinin dilimize İslamiyet’le ilgili olarak girdiği bilinmektedir. Bunun daha arkaik şekli olan ve umum Türk özelliği taşıyan “kut”, “tın”, “ten” ve “can” (bu ifade daha çok Orta Asya ve Kafkas Türkleri arasında yayılmıştır) halk arasında şimdi de yaşamaktadır. Topladığımız malzemeler arasında eski Türklerin “ten” le ilgili inançlarına da rast ediyoruz araştırmalar gösteriyor ki Azerbaycan Türkleri İslamiyet’i kabul ettikten sonra, ruh sözü, tedricen “kut”, “tın”, “ten”, ve “can” ifadelerini karşılamaya başladıysa da onları umumi inançlar panteonuna koyamamıştır. Kut, Azerbaycan Türklerinde hayat, kuvvet, hareket manası şimdi de muhafaza etmektedir, diğer Türklerde olduğu gibi Azerbaycan

⁵³² Artun, a.g.e., s.186

⁵³³ Örnek, a.g.e., s. 207

⁵³⁴ Çelik, a.g.e., s. 446

Türklerinde de “kut”, “tın” ve “ten” insanların yanı sıra hayvanlara da aittir. “Kut”, hayatın, yaşamanın mayasıdır. Eğer bir hasta bir şey yiyemiyorsa, “Kuttan düşüyor, Kuttan salmayın. “Derler. Hayvanın zayıflığını ise, “kuttan düşmesi”, “dizinin katlanması” ile alakalandırırlar. Kut yaşamak, hayat için esas şarttır, denilebilir. Kuttan düşmekle ölüm başlar. Ölümden sonra kutun faaliyeti hakkında hiçbir inanç yoktur.”⁵³⁵

Yard. Doç Dr. Salahaddin Bekki “Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi” adlı makalesinde ölüm olayının eski Türk inançlarına nasıl yansıdığına anlatmış.

“Ölüm, doğuştan olmasa da en azından insan aklının ölümü kavramaya başladığı andan itibaren tüm insanlığı meşgul eden bir konu olmuştur. Bazen engellenmesi için önlemler alınmış, bazen de ölüm bir kurtuluş olarak görülmüştür. Cenaze, yas ve anma törenleriyle uzayıp giden bu olay, yaşayan insanlarla ölmüş olanlar arasındaki birtakım ilişkileri de içermektedir...

“Ölüm kavramı; Türkçe’de, Eski Türkçe döneminden beri kullanıla gelen öl- fiili ve onun türemiş şekilleriyle ifade edilmiştir. Yıldız Kocasavaş’ın tespitlerine göre sadece öl-fiil kökünden türetilmiş 61 kelime bulunmaktadır. Orhun Yazıtlarında yüksek seviyedeki insanlar (kağanlar / prensler) için öl- fiili yerine uç-, uça bar- ile kergek bol- fiillerinin kullanıldığını şu ifadelerden anlıyoruz: “kanım kagan ança ilig törüg kazganıp uça barmış” (=Babam hakan, öylece devleti [kurup] yasaları koyup vefat etmiş); “inim kül tigin özi ança kergek boltı, kanım kagan uçdukda inim kültigin yiti yaşda kaltı” (=Kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etti. Babam hakan vefat ettiğinde kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı.); “kanım kagan uçdukda özüm sekiz yaşda kaltım” (=Babam hakan vefat ettiğinde ben sekiz yaşında kaldım.) “eçim kagan uça bardı” (=Amcam hakan vefat etti.)”⁵³⁶

Bu makaleye göre ölümün gerçekleşmesini etkileyen şey, ölüm ruhu bedenın çeşitli yerlerinde hareket halinde veya bedenın dışında herhangi bir yerde, bir nesnenin içinde saklı bulunur.

“Bedenin dışında herhangi bir yerde veya bir nesne içinde saklı bulunan ruhları canlı hayvanlar ve nesneler olarak iki başlık altında toplayabiliriz. Canlı hayvan şeklindeki

⁵³⁵Kadirzade, a.g.e., s. 66-68

⁵³⁶Salahaddin Bekki, “Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi”, **Milli Folklor**, (62) (2004), s. 53-54

ruhlar; bildircin, su samuru, yedi kafalı alacalı yılan, kuş, güvercin, serçe ve sinek; nesne halinde bulunan ruhlar bıçak, ege, eyer, mavi boncuk, bilezik, yüzük ve pazıbent şeklindedir. Ruhların somut nesneler halinde karşımıza çıkması; insanların soyut kavramları somutlaştırarak, elle tutulabilir, gözle görülebilir bir şekilde algılama ve yansıtmaya ihtiyacından doğmuş olmalı... Ölüm ruhlarının bedeninin dışında, ulaşılması ve bulunması güç bir yerde saklanması her an yaralanmaya, yok edilmeye açık olan bedeninin muhafazasına yönelik bir harekettir. Çünkü ruh / can bilinmeyen bir yere bilinmeyen bir zamanda saklanmıştır. Ruh güvenli ve erişilemez bir yerde olursa, beden yaralansa da ölüm söz konusu olmayacaktır.”⁵³⁷

Makalenin devamında bu ölüm ruhu motifinin Türk halk anlatılarına nasıl yansıdığından bahsetmiş. Bu makaledeki örnekler de gösteriyor ki Türkler ölüm olayına bir son olarak bakmamış, onu kötü değerlendirmemiş ve olabildiğince de yumuşatmaya çalışmıştır.

“Türk halk inançlarında ölüm motifine ölüm safhası hayatın diğer dönemlerinden daha yoğun mesajlar içerir. Âdeta ölüm felsefesi, doğum ve evlilik ile ilgili alanlardan daha derindir. Halk inançlarında nadim olmanın pişmanlık duymanın, tövbe-kâr olmanın zamanı ve sınırı yoktur. Bir de şöyle bir söz vardır “Ölürken getirilen şahadet iman kurtarmaz” denir. Son nefesinde salâvat getirmenin kurtuluşu sağlayacağı inancı vardır. Bununla buna güvenip her türlü melaneti yapmamak gerektiği, vecibelerin ihmal edilmemesi icap ettiği anlatılmaktadır.”⁵³⁸

“Balıkesir Çepnileri, ölüm olayını ifade etmek için “ölmek” kelimesinin yanı sıra “Felek meyyitlendi”, “Felek meyyit oldu”, “Sır oldu” gibi ifadeler de kullanmaktadırlar. Burada zikredilen “felek” kelimesi, Çepnilerin kendi arasında kullandıkları gizli dilde “adam” anlamına gelmektedir. Buradan hareketle “Felek meyyitlendi” ibaresi, “Adam öldü” şeklinde bir anlam içermektedir. Ölüm hadisesinin bu şekilde farklı kelimelerle dile getirilmesi, “ölüm” kelimesini kullanmaktan kaçınmanın bir tezahürü olmalıdır.”⁵³⁹

⁵³⁷Bekki, a.g.e., s. 53-66

⁵³⁸Kalafat, a.g.e., s. 222

⁵³⁹Halil İbrahim Şahin, “Balıkesir Çepnilerinde Defin Ve Defin Sonrası Bazı İnanış Ve Uygulamalar”, **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli**, (39), (2006), s. 3

“Toplumumuzda ölüm ile ilgili tören ve ritüellerin oluşumunda, İslam dininin önemli derecede etkisi bulunmaktadır. Bunları, ülkemizdeki Alevi toplulukların ölümle ilgili olarak icra etmiş oldukları uygulamalarda da gözlemlemek mümkündür. Bilindiği gibi birey, ait olduğu kültür çevresine bağımlı olduğundan dolayı, söz konusu kültür çevresinin kalıplarına göre icra edilen törenle gömülmektedir. Ülkemizdeki Alevi çevrelere göre ölüm, özellikle kırsal kesimde, toplum yaşantısında oldukça önemli bir yer tutar. Bu yüzden ölümü herkes, hem korku hem de saygıyla bekler. Bireyler ölüm karşısında kendi iş, düşünce ve eylemlerini bir kenara bırakarak toplumsal şuura kendilerini teslim ederler.”⁵⁴⁰

Ölüm bu zamana kadar edebiyatın da konusu olmuştur ve olmaya devam edecektir de. Birçok yazar ve şair tarafından işlenmiştir.

4.1. Ölüm Öncesi

4.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

“Ne zaman öleceğini bilmeyen insan, bu sırrı çözmek, en azından bazı tahminler yürütebilmek gayesiyle başta insanların ve hayvanların normal dışı davranışları olmak üzere, hastalık anındaki değişikliklerden, çeşitli meteorolojik olaylardan, rüyalardan yola çıkarak ölümü belirttiğine inandığı bazı işaretler bulmuştur. Bunların bazıları evrensel sayılabilecek kadar yaygın, bir kısmı ise bölgesel niteliktedir.”⁵⁴¹

“Halk inanmalarında ölümü önceden haber veren belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer kapsar. Evcil ve yabani hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları, yaklaşan bir ölümün önbelirtisi olarak yorumlanmaktadır. Ev, ev eşyası, araç gereç ve yiyecekler çevresinde de ölümle ilgili birtakım inanmalar kümelenmiştir. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezişleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da

⁵⁴⁰Harun Yıldız, Alevi Geleneğinde Ölüm Ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller, Bu Makale, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Ve Uygulama Merkezi Tarafından 25-26 Kasım 2004 Tarihinde Düzenlenmiş Olan “Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu” na Yazar Tarafından Sunulan “Alevi Geleneğinde Ölüm Ve Ölüm Sonrası Uygulamalar” Başlıklı Bildiri Esas Alınarak Düzenlenmiş Ve Geliştirilmiştir

⁵⁴¹Çelik, a.g.e., s. 430

uğursuz sayılmaları, bu türden inanmaların oluşmasında büyük rol oynar. Bu türden hayvanlar içerisinde, özellikle köpek ve baykuşla ilgili inanmalar yaygındır. Köpeğin sadece ulumasıyla değil, uluma biçimi, zamanı ve yönü ile de yaklaşan ölümü haber verdiğine inanılır. Baykuşun da yıkık ve terk edilmiş yerlerde yuva yapması “ölüm kuşu” olarak bilinmesinin temelinde yatan nedendir. Baykuş da tıpkı köpek gibi ölüm habercisi olarak görülür. Bunlardan başka evcil hayvanlardan kedi, at, koyun, keçi, inek ve öküz, yabani hayvanlardan tilki, kurt, çakal, yaras, yılan kümes hayvanlardan tavuk, kaz ile yabani kuşlardan yaras, karga ve leylek kimi davranışları ve bağırımlarıyla ölüm habercisi olarak kabul edilirler. Birtakım rüyalar da ölüm veya felaket haberi olarak yorumlanır. Hastada görülen psikolojik ve fizyolojik değişiklikler dikkatle gözlenir. Buna göre, hastanın davranışlarına ya da isteklerine göre sonunun yaklaştığı düşünülür ve hazırlıklara girilir.”⁵⁴²

“Ölüm her ne kadar kabullenilmiş bir olgu olsa da korkusu bilinçaltında hep vardır. Dolayısıyla olağanüstü davranışlar, eşyaların kullanımı, beklenmedik hava olayları, bazı hayvanların ötmeleri, hastalıklar ölümün önbelirtisi olarak görülür.

- 1-Bir evin üstünde baykuş öterse, o evden ölü çıkacağına inanılır.
- 2-Gökyüzünde bir yıldız kaydıığında bir insanın öldüğüne inanılır.
- 3-Bir kimse rüyasında canlı bir yılanı, ayaklarının altında görürse o kimsenin en çok kırk gün yaşayacağına inanılır.
- 4-Bir insan rüyada birini çıplak görürse o insanın öleceğine inanılır.
- 5-Evin penceresine bir kuş konup gagasıyla camı tıklatırsa o evden ölü çıkacağına inanılır.
- 6-Köpeğin uzun uzun uluduğu evden ölü çıkacağına inanılır.
- 7-Evde gece ıslık çalınırsa o evden ölü çıkacağına inanılır.
- 8-Cenazeyi taşıyan araba gıcırdarsa, bir haftaya kadar cenaze evinden ölü çıkacağına inanılır.
- 9-Tavan çatırdayınca o evden ölü çıkacağına inanılır.
- 10-Rüyada kara toprak görülürse, aileden veya tanıdıklardan birinin öleceğine inanılır.
- 11-Gözleri devamlı yere bakan hastanın öleceğine inanır.

⁵⁴²Örnek, a.g.e., s. 209

12-Alışılmamış bir biçimde evde eşyalar gıcırda, kırılır yere düşerse o evden ölü çıkacağına inanılır.

13-Beklenmedik bir rüzgâr, gök gürültüsüyle pencereler açılırsa ölüm habercisi olarak yorumlanır.

14-Çocuklar ulur gibi uzun uzun ağlarsa hayra yorulmaz, ölüm habercisi olarak düşünülür.

15-Rüyada denizde boğulmak, yılan sokması, ağaçların devrilmesi, kara kazan görmek ölüm habercisi olarak yorumlanır.

16-Rüyada Azrail görme, kutsal birinin çağırması ölüp dirilme ölüm habercisi olarak yorumlanır.

17-Horozun ve bazı hayvanların zamansız ötmeleri ölüm habercisi olarak yorumlanır.

18-Uzun süre hasta olan hastanın birden iyileşmesi ölüm habercisi, ölüm öncesi hoşluk olarak yorumlanır.”⁵⁴³

“Baykuşun ötmesi ölümü düşündüren bir belirtidir.

Baykuşun evin bacasında ötmesi hayra yorulmaz.

Köpek uluması felaket belirtisidir bu yüzden hayra yorulmaz.

Köpeklerin geceyarısı uluması iyi sayılmaz.

Bir cenazenin arkasından köpek ulursa bir ölüm daha olacağı düşünülür. Karganın sabah erken ötmesi ölümü düşündüren bir belirtidir. Ancak ala karganın ötmesi iyi sayılmaktadır.

Yılan öldürmek iyi değildir, ardından bir ölüm olacağına inanılır.

Kara kedi görmek ölümü çağırıştırır.

17-Ağustos depreminin olduğu gece ahırdaki buzağların böğürmesi, ve huysuzlaşması çok dikkat çekmiş. Köyde, İzmit'teki yakınlarını kaybedenler olmuş. Bu yüzden buzağlar huysuzlaştığında bir felaket bir ölüm olacağına inanılmaktadır.

Hayvanların huzursuzlaşması deprem gibi bir felaketi ve beraberinde ölümü düşündürmektedir.

... Göksel olaylarla ilgili önbelirtiler şunlardır:

⁵⁴³Artun, a.g.m., s. 102-103

Eskiden ay tutulurken “cadı kadın ayı boğuyor” denilmekteymiş ve cadı kadını kaçırmak için silah atılmaktaymış.

Köylerde ay ve güneş tutulmasının ardından bir felaket olacağına inanılmaktadır.

... Eskiden ay-güneş tutulmasının ardından bir felaketin yaşanacağını söyleyen büyüklere inanılmazmış, ancak büyük bir felaket olan 17 Ağustos depremi, güneş tutulmasından sonra yaşandığı için, artık köylerde göksel olayların ardından böylesi felaketlerin olabileceğine inanılmaktadır. Gök gürlediğinde, şimşek çaktığında, salâvat getirilir, besmele çekilir.

Safalı'da ay tutulmasının ardından bir felaket olacak diye sela verilmektedir.

... Görülen rüyalarla ilgili önbelirtiler şunlardır:

Rüyada kefen görmek.

Vakitsizce, yazın, kar yağdığını görmek.

Rüyada çıplak insan görmek, çıplak kadın görülürse erkek; çıplak erkek görülürse, kadının öleceğine inanılır.

Cinsel organ görmek.

Bir balıkçı köyü olan Bağıranlı'da, kayığı, karaya oturmuş görmek.

Zamansız gelinlik giymek

Çiğ hamur görmek

Ölmüş bir kimse birinin peşinden koşar, ona el atar ve onu tutarsa, o kişinin öleceğine inanılır.

Rüyada dombayın (manda) bir kişiyi süsmesi ölüm haberi alınacağına delalettir.

... Hasta ve yaşlı birindeki değişikliğe göre ölümü düşündüren önbelirtiler şunlardır:

Hasta ve yaşlı olan bir kimsenin yüzünün sararıp solması

Hastanın elden ayaktan düşmesi, tuvalet ihtiyacını görememesi

Yaşlının çok zayıflayıp, kupkuru olması

Yaşlı ve hasta kişinin halsiz, takatsiz kalması bitkin görünmesi bilincini kaybedip, dilinin tutulması, konuşmaması

Çevresine ilgisinin azalması, vücudunun salıklaşması (gevşemesi)

Gözünün ferinin kaçması, elin, ayağın canının çekilmesi

Çenesinin üç defa atması

Vücudunun soğumaya başlaması

Ölümden, hayatının sonunun geldiğinden söz etmesi

Tabutla ilgili ön belirtiler şunlardır:

Cenaze giderken tabut sallandı mı arkasından bir ölüm olacağına inanılır.”⁵⁴⁴

“Hastalardaki birtakım davranışlar, hayvanların çeşitli hareketleri, rüyalar, sesler ölümün işareti sayılır. Karabük ilinde ölüm habercisi olarak kabul edilen durumlar şunlardır:

1. Köpek uluması, baykuş ötüşü uğursuz sayılır ve bunlar yöre halkı tarafından ölüm habercisi olarak kabul edilir.
2. Yıldız kaydığında birinin öldüğüne inanılır.
3. Rüyada çıplak kadın görülürse bir erkek, çıplak bir erkek görülürse bir kadın ölür.
4. Rüyada daha önce ölmüş birinin kendisini çağırdığını görmek ölüm habercisidir.
5. Hasta veya yaşlı birinin yüzünün sararması o kişinin ölmek üzere olduğunu düşündürür. Ayrıca gözünün ferinin kaçması, dudaklarının morarması ve ayaklarının şişmesi de hasta olan kişinin öleceğini gösterir.
6. Hasta ve yaşlı birinin ölmek üzere olduğu vücudunun değişik yerleriyle oynamasından ve anlaşılmayan hareketler yapmasından anlaşılır.
7. Hasta olan biri, daha önce ölmüş kişileri görüp onlarla konuşur veya onları sayıklarsa, o kişinin öleceğine inanılır.
8. Ayakkabı ters düşer ya da ters durursa evden cenaze çıkacağına inanılır.
9. Cenaze götürülürken tabut gıcırdarsa yeni bir ölüm olacağına inanılır.”

Bunlar gibi olaylar ölüm habercisi kabul edilir ve ölümden kaçınmak ya da yeni ölümlerin olmasını engellemek amacıyla; ölü yıkanırken kullanılması için su ısıtılan kazan ters çevrilir. Cenaze alaylarında tabutun önünden geçilmez veya bir cenaze alayı ile

⁵⁴⁴Altun, a.g.e., s. 317-318

karşılaşırsa geriye doğru üç veya altı adım atılır. Bu şekilde ölümden ve onun olumsuz tesirlerinden kaçınmaya çalışılır.”⁵⁴⁵

Ölümü düşündüren ön belirtiler konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Danişmend Gazi Destanı’nda Danişmend Gazi bir cenk sırasında birçok ok ile yaralanır ve ateşlenir. Sonunda atının boynuna yıkılır. Danişmend Gazi yaranlarını toplar ve ölüm vaktinin geldiğini, bunu Hz. Peygamber’in rüyasında anlattığını söyler.

“Allah'ın kaza işini gör ki o gün Melik Dânişmend'in uyruğundaki yara açıldı ve kan boşaldı. Melik cenkte ateşlenmişti, o yaradan haberi yoktu. Melik Dânişmend Puthil melununa uğradı, hain süngüyle Melik'e hamle kıldı. Melik o hainin süngüsünü iki pare kıldı. Hemen Melik Dânişmend ayağını atın üzengisinde ayağa kalktı ve erişip Puthil'e bir kılıç vurdu ki eyer kaşına kadar iki pare kıldı. Gâvur ordusundan gürültü koptu. Domuzlar gibi hortlaştılar. Derhal Gürcü ordusu Melik Dânişmend'e ok yağdırdılar. Melik'i on yedi yerinden yaraladılar. O arada çok Müslümanı şehit ettiler. Melik o arada kendi askerine nazar kıldı, gördü ki bin kadar kişi ancak kalmış. Orda Canik sultanının Manuil adında bir kölesi tuzak kurmuş, gâvur çark oku attı. Kaza ile ok Melik Dânişmend'in bir yanına girip, öyle öbür yanından çıktı. Melik gördü ki iş haddini geçti, su baştan aştı. Hemen Melik Dânişmend kazaya rıza verip atının boynuna yıkıldı. Gaziler feryat edip, Melik Dânişmend'i alıp geri kaçtılar. Gâvurlar bunu görüp derbendin önüne kaçtılar...”

Melik Danişmend: - Ey benim yaranlarım! Bilmiş olun ki benim işim tamam oldu, vadem doldu. Bu saat Resul Hazretini (s.a.s.) düşümde gördüm. Bana: “Melik Dânişmend Gazi, bil ki senin ömrün âhir oldu, yapmam gerekli işler tamama erişti, dünyadan ahirete sefer eyle ki vâden tamam oldu, bu dünya kime baki kaldı ki sana kala? Ve dahi her kim ki bu dünyaya geldi, ecel ardınca erişir. Ecelden kimse âmân bulamaz” dedi.”⁵⁴⁶

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attığ Çeçen Kara Möge Destanı’nda Çeçen Kara bahadır Narın Dangınası’nı alır, obasına döner ve burada mutlu

⁵⁴⁵Girgin, a.g.t., s. 29-30.

⁵⁴⁶Sert ve Biçer, a.g.e., s. 294-295

yaşarlar. Çeçen Kara obada yokken demir ağızlı kara mağarada üç iblis peyda olur. Kahramanımız da onlarla savaşır, ikisini öldürür, biri kaçar. Narın Dangına kaçan o iblisin geri dönüp intikam alacağını söyleyerek onu uyarır.

“Çeçen-Kara möge bile Narın-Dangınazı

Kadı çurttap, anın-menin

Annap turgan-dır.

Bir-le katap ineenin arazınga

Döngür kara bızaa törüttünüp,

Oların anaa inaa-daa konçug.

Ol bızaa şarı bolu bergen.

Narın-Dangına biyeegi

Aldın baştıg ödürektin

Kançap barganın düjep çıdarga,

Bügü delegeyni şulbu ergeeş,

Bodunun ödeende döngür kara

inak bızaazı boop

Törüttünüp kelgen boop-tur oo.

Narın-Dangına konçug taptıg

Düjep algaş, erteninde

Çeçen-Kara mögege çugaalaaan:

-Bistin bo inak bızaavıs

Biyeegi şulbu çüve-dir.

Moon-bile esketçoktap turgaş,

Demiseşpes bolza horjok.

Çeçen-Kara möge onu dınnaaş,

Aldan kulaş aldın sıdımın algaş,

Üne halıp keerge,

Aldın ödürek boop algan,

Üstüü orançe ujup ünüp çıtkan irgin.

“Ol şulbunun argaktıg aldı moynun

Aldı oraay kirzin!” -deeş,

Çeçen-Kara möge şalbadap üdürgeş,

Tepkeş oluruptarga,
Çeçen-Kara mögeni şulbu
Üstüü orançe algaş ündüre bergeş,
Bir tayganın bajınga şapkılandır üstürerge.

Çeçen Kara bahadır ile Narın Dangınası / Birlikte yaşayıp avını kuşunu / Avlayıp durmuşlar. / Bir keresinde ineklerinin arasında, / Kel kara buzağı doğmuş. / Onların ona sevgisi de büyük, / O buzağı öküz olmuş. / Narın Dangına eski, / Altın başlı ördeğe / Ne olduğunu düşleyip yatanda, / Bütün dünyayı iblis dolanıp, / Kendi avulunda kel kara, / Sevgili buzağısı olarak, / Doğup geldiği görünmüş. / Narın Dangına iyice / Düşleyip ertesi gün, / Çeçen Kara bahadıra söylemiş: / ” Bizim bu sevgili buzağımız, / Eski iblis odur. / Onunla fark ettirmeden, / Savaşmazsak olmaz” . / Çeçen Kara bahadır onu duyup, / Altmış kulaç altın ipini alıp / Koşup çıkanda, / Altın ördeğe dönüşüp, / Üst âleme uçup gitmekteymiş. / ” Şu iblisin altı boğumlu boynunu, / Alt dolanıp girsin” diyerek, / Çeçen Kara bahadır, atıp kementleyip, / Çekip oturanda, / Çeçen Kara bahadın iblis, / Üst âleme alıp götürüp, / Bir tayganın başına şak diye vuranda.”⁵⁴⁷

4.1.2. Ölümünden Kaçınma İşlemleri:

“Köylerde ölümü uzaklaştırmak için bazı kaçınmalara başvurulmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Korkulduğu halde, öldürülmesi ölümü düşündürdüğü için yılan öldürmekten kaçınılmaktadır.

Canlı hayvan öldürmek de ölümü düşündürür, bu yüzden kedi, köpek tavşan, tilki gibi hayvanların öldürülmesinden uzak durulmaktadır.

Cam bir eşyanın, bardağın, aynanın, kırılması her tür felaketi, tabi ki ölümü de, uzaklaştırdığı düşünülmektedir. Camın kırılması “düşman çatladı”, “can gitmesin, cam gitsin” diye iyi sayılmaktadır.

Camın kırılması iyi sayılmaz.

⁵⁴⁷Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 327

Ölünün yüzü soğuk olduğu için çocuklardan, hamile kadınlarda etkilenecekleri düşünüldüğünden uzak tutulur.

Mezarlıktan geçerken mezar elle gösterilmez.

Mezarlıktan arabayla geçerken müzik açıksa kapatılır. Çünkü mezarı ölüye saygısızlık yapmaktan çekinilir.

Mezarlıklardaki ağaçların kesilmesinden, çiçeklerin koparılmasında kaçınılır.

Şimdi mezarlıklar ürperten, soğuk ortamlar diye düşünülmektedir. Oysa eskiden mezarlıklarda oturulur, muhabbet edilirmiş. Mezarlıklar yerleşim yerleri ile iç içe yaşanan, hatta güreşler bile yapılan yerlermiş.

Bir felakete sebebiyet vereceği düşünülerek kapı eşiğinde oturmaktan kaçınılmaktadır.”⁵⁴⁸

“Tekirdağ'da ölümü hatırlatan, ölüme ön belirti sayılan yerine getirilmediğinde ölüm getireceğine inanılan birtakım işlemler ve davranışlar vardır. Başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz.

- 1- Ölü evinde yemekler dökülür, su dolu kaplar boşaltılır.
- 2- Ölü yıkandıktan sonra su ısıtılan kazan ters çevrilir.
- 3- Ölü suyunu ısıtan ateş su dökülerek söndürülmez: Kendi halinde sönmesi beklenir.
- 4- Mezarlık dönüşü geri bakılmaz.
- 5- Makasın ağzı açıksa kapatılır, ayakkabılar ters dönmüşse düzeltilir.
- 6- Çocuk geri geri giderse durdurulur, hayra yorulmaz.
- 7- Bir evden arka arkaya iki ölü çıkarsa üçüncü ölüm olmaması için kurban kesilir.
- 8- Ölüm cumartesi günü olduysa bir yıla kadar ikinci ölüm olmasın diye kurban kesilir.”⁵⁴⁹

Ölümden kaçma konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

⁵⁴⁸Altun, a.g.e., s. 320-321

⁵⁴⁹Artun, a.g.m., s. 103

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Han-Şilgi Attıg Han Hülük Destanı'nda karısının iyileşmesi için ilaç arayan Han Hülük yolda Han Huva ile karşılaşır. Han Huva onu uyarır ve ona nasihat verir. Bu nasihat onu ölümden sakınması için bir ikazdır.

“Erteninde küjür Han Hülük

Aalındıva hap çugaalap organ irgin:

- Ulug ak öngün işinde

Dörde dört hüren aptaranın ortuzunda,

Ulug hüren aptara işinde

Aza-çetkeri bar evespe.

Araga darı işpe dep,

Çagıp olurup tur evespe on.

Ertesi gün yiğit Han Hülük, / obasına gitmek üzereyken, / Han Huva şöyle demiş: / “Ulu ak otağın içinde, / törde dört kahverengi sandığın ortasındaki, / ulu kahverengi sandık içinde, / şeytan-iblis var. / Rakı, içki içme” diye / öğütlemiş.”⁵⁵⁰

4.1.3. Vasiyet

“Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey.”⁵⁵¹

Farklı kaynaklarda da kısa ve öz olarak bir kişinin ölümünden sonra geride kalanların yapmalarını istediği şeyler olarak geçer.

“İnsanların sevdiklerinden ve yakınlarından, ölümlelerinden sonra bir şeyler talep etmesi gayet tabidir. Arzuların çoğu sözle, bazen da yazı ile ifade edilir.”⁵⁵²

Vasiyet konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

⁵⁵⁰Ergun ve Aça, a.g.e., s. 214-215

⁵⁵¹Türkçe Sözlük, a.g.e., s. 2081

⁵⁵²Doğan Kaya, “Türk Halk Şiirinde Ölüm Sonrası Dilekler”, **Milli Folklor**, (21), (1994), s. 57

Battal Gazi Destanı'nda Battal'ın vasiyetine iki yerde rastlıyoruz. Battal'ın gazalarını bitirdikten sonra oğullarına dönüp onlara yapmaları gereken şeyleri söylüyor.

“Ey gözümün nurları! Siz de benden ibret alın. Gücüm takatim yettikçe din yolunda gayret ettim. Gâh karada, gâh denizde, her ne ettimse nefsim için etmedim. Allah rızası için ettim. Siz de Allah rızası için edin. Her ne yaparsanız nefis arzusu için etmeyin. Ve de azabı kolay görmeyin. Altına, gümüşe aldanmayın, dedi.”⁵⁵³

Diğer vasiyeti ise Battal öldükten sonra oğullarının rüyalarına girer ve orada vasiyette bulunur.

“O gece düşlerinde Seyyit'i bir buraka binmiş başında taç, alnında hilâl; tamamen şehitler katında gördüler. İleri gelip selâm verdiler.

Seyyit: —Ey canım oğullarım! Bundan sonra beni dünyada aramayın. (196a) Ben hak Teâlâ Hazretlerine vasıl oldum. Ama benim kalbim sizinledir. Siz de din yolunda sıkı durun. Daima Allah rızası için gaza edin. Nefsinize aldanmayın. Yiğitliğinize ve pehlivanlığınıza mağrur olmayın. Dünyayı devlet edinmeyin. Hiç bir yaratılmışa hakaret nazarıyla bakmayın. Her yıl Mekke ve Medine'ye hediyeler gönderin. Acizlere yardım edin. Danışmadan iş işlemeyin ki sonra pişman olmayasınız. Her işte Allah'tan yardım isteyin. Zâlimlerle sohbet etmeyin. Onların sohbeti, gönülleri karartır. Daima hayır ve bağıştan uzak olmayın. Eğer bu vasiyetlerimi tutarsanız kıyamet gününde yüzünüz ak olsun, dedi. Sanki yıldırım gibi geçti yürüyüverdi. Ertesi gün oldu. Ali ağlayarak Nezir'in yanına geldi. Gördü ki o da ağlıyor:

—Ne oldu? dedi.

Nezir: —Senin gördüğün düşü ben de gördüm, dedi.”⁵⁵⁴

Dede Korkut Hikâyeleri'nin sonuncusu olan hikâyede Beyrek Aruz Koca tarafından yaralanır. Beyrek vefat etmeden intikamının alınmasını vasiyet eder.

“... Beyrek aydur: Vallah men Kazan uğurına başum komışam, Kazan'dan dönmezem, gerek ise yüz para eyle didi. Aruz gine kakıdı. Beyregün sakalını berk tutdı.

⁵⁵³Köksal, a.g.e., s. 317

⁵⁵⁴Köksal, a.g.e., s. 319-320

Biglere bakdı, gördi kimse gelmez. Aruz kara polad öz kılıcın tartup Beyregün sağ uyluğın çaldı. Kara kana bulaşdı, Beyregün başı bunlu oldı. Bigler hep tağıldı, her kişi atlu atına bindi. Beyregi dahı bindürdiler, ardına adam bindürüp kuçakladılar. Kaçdılar Beyregi odasına yetürdiler. Cübbesin üzerine örttiler. Beyrek burada soyladı:

Aydur:

Yigitlerüm yirünüzden örü turun
Ağ boz atumun kuyruğunu kesün
Arku Bili Ala Tağdan dünin aşun
Akındılu görklü suyu delüp kiçün
Kazanun divanına çapup varun
Ağ çıkarup kara geyün
Sen sağ ol Beyrek öldi din

Ayıdunuz: Namerd Aruz tayından adam geldi, Beyregi istemiş, ol dahı varmış, hep Taş Oğuz bigleri yığnak olmuş, bilmedük, yime içme arasında Mushaf getürdiler, Kazana biz asi olduk and içdük, gel sen dahı and iç didiler, içmedi, men Kazandan dönmezem didi, namerd tayın kakıdı Beyregi kılıçladı, kara kana bulaşdı bunlu oldı, yarın kıyamat güninde menüm elüm Kazan Hanun yakasında olsun menüm kanum Aruza kor ise didi. Bir dahı soylamış, aydur:

Yigitlerüm Aruz oğlı Basat gelmedin
İlüm günüm çapılmadın
Kaytabanda develerüm buzlatmadın
Kara koçda kazılık atum kişnetmedin
Ağça koyunlarum manrıışmadın
Ağça yüzlü kızum gelinüm enşıışmadın
Ağça yüzlü görklümi Aruz oğlı Basat gelüp almadın
İlüm günüm çapmadın
Kazan mana yetiışsün
Menüm kanum Aruza komasun
Ağça yüzlü görklümi oğlına alı virsün
Ahıret hakkını halal itsün
Beyrek padişahlar padişahı Hakka vasıl oldı

Bellü bilsün”⁵⁵⁵

Manas Destanı’nda Manas kendisinden geride kalacak olan yiğitlerine vasiyet bırakır.

Serek ile bu Sırgak,

(1705)

geride kalmış idi.

Yiğitlerini çağırdı Er Manas

söylediği birin söz

aygır yanak çilin söz,

aygır yanak, kara dilli

(1710)

Acıbay diri kalasın!

Sarı otlı örtülü dağ yamacı gibi,

boz yeleli erkek börü gibi,

Almambet sen de diri kal!

Ülke içinde eğlencem,

(1715)

Elim ile Seyit, ikioğul,

onlardan biri (hayatta) kalsın!

Karanlıkta “kabir-kubur” yürüyen,”

Karsak’ın izini (görünce) yanılmayan

Kaman, Coypur, iki oğul,

(1720)

onlardan biri (hayatta) kalsın!

Geceleyin “dübürö-dübürö” yürüyen

tilkinin izini (görünce) yanılmayan

Türsün, Taylak, iki oğul,

onlardan biri hayatta kalsın!

(1725)

Küldür oğlu Çalbay'ım,

Çalbayoğlu Albay'ım,

⁵⁵⁵Ergin, a.g.e., s. 248-249

onlardan biri hayatta kalsın!

Göğün yıldızı batırım,

suyun kunduzu batırım,

(1730)

onlardan biri hayatta kalsın

Kırk çoronun en “yamanı” Taz Baymat,

susadığında attan inip çay kaynat!

Çukura dolup kalalım,

koyun ölümü geldi mi?

(1735)

Çay yatağına dolup yatalım,

yılkı ölümü geldi mi?

Kırk çoronun hepsini Tanrı almıştır,

Kırk çoronun “yaman” ları

Sirek ile bu Sırgak

(1740)

ölmeyip nasıl diri kalmış.”

Manas'ın göğsünden canı çıkıp gitti.”⁵⁵⁶

Manas tekrar dirilir, bir müddet yaşar. Bir süre sonra hastalanıp yatağa düşünce vasiyette bulunur.

“Ak Kula arımıştı,

Kanıkey'i (eş olarak) alalı

Otuz iki yıl olmuş idi.

(5)

çocuğuna hâmile kalalı,

yedi ay dolmuş idi.

Hastalanıp yatan Er Manas,

kırk çorosunu çağırdı:

Kâfir İle Müslüman, çorom,

(10)

Seçme bahadırlar, çorom,

⁵⁵⁶Gülensoy, a.g.e., s. 137-138

soydaşım ile halkımdan, çorom,
en iyi yiğitler, çorom,
develerini sürüp, çorom,
sürerek 'başlık almış', çorom,
(15)

yük hayvanlarını sürmüş, çorom,
sürdürüp başlık almış, çorom,
babasının yaylağında, çorom,
ince bileğinden yaralanan, çorom,
şöhretini kaybeden, çorom,
(20)

Han çocuğu Kanıkey, çorom,
yedi aylık hâmileymiş, çorom,
soyunu görececek pislik imiş, çorom,
düşman görececek genç imiş, çorom,
uyuyup kalıverirse uyandır, çorom,

(25)
ağlamaya başlarsa teselli et, çorom,
gözünün kirini yıka, çorom,
çocuğum kız olursa, çorom,
yerini bulup veriniz, çorom,
Bay'ın oğlu Bakay 'in, çorom,
(30)

vasiyet sözünü işittin mi, çorom,
kefenini biçtin mi, çorom,
(bu) dünyadan şimdi geçiyorum, çorom,
ak kamışımı biçmiş, çorom,
han olması için tedbir al, çorom,
(35)

han balası Kanıkey, çorom,
dağıtmasın saçını, çok üzülür, çorom,
tırnaklamasın yüzünü, çok üzülür, çorom,

yüceliğin olsa gösterirsin, çorom,
eziyetin olsa çekersin, çorom,
(40)

Abeke (ile) Köböş, iki oğul, çorom,
söylenmiş bir söz duydun mu, Bakay,
şimdi başımı, ayağımı çekiniz, Bakay.”⁵⁵⁷

4.2. Ölüm Sırası ve Defin

“Hastanın öleceği anlaşılnca hasta yalnız bırakılmamaktadır.
Hastanın yanında beklenilir ve başında Kuran-ı Kerim okunur.
Hastanın yanında çoluk çocuğu, anne babası, komşuları beklemektedir.
Öleceği anlaşılan kişiye Kelime-i Şahâdet getirtilir.

Çalışma yaptığımız her üç köyde de hasta rahat can versin diye başında mutlaka Yasin-i Şerif, Kuran'dan âyetler okunur.

Okuma işini genellikle kadınlar ve hasta yakını yapmaktadır. Hastanın yakınlarından okuma bilen yoksa komşularından birileri yapabilir, din görevlisi çağrılarak onun okuması da istenebilir.

Öleceği anlaşılan hastaya su verilir.

Su içemeyeceği düşünülerek, hastanın kuruyan dudakları pamukla ıslatılır.

Mukaddes bir yerden geldiği için zemzem verilmektedir.

Her üç köyde de hastaya son nefeslerinde su vermek sevap sayılır.

Çünkü şeytan, hastanın başında “imanım almak için” suyla beklemektedir. O yüzden bir yakınının su vermesi gerekmektedir.

Köylerde ölmek üzere olan birine vasiyeti özellikle sorulmaz. Hastanın öleceği biliniyor da soruluyormuşçasına bir hisse kapılması istenmez. Eğer hasta konuşabiliyor ve vasiyette bulunuyorsa dedikleri dinlenir ve tutulmaya çalışır. Aksi halde vasiyet söz konusu edilmemektedir. Hastayla o anda helallaşmak, ondan 'helallik almak” daha çok önemsenen bir husustur. Ölmek üzereyken “kardeşlerinle iyi geçinin, kavga etmeyin” gibi dileklerde bulunan babalar ve babalarının bu sözlerini dinleyen evlatlar bulunmaktadır. Hastanın son dileğini sormak ve yerine getirmek her üç köyde de dikkat edilen bir âdettir. Hastaya ne yemek istediği özellikle sorulur. Ölmek üzereyken “üzüm

⁵⁵⁷Gülensoy, a.g.e., s. 287-288

istiyorum”, “falan pınardan su istiyorum”, ki oralarda hayatı geçmiştir, “beni falan mezarlığa, falancının yanına gömün. “gibi dileklerde bulunulmakta, denilenler “son nefesinde dediklerini yapalım” diye de yapılmaktadır. Hastanın son nefesini verdiği bazı hal ve hareketlerinden anlaşılmaktadır: Bunlardan bazıları şunlardır: Hastanın üç defa çenesi atar. Nabızı yavaşlar Gözbebekleri kayar çene düşer. Sık sık nefes alıp verirken nefesi birden ağırlaşır. Gözler fersizleşir. Hastanın son nefesini verip vermediğinden emin olmak için ağzına ayna tutulur.”⁵⁵⁸

1. “Hastanın başından su eksik edilmez. Şeytan imanını almak için elindeki suyu göstererek onu inkâra çağıracağına inanılır ve ona kanmaması için su verilir. Eğer hasta içemiyorsa dudakları pamuk yardımıyla ıslatılır.

2. Hastanın başucunda Kuran okunur.

3. Hastaya Kelime-i Şahâdet getirtilir. İmanlı ölmesi için dualar okutulur.

4. Zemzem suyu içirilir. Ziyarete gelenler hastayla helalleşmek için ona zemzem suyu verir.

5. Hastanın her istediği yapılmaya çalışılır.

6. Ölüm döşeğindeki hastaların sevdiği insanlara ölümünü göstermek istemediğine inanılır. Hastaların yakınlarını ve sevdiklerini yanlarından uzaklaştırması buna yorulur. Ayrıca hasta sağlığında sevmediği insanların da yanında bulunmalarını istemez.

7. Ölümü beklenen kişi çok sevdiği biri ya da akrabasından helallik isterse o kişi getirilir. Gelemezse bir eşyası hastanın yanına konulur. O kişiyi yanında göremezse ya da helalleşemezse ölemeyeceğine inanılır.

8. Memleketinden uzaktaysa ve oraları sayıklıyorsa memleketinden getirilen toprak koklatılır.”⁵⁵⁹

“Hastanın canı ağzından çıkar çıkmaz onun gözlerini kapar, çenesini çeker ve ayaklarını birleştirirler. Merhumun ayaklarının birleştirilip başparmaklarının birbirine bağlanması Türk halkları arasında eskiden beri yaygındır.”

... “Merhumun bekletilirken göğsüne ayna, keskin alet koymanın manası, hiç kimse tarafından bilinmez, denilebilir; aynayı merhumun şişmemesi, keskin aleti ise kötü

⁵⁵⁸Altun, a.g.e., s. 320-321

⁵⁵⁹Girgin, a.g.t., s. 30

ruhları korkutmak için koyarlar. Lâkin hâlâ, ayna ile merhumun şişmesinin ne alâkası olduğu bilinmemektedir. Benzer âdet Orta Asya halklarında da mevcuttur.”

... “Hastanın ölümü etraftakilere çeşitli ifadelerle: “geçindi”, “canını tapşırđı”, “rahmete gitti” vs. ile bildirilir. Merhumun ölüm haberini köyün cemaatine bildirmek amacıyla molla ölen kimsenin evinin üzerine çıkıp salâ verir. Ezan sesini işiten her kişi cenaze yerine toplanır; mezar kazmak, su hazırlamak için insanlar belirlenir.”

... “Defin ve yasla ilgili bütün yardımlar menfaat beklemeksizin, gönüllü olarak yapılır. Merhumun mezarını kazmak için gidenlere bir iki yaşlı adam nezaret eder; merhumun avlusu hazırlanır; özel kazanlar yoksa gündelik kullanılan kazanda su ısıtılır. Ev sahibinin ve yakın akrabalarının başları meyitle talâşlı olduğundan diğer işlerden onların haberi olmaz.”⁵⁶⁰

“Bu tür inanmaların yanında ölünün gözleri açık kalırsa, soğuk ve ürkütücü bir görüntü olmasın diye kapatılmakta; gözlerin açık kalması ölme nedenine bağlanmaktadır. Kalp hastalığından ölenlerin gözlerinin açık olduğuna şahit olunmuştur.”

“Ölümlle birlikte ölünün çenesi düşer, ölünün gözleri açıkken oluşan soğuk görüntü, çene açıkken de oluşacağından, vücut soğumadan ve kasılmadan çene bağlanır. Ayaklar da düzeltilerek bağlanmaktadır. Ölünün başı inançlarımıza göre kıbleye çevrilmektedir. İbâdetlerimizde yöneldiğimiz yer kıbledir, son olarak da yüzümüz oraya çevrilir. Böylece ölüyü kefenlemek, mezara koymak hem daha kolaylaşmış, hem de dini gereklilikler yerine getirilmiş olmaktadır.”

“Ölünün üstündeki giysiler yakınları tarafından çıkarılıp yıkanmaya hazırlandığı gibi, üstü önce bir çarşafıa örtölerek giysilerinin yıkanma esnasında çıkarıldığı da olmaktadır.

Ölünün giysileri bir daha kullanılmamakta, atılmaktadır.

Ölünün giysileri yakılmaktadır.

Ölünün giysileri fakir fukaraya verilir.

Ölünün giysileri yakınlarına dağıtılır.

⁵⁶⁰Kadirzade, a.g.e., s. 73-74

Ölünün bir takım elbisesi ve ayakkabısı muhakkak birisine verilmektedir.

Bağırzanlı'da ölünün ayakkabısı verilmediyse “rüyamda gördüm, ayakkabısını vermemiş miyiz?” diye oğul uşağa beyan olduğuna inanılır.

Ölünün üstüne, şişmesini önlemek için, ağırlığı olan bıçak makas gibi demir bir eşya konmaktadır.

Ölünün üstüne kedi gibi hayvanların çıkmasını önlemek için süpürge de konur.

Ölünün bulunduğu odada ölü çıkmadan bir değişiklik yapılmamaktadır.

Ölünün başı kıbleye gelecek şekilde çevrilir. Ölü yere serilen bir yatağa (eskiden keten çöpünden yapılan çöp yataklara) alınır

Ölünün üstü örtülür öyle bekletilir.

Ölünün odasının penceresi kedi köpek girer ve ölüye zarar verir diye açılmaz

Ölü iki kişi tarafından sessizce beklenir.

Ölünün başında ölü yıkanmadan okuma yapılmamaktadır.

Ne zaman ki ölü yıkanmaya başlanır ve ölüye abdest verilir o zaman okuma yapılmaktadır.

Hasta ruhunu teslim edene kadar yapılan okuma; ölüye gusül abdesti aldırılıp yıkarken tekrar başlatılmaktadır.

Ölü yıkanırken yedi kadın ölünün ruhuna tebarike ve kırk yasin okumaktadır.

Cami hoparlöründen “cemaat toplansın” diye duyuru yapılırca gelen herkes okumaya katılabilir.

Ölü için yakınları, tanıdıkları, komşuları, herkes okuyabilir.”⁵⁶¹

“Su hazır olunca merhumu yıkamak için yer hazırlanır. Merhum enli tahtanın, bahçe kapısının üzerinde, hatta 2 vel (gem) tahtası birleştirilerek üzerinde yıkanabilirdi. Bu konuda tam bir birlik olmaması çok gariptir. Bazı köylerde merhumun tahtanın suyu çekmesi sebebiyle –tahta üzerinde yıkanmasına izin verilmez, bu sebeple mutlaka tenekenin üzerinde yıkamak gerekir.(bu âdet 20.asır ortalarında meydana gelmiş.) Eldeki bilgiler ve arkeolojik malzemeler, geçmişte merhumu yıkamak için hususî taşlar olduğunu gösterir. Buna ölü taşı, meyit taşı diyorlardı.”

“Merhumdan önce, merhumun yıkanacağı tahta veya teneke yıkanıp temizlenir. Sonra merhum yakınları tarafından yıkanmaya getirilir. Merhumu özel kimseler yıkarlardı. Böyle kimseler “yıkayıcı”, “gassal” ve “mürdeşir” diye isimlenirdi. Yıkayıcı buna Muhtar

⁵⁶¹ Altun, a.g.e., s. 325-326

cumhuriyette “gassal” ve “mürdeşir” derler-merhumun alt elbiselerini yırtıp omuzundan çıkarır ve tahtanın üzerinde ayakları kible istikametinde olacak şekilde uzatır. Merhumu yıkamak için üç çeşit su hazırlanır: 1. Sidir suyu, 2. Kâfirî suyu, 3. Adî su. Bir kaide olarak yıkayıcı önce adî su ile yıkar. Bu yıkamada sabundan da istifade edilebilir; sabunun daha önceden kullanılmamış olması gerekir. Normal su ile ilk defa ölü belden aşağı yıkanır, buna “ tahretin tutma” denilir. Sonra ise bütün beden yıkanır. Merhumun yıkanmasında kefenlik bezden hazırlanmış “eldiven” den istifade edilir. Bu parça ele sarılır. Daha önceden hazırlanmış peştamal ile merhumun bedeninin muayyen kısmı örtülür. Merhum yıkanıp temizlendikten sonra ona üç gusül verilir. Gusül vermek için su dökülen kap bir litreden az su almamalıdır. Halk arasında olan inanca göre su dökülen sidir ile kâfirî sularının hazırlandığı kaplar sadece bakırdan olmalıdır. Saksı ve ağaç kaplara izin verilmez. Bu durum, bahsedilen kapların su çekmesi ile izah olunur. Geçmişte bütün evlerde böyle bakır kaplar bulunurdu. Olmadığı zaman ise bunu sevap amacı ile alıp muhafaza eden insanlardan muvakkaten alınır ve sonra geri verilirdi. Verilmiş kaplar için hak almak günah sayılır. Son yıllarda bu kapların yerini alüminyum kaplar almıştır.”

“Merhuma birinci gusül sidir suyu ile verilir. Doldurulmuş kap merhumun başından dökülür, yıkayıcı ise onun başını kaldırır ki, su, başının ve boynunun her tarafından aksın suyun nereye kadar döküleceği hususunda bir kaide yoktur. Bazı köylerde birinci su bele, bazılarında ise boğazın göğse birleştiği yere kadar akıtılır. Suyu dökerken ara verilmesine izin verilmez. Bu sudan kapta bırakmak da olmaz. Suyu döken adam suyu döktükçe; “ Bu meyyite sidir suyu ile gusül veriyorum temizlenmek için vaciptir gürbeten illâllah” der. Kap boşaldıktan sonra tekrar doldurulur. Yıkayıcı merhumun sağ tarafını kaldırır, sağ kışını sol kışının üzerine aşırır. Suyu döken kimse sağ omzundan başlar suyu döker ayağının parmaklarının ucunda tamamlar ve gusül verilirken söylenen sözleri tekrar eder. Sidir suyu ile üçüncü gusül aynı kaidede sol omzundan verilir. Sonra kâfirî suyu ve adî su (abhalis) ile aynı şekilde gusül suyu verilir ve merhum bununla temizlenmiş kabul edilir. Yıkama sırasında dökülen suyun akıp yayılmasını önlemek için yıkayıcı tahtasının aşağısında çukur kazılır.”⁵⁶²

“Tabut ve ölünün kırılıp parçalanan eşyalarının yerleştirilmesinden sonra sıra toprak atmaya gelir. Önce ölünün kardeşi, babası ve yakın akrabaları daha sonra diğerleri

⁵⁶²Kadirzade, a.g.e., s. 74-76

tabutun üstüne taş yığarlar. Eve dönmeden önce, tabutu taşıyan at arabası veya kızağın ön kısmını mezara doğru çevirerek ve mezar kazmakta kullanılan tahta kürek gibi aletleri kırmak suretiyle orada bırakırlar.”⁵⁶³

“Çalışma yaptığımız köylerde ölünün durumuyla ilgili inanışlar şunlardır:

Ölen kişinin yüzünün kararması halinde zor öldüğüne, çile çektiğine inanılmaktadır.

Ölenin yüzü tebessüm eder şekildeyse, ölünün yaptığı iyiliklerin, asıksa kötülüklerin gözünün önünden geçtiğine inanılmaktadır.

Ölenin alnında terleme olmuşsa bu iyiye yorulmaktadır. Şahâdet getirerek, yanında Kur'an okuna okuna öldü, “iyi insanmış”, denilmektedir.

Uzun süren can çekişmeden sonra ölüm gerçekleşmişse ölenin iyi insan olmadığına yorulmaktadır.

Kafasını yukarı dikerek ölmüşse iki yüzlü, denilir.

Yüzü çirkinleşmemişse, ölüken yüzüne nur inmişti, denilir.

Ölenin vücudunun soğuması ayak parmaklarından başına doğru, alttan yukarı ise kolayca, tereyağından kıl çeker gibi öldüğüne, böyle ölenlerin Allah tarafından çok sevildiğine inanılmaktadır.

Köylerde ölüm şekline göre ölü hakkında böyle çıkarımlarda bulunulsa bile; insanların hastalıklarına göre karardıkları, sarardıkları, can çektikleri de bilinmektedir. Kalpten gidenler genelde morarırlarmış, bunu biz bilmeyiz, Allahın bileceği şey, diyerek yorum yapmaktan geri durmaktadırlar, ölüye saygıdan ölünün olumsuz yönleri değil, olumlu yönleri söylenmektedir.”⁵⁶⁴

4.2.1. Ölümün Duyurulması:

“Ölüm haberi duyulunca komşular ölü evinde toplanarak ölenin yakınlarının acılarını paylaşırlar. Ölüm uzaktaki akraba ve yakınlarla duyurulur. Son yıllarda belediye hoparlörüyle duyurulur. Camide salâsı verilir. Eskiden ölümü duyurmak için tellal

⁵⁶³Özkan, a.g.e., s. 606

⁵⁶⁴Altun, a.g.e., s. 320-321

bağirtılmış. Ölüm sonrası ölünün ayakkabıları sokak kapısının önüne konur. Bunu görenler evde ölü olduğunu anlarlar. Ayakkabılar biri alıncaya kadar durur.

Ölüm olayının duyurulması genellikle aşağıdaki gösterilen biçimlerde yapılmaktadır.

Ölü sahipleri tarafından.

Komşular tarafından.

Camilerde sala verdirerek.

Belediye ya da muhtarlık hoparlörlerinden anons ettirilerek.

Telefon edilerek, telgraf çekilerek.

Gazetelere ilan verdirilerek.

Radyo ve televizyondan yararlanarak.”⁵⁶⁵

“Köylük yerde ölüm haberini önce komşular duyar. Sonra, uzak-yakın hısımlara ve köy imamı aracılığı ile de minareden “Sela” verilerek tüm köye duyurulur...”⁵⁶⁶

4.2.2. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler

“Ölümünden hemen sonra yapılan işlemler, zaman sırası ile şunlardır: ölünün gözleri kapatılır; çenesi bağlanır; yatağı değiştirilir; karnına bıçak (ya da makas, maşa, bakır, kayış...) konur, bulunduğu odanın pencereleri açılır; gece ise oda aydınlık tutulur; başucunda Kur'an okunur; yalnız bırakılmaz. Ölü elden geldiğince çabuk gömülmelidir: ancak ikindiden sonra ölenler ertesi güne kadar bekletilir.”⁵⁶⁷

1. “Bir kişi öldüğünde önce çenesi düşer. Bunun için hemen çenesi bağlanır. Ayakları bağlanır. Gözü açıksa gözü kapatılır. Ölünün gözleri açık kalırsa sevdiği, görmek istediği birini göremediği, onunla helalleşemediğine inanılır.

2. Ölü yıkanana kadar giysileri çıkarılmaz. Düz bir yere yatırılır. Buraya “Rahat Döşegi” denir. Ölünün üzeri beyaz bir bezle örtülür ve şişmemesi için bıçak konur. Bazıları bıçağın, ölünün üzerinden kedi, köpek atlamaması için konulduğuna inanır.

3. Ölünün bulunduğu odanın penceresi, odanın sıcak olmaması için açılır.

⁵⁶⁵Örnek, a.g.e., s. 213

⁵⁶⁶Ali Rıza Balaman, **Gelenekler Töre ve Törenler**, 1. Baskı, İzmir: Betim Yayınları, 1983, s. 129

⁵⁶⁷Boratav, a.g.e., s. 195

4. Ölünün bulunduğu odaya kedi girmemesine dikkat edilir. Kedi ölünün üzerinden atlırsa evden başka cenazelerin çıkacağına inanılır.

5. Ölen kişinin yakınında bağırılmaz ya da sesli ağlanılmaz. Yoksa ruhunun geri geleceğine ve uzun süre ıstırap çekeceğine inanılır.

6. Camide sala verdirilerek ölenin ismi söylenir, öldüğü ilan edilir.

7. Birkaç kişi mezarını kazmak için görevlendirilir. Mezarı açılırken toprağı kolay kazılırsa ölen kişinin sevabının çok olduğuna, zor kazılırsa, o yer taşlıysa günahının çok olduğuna inanılır.

8. Mezar kazılan yerde daha önce ölmüş birinin kemikleri varsa oraya para konur. “Bu yeri senden satın almak istiyorum.” denir. Ölü sonra gömülür.

9. Ölü yıkanır, kefenlenir, gömülene kadar başında Kuran okunur.

10. Ölü kadın ise yıkandıktan sonra elinin içine kına konur.

11. Ölü yıkanıp kefenlendikten sonra üzerine Kelime-i Tevhid yazılı olan yeşil örtü örtülür.

12. Ölünün ağzına, burnuna ve kulaklarına pamuk, kefenine çörekotu konulur.”⁵⁶⁸

“Bir kişinin öleceği anlaşıldığı zaman sağ tarafa çevrilir. Kuran okunur. Hastaya tövbe getirilir, tekbir alınır, ezan verilir. Ağzına sık sık pamukla zemzem suyu verilir. Hasta ölünce, çenesi çekilir, tülbentle sıkılır. Elbiseleri çıkartılıp yere temiz bir yatağa yatırılır. Göz kapakları kapatılır. Üzerine temiz bir örtü örtülür. Baş kible yönüne çevrilir. Eller göbek üstüne konur. Ölünün karnının üstüne, içine şeytan girmesin, ardından birini götürmesin, şişmesin diye bıçak, demir, makas vb. konur. Ruh, Azrail çıksın, melekler girsın diye pencereler açılır. Ayak başparmakları birbirine bağlanır. Takma dişleri varsa alınır. Ölüm anında ayakucunda ezan okunur. Ölünün bütün çamaşırları yıkanır fakire verilir.”⁵⁶⁹

“Son nefesini veren kişinin göz kapakları elle sıvanarak kapatılır. Çenesi çekilip baş üzerinden bir bezle bağlanır. Ayakları yan yana getirilip baş parmaklarından bir bezle bağlanır. Elleri, kolları da vücudunun iki yanına konur. Baş kibleye dönük şekilde başka bir yatağa (Rahat Yatağı) alınır. Üzeri temiz bir çarşaf ile örtülür. Karnının üzerine, şişmemesi için bıçak, makas veya demir konur. Odanın pencereleri açılır, elektrikler

⁵⁶⁸Girgin, a.g.t., s. 30-31

⁵⁶⁹Artun, a.g.m., s. 104

yakılır. Buhur yakılarak gezdirilir veya güzel kokular serpilir. Ölünün başucunda bağırarak ağlanmaz. Aşırı ağlamalar, dövünmeler İslamiyet'te Allah'a isyan kabul edilir. Yıkanmadıkça ölünün yanında Kur'aı kerim okunmaz. Bir müezzin, imam veya akrabadan biri ölüyü bekler.”⁵⁷⁰

“Tahtacılar arasında da eski Türkler'de ya da çeşitli Türk topluluklarında olduğu gibi, ölen kişinin ruhu aracılığıyla varlığını devam ettirdiğine inanıldığı için ölünün yıkandığı yerde üç gece boyunca ateş yakılmaktadır. Bu, onun geceleyin evinin yolunu bulabilmesi için gerçekleştirilen bir uygulamadır. Ayrıca acıktığında yiyebileceği yemek ya da susadığında içebileceği su da bırakılmaktadır. Bu yolla ölenin, unutulmadığı gösterilmeye çalışılarak karşı taraftan gelebilecek kötülüklerin önüne geçilmek istenmektedir.”⁵⁷¹

4.2.3. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı

“Ölünün mezara defnedilmesinden önceki önemli safhalar arasında ölünün “yıkama”, “kefenlenmesi” ve “cenaze namazı” gibi hususların yer aldığı pratik ve uygulamalar bulunmaktadır. Balıkesir Çepnilerinde ölüyü yıkama işlemini genellikle kendi toplumlarındaki tecrübeli kişiler yapmaktadır. Cenazeyi yıkayıp kefenlemesi ve cenaze namazını kıldırması için civar yerleşim bölgelerinden imamlar da gelmektedir. Özellikle cemevlerinin bulunduğu Çepni köylerinde cemevi görevlisi (Mürebbi) veya dede cenazeyi defnetmektedir.”

“Cenazeyi yıkama işleminde “yuğucu” ve “kuyucu” adlı iki görevli vardır. Suyu dökene kuyucu, cenazeyi yıkayana yuğucu adı verilir. Yıkama işleminde cenaze kadınsa onu kadın, erkekse erkek yıkamakta; cenaze yıkanacak suyun içine gül suyu, bayana, eritilmiş sabun katılmaktadır. Cenazeyi yıkayacak olan kişi ölünün sol tarafına geçip yanındaki “kuyucu” ya 'Hadi dök bakalım' der; suyu döken de 'Ya Allah' deyip ölünün alnının ortasına su döker; 'Ya Muhammet' deyip sağ yüzünden su döker; 'Ya Ali' deyip sol yüzünden su döker. Ölünün yakınları ölüye birer tas 'Helallik suyu' dökerken: 'Rabbü'l-âlemin bizim de üzerimize bir tas su dökeni nasip eylesin' demelerinin ardından cenaze,

⁵⁷⁰ Araz ve diğerleri, a.g.e., s. 190

⁵⁷¹ Çıblak, a.g.m., s. 683

kefenlemeye alınmaktadır. Ayrıca, Çepnilerde ölünün kefenlenmesi işleminde diğer Sünni inançta olanlardan farklı bir uygulama bulunmamaktadır.”⁵⁷²

“Ölüyü, yıkarken hoş koku gelsin diye ve kötü ruhlardan korunması amacıyla ardıç; ardıç ağacı yetişmeyen yerlerde ise ağaç mantarı yakıp tütsülerler. Bazen odaya kucak kucak ısırgan otu getirip dağıtırlar. Cenaze yıkanan suyun basılmayan yere dökülmesi gerekirmiş.”⁵⁷³

“Kefenin cebi yok, on metre bezden başka ne götüreceksin ki dünyadan “sözleri bu dünyanın gelip geçiciliği, dünya malının dünyada kaldığı üstünedir. Öyle ki kefen dışarıdan bir iplikle bile dikilmez, kefenin kenarından çekilen kendi ipliğiyle dikilir. Ama bu dünyadan göçerken götürülen kefen eskiden bugüne hep önemli tutulmuştur. Kefeni ya da kefenin parasını hazırlamak, “kendi kazancım olsun” diye kişiye anlamlı gelen bir parayı kefen için ayırmak köylerde yaygın davranışlardandır.”⁵⁷⁴

“Ölünün kefelendikten sonra içine konularak taşındığı sandığa “tabut” denir. Kimi köylerde ölü tabut yerine sedyeye benzer bir gereçle mezarlığa taşınır. Tabutun üzerine örtülün örtü ölü evinden, komşulardan veya camiden alınır. Bu amaçla Hac'dan getirilmiş örtüler vardır. Genellikle yeşil renkli olan ve üzerinde Arapça yazılı dualar bulunan bu örtüye “tabut örtüsü”, “cenaze örtüsü”, “sal örtüsü” denir. Bu örtünün yerine tabutun üzerine halı, kilim, battaniye, kumaş da örtüldüğü olur. Ölen sağlığında vasiyet etmişse bunlar camilere hediye edilir. Kimi zamanda, ölenin cinsiyetini, yaşını, toplumsal yerine belirtmek amacıyla çeşitli giyim eşyaları konur”⁵⁷⁵

“Ölen kimsenin mezarda göğsüne “Cevapnağme” adlı bir kâğıt konulur. Bu kâğıtta “Peygamberim Muhammed / Dinim İslam’dır. “ibareleri yer alır. Ölü mezara konulduğu zaman ölünün kefeni üzerine cemaat tarafından toplanarak üzerine “Üç İhlâs” okunmuş toprak serpilir, daha sonra ölen kimsenin erkek çocuğu o cemaatin en yaşlısına babasının nasıl bir adam olduğunu sorar. O da mümkün olduğunca iyi cevap vermeye gayret eder.

⁵⁷²Şahin, a.g.m., s.4

⁵⁷³Çulpan Zaripova Çetin, “Tatar Türklerinde Cenaze Merasimleri” i, Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 17, (1), (2008), s. 161

⁵⁷⁴Altun, a.g.e., s. 329

⁵⁷⁵Örnek, a.g.e., s. 218-219

Daha sonra mezarlıkta kuran okunur. Ayrıca imam yüksek sesle abdestin farzlarını sayar, tekrar Kuran okunur ve cemaat dağılmadan ölü evine gelir. Burada Kuran-ı kerim okunur. Komşuların getirdiği yemekler misafirlere ikram edilir. Ölü sahibi mezarın yanına çadır diker. Burada maddi durumuna göre 3-5-7-11...41 güne kadar Kuran-ı kerim okutur. Sabah camiden çıkan cemaat topluca mezarlığa gider, burada Kuran-ı Kerim okuyarak evlerine dağılırlar. Burada (Kayseri’de) çadır kurma işi terk edilmiş olup sabah camiden çıkan cemaat topluca ölü evine gelir. Burada Kuran-ı Kerim okur ve sabah kahvaltısını burada yapar.”⁵⁷⁶

“Ölünün defin işlemlerini, daha önceki dönemlerde Çepni köylerindeki “Dede”, “Baba” gibi kişilerin yaptığını, ancak daha sonraları bu işlemleri imamların yapmaya başladığını farklı yerleşim birimlerinde bulunan Balıkesir Çepnileri ifade etmişlerdir. Defin işlemlerini gerçekleştiren şahıslardaki bu değişime rağmen değişmeyen esas nokta, Çepnilerin defin anlayışı olmuştur. Ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazı gibi Sünni akideler çerçevesinde gerçekleştirilen işlemlerin benzeri defin esnasında da görülmektedir. Ölüyü mezara koymadan önce mezarın içinin şekillendirilmesi işleminden başka diğer işlemlerde farklı bir uygulama görülmemektedir. Mezarın içinde yapılan bu işlemin de benzerleri, Çepnilerin dışındaki Türk boylarında da varlığı takip edilebilmektedir.”⁵⁷⁷

“Türk kağanlarının, uluslararası cenaze törenleri:

Türklerin cenaze törenleri, büyük halk kabilelerinin, ordunun ve yabancı elçilerin, bir geçidi şeklinde yapıldı: Türk kağanlarının cenaze törenleri, âdeta uluslararası ve büyük bir olay olurdu. Kağanın ününe ve büyüklüğüne göre, yabancı elçilerin gelmesi de, zorunluk ve bir şart idi. Öyle anlaşılıyor ki cenaze törenleri, hemen ölümden sonra yapılmıyorlardı, ölü, bir süre için, mumyalanarak bekletiliyordu. Bu gibi törenler için, tarih kaynaklarında her zaman bilgi azdır. Bu sebeple her kültür tarihçisi, bu törenlere paralel örnekler bulmak zorundadır.

Şehid olanlara, “beyaz” ; eceli ile ölenlere, “siyah bayrak” :

Mezarın üzerine bayrak asma geleneği, Türklerde ve Anadolu’da yaygındır. Mezarlara, “bez bağlama” geleneği de, buradan gelmelidir. Eski Anadolu’da, “beyaz yas

⁵⁷⁶Güngör, a.g.m., s. 9

⁵⁷⁷Şahin, a.g.m., s. 5

geysisi” üzerinde, Fuad Köprülü de durmuştur. Türklerde, zaman zaman, beyaz elbiseler yas elbisesi olarak, kullanılmıştı. Çin’de feryad ederek ağlayan bu ağlayıcılar, nedense yüzlerini halktan saklamaktadırlar. Bunun sebebi basittir. Çünkü onların gerçekten ağlamalarına gerek yoktu.”⁵⁷⁸

Ölünün gömülmeye hazırlanışı konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Battal Gazi Destanı’nda yeni müslüman olmuş Esatur ölür. Cenazesini Battal yıkar, namazını kılar ve defneder.

“Seyyit kendi eliyle cenazeyi yıkadı. Namazını kılıp defnetti, Müslümanlar mezarlığında Şemmas’ın yanına defnetti. Hayırını dağıttılar.”⁵⁷⁹

Danişmend Gazi Destanı’nda yaranları Danişmend Gazi’yi defnederler.

“Çabucak anları da defnettiler.

Hakka ısmarlayarak yollarına gittiler.

Böylece Melik Dânişmend’i defnettiler. Allahu Teâlâ cemaliyle müşerref kılsın, gazilerin ruhları da şâd olsun! O geride kalan Gaziler Tokat'a vardılar...”⁵⁸⁰

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Altın Sırık, Altın Çıltıs’ın oğlu ve karısı onun defni için gerekli hazırlıkları yaparak onu defnederler.

1320

“Altın Çıltıştın alğan kijizi

Altın Köök polğan poltur.

Altın örgeden şığara çügürdü.

İygi nanın tarslada şap,

Sıktap, şığara çügürdü.

Altın Şappava Altın Sırık,

⁵⁷⁸Ögel, a.g.e., s. 759

⁵⁷⁹Köksal, a.g.e., s. 279-280

⁵⁸⁰Sert ve Biçer, a.g.e., s. 300

Çıltıs pospa ak şokkurdu
İygi attın arazınğa çedingen-çe,
Çetton aşkım çazalıp ösken,
Çaş tayğanın kırınğa
1330

Pastır sağıbıza perdiler.
Anan sığıp anan körgeni,
Kayranda Altın Sırık:
Çetton aşkım çazalıp ösken,
Çaş tayğanın sırt tegeyinde
Altın tıt Üstüngüzü
Çetton köökke şıgra
Ös parğan polğan poltur.
Attan tüş kelip,
Altın Çıltıstın ölgem sögün
1340

Altın ezerden al kelip,
Altın karçak çazap kelip,
Pooğa çattır kelip,
Altın tıttın pajın
Püre tartıp kelip,
Altın karçaktı anda as kelip,
Pojat turğannarda,
Altın Çıltıstan ölgem sögü
Üstüngüzü odus tegrige
Kıza sustaaş turğanı.

1320

Altın Çıltıs'ın karısı, / Altın Köök imiş. / Altın otağdan koşup çıktı. / İki kalçasına
kollarıyla vurup, / Ağlayarak koşup geldi. / Altın Şappa ile Altın Sırık, / Yıldız basması ak
doruyu, / İki atın arasında yedeklemişler de, / Yetmiş aşıtlı bezenip büyüyen, / Genç
tayğanın tepesine,

1330

Gidip çıkıverdiler. / Oraya çıkıp gördüğünde: / Yiğit Altın Sırık: / Yetmiş aşitlı
bezenip büyüyen, / Genç tayğanın doruğunda, / Altın çamın ucu, / Yetmiş gökten yükseğe,
/ Büyüyüp çıkmışmış. / Attan inip gelip / Altın Çıltıs'ın ölü bedenini,

1340

Altın eyerden indirip, / Altın tabut yontup, / Buna yatırıp, / Altın çamın tepesini, /
Çekip eğip, / Altın tabutu ona asıp, / Bıraktıklarında, / Altın Çıltıs'ın ölü bedeni, / Üstteki
otuz göğü, / Şavkı asılıp parıldatırmış.”⁵⁸¹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı'nda Altın Şappa'nın
annesi Altın Köök ile Altın Sırık, Altın Çıltıs'ı tabuta koyup kendi usullerince defnederler.

“Altın Sırık er çakşızı,
Altın çallığ-ak sar attı
Çetton aşkım çazal ösken
Çaş tayğanın sırt tegeyinge
Pastır şığa perdi.

Altın Çıltıstın sögün çığan,
Altın tıttın tözünge çedip,
2360

Attan tujüp, Altın Şappaan
söğün
Kol kajınğa sal tujürdü.
Altın karçak iştep kelip,
Altın Şappannı altın karçakka
saldı,
Altın Sırık anan körgeni:
Koştaa korvalap ösken altın tıt
Altın Çıltıstı çığan altın tıttın
Altıva tennep özüp şığa
pergen poltur.
Altın Sırık er çakşızı,
Altın tıttın pajın püre tart kel,

⁵⁸¹Ergun, a.g.e., s. 268

2370

Altın Şappanı çıg turğanı.

“Altınan kurt çıjın şık kel,

Altın Şappa, çürçümnün edin tartpazın,

Üstüngüzü kurğunnuğda kuş çakşızı

Kanat şabın tñjüp, edin

kakpazın”, -tep,

Kayranda Altın Sırık ayt

turğanı.

Pooğa Altın Torkuy, Altın Köök

Altın Sırık Altın Şappava,

Altın Çıltıstın ölgen söğüne

Evire çör üşkün sıktabıza pergenneri.

2350

Altın Sırık, erler eri, / Altın yeleli ak kızıl atı, / Yetmiş aşıtlı bezenip büyüyen, /
Genç tayganın tepesine, / Sürüp çıkardı. / Altın Çıltıs'ın cesedinin gömüldüğü, / Altın
çamın dibine varıp,

2360

Attan inip, Altın Şappa'nın / bedenini, / Eline alıp indirdi. / Altın tabut hazırlayıp, /
Altın Şappa'yı altın tabuta koydu, / Altın Sırık sonra gördüğünde: / Yanda çıkıp biten altın
çam, / Altın Çıltıs gömülen altın çamın, / Altıyla denkleşip büyüyüp çıkmış. / Altın Sırık,
erler eri, / Altın çamın başını eğip,

2370

Altın Şappa'yı gömdüğünde. / “Altından kurt sürünüp çıkıp, / Altın Şappa,
kaynımın etini / kemirmesin, / Üstteki kanatlı kuşların da güzelleri, / Kanat vurup inip etini
/ gagalamasın”, diye / Yiğit Altın Sırık, söylemiş. / Burada Altın Torkuy, Altın Köök, /
Altın Sırık, Altın Şappa ile, / Altın Çıltıs'ın ölü bedenine, / Dönüp dolanıp üç gün
ağlamışlar.”⁵⁸²

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Tayçı Destanı'nda Altın Tayçı ölen
annesinin ve babasının naşını defneder.

⁵⁸²Ergun, a.g.e., s. 298-299

“... Apşıyak kurtuyaktın söğü

Tebir tıt pajına pirge tartkan,

Altın kârçak edîp,

210

... Apşıyak kurtuyaktın sogünü

Â sal kelip,

Tebir tıtka şagarıb-ıstı,

Abazının çurtün

Altın Taycı tudüp çada berdî.

İhtiyarla kocakarının naaşım / Demir kavağın başına birlikte asmış. / Altın tabut yapıp,

210

İhtiyarla kocakarının naaşım, / Ona salıp koyup, / Demir kavağa çıkarıp koydu. / Atasının yurdunu /

Altın Tayçı tutup yönetiverdi.”⁵⁸³

4.2.4. Mezarlıklar

“Bu âdet eski Türk ve Orta Asya, Mezopotamya kültürlerinden kalmadır. Arap-İslam ülkelerinde mezar taşına rastlanmaz. Mezarlara taş dikilmesi İslam coğrafyasında sadece Anadolu’da vardır.”⁵⁸⁴

“En eski Türk toplulukları arasında ölümle ilgili düşünce ve inançların tarih boyunca Türk sanatına değerli eserler, anıtkabirler kazandırdığı bir gerçektir. Tarihin akışı içinde sanat tarihimizin mezar yapıları tipolojisinde, Orta Asya’da rastladığımız kurganlar, Göktürkler’e ait mezar külliyesi, kümbetler gibi mezar yapıları, mezar ananeleri ile ilgili olan dikili taşlar ve onların üzerlerinde görülen kabartma tasvirler, kitabeler, sini taşlar, balballar, taşdan yontulmuş koç tasvirleri, koyun ve at heykelleri gibi sayısız eserler; Orta Asya’da araştırma ve inceleme yapmanın güçlüklerinden dolayı maalesef ülkemizde gerektiği gibi tanınmaktadır.”⁵⁸⁵

⁵⁸³Ergun, a.g.e., s. 307

⁵⁸⁴Artun, a.g.e., s. 196

⁵⁸⁵Nejat Diyarbekirli, “Türkler’de Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, (1, 2), (1991), s. 53

“Diğer âdet ve merasimlerden farklı olarak defin ile âdetlerin öğrenilmesinde çok itibarlı kabul edilen kaynaklardan biri arkeolojik malzemeler, yani mezar abidelerinin tetkikidir. Böyle mezarların tutarlı olmasının sebebi, bunların çok eski âdetleri olduğu gibi koruyup muhafaza etmeleridir. Bu bakımda herhangi bir sahada açığa çıkarılmış mezar abideleri, mevcut olduğu devre ait içtimai-siyasi münasebetleri, dini bakışları koruyup muhafaza ederler. Bu abidelerin muayyen kronolojik sırayla öğrenilmesi etnik yapının hayatında meydana gelmiş değişiklikleri izlemekle beraber, onun eski kökleri hakkında da ilmi fikirler söylemeye imkân verir.”⁵⁸⁶

“Türkler, kendi ölülerinin mezarlarına “bark” dedikleri, küçük bir ev yapmağı da, ihmal etmezlerdi. Göktürk kağanları ve özellikle Kül-Tegin için yapılan “barklar”, taştan yapılmış ve ovmalarla süslenmişlerdi. Bark'ın içine yazıtlar da yazdırıldı. Bu evin içinde, ayrıca Tanrı'ya verilecek kurbanlar için bir sunak yeri bulunur ve ölünün de, bir resmi ile heykeli saklanırdı. Çin tarihçilerine göre Kül-Tegin'in mezarında, bir resmi yapılmıştı. “Bu resim, Kül-Tegin'e o kadar çok benziyordu ki, Bilge-Kağan her gün barka geliyor ve kardeşinin resmine bakarak, ağlayıp, gidiyordu.”

“Ayrıca Türk ölüleri, gizli olarak gömülürdü. Bunun da türlü sebepleri vardı. Türkler genel olarak ölülerini, değerli malları ile beraber gömerlerdi. Bu da, mezar hırsızları için bir hazine olabilirdi. Herhalde bunun, din bakımından da bazı sebepleri olsa gerekti.”

“Büyük ölülerin mezarları genel olarak dağ başlarında bulunmuştur. Eski Türklerin inanışlarına göre gökte oturan Tanrıya, yeryüzünde en yakın olan yerler, yüksek dağ başları idiler, İslâmiyet'deki Arafat ve Musevilerin Tûr-ı Sina dağları da, bu türlü inançlardan meydana gelmiş kutsal dağlardı. Türk ölülerinin dağ başlarına gömülmüş olmaları bizim için de faydalı olmuştur. Çünkü mezarlara sızıp da donan sular, ölümler ile eşyaların bozulup çürümelerinin önüne geçmiş ve bu eserleri zamanımıza kadar korumuşlardır.”⁵⁸⁷

⁵⁸⁶İbrahimoğlu Kadirzade, a.g.e., s. 63-64

⁵⁸⁷Ögel, a.g.e., s. 762-763

“Ölümün birinci yıl dönümüne kadar taziyeler ve taziyenin icapları yerine getirilir. Bu esnada ölünün defnedildiği mola adlandırılan mezar üzerine eski Türk geleneklerinde olduğu gibi taştan oba yapılır. Kazaklarda buna kûmbez, zîrat, kesene veya ev manasına gelen ve Arapça bir kelime olan beyit de denir. Ölünün mezarına türbe yapılması, Türklerde eski bir gelenektir. Göktürkler, saygın kişilerin mezarı üstüne toprak yığarak kurgan yapardı. Çin sınırlarından Macaristan'a kadar uzanan bozkır yolu boyunca bu kurganlar sıralanır. Mezara kahraman ölünün hayatta iken öldürdüğü düşmanların balbal (kamennaya baba / taş nine) adı verilen taştan yontma tasvirleri dikilir. Bu gelenek, Oğuzlarda da vardır.”⁵⁸⁸

“Ölü gömüldükten sonra mezar üzerine yeşil yapraklı bir ağaç dalı dikilir. Eğer mevsim kış ise kurumuş çiçek dallarını bir ağaca bağlayıp mezara götürürler. Buna “Güldeste” adı verilir. Mezarlara taş dikme âdeti yoktur. Mezar ziyaretleri genellikle perşembe, cuma, cumartesi günleri yapılır.”⁵⁸⁹

“Mezar yeniye, taştan önce, tahta dikilmektedir.

Mezarın başına dikilen tahtalar ölünün cinsiyetini değil, mezarı işaret etmektedir.

Mezarların baş ve ayak tahtası farklıdır.

Mezar taşına ölenin doğum-ölüm yılları, neden öldüğü yazılmaktadır.

Genç yaşta ölenler, intihar edenler, şehit olanlar mutlaka ölüm sebepleriyle mezar taşına yazılmaktadır.

Köylerde mezarın kaybolmasını önlemek, tanınmasını sağlamak için başına taş konulur.

Mezarın başına ayva ağacı dikilir.

Mezarı yaptırmaktansa, mezarın etrafını taşla çevirmek çok daha yaygındır. Yapılan mezarlara da rastlanılmıştır.

Mezarın başına dikilecek taş, horoz ötmedik, horoz sesi gitmedik temiz, el sürülmemiş bir yerden getirilmektedir.

Mezarın ayak kısmına kuşların su içmesi için bir tas oyuğu yapılır.

⁵⁸⁸Fatih Ünal “Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği”, **Bilig**, (45) (2008), s. 103-130

⁵⁸⁹Güngör, a.g.m., s. 9

Kefenin kenarından çıkarılan bez parçası mezarın başına dikilen ayva dalına tahtaya bağlanır.”⁵⁹⁰

“Halk arasındaki bir inanca göre, kabire yağmur veya kar yağarsa o geç kesilir. Dikkat çekici meselelerden biri boş kabirle ilgilidir. Bir kişi ölmüş bilinerek kabir kazılabilir, sonra ise o ayılabilir. Böyle kabirler boş bekletilmez. Ona taş konulup gömülür. Burada iki eski inanç birleşmiştir: Taşın insanı karşılayabilmesi, yani canlı kabul edilmesi birinin ve kabirin boş kalması neticesinde birinin ölmesi. Taş konulup gömülmüş kabire başka meyyit konulamaz. Ancak aynı kimse öldükten sonra oraya defnedilmelidir. Araştırmada dikkat çekici meselelerden biri de, kabir kazarken dini âdetlere uyulma şeklidir. Şeriata göre kapatılan kabiri ancak aşağıdaki şartlarla tekrar açmak mümkündür: 1. Merhum başkasının toprağında gömüldüğünde ve toprağın sahibi orada kabir olmasına izin vermediği zaman, 2. Kefen veya defin levazımatı gasp edilmiş veya çalınmış olduğu zaman, 3. Defin zamanı şariat kaidelerine uyulmadığı (merhumun kefensiz gömüldüğü veya kabire yüzü Mekke’ye doğru konulmadığı ve başka bozucu durumlar) aşikar olduğu zaman, 4. Müslüman, dinsizler kabristanında veya necaset atılan yerde gömüldüğü zaman, 5. Hamile kadın vefat etmişse, şeriatın isteğiyle onun batnından çocuğu çıkarmak için kabri kazmak lazım olduğu zaman, 6. Yırtıcı hayvanların meyyiti çıkarabileceği tehlikesi olduğu zaman ya da merhumun düşmanları var idi ise, onların merhumun meyyitini çıkarıp kusurlu hale getirme tehlikesi bulunduğu zaman, 7. Definden sonra merhumun bedeninin gömülmeyen uzvu aşikar edildiği zaman(Mesela merhumun başı, ayağı, eli veya başka beden uzuvları kesilmekle öldürülmüşse).”⁵⁹¹

4.3. Ölüm Sonrası

4.3.1. Ölü Yemeği

“Aslında belirli sayılarla anılan bu günler, bu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerinden dolayı önemsenmişler ve birtakım âdetlerin bünyelerine ana öge olarak yerleşmişlerdir. Yaşamın çeşitli dönemlerinin çevresinde kümelenen âdetlerin ve inanmaların çoğunun biçimsel ve işlevsel özelliğini oluşturan bu

⁵⁹⁰ Altun, a.g.e., s. 364

⁵⁹¹ İbrahimioğlu Kadirzade, a.g.e., s. 85

türden sayılar, başka toplumların halk kültürlerinde de önemli bir yer kapsamakta ve karşıladıkları günleri kutsal, törensel ve töresel alanın içine almaktadırlar.”⁵⁹²

“Çok eskiden ölü evinde makarna kesilirmiş.

Günümüzde ise cenaze evden çıkmadan evde Kur'an okuyanlar için hamur tutulup, helva yapılmaktadır.

Cenaze günü ölü evinde ölünün ruhu için helva kavurmak her üç köyde de devam etmekte olan bir âdettir.

Cenaze gününün akşamı camiden çıkanlara lokum adı verilen küçük ekmekler dağıtmak çok yaygındır.

Ölümün 7., 40., 52., günü ve seneyi devriyesinde her üç köyde de ölünün ruhuna ithafen birtakım hazırlıklar yapılmakta; yakınlarla ve komşularla bu olay paylaşılmaktadır.

Ölümün 7. ve 40. günü fırında ekmek yapılır ve tüm köye dağıtılır.

Ölümün 40. günü camiden çıkanlara ekmek ve helva dağıtılır.

52. gün şerbet içilip, tatlı dağıtılmaktadır.

52. gün camide yemekli mevlid okutulmaktadır.

52. gün ölünün kemikleri ayrıldığı için mevlid okunmaktadır. Herkesin katılabilmesi için mevlidler gece okutulur.

40. ve 52. gün etle kemik birbirinden ayrıldığı inancıyla bu günlerde özellikle okuma yapılmakta ve camide yemek dağıtılmaktadır.

Pilavüstü tavuk verilmektedir.

52. gün ve ölümün senesinde camide mevlid okutulmaktadır.

40. gün ölünün ruhuna hocaya veya bilenlere okuma yaptırılır.

Sene-i devriyesinde mevlid, şerbet içmekle başlar, yıl çöreği denilen küçük ekmekler yapılır evlere dağıtılır.

Senesinde kiremit üstünde bir koku tütsülenir ve tüm camide gezdirilerek kokutulur.

Koku için camide gülsuyu dağıtılır.”⁵⁹³

⁵⁹²Örnek, a.g.e., s. 220

⁵⁹³Altun, a.g.e., s. 344-345

“Kazak Türklerinde ölünün 3. Günlüğü 7. Günlüğü ve yıllığı yapılır. Yakınları 40 gün yas tutarlar, 1 yıl sonra yasadan çıkarılır. İnanca göre ölünün ervahı (ruhu) 40 gün gitmez.”⁵⁹⁴

“Aş merasiminin başlayacağı tarihten birkaç ay, hatta bir yıl öncesinden davet edilecek kişilere, aşın hangi tarihte, nerede yapılacağı, at yarışlarında dereceye gireceklere verilecek ödül (bayge) duyurulurdu. Buna Kazaklar da -yukarıda da ifade ettiğimiz gibi- eski Türkçe'deki sav sözünden gelen savun aytuv denir. Davet edilenler, aşın başlamasından evvel katılıp-katılamayacaklarını kesin olarak bildirirler. Katılacağını bildirenler, aynı zamanda aşın kurallarına göre hareket edeceklerine ve herhangi bir huzursuzluğa meydan vermeyeceklerine dair söz verirler. Zira aşlar, bozkırda tertip edilen en ihtişamlı kurultaylar derecesinde olduğu için organizasyon da o muhteşemlikte olmalı ve aynı zamanda yerli ve yabancı hasımlar tarafından sabote edilmesine fırsat verilmemelidir.”⁵⁹⁵

“Merhumun ölümünün yıl dönümünde düzenlenen aş toyunda, gelen bütün urukların katıldığı büyük yarışlar düzenlenmektedir. Ölen kişinin akraba, urukdaşları ya da hısımları tarafından ortaya çeşitli hediyeler konulmakta ve yapılan yarışlardan galip çıkanlara bu hediyeler verilmektedir. Kazak ve Kırgız Türkleri arasında aş toyunda (çon aş ya da ulı as) at yarışı, ok atma, güreş, yaya, koşu gibi yarışlar düzenlenmektedir. Bu yarışların yanı sıra, toya gelen urukların keskin dilli akınlarının katıldıkları akın aytısları (atışmaları) da hem üstünlük gösterme hem de eğlenme vasıtası olarak karşımıza çıkmaktadır. Aş toylarında düzenlenen bu tür yarış ve oyunlar, mollaların Kurân'la dualardan ve kılınan namazdan sonra başlatılmakta ve yemekle birlikte sürdürülmektedir.”⁵⁹⁶

Aş verme konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

⁵⁹⁴Yaşar, Kalafat, “Kazakistan'daki Türk Halk İnançları”, **Milli Folklor**, (42), (1999), s. 68

⁵⁹⁵Ünal, a.g.e., s. 103-130

⁵⁹⁶Mehmet Aça, “Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)”, **Milli Folklor**, (43), (1999), s.28-29

Dede Korkut Hikâyeleri'nden onuncusu olan Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesi'nde Segrek abisi Egrek'i kurtarmaya gitmek ister ama kimse onu göndermek istemez. Bu nedenle de onu alelacele evlendirirler. Fakat Segrek evlendiği gece karısına abisini kurtarmaya gideceğini, eğer dönmezse ölü aşını yapmasını söyler.

“Aydur: Kız sen mana bir yıl bakgıl, bir yılda gelmez isem iki yıl bakgıl, iki yıl da gelmez isem üç yıl bakgıl, gelmez isem ol vakıt menüm öldüğümü bilesin, aygır atum boğazlayup aşum virgil, gözin kimi tutar ise, könlün kimi sever ise ana vargıl didi.”⁵⁹⁷

Bok Murun evlatlarını çağırarak babası için yuğ töreni hazırlamaları gerektiğini söylerler.

(15)

“Ondan sonra Bok Murun
Soylu yerinden haykırdı,
Beş yavrusunu çağırdı,
Çağırınca ne dedi:

(20)

Beybabam Han Kökötöy,
Öldüğünde,
(yuğ) aşını düzenli veriniz!
Öteki yerde yatınız!
Ondan sonra gidiniz!

(25)

(yuğ) aşına varınız!
Bundan böyle sen varsan
kapalı olan Cennet'in
kapısını açan Er Koşoy
kapalı olan pazarın

(30)

yolunu eliyle açan er Koşoy
O Koşoy'a gidiniz!
Ona varıp deyiniz!
Kök Dönö'nün başı idi,

⁵⁹⁷Ergin, a.g.e., s. 228

Kökötöy Han'ın aşısı idi.

(35)

Birinci olan atın ödülü,
binlerce sarıca deve keseyim
binlerce sarı alaca kısrak keseyim,
binlerce sarı başlı koyun keseyim.

İkinci atın ödülü

(40)

ağaçlık yere toplattım,
duacı kişiye ağıt yaktırdım,
bin ala başlı danayı,
beşyüz doksan beş ata ödül var.

At bağlanmış olmasın!

(45)

Atı olup kalmasın!
Pişmanlığı olmasın!
isteği rüyasında kalmasın!
Bu aşım gelmezse,
görünmesin gözüme!

(50)

Darılmasın özüme!
Tan atmadan evvel,
güneş doğmadan önce,
Bok Murun gibi yiğidin
“Ayşığı altın kızıl tuğ” u gelir.

(55)

“tötögö” lü boz evini
yamacın altına kurmazsam
tör dolduran güzelini
ince bileğinden tutmazsam,
atın terkisine atmazsam,

(60)

artık ganimet almazsam!

bu başıma gelmezse,
darılmasın özüme,
görünmesin gözüme,
söyleyin varınca Koşoy'a!

(65)

Ondan sonra sen varırsan,
ormanda ayıya benzeyen,
dağ sırtındaki yolbarsa benzeyen
sarı gözlü, elmacık kemikleri çıkık
güneş görmeyen gölgeli yerde kışlayan,

(70)

annesinden henüz ayrıldığında,
koyun karaciğeri gibi kara kan
sağ elinde bulunan,
kaşları çatık, bakışı donuk
gözü kızıl, yüzü sarı

(75)

(avucu) kanlı doğan Er Manas,
gölgede gönül eğlendiren,
gönlü ile şımarık büyümüş
aşıklı, ilikli kemik, sırtı,
Yakup Bay'ın duası,

(80)

yüce soylu Manas'a
yetişip haber veriniz!”⁵⁹⁸

Daha sonra Bok Murun Müslüman-kafir herkese elçi gönderip babası Han
Kökötöy'ün yuğ törenine çağırdı.

⁵⁹⁸Gülensoy, a.g.e, s. 163-165

4.3.2. Belli Günler

“Ölümün üçüncü gününden sonra nezir adı verilen bir yemek verilir. Yemek malzemesi ölü evinden getirilir. Ölümün yedinci günü ölüyü yıkayan hoca getirilir. Ona ölüden geriye kalan giysiler verilir.”

“Ölümün kırkıncı gününde ölenin yakın akrabaları karşılıklı olarak birbirlerine hediyeler verirler. Daha önce yas tutmak amacıyla traş olmayan erkekler o gün traş olurlar. Eğer ölen kimse hatırı sayılır bir bilgin veya devlet adamı ise o gün cenazeye katılanlar elbiselerinin tersini giyerler. Kadınlar yas için saçlarına beyaz bir şerit bağlarlar. Buna karalık adı verilir. Erkekler ise yas işareti olarak bellerine beyaz bir kuşak bağlarlar. Bu da aynı isimle anılır.”

“Ölünün 52. Günü için hiçbir merasim yapılmaz. Ölüm yıldönümünde mevlit okunur. Bu mevlit Arapça olup “Berzenci” tarafından kaleme alınmış mensur haldedir.”⁵⁹⁹

“a- İlk Gecesi: Ölünün defnedildiği günün ilk gecesi tanıdıklar gelir, genellikle akşam namazı ile yatsı arasındaki süre içinde Kuran okunur, dualar, mevlit okutulur. Bu gecede ölü sahipleri genellikle yemek hazırlamazlar, bunu komşuları üstlenirler. Bu gece aynı zamanda baş sağlığı dileme anıdır.

b- İlk Cuma: Defini takip eden ilk perşembe akşamı ilk gecede olduğu tören icra edilir. Bazı aileler, bu günden sonra yastan çıkarlar.

c- Haftası: Definden yedi gün sonra, yukarıdaki gibi icra edilen anma gününe denir.

d- Kırkı: Definden kırk gün sonra icra edilen anma günüdür.

e- Elli ikisi: Ülkemizin her yerinde olmasa da büyük bir bölümünde gün de yukarıdakiler gibi İslami geleneğe göre icra edilir.

f- Kara Bayram: Definden sonra rast gelen ilk dini bayram (Ramazan ve Kurban), Kara Bayram olarak adlandırılır. Bu bayramda ölü sahibi, dışarı çıkıp başkaları ile bayramlaşmaz. Başkaları kendilerine gelir, ama bu buluşmada bayram havası görülmez, sanki ilk günkü gibi acılar içinde ağlaşılar. Ev sahibi, baylarda görülen şeker veya tatlı ikramı yerine, çay veya acı kahve ikram eder.

g-Yıl dönümü: Ölünün yıl dönümü gününde, bir anma gerçekleştirilir.”⁶⁰⁰

⁵⁹⁹Güngör, a.g.m., s. 9-10

“Balıkesir Çepnilerinde özellikle ölünün kırkı başta olmak üzere üçü, yedisi, elli ikisi ve senesi gibi günlerde ölünün anıldığı görülmektedir; ancak bu günlerden kırkıncı günün inançlarının Çepni kültüründe özel bir yer edinmiş olması sebebiyle kendileri için daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Üçüncü ve yedinci günlerde hayvan kesip yemek verme çok yaygın bir uygulama değildir. Bunun yerine “eren aş” nı takip eden üçüncü ve yedinci günlerde lokma dökülür veya yapılan hamur işi yiyecekler dağıtılır. Ölünün üçüncü gününde yapılan lokmayla ölünün ağzının açılacağı düşüncesi, Balıkesir Çepnilerinde yaygın bir inanıştır. Ölü artık ağzının açılmasıyla diğer günlerde yapılan yemeklerden de yiyebilecektir. Ölenin eşyalarının ihtiyacı olanlara verilmesiyle bu eşyaların sahibinin öbür âlemde bunları giydiği inancıyla benzer bir şekilde, zikredilen günlerde yapılan yiyeceklerin de aynı zamanda ölen kişi tarafından da diğer dünyada yendiği inancı bulunmaktadır.”

“Çepnilerde ölünün anma törenine en büyük katılım “kırk aş” nda diğer adıyla “kazan hayrı” nda gerçekleşmektedir. Ölenin yakınları ve akrabaları tarafından düzenlenen kırk aşında kesilen kurban veya kurbanlardan yapılan yemekler civar yerleşim birimlerinden de gelen kalabalık topluluğa ikram edilir. Bu yemeklere ölen kişinin çevresindeki pek çok kişi de katkıda bulunmaktadır. Ölüm sonrası baş sağlığı için cenaze evini ziyarete gidenler, yanlarında mutlaka yiyecek içeceklerle ilgili bir hediye götürmektedir. Bütün bu gelen hediyeler, ölünün kırk aşında kullanılmaktadır. Bu törende yemek yedirmenin yanında mevlit okutanlar da olduğu gibi, maddi imkânları izin vermemesi sebebiyle ölünün kırkında veya elli ikisinde herhangi bir yemek tertip etmeyenler de olmaktadır.”⁶⁰¹

4.3.3. Yas

“Yas yeri – ölü yeri, mereke adı ile de isimlendirilir. Yas sırasında kadın ve erkekler ayrı ayrı oturdukları için özel yerler hazırlanır. Yas merasimi, umumi merasim olması sebebiyle insanın vefatından yastan çıkmaya kadar bütün cihetleri ihata eder. Yas yerinde meclisin merasime uygun anlaşmanın ilk anı umumi şiven ile başlar merhumun son nefesi çıkar çıkmaz onun yanındakiler ağlaşmaya, bayatı söylemeye başlarlar. Şivene

⁶⁰⁰ Artun, a.g.e., s. 178-179

⁶⁰¹ Şahin, a.g.m., s. 9

kadın, erkek birlikte iştirak ederler. Şiven merhumun yaşı, ailedeki, kentteki mevki ile ilgili olarak ayrı ayrı karakterli olur. Kitab-ı Dede Korkut'ta yasın bu anı şiven şeklinde isimlendirilir. Kadınlar yüksek sesle ve özel ezgiyle ağlasalar da, erkekler çok nadir durumlarda sesli olarak ağlarlar. Şiven, cenaze avludan çıkana kadar devam eder. Merhum ortaya konulur; etrafında en yakın kimseleri (kadınlar) oturup dövüne dövüne, el kol hareketleriyle ağıt söyleyerek ağlarlar. Yakın kadın akrabaları (anne, bacı, hala, bibi vs.) saçlarını yolar, yüzlerini diderler. Saç yolma, yüz ditme İslamiyet'te kınansa da halkın eski tarihi ile ilgili olan bu âdet bugüne kadar yaşamıştır... Yas, şiven ile ilgili âdetin eski izlerine Kitab-ı Dede Korkut'ta da rastlanır. Destanda Beyrek'in ölüm haberini işittiği zaman, annesi ağlar, tırnaklarıyla yüzünü yırtar, saçlarını yolar: "...Ağ birçeklü anısı buldır buldır ağladı, gözlerinin yaşın dökdi, acı tırnak ağ yüzüne aldı çaldı. Al yanağın tartdı, kargu kimi gara saçın yoldı."

"Yasa 15 yaşından yukarı herkes gelebilir. Erkek meclisinden farklı olarak kadınlar da molla ile birlikte ağıtçı, ağıtçı başı da bulunur ki, bunlar meclise uygun ağıt, bayatı söyleyip umumi ağlaşmaya rehberlik ederler. Mecliste ağıtçı olması çok eski zamanlardan beri mevcut olduğu için bazı halklarda çok yaygındır... Özel ağıtçıları olur bunlar meclisin başında, molların yanında otururlar. Umumiyetle, meclisin başında evin yaşlı kadını, onun yanında ise yakın akrabalar eyleşirler. Ağlarken bayatı söylenir, ahenge uygun olarak el ve beden hareket ettirilir ki bu da "dille ağlamak" şeklinde adlandırılır. Yasla ilgili âdetler içerisinde yıkayıcının, kabir kazanların razı edilmesi hususi yer tutar. Geçmişte yıkayıcıyı razı etmek için, ona merhumun elbiselerinden veya muayyen miktarda para vermek âdeti vardı. Lakin her şeyden önce yıkayıcıya bir âdet taze el sabunu verilmelidir. Yıkayıcı ve kabir kazanlara yemek vermek de vacip meselelerden kabul edilir. Bütün bunlar onları razı etmek ve böylece, merhumun ruhunu şad etmek içindir."

"Dünyanın bazı halklarında olduğu gibi Azerbaycan Türklerinde de çok eski zamanlarda beri yasla ilgili giyimler çok farklıdır... Giyimin rengi merhumla yakınlık derecisine göre farklıdır. Merhumun anası, bacısı, evlatları siyah elbise giyinirler; diğer yakınları da koyu renkli giyimlerden istifade ederlerdi. Elbette, böyle giyimler daha çok kadınlara aittir; baş giyimleri içerisinde beyaz ve kara renkli başörtüleri tutmuştur. Genel olarak yas âdetinde olduğu gibi giyimde de merhumun yaşı asıl rolü oynamıştır. Merhum çocuk ise, siyah giyim uzun müddet muhafaza edilir. Yaşa göre olduğu gibi cinsiyete göre

de farklılık vardır. Erkekler üstünlük verilir. Merhum genç ise karısının başına kara yağlık salınır. Halk arasındaki “Kara yaylık kalasan” ifadesi bunla ilgidir. Yasa gelenler de münasip şekilde giyinir. Umumen yasa kırmızı giyerek gelmek düşmancılık kabul edilir. Araştırmalar kadınların, erkeklere göre, yası daha uzun müddet muhafaza ettiklerini gösterir. Yaslı kadınlar düğüne gitmez, kına yakmaz ve bazı yasaklara uyarlar. Bazen merhumun anası kendini uzun yıllar yaslı kabul eder.”

“Erkekler arasında yasla ilgili olarak sakal bırakmak çok yaygındır. Merhumun yedisi çıkıncaya kadar sakallarını kesmezler ve hamama gitmezler. Çok az zorunda merhumun kırkına kadar sakal bırakmak olur. Yaslı kimseler merhumun yılına kadar düğüne gitmez, bu ailede şenlikler geçirilmez.”⁶⁰²

“Sosyal bir kurum niteliğinde olan yasla ilgili âdetler; bu âdetlere bağlı işlemler, kaçınımlar acı çekenin belli etme, belirli bir süre yeni duruma alıştırma, acısını azaltma ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir.”⁶⁰³

“Türkler cenaze törenlerine “Yuğ” derlerdi. Herhalde bu söz, ağlamak fiili ile ilgili olmalı idi. Çin tarihleri, Göktürklerin cenaze törenlerini, özet olarak şöyle anlatıyorlardı:

“Ölüler, ilk önce bir çadıra konurdu. Bundan sonra da, at sığır ve koyunlardan, türlü kurbanlar, verilirdi. Daha sonra atlarla çadırın etrafı dönülür ve at koşturmaları yapılırdı. At koşturma bitince, ölünün bütün eşyaları, atı ile birlikte yakılır ve geriye kalan, kemikleri toplanırdı. Asıl büyük kurban törenleri ile diğer şenlikler, ölünün kemikleri, mezara konduktan sonra, yapılırdı. Bundan sonra yine, at yarışları yapılırdı” . Başka bir yerde ise şöyle deniyordu:

Mezar üzerine, ölünün “heykelini koyma:

“Mezar kapatılınca ölünün bir resmî veya heykeli yapacak, mezar üzerine konur ve öldürdüğü düşman sayısı kadar da, mezar üzerine taş dikilirdi... “Öldürülen düşman sayısı kadar, mezar üzerine dikilen taşlara, eski Türkler, “balbal” adı verirlerdi. Ölü aşı, yemeği ve helvası Anadolu'da da yaşamaktadır.

Atlarla dönerek ölüyü “göğe” Tanrı katına çıkarma:

⁶⁰²Kadirzade, a.g.e., s. 87-91

⁶⁰³Fatma Açık, “Özbekistan’da Defin ve Taziye Merasimleri”, **Milli Folklor**, (61), (2004), s. 146

“Ölüyü göğe çıkarma” tepenlerini, Türkler'de de görüyoruz. Türkler özellikle ölen büyük kağanlar için, “uça bardı”, yani “uçarak vardı” derlerdi. Bu ölümler, herhalde uçarak göğe varıyorlardı. Bazı kaynaklara göre, “ölü bir çadır içine konduktan sonra, atlarla 9 defa dönülürdü”. Bu dönüşün, çok önemli bir sebebi vardı. Tıpkı tahta çıkma törenlerinde, hükümdarın konduğu “keçenin, 9 defa döndürülmesi”, gibi. Atlılar, ölünün etrafında, 9 defa dönerek, herhalde onu, göğe çıkarmış oluyorlardı. Çünkü gök, “dokuz kat”, idi!”⁶⁰⁴

“Yastan çıkmanın merhumun sosyal vaziyeti, yaşı ve cinsiyeti ile sıkı ilgili olduğunu söylemiştik. Ama hangi durumda olursa olsun yas sahiplerini birileri yastan çıkarmalıdır. Erkek ve kadınların yastan çıkma âdeti birbirinden farklıdır. Kadınlardan farklı olarak erkekler uzun müddet yas tutmazlar. Onların yastan çıkması için hususi âdetlere uyulmaz. Bunun için ihtiyarlardan bir kişi merhumun yedisinden sonra sakal bırakmış kimselere sakallarını kesip hamam gitmelerini teklif eder. Bununla yastan çıkmanın ilk merhalesi başlar, denilebilir ve bu muayyen müddet de hatta bir yıldan sonra düğüne gitme ile biter. Kadınlarda ise yastan çıkma ritüel şeklinde olur. Merhumun kırkıktan sonra yakın akraba ve komşudan olan yaşlı kadınlar şeker, çay, kumaş alıp evin yaşlı kadınının yanına giderler. Gelenler mutlaka kına getirirler. Bunların her birinin ayrı ayrı hususi manaları vardır. Şeker, çay ağız şirinliği; kumaş yas giyiminden çıkma; kına ise şadlık remzi olarak kabul edilir. Toplananlar merhumu yâd ederek bir daha ağlarlar, sonra yaşlıları hamama götürüp yıkar ve elbiselerini değiştirirler. Kına getirilmesine rağmen yas sahibinin aile bireyleri ondan istifade etmezler. Böylece, kadınların yastan çıkmasının ilk merhalesi burada başlar ve bundan sonraki yıl bazen ömrünün sonuna kadar düğünde oynamaz, başına kına yakmaz...”⁶⁰⁵

Yas konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Battal Gazi Destanı’nda Kayser, oğullarının Battal Gazi tarafından öldürüldüğünü duyunca yas tuttu.

⁶⁰⁴Ögel, a.g.e., s. 760-761

⁶⁰⁵Kadirzade, a.g.e., s. 95

“Diğer yandan, Kayser, oğullarının öldürüldüğünü duydu. Kendini tahtından aşağı attı. Feryat, figan eyledi. Yüz üstü yatıp saçını sakalını yoldu ve karalar giyindi. Kırk gün tahtına oturmadı.”⁶⁰⁶

Battal Gazi Destanı’nda Gülendam Battal’ı kaçıırken babasına oyun oynar. Battal Gazi’nin yerine zindanda biri kalır ve herkes onu Battal zanneder. Kayserin emriyle askerler Battal Gazi zannettikleri kişinin bedenini yakarlar ve külünü kayser’e gönderirler. Bunu duyan Battal’ın ailesi yasını tutar.

“O zaman şehrin orta yerinde bir ateş yakıp o kâfiri Battal diyerek çıkarıp ateşte yaktılar. Külünden Kaysere gönderdiler. Kayser külü alıp yüzüne gözüne sürüp şad oldu. Battal’ı ateşte yaktılar diye şenlikler yapıp tüm Rum’da kutladılar. Bu haber Malatya’ya gelip yârenler feryat ederek ağlaştılar. Yedi gün yas tutup Seyyit için karalar giyindiler.

Seyyit’in iki oğlu vardı; birinin adı Ali, diğeri Nezirdi. Bunlar karalar giyindiler. Zeynep Hatun da işitip ödü kopup öldü. Tüm İslam diyarında yas, matem oldu. İşte bu haberden dolayı tüm âlem üzüntüde.”⁶⁰⁷

Bahsi geçen destanda Emir Ömer’in ve Hümayun Dilferuz’un ölüm haberi gelir. Battal Gazi bu olaya çok üzülür ve onların yasını tutar.

“Daha sonra, “Malatya’da Emir Ömer vefat etti. “diye haber geldi. “hümayün Dilferuz de vefat etti.” Dediler. Seyit, yedi gün yas tuttu.”⁶⁰⁸

Battal Gazi Destanı’nın en son bölümünde herkes Battal Gazi’nin yasını tutar. Onun için hatimler indirilir, dualar okunur.

“Bir zaman ağlaştılar. Oradan ayrılıp Malatya’ya geldiler. Seyyit’in yasını tuttular. Sonra halifeye elçi gönderdiler. Seyyit’in ölümünü bildirdiler. Halife de perişan oldu. İslam diyarında, Seyyit’in gazasını andılar. İklimlerde hatimler okundu. Dualar ve senalar ettiler. Bu hikâye de burada tamam oldu.”⁶⁰⁹

⁶⁰⁶Köksal, a.g.e., s.76

⁶⁰⁷Köksal, a.g.e., s.123

⁶⁰⁸Köksal, a.g.e., s.313

⁶⁰⁹Köksal, a.g.e., s.320

Bozoğlan Destanı'nda Gül Asel Ayim, Yusuf ve Ahmed Beyin annesi, kız kardeşi ve yiğitleri onları öldü diyerek yas tutarlar.

“El-kıssagül ‘asel ayim bu sözni aytıp olturup erdiler bi nagah közleriga bi top at köründi anda gül ‘asel ayim üç yüz altmış kenizekleri birlen aldığa çıkıp körseler kim tuğ baydagları kanga boyalgan Yusuf beg birlen ahmed bengi atları boş ‘aşur bengi birçege salıp kele yatıptır anda gül ‘asel ayim munı körüp saçların yayıp yüzlerin yırtıp kızlarge karap bir söz dediler.

Dad (ü) feryad şum felekni destidin
Beglerim kalgan ohşaydur
Saç yazıp yıgılan keniz(ek)ler
Ahmed can kalgan ohşaydur

Takatim yok sa’at zaman
Iranlıkdın aman aman
Mana koyup ahir zaman
Beg Yusuf ölgen ohşaydur

Kutulmadım gamdın kaçıp
Kimgе yıglap sinem açıp
Atlar kelür yenil köçüp
Ahmed can ölgen ohşaydur

Bu bela neçük beladur
Başdın ayagı yaradur
Mingen atı boş keledür
Yusuf be gölgen ohşaydur

Kara zülfi kandın katken
Alıp ketken tuğı yatken
Saff-ı ‘asalar kanga batken
Beg Yusuf ölgen ohşaydur

Her kişiga teyse ecel
Dem algalı bermes mahal
Kan yıglagıl ey gül ‘asel
Begler ölgan ohşaydur

El-kıssa gül ‘asel ayım bı sözlerni aytıp oturup erdiler anda yigitler hem yakınlaşıp bularnı körüp bozlaşıp keldiler anda gül ‘asel ayım baz saçların yayıp dad (ü) feryad dep aşur bengi atını cılavıdın tutup yigitlerge karap iki beg zadelerini sorap gül ‘asel ayım bir söz dediler.

Men kılur-men hudage zar zar
Merd bolup baglamay belga zü’l-fıkar
Barmay barmay yigitlerim keldin mü
Cılav saklap begler dildarım kanı

Mundın ketip beymanesi toldı mu
Barıp çarçap ara yolda kaldı mu
‘akibet kısmeti şundag boldı mu
Cılav saklan begler dildarım kanı

Amanlıkda men batur-men degenler
Yaka altun tılla sovut keygenler
Özin taşlap atın alıp kelgenler
Cılav saklan begler dildarım kanı

Kulak salın gül ‘aselni dadıga
Haber berip ötün könül şadıga
Tiriglerine küydürmenler otıga
Cılav saklan begler dildarım kanı

...

El-kıssa kaldıgaç ayım bu sözlerni aytıp kırkın kızlar birlen aldılarıga çıkıp kördiler kim hemmeleri kanga boyalgan Yusuf beg birlen Ahmed bengi atları boş kele yatupdur

agalarının körmey saçını yayıp yüzini yırtıp yrek bagrı örtenip kızlarga karap bir sözni dediler ki

Dad (ü) feryad imdi neyley canlarım
Dad aytıp yıgıanlar kalgan ohşaydur
Men yıgılar men iki agam hecridin
Kan töküp yıgıanlar kalgan ohşaydur

Neler kıldı şum rakibler halini
Aman saklasun bir hüdayım canını

İmdi yetmiş boldım asl-ı murada
Hüsn erür ferıştedin ziyade
İki agam nege kaldı piyade
Saç yazıp yıgıanlar kalgan ohşaydur

Talanda bolur mu Harezmi eli
Közleridin akıp lale-gun seyli
Açılmayın soldı agamnı güli
Hazan badı teyip solgan ohşaydur

Ey yaran kulak salın sözime
Ölüm lazım bolgan ohşar özime
İki agam körünmeydür közüme
Dad aytıp yıgıanlar ölgen ohşaydur

Ecel teyip mendek şurlı öledi
Oynap küler çağda gülüm soladı
Ne sebebdin atları boş keledi
Saç yazıp yıgıanlar ölgen (ohşaydur)

Kaldıgaç der küyüp kaldı bu canım
Bir ah ursam köke yeter figanım
Yusuf ahmed meni iki sultanım

Dad aytıp yıgırlar ölgen ohşaydur”⁶¹⁰

Danişmend Gazi Destanı’nda Danişmend Gazi vefat ettikten sonra onun acısına dayanamayan Danişmend Gazi’nin eşi Gülnuş Banu da vefat eder. Gazi’nin sevenleri hem Gazi’nin hem de eşinin yasını tutarlar.

“Melik Dânişmend’in hatunu Gülnuş Banu o kadar ağladı ki hasta oldu, o dertten kutulamadı, o da dünyadan gitti. Bu kez onun için matem tuttular... Malatya'ya yaklaştılar, karşı gelip ağlaştılar ve Melik için matem tuttular, ruhu için ağlaştılar ve Melik için matem tuttular, ruhu için hatimler okudular, yemekler pişirip yediler...”⁶¹¹

Dede Korkut Hikâyeleri arasında yer alan Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi’nde Bamsı Beyrek evlendiği gece düşman tarafından kaçırılmıştır. Beyrek’in kaçırıldığı haberi geldiğinde Beyrek’in nişanlısı Banu Çiçek ve Beyrek’in ailesi karalar giyer, kıyafetlerini parçalar, yas tutarlar.

“Tan ötdi, gün togdı, Beyreğin atası anası bakdı gördi kim gerdek görünmez olmuş. Ah itdiler, akılları başından gitdi. Gördiler kim uçarda kuzgun kalmış, tazı tolaşmış yurtda kalmış, gerdek paralanmış, nayib şehit olmuş. Beyreğin babasu kaba saruk götürüp yire çaldı, tartdı yakasın yırtıdı, oğul oğul diyüben böğürdü, zarılık kıldı. Ağ pürçekli anası buldur buldur ağladı. Gözinün yaşın dökdi, acı tırnak ağ yüzine aldı çaldı, al yanağın tartdı, kargu gibi kara saçını yoldı, ağlayubanı sıklayubanı ivine geldi. Pay Püre Bigün dünlügi altun banivine şiven girdi. Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ağ eline yakmaz oldu. Yidi kız kardaşı ağ çıkardılar, kara tonlar geydiler, vay bigüm kartaş muradına maksudına ırmeyen yalunuz kardaş diyüp ağlaştılar, böğrişdiler. Beyregün yavuklusına haber oldu, Banı Çiçek karalar geydi, ağ kaftanını çıkardı, güz alması gibi al yanağını tatrdı, yırtıdı.”⁶¹²

Bahsi geçen hikâyede Oğuz Beyleri Beyrek’in kaçırıldığını duyar ve yas tutarlar.

⁶¹⁰ Arslan-Erol, a.g.e., s. 123-126

⁶¹¹ Sert ve Biçer, a.g.e., s. 301-302

⁶¹² Ergin, a.g.e., s. 130-131

“Bunu işidüp Kıyan Selçuk oğlu Delü Dunder ağ çıkardı kara geydi. Beyregün yar ve yoldaşları ağ çıkarup karalar geydiler. Kalın Oğuz bigleri Beyrek için azim yas tutdılar, umud üzdiler.”⁶¹³

Oğuz Beyleri, Yalancı Oğlu Yaltaçuk’un gerçeği gizleyerek Beyrek’in olduğunu iddia ettiği kanlı gömleği, Beyrek’e ait olup olmadığını anlayabilmesi için Banu Çiçek’e getirirler. Banu Çiçek, kanlı gömleğin Beyrek’e ait olduğunu zannederek onun yasını tutar. Beyrek’in ölüm haberi hemen her tarafa yayılır. Bunu duyan herkes Beyrek’in yasını tutar.

“Babasına anasına haber oldu, ap alaca ordısına şiven girdi, ağ çıkardılar kara geydiler. Kalın Oğuz bigleri Beyrekden umut üzdiler.”⁶¹⁴

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinde Deli Dumrul kuru bir çayın üstüne yaptığı köprünün yanına bir oba kurulur. Bu obada da bir genç ölür. Oba da onun için yas tutar.

“Meger bir gün köprisinün yamacında bir bölük oba konmuş idi. Ol obada bir yahşi hub yiğit sayru düşmüş idi. Allah emriyle ol yiğit öldi. Kimi oğul diyü, kimi kartaş diyü ağladı. Ol yiğit üzerine möhkem kara şiven oldu.”⁶¹⁵

Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesi’nde Uşun Koca Oğlu Egrek düşmana esir olduğu haberini alan Egrek’in ailesi oğullarının yasını tutar.

“... Kara kara tağlardan haber aşdı, kanlu kanlu sulardan haber kiçdi, kalın Oğuz illerine haber vardı. Uşun Kocanın ağ ban ivi öninde şiven kopdı. Kaza benzer kızı gelini ağ çıkarup kara geydi. Uşun Koca oğul oğul diyü ağça yüzölü anası ile ağlaşdılar, buzlaşdılar.”⁶¹⁶

⁶¹³Ergin, a.g.e., s. 131

⁶¹⁴Ergin, a.g.e., s. 133

⁶¹⁵Ergin, a.g.e., s. 177

⁶¹⁶Ergin, a.g.e., s. 226

Dede Korkut Hikâyeleri'nden en sonuncusu olan İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Hikâyesi'nde Beyrek Aruz Koca tarafından öldürülür. Bunu duyan ailesi, Kazan Bey büyük yas tutarlar.

“Beyregün babasına anasına haber oldu. Ağ ivi işiğinde şiven kopdı. Kaza benzer gelini kızı ağ çıkardı kara geydi. Ağ boz atının kuyruğunu kesdiler. Kırk elli yigit kara geyüp gök sarındılar, Kazan Bige geldiler. Sarıkların yire urdılar, Beyrek diyü çok ağladılar. Kazanın elin öpdiler, sen sağ ol Beyrek öldi didiler. Namerd tayın al eylemiş, okıyuban bizi aldılar, varduk, taş Oğuz bigleri size asi olmuşlar, bilmedük, Mushaf getürdiler, biz Kazana asi olduk sen dahı bize muti' ol didiler and içdiler, Beyrek etmegün basmadı, anlara muti' olmadı, tayın namerd Aruz kakıdı, Beyregi oturduğu yirde kılıçladı, bir uyluğun düşürdi, sen sağ ol hanum Beyrek Hakka vasıl oldu, menüm kanum Aruza komasun didi, didiler. Kazan bu haberi işitdi, destmalın eline alup ögür ögür ağladı, divanda zarılık kıldı. Hep anda olan bigler ağlaşdılar. Kazan vardı, odasına girdi, yidi gün divana çıkmadı, ağladı oturdu.”⁶¹⁷

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Kağan Destanı'nda halasını aramaya giden Çaş Pilek, sevdiğinin yanından ayrılır ve gide gide üç yiğidin çarpışıp durduğu bir yere varır. Onlardan birisinin halası olduğunu görünce büyük bir yas tutar. Halasını ağacın tepesine bağlar ve yurduna döner.

184

“İygi alıp altın tananı kâp-saltırlar.

185

Ponu körge çaş pilek iygi karağınan çajın ustuk töbere korlattı. “Adannın açıyı, enerinin kokkuyu körzen! Körer kayarı çok Altın Tana peçem ede ölçen poltur!” tep, karak körbes ulug sîtkı kirdi, Çaş pilek sîtkı-sîtkı kelgenin-üş künge çede perdi. “Çayalza-dâ çakşok çayalğan altın tana peçem poltur! İygi alıp-pa üş tölge çetre karbaşkan poltur! Üş künnün pajında sıktapçıtkan sığdın tok tadı. Ulug agaşlın iygi paştanın pirge tağlap alıp Altın Tana peçezinin ölgen söğün ağa sâl-saldı. Kır kor-adına münüp, çeri çurtuna nânırmıstı.

184

⁶¹⁷Ergin, a, g.e., s. 133

İki yiğit Altın Tana'yı kavrayıp tutmuşlar.

185

Bunu gören Çaş Pilek, iki gözünün yaşını baldırdan aşağıya akıttı. “Atanın acısı, ananın ahı! Bak! Kayınını yok, Altın Tana halamın Ölümü böyle olmuş!” diye göz görmez ulu ngana başladı. Çaş Pilek ağlaya ağlaya ağladı da, üç güne vardı, “Yaratılıp da emsalsiz yaratılan, Altın Tana halamdır! İki yiğit ile üç nesil boyunca dövüşmüş!” Üç günün sonunda ağlayışını sızlayışını durdurdu. Ulu ağacın iki tepesini birbirine bağlayıp, Altın Tana halasının ölü bedenini oraya kaldırdı. Kır dom atına binip yurduna dönüverdi.”⁶¹⁸

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Altın Sırık, Altın Çıltıs’ın oğlu ve karısı onun ardından yas tutarlar.

1350

“Üş konukka şığara
Altın tıttı evire çör
Sıktaştılar ılar.
Üş konuktun pajında
Altın Sırıkpa Altın Şappa
Çetton aşkım çaş tayganın
Tegeinen pastır tüje perdiler.
Altın şarçın tözünde,
Attan attı,
Altın örgege kire çügürdüler.

1350

Üç gün boyunca, / Altın çamı dolanıp / Ağlaştılar. / Üç günün sonunda / Altın Sırık’la Altın Şappa, / Yetmiş aşitli genç tayganın, / Tepesinden inmişler. / Altın kazık dibinde, / Atlarından iniverip, / Altın otağa girdiler.”⁶¹⁹

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Altın Şappa’nın ölümü için Altın Sırık yas tutar.

⁶¹⁸Ergun, a.g.e., s. 211-212

⁶¹⁹Ergun, a.g.e., s. 268-269

“Altı konukka şığara sıktadı.

Altı konuktun pajında,

Sıktap turğan Altın Sırık tur kel,

Altın Şappanın ölgen sögün kap kel,

2330

Attın altın ezeringe arta sal kel,

Alıp üşpes çaş kayışpa orap turğanı.

Altın çallıg ak kır atka

Çarğanat şeni çapşına tüştü.

Ak sar attı onçanğı çanğa çedin kel,

Uluğ sıdın sıktap kelip,

Uluğ açıyın açıp kelip,

Artık çayalğan Altın Sırık,

Artık çayalğan Altın Şappanın

Ölgen sögüne çat kel,

2340

Sıktap şığa perdi.

As parça-va, köp parça-va

Para-para kelgeni, polza,

Aağa pararğa kerim poldu,

Mağa aydarğa tabırak poldu.

Sıvışkalıg singa şıktı,

Sılağaylıg pelge tüştü.

Çetton aşkım çazalıp ösken

Çaş tay ağa kel çetti.

Altın Torkuy alğan kijizi,

2350

Altın Şappanın Altın Köök içezi,

İygi nannarın çara şabın kel,

Sıktaş kel çügür şıktılar.

2320

Altı gün oyunca ağladı. / Altı günün sonunda, / Ağlayıp duran Altın Sırık kalkıp, /
Altın Şappa'nın ölü bedenini kaldırıp,

2330

Atın altın eyerine yükleyip, / Yiğit koparamaz yağ kayışla bağlamış. / Altın yeleli
ak kır ata, / Yarasa gibi kenetlendi, / Ak kızıl atı, sağ yanına yedekleyip, / Ulu ağdını
yakıp gelip, / Ulu acısını çekip gelip, / Üstün yaratılan Altın Sırık, / Üstün yaratılan Altın
Şappa'nın / Ölü bedenine sarılıp,

2340

Ağlayarak çıkıverdi. / Az mı gider, çok mu gider de, / Gele gele gelende, / Ona
varmak ırak oldu, / Bana anlatmak yakın oldu. / Uğultulu dağa çıktı. / Düz (ağaçlı; dallı-
budaklı) bele / indi. / Yetmiş aşıtlı bezenip büyüyen, / Genç taygaya vardı. / Altın Torkuy,
eşi,

2350

Altın Şappa'nın Altın Köök anası, / İki kalçalarını elleriyle vurup, / Ağlayarak
koşup çıktılar.⁶²⁰

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora Şeeley Destanı'nda
Boktu- kiriş kardeşi Bora-Şeeley'in öldüğünü görünce onun yasını tutar.

“Boktu-Kiriş akızı

Beti dergizinge bejen sının

Ajırgı çarıkı dergizinge aldan mıygaktı

Dergilep algaştın,

Hap-daa olurgan çüven irgin.

Ulug kara çadırının dörünge kelgeştin,

Çağlıg er kaar hömünnü ekeel,

Argan et kaar hömünnü ekel,

Dunmam Bora-Şeeley” -dep

Kıy salıp turup-tur.

Baza katap algırarga-daa

Surag boor mındıg-la boop-tur.

“Bo-daa orta eves-tir,

Meen sözümnü toovaanı ol-dur” -dees,

Adından düje halaas,

⁶²⁰Ergun, a.g.e., s. 297-298

Ulug kara çadırına
Düvü-dalaş-bile kire
Mannadıp keep-tir evespe.
Dunmazı-daa ölüp kalgan,
Arını-bajı ak tos apargan çıdıp-tır.
Dunmazının çanına
Dün-hünnün iştinde
İglap-sıktap-daa,
Mungarap-munçulup olurup bergen.

Boktu-Kiriş ağabey, / sol tergisine elli sığının / sağ taraftaki tergisine altmış sığının / terkileyip almış da / çaptırıp gelirmiş. / ulu kara çadının törüne girmiş de / “Yağlı et konur kovayı getir, / kara et konur kovayı getir, / kardeşim Bora-Şeeley” diye / çağırmış. / yine tekrar bağırdığında / ses seda yok, böyleymiş. / “Bu normal değildir, / Benim sözümü dinlememiştir” diyerek / atından inip / ulu kara çadırına / telaşla girip / koşturmaz mı. / kardeşi ölüp kalmış. / yüzü başı ak ağacın kabuğu gibi olup yatarmış. / kardeşinin yanında / Günlerce gecelerce / ağlayıp sızlayıp / daralıp hüzünlenip durmuş.”⁶²¹

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora Şeeley Destanı’nda Bora-Şeeley Boktu- Kiriş kardeşi için yas tutar.

“Turup-turup,
Bora-Şokar Boktu-Kiriştin
Çadırınçe
Karak-kulak çok mannap
Çorup olurup-tur.
Karak çetpes kara hovunun ortuzunga
Mannap olurrarga,
Bora-Şeeley bo-la uja-tura
Çügürüp olurup-tur evespe.
-Akım kançaldı?-dep

⁶²¹Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları I**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 341-342

Kara angıs aytırđan turup-tur evespe.
-Halıdıp orgaştın,
Kalbak daştın kırınga
Tayza baskaştın,
Akınının molduruun sıy
Düjürüp ölüruptüm-dep-tir.
Bora-Şeeley-daa
Bora-Şokarnı muna
Kaapkaştın,
Akızının anına karak-kulak çok
Halıdıp edip keep-tir evespe.
Bora-Şeeley ol orta duruyanın algızın algırıp,
Dulguyaktın ızın ıglap
Olurup berip-tir evespe.
Ta kaş, ta keje honukta
Iglap-sıktap kelgen üvezi,
Mungarap-dengerep, buugup-sarıgıp
Olurup bergen urug üven irgin iyin.
“Ölöp kaan kijinin anına
eje-daa ırğlaarga,
Dirlip keer eves” -dep
Bodanıp, şügdünüp keep-tir evespe.
Akızın ködürüp-ködürüp
Art bolgan ezerinin kırınga
Arta salıp ap-tır evespe on.
Akızının kara saar idii-daa
Kara erje kaday süürüp,
Homdu bolgan uzun kara kejegezi
er kır-bile södürtünüp
orup organ üve irgin.
Üngerip algaş, ulug kara çadırının
Ejiinin aksınga ekkep-daa
Düjürüp algan olurup-tur.

Bora-Şeeleynin iyi karaanın çajı
Damırak kara sug deg
Damdılap barıp-daa turgan çüven irgin.
Urug-daa akızın körgeştin
Tuttunar-daa argajok,
İşti-höree kövüdees,
Baza-la ıglaaş olurup berip-tir.
İyi karaanın tögülgen çajından
İşti-hoynu kök sug bolgan olurar
Mindig amıtan bolgan irgin.
Oon ıı-sızınga oran-delegeynin
Kuskun, saaskanı bezin
Kudarap-daa, sarınnap-daa
Turgan çüvezi irgin.
Akızın-daa katap üngerip algaş,
“Eki çerger ornuşkudar-dır” -dees,
Çorup-la kaan irgin iyin.
Ulug sarıg hayanın betii çarında
Çedip kelgen-ne çorup olurup-tur evespe.
Oduçunun üş ön arjaanın çalap algaş,
Akızın çup arıglap hünzep
Turup-tur evespe.
Adının ajırgı çarıkı
Arjımaanin işinden
Tos ön kadak hü-bile
Orraay şaap turup-tur evespe.
Çalım-hayanın baarında kelgeştin,
“Çalım-hayam, çaraş hayam,
Çarlıp örşee,
Çangıs akımnı manaa sup alıyn,
Öndür hayam, öngür hayam,
Ajıttınıp örşee,
Ösküs akımnı sup kaayn” -dep,

Kök deerni hölbeş kıldır,
Kara çerni kın kıldır,
Kışkıra kaaptıp-tır evespe.
Çalım sarıg, öndür ulug haya
Ajıttınıp-daa kelgen
Mındıg-la turup-tur.
Şak ol hayanın iştii-orta
Höö höven-bile adaan orta
Döjek kılgaş, konçug eptig kıldır
Çıttıp kaap-tır evespe.
Akızının bajının kırına
Öşpes önnüg möngün çulazın
Kıpsıp kaan mındıg turup-tur.
Oran-delegeynin ön-çüzün
Çeçek-çimizin akızının artı-iştinge
Kaastap-daa taarıp turgan çüvezi irgin iyin.
“Çalım sarıg, öndür çaraş,
Hagdınıp örşee” -dep algırarga,
Çalım-haya tig çok kıldır
Hagdınıp kaap-tır.
Akızının ulug kara çadıringa
Çortup kelgen mındıg-la
Urug çüven irgin.
Çağlıg edin hayındırıp çip,
Sarıg sayın hayındırıp ijip,
Aştanıp-çemnenip olurup-tur evespe.
Aş-çem çiiirge-daa çidirtinmes,
Al sagıjı-la dalajır
Mındıg boop turgan çüvezi irgin.

Durup durup Bora-Şokar, Boktu-Kiriş'in / çadırına / hiç kimseye bakmadan, hızla, /
Gitmekteymiş. / Göz yetmez bozkırın ortasında / koşar iken / Bora-Şeeley işte böyle düşe
kalka / koşturup gelmiş. / “Ağabeyime ne oldu?” diye / Bir başına soruvermiş. / “Koşturup

giderken / kalpak taşın üstüne / Basıp kayınca / ağabeyinin boynunu kırıp / düşürüp öldürüverdim” demiş. / Bora-Şeeley de Bora-Şokar'a biniverip / ağabeyinin yanına tırısı / koşturup varmış. / Bora-Şeeley o anda turna bağırışınca bağırip / dul kadın ağlayışını ağlayıp oturuvermiş. / kim bilir kaç, kim bilir nice gün boyunca / ağlayıp sızlayıp durmuş. / üzülüp-kahrolup, burulup-sararıp; / oturuveren kız imiş. / “ölüp kalan kişinin yanında / ne kadar da ağlansa / dirilmez ki” diye / düşünüp durmuş. / ağabeyini kaldırıp kaldırıp / Bel gibi olan eyerinin üstüne / yükleyip koymuş. / ağabeyinin kara yumuşak deri ediği / kara yere dek sürünüp / kalın kutu gibi uzun kara saç / yer üstünde sürünüp / Gidermiş. / yükleyip ulu kara çadırının / eşiğinin ağzına getirip de / indirivermiş. / Bora-Şeeley'in iki gözünün yaşı / kara çay gibi / damlayıp akarmış. / kız bir daha ağabeyine bakmış da / kendini tutamayıp, / lçi-göğsü kaynayıp / yine ağlayıp durmuş. / İki gözünün dökülen yaşından / İçi-koyunu sırlıslıkla olur / Böyle kimseymiş. / onun ağlayışına-sızlayışına dünya-alemin / kuzgunu, saksağanı bile / Gamlanıp kederlenip / duruvermiş. / ağabeyini tekrar yükleyip / “İyi yere kaldırayım” diyerek / yollanıvermiş. / ulu sarı kayanın ön tarafına / yetip gelivermiş. / otacının üç çeşit kutsal kuyu suyunu çağırıp alıp / ağabeyini yıkayıp gün geçirip / durmuş. / atının sağ tarafındaki / tulumun içinden / dokuz çeşit ipek kumaş kuşak ile / dolayıp sarıp durmuş. / yalçın kayanın önüne gelip, / “Yalçın kayam, / güzel kayam, yarılıp bağışla, / öksüz ağabeyimi işte buraya koyayım / aydınlık kayam, / ebedi kayam, açılıp bağışla / Öksüz ağabeyimi koyayım” diye / Gökyüzünü sarsıp / kara yeri titretip / haykırıvermiş. / yalçın sarı, ebedi ulu kaya / açılıvermiş. / Böyle imiş. / İşte o kayanın içine / ak pamuk ile altına / döşek kılıp yerleştirip / yatırıvermiş. / ağabeyinin başının üstüne / sönmez canlı, gümüş çirasını / yakıvermiş, böyleymiş. / dünya-alemin renk renk / çiçeğini, gülünü ağabeyinin arkasına, önüne / süsleyip koyuvermiş. / “Yalçın sarı, ebedi güzel / kapanıver lütfen” diye bağırınca / yalçın kaya çatlağı yok gibi / kapanıvermiş. / ağabeyinin ulu kara çadırına / ağır ağır yürüyüp gelen böyle / kız imiş. / yağlı etini kaynatıp yiyip / sarı çayını kaynatıp içip / aşayıp-yiyip durmuş, / aş-yemek yediğinde boğazından geçmez / al gönlü telesir, / Böyle olup dururmuş.”⁶²²

4.3.4. Başsağlığı ve Avutucu Sözler

“Başsağlığı dileme, sözün etkileyici ve sağaltıcı gücünden yararlanarak hem acıyı hem de yası azaltmaya yönelik bir âdettir. Ölenin yakınları, tanıdıkları, dostları ölümle

⁶²²Ergun ve Aça, a.g.e., s. 346-348

ilgili âdetleri yerine getirmeseler bile, kederli ailenin acısını paylaşmak ve ruhsal sarsıntısını dengelemek için başsağlığı dilemekte, avutucu sözler söylemekte kusur etmezler. Başsağlığı dilemenin geçerli biçimi ölü evine giderek söylenendir. Uzakta olanlar da telgraf, telefon, mektup ve gazete ilanlarıyla bu önemli görevi yerine getirirler.”⁶²³

“Baş sağlığı dilemenin en iyi yolu ölenin yakınlarıyla yüzyüze görüşmektir. Uzakta oturup da seyahat imkânı bulamayanlar; telefon, telgraf, mektup ve gazete ilanı vasıtasıyla baş sağlığı dileklerini iletirler. Başsağlığı ziyaretine gelenler uzun süre oturmazlar. Şu sözlerden birini ve ya birkaçını söylerler.

- Başınız sağ olsun.
- Allah başka acı, keder göstermesin.
- Allah ecir, sabır versin.
- Mekanı (durağı) Cennet olsun.
- Nur içinde yatsın.
- Allah taksiratını affetsin.
- Hüküm Allah’tan, başınız sağ olsun.

Ölenin ardından daima iyi sözler söylenir. Kusurları, büyük kötülükleri olsa bile, “Ölünün ardından konuşulmaz” denir ve kimsenin kötü söz söylemesine izin verilmez.”⁶²⁴

“Başsağlığı dilemek toplumsal bir görev, bir âdettir. Bu davranışın temelinde de sosyal ilişkiler ve dayanışma ruhu yatmaktadır. Anadolu’nun her yerinde başsağlığı, sabır dileme; taziyede bulunma oldukça yaygındır. Çünkü ölü yakınlarının yalnız bırakılmadığı, acısının paylaşıldığı, toplumsal birlik ruhunun devam ettiği mesajı verilmektedir. Ölü yakınlarına, komşular, akrabalar, cenaze evinde, cenaze defnedilirken, mezarlıktan ayrılırken, cenaze günü, taziyede bulunmaktadırlar. Daha sonra cenazeye gelemeyenler eve gelerek taziyede bulunurlar, bunun dışında akraba ve komşunun eve giderek taziyede bulunması âdeti pek yaygın değildir. Bu sırada ölü yakınlarına herkes:

Başın sağ olsun.

Siz sağ olun.

⁶²³Örnek, a.g.e., s. 226

⁶²⁴Nezihe Araz ve diğerleri, a.g.e., s. 194

Dostlar sağ olsun.

Allah sabır versin.

Ölenle ölümez.

Allah rahmet eylesin

Allah geride kalanlara sağlık versin.

Allah taksiratını affetsin.

Allah başka acı göstermesin. Allah sizlere uzun ömürler versin.

gibi sözlerle üzüntüye ortak olunarak, yasın uzatılmaması telkininde bulunmaktadır.”⁶²⁵

4.3.5. Ağıt

Kâinatın en önemli, en şerefli mahlûku olan insanları, cihanşumul duygular olan sevinç, sevgi, aşk, üzüntü, özlem, gibi ortak paydada birleştiren bu kavramlardan bir tanesi de ayrılıktır. Bu ayrılık, hasretle çekilen belli bir zaman dilimi olabileceği gibi ömür boyu süren bir özlem de olabilir. Son yolculuk şeklinde dile getirilen bu durumda giden ebedîyen gitmiştir ve bunun bilincindeki kalanlar, giden anne, baba, eş, çocuk, akraba, arkadaş...’ı bir daha göremeyecek olmanın verdiği üzüntüyle, ortak hissiyatla ortak tepkiler verir. Bu tepkiler, insanlığın üzüntü karşısındaki evrensel refleksidir; fakat bu refleks farklı kültürlerde farklı şekillerde tezahür edebilir. Türkiye Türkçesinde “ağıt” terimi olarak karşımıza çıkan insanlığın ortak ıstırabı aşağıda değişik yönleriyle ele alınmıştır.

“Ağıtlar acı bir olayın özellikle de ölüm olayının ardından söylenen halk türküleridir. Önceleri yalnızca ölümlerin ardından söylenen ağıtlar çeşitli konularda söylenmeye başlanmıştır. Zamanla dünyanın faniliği, ömrün kısıllığı, ihanet, kıskançlık, sadakatsizlik, feleğe sitem de ağıta konu olmuştur. Yurdun istilâ görmesi, kaybedilen toprakların uyandırdığı acı, ağıt yakılan konular arasında yer almıştır. Zelzele, yangın, sel gibi afetler ağıtla dile getirilmiştir.”⁶²⁶

⁶²⁵Altun, a.g.e., s. 357

⁶²⁶Osmaniye’de Ağıt Söyleme Geleneği ve Osmaniye Ağıtları”, **Karacaoğlan’dan-Bela Bartok’a Dadaloğlu’ndan-Âşık Feymani’ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Matsa Basımevi, 2005, s. 1-28

“Ağıtlar, “insanlığın ortak ıstırabı”nın canlı bir şekilde ifade edildiği edebi metinlerdir. Bu özellikleri sebebiyle ağıtlar, halk şiirinin başlangıçtaki ilk şekilleri olarak kabul edilmektedir. İnsanlar arasındaki münasebetlerin “ferdi” ve “samimi” olduğu devir ve kültürlerde, ölümün insana verdiği ıstırap, kolay dindirilebilecek cinsten değildi.”

“Hayatta kalanlar, ölenlerle münasebet kurabilmek için, birtakım vasıtalarla ihtiyaç duyarlar. Bazı özellikleri sebebiyle ağıtlar, ölenleri hatırlamada önemli bir vasıta vazifesi görmektedir. Onları bu özellikleri sebebiyle birer “sembol” olarak düşünebiliriz.”⁶²⁷

“Türk insanı ölümle ilgili düşüncesini öz bir biçimde anlatır: “Ölüm Allah'ın emri ayrılık olmasaydı.” Çünkü ölümler, kavuşmanın söz konusu olmadığı ayrılıkların başlangıcıdır. Burada insanımızı korkutan ölüm değil, ayrılıktır. Eğer ayrılık olmayacaksa ölüm zaten yok demektir.”⁶²⁸

“Ağıt; “Halk şiirinde ölen bir kimsenin ardında söylenen, onun meziyetlerini belirten, ölümünden duyulan üzüntüleri dile getiren şiirlerdir. “Divan Edebiyatındaki mersiyeler durumundadır. Bunların menşeyini eski Türklerdeki ölenin ardından ayin yapmak âdetine, yani “yuğ törenleri”ne kadar götürebiliriz. Bugün de Doğu ve Orta ve Güney Anadolu'da ölü için ağıt yakmak geleneği vardır. Belli bir zaman içinde ölü evini ziyarete gelen herkes, bilhassa halk şiiri geleneğine yabancı olmayanlar, duygularını şiir hâlinde anlatır ve yalan da olsa ağlarlar. Böyle yakılan ağıtlar tam anonimlik vasfına sahiptir. Daha ilk söyleyenin ağzından çıkarken bile öteki ağıtlarda büyük ölçüde malzeme alır. Halk şairleri de ağıtlar söylemişlerdir. Bunların öteki anonim ağıtlardan farkı belli kişilerin eseri olmasıdır. Âşıklar, daha çok, ölümü çevresinde yankılar uyandıran kimseler için ağıt söylemişlerdir Delikanlı iken veya yeni evli iken ölenler, bir hileye, bir düzene kurban gidenler, ölümleri bir ailenin veya zümrenin yıkımına sebep olan kimseler gibi. Halk şairleri sel, zelzele, salgın hastalıkları gibi büyük felaketler için yazılan şiirlere de ağıt adını vermektedir.”⁶²⁹

⁶²⁷İsmail Görkem, **Türk Edebiyatında Ağıtlar, Çukurova Ağıtları**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001, s. XV

⁶²⁸Yakıcı, a.g.e., s. 214

⁶²⁹Güzel ve Torun, a.g.e., s.188-189

Şükrü Elçin'e göre ağıt; “İnsanoğlunun ölüm karşısındaki veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme korkusu, telaşı ve heyecanı anlarındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli veya düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülerdir.”⁶³⁰

“Sagular, İslamiyet’in kabul edilişinden önceki dönemlere özgü şiirlerdir. Bu dönemlerde ölen kişiyi toprağa vermeden önce yuğ / yoğ adı verilen, gösterişli bir tören düzenleniyordu. Komşu ülke kaynaklarına göre yuğ / yoğ merasimlerinde; cenaze çadıra yatırılır, ölenin yakınları atlarına binerler, çadırın etraflarında yedi defa dönerler, sonra atlarından inerek yüksek sesle ağlaşıp, yakalarını, yüzlerini yırtarlar, bu esnada ozanlar da törene katılanların hüznünü artırıcı sagular söylerlerdi. Sagular, ağıt töreni anlamına gelen bu yuğ törenlerinde kopuz eşliğinde okunuyordu.”⁶³¹

“Başta ölüm olmak üzere ayrılığın yahut üzüntünün doğurduğu ıstırap sebebiyle ortaya konulan lirik ve manzum ürün şayet ölenler için söyleniyorsa kendisine has makamla terennüm edilir. Söylenen sözler ölenle ilgili düşünce, duygu ve izlenimleri ihtiva eder. Yaygın şekli ile ağıt olarak bilinen söz muhtelif devirlerde, muhtelif Türk toplulukları tarafından değişik şekilde kullanılmıştır. Ağıda, Azeriler ağı, Başkurtlar marsiya, aytiv, Özbekler marsiya, matemname, Kazaklar jektov, koşuk ırı, köri, Kırgızlar cır, cektov, koşok, Kumuklar yas, Nogaylar bozlau, bozlaw, Tatarlar taqmaq, marsiya, Türkmenler ağı, tavş, tavşa, tavun, ses etmek, Uygurlar da jiğa, haza derler.”

“Orhun abidelerinde konuyla ilgili olarak şu sözleri buluruz: sagıt; “ağlama, feryat, matem”, sığıtçı; “ağlayıcı”, sıgtamak; “ağlamak, feryad etmek”, yog / yug; “yas töreni, ölü yemeği”, yogcı / yugçı; “yasçı, ağlayıcı”, yoglamak / yuglamak; “yas töreni yapmak, ölü yemeği verdirmek.” Abidelerde “ölmek” fiilinin değişik sözlerle ifade edildiği de olmuştur. “yit-yok bol-, yok er-, yokadu bar-, adır-, adırıl-, adırın-, uç-, kergek bol-...”

“Türkiyede genellikle ağıt olarak kullanılan bu söz bazı yörelerde farklı şekilde de kullanılabilmektedir: bayatı (Kars), deme (Sivas), deşet (Adana), deyiş (Malatya), deyişet (Samsun), dil (Doğanşar-Sivas), las (Doğanşar- Sivas), lavik (Kırşehir), ölgülü (ölüm

⁶³⁰Elçin, a.g.e., s. 290

⁶³¹Güzel, a.g.e., s. 100

anlamında, Burdur), sabu (Muş), sızılama (Doğu Anadolu), şin (Elazığ), şivan (Diyarbakır), yakım (İçel, Isparta), yas (Antalya, Balıkesir, Burdur, Karaman, Muğla). Anadolu’da çeşitli ağızlarda ağat, ağut, avut söylenişleri varsa da bu yaygın olan ağıt kullanımına halel getirmez.”

“Türklerde ağıt söyleme geleneği, ilk çağlardan beri var olan ve tarihin çeşitli devirlerinde, çeşitli Türk boyları tarafından günümüze kadar yaşatılan bir gelenektir. Orta Asya’da yaşayan Türk toplulukları, İslamiyet’ten önce ölüleri için yuğ törenleri yapar, bu törene oldukça önem verirlerdi. Ölünün yakınları at, koyun, sığır cinsinden kurbanlar keser, törene gelenlere ziyafet verirdi. Atlılar ölünün bulunduğu çadırın etrafında yedi defa döner, bu arada kurt gibi sesler çıkararak ağlaşır, bağırırlardı. Hatta törene iştirak edenler bununla da kalmaz, bıçaklarla saçlarını, yüzlerini ve kulaklarını keserdi. Ölünün bulunduğu çadır etrafında yedi defa döndükten sonra uğurlu bir gün seçilip ölen kişinin kendisi ve atı yakılırdı. Defin için, ilkbaharda veya yazın ölen birini, yaprak dökümü dedikleri sonbahar mevsimine; güzün veya kışın ölenleri de yaprak açımı diye vasıflandırdıkları bahar mevsimine kadar bekletirlerdi. Defin sırasında ölenin değerli eşyaları da ölenin yanına konulurdu. Defin günü de ölü sahipleri ilk gün oldukları gibi kurban keserlerdi. Gerek tören gerekse defin sırasında şairler sagu denilen ölüm şiirleri söylerdi. Bu tören ölünün defin edilmesinden sonra da devam ederdi.”

“Kazaklarda cenaze sahibi kadın ağlar, yüzünü tırmalar. Ölünün bulunduğu evin önüne siyah çelenk asılır ve bu eve “cüzi caralı, üyi garlı” (yüzü karalı, evi karalı) denilir.”

“Kırgızlar ölünün bulunduğu çadıra siyah bir flama asar. Ölüye güzel elbiseler giydirilir, çadırın önüne çıkartılır ve yanına özel eşyaları konulur. Kadınlar kızlar öne arkaya hareketlerle cır (ağıt) söylerler. Erkekler de çömelip bunlara iştirak eder. Yedi gün boyunca ziyafet verilir. Defin işi sekizinci gün gerçekleştirilir. Mezara ölenin atı da konulur. Geri döndüğünde kadınlar ölenin eşyalarına bakarak tekrar ağlarlar.”

“Irak Türkmenleri ölenin mezarı başında ve daha sonra üç gün sabahtan öğleye kadar ağıt söyler ağıt söylemeye sazlamağ, ağıt söyleyene de sazlayan denilir. Ağıtçı kadın küçük bir sandalye üzerine çıkıp peş peşe ölünün vasıflarını niteleyen, faniliğini anlatan hoyratlar sıralar. Törende söylenen hoyrat ve maniler genel olarak segâh makamında icra

edilir. Orada bulunan kadınlar sazlayan kadına bir miktar para verirler. Kerkük’te yaşayan Hristiyan Türkmenlerde de aynı ağıt geleneği vardır.”

“Türkler acılı hallerinin ve iç dünyalarının doğal bir tezahür olarak ağıtları yanık ezgilerle söyler. Bu, insanlar üzerinde şüphesiz fazla etki bırakır ve böylelikle ortaya konulan esere kalıcılık sağlanmış olur. Sözlü ve ezgili bir edebi ürünün ortaya çıkabilmesi ve yaşayabilmesi için dört faktörün mevcut olması gerekir. Bunlar; söz, yaratıcı, musiki ve dinleyici çevredir. Bir sözlü ürünün günümüze kadar gelebilmesi için eserdeki sözlerin kuvvetli, bunları ortaya koyanın, olayı ve durumu ele alış tarzında, tasvirlerde, benzetmelerde ve söz oyunlarında başarı sağlanmış olması lazımdır. Bunun yanında söylenen ezgi kalbin derinliklerinde etki bırakacak tarzda olmalı ve nihayet eldeki metni beğenip nesilden nesile ulaştırabilecek bir tabi çevre bulunmalıdır.”

“Selçuklularda da ölüm törenlerinde, eski âdetlerin izlerini sürdürmüşlerdir. Şöyle ki, birisi öldüğünde saçlar kesilir, atların eğerleri ters çevrilip üzerine kara örtü örtülür ve alınları çizilir. Yedi gün yas tutulur. Ölüye ağlarken elbiseler yırtılır, kadınlar saçlarını yolarlardı. Kırk gün atlara binilmezdi.”

“Ağıt geleneği günümüzde de Türkiye’nin muhtelif yörelerinde bütün canlılığıyla yaşatılmaktadır. Anadolu’nun hemen her yerinde bazı ayrılıklarla da olsa ölünün arkasından, asker uğurlanırken, geline kına yakılırken yahut gelin evden çıkarken ağıt söyleme geleneği vardır. Ağıt aslında bir türküdür ve bunların ortak özelliği yanık bir ezgiyle terennüm edilmeleridir.”

“Ağıtın ölünün başında söylenmesi yaygın bir gelenektir. Sözler o anda ağıtı söyleyen şahsın ruh halini yansıtan ifadelerdir ve coşkun bir lirizmle doludur. Söylenen ağıtlarda ölenin iyi vasıfları, mutsuzluğu, yokluğunun bırakacağı derin izler gibi hususlar dile getirilir. Ölü evine ağlamaya gelenler, ağıtlarında, acıklı ortamın da etkisiyle, hasretlik, dert, umutsuzluk, kimsesizlik, felaketler ve talihsizlik gibi hususlara da yer verirler.”

“Ölen için yas süresi, törelere göre değişiklik gösterir. 3, 7, 40, 52 gün kadar süren yas müddetince, aile fertleri al ve aklarını çıkarıp karalar giyer.”

“Bugüne kadar elimize ulaşmış ilk ağıt örneği, Hunların, M. Ö 119 yılında Ordos’un kuzeyindeki toprakları Çinlilere kaptırması üzerine söyledikleri ağıttır. Manzume dörtlük halindedir. İkinci ve dördüncü dizeler arasında benzerlikler vardır. İlk dizenin orijinal şekli “Yen-çi tağ yitirdimiz” (7 hece) yahut “Yen-çi tağın yitirdimiz” (8 hece) şeklindedir. Bütün bunlar Türk nazımının esas şekilleri arasındadır. Türkler, bozgun dolayısıyla, güneye çekilmiş ve ağlayarak şu türküyü söylemişlerdir:

Yen-çi şan dağını kaybettik.

Kadınlarımızın güzelliğini elimizden aldılar.

Si-lan-şan yaylarını kaybettik,

Hayvanlarımızı çoğaltacak vesaiti elimizden aldılar.”

“Ölümü Türkler arasında çok büyük üzüntüye sebebiyet veren ve Kaşgarlı Mahmut tarafından derlenmiş olan Alp Er Tunga (Tuna)’ın ağıdı, en eski Türk ağıtlarından birisidir.

Alp Er Tonga öldi mü

İsiz ajun kaldı mu

Ödleğ öçin aldı mu

Emdi yürek yırtılır

(Alp Er Tunga öldü mü

Sahipsiz dünya kaldı mı

Felek öcünü aldı mı

Şimdi yürek parçalanıyor)⁶³²

“Kül tegin için ağıt

“... küçük kardeşim Kültegin 'öldü (kergeğ boldı), (gerek ve vacib oldu)!

“Düşündüm!

“Görür gözüm, görmez gibi oldu! Bilir biliğın, bilmez gibi oldu!

Düşündüm!

“Zamanı (öd), 'Tanrı takdir eder (yasar)! Kişioğlu hep ölmek için (ölüğü) yaradılmış (törümiş)! Böyle düşündüm! “Gözden, yaş gelse! Etten (etide?), gönülden (haykırarak), 'ağlama (sığıt) gelse! Yanar gibi oldum!”

"Düşündüm! Çok çok (katıgdı) düşündüm!

“İki Şad'ımın, küçük kardeşlerimin, oğullarımın, beylerimin, milletimin,

⁶³²Kaya, a.g.e., s. 28-36

“Gözleri ve kaşları (ağlamaktan) kötü olacak diye! Düşündüm!... “(Kül Teğın yazıtı, IK11).”⁶³³

“Ağıtlarda ölen kişinin çeşitli özelliklerinden ve özellikle ölüm olayından söz edilir. Ölüyü de konuşmalara katarak anlatmak, eşyalarından, malından mülkünden söz etmek de gelenektendir. Ağıt yakıcılar genellikle hiç bir eğitim görmeyen tahsilsiz kişilerdir. Çoğunun okuryazarlığı bile yoktur. Buna rağmen halk şiirinin yaygın kalıplarını rahatlıkla zorlamadan kullanmaktadır.”⁶³⁴

4.3.5. Ağıtlar

“Ölünün çıktığı evde yas tutulması âdeti, bütün Türk dünyasında olduğu gibi Nogay Türklerinde de vardır. Yakını ölen kişi ağlar. Yalnız halk fazla dövünerek ağlamayı hoş karşılamaz. Onun kendini biraz kontrol etmesi istenir. Ölümün olduğu evde ağıt yakılır. Bağırarak, dövünerek ağlayanlar susarak bu yürek sızlatan ağıdı dinlerler. Ağlayıcılara “bozlayıcı” denir. Söylenen ağıt ise “bozlav” dır. Bu kelime aynı anlamıyla Dede Korkut'ta da geçer. Buna göre buzla-: bağırarak ağlamak, buzlaş-: birlikte bağırarak ağlamak, buzlat-: ağlatmak, feryat ettirmek, bağırtmak şeklinde Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmış kelimelerdir. Bozla- fiili Türkçe sözlükte de devenin bağırması, mecazi anlamda ise çığlık koparmak anlamına gelirken sözlükte bozlak kelimesi için “Orta ve Güney Anadolu'nun birçok bölgelerinde bir türkü ezgisi ve bu ezgiyle söylenen, konusu acıklı türküler” açıklaması yapılmaktadır. Bozlak Azerbaycan Türkçesinde de “ağı” kelimesiyle karşılanmaktadır... Nogay Türkleri dinlerine çok bağlıdır. Ölümün Hak'tan geleceğine iman eder ve ölümden korkmazlar. Onun için de Nogaylar “Ecel verirse iman da versin” diye Allah'tan dilekte bulunurlar.”

“Ölenlerin arkasından söylenen bozlavlar; ölen kişiye göre çeşitlilik göstermektedir. Mesela bir ev sahibi, birinin oğlu veya genç bir gelinin kocası öldüğünde söylenen bozlavlar farklı farklıdır. Bozlavlardan bazıları şunlardır:

⁶³³Ögel, a.g.e., s. 766

⁶³⁴Mehmet Yardımcı, “Ağıt Söyleme Geleneğimiz Ve Kadirli-Kozan Yöresinde Söylenen Ağıtlar” [http: / / turkoloji.cu.edu.tr / CUKUROVA / sempozyum / semp_1 / yardimci.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/ CUKUROVA / sempozyum / semp_1 / yardimci.pdf), (11. 09. 2008)

Evin sahibi, reisi öldüğünde söylenen bozlav
Allah gönlünü hoş görsün.
Cennetini geniş, sarayını boş versin. Senden kalan çocuklar.
Bey olsun, sağlıklı olsun.
Her işleri yolunda gitsin.
Ağaların at bağladığı yurt olsun. Âlimlerin dua ettiği ev olsun.
Üy iyesi ölgende ayılğan bozlav
Alla könilindi hoş körsin,
Yenilettin ken sarayın bos bersin,
Özinnen kalgan balalar,
Begene bolsın, berk bolsın.
Ar isleri ofl bolsın
Ağalar at baylagan yurt bolsın,
Âlimler duva lulgan üy bolsın. . .
Genç delikanlı öldüğünde söylenen ağıt
Pabucuma kum dolup
Basamadan duruyordum
Ama toplanan halk,
Ayıplamayınız,
Dimdik durup ağlamıyordum.
Pabucum var, çizmem yok,
Aklım var, fikrim yok,
Fırtına sesli,
Büyük evin çocuğu
Leğenli, ibrikli
Çok eski evin çocuğu
Bu dünyada neler var,
Yavrusu ölen deve var,
Tayı ölen at var,
Bu insanlarda neler var,
Bebeği ölen bakıcı var,
Bakıcısı ölen bebek var,
Yaşadığı yaşı geldiğinde,

Yaşı altmışa dayandığında,
Ceylan gibi gözü kızaran,
Kuğu gibi saçı ağaran,
Kararmış yalnız gözü ağlayan,
Allah Allah diye ağlayan geyik var.
Eskiler ağlarlar,
Yavrusu ölen deveye
Deve yavrusu sütüne kavuşmaya çalışmıştı, Tayı ölen ata
Tay ata kavuşmaya çalışmıştı,
Bebeği ölen bakıcıya,
Allah Allah diye ağlayan geyiğe
Nereye kavuşacaktı,
Çare olacak şey için?

Yas bala ölgende bozlav
Bâpişime kum tolup,
Basa almay turı edim,
A yıyılğan yamagat,
Ayıp ete körmenez,
Baskarıp yılay almay turı edim.
Bapişim bar, mesim yok,
Akılım bar, esim yok,
Davıl bazlı tavıslı,
Üyken üydin balası,
Elekenli, kumganlı
Eskili üydin balası.
Bu duniyada neler bar,
Botası ölgen tüye bar,
Kulını ölgen biye bar,
Bu yıyında neler bar,
Bebeyi ölgen tavkey bar,
Tavkeyi ölgen bebey bar,
Yasagan yası kelgende,

Yası alpıska yetkende,
Kuralayday közi kızargan,
Kuvday şaş agargan,
Karagan yalgız közi yığılıp,
Allalap yılay kalgan kekey bar.
Buringılar zergerler,
Botası ölgen tüyege
Nar telipti süt üşin,
Kulını ölgen biyege
Tay telipti at üşin,
Bebeyi ölgen tavkeyge,
Allalap yılay kalgan kekeyge
Ne teligey eken di,
Madar etkey zat üşin?”⁶³⁵

“Yöreden derlenen ağıtlardan bir kısmı anonimdir, bir başka deyişle ilk yaratıcısı unutulmuş topluma mal olmuştur. Birkaç ölüm konulu ağıdın yanı sıra kına ağıtları bu gruba girmektedir. Buna karşılık metinlerden büyük bir çoğunluğunun “kimin tarafından ve kime ya da neye söylendiği” açıkça belirtilmiştir. Bu yönüyle Mersin ağıtlarının Türkiye ağıt söyleme geleneği içerisinde ayrı bir yerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Ağıtta bahsedilen kişinin gerçekten yaşamış olması, o çevredeki insanların bu kişiyi tanınması, dile getirilen olaya herkesin şahit olması ya da bu olay karşısındaki ortak hislerin yansıtılması nedeniyle bu türün bir nevi sosyal tarih kimliği taşıdığı göz ardı edilmemelidir.”

“Zaman içerisinde hem tarihî ve coğrafi hem de sosyal ve kültürel çevre faktörlerine bağlı olarak değişik görünümsergileyen ağıt yakma geleneği, günümüzde ülkemizin birçok köşesinde tüm canlılığıyla yaşatılmaktadır. Aynı şekilde inceleme alanı Mersin’de de bu geleneğin, özellikle kırsal çevrelerde eskiden olduğu gibi devam ettirilmeye çalışıldığı, ayrıca ağıtların gelenekteki şeklinden farklı olarak kimin tarafından ve kim için söylendiğinin genellikle belirli olduğu görülmektedir. Ağıtlar, bir tören

⁶³⁵Dilek Ergönenc Akbaba, “Nogay Türklerinde Ölüm İle İlgili İnançlar ve Ağıtlar”, **Millî Folklor**, (80), (2008), s.78, 80-81

içerisinde geçmişi bugüne getirerek ölen kişiyi konuşmalara dâhil etmesi; ölünün eşyalarının sergilenmesi; onun fiziksel ve karakter özelliklerinden bahsedilmesi; yakınlarının üzüntüsünü dramatize ederek dokunaklı bir ezgiyle anlatması; ayrıca bir kişi tarafından dile getirilebileceği gibi törene katılanların ağıt bentlerini paylaşarak sırayla ya da kına ağıtlarında olduğu gibi birkaç kişi tarafından topluca söylenmesi; törende bulunanların sözlere, seslenişlere, ağlamalara katılmaları bakımından dramatik bir gösteri niteliği taşımaktadır. Bu nedenle ağıtların sadece metinden yola çıkılarak değil yaratıcıları ve aktarıcıları, söylendikleri çevre, yer ve söyleniş şekilleri göz önünde bulundurularak bir başka deyişle yaşatıldıkları sosyal ortamın özellikleriyle birlikte ele alınıp incelenmesi, araştırmacıları daha doğru ve eksiksiz sonuçlara ulaştıracaktır.

Örnek ağıtlar

Tarlaya büber ekerim
Dibine çapa çekerim
Gurbet ele giden gizim
Gözüne sürme çekerim

Atlayıp geçtim eşiği
Sofrada buldum gaşığı
İşde bindim gidiyorum
Büyük evin yakışığı

At bağladım bayırına
Hak serdim çayırına
Vermen beni yad ellere
Anam babam hayırına

Biner atın namlısına
Gider yolun kumlusuna
Varın söylen dayısına
Dayısız giz gelin olmaz

Garşıdan bir yol dolanır

Gızın midesi bulanır
Ana besler el gönenir
Giz eşim gıman kutlu olsun”⁶³⁶

“Sözlü gelenekte bu metinlerin yaradılmasına ve söylenmesine vesile olan töreni kısaca anlatalım. Halk geleneğinde, bu tören de, orada söylenen (şiir düzenine uygun olsun, olmasın) sözlerde “ağıt” deyimi ile adlandırılır. Kendilerine özgü ve yerden yere, bölgeden bölgeye değişik ezgileri ile «türkü»lerin de katıldığı «ölüye ağlama» törenlerini sadece kadınlar düzenler ve yürütürler. Bunlar ölünün kız kardeşi, anası, karısı, kızı, başkaca yakın akrabaları, dostları, komşularıdır. Kadınlar ölünün evinde toplaşırlar. Divrik'in Çamşıklı köyünden edindiğimiz bilgilere göre, törenin ölünün başında yapıldığı da oluyor. Türkülere ve törenin gerektirdiği türlü davranışlara, genel olarak, bütün hazır bulunanlar katılabilir. Odaya her yeni giren kadın, ölünün en yakını - ve yaşça en büyük - olanın (ailenin temsilcisi durumunda bulunanın) boynuna sarılır; ağlar, ya da ağlar gibi yapar. Ağıtı çağırıp söyleyen ağıtçının sesine sesini katarak «fıgan eder»; acı feryatları, zaman zaman, bütün törene katılanlarca bir koro halinde tekrarlanır. - Mudurnu Çingene-lerinin, ağıt töreninde, halka olup oturdukları yerde baş başa vererek ağıtlarını çağırdıkları görülmüştür. Aileden olan kadınlar acılarını belirten çeşitli davranışlar gösterirler: göğüslerine vururlar, saçlarını yolar gibi yaparlar. İskenderun'da, ölünün anasının göğsüne vurması, karısının ise «toprak başıma» diyerek bağırıp saçlarını yolması töresi varmış. Bu sözler, söyleyenin kendine yönelttiği ve: «Ben de öleyim de kara toprak basana saçılınsın» anlamında bir kargış olsa gerek. Dede Korkut Kitabı'nda, yakınlarının ölümünde kadınların, «tırnakları ile yanaklarını yırtmak» isteyişlerinden söz ediliyor. Bu davranış, anlaşıldığına göre, günümüze kadar süre gelmiştir. Araştırmacılar, ölüye ağlama törenlerini anlatırken bu ayrıntı üzerinde durmamışlarsa da kimi ağıt metinlerinde buna anıştırmalar vardır. - Ağıt çağırın ağıtçı, sözlerini söylerken, bir yandan da, ölünün giysilerini bir bir eline alarak etrafa gösterir; bu, tören üzerinde araştırma yapanların en çok rastladıkları ayrıntılardandır. Ağıtçı, yaşlı ailenin bir yakını, ölünün kızı, kız kardeşi, anası, vb. olabilir; ama bir yabancı da olabilir. Hatta ağıtçılığı iş edinmiş, emeğini para, ya da başka hediyelerle ödetenler de görülüyor kimi yerlerde. Ağıtçı yabana olduğunda, ağıt metninde kendi adına konuşabilir; ama sözlerinin büyük çoğunluğu, orada bulunsun bulunmasın, aile

⁶³⁶Nilgün Çıblak, Türk Halk Kültürü İçerisinde Mersin Ağıtlarının Yeri, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14 (2), (2005), s.206, 224

üyelerinin ve yakın akrabalarının ağandandır. Gömme işlemi ölünün can verdiği gün yapılamıyorsa tören gece de sürdürülebilir, ölü aynı gün gömülse, ya da gece törene ara verilse bile ağıt gömmeden sonra da devam edebilir. Siverek'te üç gün, Divrik'in Çamşıklı köyünde 3 ya da 5 gün sürüyor. Ağıtlar genel olarak ölünün evinde söyleniyor, ama kimi özel hallerde, örneğin, İzmir'in Bademler köyü Tahtacılarında olduğu gibi, mezar başında da ağıt söylendiği oluyormuş. - Kişinin evinden uzakta, gurbette öldüğü de olağandır. Bazı belgelere göre, acıklı olayın geçtiği yerde, ağıt yakacak nitelikte kadınlar bulunursa, onlar oracıkta bir ağıt töreni düzenlemeye ve ağıt çağırmağa girişirler. Gurbette ölüm hallerinde, acı haber erişir erişmez evinde, ölü ordaymış gibi, tören düzenlenip ağıt çağırılır. Elbette ki ağıtçı, çağırdığı ağıt metninde, ölü ve ölümden söz edecektir: ölünün vücutça ve huyca övülecek yönlerini sayıp döker. Eğer yaşadığı sürece mutlu olmamış ise ölen, yaşamı boyunca çektiklerini; bahtından gülmüş, varlıklı bir kişi ise, malım, mülkünü, etrafına yaptığı iyilikleri anlatır. Ünlü eşkıyalara yakılmış ağıtlar, onların kabadayılıkları, hükümet kuvvetlerine meydan okumaları üzerinde durur. Ağıt, ağlanan kişinin hangi şartlar içinde öldüğü Üzerinde de çok durur. Topluluğun belleğinde derin iz bırakan, en uzun ömürlü, en etken ağıtların yaratılmasına vesile olan ölümler, çok koygun yönleri olanlardır: kaza kurşunu ile, veya bir kavga sonunda, ya da düşman eliyle gelmiş sırasız ölümler gibi. Birçok metinlerde ağıtçı, evlenmelerinden az bir süre sonra ölmüş yeni evlilere, düğünlerini görememiş nişanlılara, asker ocağında veya gurbette ölenlere yakını; ölümle sonuçlanan çeşitli kazalar da birçok ağıtlara konu olmuştur. - Ağıt, gâh ölüye yakınan kişinin ağlama töreni sırasındaki ruh halini, gâh ölünün yakın veya uzak geçmişini anlatır; bu sonuncu halde, söyleyiş, geçmişi bugüne getirerek anlatmada özel bir yöntem kullanabilir ve o zaman ölü de konuşan kişi sıfatı ile söze karışabilir. Ağıtların söyleniş biçimlerinde geçmiş ile bugün birbiri içine girmişlerdir. Bu, yaşayanların, ölüyü bütün bu, törenler süresince kendi aralarında imiş gibi düşünmelerinin bir sonucudur; o henüz topluluktan tamamıyla kopup ayrılmamış sayılır.”⁶³⁷

“Bazı ağıtlar mani şeklinde söylemiştir. Bunun örnekleri Doğu Anadolu’da, Azerbaycan’da görülebilir.

“Ağlarım ağlar kimi
Derdim var dağlar kimi

⁶³⁷Boratav, a.g.e., s. 197-198-199

Felek beni budadı
Virane bağlar gibi

Yağmur yağdı deneler
Başıma geldi neler
Ölürsen ben öleyim
Ölmesin bir taneler”⁶³⁸

“Ağıtlarda Söyleyiş Biçimi

İlk göze çarpan nitelik söyleyişte kesinliğin anlatıda kararlılığın ve mantık düzeninin olmamasıdır. Ağıt metninin en kusursuz örneklerinde dahi, anlatılan olayla ilgili bir bilgi edinilmelidir. Bilgi edinebilmek için, ağıtı söyleyen kişinin ağıtın hikâyesini anlatması gerekir. Ancak bu şekilde ağıtta geçen olayları bir zaman ve yere oturtmak mümkündür.”

“Bentler, bir kişili, iki kişili veya çok kişili bir konuşmanın bölümleridir. Ağıt metnini tek bir ağıtçının söylediği durumlarda bile sözler, sırasıyla özelliğine göre, kendisi orada bulunamayan erkek, kadın ve kadınların ağzından söylenir. Her konuşturulan kişiye bir veya daha fazla bent ayrılmıştır. Ağıt söyleyen kişi, temsil ettiği kişileri o bentlerde konuşturur. Söyleyiş, geçmişi bugüne getirerek onu anlatmada özel bir yöntem kullanabilir ve o zaman ağıtçı anlatımı etkili kılmak amacıyla ölünün ağzından konuşur. Ağıtın söyleyiş şekli de zaman dışı bir anlatımdır. Çünkü ağıtta, geçmiş ve bugün birbirinin içine girmiştir. Bu durum, yaşayanların ölüyü tüm tören boyunca kendi aralarında gibi düşünmelerinin bir sonucudur. Ölen kişi, toplumdan tamamen kopup ayrılmamış sayılır.

Yakıldıkları Konulara Göre Ağıtlar

1-Kişiler İçin Yakılan Ağıtlar

Bu ağıtlar, ölüm, hastalık, ayrılık, kayıp kişiler, çekilen acılar için yakılan ağıtlardır.

2-Sosyal Olaylar Üzerine Yakılan Ağıtlar

Askerlik, evlenme izni vermeme, boşanma, toplumu ilgilendiren her tür olayla ilgili yakılan ağıtlardır.

⁶³⁸Doğan Kaya, **Anonim Halk Şiiri**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 324

3-Gelin Ağıtları

Kına ağıtları, baş övme, duvak ağıtları, gelin alma ağıtlarıdır.

Kına Ağıtı: Avşar düğünlerinde kına gecesinde, geline kına yakarken söylenen ağıt. Bu işin usta kadınları özel olarak bu iş için görevlendirilmiştir. Kına gecesi söylenen ağıt, gelinin ağzından söylenir.

4-Asker Uğurlama-Karşılama Ağıtları

Askere gönderme belli törenlerde yapılır. Gidip gelememe duygusu, gurur ve ayrılık duyguları iç içedir.

5-Hayvanlar İçin Yakılan Ağıtlar

Çeşitli durumlarda hayvan sevgisi, hayvanların öldürülmesi, bir salgın hastalık üzerine hayvanların topluca ölmeleri çeşitli ağıtlara konu olmuştur.

6-Tabiata Yakılan Ağıtlar

Suların kuruması, terk edilen topraklar, dağlar, ormanlar ağıtlara konu olmuştur.

7-Doğal Âfetler İçin Yakılan Ağıtlar

Zelzele, sel, yangın, salgın hastalık, kuraklık ağıtlara konu olmuştur. Dolaylı olarak insanların çektiği acılar, yokluklar konu edilir.

8-Âşıkların Yaktığı Ağıtlar: Âşıklar çeşitli konularda ağıt yakmışlardır.”⁶³⁹

Ağıt konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Türklerin ilk yaşadığı coğrafya olan Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar her yerde zevkle anlatılıp dinlenen Dede Korkut Hikâyeleri’nden biri olan Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi’nin Kazak Türklerinin edebiyatında karşımıza çıkan varyantı Alpamış Destanı’dır. Bu destanda Alpamış, Tayşık adlı Kalmak Hanı tarafından yıllarca zindanda hapsedilir. Zindandan bir şekilde kurtulan Alpamış, anne, baba ve vatan hasretiyle yurduna döner. Alpamış, bıraktığı gibi bulamadığı sevdiklerinin durumunu görünce çok üzülür. Aşağıda verilen kısımda Alpamış’ın babasıyla karşılaştığı esnada, babasının yaktığı ağıt hem oğluna kavuşmanın verdiği sevincin hem de yaşanan sıkıntıların dile getiriliş biçimidir:

⁶³⁹Erman Artun, “Osmaniye’de Ağıt Söyleme Geleneği ve Osmaniye Ağıtları”, **Karacaoğlan’dan-Bela Bartok’a Dadaloğlu’ndan-Âşık Feymani’ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Matsa Basımevi, 2005, s. 1-28

“Sonda Baybörinin beli bögilip, tırnağı sögilip, közenin jası tögilip özi jayav, moynı ırğayday, biyti torğayday bolıp, eki közi irindep, buvındarı dirildep, balasın joktap jılap jüredi eken. Sol Alpamış kelip tınlagan zamandağı aytkan sözleri, balasın joktap tüyesin juvğa ayday almay aray-aray dep jılağanı. Gazal Bayböri :

Ay, men kudayğa jılayın

Közimnin jasın bulayın

940

Tilegimdi bersenşi

Jaratkan kadir kudayım

Aray, janım, aray

Jappar nem jaratkan

Közimnin jasın körer me,

945

Alpamış keler me?

Zamanda ketken balamnan

Kadir alla berer me?

Aray, janım, aray, aray

“Baybörü'nün beli bükülmüş, tırnakları sökülmüş, gözünün yaşı dökülmüş, kendisi yaya, boynu ip-ince, bitleri Torgay gibi, iki gözü irinleşmiş, oynakları titreyip, oğlunun hasretiyle yaşarmış. O Alpamış gelip dinlediği zaman söylediği sözleri, oğluna ağıtlar söyleyip, develerini suya doğru yürütemeden ağladığıdır. Gazel Baybörü:

Ey, ben Allah'a ağlayayım

Göz yaşlarımı akıtayım

940

Dilediğimi veriniz

Yaratan Kadir Tanrım

Aray canım, aray

Cebbar, sahibim, Yaratıcı,

Göz yaşlarımı görür mü,

945

Alpamış gelir mi?

Bir zamanları giden oğlumu
Kadir Allah verir mi?
Aray, canım, aray, aray,”⁶⁴⁰

Danişmend Gazi Destanı’nda gaziler Danişmend Gazi için feryad figan ağlarlar.

“Bir yere geldi gaziler ne var.
Feryat figan içinde gaziler ağlar.

Ağlaşarak koydılar başına toprak.
Oldu bu gamdan nice gönüller harâb.

Gözlerinden döktüler kanlı yaşlar.
Vurdular ayrılıktan taşlara başlar.

Her ne kadar varsa yâran-ı kiram.
Kara giysiler giydiler has ile ânı.
Ağlayarak derlerdi: - Ey Sultanımız.
Ey bizim cân içinde candan canımız.

Bizi ayrılık ile perişan eyledin.
Bağrı delip ciğeri kan eyledin.

Böyle diyerek kazdılar o yerde mezar .
Vakur tavırla ve ciddiyetle genç ihtiyar.

Dediği bodurumu orada buldular.
Ruhuna onun dualar kıldılar.

Tez kefenlediler onu o zaman.
Kıldılar orada namazını hemen.

⁶⁴⁰Üçüncü, a.g.e., s. 116-117.

Mezarın yerini ketmettiler.
Üstüne Kur'an hatmettiler.
Okuyup ağıtlarla ağladılar.
Gâziler orada ciğerlerini dağladılar.

Suskunluk çöktü yöremize.
Şimdi veda etmek gerektir bize.
Elveda ey mümkünatın rif'ati.
Elveda ey kainatın devleti.

Elveda, ey şah! Soyu sopu asil!
Yerini dolmaz. dolarsa nasıl.

Elveda, ey erdemli hünerlilerin safası!
Elveda, ey gönül dostlarının vefası!

Helal et, varsa hatamız günahımız.
Elveda, ey Melikimiz şahımız!

Güneş gibi doğar, ay gibi parlardın.
Gözlerimizin ışığı dünyamızı kararttın.

Senden ayrı sarf olan ömür ve nefes.
Kırıldı şevkimiz, kalmadı başka heves.

Perişan baş açık, yalın ayak.
Düştüler dağlara oradan ayrılarak.

Bu kederle onlardan on yedi yaran.
Dayanamayıp orada verdiler cân.”⁶⁴¹

⁶⁴¹Sert ve Biçer, a.g.e., s. 299-330

Dede Korkut Hikâyeleri arasında yer alan Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde Bamsı Beyrek'in ölüm haberi geldiğinde Beyrek'in nişanlısı Banu Çiçek karalar giyer ve ağıt yakar:

“Vay al duvağum iyesi
Vay alnum başum umudı
Vay şah yigidüm vay şahbaz yigidüm
Toyunça yüzine bakmaduğum hanum yigit
Kanda gitdün beni yalunuz koyup canum yigit
Göz açuban gördüğüm
Könül ile sevdüğüm
Bir yasdukda baş koyduğum
Yolında öldüğüm kurban oldugum
Vay Kazan Bigün ınağı
Vay Kalın Oğuzun imrençesi Han Beyrek”⁶⁴²

diye ağlar. Sonrasında Oğuz Beyleri, Yalancı Oğlu Yaltaçuk'un gerçeği gizleyerek Beyrek'in olduğunu iddia ettiği kanlı gömleği, Beyrek'e ait olup olmadığını anlayabilmesi için Banu Çiçek'e getirirler. Banu Çiçek, kanlı gömleğin Beyrek'e ait olduğunu zannederek bir ağıt yakar.

“Vay öz açıp gördüğüm
Könül virüp sevdüğüm
Vay al duvağum iyesi
Vay alnum başum umudı
Han Beyrek”⁶⁴³

Manas Destanı'nda Kanikey Manas için ağıt yakıyor.

(50)

“Han çocuğu Kanikey,
şimdi koşarak ağlıyor (ve şöyle) diyor:

⁶⁴²Ergin, a.g.e., s. 131

⁶⁴³Ergin, a.g.e., s. 132

“Arkar yürüyemez yamaçtan, töröm,
babadan yalnız yuvadan, töröm,
feciler yüyümez yamaçtan, töröm,
(55)

anadan yalnız yuvadan, töröm,
etrafta uçan kaz idin, töröm,
peri babadan as idin, töröm,
yumurtadan ak idin, töröm,
bir yatakta tek idin, töröm,
(60)

babası güzel ay ışığı, töröm,
altından yapılmış sır cebem, töröm,
önünde ağın oluverse, töröm,
gümüşten yapılmış kır cebem, töröm
arkanda kardeşin olsa, töröm,
(65)

altında kuyruk olurdu, töröm,
arkanda yele olurdu, töröm.
Han çocuğu Kanıkey dağıtıp saldı saçlarını,
sıkıp saldı belini.
(70)

Han çocuğu Kanıkey,
(tırnakla) yırttı yüzlerini,
gördüğü gününü göl aldı,
içtiği suyunu sel aldı.”⁶⁴⁴

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Altın Sırık Destanı’nda Altın Şappa’nın ölümü için Altın Sırık ağıt yakar.

2300

“Altın Sırık çügüre şıktı.
Altın Şappan ölgen söğüne.

2320

⁶⁴⁴Gülensoy, a.g.e., s. 288-289

Arta çat kel sıktap turğanı:

“Po tört pulun toola Koray çer

üstüne

Altın çallıg üş kulaktıg ak sar at şeni.

At törep kelip at öspes,

Altın Şappa, çurçum şeni,

Alıp tuğ kel, alıp öspes”,

-tedir.

Kara duman içinden, / Altın Sırık koşup çıktı. / Altın Şappa'nın ölü bedenine, / Sarılıp ağlamış: / Bu dört köşeli koca dünya / üstünde, / Altın yeleli Uç kulaklı ak kızıl at / gibi, / At doğup da at büyümeyiz, / Altın Şappa, kayınım gibi, / Alp doğup, alp büyümeyiz”, demiş.⁶⁴⁵

4.3.6. Ölüp Dirilme

“Anadolu'da folklorik köy tiyatrosunda rastladığımız bu motif, göçebe Türk destanlarında da göze çarpıyor. Radloff'un topladığı halk edebiyatı numuneleri, kahramanla at paralelinde işlenen bu motifle ilgili hikâyelerle doludur. Başka milletlerin mit, masal ve destanları gibi mahsulleri ile yapılacak karşılaştırmalarda faydalı olur düşüncesiyle bu hikâyelerden bâzılarını hülâsa ediyoruz.”⁶⁴⁶

Ölüp dirilme konusunun incelediğimiz destanlarda karşımıza nasıl çıktığına göz atacak olursak;

Battal Gazi Destanı'nda Battal bir topluluğu hidayete çağırır. Onlar Müslüman olmak için mûcize isterler, bir ölüyü diriltme mûcizesi. Battal bu konuyu peygamber soyundan gelen Asım'a danışır. Asım'ın verdiği akıl neticesinde kırk gün oruç tutar İlyas peygamber onun bu dileğini kabul eder. Battal o topluluğu ileri gelenleri çağırır ve kimi diriltmek istiyorlarsa diriltebileceğini söyler. Fakat Battal'ın dirilttiği kız ve erkek öbür dünyanın lezzetini aldığından bu dünyada yaşamak istemediğini söyleyince Battal onları diriltmek için okuduğu duaları tekrar okur, onlar da böylece ruhlarını teslim ederler.

⁶⁴⁵Ergun, a.g.e., s. 297

⁶⁴⁶Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatı Araştırmaları 1**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, s.61

“Seyyit adam gönderdi, o kâfirlerin ileri gelenlerini çağırıldılar.

Seyyit: —Şimdi, siz bana ölüyü getirin dirilteyim, dedi.

Onlar: —Şu karşiki dağda bir erkek bir de kız ölmüştür. Bunların ikisini de Firdevs öldürdü. Onları dirilt, senin dinine karar kılsınlar. Biz görelim ve sana bağlanalım, dediler.

Seyyit emretti, ne kadar kâfir ve Müslüman varsa oraya toplandılar. O şehitleri Seyyit'e gösterdiler. Seyyit seccadeyi örttü, İlyas Peygamber duasını okudu, tüm Müslümanlar amin dediler. Seyyit duayı tamamladığında Allah Teâlâ'nın kudretinden o şehitler, topraktan başlarını çıkarıp geldiler. Biri yiğit delikanlı, diğeri, ayın ondördüne benzer bir kız idi. Bunlar Seyyit'in karşısında şehadet parmaklarını kaldırıp Müslüman oldular.

Bu iki genç: —Ya Seyyit! (66b) O duayı yine oku, bu dünyada bizim muhabbetimiz yoktur; biz o cihan lezzetini duyduk, bu cihanı istemeyiz, dediler.

Seyyit yine o duayı okudu. O iki kişi yüzlerini yere koyup canlarını Hakk'a teslim ettiler. Seyyit onları defnetti. Emretti üstüne türbe yaptılar. Şu an da bu türbe ziyaretgâhtır.”⁶⁴⁷

Manas Destanı'nda Manas ölmüştür. Fakat Manas'ın karısı Kanıkey bir rüya görür ve bu rüyayı kocasının yeniden dirilmiş olabileceği şeklinde yorumlar. Bunun üzerine Yakup-bay Manas'ın mezarına bakmaya gider ve Manas yeniden dirilir.

(2210)

“hırıldayıp şöyle dedi:

“Benim babacığım ile anneciğim,

İki değil, bir mi idi?

Gece yatıp düş gördüm,

o düşüm opkon düş,

(2215)

yüreğimin başını kopkon düş!

ay karanlığında gece idi,

ay tepeden doğuyordu!

Gün karanlık gün idi,

⁶⁴⁷Köksal, a.g.e., s. 95

gün tepeden doğuyordu,
(2220)

Bununla temiz dileğim oluyor demek:

Ocak başında bir kavak,
kol gibi kavak çıkıyordu.

Bir dalı kıvrılıp ayın gözünü aldı,
(2225)

(başka) bir dalı(da) kıvrılıp
güneşin gözünü aldı!

Güneş sıcak olunca,
gölgelenip yürüdü,
gülümseyip Kanıkey

(2230)

gölgelikte yürüdü!

Bir dalı eğilip,
göğün gözünü aldı,
Ala-too gibi (doğan) Yakup-Han,
onun gölgesinde yürüdü,
(2235)

bir dalı eğilip,
yeryüzünü örttü!

Yer soğuk olunca,
Bagdı-Döölöt baybiçe
onunla ısınıp yürüdü!

(2240)

Padişahım Manas dirilip,
dirilip geliyor olmasın?”

O zaman Yakup-Han (şöyle) dedi:

“Kırk çoroya haber sal, balam!

Ala-Too gibi (doğan) Manas'ın
(2245)

dirilip geldiğini,

akar su gibi (coşan) Manas'ın

dalgalanarak geldiğini,
selvi gibi senin Manas'ın
salınarak geldiğini,
2250)
deniz gibi senin Manas'ın,
çalkalanıp geldiğini
Düşün düş olmasın!
gerçek olsun, balam!”
O zaman Kanıkey (şöyle) dedi:
(2255)

“Ak-Kula gitti yok oldu,
Ak-Şu inkar gitti yok oldu,
Ak-Taygan gitti yok oldu,
Bu nasıl bir sır oldu?

...

Yakup-han hemen atına biner ve Manas'ın emanetlerini aramaya çıkar, onları bulamaz. Manas'ın kırk çorosunun yanına gider. Fakat onlar da Manas'ı unutmuşlardır. Daha sonra Manas'ın dostlarına haber verilir. Manas'ın mezarına gittiklerinde mezarın orada olmadığını görürler.

(2435)
Kırk çoronun en yamanı Taz-Baymat,
Manas susayıp geldiğinde,
Attan inip çay kaynat!
(2440)

Altınlı bakır gibi bölelim!
Şimdi varıp gelelim!
Manas'ın mezarını görelim!
Kırk çoro ile Manas-Han
at yarıştırmayı oynayan
(2445)

çayın kaynağında oturalım!
Gölgelikte uzanalım!
Meydanda kavak ormanı var,

bir oraya varalım!

Ağaç altına inelim!

(2450)

Altmış kanatlı ak çadırı,
gökyüzüne doğru kuralım,

tahtına “törö” oturtalım!

Ala-Too gibi (doğan) Yakup'u
yaşlansa dahi Han kaldırıp (oyalım!

(2455)

Ak-boz kısırağı keselim,
Manas'ın ruhuna bağışlayıp
Kur'ân'ı okuyup “kulhüvallahü” diyelim!

Ayete'l-kürsü imandır

(2460)

namazda hep okuyup söyleyelim!

Ak-Kula uğurlu mu acaba?

Ak-Taygan uğurlu mu acaba?”

Ak-Şumkar uğurlu mu acaba?”

Bakay'ın söylediğini yaptı,

(2465)

varıp oraya kondu,

“Serek'i ata bindirdi.”

Manas'ın mezarının başına

türbesinin kaşına

Serek yetişip geldi.

(2470)

Manas'ın türbesi yok olmuştu
türbesinin yerinde sarayı yok,
ev durur Ak-Kula'ya benzeyen bir at,
alandan yem teknesi yapmış,

(2475)

arpayla kişmiş doğmuştu,
Ak-Kula duruyordu ahırda!

Ak-Şumkar duruyordu tünekte!
Ak-Taygan duruyordu kargıda
Serek basıp geldi,
(2480)

“tör” kapısından aştı
Manas orada yatıyordu!
Beline kadar döşek koymuşlardı,
ay dediğinde adı yok,
gün dediğinde güzelliği yok,
(2485)

“diba” kumaş ile “balkığ”a
Manas'ı da beleyip koymuştu,
inci ile mercan gerdanlığı takınıp,
kadife alıp giydirip
Manas'ın başını yaslayıp,
(2490)

bir güzel kız oturuyor!
Dördünü birden görünce,
gönlü sevinçle doldu “Ey
Hudam!, Ey Tanrım!
[Koroson] kılıcına kın olsa,
(2495)

Ak-Kula ile Ak Şumkar
Manas'ın dirildiği çın (-gerçek) olsa,
koyunlardan dokuzunu alayım,
ineklerden dokuzunu alayım,
develerden dokuzunu alayım
(2500)

yılıklardan dokuzunu alayım!
Kırk çorunun başı sayıp,
her bir dokuzu
“Dilek kıl!” deyip salayım!
At yarıştırp, toy yapıp

Bay'ın oğlu Bakay'ı

(2505)

dört bir yana baş yapıp

her dileği yerine gelsin!

Yaşlanıp giden Bakay-Han

Manas ile yanyana otursun!

Ay gibi kaşlarım çatarak,

(2510)

yaşlanıp giden Bakay'ın

dileğini Huda verdi

yürüdü, yolu açıldı!

önceden ölen bu Manas

dirilerek Bakay'a kavuştu.

(2515)

Ellerini açıp hayır-dua alsın!

Dirilip “dem” yesin!

Dirilip gelen Er-Manas

binlerce yıl yaşasın!

Şimdi Serek seslendi:

(2520)

“Babacığın geldi, kalk Manas!

Bagdı-Döölöt baybiçe, Manas!

anacığın geldi, kalk, Manas!

Kırk çoron geldi, kalk, Manas!

Bal içince öğünen, Manas,

(2525)

sarhoş olunca ata binen, Manas,

asil ata binip (onu) yoran, Manas,

Yakup-han gibi yaşlanan, Manas,

Bay'ın oğlu Bakay geldi, Manas!

artık yerinden kalk, Manas!

(2530)

Almambet geldi, kalk, Manas!

Elim ile Seyit, iki oğul geldi, Manas!

Şimdi kalk Manas!

Kaman, Coypur, iki oğul, Manas,

onlar da geldi, kalk. Manas!

(2535)

Göklerin yıldız batın, Manas,

suların kunduz batın, Manas,

onlar da geldi, kalk, Manas!

Küldür'ün oğlu Çalbay'ın, Manas,

yanında gelen Balbay'ın, Manas,

(2540)

onlar da geldi, kalk Manas!

Kıtay'ın yurdunu kan dökerek al, Manas!

Kırk çoronu sayıp al Manas!”

Manas o zaman (şöyle) dedi:

“Düşmana hiç kıymet vermiyorum!

(2545)

ben ne olduğumu bilmiyorum.

“Babacığım” dediğiniz kim oluyor?

“Anneciğim” dediğiniz kim oluyor?

“Kırk çora” dediğiniz kimler oluyor?

Ben ölü değilim,

(2550)

ben diri değilim,

ben farklı bir kişi olup kaldım!”

Serek o zaman (şöyle) dedi:

“Babacığım bilmedin, Manas,

anacığın bilmedin, Manas,

(2555)

kırk çoronu bilmedin, Manas,

Bakay var mı aklında. Manas?

Altmışaltı yorgun dostun

yorgun dostunun içinde

âhiretlik Kara-Toko can dostun
(2560)

var mı aklında, Manas?”

O zaman (şöyle) cevap verdi:

“Kara-Toko can dostum!

Ak sancak, kızıl tuğu

ak mızrağa astadım,

(2565)

kırk çoroya başladım,

asil atına binip at aldım,

Ak-padişahın kendisinden,

varıp (ondan) bat aldım.

Ben ölüp dirilmedim mi?

(2570)

Babacığım Yakup-han'ı alıp gel!

Anacığım Bagdı-Döölöt baybiçe'yi alıp gel!

Kırk çoronun hepsini alıp gel!

Boru, zurna çalınız!

Manas'ın dirilip geldiğini

(2575)

bütün yurda yayınız!

Bagdı-Döölöt baybiçe'ye müjde için varınız!

Anacığımı hemen alıp geliniz!”

Denildiği gibi yapıldı,

boru-zurna çatındı,

(2580)

Manas'ın dirilip geldiğini;

bütün yurda bildirdiler.

Annesine vardı.

Yahşi Manas kulunun

Ak-kula'sına bindi,

(2585)

Ak-Kübö'süaü giyindi,

Ak-Şumkar'ım (ava) saldı,
Manas şimdi dirilmiştir!”⁶⁴⁸

Şor kahramanlık destanlarından biri olan Ak Ölen İle Kır Ölen Destanı’nda Kır Öleni kardeşi Ak Ölen’e gökten bir demir ok seni öldürmek için düşüyor, diye söylüyor. Bu mitolojik bir destandır. Bu nedenle gökten düşen demir ok somut bir şeyle ilişkilendirilemez. Nitekim Ak Ölen bu okla ölür. Ak Ölen’in atı Ak Kır At ölümsüzlük otunu bulur ve sahibini yeniden diriltir.

5

“Aytkan sös ertkençe, körgeŋ karak körgeŋçe po teğriden tuşken tebir okça ak ölenin çârını purnun çâra jâp tüş parğanı, altına müngeŋ akır'- at şağanan şâçılbaşkanı-çetton çarıktı ötere parğan. Kır ölen açazı mınan tur kıyğırbaşkan: “Nödan ara menen surabân çügürçan?” Âkır-at kıyğırça: “Toktap-tur, kîr ölen, men amok çederim, tirig tınnıg ot telep parçam, anı âlkel ak öleni tirgizerge”.

6

Anje minje tem bâjında âkır'at tura tüştü. Âkır'at tîrig tınnıg ottu anan salbıza bergeni-ak ölen tura serkip turğan. Anan tur-kel, ak ölen ayça: “Kayde men mında ür uzuğam” . Anan Kîr Ölen âyça-no: “Abannın pajın aytşan” tepça-no, âkır at tîrig ot tâb-alıp, tirgizib-aldı” ak ölen çarğanatçe çapşınam-alıp, âkır attı şağanan pojadıbaşkanı-kaya-kaya puluna şâçıl-parğanın pilben kaldı.

5

Söylenen söz bitmeden, bakan göz kırpmadan, bu gökten düşen demir ok, Ak Ölen'in sırtını yarıp düşende, altına bindiği ak kır at, yerinden fırladığında, yetmiş dünyayı geçip gitmiş. Kır Ölen abisi burada durup bağırır: “Neden böyle bana sormadan gidersin?” Ak kır at bağırır: “Bekle, Kır Ölen, ben şimdi gelirim; ölmezlik otu aramaya gidiyorum, getirip onunla Ak Ölen'i diriltmek için. “

6

Bir süre sonra, ak kır at geri döndü. Ak kır at, ölmezlik otunu ona verdiğinde, Ak Ölen, ayağa kalkıvermiş. Sonra kalkıverip Ak Ölen söyler: “Ne kadar çok uyudum” . Sonra Kır Ölen söyleyiverir: “Atanın başı için söyle” der demez, “Ak kır at ölmezlik otunu bulup,

⁶⁴⁸Gülensoy, a.g.e., s. 155-159

diriltti. “Ak Ölen yarasa gibi kenetlenip ak kır atı boşatıp sürüverende, hangi bucağa gittiğini bilmeden kaldı.”⁶⁴⁹

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Alday-Buuçu Destanı’nda Han Buuday Uzun Sarıg Kağan’ın kızını alıp gelirken beş kardeş kazanırken iki de düşman sahibi olur. Bunlardan birisi, erlik Lovun, Han Buuday’ın karısını kaçıtır. Han Buuday karısını kurtarmaya gittiğinde erlik Lovun bağırınca Han Buuday’ın ödü patlar.

“Han-Buuday am-na çedipkeldin be?

-deerge,

-İye, çedip-le keldim! -deerge,

Erlik-Lovun haan

Algırbas deer algızın algırarga,

Han-Buudaynın çüree çaylıp ölüp kaap-tır.

Alday-Buuçu aşak bir-le

Bodap olurarga,

Oğlu, kenni çitkenden beer,

Üjen, dörten-daa çil bolgan turup-tur.

“Meen oğlum, kennim

Kançap baar çoor?” -deeş,

Bir aynın üjen, iyi aynın aldan,

Üş aynın tozan honuunda

Bodanıp keep-tır.

Bodalınga çüve kirbes boorga,

“Çöneen-kıraan kijinin meen

Bodal sagıjınga çüü kirer boor? “-deeş,

Üş çılda aşpas-tutpas

Hopçu kara sudurun ajıp köörge,

Erlik-Lovun haan kennin oorlaaş,

Oğlunda berip kaan,

Oğlu sürüp çede beeerge, ölürüp kaan.

Mındıg düjüp-tür.

⁶⁴⁹Ergun, a.g.e., s. 215

Han-Buuday, demek gelip yettin mi?” / deyince / “Evet, yetip geldim!” demiş de / erlik-Lovun kağan / Bağırmağ gök bağırışını bağırınca / han-Buuday'ın ödü patlayıp oluvermiş. / alday-Buuçu ata birinde / düşünürken / oğlu, gelini yiteliden beri / otuz, kırk yıl geçivermişmiş. / “Benim oğlumla gelinime / ne olmuş acaba?” diyerek7 Bir ayın otuz, iki ayın altmış, / üç ayın doksan gününce / düşünüp durmuş. / aklına bir şey gelmeyince / “Çökmüş-ihtiyarlamış benim / aklıma, fikrime ne gelebilir ki?” diyerek / üç yıldır tutup açmadığı / kutsal kara kitabını açıp görse ki, / erlik-Lovun kağan gelinini kaçırıp / oğluna vermiş. / oğlu sürüp vardığında öldürmüş. / Böyle görünmüş.)”⁶⁵⁰

Alday-Buuçu bu duruma çok öfkelenir, oğlunu ve gelinini kurtarmaya gider. Erlik Lovun ile savaşı ve onu yener.

“Erlik-Lovun haan:

-Avıra-azıra,

Amı-tırım ap kör, alday-Buuçu,

Oglunnu-daa dirgizip bereyn,

Kenninni-daa çorudup bereyn,

Algaş çorup kör! -dep çannı bergen.

Şıyaan am,

Erlik-Lovun haan

Han-Buudaynı dirgizip çadap kaan:

-Am-na alday-Buuçuga

Ölürtkenim ol-dur! -dep

Mungarap olurup-tur.

Han-Buudaynın kadını olurgaş:

-Diriğ çorda idinin odun-daa

Artavayaan deen kiji men,

Han-Buuday, meni dep saktır bolzunza,

Bir andarıl! -dees,

İştii edee-bile baldır döstüve çelbees,

Arta halırğa,

Bir andarlı berip-tir.

-Diriğ idiin bezin

⁶⁵⁰Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları I**, 1. Baskı, , Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 277

Artavayn deen kiji men,
Han-Buuday, meni dep saktır bolzunza,
İyi andarıl! -dees,
İştii edee-bile kurlak dösten çelbeeş,
Arta halırğa,
İyi andarlı bergen.
-Diriğ çorda edeenin adaan-daa
Artavaayn deen kiji men,
Meni dep saktır bolzunza,
Tura halıp kel! -dees,
İştii edeen-bile moyun döşten çelbeeşi
Arta halıy beer orta,
Han-Buuday:
-Ok ködek, erttirir udup kaap-tır men! -dees,
Arnın suybaş tura halıp keep-tir.
Adazı turgaş:
-Bo çerşe kelgeş,
Kançap, kançap turdun aan, ool? -dep aytırgan.
Han-Buuday turgaş:
-Erlik-Lovun haannın oğlun oktaaş,
Ölür deş beerimge,
Adazı körüp kaaş,
Algırbaş algızın algırıptarga,
Çüreem bırılaaş,
Erttir uduş berip-tir men-dep
Monu sögleen-dir evespe.
Erlik-Lovun haan turgaş:
Alday-Buuçu, sağış-setkilin homudavayn
Çorzum,
Seni danzıdan balap kaayn-dees,
Erlik-Lovun haannın danzızından
Ölbes mönge çoruur kıldır
Alday-Buuçunun adın balap kaan ergin.

Şıyaan am, alday-Buuçu-daa
Oğlun, kennin edertip algaş,
Çer-çurtunçe hap çanıplatkan ergin.

Erlik-Lovun kağan: / “Bağışla, sana kurban olayım alday-Buuçu, / oğlunu da
dirilteyim, / Gelinini de göndereyim, / alıp git! diye yalvarıvermiş. / dinleyin hey, / erlük-
Lavun kağan / han-Buuday'ı diriltivermiş: / “İşte şimdi alday-Buuçu'ya /
Öldürüldüğümdür!” diyerek / üzülüp oturuvermiş. / han-Buuday'ın kadını bunun üzerine: /
“Diriyken ediğinin izini de / Basmayayım diyen kişiyim ben, / han-Buuday beni özlediysen
/ Bir kıpırdayıver” demiş de, / İç eteğiyle baldır kökünü yelleyip / üstünden atlayınca / Bir
kıpırdayıvermiş. / “Diriyken ediğini de / Basmayayım diyen kişiyim ben, / han-Buuday
beni özlediysen / İki kere kıpırdal!” demiş de / İç eteğiyle bel köküne yelleyip / üstünden
atladığında / İki kere kıpırdayıvermiş. / “Diriyken eteğinin ucuna da / dokunmayayım
diyen kişiyim ben, / Beni özlemiş isen / ayağa kalkıver!” diyerek / İç eteği ile boyun
kökünü yelleyip / üstünden atlayıverince / han-Buuday: / “Of aman! uyuya kalmışım ben!”
diyerek / yüzünü ovuşturup kalkıvermiş, / atası buna: / “Bu yere gelip neler neler yaptın
oğul?” diye sormuş. / han-Buuday ise: / erlik-Lovun kağanın oğlunu yenip / Öldüreyim
dediğimde / atası görüp / Bağırma bağırışını bağınca / yereğim çarpıp / uyuya kalmışım
ben” diye / Böyle söyleyivermiş. / erlik-Lovun kağan bunun üzerine: / “Alday-Buuçu,
ruhun-canın rahat etsin, / seni sıradan şileyim” diyerek / erlik-Lovun kağanın sırasından /
Ölmez-ebedî kılıp / alday-Buuçu'nun adını silip atmış. / dinleyin hey, alday-Buuçu, /
oğluyla gelinini yanına alıp / yerine-yurduna dönmüş.”⁶⁵¹

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora Şeeley Destanı'nda
Boktu- kiriş kardeşi Bora-Şeeley'i yeniden diriltmek için birtakım çarelere başvurur.

“Ulug kara çadıringa kelgeştin,
Ölüp kalgan dunmazın
Dün-hünnün iştinde artış,
Şaanaa-bile arıglap,
Çup kelgen irgin iyin.
Dönmeenin edin dört ilig çara keskeştin,

⁶⁵¹Ergun ve Aça, a.g.e., s. 278-279

Oon arıg hanın dunmazinga
Siirip-daa olurup-tur evespe.
Ölgen amıtannı dirgizip bolur
Em şagaan, dom şagaan odun
Aksınga tudup çidirtip-tir evespe.
Dönmeenın kesken çerıng
Ertenge çerpes em şagaan odun,
Düşke çerpes düştüm şagaan odun
Urup turup-tur.
Kavı sorbu-daa çok boop
Ekiriy berip-tir evespe.
Dunmazın tıngarıp dirgizip algaş,
Annın çımçak edi-bile
Azırap, semirtip egeleen irgin iyin.
Bora-Şeeley dunmazı
Üş aynın tozan honuunda
Ergi heviri kirip,
Et-magazı-daa semirip kelgen
Mındıg-la turgan çüven irgin.
İyi alışkı-daa
Ol-la kara çerjenge
Ta kajanga, ta çerjenge
Çurttap kelgen çüve.

Ulu kara çadırına gelmiş de / Ölüp kalan kardeşini / Günler geceler boyunca / ardıç-
arça ile temizleyip / yıkayıp durmuş. / Baldırının etini dört parmak gibi kesip / arı kanını
kardeşine / sürüvermez mi. / Ölen canlıyı diriltebilir, / em veren, derman veren otunu /
ağızına tutup yedirmez mi. / Baldırında kesilen yerine / erteye yetmez em veren otunu, /
Öğleye yetmez derman veren otunu / döküvermiş. / yarası beresi de yok olup /
İyileşivermez mi. / kardeşini diriltip, canlandırıp / avın yumuşak etiyle / Bakıp semirtmeye
başlamış. / Bora-Şeeley kardeşi / üç ayın doksan gününde / eski haline dönüp / eti, vücudu

semirivermiş. / Böyle olmuş. / İki kardeş de / aynı kara çadırlarında / nice zaman, nice vakit, / yaşayıvermiş.”⁶⁵²

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora Şeeley Destanı’nda Bora-Şeeley bir sabah kalktığında bir kuşun abisine bir not getirdiğini görür. Üst alemde, üç kağanın üç altın prensesi için yarışma varmış ve bu yarışa Boktu-Kiriş de davetlidir. Bora-Şeeley eğer abisinin yerine gider ve yarış kazanırsa abisini diriltebileceğini düşünerek onun kılığına dönüşür. Birçok badireler atlatır. Bu üç kızı alır. Bu arada kendisinin kız olmadığına da herkesi inandırmak zorunda kalmıştır. Artık kızları, malı mülkü alıp yurduna gider. Abisini koyduğu kayanın içinden çıkarır.

“Çalım-hayazınga kelgeştin:
Çalım-hayam çaraş hayam,
Çarlıp örşee!
Çangıs akımnı uştup alıyn.
Öndür hayam, çaraş hayam,
Ajıttınıp örşee!
Ösküs akımnı uştup alıyn” -dep
Kök deerni kın kıldır,
Kara çerin sirt kıldır
Agırıp-daa turup-tur evespe.
Çalım-hayazı çarlıp kelgen,
Öndür hayazı ajıttınıp kelgen turup-tur
Boktu-Kiriş akızın köörge.
Kaңanmaan-daa biyegi heveer
Çıdıp-tır evespe.
Akızın uştup algaştın:
“Çalım-hayam, hadınıp örşee!
Öndür hayam, hagdınp örşee!” -deerge,
Kara çangıs hak deen çerde-daa
Tig çok бүдүн kelgen boop-tur oo!
Boktu-Kiriş akızın үңgerіpkeştіñ,

⁶⁵²Ergun ve Aça, a.g.e., s. 344

Ujudup halıdıp çorup olurup-tur.
Ejip kaan üş öönün ornunga
Çedip-le keep-tir evespe.
Akızın adından düjürgeş,
Adının ezer, çonaan soya sop-tur.
Adının iyi holün
Tak kıldır dijay sop kaaştın,
Ejip algan öönün ornunga
Şöl bolgan çonaan döjeeş,
Art bolgan ezerin sırtaaş.
Şak ol orta akızın çırttırıp kaap,
Şuglap kaap turup-tur evespe.
Bora-Şşeley adıjın ajıda sokkaş,
Adıjının tavaanga aldın-bile
Bijiy-le bergen olurup-tur.
“Boktu-Kiriş akım boop huulup algaş,
Üstüü oranda ay, hün, ulug-Ege-Haannın
Oranına çetkeştin,
Ulug adaan-mööreyge
Şuglup üngeştin.
Ol üş haannın
Üş aldın dangınazın çalap ekkeldim,
Üş aldın dañına
Seen dangınañ bolur üjürlüg,
Egeerilbes edi
Seeñ ediñ bolur ujurlug.
Men-daa bora-toolay boop,
Huvulup algaş,
Arga arazındıva kire berdim, akıy” -dep
Bijip kaaştın,
Bora-Şseeley duñmazi bora-toolay boop
Huulup algaştın,
Argadıva mañnap-daa sala berip-tir evespe.

Soonda albatızı Boktu-Kiriştin
Dort çoraan çeringe çorup olurup-tur.
Doora tırtkan çeringe
Honup çorup olurup-tur.
Çaynın ortaa ayının
On beştin hününde
Boraannıg ala tayganın baarında
Moruy-Kara-hemnirî unuda
Ejip kaan üş ögnün ornunga
Çetkilep kelgen-daa turup-turlar evespe.
Boktu-Kirişte keerge-daa
Bora-Şokarın dujap algan
Ulug ögnün omunda
Udup cıdıp-tır evespe.
Albatı çonu-daa
Adan tevezinin kojun-komun
Adırıp-daa salıp-daa turlar evespe.
Boktu-Kirişti köörge,
Turbas-daa, çıtsa-la cıdar
Mındıg-la boop-tur.
Ay-Haannın aldın dangınazı
Boktu-Kirişti barıp
Tırta-la barip-tir evespe.
Bir köörge, udup-daa çıtkan çüve hevirlig,
Bir köörge, ölüp-daa kalgan çüve hevirlig boop-tur.
Am çerle toptap köörge,
Hayıraan küjür er
Yazulug-la ölüp-daa kalgan cıdıp-tır.
Üş dangına kelgeştin
Üş çügünden tırtarga,
Çerle ölüp kalgan
Mındıg bolup-tur evespe.
“Hayıraan-daa ertine deg eki erni

Kançap-la ölçük irgi,
Çoop-la ölçük irgi?” -dep çugaalajıp turup-tur.
Ay-Haannın aldın dangınazı olurgaş:
-Üstüü oranga bir şivişkin kadaynın
Haylıg kargıjı, himireli çetken boor,
Kezeede-le eki er kijini
Hereejen kiji-dir-dep-daa
Er kijinin süldezin heyin
Muurup baskan boor kulugur-dep
Çugaalap olurup-tur.
Şak oortan hirtep kilennep,
Ölgen-dir iyin-dijip olurup-turlar.
“Bo hire eki erni
Ölgenney çorguzar bolza,
Kayın bolur!” —dijip olurup-turlar.
Ay-Haanın aldın dangınazı turgaştın,
Aldın panzaa arjılın uşta sokkaştın,
Üş ölgenni dirgizer,
Üş öşkenni kıpsır
Aldın panzaa arjılı-bile
Arnındıva şıvay kakkaş,
Artay-daa bergen turup-tur evespe.
Bir andarılgas, udup-la
Sala berip-tir evespe.
Hün-Haannın hülük dangınazı turgaştın,
Hüren panzaa arjılın uşta sokkaştın, “
Üş ölgen amıtan dirilir ujurlug,
Üş öşken ot kıvar ujurlug!” —dees
Hüren arjılı-bile çelbiy kakkaş,
Artay halıy-daa bergen çüven irgin.
Kovayıp kelgeştin,
Boktu-Kiriş olurup-olurup,
Dedir-le barıp ujup kaap-tır.

Ulug-Ege-Haannın ulaan-Saygıl dangınazı
Tura halıp kelgeş,
Tos ölgenni tirgizer,
Tos öşkenni kıpsır
Ulaan panzaa arjılın ušta sokkaş,
Üş dolgandır çelbiy sokkaştın,
Ertine deg er kijinin
Edeen-daa artabas boor ujurlug çüve,
Üş katap artaarının ujuru tavarıştı-deeştin,
Üş katap aja halaaştın,
Kovaytı idipken turup-tur.
Boktu-Kiriş-daa kovayıp-daa
Tura halıdıp kelgen çüvezi irgin iyin.
Dolgandır köörge, hamık-la mal-magan deerge,
Dirgelip kelgen,
Kiji deerge kizirbey,
At deerge kozurgay
Mındıg boop-tur.
Aay-bajın tıppayn anhaday bergeştin,
Moruy-Kara-Hemnin unnduva
Çügürüp kirip-tir.
Kara sugnun kındınga
Çügürüp kelgeştin.
Çünüp alır deeştin,
Adjındıva köörge,
Aldın-bile bijik
Bijip kaan-daa çorup-tur.
Adjında bijip kaan
Aldın bijikti nomçup
Körüp olurup-tur.
“Boktu-Kiriş akızı ölüp kaarga,
Akımnın ornunga
Boktu-Kiriş boop algaştın,

Üstüü oranda üş deemin kırında çurttap turar
Ay-Haan, hün-Haan, ulug-Ege-Haannın
Aal-oranına çede bergeş,
Adıg-tudugnun, adaan-mööreynin doozazın
Şüglüp ünleş,
Üş haannın üş
Ay, hün hereldig
Aldın dangınazın çaalap algaş,
Bo oranga çedirip keldim, akıy,
Üş aldın dangına
Seen dangınan bolur ujurlug,
Edileen edi,
Seen edin bolur ujurlug,
Egeerilbes, başkarıbas ak malı
Seen malın bolur ujurlug,
Men-daa bora-toolay boop,
Huulup algaş,
Argadıva mannep kire berdim” -dep-daa
Bijip kaan turup-tur.
Kara-Hemnin suunga
Arnı-bajın-daa çunup algaştın,
Kılaştap-daa çanıp kelgen turup-tur.
Boktu-Kiriş deerzi
Üş ögnün ornunga
Üş ak öön-daa tip turup-tur.
Orgu çerenge öön hondurup,
Ottug çerenge öalın çalap,
Dön çerenge aal-oranın hondurup,
Döştüg çerenge malın çalap
Turup-tur evespe.
Örgümçülüg çerenge öön hondurup.
Özen çerenge malın çalap,
Çurttap-la çorup-tur evespe.

Yalçın kayasına varıp: / “Yalçın kayam, güzel kayam / yarılıver! / Biricik ağabeyimi çıkarayım. / ebedi kayam, güzel kayam açılıver! / Öksüz ağabeyimi çıkarayım” diye / Gökyüzünü zangırdatıp / kara yeri titretip / Bağırıp durmuş. / yalçın kayası yarılıvermiş, / ebedi kayası açılıvermiş. / Boktu-Kiriş ağabeyini görünce / hiçbir şey olmamış, eski haliyle / yatmaz mıymış. / ağabeyini çıkarıp almış da: / “Yalçın kayam kapanıver, / ebedi kayam kapanıver!” deyince / Birleştiği yerlerde / Bir iz bile kalmadan bütünüyle kapanıvermiş. / Boktu-Kiriş ağabeyini atma yükleyip / uçarcasına çaptırıp gitmiş. / düzlediği üç çadırının yerine / yetip gelmiş. / ağabeyini atından indirip / atının eyerini-keçesini soyuvermiş. / atının iki ayağını / hemencecik köstekleyip / eştiği çadırının yerine, / düz kır gibi keçesini serip / Bel gibi eyerine sırtını verip / İşte oraya ağabeyini yatırıp / Örtüvermiş. / Bora-Şeeley avucunu açıverip / avucunun içini altın ile, / yazıvermiş. / “Boktu-Kiriş ağabeyim olup dönüşüp / üst dünyada ay, hün, ulug-Ege haan'ın / alemine varıp / ulu atış-tutuşu / kazanıp çıkıp / o üç kağanın / üç altın prensesini kazanıp getirdim, / üç altın prenses / senin prenseslerin olmalı, / Bitmez eti, / senin etin olmalı. / Ben ise boz tavşan olup / dönüşüp / orman arasına giriverdim, ağabey” diye / yazdıktan sonra / Bora-Şeeley kardeşi, tavşan olup / dönüşüverip / ormana koşup gidivermiş. / arkasında halkı Boktu-Kiriş'in / doğru gittiği yerinde / Gider imiş. / çapraz çektiği yerinde / konaklayıp gelirmiş. / yazın orta ayının / on beşinci gününde / heybetli ala tayganın önünde / moruy-Kara-Hem'in akımında / düzlenen üç çadırın yerine / yetip gelmişler. / Boktu-Kiriş'e geldiklerinde / Bora-Şokar'ını köstekleyip / ulu çadırının yanında / uyuyup yatmıyor muymuş. / İnsanı-halkı da, / altmış devedeki malını-mülkünü / kaldırıp indirmiş. / Boktu-Kiriş'e baktıklarında / kalkmadan yatıp durur, / Böyle imiş. ay-Haan'ın altın prensesi Boktu-Kiriş'e varıp / sarsıvermiş. / Bir baktıklarında uyuyup yatan gibi / Bir baktıklarında ölüp kalan gibi imiş. / İyice bakıp görseler, / Zavallı yiğit er, / Gerçekten ölüp kalıp yatarmış. / üç prenses gelip / Üç tarafından çekince / Gerçekten ölüp kalmış, / Böyle imiş. / “Zavallı cevher gibi yiğit er, / nasıl öldü acaba, / neden öldü acaba?” diye konuşturlarmış. / ay-Haan'ın altın prensesi bunun üzerine: / “Üst alemdeki bir hizmetçi kocakarının / kara kargışı, homurdanması ulaşmıştır. / her zaman yiğit er kişiyi / kadın kişidir” deyip de / er kişinin nişanını, ruhunu / solduran adı” diye / söylemiş. / “İşte bu ıstırabından / ölmüştür” deyip durmuşlar. / “Bu kadar yiğit eri / öldüğünde bırakmak / nasıl olur!” deyip durmuşlar. / ay-Haan'ın altın prensesi de / altın ipek şalını çıkarıverip / üç öleni diriltir / üç söneni tutuşturur / altın ipek şalı ile / yüzünü örtüverip / üstünden atlayıvermiş. / Bir dönüp uyuyup kalıvermiş. / han-Haan'm güzel prensesi ise / küren ipek şalını çıkarıp / “Üç ölen

canlı dirilmeli, / üç sönen ateş yanmalı!” diyerek / küren salıyla yelleyip / üstünden atlayıvermiş. / doğruluverip / Boktu-Kiriş oturup oturup / Geri düşüvermiş. / ulug ege-Haan'ın ulaan-Saygıl prensesi / ayağa kalkıverip / dokuz öleni diriltir, / dokuz söneni tutuşturur / kızıl ipek şalını çıkarıp / üç dolandırıp yelleyiverip / “Cevher gibi er kişinin / eteğinden atlanmamalıdır, / üç defa atlamamanın gereğidir” diyerek / üç defa atlayıp / İtip doğrultuvermiş. / Boktu-Kiriş de doğrulup / ayağa kalkıvermiş. / etrafına baktığında bir sürü mal-hayvan denilen / yığılıvermiş. / kişi başı arı gibi, / at başı katınca gibi / Böyle imiş. / anlam vermeyip / dona kalıp / moruy-Kara-Hem'in akımına / koşup gidivermiş. / kara suyun kıyısına / koşup gelmiş de / yıkanmak için / avucuna bakınca / altın ile yazı / yazılı imiş. / avucunda yazılı / altın yazıyı okuyup / Bakarmış. / “Boktu-Kiriş ağabeyi öldüğünde / ağabeyinin yerine / Boktu-Kiriş olup / üst alemde üç göğün üstünde yaşayan / ay-Haan, hün-Haan, ulug ege-Haan'ın / obasına-yurduna varıp / atış-tutuşun, sına-mayarışın hepsini / Kazanıp / üç kağanın üç / ay, güneş ışıklısı / altın prensesini kazanıp / Bu aleme getirdim, ağabey, / üç atın prenses, / senin prensesin olmalı, / kullandıktan eşyalar, / Senin eşyan olmalı. / Bitmez tükenmez, güdülmez ala malları / senin malın olmalı. / Ben ise boz tavşan olup / dönüşüverip / ormana koşup gittim” diye / yazarmış. / kara-Hem'in suyunda / elini yüzünü yıkayıp / yürüyüp geri dönmüş. / Boktu-Kiriş denileni, / üç çadırın yerinde / üç ak çadırını kurarmış. / düz yerine çadırını kondurup, / otlu yerine malını yayıp / tepelik yerine obasını-yurdunu kondurup / Bel yerine malını yayıp durmuş. / tümsek yerine çadırını kondurup / çukur yerine malını yayıp / yaşayıp durmuş.”⁶⁵³

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Boktu-Kiriş, Bora Şeeley Destanı'nda Boktu-Kiriş kardeşini bir devenin üzerine koyar. Çıkan fırtınada kaybolan deve gide gide Bıdaakay-Taraakay'ın çadırına girer.

“Bıdaakay-taraakay:

-Hööküy kiji tölü

Kaңap-la ölgen irgi? –dep

Körüp-le olurup-tur evespe.

Solagay talakı kulaanın üdüdüve

Möngün tevene kür şaap kaan

Çoraanın körüp kaan-dır.

⁶⁵³Ergun ve Aça, a.g.e., s. 410-414

Havının uşkuuzu-bile möngül teveneni
Uşta sop kaapkan olurgan.
“Bir çarıkı kulaa
Kandig irgi?” -dees köörge,
Baza-la aldın tevene
Kiir şaap kaan mindig boop-tur.
Eptep çıtkaş havının çuşkuuzu-bile
Baza-la uşta sop kaapkan çüve irgin.
Ol urugnu dınnap olurarga,
Biçii-biçii tınıp-la çıdar
Mindig-la boop kelgen.
Bir honganının erteninde
Ol urug-daa dirlip kelgen,
İyi karaan körüp kelgen
Mindig çıdıp-tır.
Bıdaakaay-taraakay aşak
Aş-çemnin çıdın çıtkarıp,
Aksinga sup turgaş,
Detkerildirip ap-tır.
Am-daa yazulug kiji boop
Dirlip kelgen,
Aştanıp-çemnenip turar
Boop kelgen irgin iyin.
Bıdaakay-taraakay aşaktın
Öörüşkülüg, bayırlıg dep çüvezi
Argajok olurup-tur.
“Kara çangıs uruumga baza
Eş-koş urug tıvıldı” –dep
Amırap olurup-tur.

Bıdaakay-Tarakay: / “Zavallı kişi çocuğu / nasıl ölüp kalmış acaba?” diye / Bakıp
oturmuş. / sol taraftaki kulağının deliğine / Gümüş çuvaldız saplanıp kaldığını / Görmüş. /
sapının ucundan gümüş çuvaldızı / çekip çıkarıvermiş. / “Bir taraftaki kulağı nasıl acaba?”

diyerek baktığında / yine altın çuvaldız / saplanıp sokulmuş, böyle imiş. / dikkatle sapının
ucuyla / yine çekip çıkarıvermiş. / o kızı dinlediğinde / hafif hafif nefes alıp yatar, / Böyle
miş. / üç günün ertesinde / o kız dirilivermiş. / İki gözünü açıvermiş de / Böyle yatar imiş.
/ Bıdaakay-Taraakay ata / aşın-yemeğin kokusunu koklatıp / ağzına döküp / Canlandırmış.
/ İşte şimdi gerçek kişi olup / dirilivermiş. / aş-yemek yer oluvermiş. / Bıdaakay-Taraakay
atanın / sevinci, coşkusu / sınırsızmış. / “Yapayalnız kızıma da / eş-yaran kız bulundu”
diye / sevinilmiş.”⁶⁵⁴

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Han-Şilgi Attığı Han Hülük Destanı’nda
Han Huva’nın nasihatini dinlemeyen Han Hülük ölür. Han Hülük’ün atı Han Şilgi üst
aleme giderek Han Huva’yı bulur ve ondan yardım ister.

“Han-Şilgizi bağlaajın üze sokkaş,
Üstüü orançe kıhyıp üne bergeş,
Han-Huvaga çede berip-tir.
“Han-Hülüktü ölürüp kaptı !” -dep
Çugaalap turup-tur evespe.
Han-Huva Han-Şilgini munupkaş,
Aldı oranga kılıtıp Kirip keep-tir on.
Hüree-Kızıl tayganın bel çarına
Hap çedip kelgeş,
Han-Hülüktün aal-oranına keerge,
Kuskun “kuyt” deer, saaskan “sayt”
deer
Çüve-daa çok boop-tur evespe.
Bolçaytılg Bora-Teynin baarına keerge,
Aldan kulaş şartamal tamının aksında
Holdün kök bugazı,
Üş taylık Sagan-İngil önnükteri,
Üstüü oranda Aldın-Noyun dunmazı
Çetkilep kelgen,
İglajıp olurup-turlar evespe.

⁶⁵⁴Ergun ve Aça, a.g.e., s. 420-421

-Bo tamının iştinde kiji
Ölüg sen be, diriğ sen be?!-dep
Kıygı-daa salıp turup-turlar.
Kaş-daa kıygı salırğa,
İttavas boop-tur evespe on.
Tamı iştinde kijini
Uştur argazın tıppayn,
Bergelep turup-turlar.
Aldın-Noyun dunmazı turgaş:
-Han-Hülük akımın
Aldan kulaş aldın sıdımının ujun
Mee tutsup beriner!-dep-tir evespe.
Bogaalıg bora hartıga boop algaş,
Aldın sıdımının ujun algaş,
Tamı düvündüve kılıyp kire
Berip-tir on.
Eleen-ne ür bolganda, ünüp kelgeş:
-Şarı kejinin iştinde Kiji bar ıškaş,
Ölüg-dirii bildinmes çüve-dir,
Üş ölüg donnuk-bile
Orta keziinden baglap kagdım!-dep
Çugaalap ünüp keep-tir on.
Aldan kulaş aldın sıdırmını
Han-Şilginin moynunga baglaaş
Çütküderge küş çetpeyn turup-tur.
Höldün kök bugazı-bile tırtkaş
Baza çadajıp-tırlar.
Üş taylık Sagan-İngildin küjü
Nemeşken soonda, çara-çire tırtıp
Ündüre berip-tir evespe on.
Han-Hülüktü şarı kejinden
Uştup ekkeerge,
Ay baldı dönmeen üze algaş bargan,

Amızı üstüp kalgan boop-tur evespe on.

Han-Şilgi turgaş:

-Am kançaalza ekil?-dep-tir.

Han-Huva kadı turgaş:

-Tos tandının aldın arjaanı-bile,

Artış, şaanaa-bile çup turgaş,

Dirgispes bolza, horan arağa işken,

Et-söögünge sinip kalgan-dep çugaalaarga,,

Aldın-Noyun dunmazı turgaş:

-Men çorap köreyn'. -deeş,

Üstüü Korzaytı şil taygazinçe

Hap üne berip-tir evespe.

Tos tandının aldın arjaanın,

Artış, şaanaan ekkengen irgin.

Han-Hülüktün et-söögün

Oon-bile çup turup berip-tirler.

Han-Şilgizi turgaş:

-Mınça botta Han-Hülüktün

Et-bodun arta bazar herekçok

Eden bezin artap körbeen men-deeş,

Bir arta halırğa, bir andarlıp-tır.

Holdün kök bugazı:

-Han-Hülük mün boldun dize,

Bir andarlıp barıp düş!-deeş

Arta halırğa, baza bir andarlıp

Berip-tir evespe.

Han-Huva turgaş:

-Mınça botta er kijinin

Er bodun arta bazar hamançok,

Edeenge deep körbeen men'. -deeş,

Aldın bilekteeji-bile

Üş katap domnaaş:

“Han-Hülük mün boldun dize,

Tura halıp kel!” -dees,
Arta halırğa, çügäle bajın kovaytkaş,
Dedir çıda berip-tır.
Aldm-Noyun dunmazı turgaş:
-Ölür töögüzünün çedişkeni ol be
Azı meen dom-sayım çedişpeyn
Turan ol be?-dees,
Möngün bilzek, çüstüün üş katap domnaaş,
-Akım Han-Hülüktü arta bazar hamaançok,
Er kijinin edeenge bezin
Deep körbeen !-dees,
-Han-Hülük akım şın boldun dize,
Arnın suybanıpkaş, tura halıp kel!-dees
Arta halıp-tır evespe.
Han-Hülük:
-Ok-ködek!
Ertir udup kaap-tır men!-dep,
Arnın suybanıp tura halıp
Keep-tır evespe on.
Doozazı çıglıp olurup algaş,
Ekizin çugaalajıp kattırjıp,
Bağın çugaalajıp ıglajıp
Olurup-turlar evespe.

Han Silgisi yularını-ipini koparıp, / Üst âleme uçarcasına gidip, / Han Huva'ya yetip varmış. / “Han Hülük'ü öldürdüler” diye / Söylemiş. / Han Huva, Han Silgiye binip, / Alt âleme uçarcasına Girivermiş. / Hüree Kızıl tayganın bel tarafına / Çaptırıp yetip gelip, / Han Hülük'ün obasına yurduna gelende, / Kuskun “kuyt” der, saksagan “sayt” der, / Hal yokmuş. / Bolçaytılg Bora Tey'in önüne geldiği / Altmış kulaç kuru çukurun ağzında / Gölün gök boğası / Üç taylık Sagaan İngil dostları, / Üst âlemdeki Aldın Noyun kardeşi / Yetip gelmişler, / Ağlaşıp dururlarmış. / “Bu çukurun içindeki kişi, / Ölü müdür, diri midir?” diye / Seslenirlermiş. / Defalarca seslenmiş olmalarına / Ses vermezmiş. / Çukur içindeki kişiyi / Çıkarmanın yolunu bulamayıp, / Çaresiz kalmışlar. / Aldın Noyun kardeşi

durup, / “Han Hülük ağabeyimin / Altmış kulaç altın ipinin ucunu / Bana tutturuverin” demiş. / Halkalı boz şahin gibi, / Altın ipin ucunu alıp, / Çukur dibine hızlıca ini- / Vermiş. / Uzun zaman sonra çıkıp gelip, / “Öküz derisinin içinde, / Birisi var gibi, / Ölü mü, diri mi, bilinmez, / Üç kördüğüm ile / Ortasından bağladım!” diye, / Söylemiş. / Altmış kulaç altın ipi, / Han Silgi'nin boynuna bağlayıp, / Çektirende gücü yetmemiş, / Gölün Gök boğası ile çekip, / Yine yapamamışlar. / Üç taylık Sagaan İngil'in gücü, / Eklendikten sonra çukurun ağzını parçalayıp çekip / Çıkarıvermişler. / Han Hülükü öküz derisinden / Çıkardıklarında, / Ay balta baldırını kesip atmış, / Can verip de çıkmış. / Han Silgi durup: / “Şimdi ne yapsak olur?” demiş. / Han Huva kadın ise: / “Dokuz dağın altın arjaanı ile, / Ardıç, Sibiry aardıı ile yıkayıp, / Diriltmezsek, zehirli rakı içmiş, / Etine kemiğine sinip kalmış” dediğinde, / Aldın Noyun kardeşı buna: / “Ben gideyim” diyerek / Üstüü Korzaytı kıızıl taygasına, / Koşturup gidivermiş. / Dokuz tayganın altın arjaanını, / Ardıç, Sibiry aardıını getirmiş. / Han Hülük'ün etini kemiğini / Onunla yıkamaya başlamışlar. / Han Silgisi durup: / “Bugüne dek Han Hülük'ün, / Etine vücuduna basmak bir yana, / Eteğine bile basmamışım ben” diyerek, / Bir atlayıp geçende bir dönmüş. / Gölün gök boğası: / “Han Hülük iyiysen, / Bir dönüver!” diyerek / Atlayıp geçende yine bir dönüp / Kalmış. / Han Huva da: / “Bugüne dek er kişinin, / Er kendisine basmak bir yana, / Eteğine bile dokunmamışım ben!” diyerek, / Altın bileziğı ile, / Üç kere efsunlayıp, / “Han Hülük iyi isen, / Ayağa kalkıver!” diyerek, / Üstünden atladığında başını kaldırıp, / Geri yatmış. / Aldın Noyun kardeşı ise, / “Ölecek zamanı gelmiş mi, / Yoksa benim efsunum, sihirim yetmeyip, / Kaldı mı?” diyerek / Gümüş yüzüğünü üç defa efsunlayıp, / “Ağabeyim Han Hülük'ün üstünden atla- / maktan ziyade, / Er kişinin eteğine bile / Dokunmadım!” diyerek, / “Han Hülük ağabeyim iyiysen, / Yüzünü sıvazlayıp ayağa kalkıver!” diyerek / Üstünden atlayıvermiş. / Han Hülük: / “Hay Allah! / Uyuya kalmışım ben” deyip / Yüzünü silip ayağa kalkıp / Gelivermez mi. / Hepsi bir araya toplanıp, / İyisini konuşup gülüşüp, / Kötüsünü konuşup ağlayıp, / Oturmuşlar.”⁶⁵⁵

Tıva kahramanlık destanlarından biri olan Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge Destanı'nda Çeçen Kara ölünce Prenses durumu sezer ve onu iyileştirmek için çare aramaya başlar. Sonunda Çeçen Kara sanki hiçbirşey olamamış gibi uyanır.

“Biyeegi möge ölüрге,

⁶⁵⁵Metin Ergun ve Mehmet Aça, **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 217-220

Dangınazı bodap orarga,
Çeçen-Kara mögezi ölgen boop-tur.
Küjür dangına kuş keji
Kuptuzun ketkeş dilep çoraaş,
Bir çerden belin tıpkaş,
Oon kel çıda höreen tıp ap-tır evespe.
Şoraan-Tayganın kırına ündüre bergeş,
Tandının tos arjaanı-bile
Ajaap çup turgaş,
Ol tayganın em-dom sagaan
Otarı-bile emnep algaş,
Dirgizir emnep ap-tır evespe.
Narın-Dangına Çeçen-Kara mögeni
Üş arta halaaş, iştii hoynu-bile homnap,
Aldın bilzee-bile domnaaş:
-Mınça botta er kijinin
Et-bodun artaar hamaançok,
Edeen bezin artap çorup körbeen men.
Çeçen-Kara möge mün bolzunza,
Arının suybapkaş, tura halıp kel!-dep-tir.
-Ok ködek, erttir uduy bergen-dir men-deeş,
Çeçen-Kara möge tura halıp keep-tir.

O bahadır ölünce, / Prensesi sezmiş ki / Çeçen Kara bahadırı ölmüş. / Zavallı prenses kuş derisi, / Donunu giyip arayarak / Bir yerden belini bulmuş, / Sonra gidip göğsünü bulmuş. / Şoraan Tayga'nın tepesine çıkarıverip. / Dağın dokuz arjanı ile, / Arındırıp yıkayarak, / O tayganın şıfalı, dermanlı, / Otları ile emleyip, / Diriltip iyileştirmez mi. / Narın Dangına, Çeçen Kara bahadırın, / Üstünden üç atlayıp, eteğinin içiyle efsunlayıp, / Altın yüzüğü ile efsunlayıp: / “Bugüne dek er kişinin, / Vücudunun üzerinden atlamak bir yana, / Eteğinin ucundan bile geçmemişim. / Çeçen Kara bahadır, iyi

isen, / Yüzünü sıvazlayıp ayağa kalkıver” demiş. / “Hay Allah, uyuyup geç kalmışım” diyerek, / Çeçen Kara bahadır ayağa kalkıvermiş.”⁶⁵⁶

4.3.7. Ölüm ile İlgili İnanışlar

“Mezarlıkta defin sırasında orada bulunan fakir kişilere, çocuklara yiyecek veya şeker dağıtma; mezarın üstüne buğday ya da şeker serpme ölümlerin ruhlarına dağıtılan birer saçdır. Bilindiği üzere saç, her topluluğun kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve kutsal saydığı nimetlerden biri olup ruhlara sunulan kansız kurbandır. Aynı şekilde mezara su ya da yemek bırakma da birer kansız kurban olup ölen kişilerin ruhlarına sunulmaktadır. Bu yolla ölünün gittiği yerde de rahat etmesini sağlayarak onun geri dönmesi engellenmek istenmektedir. Atalarımız, ölen insanın nasıl biri olduğunun ona mezar kazarken anlaşıldığını belirtmişlerdir. Kabir kolayca kazılırsa, toprak yumuşak olursa, kaymazsa, taş ve su çıkmadan açılırsa, ölen kimsenin imanlı biri olduğuna inanılmıştır. Tersine mezar toprağı kayarsa, su, taş çıkarak kazma işi zorlaşırsa ölen kimsenin imansız biri olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca mezarı kazarken toprak üç kere kayarsa, mezara konulacak insanı mezarlıkta toprağı verilmeye lâyık bulmazlarmış. Mezar kazılırken kar veya yağmur yağarsa, ölenin hayırlı biri olduğu; fırtına ve rüzgâr çıkarsa ölenin çok günahkâr olduğu düşünülürmüş. Ayrıca, eskiden cenazeyi mezara kendi atı ile götürürler ve bakarlar; atın gözlerinde yaş varsa, ölen kimsenin çok iyi biri olduğuna inanılmış (Atı bile üzüntüden ağlıyor!). Fakat atın gözünde yaş olmazsa, bu durumda at arabasında yatan ölen kimsenin, hayattayken büyük günahlar işlediğine inanılmış. Sahibi hayattayken devamlı onun yanında bulunan atın, onun huyunu da iyi bildiğine inanılmış.”

“Eğer cami minaresine kuzgun kuşu konup öterse, ölenin bedeni yumuşak olursa, ölenin gözü açık kalırsa, lâhit eşilirse, ölünün üzerinde hapşırırsan, gülüşürsen, ceset üzerinden el uzatıp görüşürsen, ölenin giysilerini yüzükoyun yatırırsan, gece keleşini öldürürsen, ölünün arkasından bu evin ahırında teke ölürse, cenaze çıkan evden toprak kokusu gitmiyorsa, cenaze arkasından köpek havlayıp durursa, cenazeyi götürürken evde kimse kalmazsa, cenaze çıkan evin yeri başköşeden çıkışa doğru temizlenirse, bunlar hepsi evden yeni bir cenaze çıkacağına işarettir. Bir köyden iki cenaze çıktığında mutlaka

⁶⁵⁶Ergun ve Aça, a.g.e., s. 328

üçüncü cenaze de çıkacak derler, çünkü atalarımız her şeyin üç sayıda olduğuna inanırlarmış.”⁶⁵⁷

“Ölen kimseyi rüyasında gören yakını onu zayıflamış ve perişan bir halde görürse, sadakamız, duamız olmamış diye onun için sadaka verir. Ruh tekrar döner gelebilir diye ölü evinde üç gün ışık yakılır. Aynı işlem ölünün yıkandığı yerde de uygulanır. Ayrıca ilk kırk gün içinde her Cuma geceleri evde ışıklar yanar halde bırakılır. Mezar ziyaretlerinde mezarların üzerine buğday, darı vb. şeyler saçılır ki, kuşlar yesin diye kabir ve Berat gecelerinde de kabirler ziyaret edilir. Ölen kimsenin ismi çocuklarına veya torunlarına verilir.”

“Kazaklara gelince onlarda kaza ile ölmüş olanların mezarlarına çabut ve bez bağlanır. Bu tip mezarlardan alınan topraklar çeşitli hastalıkların tedavisinde ilaç olarak kullanılır.”⁶⁵⁸

“Ölünün başkasına rüyada, başka bir kimlikte veya hayvan kılığında görünmesi; birisini ikaz etmesi, karşılıklı konuşma içinde saygı değer bir büyük olarak görünmesi; öleceğini anlaması ve bunu yakınlarına açıklaması, öldürülenlerin öldürenleri sürekli izlemesi, rahatsız etmesi, onu bir başkasına ihbar etmesi, ölünün günahsızlık belirtilerinin görülmesine inanılır.”

“Ölünün dünyada bitiremediği işler ve amacına ulaşamadığı konularda iletişim kurduğuna inanılır. Aynı şekilde, yardımsever ölü olarak adlandırılan ve ailesindekileri ikaz edip miras tartışmalarına son verdiren ölülerin varlığına inanılır. Mutlu olmadığı için geri dönen ölüler ailesinin fertlerine görünür, onları rahatsız eder. Arkasından çok ağlandığı için rahatsız olarak geri gelen ölülerin varlığı gelenekte yer alır. Geçmişteki işine ve çevresine çok bağlı olduğu için geri gelen ölüler. Tehlikeli ölüler içinde ise, kötü huylu ölüler “hortlak” olarak nitelendirilir. Hortlaklar insanları ve hayvanları rahatsız eder, mezarlıktan geçenleri ürkütür, intikam için korkuttuğuna inanılır. Herhangi bir inanca veya

⁶⁵⁷Çetin, a.g.m., s. 164

⁶⁵⁸Güngör, a.g.m, s. 10

olaya bağlı olmaksızın geri dönen ölülerle ilgili inanca ve bunlara dair memoratlara rastlanır.”⁶⁵⁹

⁶⁵⁹Çobanoęlu, a.g.e., s. 201

SONUÇ

Destan kültürü açısından incelendiğinde Türk milleti zengin bir hazineye sahiptir. Hareketli bir hayatın en güzel ürünü olan destanlar, bakıldığında Türk toplumunun genlerini, nesilden nesile aktardığı kalıtsal özelliklerini, kültür ve uygarlık çabalarını gösteren ayna görevi üstlenmiştir.

Çalışma giriş bölümünde sosyal normlar ve destan hakkında verilen bilgilerin haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler insan hayatının geçiş dönemleri dediğimiz doğum, evlenme ve ölümdür. Çalışmanın temelinde bu üç geçiş dönemi ile ilgili yazılı kaynaklardan derlenen bilgiler verildikten sonra incelenen destanların gerekli yerleri tespit edilip metne yerleştirilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda vardığımız sonuçları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz.

1. İnsanoğlunun hayatının geçiş dönemlerinin ilki olan doğum, bünyesi içinde birçok inanma, inanç, âdet, gelenek, görenek gibi uygulamalar barındırmaktadır. Doğum aslında birbirine çok güçlü bağlarla bağlanmış olan geçiş dönemlerinin olmazsa olmazıdır. Çünkü doğum olmazsa ne evlenme ne de ölüm olabilir. Aynı cümleyi diğer geçiş dönemleri için de kurabilir, aynı yargıyı ortaya koyabiliriz. Evlenme olmaz ise doğum gerçekleşemez ya da ölüm olmazsa doğumun, evlenmenin bir anlamı, hükmü, değeri anlaşılmaz. Çünkü insanoğlu ölümlüdür ve her doğum bir ölüme gebedir.

Dünyaya gelen her çocuk doğumuyla beraber sadece ailesini değil, akrabalarını, bütün sevdiklerini mutlu etmiştir. Çünkü çocuk hem soy devamı hem de güç demektir. Bu nedenle çocuğun olamamasından ve bu sorunun çözülüp çocuğun yürümesine kadar geçen süre zarfında olabilecek veya olan her durum, bir pratik, bir ritüel, dinsel-büyüsel çareler meydana gelmiştir. Bu uygulamaları, incelediğimiz destanlarda da keşfettik. Şöyle ki;

Anne ve baba adayının bir çocuk sahibi olmak için başvurdukları çareleri 7 destanda,

Anne ve babaya bir bebeklerinin olacağı müjdesinin verilmesini 3 destanda,

Annenin hamileliğini 7 destanda,
Annenin doğum yapmasını 10 destanda,
Doğan bebeğe ad verilmesini 21 destanda,
Bebeklerin sütkardeşi olmalarını da 1 destanda tespit ettik.

Doğum geçiş döneminin bütün aşamaları birçok uygulamanın, dinsel-büyüsel inanmaların istilasına uğramış ve son dönemlere kadar tamamen bu inanmalara göre hareket edilmiştir.

2. İnsanlığın devamı için gerekli olan geçiş döneminden ikincisi evlenmedir. Çünkü diğer geçiş dönemlerinin yani doğum ve ölümün gerçekleşmesi için evlenmenin olması şarttır. Evlenme ile neslin devamı, süreklilik göstermektedir.

Toplumun en küçük temel taşı olan ailenin sağlıklı, düzgün kurulabilmesi için doğru insanların bir araya gelmesi gerekir. Gerek çiftlerin kendi kararlarıyla gerekse de çevrenin etkisiyle kurulan evliliklerin sağlam olması hem o ailenin hem de toplumun huzuru için çok önemlidir. Bu nedenle çiftler için evlilik bahsinin açılmasından, düğünden sonra âdetlere kadar evlenme etrafında birçok uygulamalar geliştirilmiştir. Bu uygulamaları incelediğimiz destanlarda da keşfettik. Şöyle ki;

Kız kaçırma olayını 2 destanda,
Beşik kертmesi olayını 2 destanda,
Evlilik bahsinin açılmasını 15 destanda,
Evlenecek adayların ilk karşılaşmasını 8 destanda,
Çiftlerin evlilik kararını almalarını 3 destanda,
Dünürçülüğü, görücülük usulüyle kız istemeyi 10 destanda,
Çiftlerin nişanlanmasını 2 destanda,
Kalınlık istemeyi 2 destanda,
Çeyiz hazırlamayı 2 destanda,
Çiftlerin düğün törenlerini 14 destanda,
Gelini oğlanın evine getirmeyi 1 destanda,
Güveyin yardımcısı olan sağdıçlık işini 2 destanda,
Çiftlerin nikâhlarının kıyılmasını 7 destanda tespit ettik.

3. İnsan hayatının en son geçiş dönemi olan ölüm çevresinde pek çok âdet, inanma, tören gibi uygulamalar meydana gelmiştir. Bu uygulamalar günümüze kadar birçok kez değişikliğe uğramış, toplumların yaşam tarzlarına ve kültürlerine göre çeşitlenmiştir. Bu değişim ve çeşitlenme sürecinde meydana gelen uygulamalar arasında ciddi farklar oluşmuştur. Çalışmada da bu süreç gözler önüne serilerek destanlara nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu uygulamalar ölümü düşündüren ön belirtiden ölüp dirilmeye kadar geniş bir alanı kapsar. İncelediğimiz destanlardan şu verileri elde edilmiştir.

Ölümü düşündüren ön belirtileri 2 destanda,
Ölümünden kaçma ile ilgili uygulamaları 1 destanda,
Vasiyet bırakmayı 3 destanda,
Ölüm esnasında gelişen olayları 10 destanda,
Ölünün gömülmeye hazırlanışını, kefenleyip defnedilmesini 4 destanda,
Ölünün ardından çevreye yemek verilmesini 3 destanda,
Ölünün ardından yas tutulması olayını 19 destanda,
Ölüm olayından dolayı duyulan acıyı, kaybedilen için yapılan ağıtları 5 destanda,
Genellikle mitolojik destanlarda gördüğümüz ölüp dirilme olayı 11 destanda tespit edilmiştir.

4. Bugüne kadarki mevcut bilgilere bakıldığında destanların yeteri kadar incelenemediği görülür. Özellikle bazı destanlar üzerinde yoğunlaşılırken bazılarının üzerine yapılan çalışmaların bir elin parmaklarının sayısını geçmeyecek kadar olduğu tespit edildi. Bu ihmalde coğrafi şartların etkisi de düşünülürse ortaya çıkan tablonun eksikliği daha rahat görülür.

5. İnsanoğluna ait bütün özellikler sevgi, sadakat, hoşgörü, cömertlik, kin, nefret, kıskançlık, intikam gibi bütün duygu ve hasletleri destanlarda görmek mümkündür.

6. Herkesin malumudur ki; destanlar hareketli bir hayatın ürünüdür ve destanlardaki zaman hızlı bir akış halinde olduğu için insan yaşamının bütün evreleri destanlarda ayrıntılarıyla anlatılmaz. Verilen ayrıntılar, destanın içeriğinden olabileceği gibi dikkat çekilmek istenen durumdan da kaynaklanabilir.

7. Anne ve baba adaylarının çocuk sahibi olabilmek için başvurdukları çareler destan devrinde olduğu gibi bugün de devam edecektir. Sadece tıbbi yardımları bunun dışında tutabiliriz.

8. Annenin hamileliğinden doğuma kadar olan süreç destanlarda anlatılmaz; sadece birkaç cümleyle geçirilir.

9. Doğan bebeğe ad verilmesi geleneği dönemler arasında farklılaştığı gibi incelenen destanlarda bile farklılaşmaktadır. Bazı destanlarda kahraman ad almaya hak kazanması gerekirken bazı destanlarda birileri kahramana artık ad alması gerektiğini söyler. Bu örneklerin dışında da bazı destanlarda ya kahraman kendi adını kendi verir ya da kahramanın atı sahibine ad verir.

10. Sütkardeşliği geleneğine de incelenen destanlardan sadece Manas Destanı'nda karşılaşılır.

11. Evlilik bahsinde kız kaçırma olayına sıkça rastlarız. Bu kaçırma olaylarında genelde kızın rızası da olur.

12. Beşik kertmesi geleneğinin de sayısı sınırlı olmak kaydıyla destanlarda işlendiği görülür.

13. Evlilik bahsini açılması, evlenecek adayların ilk karşılaşmaları, çiftlerin evlilik kararı almaları, dünürçülük, nişanlanma, düğün gibi adet, gelenek ve göreneklerde destan devriyle günümüz arasında çok ciddi farklar görülmemiştir.

14. Ölüm geçiş dönemine ait olarak eski dönem ve gününüz karşılaştırıldığında defin sırası, aş töreni, yas ve ağıtın ifadesinde farklılıklar hemen göze çarpar. Bu durum insanların yaşam şartları ve olaylara bakış açılarının farklılığından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak; Türk Edebiyatı için büyük bir hazine olan Dede Korkut Hikâyeleri Dirse Han'ın doğumuyla başlıyor son hikâyede Bamsı Beyrek'in ölümüyle son buluyor. Dolayısıyla destanların insanoğlunun hayatını yansıtan bir ayna olduğu bir kez daha gözler önüne serilmiş olur. Çalışma büyük bir titizlikle hazırlanmış ve metin haline getirilmiştir. Bu yönüyle de gerek geçiş dönemlerini araştıranlar için gerekse de destanlardaki geçiş dönemlerini merak edenler için önemli bir kaynak olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abay, Ali Rıza (2003), “Kültür Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Kız Kaçırma Usulü ile Evlenmenin Sosyo-Kültürel Sebepleri ve Sonuçları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (143), 41-52.

Abdurrahman, Varis (2004), “Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme”, **Millî Folklor**, (61), 124-134.

Acıpayamlı, Orhan (1992), “Türk Kültüründe “Ad Koyma Folkloru” nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt (1-15), Ankara: Ofset Repromat Matbaası.

Aça, Mehmet (1999), “Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)”, **Milli Folklor**, (43), 24-33.

_____ (2001), “Türk Halk Geleneğinde Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: Tuzlama”, **Milli Folklor**, (52), 93-100.

_____ (2003), “Türk Kahramanlık Destanlarının Öksüz-Yetim Bahadırları”, **Millî Folklor**, (58), 67-75.

Açık, Fatma (2004), “Özbekistan’da Defin ve Taziye Merasimleri”, **Milli Folklor**, (61), 142-146.

Akbaba, Dilek Ergönenc (2008), “Nogay Türklerinde Ölüm ile İlgili İnançlar ve Ağıtlar”, **Millî Folklor**, (80), 77-84.

Akbulut, Semra (2002), “Karabük İli Safranbolu İlçesindeki Doğum Âdet ve İnanmaları”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akpınar, Mehmet (2005), “Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri”, **Milli Folklor**,(68), 127-133.

Aksakal, Ali (2005), Kale Köyü’nde (İzmir-Kiraz) Evlenme Gelenekleri, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Alptekin, Ali Berat (1999), **Kirmenşah Hikâyesi**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2005), **Türk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Altun, Işıl (2004), **Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm**, İzmit: Yayıncı Yayınları.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1989), Cilt 17, İstanbul: Ana Yayıncılık.

Araz, Nezihe ve diğerleri (1994), **21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz (Türk Töresi)**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Artun, Erman (1998), “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm”, **Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, (9-10), 85-107.

_____ (2005), “Osmaniye’de Ağıt Söyleme Geleneği ve Osmaniye Ağıtları”, **Karacaoğlu’dan-Bela Bartok’a Dadaloğlu’ndan-Âşık Feymani’ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Matsa Basımevi.

_____ (2005), **Türk Halk Bilimi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Aslan, Ensar (2003), **Halkbilimi Araştırmaları**, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayınları.

Ayva, Sevilay (2008), Türk Kültüründe Gelinler ve Ocak, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi**(08.09.2008).

Balaman, Ali Rıza (1983), **Gelenekler Töre ve Törenler**, 1.Baskı, İzmir: Betim Yayınları.

Banarlı, Nihad Sami (2001), **Resimli Türk Edebiyatı**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Başal, Handan Asûde (2006), “Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (XIX), 45-70.

Başçetinçelik, Ayşe (2001), “Karaisalı ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm”, **Kuvayı Milliye Şenlikleri Dünden Bugüne Karaisalı**, 1-21.

Bayat, Fuzuli (2003), **Köroğlu Şamanda Âşık, Alptan Erene**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Bayrı, Mehmet Halit (1939), **Halk Âdet ve İnanmaları**, İstanbul: Burhanettin Basımevi.

Bekki, Salahaddin (2004), “Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi”, **Milli Folklor**, (62), 53-66.

Binler, Mehmet Ziya (2007), **Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimler Sözlüğü**, İstanbul: Selerge Yayınları.

Boratav, Pertev Naili (1973), **100 Soruda Türk Folkloru, (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)** İstanbul: Gerçek Yayınevi.

_____ (1999), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, 9. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çelik, Ali (1994), “Trabzon, Bakü, Merv, Kızıl-Orda, Jambıl, Gagavuz Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi”, **Milli Folklor**, (24), 20-28.

_____ (1999), **Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü**, Trabzon: Ofset Mat. Yayınları.

_____ (2005), **Trabzon Çaykara Halk Kültürü**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayıncılık.

Çetin, Çulpan Zaripova (2008), “Tatar Türklerinde Cenaze Merasimleri”, **Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17(1), 155-168.

Çevirme, Hülya ve Sayan, Ayşe (2005), “Alkarısı İnanmaları ve Bilim”, **Millî Folklor**, (65), 67-73.

Çıblak, Nilgün (2005), “Türk Halk Kültürü İçerisinde Mersin Ağıtlarının Yeri”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14(2), 201-226.

_____ (2007),” Tahtacılarda Ateş ve Ocak Kültü”, Editörler Dr. Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül, **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik Ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı**, Cilt 1 içinde 671-685, Ankara.

Cınar, Ali Abbas (2000), “Dede Korkut Destanı’nda At ve At Kültürü”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul (2003), **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2003), **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Demir, Necati ve diğerleri (2006), “Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı”, **Turkish Studies / Türkoloji Dergisi**, (1), 97-139.

Devellioğlu, Ferit (2007), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 24. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Diyarbakirli, Nejat (1991), “Türkler’de Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, (1), 53-61.

Doğan, Ahmet (2007), **Türkçe Okul Sözlüğü**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Doğum Gelenekleri Hayatın Dönüm Noktaları, [http: / / www.megabul.com / index.php](http://www.megabul.com/index.php)
(19.07.2008)

Duymaz, Ali (2000), Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları.

Ekici, Metin (2000), Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları.

Elçin, Şükrü (1997), **Halk Edebiyatı Araştırmaları 1**, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2005), **Halk Edebiyatına Giriş**, 9. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Eliuz, Ülkü (2000), Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları.

_____ (2001), “Dede Korkut Hikâyelerinde Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi”, **Bilig**, (18), 63-83.

Eraslan Erol, Hülya (2008), **Bozoğlan (Yûsuf Beg-Ahmed Beg) Destanı**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdentuğ, Nermin (1977), **Sosyal Âdet ve Gelenekler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erdoğan, Zübeyde (1995), Ankara Çubuk Kargın Köyü'nde Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ergin, Muharrem (2004), **Dede Korkut Kitabı I**, 5. Baskı, sayı 169, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergun, Metin (1997), Türk **Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, c.1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____ (2006), **Şor Kahramanlık Destanları**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergun, Metin ve Aça, Mehmet (2004), **Tıva Kahramanlık Destanları I**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2004), **Tıva Kahramanlık Destanları II**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Eröz, Mehmet (1996), **Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Girgin, Betül (2009), **Karabük İli Halk Kültürü Araştırması**, Yayınlanmamış Lisans Tezi.

Gökdağ, Bilgehan Atsız ve Üçüncü, Kemal (2007), **Başlangıcından Günümüze Türk Destanları**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Gökyay, Orhan Şaik (2000), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gönen, Sinan (2006), “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Evlilik Âdetleri”, **Millî Folklor**, (69), 62-72.

Görkem, İsmail (2001), **Türk Edebiyatında Ağıtlar**, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2001), **Türk Edebiyatında Ağıtlar, Çukurova Ağıtları**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2006), “Doğu Karadeniz Bölgesi Düğünlerinde Görülen Eniştayi Tavana Asma Geleneği”, **Uluslararası Trabzon ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumunda Sunulan Bildiri (Basılmamış)**

Gülensoy, Tuncer (2005), **Manas Destanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Güngör, Harun (1992), “Kayseri’de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Âdet ve İnanışları”, **Milli Folklor**, (14), 7-11.

Güzel, Abdurrahman (2006), **Dini-Tasavufi Türk Edebiyatı**, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Güzel, Abdurrahman ve Torun, Ali (2004), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Hacılı, Asif ve İdrisi, Hasib H. (1993), “Ahıska Türklerinin Örf ve Âdetleri”, **Milli Folklor**, (18), 22-29.

Hamzaoglu, Fatma (2007), **Samsun Yörükler Köyü Halk Kültürü**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hançerlioğlu, Orhan (2005), **Felsefe Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Işık, Aybilge (2001), **Eğlence Köyü Halk Kültürü** (Bitirme Tezi), Sakarya.

İnan, Abdulkadir (1940), “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları Ad Almaları ve Başka Hususiyetleri”, **Yücel**, 11(65), 206-212.

_____ (1963), “Milli Destanlarımız Üzerine İnceleme ve Araştırmalar”, **Türk Kültürü**, (7), 24-27.

_____ (1986), **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 3.Baskı, Ankara: TTK Basımevi.

_____ (1987), “‘Adaş’ ve ‘Sağdıç’ Kelimelerinin En Eski Anlamları”, **Makaleler ve İncelemeler**, Cilt 1, 2. Baskı içinde (295-304), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____ (1993), “Al Ruhu Hakkında”, **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, (1), 258-267.

_____ (1998), **Makaleler ve İncelemeler**, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İslamoğlu, Mahmut (1987), “Kıbrıs Türklerinde Çeyiz Yazma Geleneği”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Kadirzade, Kadir İbrahimoglu (2005), **Âdetler İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi**, Çev. Ahmet Doğan, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kahya, Alev (2000), “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: AKM Yayınları.

Kalafat, Yaşar (1998), “Karakalpak Türklerinde Halk İnançları”, **Milli Folklor**, (40), 11-15.

_____ (1999), “Kazakistan’daki Türk Halk İnançları”, **Milli Folklor**, (42), 66-71.

_____ (2002), “Halk Edebiyatı Halk İnançları İlişkilerine Dair”, Editör: İsmet Çetin ve Ayşe Yücel, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, (401-408), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ (2006), **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, 5. Baskı, Ankara: Babil Yayıncılık.

_____ (1995), “Orta Toroslar ve Makedonya Yöreleri Halk İnançları Karşılaştırması III”, **Milli Folklor**, (25), 28-33.

Kaplan, Mehmet ve diğerleri (1973), **Köroğlu Destanı**, Ankara: Sevinç Matbaası.

Karakaş, Ayhan (2005), **Feke Halk Kültürü Araştırması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karataş, Aynur (1995), Erzurum Narman Çimenli Köyü'nde Doğum Âdetleri, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Karataş, Turan (2007), **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaya, Doğan (1994), “Türk Halk Şiirinde Ölüm Sonrası Dilekler”, Milli Folklor, (21), 57-63.

_____ (2004), **Anonim Halk Şiiri**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2007), **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kayhan, Şurubu (2005), **Manas Destanı'nın Tarihi Tabakaları**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kazmaz, Süleyman (2000), “Yönetim ve Toplum Düzeni Açısından Dede Korkut”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, (245-257), Ankara: AKM Yayınları.

Keleş, Erdoğan (2004), “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Muğla'da Evlilik Kurumu”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 21(1), 183-201.

Kıdırbayeva, Burul ve Muratoy, Abdikerim (1998), “Alplara Mahsus Evlilik”, akt: Mehmet Aça, **Milli Folklor**, (37), 78-84.

Kibar, Osman (2005), **Türk Kültüründe Ad Verme Kültürü**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Kürşat M. (1999), “Elli Yıl Önceki Gaziantep’te Gelin ve Damat”, **Milli Folklor**, (42), 92-95.

Köksal, Hasan (2002), **Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Toker Yayıncılık.

_____ (2007), **Battal Gazi Destanı**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Köprülü, M. Fuat (2004), **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Köse, Nerin (2000), “Manas İle Kococaş, Kızcibek, Kurmanbek, Seyitbek, Ak Möör Destanları Arasındaki Paralellikler”, **Milli Folklor**, (46), 48-59.

_____ (2003), “Türk Düğünlerinde Gerdek Sonrası Duvak Geleneği”, **Milli Folklor**, (60), 92-110.

_____ (2009), “Kula Düğün Gelenekleri”, http://turkoloji.cu.edu.tr/halkbilim/nerin_kose_kula_dugun_gelenekleri.(10.12.2009).

Kutlu, Muhtar (2008), “Yaşamın Üç Hali: Doğum-Düğün-Ölüm”, **Fotografya**, (20), 1-2.

Nahya, Zümrüt (1987), “Kız İsteme ve Söz kesme gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Necatigil, Behçet (2002), **Yüz Soruda Mitologya**, İstanbul: K Kitaplığı.

Oğuz, M. Öcal (2004), “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, **Milli Folklor**, (62), 5-7.

Oğuz, M. Öcal ve diğerleri (2006), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 4. Baskı, Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Ögel, Bahaeddin (1982), “Türklerde Kalın ve Başlık”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, (393-396), Ankara: G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi.

_____ (2001), **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 4. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.

Öğüt Eker, Gülin (1998), “Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Âdetlerinin Yeri”, **Milli Folklor**, (40), 15-30.

_____ (1999), “Küççe Düğünü’nün Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, **Milli Folklor**, (42), 62-65.

Örnek, Sedat Veyis (2000), **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özkan, Fatma (2002), “Sibirya Türklerinde Geçiş Törenleri”, Editör: İsmet Çetin, ve Ayşe Yücel, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, (595-608), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sami, Şemseddin (2006), **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Santur, Meltem Emine (2009), “Evlenme Adetleri” <http://turkoloji.cu.edu.tr/halkbilim/27.php>.(18.10.2009).

Saraçoğlu, Erdoğan (1987), “Kıbrıs’ta Doğumla İlgili Gelenek-Görenek ve İnançlar”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Cilt. IV, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Sert, Mehmet ve Biçer, Bekir (2007), **Danışmend Gazi Destanı**, I. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Seyidoğlu, Bilge (2002), **Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller**, 7. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şahin, Halil İbrahim (2006), “Balıkesir Çepnilerinde Defin Ve Defin Sonrası Bazı İnanış Ve Uygulamalar”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî**, (39), 1-17.

Şaşmaz, Abdulkadir (1991), “Milli, Manevi, Tarihi ve Kültürel Değerler İçerisinde Ailenin Yeri”, **Milli Kültür**, (82), 53-55.

Tansuğ, Sabiha (1985), “Bodrum Gelini”, **Türk Folkloru**, (76), 7-11.

Tatçı, Mustafa (1991), “Silvan’da Diş Hediği”, **Milli Folklor**, (12), 38.

Tezcan, Mahmut (1982), “Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, (497-515), Ankara: G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi.

_____ (1983), “Köy Gençlerinin Evlenme İsteklerine İlişkin Davranış Kalıpları”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 16(2), 133-136.

_____ (1991), **Kültürel Antropoloji**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ (1998), “Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli”, **Türk Halk Kültürü Araştırmaları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Togan, Z. Velidi (1946), **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tuğlacı, Pars (1980), **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, Cilt. 1, 4. Baskı, İstanbul: Pars Yayınları.

Tural, Sadık ve diğerleri (2001), **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, Cilt 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Turan, Ahmet (1991), “Törelerimizde Kalın (Başlık) Âdeti”, **Milli Folklor**, (12), 39-43.

Türk Ansiklopedisi (1977), Cilt 26, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Türkçe Sözlük (2005), 10 Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkdoğan, Orhan (1969), “Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, (3-6), 196-213.

Türkmen, Fikret (1977), “Erzurum’da Düğün Âdetleri ve Düğün Türküleri”, **Türk Kültürü**, (177), 565-572.

Türkoloji (2008), [http: // turkoloji.cu.edu.tr / cukurova / sempozyum / semp / 1](http://turkoloji.cu.edu.tr/cukurova/sempozyum/semp/1) (11. 09. 2008).

Türkyılmaz, Murat: “Deliktaş Köyünde Doğumla İlgili Uygulamalar ve İnanmalar”, Türk Folkloru Grubu yayın sitesi, makaleler.

Üçüncü, Kemal (2006), **Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamış**, 1. Baskı, İstanbul: Töre Yayın Grubu.

Ülkütaşır, M. Şakir (1963), “Türklerde Adverme ile İlgili Âdet ve İnanmalar”, **Türk Kültürü**, (10), 7-12.

Ünal, Asife (1998), **Yahudilik’te, Hristiyanlık’ta ve İslam’da Evlilik**, 1. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ünal, Fatih (2008), “Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği”, **Bilgi**, (45), 103-130.

Yakıcı, Ali (1991), “Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri Üzerine”, **Milli Folklor**, (11), 33-36.

_____ (2007), **Halk Şiirinde Türkü**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yılbır, Serkan (2006), **Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, Dursun (1998), **Türk Bitiği**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldız, Naciye (2002), “Türk Dünyasında Destan Kavramı”, Editör: İsmet Çetin ve Ayşe Yücel, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, (725-729), Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Samsun’da doğdu. İlk, orta ve lise tahsillerini Samsun’da tamamladı. 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyatı Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü kazandı. 2007 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl aynı yerde yüksek lisansa başladı ve halen devam etmektedir.